

Микола Дорош

*Моїм славним землякам,
жителям чарівного села Воронівці
присвячую*

Воронівці, моє рідне село – доброти і любові криниця

Історичні нариси, оповіді

Книга перша

Вінниця – 2025

УДК 82-3 (477)
ББК 84 (4УКР) – 4
Д 69

Дорош Микола. Воронівці, моє рідне село –доброти і любові криниця.
Історичні нариси, оповіді. Вінниця, 2025. С. 624.

Історія кожного села зберігає свій особливий шарм, неповторність і красу. Вона, понівечена попередніми ідеологемами, нині виправляється, пишеться з особливим натхненням і любов'ю. З маленьких потічків утворюється велика ріка. З історії села – починається для кожного Батьківщина. Важливо знати усім чиї ми діти, якого роду і племені, які у нас національні корені та витоки.

У своїй книзі про Воронівці, що у Хмельницькому районі Вінниччини, автор з особливою приязню і теплотою відає про історію давнього поселення на берегах тихоплинної річки Сливови, показує його мальовничість і нестримну гордість за края, які у нестримному плині часу своєю невтомною працею і звитягою зробили село справжньою перлиною подільської землі.

Книга зацікавлює з перших сторінок, вона пересипана науковими, краєзнавчими, літературними та ліричними перлинами, допомагає читачеві захоплено поринути за завісу часу, зазирнути у потаємні глибини нашої минувшини. Книга розрахована на широке кола читачів і є пам'ятним дарунком славним нащадкам давнього поселення.

**Доброти і любові криниця
Воронівці – моє рідне село,
Доброти і любові криниця.
Хай Вам щедрістю родить зело
І любов'ю життя струмениться!**

**Хай лелеки з небесних доріг,
До гніздечка вертають, до хати!
Ти – колиска моя, оберіг,
Де зросили мене батько й мати.**

**В добротворах гори, пламеній,
Нехай Снивода синню дзюркоче,
А наснага нуртує від мрій,
У серденьках до праці охочих!**

**І хай доля всміхається всім!
Сіймо в землю дорідне насіння,
Із минулого гарне берім,
Щоб міцніло родинне коріння.**

**Хай зозулі кують Вам літа,
Мир, достаток в Воронівці лунуть!
Ти – перлинка моя золота
І кровинка матусі – Вкраїни.**

червень-2018

***Дорогі жителі
древнього козацького села Воронівці!***

***Від щирого серця палко вітаю Вас із виходом у світ цієї унікальної
історичної книги про давнє, чарівне і мальовниче поселення
із милозвучною назвою ВОРОНІВЦІ.***

***Дозвольте мені висловити свою любов, повагу і найкращі сподівання,
що невтомний роботящий люд Воронівець своєю самовідданою працею,
надією у щасливий завтрашній день зробить Воронівці справжньою
перлиною дружної Уланівської громади, принесе
радість і економічну могуть місцевому господарству
і кожному жителю зокрема.***

***Щиро від душі і серця зичу Вам міцного здоров'я, злагоди,
взаєморозуміння, достатку і непохитної віри у нашу велику
Перемогу над злісним ворогом.***

Голова Уланівської громади – Олександр Гоцуляк

Замість вступу

*Моя воронівська прадавня рідня,
Де хліб і сіль на рушниках гостинних
Добром, достатком повниться щодня,
Б'є вам чолом, запрошує уклінно.
Микола Дорош*

Історія нашої держави, як і будь-якої іншої, невід'ємно складається із сотень і тисяч «маленьких історій» міст і сіл, вулиць, які, переплітаючись між собою, створюють один великий літопис землі, на якій ми живемо. Від того, чим краще і детальніше будуть досліджені оті «маленькі історії», тим чіткішим буде розуміння хто ми, звідки ми і яким буде наше майбутнє.

Бо саме з історії окремих осідків, населених пунктів твориться історія всієї держави. Так же, як із невеличких потічків утворюється велика повноводна ріка. До того ж без знання історії рідної землі, краю практично неможливо уявити формування національної свідомості, патріотичних почуттів будь-якої людини.

Воронівці – один з найчарівніших і неповторних, уквітчаних Божою ласкою, куточків північно-східного Поділля, що нестримно манить мене й хвилює з часів босоногого дитинства. Тут, у цьому чарівному з розлогими полями і луками поселенні, де напрочуд мальовничі левади і зелено-золотаві гаї, синьоока стрічка Сливови і притінені кронами вишневих сади, народився я, зріс, пішов у самостійне доросле життя.

Тут протягом віків мирно уживалися українці і поляки, росіяни і євреї, навіть німці зі своїми педантичними звичаями та традиціями. Відомо, що у далекому 1649 році тут була збудована церква на честь Берегині - Святої Матері Покрови. Воронівці стали для мене школою зростання, школою людяності і школою щоденного життя-буття.

Село потопає у п'яних пахощах цвіту бузку, жасмину, вишнево-черешневих та грушево-яблуневих суцвіть. Узимку, закутане пухкою сніговою ковдрою, село здається ідеальним місцем на планеті, до глибини душі вражає своєю первозданною незайманістю.

У цім селі я пізнав високість і святість людських стосунків, щирі безмежність людської доброти, надійність взаємної віддачі, ніким незміряної працьовитості.

Незгладимим і неповторним було далеке дитинство в буянні і розмаїтті сільських буденних подій, традицій, звичаїв і своєрідної хлоп'ячої

«дорослості». Завжди основним виховним чинником взаємин у сільській громаді була порядність, виваженість, доцільність, а критичним елементом був сором і осуд громади за негативний вчинок.

Напевне, всі ми в дитинстві мрійливо спостерігали і сприймали фантастично-казкові обриси хмар, що повільно пливли у піднебессі над розлогими дозрілими літніми хлібами, дубово-ясеновими лісосмугами шляхів, дрімаючими в тіні на узбережжі вербовими та березовими гаями, яблуневими, щедрими восени, садами, замилувано любувалися чистими-пречистими, ніби сльоза, водами річки Сніводи, сплесками риби при перших світанкових променях сонця, яке крізь сиву пелену туману там-тут прорізує гущавину прирічкових дерев та заростей очерету. Задивлені були у дзеркальне плесо, яке загадково й оригінально з року в рік укривалося найрізноманітнішим лататтям, листям і квітами жовто-гарячих глечиків та біло-пурпурових лілій, рясом-розмаїттям літнього зела із довгими-предовгими брунатними шаблями прибережного аїру.

Пригадую, як квітує поле-небо килимом голубооких волошок, як ота блакить небесна переходить у поле із білосніжними гречаними фантазіями, із неповторними медовими запахами-ароматами. Це – рай для маленьких крилатих трудівниць-бджілок, які з особливим завзяттям кружляють у фантастичному вихорі.

Дійсно, непоправних збитків зі знищення нашої пам'яті завдав кривавий більшовицько-комуністичний режим. «Війна палацам!» - пронеслось вихором Україною, цим самим поселено в душі людей страх і зневіру, а в нових поколіннях – байдужість до свого роду-племені.

Нині, щоб розшукати свій родовід, родинне коріння, треба багато часу, щоб перелопачувати архіви, прокладаючи вузесеньку стежину до прабатьківських витоків. Знати свій родовід до сьомого коліна – це значить, свято шанувати свою гілку-родину на дереві із назвою *Земля*. Давні наші прашури вірили, що душі предків нікуди не діваються, а навечно залишаються з нами, перетворившись на янголів-охоронців, аби в скрутну хвилину оберекти нас, стати поруч. А від того, скільки ми пам'ятаємо своїх прямих і непрямих родичів, стільки й янголів-охоронців витає над родиною.

І коли кожен з нас усвідомить себе невеличкою частинкою Всесвіту, де знаходиться його родовід, то міцнішим стане його коріння, розлогим проросте віття і потягнеться вгору до Небес. Все це неодмінно надасть сили, творчої наснаги, аби творити добрі вчинки навкіл.

Тож і мої земляки – воронівчани, завжди виділялися гордою, незалежною, активною життєво-патріотичною позицією, яка формувалася і притиралася упродовж багатьох-багатьох попередніх віків-століть,

відстоювалася і міцніла поряд із національними інтересами, усталеними давніми прапращурами. Тут пізнали своє історичне призначення і долю багато краян-земляків, котрі жили, працювали і діяли в ім'я великих і світлих ідеалів становлення своєї прабатьківської рідної землі і всієї України. Останніми роками ми з гордістю можемо говорити про нашого односельця **Віктора Юшка**, який, будучи командиром військового підрозділу, проявив героїзм, відвагу і мужність на східних рубежах України – в Донбасі. Завдячуємо односельцям-воронівчанам за внесок у захист Вітчизни. І подібних хоробрих вчинків в історії Воронівець чимало.

Щодо кількості населення Воронівець, то у архівах вдалося відшукати дані за останні століття. У 1799 році у селі нараховувалося 86 дворів, в яких проживали 346 жителів. У 1803 році – 81 двір із 323 жителями. У 1811 році, відповідно – 82 двори і 333 жителі. У 1815 році – 58 дворів і 273 жителі. Ріст населення Воронівець відбувся наприкінці століття, а саме у 1893 році у селі нараховувалося 133 двори, у яких проживали 1255 жителів. На початку ХХ століття, у 1903 році, кількість дворів у Воронінцях складала 278 із 1376 жителями.

Отож, село впевнено розвивалося. Є дані й за голодоморний 1932 рік, де вказано, що в селі проживало перевірених відповідними службами на факт голодування 1457 чоловік. А скільки було не перевірених – ніхто не знає. У всякому разі свідки запевняли, що Воронівці мали більше як півтори тисячі мешканців. Із них більше 850 сельчан передчасно лягли під пишні цвинтарні барвінки. Село відчуває той страшний людомор і нині. Під час більшовицьких репресій, за навмисне сфабрикованими владою справами, кулі у голову отримали також багато воронівчан. А ще вісімдесят п'ять земляків-односельців не повернулися з кривавих фронтів німецько-радянської війни 1941 – 1945 років.

У післявоєнній відбудові талановиті, мудрі і працюючі воронівчани за короткий строк відновили довоєнні врожаї сільськогосподарських культур, значно підвищили показники у тваринництві. Прийнявши господарство в основному з волово-кінною тягою та примітивними виробничими знаряддями, вони показали зразки самовідданої невтомної праці. А при об'єднанні в знаменитий колгосп «Дружба» села Уланів за короткий час збудували молочно-тваринницькі ферми, тракторний та автомобільний парки, величезний став «Уланівське море», медичний пункт, школу, висадили плодовий сад, здійснили електро- і радіофікацію усіх Воронівець. У господарстві працювали висококваліфіковані спеціалісти: механізатори, працівники ферм, ланок, про які ми скажемо у своїй розповіді.

А яких тільки пісень не співали у моїх Воронівцях! Село здавна виділялося своєю неповторною співучістю. Ще із часів віртуоза і музиканта Ференца Ліста, який у 1847 – 1848 роках гостював у власниці воронівського маєтку княгині Кароліни Івановської-Вітгенштейн, ми знаємо, що великий маестро надто цікавився майстерними співами селян. Недарма на дві пісні «Ой, не ходи Грицю...» та «Віють вітри...» він написав музичні обробки у Воронівцях і завжди їх виконував на щедрій подільській землі: у Курилівці, Немирові, Чорному Острові... На місці, де знаходиться нині урочище «Лози», раніше був розкішний парк відпочинку із найрізноманітнішими альтанками та скверами. Великий музикант і композитор тут написав цикл всесвітньо відомих творів, що увійшли до його збірки «Колоски з Воронинець».

А й справді, пісня у цім селі завжди супроводжувала нелегку колгоспну працю, сільську толоку післявоєнної відбудови селянських осель і колгоспних громадських споруд. Пісня створювала справжній театр людського весілля, звеличувала непросту історичну долю українського народу. Хіба ми не пам'ятаємо сутінкових пісень чи переливів гармошки у надвечір'ї на одній чи кількох вулицях?

Навіть у важкі часи люди жили завтрашнім днем, веселилися, співали, надіялися. Колективний спів моїх краян згуртовував громаду, знімав розчарування і смуток від безвихідного, безпаспортно-невиїзного становища. А ще від неймовірно обтяжливих податків та обов'язкових державних позик, а ще неймовірну втому від безмірних норм дармових колгоспних робіт.

Хіба забудеш пречудовий спів односельців на толоках чи випровадинах на службу в армію? У мене й зараз на слуху чується пам'ятний спів зачинателів і майстрів народної пісні Ольги Семенівни Бойко, Ганни Фіонівни Сеник... Та практично кожен мій односелець знав і вмів співати силу-силенну пісень: обрядових, жартівливих, ліричних, історичних, танцювальних...

А які співучі були працівники ланок! Вони могли співати до сотні пісень без будь-якої підготовки. А які веселощі були у сільському клубі, відкритому у 1958 році? Знаю це не з чийось уст, адже й сам, навчившись грати на гармошці, частенько підігравав танцюристам.

А ще пам'ятаю чудовий воронівський духовий оркестр, у якому грали справжні любителі музики: Сорока Іван, Меть Михайло, Іванчук Микола, Шакула Іван, Меть Микола, Козятин Євген, Степанюк Борис, Дорош Микола, Меть Петро та ще багато славних музикантів. Навчив їх цьому мистецтву Сеник Іван Купріянович із сусідніх Хуторів Кривошиїнських,

якого ми всі прозвали «каплимейстр». Сільський оркестр яскраво виділявся високою імпровізованою грою, багатством різноманітного репертуару. Музиканти грали урочисті свята, весілля, вечори у сільському клубі, на проводах на військову службу, на похоронах.

Воронівці... Своєю чарівністю і красою змалку запали вони мені в душу всіма мальовничими фібрами. Не уявляю свого життя в іншому місці. Тому хочеться для сільчан навести своїх кілька сердечних рядочків.

*Люблю свої Воронівці – чарівний рідний край,
Бо це моя колисонька – дитинства милий рай.
Ти також зріс в красі оцій, переступив поріг,
Тому земля прабатьківська – твій перший оберіг.
Люби її всім серденьком, минувшину вивчай,
Свої знання у спадщину нащадкам передай.*

Можна дуже багато писати про рідне, прабатьківське село, його працьовитих людей-односельців. Спробую це частково зробити у даній книжці. Щиро вважаю, що всі мої гарні якості, старання і досягнення були закладені сільською хліборобською культурою, прикладом працьовитості сім'ї, родини і сільської громади, батьківським вихованням. І головне навіть не те, що тобі дали батьки, а головне те, що ти сам узяв од їхнього трудового та виховного набутку для свого подальшого життя. Як ти зумів скористатися духовними засягами рідного краю, прабатьківської землі.

Я глибоко сумую за своїми рідними, незабутніми, найдорожчими і вічно молодими Воронівцями. Адже, на превеликий жаль, нині село трішки запустило, занепало, зменшилося своїми жителями-творцями. Деся, шукаючи кращої долі, мої односельці подалися «в світ широкий». Там віддають свої сили, знання та вміння. Іншими словами, возвеличують працею чужі країни. А рідна материнська земля, яка дала життя, виховала – чекає на робочі руки й гарячі серця своїх дітей-онуків.

Але за натурую я – оптиміст, вважаю це тимчасовими труднощами, які ніби хвиля, накопилися на всю Україну. Тому свято вірю у світлий завтрашній день – час оновлення і творчого піднесення рідних Воронівців і всієї матінки-України.

Я щиро вдячний односельцям-краянам, од яких запозичив багато цікавого для написання цієї книжки. Постараюся чимало сільчан назвати у своїх розповідях, показати на світлинах. Однак хочу щиро подякувати людям, які найбільше допомогли у створенні цієї книги.

Це, передусім, Гальчак Сергій Дмитрович, академік Академії Історичних Наук України, голова Вінницької обласної організації Національної Спілки краєзнавців України; Паламарчук Василь Миколайович, голова Вінницької

обласної організації Національної Спілки журналістів України; Вітковський Вадим Миколайович, голова Вінницької обласної організації Національної Спілки письменників України; Каменюк Михайло Феодосійович, президент громадського об'єднання «Русалка Дністровая», редактор серії «Моя Вінниччина», а також директор видавництва «Меркьюрі-Поділля» Балюк Ігор Борисович. Щира вдячність краянам – Вірі Степанюк, заступниці директора Уланівського ліцею, Миколі Загородньому, керівнику кіностудії «Гіпаніс», Анжелі Веремій, письменниці, учительці української мови і літератури м.Хмільника, а ще Раїсі Москаленко, очільниці Воронівської гімназії, Наталії Олійник, очільниці Уланівської школи мистецтв, Андрію Бохнюку, завідувачу Уланівським будинком культури, та ще багатьом-багатьом чуйним краянам, щирим патріотам Вінницької землі.

З повагою, любов'ю і чистими помислами – Микола Дорош

СНИВОДА

*Де Бог тече і Синя Вода,
Здавна юрбилась сила молода.
На поклоніння Божої води
Із увсебіч приходили сюди.
На берегах, де зілля і гілля,
Стояло і доросле, і маля...
Під шелестом купальських крапельин
Сварог і Дана сходили з билин.
Душі спокоїли із вічної золи,
Читали шепоти воскреслі із імлі.*

Микола Дорош

Синя вода, Снивода – річка мого життя і долі, річка дитинства, юності, зрілості і старості, річка прадідівської гордості й історичної несправедливості, річка загадковості, таємничості, радості і... смутку.

Із перших знайомств з тобою й донині ти всіма фібрами маниш до себе, притягуєш мальовничою красою, чарівністю і неповторністю. Я сходив твоїми мілинами й глибинами на всій території рідних Воронівець. І не тільки...

Зі звичайної старенької хатинки у вишневих і яблуневих кронах на березі Сниводи я ступив у широкий світ пізнання. Твої розлогі росяні

береги, зелені, повні птаства левади і гаї вливалися щоденно у мою душу і серце особливим неспокоєм, гомоном і дивоспівом.

Дорога блакитно-синя стрічечко оксамитового північного Поділля! Із висоти природних виступів – горбів Дубини, Липини, Завалляної Гори ти ледь світиш своєю блакиттю, пробираючись крізь густу мережу плакучих верб, лозняка, вільх та осокорів.

Зате на чистих плесах твоя прозора вода віддзеркалює синяву неба з особливою насиченістю. Недарма ж Синя вода!

У кожного з нас свої особисті сторінки незгладимої любові до водних потоків. Ми у своїй більшості знаємо про Дніпро, Буг, Дністер, Прип'ять, але майже нічого не можемо сказати про невеличкі водні судини. А вони є невід'ємними наповнювачами великих рік.

Ми вийшли на життєві стежки-дороги зі Сниводи. Нам стачало щоденних забав на твоїх трав'янистих берегах; із особливим захопленням пригадуємо щемкі сюжети риболовлі, безмірного купання, випасання гусей, корів, а ще набридливе чатування біля довгого конопляного полотнища, який бабуся щороку простеляли на береговій оболоні для сонячного вибілювання. Боронь Боже, зайдуть на полотно гуси!

Багата і щедра ти, річечко, на різноманітну рибу, на різнобарв'я лугових трав, на гніздування річкових і болотяних птахів, на спів найрізноманітніших куликів, очеретянок, ремезів, що чіпляють свої хитрі гнізда-рукавички до кіс плакучих верб; на поважну статечну позу вичікування рибки-здобичі сірих і білих чапель; величі й краси лебедів та поважності лелек.

А хіба можна забути дивні переспіви деркачів чи, наприклад, уукання загадкового птаха – бугая? Ми довго думали, де співак знаходить щоліта і куди ховає свою пляшку, в яку з особливою наполегливістю дме повітря, створюючи дивні неповторні звуки... Що це за такий чудернацький птах, що навіть пляшку використовує для своїх співів? Старші хлопці неодноразово запевняли, що бачили, як ця пташина дме у посудину.

Сниводо, Сниводо! Упродовж багатівікового буяння трав і дерев на узбережжях, товсті торф'яні пласти давали сили, тепло і снагу батькам, котрі у вільні від кропітких щоденних справ години різали спеціальними, майстерно виготовленими у кузні, ножами твою торф'яну масу, викладали її скибочками на подихи літнього сонечка. А поодаль, доручали нам перекидати торф'яні брикетки для всебічного просихання. Усе старе Стависько, Руда були скопані-перекопані мешканцями села. Кожна копанка була чиеюсь. До неї, заповненої водою, власники інколи впускали дрібну рибку, аби в такій хитромудрій сажавці трішки піросла.

А якою пам'ятливою була косовиця на твоїх розлогих берегах! Чоловіки-косарі, виклепавши звечора коси, ставали на світанку у своєрідні гони чи загінки, аби класти у покоси срібно-зелені від роси трави. Легенький, ще нічний туманець клубочиться із першими подихами сонця, спливає то в один, то в інший бік, шукаючи, ніби виходу із річкового видолинку.

Нічна прохолода повільно зникає, а косарі вправно орудують косами, вкладаючи, інколи з грабками, пахнючі трав'яні валки. А там усе – лікарські рослини: м'ята і ромашка, рожева і червона конюшина, горішина і довгі жовті стебла буркуну, біла і жовта кашка, рожево-червоні, аж манійкові, голівки ніжних лугових гвоздик і трішки колючі брунатно-сині кущики миколайчиків... Все падає слухняно до ніг.

Сонечко піднімається вище і вище. Дядьки частіше гострять коси, мокаючи свої обковані брусочки у мантачки, вміло змайстровані з гільз снарядів від гармати-сорокап'ятки.

Мама ще до сходу сонця пішли на колгоспні буряки. Бабуся вже розбудили мене, спорядили у дорогу – нести сніданок татові. Беру в одну руку клунок із хлібом, а у другу горнята-близнята і крокую росяними береговими стежками аж у Дубину, а це не менше двох кілометрів.

Холодна роса боляче обпікає, прямо жалить мої порепані від пороху і води ноженята. Ось уже позаду Місток, Курячий Брід, Харитонова сажавка, Синчуковий горб, Долина. Уже й Липина за моїми плечима. З мріями-думками дійшов до Другого горба, а там десятки, а може, й сотня чоловіків розмашисто косять для колгоспної худоби цілющі оксамитові трави. Знаю, зі всього заготовленого сіна певний відсоток дістанеться й для нашої корівчини – Маськи.

Вдивляюся в обличчя людей, ловлю знайомі силуети дядьків, але тата серед них немає. Стежечка біжить уздовж Сниводи далі й далі. Вона, неначе змійка, звивається між береговим камінням і густими заростями очерету, рогози, зілля, лепехи та осоки. Торкнешся необачно останньої і можеш легко порізати її довгими косами руку чи ногу. А заживають такі рани довго і болісно.

Ось стежечка вихнула попід кущі півників – жовтих лугових ірисів. Вони вже перецвіли, однак кілька запізнілих квіточок ще дарують людям свої сонячні посмішки.

Густі кущики терну і шипшини обіч стежки змушують кожного подорожнього обійти, минути колючі непривітні зарості.

Аж за Третім горбом, біля Другого ставка, тато, викосивши добру половину своєї норми-загінки, мантачать косу. Зразу ж відчув знайомий дзенькіт бруска об лезо коси. Вона у них не з простої сталі, а німецька. Не

знаю, звідки взялася у нас ця «годувальниця», але при її допомозі тато могли викошувати і косили досить багато порівняно з іншими чоловіками.

Сідаємо на скошеному окрайці. Своїми безкінечними запитаннями засипаю тата. Поспішно снідаючи, він вдовольняє мою цікавість, намагається відповідати дохідливо, з дрібницями. Та запитань моїх не зменшувалося. Нарешті, залишивши мені своїх харчів, напившись води з кринички, тато з новими силами продовжують косовицю.

А через днів два-три на своїх плечах потрібно буде винести все просохле сіно наверх, загрузити на підводи-драбиняки і повільно волами спровадити на колгоспний двір. Лише тоді можна в'язочками відносити додому свою долю-пайку. А це 4 – 5 в'язочок.

Як зараз пам'ятаю, мама мені і старшій сестричці зготують оберемки-в'язочки, зроблять з м'якенького сіна підпашки, аби не різала мотузка у плече, завдадуть, а тоді вже свою ношу навколішки з великими потугами перекидають на спину і насилу встають. Возити на колгоспному транспорті суворо заборонялося. І тих два – два з половиною кілометри з в'язками були для нас, дітлахів, страшенною нестерпною мукою. Ніколи ми не ставали на півдороги на перепочинок, змушені були нести аж до двору.

Мені, як хлопчаку, у своїх 10-12 років хотілося похизуватися перед мамою і сестричкою своєю силою, витривалістю, здатністю до тривалих трудових зусиль, тому старався брати сіна дещо більше, ніж мама нав'язували. Але яка то була сила у такому віці? Та все ж наша підмога була відчутною. За другий-третій день ми своє пахнуще добро приносили додому. Інколи навіть тато сторожували його вночі, аби липкі на чуже добро люди не привласнили тайкома.

Частенько мама стелили на сіні рядно і ми весело заночовували на лугових ароматах, вдивлялися у яскраві літні зорі, про щось мріяли, розповідали свої таємниці, слухали легенди та спогади старших.

Мама завжди молодшу сестричку клали біля себе, вкривали її одежиною, аби не змерзла.

- Ото бач, сину, - казали тато, - придивись на місяць, там брата брата на вилах держить. Посварилися за щось брати, і хоча й рідні, але не змогли змиритися, підняли один одного на вилах. Їх Господь покарав і виставив на місяць, аби застрахати інших людей від ганебного вчинку. А тому треба жити в мирі і злагоді, прощати людям лихі вчинки.

Ми довго придивлялися до «братів», засуджували їх, робили свої висновки, навипередки ставили нові запитання... Невдовзі стишувалися та й засинали. У кожного з нас подібних оповідей десятки й десятки. Варто лише

пригадати минуле, записати для прийдешніх поколінь. Ось ще один приклад.

... Кінець липня. У колгоспі жнива. Все поле цвіте білими хустинками і очіпками. Чоловіки косять, а жінки в'яжуть збіжжя у снопи. Утомленим від надмірної праці батькам приношу в глечиках-близнях кашу, борщ.

Сонце – в зеніті. Лежимо кілька хвилин по обіді на окрайці поля, біля самої річки Сниводи. Високо в небі, скільки оком кинь, наліво, направо маячать малесенькі, ледь помітні, чорненькі цяточки жайворонків. Їх чарівний урівноважений спів привертає особливу увагу, зосереджує думки, діє заспокійливо, і на серці стає весело та радісно. Повітря тремтить від надмірної спеки. Та вона зовсім не страшна для маленьких невтомних співців.

-Тату! Про що вони співають, оті жайвори? Їх голос такий рідний, щемний і звичний.

- А співають вони, сину, про нашу землю-матінку, прославляють рідний край, вирощений нами врожай. Оспівують чарівне літечко із сонечком і дощиком, нашу красуню Сниводу. Жайворонки народилися у нас - і це їх рідна земля, вони до неї прилітають із теплих країв, тому й славлять її. Он поглянь, летить пташа у височінь неба. У нього не простий спів, жайворонок летить до самого Бога молотити збіжжя. Прислухайся, сину, до співу жайвора: «Йду до Бога молотити! Йду до Бога молотити!» Пташина впевнено набирає висоту, співає, радіє на всю небесну оболонь, адже лише жайвори молотили у Бога. Спів жайвора через хвилину – другу ледь чутно із блакитно-сонячних висот. Та раптом – обривається, і жайвір каменем падає майже до землі, змінює свою звичну пісеньку.

- Тату, а чому жайворонок, летівши до Бога молотити, зривається і падає до землі, ще й пісеньку свою змінив?

- Молотьба, сину, не проста справа, а тим більше для малої пташини. Щоби молотити, треба винести на небо ціпа, а він тяжезний для маленького птаха. Часто жайвір не може його втримати і той падає. Тому й летить співець каменем донизу, аби підхопити своє знаряддя молотьби. А при цьому нам чути його стривожений спів: «Ціп упав! Ціп упав!»

Нарешті, біля самої землі-матінки, пташина підхоплює ціп і знову весело і радісно здійснюється увись виконувати доручення Бога. Тому й чутно знову над золотим полем приємний і заспокійливий спів: «Йду до Бога молотити! Йду до Бога молотити!»

Отак щоденно жваві божі пташата з висоти небесної прославляють рідний край, святу землю-годувальницю, віншують богів і чудове сонячне літечко.

Оті татові близькі і мудрі розповіді про малесенького жайворонка з далекого дитинства, навічно проникли і залягли у мою душу і серце. Вони міцно-міцно тримають усе моє єство, кожную фібру мого живого організму, наповнюють особливою енергією, наснагою і теплотою. Хіба можна забути, відвернутися від усього рідного, батьківського, милого краю, його святих витоків, глибокої духовної культури і чарівної і неповторної навколишньої природи?

Пам'ятаю, як старша сестричка завжди навесні з дівчатами на леваді, біля річки Сниводи, попри жаб'яче «щебетання», водили гаївки (веснянки) і, танцюючи в хороводах, співали «Подольночку»:

*Десь тут була подольночка,
Десь тут була молодесенька,
Тут вона впала, до землі припала,
Сім літ не вмивалась,
Бо води не мала.
Ой устань, устань, подольночко,
Ой устань, устань, молодесенька,
Вмий своє личко та візьмися в боки,
Покажи нам скоки,
Біжи до Дунаю,
Візьми дівча скраю...*

Роки-роки... Щоденно віддаляють нас від радісного, безтурботного минулого, від дитинства, юності. Від часів, які вкарбувалися у душу своєю особливою ознакою. Снивода була живицею і джерелицею всього буття у селі. Це незрівнянна красуня, що дарувала життя, мати всього живого. Недарма у язичницькі часи воду порівнювали з матір'ю. А взагалі проіндоевропейське слово *Дана* означало *вода, небо, сонце, жінка, пісня*. Тож і нині ще побутують фольклорні пісні-приказки пов'язані з богинею Даною (Лельою, П'ятницею, Параскевою та ін.). У прадавні часи священними тваринами у нашій краї окрім тварин були ще півень, голуб...

Сірим журавлями злетіли у вирій дитячі роки. Життя в державі болісно, але поступово налагоджується. Та, на жаль, ми не поспішаємо зберігати те, що залишили нам наші дідуся, бабусі. Впевнено крокуємо до європейських цінностей і з великою радістю сприймаємо все чуже, закордонне, швидко забуваючи, про свої духовні скарби. Ніяк не можемо і не хочемо зрозуміти, що ми повинні свято оберігати той величезний, неоціненний доробок духовності, дарований нашими предками, ту неперевершену ніким і незнищенну українську духовну культуру, яка не має аналогів у світі. Ми повинні усвідомити і отямитися, почавши піклування про своє, рідне

духовне багатство. В іншому випадку нам нічого буде залишити своїм нащадкам.

Жвавий інтерес до непростих питань нашого етногенезу з року в рік невпинно зростає. Надіюся, дана книга націлюватиме дослідників краю до нових звершень, спонукатиме думати, переосмислювати усталене, поверхове і спрощене, аби по-новому побачити світ, свій край, своє рідне село, зрозуміти свій народ, дивитися очима щирого патріота. Ніколи не забувати своїх коренів і святих витоків.

Отож, дорогий читачу, коли ти наодинці перебуватимеш із природою, чи то біля річки, чи лісу, в саду чи на городі, щиро прислухайся до неї, припади вухом до криниці, дерева, землі – неодмінно почуєш притишені голоси-настанови своїх далеких попередників – це поклик наших пращурів. Вони тобі дали життя. Витоки твої - від Матінки-Землі і сам ти також із неї. Земля тебе народила, земля й прикриє в останню хвилину. Всім серцем і душею люби і поважай її.

Геологічна будова

*Язичницька прадавня тайна –
Подих прапращура в безмежнім плині часу,
В яким - землі пошерхла сивина
Ледь проступає з-за іконостасу.
В яким - небачені реліктові квітки,
Химерні звірі, люди і рослини...
Уявні епізоди нетривкі,
В них страх і біль, і до життя стежини.*

Микола Дорош

Кожна людина у своєму житті мріяла зазирнути за завісу часу, побачити свій край, певну територію у минулому. Мільярди років нашої планеті. Різні періоди свого існування вона ввібрала у свою історію. Різні геологічні і кліматичні процеси призводили до змін обрисів Землі, клімату тощо. Давайте коротко розглянемо історичні періоди чи етапи минулого нашого краю.

Басейн річки Сливови і її приток знаходиться в межах Українського кристалічного щита на його північно-західній околиці. В його основі знаходяться кристалічні маси, утворення яких належить ще до докембрійського періоду. Найчастіше ці породи представлені біотитовими гнейсами, пегматитами, пеліканітами і сірими середньозернистими гранітами. Виходи саме цих порід візуально можна спостерігати на денній

поверхні у прибережних смугах Сниводи і приток. Виступи порід надто дислоковані, спостерігаються значні тріщинуватості. Саме такі тріщиноваті граніти прорізаються річками до глибини 5-8 метрів, утворюючи над річкою навислі скелі (Воронівець, Кривошиї, Чернятинці). Найчастіше кристалічні породи покриті продуктами їх тривалого вивітрювання (щебенем, пісками з каолінами і самими каолінами). Товщина яких досягає 8-10 метрів. Усі кристалічні породи перекриті багатометровим шаром пізніших порід палеозойської і кайнозойської ери.

Так от, іще в докембрійські часи стався потужний тектонічний розлом земної кори, утворилася велика западина, яку негайно заповнили підземні води. Так утворилася ріка Синя вода (Снивода). Звичайно, вода відшукала місце стоку і утворила повноводну судину. За тисячі, а може й десятки тисяч літ вона розмила широку кам'янисту долину, змінюючи своє русло. Як наслідок, стався різкий підйом земної кори, тож джерельні води не в силах були пробити товстий шар гірських порід. А відтак, ріка обміліла та, напевне, зникла.

Йшли віки. У Синьоводській долині хазяйнували вітри та сонячна спека. Вони перетворювали залишки могутніх скель на піщані маси. Підземні води знову поступово пробились до поверхні – з'явилися потужні підземні джерела. Вони розмили відкладені в Присниводській долині піски, утворивши берегові тераси. Отож, ріка знову відродилася.

Щодо неогенових відкладів, то вони представлені рудими в'язкими і жовто-сірими середньозернистими кварцевими пісками сарматського ярусу. Та еолітовими вапняками. Всі вони також перекриваються товщею на 10 – 12 метрів порідними масами антропогенної системи, які є ґрунто-твірними породами, а саме: леси, лесовидні суглинки, червоні й бурі глини на плато та давньоалювіальні відклади на терасах річок. Характерно, що загальна товщина відкладів часів антропогену, які деінде залягають на кристалічних шарах, коливаються в залежності від рельєфу поверхні нижче розташованих порід. Третинні підстилаючі породні маси, а це переважно глини, в місцях розливу антропогенних відкладів (найчастіше лесів), знаходячись у більшості вище базису ерозії, виходять на крутосхилах і всіляко сприяють утворенню мочарів та зволжених земель. Це спостерігається на території нинішніх південних полів Зозулинець, а також у сусідній Кушелівці.

У басейні річки Сниводи неогенові породи збереглися на деяких підвищеннях і їх висота не значна, всього 3-5 метрів. Ці породи мають різний колір і зернистість. Залягають вони на кристалічних породах. Деяку геологічну будову території басейну Сниводи можна охарактеризувати з

документів і звітів спеціальних експедицій, що проводилися на терені краю в минулому.

Так, АРХЕЙ представлено породами так званої Тетерево-Бузької серії. Сюди належать біотито-плагіоклазові і біотито-граніто-плагіоклазові породи, а також де-інде й діопсидоплагіоклазові, тобто глибокі змінені глинисті вапняки.

Чудново-бердичівські породи басейну представлені комплексом світло-сірих і чудново-бердичівських аклітоїдних гранітів, а ще гранітно-біотитових магматитів. Практично вони розповсюджені на площі 80-90 відсотків басейну.

ПРОТЕРОЗОЙ басейну річки Сниводи представлений переважно діабазами та габро-діабазами, які несуть в собі основи плагіоклазу і моноклінного піроксену. Наявність габро-діабазів з вміщуючими породами можна широко спостерігати у кар'єрах села Лозни, Чернятинець та інших. Для використання в н/г інтерес може представляти й прошарок бурого вугілля потужністю місцями до 4 метрів (Філіопіль – Білий Рукав).

КАЙНОЗОЙ на території басейну представлений середньо-сарматськими під'ярусними відкладами, які мають деякий розвиток у південно-західній частині нинішнього Хмільницького району. Літологічні середньо-сарматські відклади являють собою сірувато-жовті різнозернисті піски з дрібними прошарками різних глин та черепичних вапняків. Тому найбільш поширені у басейні Сниводи є відклади антропогену. Слід зауважити, що верхній міоцен – нинішній пліоцен на півночі басейну представлений пісками, алевритами, алевролітами, глинами і паолінами, а також вапняками.

Нижній протерозой басейну несе у собі гнейси, амфіболіти, кварцити, мігматити, чорнокіти, кальцифіри, діорити, вінницити, базальти та діабазы[1].

ТЕКТОНІКА басейну Сниводи знаходиться на південному крилі великою Бердичівської антикліналі і входить в так званий Бердичівський блок. Згадана антикліналь на півночі обмежена чорнокітовою структурою, а на південному сході відомим Літинським чорнокітовим масивом. Тому основним елементом тектоніки є досить складна антиклінальна структура, де простежується лінія вісі Вінниця-Літин-Хмільник. Характерно, що згадана вісь на південному сході Хмільника роздвоюється. Одна «гілка» антикліналі простягається у бік Новоселищ, це так звана Хмільницька антикліналь.

А друга, Літинська антикліналь, прямує з Літина на Нову Синяву. Ширина крил нашої Хмільницької антикліналі майже 7 – 9, а то навіть 10 кілометрів. Найдовша розлом на тектоніка на землях басейну Сниводи

відноситься до часів формування і розвитку архейських магматичних порід основного складу (архейська metabазитова фармація). На східній околиці (приблизно по вертикалі Кропивна – Рогинці) найдавніші розколи зафіксовані полями глибоких магматитів, що пролягають на північний захід.

Слід зазначити, що суттєвий за розмірами етап розломної діяльності у краї проходив у платформений період. Саме тоді сформувалася зона Верхньобузького розлому. Вказана зона розтягнута на північний захід і є полем інтенсивного каталізування порід. Верхня тектоніка складена бугацькими неогеновими і антропогеновими осадовими породами є досить простою. Саме бугацькі відклади із шарами бурого вугілля спостерігається вже на лінії сіл Жданівка - Білий Рукав - Філіопіль.

Основні контури вугленосних пластів визначаються Хмільницькою ерозійно-тектонічною будовою на поверхні кори вивітрювання кристалічних порід. Щодо сарматських відкладень, то їх північно-східна межа у Хмільницькому районі проходить по лівому березі річки Сниводи. Тектонічна та геологічна будова басейну річки Сниводи відбита на характерних рисах рельєфу, особливо є вираженою на будові річкових долин, на режимі річок басейну.

ГІДРОГЕОЛОГІЧНІ УМОВИ Присниводдя в геоструктурному відношенні знаходяться на західному схилі Українського кристалічного щита. Тому гідрологічні умови визначаються особливостями його геологічної будови, тектонікою і рядом фізико-географічних факторів, а найголовніше кліматом, рельєфом, гідрологічними умовами.

Ми бачимо, що басейн Сниводи, особливо на північному сході у четвертинних пластах, характеризується еолово-делювіальними відкладами. В долинах річки і притоках (заплавах) – алювіальними відкладами, які належать до верхньоантропогенових відкладів. На заході спостерігаються алювіально-делювіальні відклади, а на правобережжі Сниводи, аж до впадіння її у Південний Буг – алювіальні відклади нерозчленованих перших і других надзаплавних терас.

Середньоантропогенні відклади проходять із північного заходу правого берега Сниводи і в районі Уланова – Чернятинця на лівий берег та тягнуться на південний захід у бік Калинівки. Якщо ж ми глянемо на геоморфологічну карту Присниводдя, то побачимо, що заплавні тераси відносяться до голоценового віку, перші та другі надзаплавні тераси – верхньочетвертинного віку, треті надзаплавні тераси – до середньочетвертинного віку. А четверті і п'яті надзаплавні нерозчленовані тераси до середньо - і нижньочетвертинного віку. Весь басейн Сниводи відноситься до архейсько – протерозойської кристалічної та метаморфічної

основи типу рельєфу і належить до Летичівсько-Літинської водно-льодовикової алювіальної рівнини.

Саме тому на Присниводді прослідковуються наступні водоносні горизонти:

- В алювіальних та еолових відкладах антропогенного віку.
- У пісках та вапняках сарматського ярусу.
- У тріщинуватій зоні докембрійських порід.

У заплавах річок водоутримуючими породами найчастіше є різної зернистості піски із прошарками суглинків, супісків і мулів. Потужність водонесучих порід коливається від 0,5 до 2 – 4 метрів, рідше 5 – 6 метрів. Найбільш водоутримуючими породами водо роздільних плато і його схилів є, як правило, суглинкові маси. Потужність їх складає 3 – 5 метрів на схилах і до 8 – 12 м. на водорозділах.

У басейні Сниводи і її притоках підстилаючими породами в заплавах служать кристалічні породи докембрія. Живлення водоносного горизонту відбувається за рахунок фільтрації різних атмосферних опадів. Дренаж проходить в основному ріками і глибокими ярами, балками. Вода є прісною і повністю придатною для вживання населенням. За своїм структурним типом вона належить до гідрокарбонатно-кальцієво-магнієвої води. Головними допомагаючи ми умовами нагромадження циркуляції біжучих вод є ступінь тріщинуватості у кристалічних породах.

Тріщинні води поверхневої зони тріщинуватості, протікаючи на глибину 40 – 70 і більше метрів від поверхні кристалічних порід, складають єдиний слабонапірний водоносний горизонт із направленням потоку у бік річки Південний Буг, де проходить їх розвантаження. У районі Верхньобузького розлому у м. Хмільнику та околицях знайдено води різних характеристик, а саме: прісні радонові і мінералізовані з високим вмістом хлориду кальцію. Температура усіх тріщинних вод коливається від 8 – 9 градусів до 11 градусів (мінімум у березні, максимум у серпні-вересні).

КОРИСНІ КОПАЛИНИ Присниводдя. Із горючих корисних копалин у басейні Сниводи є насамперед торф і буре вугілля. Долини рік і балочна сітка краю достатньо вивчені інститутом «Гідроторфрозвідки». Ним було знайдено Бузьке і Білорукавське родовища торфу. Бузьке розміщене в долині річки Південний Буг. Це родовища так званого низинного типу, складені вони осоково-очеретяним торфом.

Загальна площа залягання Білорукавського торфовища складає 132 гектари. Розміщене родовище в заплаві місцевої річки Хвوسي. Глибина залягання – 1,5 метра, запаси торфу 1930 метрів кубічних. Зольність його 55

відсотків. Подібним є і Сливодське родовище торфу у районі села Маркуші...

Тепер заглянемо у карбоновий (кам'яновугільний) період, який включає в себе 350 – 285 млн. років. Це час, коли море відступило з нашої землі. Папоротепоподібні рослини зразу ж почали колонізувати навколишні території. Почали рости хвощі, голонасінні і хвойні рослини, які інколи досягали висоти 30 і більше метрів.

Вологий теплий клімат сприяв їх росту та поширенню. Кам'яновугільний період на Хмельниччині представлений щонайперше значними відкладеннями бурого вугілля у районі нинішніх земель села Філіополя. Родовище досліджене в межах так званої Хмельницької депресії. Його відкрито при допомозі зйомочних робіт Побузькою експедицією. Запаси чималі – 40 - 50 млн. тонн. Фото породи з відбитками папоротепоподібних рослин.

Слід зазначити, що досить суттєвим для Присливоддя є відкриті будівельні матеріали: граніти, вапняки, піски, глини. Лесовидні суглинки являють собою досить добрий матеріал для виготовлення цегли. Особливо глиняний ґрунт використовується в уланівському цегляному виробництві (Воробіївка).

Глиняно-піщані кар'єри практично знаходяться у кожному населеному пункті. У басейні Сливоди – Лозні, Кривошихах, Чернятинцях, Воронівцях та інших знаходяться природні виходи гранітів, що використовуються також для будівництва споруд та автомобільних доріг.

Рельєф басейну Сниводи

Край розташований у межах Подільської височини і північної частини Придніпровської. По зниженню рельєфу течуть річки Снивода і Південний Буг, саме вони відокремлюють Подільське плато від Придністровської височини. Провести західну межу Придніпровського підвищення неможливо, вона зливається з Подільською височиною. Якщо ж ми візьмемо карту геоморфологічного районування, то ця межа проходить по західних контурах кристалічного щита у відповідності з тектонічною картою України.

Науковці П.М. Цись та К.І. Геренчук вважають доцільним проводити західну межу Придніпровської височини вздовж західної лінії виходів кристалічних порід Українського щита. Тому рельєф Присниводдя сформувався у безпосередньому зв'язку з геологічною будовою і в результаті дій зовнішніх факторів. Проте потрібно відзначити, що вирішальну роль у формуванні рельєфу краю в до антропогеновий час відіграли горотворчі процеси, які не відбувалися безперервно, а затихали на чималі проміжки часу. Орогенічні фази змінювалися тектонічними.

На будову рельєфу Присниводдя значний вплив вніс кристалічний фундамент, який досить роздроблений річковими долинами. У деяких місцях породи кристалічного фундаменту виходять на поверхню. Однак треба знати, що фундамент кристалічних порід у басейні річки Сниводи характеризується нерівною поверхнею, і це обумовило загальну форму поверхні краю.

Можна до теми долучити й те, що депресії Українського кристалічного щита заповнені різними морськими та континентальними відкладами палеогену, неогену та антропогену. Під час антропогенового зледеніння, рельєф Присниводдя зазнав значних змін, хоча льодовик не сягав території нинішнього басейну. Проте під час масового танення дніпровського льодовика такі води, стікаючи на південь до Чорного моря, розмивали поверхню краю. Сучасний рельєф прямо свідчить, що льодовикові води виконали чималу роботу у виробленні нинішніх річкових долин, по яких й течуть невеликі ріки, або їх сухі яри, балки. Тому-то русла річок, балки в тій чи іншій мірі розчленовують Край на ряд вододілів.

Мезорельєф басейну Сниводи представлений розчленованими корінними плато, терасами та заплавами приток річки. Напрямок течії Сниводи визначає загальний нахил поверхні і спад вододілів. Схили вододілів і балочна сітка орієнтовані до долини Сниводи, а остання в свою чергу до Південного Бугу.

У зв'язку з досить глибокою зрізаністю та наявним гранітним ложем, русло Сниводи майже не змінювалося до самого Південного Бугу, тобто від заплави не утворювалися надзаплавні тераси. Від порівняно неширокої заплави відразу починається корінний берег плато. При виході русла річки з с. Воронівці виділяється досить широка заплава.

Саме звідси вона набуває найбільшого свого розвитку по обидва боки русла. В районі сіл Воронівці, Чернятинці, Кривошиї видно вихід на поверхню пасма гранітів. Уся заплава розділяється на три частини: прирусову, центральну й притерасну. У деяких місцях заплава сягає ширини 500-800 метрів. Досить характерним є для цієї тераси наявність незначних солових підвищень, чималої кількості блюдцеподібних упадин, які зумовлюють мікрорельєф тераси.

На правобережній частині Сниводи ця борова тераса вузькою смугою шириною до 500 метрів простягається паралельно руслу і займає порівняно невелику площу. Характеризується вона, як слабо хвиляста рівнина зі зниженням у вигляді мікрозападин, що передуються зі незначним підвищенням. Такою ж вираженою системою тераси характеризуються й притоки Сниводи Витхла та Хвоса.

Тож характерність всього сучасного рельєфу на території Присниводдя неодмінно слід пов'язувати до ерозійних та акумулятивних процесів в антропогеновий період. Тому рельєф усього басейну Сниводи відноситься, за виключенням терас, до водоерозійного. На північному-сході Присниводдя поверхня характеризується широко-слабохвилястим рівнинним рельєфом. Тут середня висота місцевості сягає 280 - 290 метрів. У районі села Сміла – 298 - 300 м, Петриківці - 292 м, Клітенка – 310 м, Пагурці – 291 м, Вишенька, Лип'ятин – 302 м, Лісогірка, Мар'янівка – 308 м, Воронівці – 272 м, Лозна – 289 м, Чернятинці, Сьомаки – 293 метрів над рівнем моря. Усюди днища балок заболочені, заторфовані з виходом підземних вод.

На стрімких схилах балок і ярів інтенсивно діють ерозійні процеси. Міжбалочні відділи досить широкі з яскраво вираженим слабохвилястим плато, площа яких перевищує площу схилів, ерозія незначна і злив майже відсутній. Усі яри і балки порівняно неглибокі з чималою потужністю, мало розгалужені зі схилами різної крутизни та явно заболоченим дном. У прирічковій смузі Сниводи та її притоки Витекли (Витхли) значна частина сільськогосподарських угідь характеризується сильно вираженим ерозійним рельєфом, в зв'язку з наявністю дуже крутих розмитих схилів – та густої сітки балок – Воронівці, Пагурці, Хутори Кривошиїнські тощо. Тут досить розвинута площинна ерозія та активні форми глибинної ерозії розмоїн та

ярів. Також рельєф менше сприятливий для активного ведення механізованого обробітку ґрунтів. На луках, пасовищах, сіножатах найбільш поширеними елементами мікрорельєфу є купини, кротовини тощо.

Щодо південно-західної території Присниводдя, то вона характеризується складним розчленованим, вузько хвилястим типом рельєфу. Висота плато над заболоченим дном балок досягає місцями 15-20 метрів. Форма схилів в основному випукла, тому найбільший змив ґрунтів проявляється в нижній третині. Найбільш хвиляста поверхня знаходиться деінде під лісами.

Проте варто наголосити, що внаслідок відсутності будь-яких протиерозійних заходів і безгосподарського ставлення до ґрунтового покриву значна частина сільськогосподарських угідь так еродована, що подальше використання їх у сівозмінах без застосування протиерозійних заходів неможливе. Розвиткові ерозії сприяє й випасання худоби по ярах та балках, а також безсистемна оранка вздовж схилів, неправильне розміщення сільськогосподарських культур у сівозмінах та інше.

Наявність густої сітки балок та ярів у басейні Сниводи дещо утруднює на окремих ділянках механізований обробіток ґрунтів, догляд за посівами та збір урожаю. Як резюме, можна відзначити, що основна площа земель Присниводдя характеризується широкослабохвилястим рівнинним рельєфом з плато і слабопологими схилами, що є сприятливим для ведення інтенсивного сільського господарства.

Кліматичні умови Присниводдя

Людство завжди прагнуло зазирнути в товщину віків, дізнатися про минуле, в тому числі й взнати, якими були кліматичні умови своєї місцевості в минулому, як розвивалася сама природа. Головним фіксатором минулих подій була пам'ять. Вона карбувала незвичні природні явища, катаклізми та інше. Із покоління в покоління передавалися такі відомості. Часто вони гіперболізувалися, ставали зміненими до невизнаності.

Отже, такий носій інформації був не надійним. А проте ми й нині можемо прочитати із Голодьківського (Хмільницького) літопису, що охоплював 1636 – 1650 роки. В ньому, зокрема, говорилося:

В 1637 рік «в Петровцину по двадцять злотых было жито и по 4 просо, по 12 и гречка, а овес по осемь злотых; и ели люде листъ и лободу, зелье rozmaитое. Трудно ся убогому человеку поживити, поки до нового. А въ новое тежъ малая была утеха: жита рвали и за диво единъ щобъ обачив хто снопъ жатый: бо тои весны три месяцы не было дождю... Же хоть сто меръ хто посеялъ, ледве одну взял. И серпы, и косы ковали на оружие, и

не дармо земля тряслася: трясли и ляхи козаковъ. На Вкраине реки зафарбовалися от кривъ людской, повны были болота трупу ляцкого, а повны пали были козацкого по местахъ...».

В журналі «Министерства внутренних дел» за 1856 рік говорилося, що в Подольській губернії, після тривалих, протягом шести днів з 28 червня, проливних дощів вода в річці Бузі, піднімаючись, до 8 липня досягла до 3 аршин. На околицях міста Хмільника були затоплені водою і замулені 119 десятин сінокісних угідь».

У 1914 році створено Голодківську метеорологічну станцію Літинського повіту. Вона спостерігала за погодними умовами нашого краю. На квітень 1924 року створено пост метеоспостережень в Уладівці і Жданівському цукрозаводі. У 1932 році створено метеорологічну станцію крім Уладівки ще й в Хмільнику. На 1938 рік Хмільницька метеостанція ще працювала. У липні 1944 року метеорологічна станція відновила свою роботу у Хмільнику, а гідрометеопост створено у селі Лелітка.

На січень 1959 року метеостанція у Хмільнику працювала. Тому на основі багаторічних метеорологічних спостережень за погодою у Хмільницькому районі ми можемо скласти певні уявлення про клімат у басейні річки Сниводи, тобто у північній частині сьогоденішнього Хмільницького району.

За термічним режимом та режимом зволоження можна твердити, що клімат Присниводдя є помірно-континентальним. Він формується під впливом багатьох факторів, важливим серед них є щонайперше атмосферна циркуляція, характер підстеляючої поверхні, а також антропогенна діяльність. Сонячною радіацією ми називаємо випромінювання тепла сонцем.

Географічне місцезнаходження басейну річки Сниводи в помірному кліматичному поясі визначає великі відмінності в надходженні сонячного тепла в літні і зимові місяці. Порівняно невелика протилежність названої території басейну з півночі на південь і з заходу на схід обумовлюють його одноманітний радіаційний режим. За середньорічними показниками на Присниводді спостерігаються 1850 – 1920 годин сонячного сяяння (ясної погоди вдень). Самим сонячним є час, що припадає на травень - вересень.

У різні роки спостерігається різна кількість годин сонячного світла. Щодо світлового і радіаційного режимів, то вони визначаються астрономічними факторами – положенням Сонця на небосхилі у різні години доби та часом сходу і заходу Сонця. Як вказують розрахунки, максимальна висота сонця взимку опівдні становить 17 – 18 градусів, а тривалість світлового дня відповідає 8 – 9 годинам.

Щодо літа, то висота сонця дорівнює 54 – 63 градусів, а тривалість дня відповідно 15 – 16 годин. Спостереження за сонячною радіацією у Хмільницькому районі не проводяться, а тому для даної характеристики використані матеріали з інших джерел. На поверхню землі потік радіації Сонця надходить у вигляді сумарної радіації.

У річному ході спостерігаються найбільші значення сумарної радіації 640 – 650 мДж /кв. м. при середніх умовах хмарності у літні місяці – червень і липень. Найнижчі показники відповідно є у зимові місяці – 70 – 80 мДж /кв.м. У загальних цифрах протягом року кожен квадратний метр земної поверхні поглинає 4310 – 4350 мДж сонячного тепла. Воно витрачається в основному на нагрівання ґрунту, повітря, рослин і випаровування.

Важливим фактором утворення клімату є циркуляція атмосферного повітря, перенос повітряних мас з інших місць, їх трансформація та циклонічна діяльність. Чи не найбільше на нашу територію заходять повітряні маси з Атлантичного океану, Арктики та Сибіру.

Вітри Атлантики, або західні, найчастіше зволожують наш край. В зимові місяці західні і особливо південно-західні потоки повітря приносять короткочасні потепління, погоду зі значною хмарністю, випаданням опадів, посиленням вітрів і відлигами. У теплі місяці такі повітряні маси, як правило, приносять дощі, знижуючи при цьому температуру.

Досить впливають на весь клімат басейну річки Сниви континентальні повітряні маси, що дмуть зі сходу. Взимку вони створюють досить морозну, малохмарну, маловітряну погоду, а влітку – надто жарку і суху погоду.

Проникають до нас також арктичні повітряні потоки, які несуть особливо морозні показники взимку і прохолодну погоду влітку.

Таким чином, у літню пору на території Хмільницького району, в тому числі, й у басейні річки Сниви, переважають вітри західного і північно-західного румбів. Вони особливо впливають на кліматичні умови краю.

Неабиякий вплив має також рослинний покрив. Удень він захищає ґрунти від нагрівання, в зв'язку з чим температура ґрунту, покритого рослинністю, нижча від оголеного. Вночі на поверхні ґрунту, покритого рослинністю, спостерігається більш висока температура, оскільки вночі рослини затримують тепло, яке віддає поверхня ґрунту. Вологість повітря в середині рослинного покриву підвищена. Особливо великий вплив лісу на кліматичні умови місцевості.

Саме ліс є природним регулятором вологи полів, бо зменшує стік талих і дощових мас. Невеликий вплив на кліматичні умови мають річки і ставки. У жаркі дні температура повітря, яке проходить над плесами води, буває

нижчою, ніж у степу, на кілька градусів. При переході повітряних мас по суші на водойми проходить, відповідно, їх зволоження.

Весь температурний режим формується під впливом географічної широти, адвекції повітряних потоків. У наявній таблиці ми можемо спостерігати основні метеорологічні показники за середніми багаторічними спостереженнями, проведеними Хмільницькою метеостанцією у попередні роки. Безумовно, нині температурні показники є дещо вищими, клімат теплішим.

Отже, середня річна температура в Хмільницькому районі становить 6,4 градусів тепла. Середньомісячна температура повітря коливається від - 5,7 у січні до 19 градусів у липні. Найбільші коливання температури спостерігаються восени та весною.

За багаторічними спостереженнями бачимо, що тривалість безморозного періоду становить майже 165 днів (з коливанням від найбільшого значення 207 до найменшого 151 день). Безперечно, у глибоких балках річкових та ставкових долинах, куди стікають холодні повітряні потоки, безморозний період скорочується на 15-20 днів.

Період з температурою вищою за +5 градусів, тобто, коли проходить основна вегетація рослин, становить майже 206 днів, а саме це відбувається в середньому з 6 квітня по 29 жовтня.

У нашій країні абсолютний максимум плюсової температури сягав 36 градусів, відповідно, мінусової – 33 градуси. А тепер щодо режиму зволоження. Вологість повітряних потоків досить тісно пов'язана з температурою повітря, опадами, умовами випаровування.

Як свідчить статистика, відносна вологість повітря о 13 годині дня у літній період року складає приблизно 50-60 %, уранці відносна вологість становить 70-80 %.

Сніговий покрив на всій площі басейну Сливови незначний, нестійкий. Іноді сніг випадає у третій декаді листопада аж до кінця березня. Середньоденні висоти снігового покриву за зиму не перевищують 9-10 см. Тому снігозатримання, що його систематично проводять у сільськогосподарському підприємстві села Зозулинці, рідко приносять гарні результати. Глибина промерзання ґрунту також є незначною – до 40 – 50 см.

На території Присливови простежуються чіткі відмінності в ході погодних кліматичних процесів між порами року, які проявляються в сезонних змінах всієї природи.

Зима у Хмільницькому районі починається з переходом середньодобової температури повітря через -6 градусів, а закінчується з переходом

середньодобової температури через 5 градусів до додатніх температур. Зима триває в середньому 80 днів. В цю пору часто бувають потепління.

В окремі роки температура підвищувалася до плюс 12 градусів (1960 – 1961 роки, 1981 – 1982 роки та інші). Іноді бувають досить холодні зими, коли температура знижується до мінус 33 градусів і навіть нижче (1953 – 1954 роки, 1955 - 1956 роки, 1962 - 1963 роки, 1967 – 1968 роки і т. п).

Сніговий покрив, як правило, утворюється найчастіше у третій декаді листопада. Строки його утворення значно коливаються із року в рік в залежності від певного характеру погоди та особливостей циркуляції передзимового періоду.

Руйнування снігового покриву відбувається в середині березня, коли середньодобова температура повітря сягає майже 0 градусів Цельсія. Висота снігового покриву – 9-10 см, лише в деякі зими вона може досягати 30-40 см.

Саме тут, на півночі Вінниччини, уже в листопаді можливі морози до 5-10 градусів, в січні і лютому вони найчастіше помірні: 10-15 градусів Цельсія.

Щодо весни, то її початком вважають час стійкого переходу середньодобових показників температури повітря через нуль градусів. Вона починається найчастіше у другій декаді березня і продовжується майже 70 днів. Це пора пробудження й оновлення природи. Зменшується хмарність, збільшується кількість сонячних днів, масово починає танути сніговий покрив.

Однак уночі повітря часто з від'ємною температурою. За спостереженнями бачимо, коли на початку весни температура в басейні Присниводдя складає приблизно – 0,6 градуси, то наприкінці вона досягає біля 15 градусів. Яскраво видно й те, що дана територія весною одержує велику кількість світла і тепла, а це впливає на вегетацію рослин, яка починається вже при 5 градусах. Цей час припадає на початок квітня. Саме в період активної вегетації рослинного зела утворюються приморозки. Вони спостерігалися навіть у другій-третьій декаді травня. Опадів весною випадає недостатньо: біля 30-60 мм. Найчастіше – у вигляді холодного дощу мокрого снігу.

Літо на терені Присниводдя настає при стійкому переході середньодобової температури через 15 градусів тепла. Третя декада травня є таким часом.

Продовжується літня температура до першої половини вересня. В окремі роки температура сягає відмітки до 30 градусів.

Середня тривалість літа складає 105 днів. Середня температура повітря за найтепліший місяць липень росте з півночі на північ. За літні місяці в окремі роки випадає майже 250 мм. опадів.

Однак у останні роки спостерігаються великі відхилення від цієї норми. Кількість купчасто-дощових хмар улітку збільшується. Саме вони є причиною злив, які часто-густо супроводжуються раптовими грозами і градом.

Осінь розпочинається, коли відбувається зниження середньодобової температури до 15 і нижче градусів. Цим часом, як правило, є середина вересня. Хоча в окремі роки осінь починається дещо раніше, наприкінці серпня, або ж – пізніше, на початку жовтня.

Середня тривалість осені 75-77 днів. Кількість опадів знижується майже вдвічі і становить біля 130 мм. по відношенні до літа, при цьому кількість днів з дощами збільшується. Знову ж таки, останнім часом, відхилення проходять і у цих нормах.

Початок осені характеризується на території басейну річки Сниводи інколи утворенням перших приморозків, які можуть приносити деяку шкоду сільськогосподарським рослинам.

У цілому слід зауважити, що погода від кінця осені і початку зими є дуже мінливою. Це говорить про те, що клімат краю зазнає постійних коливань, які тісно пов'язані зі зміною активності нашого світила – Сонця.

Зими стають теплішими, але, що характерно, літні дні – прохолоднішими. Поряд із вищезазначеним, потрібно знати, що у межах Присниводдя спостерігаються так звані мікрокліматичні відмінності. У зв'язку з великою розчленованістю рельєфу і різницею щодо висоти, на заході басейну Сниводи випадає трішки більше опадів, ніж у східній частині. Південні схили також прогріваються більше, ніж північні.

У цілому кліматичні умови даної території досить сприятливі для ведення сільського господарства.

Тепле, тривале, у міру зволене дощами літо, порівняно рання весна, суха осінь, зима з помірними від'ємними температурними показниками та сніговим покривом створюють найкращі умови для вирощування і збору врожаїв, проведення всього комплексу сільськогосподарських робіт.

Грунти басейну Сниводи

Верхній родючий шар землі є ґрунтом. Тобто це природне тіло, що утворилося внаслідок постійних змін, зумовлених різними ґрунтоутворюючими процесами. До них щонайперше слід віднести

материнську породу, клімат, тваринний і рослинний світ, господарську діяльність людини рельєф та ін. Із комплексною взаємодією цих всіх процесів утворився нинішній ґрунтовий покрив басейну Сниводи. Чи не найважливішим фактором, що впливає на утворення ґрунту, є лес – материнська порода. Саме на лесових породах під листяними лісами в минулому утворилися світл-сірі, сірі та темно-сірі лісові ґрунти. На більш рівних місцях, що перебувають під лучними рослинами, в степах утворилися чорноземні ґрунти.

Весь ґрунтовий покрив Присниводдя характеризується різноманітністю ґрунтів. Все це завдяки наявності певних умов, у яких протікало формування ґрунтів. На території басейну Сниводи сформувалися протягом віків опідзолені ґрунти (на лесових породах і на пісках) реградовані ґрунти, типові чорноземи, дернові ґрунти, ґрунти долин річок і виходи різних порід.

Південно-західна частина басейну Сниводи характеризується досить опідзоленими ґрунтами. На північному сході та півночі залягають глибокі плодородні чорноземи, малогумусні з вилуженими і карбонатними відмінами та реградовими ґрунтами. Всі заплави річок та днища боліт укриті складним комплексом гідроморфних ґрунтів: лучно-болотними, лучними, болотними торфовищами.

Отже, на території всього басейну Сниводи формування ґрунтів проходило за наступними ґрунтоутворюючими процесами: підзолистим, дерново-чорноземним, болотним.

Чорноземи опідзолені сформовані на лесових породах, представлені супісками і мають супіщано-суглинистий механічний склад. Окремі ділянки виявлені на багатьох землях басейну, особливо на південному заході, а саме, в селах Колибабинці, Пиків, Жигалівка, Слобідка.

Гумусово-елювіальний горизонт у цих ґрунтах складає глибину 30 – 50 см. Отже, ґрунт добре гумусовий у межах одного шару, грудкувато – пилюватий в підорному, неміцногрудкуватозернистий із наявною слабкою крем'янковою присипкою. Зрозуміло, що для отримання високих і стабільних урожаїв в опідзолені ґрунти потрібно вносити чималі дози органічних і мінеральних добрив. Важливе місце займає й вапнування опідзолених ґрунтів.

До групи реградованих ґрунтів у межах Присниводдя належать наступні ґрунтові відміни:

- чорноземи слабо реградовані;
- чорноземи сильно реградовані;
- чорноземи реградовані слабозмиті;
- чорноземи реградовані середньозмиті;

- чорноземи реградовані сильно змиті.

Усі реградовані ґрунти мають досить складний генезис. Це в дійсності лісостепові і степові землі, звільнені у свій час від лісу і надто сильно змінені давнім землеробським обробітком, яка відновила у них чорноземний процес утворення ґрунту.

Ці ґрунти мають значне поширення на терені Присниводдя. Вони зосереджені у південно-східній частині. Особливо виражені у межах сіл Сьомаки, Хутори-Кривошиїнські, Лозна, Кривошиї, Шипіївка. Характерною рисою чорноземів реградованих є те, що вони утворилися із слабоопідзолених відмін і в процесі реградації майже повністю втратили ознаки опідзолення

Щодо механічного складу цих ґрунтів, то вони є переважно пілуваті, легко та середньо суглинисті, що й обумовлено їх утворення на типових середньо суглинистих лесах. Ці ґрунти мають верхній гумусовий горизонт до 45 – 50 см. Типові чорноземи є найпоширенішими ґрунтами всього басейну Сниводи. Вони суцільними масивами простяглися в його північній і центральній частині.

Їх площа складає майже 80 відсотків Присниводдя. Формування типових чорноземів відбулося під впливом пишної степової трав'янистої рослинності при глибокому заляганні ґрунтових вод (близько 5 – 8 м.). Характерним слід відзначити те, що при формуванні ґрунтів великий вплив мала значна кількість опадів та добра водопроникність ґрунтової породи. Саме це й зумовило глибоке прогумування профілю ґрунтів і тому верхні горизонти досить багаті на гумус.

Щодо дерново-підзолистих ґрунтів, то сформувалися вони на давньо-алювіальних піщаних та супіщаних відкладах під впливом підзолистого процесу ґрунтоутворення, який розвивався під пологом хвойного лісу. Підстилка легко пропускає вологу вглиб і перешкоджає її випаровуванню. Внаслідок цього ґрунти протягом року перебувають у достатньо вологому стані і систематично промиваються. При розкладанні лісової, хвойної підстилки утворюються водорозчинні сполуки, що мають кислу реакцію. Переважне значення мають фульвокислоти, саме вони є важливим фактором у процесі підзолоутворення.

Усі дерново-підзолисті ґрунти у басейні Сниводи були під безпосереднім впливом надмірного зволоження нижніх шарів, а це, в свою чергу, привело їх до глейкості. Ці ґрунти мають надто розтягнутий ґрунтовий профіль, деференційований за підзолистим типом. Із самої поверхні і до 20 см.

Залягає слабогумусовий алювіальний горизонт сіроватого кольору. У фізико-хімічному відношенні дерново-підзолисті ґрунти дуже бідні на гумус.

У зв'язку з бідністю на поживні речовини дернові ґрунти потребують особливого захисту від вітрової ерозії та поповнення запасів органічних та матеріальних речовин шляхом засівання найрізноманітніших сидератів, а також систематичного внесення підвищених доз мінеральних та органічних добрив.

Важливе місце у характеристиці ґрунтів відіграють долини рік, де переважають лугові, лугово-болотні та торфо-болотні ґрунти. У долинах балок, заплавах приток Сниводи, притерасних зниженнях рельєфу утворилося досить багато гігроморфних ґрунтів на алювіальних і делювіальних відкладах.

Здебільшого вони залягають своєрідними смугами і повторюють конфігурацію балок, річкових придолин. Це в основному ґрунтоутворення дернового типу, саме тут неглибокі від поверхні ґрунтові води, тому й відбуваються найчастіше затоплення їх талими весняними водами.

Це, в свою чергу, приводить до оглеєння материнської породи. Чорноземні лучні ґрунти зосереджені у північній частині басейну Сниводи: Петриківці, Сьомаки, Кривошії та ін. Їх утворення проходило у плоских широких пониженнях, близьких до нижніх частин схилів прирічкових терас. Їх генезис подібний до типових чорноземів із ґрунтовими водами 10 – 20 метрів. У профілі явно помітна шаруватість, яка обумовлена періодичністю намівання. Можна підсумувати, що чорноземи лучні сформувалися на лесовидних суглинних алювіально-делювіального походження і носять в собі суглинистий склад.

Суглинисті і супіщані ґрунти залягають у заплавах Сниводи. Цей ґрунт досить гумусований, підтоплюється прісними підґрунтовими водами, досить довго зберігає після розпушення рихлий стан, має добрий водоповітряний режим. Якщо ж ми візьмемо до уваги фізико-хімічне відношення, то побачимо, що лучні ґрунти добре насичені двовалентними основами і мають слабокислу реакцію ґрунтового розчину та містять достатню кількість гумусу. Ці ґрунти в басейні Сниводи мають досить обмежену площу. Вони приурочені до низинних боліт, які живляться ґрунтовими водами. На схилах Присниводдя ми можемо зустріти слабосередньо і сильнорозмиті ґрунти.

Вони є досить поширеними. На Присниводді є чимало земель з малоінтенсивним демовіальним режимом, з лучно-болотними і болотними ґрунтами, а також торфовищами. Ґрунти цього типу є поширеними по всьому басейні. Землі досить багаті на поживні речовини, вони є потенціально родючими, однак через часті перезволоження та оглеєння нині малопридатні для використання в сільському господарстві. Після осушення і меліорації у Торчині, Митинцях, Маркушах, Уланові ґрунти

використовуються, як орні землі. Вони придатні для вирощування городніх культур, пшениці, однорічних трав. Ці торфово-болотні ґрунти сформувалися на заплавах з високим рівнем підґрунтових вод і торфовий шар цих ґрунтів досягає 25 – 50 см.

Лабораторні аналізи вказують, що дані ґрунти добре забезпечені поживними речовинами, окрім рухомого калію, мають нейтральну реакцію ґрунтового розчину, багатозольні. Давнє утворення торфовищ відбувалося у особливих гідроморфних умовах. Це так звані ґрунти болотного типу ґрунтоутворення. Якщо ми візьмемо територію узбережжя Сниводи між селами Маркуші, Митинці, Торчин, то побачимо велике родовище торфу, його площа становить понад 600 га.

Найбільше залягання торфу сягає глибини 5 – 7 метрів. Саме з цього родовища подріблений торф використовується не тільки для удобрення ґрунтів, підвищення їх родючості, але й для виготовлення компостів та навіть для підстилки худобі. Крім цього, торф населення раніше заготовляло для зимових потреб у паливі. З торфу можна виготовляти ізоляційні, утеплюючі будівельні плити.

У кожному селі Присниводдя зустрічаються наносні ґрунти. Вони, як правило, залягають у балках та інших пониженнях рельєфу. Ці наноси мають намитий гумусний горизонт, товщина якого може сягати 2 метрів. Це також багаті родючі ґрунти. Кількість гумусу в родючому шарі становить 5 і більше відсотків.

Рослинний світ Присниводдя

За всесвітнім флористичним районуванням територія всього басейну річки Сниводи входить до так званої Карпатсько-Північнобалканської провінції Середньоевропейської області, а в межах самої України до Дністровсько-Дніпровської лісостепової провінції, Вінницької лісостепової області. Рослинний світ Присниводдя надто порушений через господарську діяльність людини, а саме надмірну розораність місцевості. Лише залишки представлені лісами і степами, луками та різною водно-болотною рослинністю.

Ліси представлені захисними смугами та острівцями на території всього Присниводдя. Вони сформовані на межиріччях і схилах річкових долин. Це в основному вільхові, а також дубово-грабові ліси. У першому ярусі домінують граб, дуб, ясен, як домішки, на території лісостепу. Багато зустрічається березових, кленових та липових гаїв, заростей мохової генерації цих порід.

У другому ярусі характерними є черешня, осика, клен, яблуня, явір, груша. Як правило, чагарниковий ярус складається з глоду, бузини, черемухи, бузку, ліщини, шипшини, терену та ін.

Трав'янистий покрив лісу представлений різними видами фіалок, конваліями, медунками, суницями, копитняком, осокою.

На берегових ділянках заплав Сніводи зустрічається найрізноманітніша водно-болотна рослинність. Щонайперше тераси облямлені вільхами, вербами, лозами. Досить великі площі займають різні очерети, осоки, рогози, а також ростуть жовтець повзучий, півники жовті, чистень болотний, плакун верболистий, жовті глечики, татарське зілля (air).

На крутих і сильно спадистих схилах рік та балок, що здавна використовуються населенням як пасовища, досить поширеними є із злакової рослинності – мітелка звичайна, тонконіг лучний, вівсяниця, тонконіг звичайний, лисохвіст, стоколос безостий.

Із бобової рослинності - конюшина червона і рожева, горішина біла, жовтий і білий буркуни, люцерна хмелевидна. До різнотрав'я слід віднести – ромашку (собача, не пахуча), деревій (кривавник) аптекарський, полин австрійський, миколайчики звичайні, буряки, цикорій (петрові батogi) та ін. На горбах і крутих схилах, які надто погано забезпечуються вологою, ростуть невивагливі спепові рослини. У посушливі роки зелений килим у більшості вигоряє зовсім.

Група лікарських рослин басейну Приснивoddя представлена щонайперше валер'янкою, чебрецем, чередою, звіробоем, деревієм. Проте у великій кількості росте тут бобівник-трилистий, ромашка, подорожник, мати-мачуха, грицики, фіалки, татарське зілля (air), волошки сині, хвощ польовий та червоний, пустирник, чистотіл. З бур'янів: біла лобода, молочай, мишій, польова берізка, польовий ост, пирій, мокрець, щирія.

У сільському господарстві культивують: із зернових – жито, пшеницю, ячмінь, овес, кукурудзу; із бобових – сою, горох; із технічних культур – соняшник, цукрові буряки, рапс; із трав – люцерну, конюшину, тимофіївку.

Водна та прибережна рослинність представлена жовтим лататтям – глечиками, татарським зіллям, білим лататтям, водяним горіхом, плауном щитолистим. Чимало у басейні Сніводи знаходиться рідкісних рослин, які ще недостатньо вивчені спеціалістами і не занесені до Червоної та Зеленої книг області. Краєзнавець Хмільниччини, палкий любитель природи Арсеній Ратушний описав рослинність краю у книзі «Історія рідного села». Люди знали краще рослинність у минулому, ніж тепер.

З любов'ю доглядає кожна господиня дому свої квітники. Кожна з них старалася якнайкраще його оформити, а в квітнику обов'язково були:

барвінок, м'ята (сушену добавляли навіть до вареників), маточник, ромашка, рута, шавлія, пижмо, любисток, боже дерево, канупер і інші. В садочку обов'язково росли калина та хміль. Всі ці рослини вживалися, як ліки, отже, поряд завжди була домашня аптека. Крім того, люди дуже добре знали дику рослинність і завжди на зиму збирали коріння, листя та квіти багатьох рослин.

Добре відомі були для кожної людини дикі рослини: материнка, подорожник, спориш, гусячі лапки, чебрець-зілля, мати-мачуха, дрік, маруна, підмаренник, грижник, кривавник, первоцвіт, окопник, копитняк, звіробій, простір, болиголов, татарське зілля, тмин, братики, чемериця, бобівник, зозулинець і багато – багато інших...

Представником степового лісу може бути Маркушанська дубина, вирубана в 20-их роках 20 ст. та Мар'янівська дубина, рештки якої ще збереглися в 60 -их роках 20 ст.

Розвиток трав'янистого покриву залежить від освітлення. В умовах затінення на 50 – 60 % у ньому ростуть різні трави. Весною, поки не розвинулось листя, є навкруги ще сніг, ґрунт вкривається пролісками і рідше – печіночницею. Незабутнє враження справляє ця краса – дар природи. На все життя запам'ятовується це творіння природи.

А згодом з'являються фіалки, вітряниці, гусяча цибулька, яглиця звичайна, зірочник, копитняк, герань, вороняче око, чина весняна, папороть чоловіча та безщитник жіночий, шавлія, згубниця та чимало інших рослин. До того, окремі ділянки лісу під час цвітіння черешні стають суцільно білі, низом цвіте терен, а горою черешня. Здалека складається враження, ніби там річка протікає. Але найбагатші трав'янистою рослинністю та підліском ліси степові, особливо колишня Маркушанська дубина.

Степові ліси вже в 1920-1960 р.р. дуже зріджені, гнізда пташині зруйновані, мурашників немає, от чому в цих лісах була навала шкідників. У 1956-1957-их два роки підряд Мар'янівська дубина стояла влітку темна, не було жодного листочка ні на дереві, ні під ним на землі, все було з'їдено, обглодано золотогузкою – ненажерливою гусінню.

Сморід від неї линував такий, що навіть худоба тікала з пасовищ, які були недалеко від лісу. Так, це були роки перестороги для тамтешніх людей, щоб вони не обкрадали, а охороняли дари природи...

Надто мало лісових масивів нині у басейні Присниводдя. Вони лише невеликими острівцями збережені побіля Мар'янівки і Лисогірки, Червоної Володимирівки і Торчина, Митинець і Маркушів, Рибченець й Уланова, Чернятинець, а ще Лозни, Кустовець, Пикова, Жиголівки... Отже, кому, як

не нам, нинішньому поколінню, берегти і збагачувати країну лісовими багатствами? Задумаймося над цим.

Краса лісу та степу – це особлива краса. Вона заспокоює людину, прояснює її думку, надає відпочинок, додає сили душі і тілу, неосяжно збагачує розум і цим створює широку можливість для улюбленої праці кожній людині зокрема, писав згаданий Арсеній Ратушний.

Тваринний світ басейну Снинводи

Фауна всього Присниводдя містить у собі багато спільних рис із тваринним світом зони Полісся. Це й не дивно, саме тут на півночі проходить відомий вододіл. Саме звідси у минулі часи починалися безкраї українські степи. Тому тварини краю є характерними як для згаданого Полісся, так і всієї території України.

У минулому водилися тут вовки. Їх лігвищ було досить багато у лісочках біля сіл.

Як писав А. Ратушний: «особливо страшні були вовки в Пилипівку (грудень), коли бігали полями цілими зграями, часто вночі залазили в кошари (хлів для овець), собак розривали, якщо наніч не заховати у сінях, а вночі небезпечно було ходити навіть вулицею села. Збільшувалося вовків узимку 1914 – 1915, 1918 – 1922, 1940 – 1941 років, тобто під час воєнних подій.

Чимало водилося лисиць, але вони особливої шкоди не завдавали, на людей майже не нападали, хіба що влітку підійдеш сам до лисячої нори. З мисливських тварин особливо багато було зайців-русаків. Вони чимало шкоди робили садам, обгризаючи їх узимку. Досить часто влітку можна було зустріти козуль.

Безперечно, вовків у нашій місцевості не спостерігається. Вони можуть проникати зі сторони північних лісових масивів, але особливої шкоди від них поки що на території Присноводдя не зареєстровано. Диких кабанів водиться у достатній кількості. Адже масові засіви кукурудзи сприяють росту тварин, а відтак й розмноженню.

Останніми роками досить збільшилась кількість борсуків. Вони раніше масово винищувалися через борсучий жир для ліків від страшної недуги – туберкульозу.

Автори цих стрічок неодноразово спостерігали борсучі нори-лабіринти у віддалених посадках і перелісках Присноводдя. Тварина занесена до Червоної Книги і області, і України, то потребує необхідної охорони.

Можна перерахувати назви тварин краю. В лісах ссавці: лисиця, куниця лісова, миша жовтогорла, заєць-русак, білка, кріт, козуля;

птахи: дятел (строкатий), дрізд (горобинник), зяблик, вівчарик, повзик, синиця (блакитна, велика), синиця (московка), синиця (мала), снігурі, славка чорноголова, мухоловка, сойка, зозуля, соловейко;

плазуни : ящірка вуж;

земноводні: жаба трав'яна, жаба гостроморда та ін.

На болотах і луках ссавці: кріт, їжак, миша, ондатра, бобер, пацюк водяний.

Птахи: бекас, чапля сіра, чапля біла, лелека, лунь болотний;

плазуни: ящірка, вуж;

земноводні: жаба трав'яна, жаба гостроморда.

У водоймах, птахи: качки, гуси, курочки; риби: короп, лящ, окунь, щука, лин, сом, карась, плотва, в'юн.

Земноводні: тритон звичайний, жаба ставкова, жаба озерна, кумка, вуж звичайний, черепаха.

На сільськогосподарських угіддях ссавці: кріт, хом'як, миша польова, ховрах, їжак, пацюк сірий; степовий тхір.

Птахи: жайворонок, коноплянка, горобець польовий, ворони, кібчик, сови.

Плазуни: вуж звичайний, ящірка прудка.

У населених пунктах, ссавці: миша домашня, пацюк сірий, білка, заєць-русак, їжак, кріт, куниця, тхір.

Птахи: ластівка (сільська, міська), лелека, синиці, шпак, грак, галка, ворона сіра, крук, горобець, сорока, сойка, соловейко, голуб сизий (горлиця), сови.

Земноводні: ропуха (сіра та зелена), часничниця.

Охорони і турботи потребують рідкісні тварини басейну Присниводдя і не тільки, щонайперше слід назвати із тварин хижаків: борсук, видра, куниця польова, куниця лісова, норка, тхір-перегузня, кіт лісовий; із гризунів : бобер, ондатра, сліпак подільський; із парнокопитних : козуля, лось.

Із птахів: куріпка сіра, перепілка, лебідь, дика гуска, чапля сіра, чапля біла, бекас, вальдшнеп, ходуличник, деркач, сови, кібчик та ряд інших.

Чимало птахів є перелітними. Наприклад, гайвороння від нас перелітає у Молдову, натомість до нас прилітають їх родичі з-під Москви, Санкт-Петербургу тощо.

Про красу краю, пісні птаства можна багато оповідати. Ми чули на луках, як деруть своє горло деркачі, а в посівах тишу прорізає підпадьомкання перепелиць... А ще різні коноплянки, зорянки, малинівки, славки, пересмішники, а між ними найкращий співак – соловей.

Краєзнавець Арсеній Ратушний із Війтівець писав: *«Перед дощем з громовицею пташиний спів затихає, а вночі зовсім завмирає. А зате після дощу, ще хмари не встигнуть розійтись, як починаються співи. Як виступить соліст-соловей, та ще як почує свого суперника, то так і виводить розбірливо, з наростаючим голосом, усі 10 колін.*

Починає він ніжно: тії-віть, тії-віть..., а потім пуль-пуль-пуль; кли-кли-кли – дробом розсиплеться; розкоти громовиці: тр-р-р-р-р-р-р; далі плікання: плінь-плінь-плінь; дудкою: го-го-го-го-го-го-ту, як зозуля на перельоті – сильний дзвін, свист; гусачком: га-га-га-га; жайворонком: фюї-юї-юї-юї... і так, не поспішаючи, захоплено, ще голосніше починає знову.

Читачу! Мій любий земляче! Як почуєш той спів – запиши на магнітофон і, в часи дозвілля прослухавши його, напоїш свою душу і зігрієш серце незнаними чарами.

Ти відтвориш симфонію – природний спів минулого нашого села, який возвеличував та давав натхнення нашим батькам і матерям, всім нашим предкам. І коли Україна народжувала співаків, то лише тому, що в минулому наші предки засинали під пісню солов'я і вставали з нею.

Хотілося б відтворити і мелодію нашого лісостепу, нашого села влітку, бо як ячмінь виколоситься, зозуля вже не кує, спів солов'я затихає, а степ, поле тихо бринить, співає, дзижчить від мільйонної армії бджіл, джмелів, коників, цвіркунів. Ця мелодія з часом мало змінилася, її тільки вже погано чути з гуркотом машин.

Читачу! Земляче! Прислухайся і відтвори!».

Слід наголосити, що внаслідок будівництва ряду гребель і зміни гідрологічного режиму Сливоди та її приток в іхтіофауні сталися вкрай негативні зміни. Так, лише на Сливоді у Рибчинцях, Уланові, Воронівцях, Кривошихах, Пікові через гідробар'єри – греблі, були перекриті шляхи міграції прохідним і напівпрохідним видам, утрачені біотопи реофільного комплексу риб, зруйновані природні нерестовища.

Практично зникли такі риби як минь, лящ, в'юн, коблик (пічкур)... Натомість з'явилися чужі вселенці: йорж, синька, товстолоб, білий амур... Риборозплідники, крім коропа, розводять товстолобика, білого амура, ще й веслоноса...

Доцільно наголосити, що через чималу площу басейну Сливоди та її приток тут є ще чимало видів земноводних і плазунів, які занесені до охоронних списків Вінниччини. Це, наприклад, жаба-кумка, часничниця, квакша, черепаха водяна (болотяна), ящірки, тритони-саламандри, вуж водяний, мідянка (падалиця).

Нариси з історії Воронівець

*В танок веди мене, Свароже, де вогонь,
Де вранішній туман зворожений волхвами.
Хай Лада доторкнеться моїх скронь
І змиє пил накладений віками.
Нехай прапрадідів каміння не мовчить,
Хай стріли Перуна зупинять прикру битву...
Веди, Свароже, Україну в синь-блакить,
Тобі буду нашіптувати молитву.*

Микола Дорош

Найдавніші часи краю

Процес переходу від тваринного до людського суспільства у науці називають антропогенезом. Витоки праісторії людських спільнот на території України сягають глибин найдавнішого етапу людського існування, відомого у науці під назвою палеоліту, тобто давнього кам'яного віку. Він тривав приблизно від 3 млн. до 10 тисяч років тому. Вчені довели, що за час, допоки тривав кам'яний вік, неодноразово змінювалися природні умови проживання на Землі, були періоди потепління і похолодання. Змінювався рівень суходолу і кут нахилу земної вісі від площини орбіти, формувався сучасний клімат, рельєф, фауна, флора та ін.

Природні катаклізми суттєво позначилися на фізичному типі стародавньої людини, її матеріальній культурі. Простий аналіз анатомічної будови людини та її основних знарядь праці дозволив науковцям умовно виділити в добі палеоліту два періоди: ранній, або давній, що тривав приблизно від 3 млн. до 40 – 35 тис. років тому, та пізній, відповідно 40 - 35 тис. - до 10 тис. років тому.

У цих межах учені встановили низку епох, котрі від певного місця першознаходження кам'яних знарядь праці розрізняють їх. Археологи у ранньому палеоліті виділяють такі епохи: олдувайську (близько 3 млн. років – 1,5 млн. років тому); ашельську (1,5 млн. – 150 тис. років тому); мустьєрську (150 тис. – 40-35 тис. років тому). Усі передумови, закладені природою для виникнення людини, відносяться до межі так званого третинного та четвертинного (антропогенного) періодів існування Землі. Освоєння первісною людиною території сучасної України відбувалося не

одномоментно чи поступально. Процеси заселення були досить тривалими в часі, відбувалися хвилеподібно, переривчасто.

Працівник Інституту метафізичних досліджень Ігор Калинець у свій час про землю між Богом і Дністром писав: *«Значний масив Вінниччини і Житомищини з часу появи на земній кулі перших наземних рослин і тварин (Силурійський період) жодного разу не був затоплюваний морською водою. Це означає, що впродовж сотень мільйонів років тут зберігався і нагромаджувався родючий ґрунт та послідовно розвивався найбагатший у світі генетичний фонд. А ця земля відігравала роль недоторканої генетичної скарбниці, де формувалась і звідки розселилася на новоутвореній суші флора і фауна, а разом з ними і людність»*.

Перші хлібороби з'явилися тут приблизно у VI тис. до н.е. Матеріальна культура палеолітичної людини складалася в основному з каменю та дерева. Зрозуміло, дерев'яні палиці-копалки, дрючки та рогатини не збереглися до нашого часу. А от з кременю, обсидіану чи кварциту уламки з гострими краями, що використовувалися першолюдьми, зустрічаються.

Найбільш розповсюдженими знаряддями праці людини так званої ашельської епохи були ручні рубила, колуни та різні вироби на відщепках. Справжнім переворотом у первісній техніці обробки каменю стала поява так званих нуклеусів та мікролітів. Використання яких суттєво підвищило продуктивність праці первісних людей.

Удосконалення знарядь праці робило людину менш залежною від примх природи, дозволяло виживати за умов погіршення клімату чи зміни фауни. Різке погіршення температурних умов змусило мустьєрських людей освоювати для проживання різні гроти та печери, а також споруджувати штучні житла.

Слід зауважити, що перед цим в ашельську епоху первісна людина навчилася користуватися спочатку добутих з природних джерел (від блискавок чи вулканів), а пізніше і штучним вогнем.

На землях Поділля і безпосередньо на території Хмельницького краю сліди перебування людини часів палеоліту, так званої ашельської культури, також відомі. За даними дослідника В.Д. Отамановського, біля поселення Колибабинці віднайдено палеолітичну стоянку і кам'яне рубило.

Це говорить про те, що виготовлені при допомозі оббивки і загостренні з одного боку уламки каменю перетворювалися на давні знаряддя праці. Такі ручні рубила використовувалися для обробки дерева, викопування їстівних плодів та коріння і, звичайно, для полювання на тварин.

Зі зміною і похолоданням клімату зникають теплолюбиві тварини і рослини, частина з них пристосовується до нових температур. З'являються тундрові тварини: носороги, мамонти тощо.

Благодатні землі нашого краю хоронять у собі багато артефактів минулих часів, у тому числі, й залишків скелетів прадавніх тварин. Чимало їх знайдено, наприклад, під час вибирання глини на Воробіївському цегельному заводі. Є окремі випадки знахідок й на землях Воронівцень.

Наприклад, у 1973 році в урочищі Головщина копачі копали криницю. У глиняно-глеєвих пластах на глибині 8 – 10 метрів ніж криницекопальної машини зішкрябав з давнього скелета шматок кістки. Виявилося, що то уламок зуба доісторичної тварини.

На жаль, ніхто із копачів не зацікавився безцінною знахідкою. Нині криниця засипана ґрунтом. Ось кілька наявних експонатів: уламок бивня та зуба мамонта.

Первісна людина активніше починає боротися за життя. Вона вдосконалює техніку виготовлення надійніших знарядь праці.

Саме це сприяло розвитку полювання, дозволило створювати запаси їжі, будувати примітивне житло. Первісні колективи, поступово роз'єднуючись, розселяються в усіх напрямках. Від крем'яних уламків люди навчилися відщеплювати пластини, з яких після додаткової обробки виготовляли досить гострі ножі, вістря, сокири скребки.

Ці давні знаряддя праці віднайдені також на землях Воронівець.

Основою господарства в період пізнього палеоліту залишається мисливство та збиральництво. За умов холодного та нестійкого клімату головну роль відігравало мисливство, оскільки саме воно могло забезпечити більш калорійною їжею і до того ж упродовж року. Збиральництво могло забезпечити людський колектив харчами лише час від часу.

Значна частина трудових зусиль людини витрачалася на будівництво жител, виготовлення знарядь праці та предметів побуту, пошиття одягу, приготування їжі. При виготовленні знарядь з кременю виникає так звана ударно-точкова техніка обробки каменю. Людина навчилася пиляти і шліфувати камінь. Поліпшення трудових навиків дозволяє значно ускладнити асортимент мисливського озброєння. Першолюдині уже було під силу виготовлення наконечників списів, дротиків, вкладишів до металевій зброї, а також різних ножів, сокир, шкребачок, проколок тощо. Помітне місце посідає й виготовлення предметів мистецтва й прикрас.

На цей час зростає роль вогню для захисту від хижаків, обігріву житла, приготування їжі та виготовлення знарядь праці. Головними заняттями людей було полювання на великих тварин (мамонта, дикого коня, зубра, тура) та збирання їстівних рослин.

Формується більш удосконалений, сучасний тип людини. Люди проживали родовими матріархальними колективами по 100 – 150 чоловік. Мистецтво людей кам'яної доби було тісно пов'язане з першими релігійними віруваннями.

На проміжку 10–8 тисяч років тому льодовик відступив. Клімат поступово наблизився до сучасного. Зникли великі тварини, які багато років були основними об'єктами полювання. Виникла необхідність винаходити

нові знарядді праці та зброю необхідну для менших тварин. Це привело до винайдення лука і стріли, а також кам'яних металевих пристроїв.

Крем'яні наконечники стріл та металеві камені

Отож, від облавного полювання стародавні жителі переходять до полювання на дрібних нестатних тварин. Людина дістала змогу полювати невеликими групами і навіть поодиночі. Очевидно, у зв'язку із зазначеними зрушеннями в господарській діяльності відпала економічна потреба в великому людському колективі.

Тому у епоху середнього кам'яного віку відбувається процес дроблення колись чисельних людських общин.

Поступово людина освоює новий вид полювання – рибальство. Стоянки все більше розташовувалися на берегах річок. На зміну печерам житла будувалися у формі куренів.

Ми вже нагадували, що провідним знаряддям мисливства в часи мезоліту стає лук та стріли. Однак нестабільна ситуація в мисливстві стимулювала активне освоєння рослинних ресурсів, тобто посилювала роль збиральництва.

На поселеннях помітно зростає в цей час кількість кам'яних знарядь для обробки рослинних продуктів харчування – зернотерок. Поширення страв рослинного походження стимулює винайдення першого посуду для їх приготування. На кінець середнього кам'яного віку – мезоліту - більшого значення набуло рибальство.

Саме в цей час було винайдено рибальський гачок, почалося використання рибальських сіток, людина навчилася зі стовбура дерева виготовляти човен-довбанку.

Як і в часи палеоліту, основою соціального упорядження мисливсько-збиральницького суспільства залишалася первісна громада, вона була своєрідним базисом тогочасного виробництва.

У часи неоліту, що тривав упродовж 6 – 3 тис. до н.е., процес переходу від привласнюючих до відтворюючих форм економіки на території нашого краю, як і всієї України, був досить тривалим.

У Закарпатті, в лісостеповій зоні Волині землеробсько-скотарська економіка сформувалася з початком 5 тис. до н.е. завдяки прийшлому населенню з Південної і Центральної Європи.

Цей регіон пізніше стає центром «неолітизації», бо саме звідси елементи відтворюючої економіки поширюються на решту земель України.

Землю в неолітичну добу обробляли дерев'яними мотиками, наконечники до яких уміло виготовляли з рогів оленя чи кістки. Збирання врожаю здійснювали за допомогою серпів, лезо яких було збірне з крем'яних вкладишів – нуклеусів

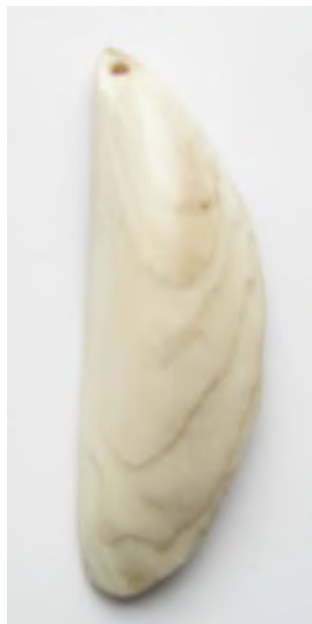
Неолітичні землероби вирощували пшеницю, ячмінь, просо, овес, горох. У цей час набуває поширення ткацтво та плетіння, волокна кропиви, льону, конопель та овеча вовна були матеріалом виготовлення тканини.

Значним досягненням неолітичної доби було розповсюдження глиняного посуду. Випалена на вогні глина була першим штучним матеріалом, котрий створила людина.

Наявність керамічних виробів дозволила удосконалити способи приготування їжі. Важливу роль посуду відігравав і в культовій сфері.

Зважаючи на особливості орнаменту посуду, археологи виділяють в Україні 10 неолітичних культур. Особливістю культур землеробсько-скотарської зони є переважання плоскодонного посуду, прикрашеного лінійним і спіральнo-меандровим орнаментом.

Поселення неолітичних мешканців, як правило, розміщувалися на підвищених берегах річок та озер.

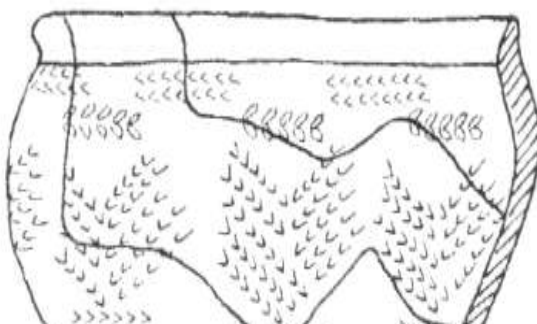
Черепашка медальйон із отвором для носіння на ший.

Для спорудження примітивних жител використовували найчастіше дерево, у меншій мірі глину і камінь. Двосхиле перекриття даху підтримувалося дерев'яними стовпами.

У духовній сфері суспільного життя первісних людських колективів відігравали обряди господарського циклу: пов'язані з худобою, сівбою, збиранням урожаю тощо.

На землях Хмельниччини виявлено кілька поселень часів неоліту (6 – 4 тис. р. до н.е.), біля нас найближче знаходилося давнє поселення в Уланові. Однак досить детально вивчене поселення в колишньому селі Сандраки, поблизу Широкої Греблі.

Ось зразок ранньотрипільської кераміки із села Сандраки.

Основним заняттям наших попередників, котрі заселяли надзаплавні тераси Синьої води (Сниводи), Південного Бугу, було й надалі мисливство і рибальство та рослинне збиральництво.

Практично саме в цей час було приручено основних тварин: бика, свиню, козу, собаку, згодом коня. Тому на місцях стоянок людей знаходять чималу кількість кісток цих одомашнених тварин.

Важливо наголосити, що незважаючи на те, що скотарство за своїм ступенем економічного розвитку стояло нижче за землеробство, все ж останнє розвивалося досить жваво.

При розкопках давніх стоянок вчені віднаходять чималу кількість знарядь обробітку землі: рогові та кістяні мотики, зернотерки та ін. Характерно, що вказані мотики мали отвори для вставляння дерев'яного руків'я.

Можна повідомити, що такі мотики були досить майстерно виготовлені і з каменю, у цей час зростає також техніка обробітку каменю. Кремінь нагрівали і при допомозі води робили сколювання грубих пластин на довгі і тонкі. Це давало можливість економно використовувати кремінь, який у нашій краї був привозним: із Тернопільщини та Придністров'я.

Крем'яні ножі села Воронівці

Крем'яні ножі села Сандраки

Отож? у побуті неолітичних племен нашого краю поширено використовувалися крем'яні ножевидні пластини, проколки, наконечники стріл, різці, а також нуклеуси-вкладиші геометричних і пластинчастих обрисів, різноманітні шкребки овальних форм. Із рогів тварин та їх кісток виготовляли наконечники до мотик, списів, дротиків, гарпунів, навіть голки з вушком.

Щодо жител, то помешкання того часу були в більшості наземними. Посередині знаходилося святе вогнище. Стіни зводилися на обплетенім дерев'янім каркасі, обмазані глиною, затим випалені зовні. Зверху була солом'яна чи очеретяна двоскатна покрівля.

Як висновок, доречно зауважити, що первісне землеробство було примітивним, воно започатковувалося лише у сприятливих місцях (дельтах та заплавах рік, на м'яких, незайманих лісом ґрунтах). Але із вдосконаленням знарядь праці, появою металів воно набувало все більшого розвитку і поширення. Тепер людина могла стабільніше прохарчувати себе, в разі несприятливих кліматично-погодних умов скористатися створеними примітивними запасами збіжжя, інших продуктів землеробства, бути менш залежною від свого споконвічного переслідувача – голоду.

Інформацію про уявлення людей щодо життя та смерті дають поховальні культи. Неолітична людина сприймала смерть не як повне зникнення, а перехід до іншої форми існування.

Первісні форми відтворюючого господарства, що зародилися в епоху неоліту, отримали дальший розвиток у перехідний від кам'яного віку до епохи бронзи період. Цей час відомий в науці як енеоліт (мідно-кам'яний вік). Він тривав протягом 4 – 3 тис. до н.е., людство в цей час оволоділо першим металом – міддю. Впровадження металевої індустрії відкрило шлях до виникнення нових технологій, появи нових способів обробки деревини та каменю. З появою мідних виробів активізується міжплемінний обмін. Мідні вироби стають речами престижу, досконалості, засобом обміну.

Землеробство та скотарство за енеоліту стають основними засобами здобуття харчів, а головним багатством – земля та худоба. Відтворювальне господарство остаточно доводить свою перевагу над привласнюючим і поширюється на значні території.

Хронологічно історія трипільців поділяється на три етапи: ранній (4000 – 3600 р. до н.е.), середній 3600 – 3100 р. до н.е.), пізній (3100 – 2500 р. до н.е.). На ранньому етапі відбулося розселення трипільців із території Молдови на правобережний лісостеп України – від Дністра до Південного Бугу.

Головними матеріалами для виготовлення знарядь праці й надалі залишалися камінь, кістка, ріг. Провідним матеріалом в побуті була глина. Її широко використовували при будівництві помешкань, виготовленні посуду, культових атрибутів та речей хатнього вжитку.

За середнього часу трипільці значно просунулися у північному та північно-східному напрямках, досягнувши середньої течії Дніпра. Надто були заселені межиріччя Південного Бугу та Синюхи, а також Дніпра - Росі.

При аналізі розкопаних житлово-господарських комплексів трипільців виразно простежується кількість зерносховищ. А це прямо говорить про зростання виробництва зерна: пшениці, ячменю, проса, бобових тощо. Зростає поступово й тривалість проживання мешканців на одному місці, хоча на ранньому етапі цього не спостерігалось.

Давня людність, зводячи поселення на заплавах та острівках, відчувала комфортні умови, при яких основним місцем ведення землеробства були заплави, які мали певні відклади алювіальних наносів з поживними речовинами для рослин. У Воронівцях біля трипільського поселення на Селиську площа осідку була досить широкою з відсутністю заболоченої території в місцях переходу до першої тераси. Заплава складена з лесовидних суглинків природного походження, з основою кристалічних порід у вигляді гранітів, які були утворені ще в часи дніпровського зледеніння.

Можна резюмувати: після залишення поселення ця заплава біля річки Синя вода (Снивода) була занесена супіщаними наносами, потужність яких складає до двох–трьох метрів. Риття Уланівською меліоративною станцією каналу задля підсипки перегороджувальної дамби до водойми для зарибку саме це і показало.

Із часом, зі зміною кліматичних умов, хоча поселення влаштовувались на підвищених місцях, але в обов'язковому порядку по долинах та видолінках протікали незначні водотоки з джерел, які тут траплялись. Саме в ці часи населення трипільських племен будувало невеличкі штучні водосховища. У Воронівцях такими були водотоки з території нинішнього лознянського гранітного кар'єру – на Криворудці, а також річечки Батіжок. Тут підземні води заплав майже повністю задовольняли у волозі висіяні зернові культури.

Ще пізніше трипільці дещо піднімають оброблювальні тераси, вони навіть розташовуються деінде на вододільних просторах. Людина починає воювати з лісовими масивами для полів і пасовищ. Їх підпалюють, все це потребує кількаразових операцій. Технологія спалювання удосконалюється і виникає так звана підсічка. Ліси всихають, дерева зрубують і спалюють.

Збирання врожаю відбувалося за допомогою серпів. Спочатку це були перемінні пластини, через певний проміжок часу виготовлялися серпи з крем'яними вкладишами – пластинками. Зібране колосся приносили до поселення для обмолоту. Зерно зберігали у ямах, обплетених лозою, а затим вимашчених глиною та випалених. Інколи зберігали зерно у великих посудинах, особливо терте на крупи та борошно. Звичайно мешканці осідку використовували зернотерки. Їх виготовляли з твердих порід каменю, наприклад, граніту. У цілому поселення трипільців й далі розташовувалися на берегах річок, струмків, у місцях багатих на природний захист. При потребі додатково будувалися укріплення: рови та насипалися вали. Частогусто житла з'єднувалися глинобитними стінами, утворюючи суцільну захисну стіну. Все більше розвивається мідна металургія, утверджується ремісничий характер гончарного виробництва.

Землеробство у трипільців було екстенсивним із застосуванням примітивної сохи, яку тягли бики. Для рихлення ґрунтів застосовували різноманітні рала та борони-суковатки. Розвинутим було тваринництво. Розводили велику і малу рогату худобу, коней, свиней. Важливими галузями виробництва залишалося збиральництво, мисливство і рибальство. Як транспортний засіб, використовувалися сани, у які запрягали одного чи двох волів. Трипільські поселення на нашій землі були біля сіл Широка Гребля, Митинці, Воронівці, Курилівка, Сандраки. Тут під час оранки люди знаходили уламки кераміки, кам'яні знаряддя праці. Археологічна експедиція інституту археології у 1947–1948 роках працювала в селах Курилівка і Сандраки. Очолювала її професор-археолог О.Ф. Лагодовська. Так, в урочищі Калиновий Яр віднайдено кам'яні та рогові наконечники стріл, списів, серп з крем'яними пластинками, залишки рогових мотик, уламки керамічного посуду, сокир та ножів.

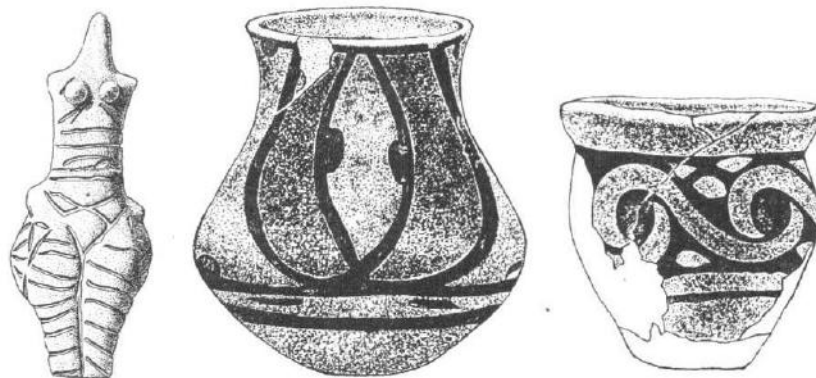
Видруковано ряд праць за результатами цих розкопок. Важливо доповнити, що трипільці винайшли лучковий дриль з крем'яним свердлом. Ним робили отвори у камені і дереві. На території Воронівець віднайдено кілька уламків сокир із отворами, зробленими давніми майстрами. Є також кам'яна сокира із недосвердленим отвором.

Заслужують уваги прясла прості та з певними насічками. Вони виготовлені самотужки, без допомоги гончарного круга. Є також виготовлені при допомозі обертального круга.

Трипільці були майстрами давнього гончарного ремесла. Не випадково їх культуру називають культурою мальованої кераміки. З різнокольорової глини виготовляли посуд, оздоблювали його орнаментом, малюнками, потім випалювали в печах.

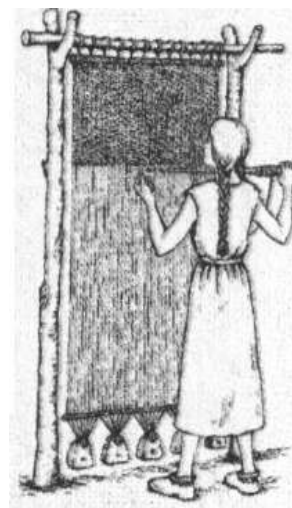
Виліплювали статуетки домашніх тварин, людей. Особливо поширеною була статуетка матері-прародительниці. Такі вироби трипільці застосовували у культових обрядах.

Ось статуетка матері-прародительниці.

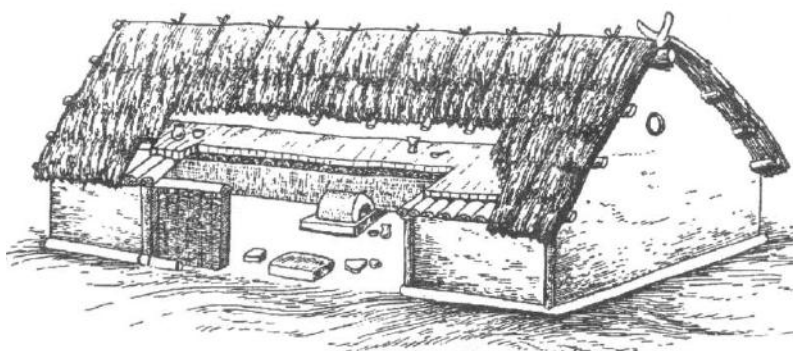
У трипільців досить розвинене було прядіння, про що свідчать вказані прясла до веретен і тягарці від примітивного ткацького верстата. Разом з прядінням виникло ткацтво, внаслідок чого створено ще один штучний продукт – тканину.

Тривалий час ткацтво розвивалося без спеціального верстата, залишаючись по суті плетінням. Невдовзі з'явився і перший примітивний ткацький верстат. (Сучасна реконструкція).

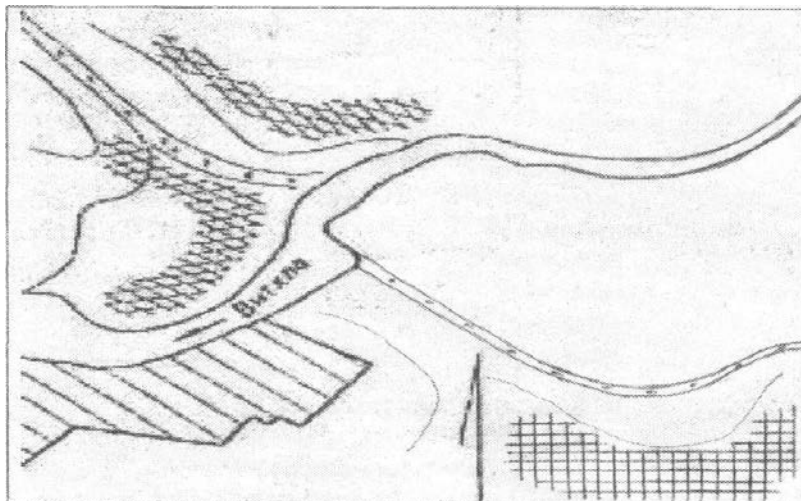
Трипільці досить жваво проводили торгівлю з населенням Причорномор'я, Балкан. Як правило, в обмін на мідно-бронзові речі пропонували головний свій продукт – хліб. *«Обильное всем Подолье особенно славилось обилием зернового хлеба, этой главной «живности», как для людей, так и для животных. Не только прекрасная Подольская пшеница, которой в древности чрезвычайно богата была эта страна, но и вообще все сорта Подольского зернового хлеба еще в 15 веке были известны всей Европе: в это время Подолия посылала свой хлеб через Днестр и Черное море до самого Кипра».* (Подільські єпархіальні відомості 1875 № 7).

Земельні угіддя трипільців знаходилися переважно біля поселень. Є всі підстави вважати, що наші попередники вирощували, крім зернових, бобові рослини та льон. Житла трипільців мали прямокутну форму, площею 30 – 50 квадратних метрів, покрівля двосхила. Помешкання ділилося на кілька частин, у кожній з яких була піч, жертвний і окремий посуд. Забудова здійснювалася по колу. Центр поселення використовувався як загін для худоби. У такому поселенні могли мешкати інколи понад 200–300 та більше чоловік. Такі давні осідки трипільців розташовувалися поблизу рік на відстані 5–10 кілометрів одне від одного.

Трипільське житло

Продукти тваринництва використовувалися для задоволення потреб у м'ясі, вовні, молоці і шкірі. Часто велика рогата худоба використовувалася як тяглова сила при оранці, та напевне і для перевезення збіжжя до помешкання чи будівельних матеріалів: глини, дерева тощо.

За цією мапою-схемою видно, що трипільське поселення у Воронівцях знаходилося в нинішньому урочищі *Селисько*. Неподалік від переходу через річку Витхлу на шлях до Уланова та Пагурець. Однак залишається невідомою доля мешканців цього давнього поселення, яке існувало 4–5 тисяч років тому.

Осідок був або знищений ворогами, або люди перемістилися в якесь безпечніше місце, зберігаючи при цьому набуті споконвічні традиції. Можливо, трипільці періодично стикалися з проблемою аридизації, тобто виснаження ґрунту. Адже археологи зауважують звичай в їхній історії, періодично, приблизно раз у півсотні років, спалювати свої поселення.

Тому слід думати, що виснажувалися навколишні ґрунти, стада худоби витоптували пасовища, утворювалося голе поле. Саме тому й переходили люди на нові приготовлені заздалегідь території. В усіх випадках господарські здобутки носіїв трипільської культури, способи спорудження жител, їх оздоблення, орнаментування кераміки були запозичені наступними археологічними культурами, зокрема, давніми слов'янами.

Уже наприкінці II тисячоліття до н.е. зароджується давня слов'янська білогрудівська археологічна культура (назва походить від Білогрудівського лісу біля м. Умані, де вперше віднайдена).

У XI–X ст. до н.е. білогрудівці заселяли лісостепову смугу території України від Дніпра до Збруча. В тому числі й на території Хмельницького краю Вінниччини. На терені Воронівець також відома ця археологічна культура. Про це вказує також краєзнавець В. Маринич (Історія рідного краю Хмельницький район. Вінниця, 2009).

Основу господарства білогрудівців становило приселищне орне землеробство із застосуванням тяглової сили. Для подальшого обробітку посівів використовували рогові та бронзові мотики. Врожаї збирали переважно крем'яними серпами, перетирали збіжжя зернотерками.

Крем'яний серп з колекції Станіслава Попівського(Воронівці)

Крем'яний серп з урочища Галавищина (Воронівці)

Займалися вони також скотарством – розводили велику рогату худобу, а також кіз, овець, свиней. Досить важливу роль відігравало конярство. Коней використовували для верхової їзди, що засвідчено знахідками кістяних псалій та вуздечок. Виготовляли кухонний, столовий та ритуальний посуд. Найпоширенішими у побуті були прясла, тюльпаноподібні горщики, цідилки, келихи, черпаки та миски з добре загладженою поверхнею. Ці племена знали прядіння і ткацтво.

З металевих виробів були поширені сокири-кельти, вістря списів, шила, а також прикраси: спіральні підвіски, пронизки, шпильки тощо.

Характерним для білогрудівців був виразний культ сонця і вогню, який виник у середовищі осілих землеробських племен ще з часів трипілья. Білогрудівське поселення Воронівець, що знаходилося на місці колишнього трипільського, зазнало ворожої руйнації. Зрозуміло, воно знаходилося в урочищі «Селисько», де був прадавній перехід через річку – нині Снивodu.

У Х столітті до н.е. нашими землями частково пройшлися войовничі племена киммерійців. Вони прикочували аж з Ірану. Жителі нашого краю зуміли стримати агресію і захистити себе.

Довго киммерійці не змогли господарювати. Уже на початку VII ст. до н. е. їх витіснили більш войовничі племена скіфів. Вони вели кочовий спосіб життя. Багатство визначалося кількістю худоби. Догляд за тваринами та війни були основними заняттями цього народу.

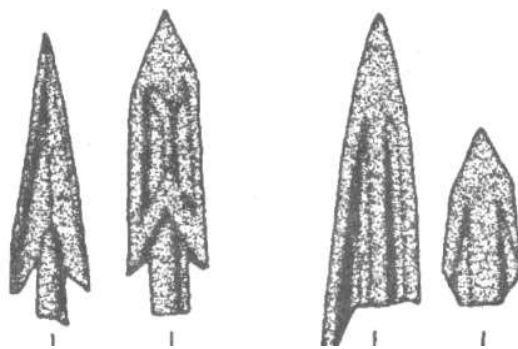
У скіфських похованнях археологи віднаходять найчастіше рештки зброї. Легкоозброєна кіннота становила основу скіфського війська. Далекобійними

луками воїни вражали ворога на відстань до половини кілометра. А ще короткий меч та спис також входили до озброєння воїнів.

На землях Уланівщини були в основному скіфи-орачі, тобто представники одного з осілих слов'янських племен, котрі підпали під владу скіфів.

Скіфи не становили єдиного народу. Грецький історик Геродот виділяв царських скіфів, скіфів-кочівників, скіфів-землеробів та скіфів-орачів, які мешкали в лісостеповій зоні. Це приблизно у наших широтах.

Усі скіфи на території України, залишили по собі велику кількість історичних пам'яток – городищ, курганів. Нам з історії відоме скіфське городище в Уланові. Розташоване на лівому березі Сниводи, воно помітно вивершується над рельєфом місцевості. Тут можна на поверхні відшукати керамічні, бронзові та кістяні вироби та їх залишки того періоду. В Уланові віднайдено ряд крем'яних наконечників списів та стріл періоду скіфського перебування. У пошуковця та збирача старожитностей С. Попівського є три наконечники давньоскіфського періоду.

Давні городища часто складалися з двох частин. Для повсякденного проживання і для тимчасової схованки населення та перебування худоби. Однак ми вправі говорити, що якихось особливих укріплень давні племена скіфів не зводили. Ми пам'ятаємо крилаті слова скіфського царя Іданфірса, який перському правителю Дарію заявив: *«... у нас немає ні міст, ні засіяної землі, з якої ми поквапилися б битися з вами зі страху, аби вони не були зруйновані і спустошені»*.

Скіфи вірили в існування різних божеств. Богом війни вважали Ареса. Скіфи вважали, що після смерті людини життя продовжується. А тому померлого царя возили багато днів від одного до іншого поселення, аби усі племена могли з ним попрощатися. Затим покійника хоронили в могилі, насипавши високий курган. До могили клали все необхідне для загробного життя: посуд, зброю, коней, навіть слуг і дружин.

Скіфи вели постійні війни. Так у 513 році до н.е. у Скіфію вдерлися війська перського царя Дарія. Проти ворога скіфи застосували тактику відступу, заманюючи ворога вглиб степу, засипаючи по дорозі криниці, джерела, знищуючи трави та пасовища. На вимогу Дарія розпочати битву скіфи надіслали «дарунок» у вигляді птиці, миші, жаби та п'ятьох стріл. Це носило символічний зміст. *«Якщо ви не полинете в небеса, перетворившись на птахів, не сховаєтесь в землю подібно до мишей, не стрибнете у воду, перетворившись на жаб, то будете забиті нашими стрілами»*. Дарій, визнавши невдачу свого війська, змушений був з великими втратами повернути назад в Персію.

На археологічній карті Подільської губернії, яку склав відомий знавець історії краю Є. Сидинський, показано чимало таких скіфських курганів. Про це також вказує дослідник Гульдман В.К. (Пам'ятники старини в Подолії. Перер, 1901).

Скіфська курган-могила у селі Лозна

Кургани завжди були захороненнями знатних скіфських особистостей. Вважалося, що кургани - це ніби медіатори, що пов'язували три світи: сучасне минуле й майбутнє. Адже оті могильники своїми ямами входили у підземелля, а вершинами підносилися до небес. Такі кургани мали свою примітну особливість. За словами науковця Сергія Гальчака: *«Характерною ознакою скіфських могил є зовнішній їх вигляд: кожна така могила буває продовгастою, один бік її буває крутий і звернений завжди на північ, а решта боків тільки похилі»*. (С. Гальчак. Село Сосни у плині часу. Вінниця., 2014).

Така могила привертає увагу своєю таємничістю і загадковістю на півночі села Лозни, з лівого боку дороги на Великий Острожок. Є ряд скіфських курганів і в інших селах краю, наприклад, у Курилівці, Слободі Кустовецькій, Петриківцях та інших селах.

Крім побутових речей, господарського інвентаря, у курганах вченими знайдено всесвітньо відомі шедеври скіфського мистецтва, зроблені із золота та срібла. Про панування скіфів-русів-орачів на наших землях та можливий скіфський сакральний центр Еksamпей можна прочитати із книг Миколи Дороша «Скарби прабатьківських криниць», «Легенди та скарби Хмільницької землі».

Наприкінці IV - поч. III ст. до н.е. скіфське об'єднання починає поступово занепадати, поступившись місцем більш войовничим пришельцям зі Сходу – сарматам. Останні були кочовими скотарями, які розводили овець та коней. Сарматське суспільство зберігало родоплемінний устрій зі значними пережитками матріархату. Із причорноморських степів сармати наприкінці I століття уже нашої ери спрямували своє просування на північ, де проживали давньослов'янські племена.

Однак на території нашого північного краю сучасної Вінниччини поселень та знахідок сарматських часів поки що не віднайдено.

До I–II ст. століття нової ери вповні відносяться ранньослов'янські поселення. Це так звана зарубинецька археологічна культура. Ранньосередньовічні літописці знали давніх слов'ян під назвою венедів, антів та склавинів.

Зарубинецька культура відома нам за групою неукріплених поселень, городищ і могильників. Такі поселення відомі на полях Курилівки, Кривошиїв, Воронівець та ін. Поселення займали найчастіше високі миси річок, ярів, розташовувалися на надзаплавних терасах. Розміри поселень в середньому були до двох гектарів.

Щодо жител, то вони були наземні і заглиблені в землю, площею 18 – 20 квадратних метрів. На дерев'яний каркас тинькувалася глина, затим проходила побілка стін. Покрівля двосхила.

Покрівельним матеріалом були сніпки зернових або ж очерету. Відкриті вогнища опалювали приміщення. Поблизу жител знаходилися господарські ями. Мешканці поселень вели осілий спосіб життя.

Користувалися в основному залізними знаряддями праці: наральники, серпи, кози, ножі. Вирощували пшеницю-двозернянку, ячмінь та просо, коноплі або ж льон.

У скотарстві переважало розведення корів, свиней, дрібної худоби, рідше коней. Могильники представлені трупопаленням в урнах або просто в ямах.

Серед супровідного матеріалу та інвентаря віднайдено чималу кількість кераміки з лощених горщиків, мисок та кухлів, а також повсякденні побутові речі: бронзові фібули, різні кільця тощо.

Про існування ткацтва в зарубинецьких племен свідчать непоодинокі знахідки керамічних пірамідальних відтяжок до ткацького верстата вертикального типу, а також глиняні прясельця.

Віднайдено таку відтяжку й на території села Воронівець.

Шкіру та хутра люди навчилися обробляти кістяними знаряддями, залізними ножами, голками та проколками.

Дерево обробляли сокирами, стругами, теслами, долотами, ножами та свердлами...

З каменю виробляли найрізноманітніші речі: зернотерки, бруски, точила, ливарні форми тощо. Могильник зарубинецького племені на території Воронівець представлений ґрунтовими безкурганними похованнями (трупоспалення в урнах або просто в ямах).

Зразки сокир із зібрань Станіслава Попівського

Серед малочисельного супровідного матеріалу найчастіше спостерігаються побутові речі: лощені горщики, миски, бронзові фібули та різноманітні кільця. Характерно й те, що на окремих глечиках та мисках спостерігається орнамент у вигляді хвилястих ліній, як у наступній черняхівській археологічній культурі. Сучасні дослідники небезпідставно називають зарубинецьку культуру ранньослов'янською.

У II ст. н.е. зарубинецька культура на терені Хмільницької землі Вінниччини припинила своє існування, але населення продовжило свій розвиток у інших історичних умовах. Саме у нас на зміну зарубинецькій культурі прийшла нова черняхівська культура, котру науковці виділяють як особливе явище в усій давньоукраїнській самобутній історії.

Черняхівська культура на терені краю

У II ст. н.е. зарубинецька культура припинила своє існування, але населення, яке залишило пам'ятки цієї культури, продовжувало розвиватися у нових історичних умовах.

Наші далекі предки залишили цілі серії неукріплених осідків, розміщених на південно-східних схилах перших надзаплавних терас річок та їх приток. Снивода в цьому плані – не виключення. На території села віднайдено шість житлово-господарських комплексів, де проживали черняхівці.

Культуру відкрив Вікентій Хвойка. Він ретельно дослідив могильники у селі Черняхів на Київщині. Всі пам'ятки об'єднав у одну культуру із назвою черняхівської.

За своїми розмірами поселення на місці Воронинець були середні та малі, відповідно середні мали 20–25 жител на площі довжиною 80–100 метрів, малі – 10–15 жител на ділянці розмірами 60–80 метрів. На черняхівських поселеннях виявлено такі основні типи житлових і господарських споруд: наземні дерево-каркасні і напівземлянки стовпової конструкції. Зовні стіни обмазувалися шаром глини. Долівки робилися земляними, іноді підмазувалися глиною. Деякі житла мали прибудови типу сіней. Житла були покриті переважно очеретом або ж солом'яними сніпками. Для обігріву жител облаштовували відкриті вогнища або глинобитні печі-кам'янки.

Зрозуміло, черняхівці крім жител будували й господарські приміщення: ями-льохи, в першу чергу для зберігання харчових припасів. До гончарного комплексу цієї культури включаємо кухонні горщики, миски, глечики, великі піфосоподібні жбани-зерновики та ін. Імпортна кераміка представлена римським посудом III – IV століття н.е.

У повсякденному житті черняхівців були кістяні вироби (гребені, лошила, проколки тощо). Особливо у великій кількості на давніх осідках на Селиську, Звіринцеві, біля Другого ставка, Завал'яній Горі, Сказинцях (Скаржинцях) зустрічаються срібні, бронзові та залізні суштуги (фібули).

Це застібки загальноєвропейських типів II–V ст. н.е., що одночасно були й прикрасами.

Виявлено у черняхівців велику кількість різноманітних за формою та призначенням бронзових і залізних пряжок, кілець. Їх використовували як для одягу людей так і для зброї та ремінного кріплення до робочих тварин.

Оскільки наш край з глибини віків, ще від скіфів-орачів, був землеробським, то на вказаних вище місцях виявлено чимало уламків знарядь оранки: різак-чересла, лемеші, залізні наральники. Останні зберігаються у музеї. Ось їх світлина.

Найпоширенішими сільськогосподарськими культурами були пшениця, ячмінь, просо, гречка. Вирощували також жито, горох, вику, коноплі. Для збирання зернових та інших культур черняхівці використовували залізні серпи та коси. Обробляли ґрунт переважно ралом.

Важливими предметами у житті черняхівців були звичайні кам'яні круглі ротаційні жорна. За допомогою їх подрібнювали зерно на крупу чи борошно.

Землеробство в умовах осілого побуту в зоні лісостепу було тісно пов'язане зі скотарством. Розводили велику і малу рогату худобу, свиней, коней, птицю. Звичайно, певну роль у господарстві черняхівців відігравали промисли – мисливство, рибальство, а також бортництво.

Наші предки добре розумілися у залізоробному, гончарному, бондарському, будівельному ремеслах. На черняхівських осідках Воронинець віднайдено чимало залізних знарядь для обробки дерева і кістки, глиняні важки для ткацьких верстатів і керамічні біконічні прясла для веретен. Наявність великої кількості знарядь праці, особливо залізних, є переконливим свідченням того, що відбувався другий великий поділ праці в тодішньому суспільстві - відокремлення ремесла від землеробства і скотарства. Черняхівські ковалі володіли всіма основними прийомами кування заліза в гарячому стані, гартування його, знали кілька способів одержання сталі. Вони вміли робити прикраси з кольорового металу. Успіхів досягло гончарство. Приблизно саме в цей час було винайдено гончарний круг.

Слід зауважити, що досить позитивно позначилася на економічному розвитку черняхівських племен торгівля з містами Північного Причорномор'я та провінціями Римської імперії. Про торгівлю хлібом з півднем Європи можна написати досить багато. Статтями вивозу з нашого краю в Римську імперію та міста Причорномор'я були здебільшого хліб, мед, віск, хутра, шкіра, вівці.

Римські купці-негоціанти у нашій краї мали свої торгові факторії, які масово скуповували і вивозили товари до своїх провінцій. Натомість нам поставляли свою продукцію: тканини, прикраси, зброю, червоно-лаковий посуд, амфори з вином та олією, а ще різні світильники, камеї, геми, фібули та інші жіночі прикраси, вино та гроші.

На терені перебування черняхівців у сучасних Воронівцях виявлено більше двохсот різних античних монет, найбільше серед них – римських. Недарма існує думка, що римські динарії були першою грошовою одиницею на терені півночі Вінниччини, зокрема, у Хмільницькому районі

Знахідки римських монет свідчать не лише про основні напрями зовнішньої торгівлі черняхівських племен з Причорномор'ям, Задунав'ям, а й про внутрішній обіг цих монет. Наявні монетні скарби яскраво переконують про нагромадження багатств в руках племінної знаті черняхівського суспільства.

Наприклад, у 1960-х роках на землях сусідніх Пагурець віднайдено значний скарб – 600 монет давньоримського періоду.

Чимало монет зберігається у місцевих колекціонерів. Ось світлина деяких монет різних римських сатрапів (правителів).

Римські монети Воронівець часів черняхівської археологічної культури

Духовні уявлення черняхівських племен в основному збігалися з язичницькими віруваннями. Їх суть полягала у віруванні у потойбічне життя, як продовження земного. Вони обожнювали сили природи, поклонялися їм, справляли на честь них обряди й ворожіння.

Для нас цікавим є черняхівське святилище та могильник на лівому березі Сниви, поблизу місця впадіння річки-притоки Витекли. Нині це місце-підвищення знаходиться у межах сільського ставу. При спусканні води оголюється острів, який і є місцем колишнього святилища. Саме тут відбувалися моління і принесення жертв язичницьким богам.

При ретельному огляді видно кам'яні перепалені вогнем кладки, де стояло три ідоли. Вони, напевне, мали вигляд чотиригранних стовпів, заввишки до трьох метрів. Як правило, у верхній частині були обриси людської голови.

Давні святилища мали в центрі триликого ідола, такий, напевне, був і на воронівському святилищі. Візуально видно, що навколо цього головного зображення стояли три менших. Вони повинні бути з жертовниками у вигляді кам'яних намоств.

Саме тут у вогнищах і проходив ритуал жертвоприношень. Ями із подібними ритуальними багаттями були наповнені недогарками кісток, перепаленим деревним вугіллям та попелом.

При огляді неподалік віднайдено чималу кількість битої кераміки: горщиків, які мали ритуальне призначення. У них вкладалися недогарки й закопувалися у землю.

Багато уламків глечиків, мисок привозних та місцевих гончарів свідчать, що святилище тут функціонувало протягом довгого часового періоду. Воно мало приблизно такий вигляд.

Сучасна реконструкція

Слід зауважити, що поховальному обряду черняхівської культури був властивий біритуалізм, тобто трупоспалення і трупопокладення. Поховальний обряд і ритуали черняхівців мають свої генетичні корені із попередніх епох (зарубинецької, пшеворської та, можливо, гето-фракійської археологічних культур). Цікаво, що трупоспалення були з урнами і без урн, з речами та без них. Саме це було характерним на рубежі нової ери і часів II – V ст. Прикро, але в результаті «роботи» чорних археологів у могильнику залишки кісток та кераміка перемішані і знаходяться без вивчення та анатомічного порядку.

Разом з тим, слід відмітити, що на могильнику після спуску води віднайдено багато цікавих давніх предметів. Серед них залізні наральники, ножі та чересла до плугів, проколки, лощила та ін., але всі ці залізні предмети надто зазнали руйнування через постійне перебування у агресивному середовищі води. Іржа нанівець з'їла ці вироби, зробила з них лише нагадування про колись гарну річ.

Слід відмітити, що тут же віднайдено чималу кількість фібул, бронзових гудзиків, різних за розмірами кілець, та найрізноманітніших пряжок.

Як супровідний поховальний матеріал для небіжчиків, наші давні попередники використовували для чоловіків ножі, бруски, наконечники стріл. Для жінок голки, проколки, прясла, дзеркальця.

На світлині видно спеціальні жолобки для загострення стріл, ножів.

Намисто з монет

Чільне місце в системі черняхівських вірувань і обрядів поряд з поховальними ритуалами посідають давні язичницькі символи в орнаментиці. Це коло, хрест, місяцеподібні зображення, певні рослинні зображення на одязі, ювелірних виробках, посуді тощо. Фібули також стилізовано передавали зображення птахів.

У черняхівців нашого краю існувало кілька напрямків зовнішньої торгівлі, але головним було Північне Причорномор'я, хоча були безпосередні зв'язки Галієвим шляхом до країн Центральної Європи. Звичайно проходила торгівля з Поліссям та Прибалтикою. Однак ще хочу наголосити, що в усіх напрямках зовнішньої і внутрішньої торгівлі значну роль відігравали римські монети.

Доктор філології Костянтин Тищенко у статті «Живий слід Риму в мові і географічних назвах» доводить римське походження багатьох поселень. Увагу звертає на масове розповсюдження римських монет на терені басейнів Дністра, Бугу та Дніпра. Він висловлює велику ймовірність, що, наприклад, наше давнє поселення Тростянець побіля нинішнього Білого Рукава раніше носило назву Троянець, на честь римського імператора Трояна. Село Рибчинці походить від колишнього поселення Римниці, Воробіївка – від осідку Роміївка та ін. Тобто, автор доводить, що ці поселення були відомі уже з часів черняхівської культури, а саме з II - V ст. н.е. Інакше чого там на берегах річок люди віднаходять римські монети того часу та фібули?

Другий великий суспільний поділ праці і пов'язані з ним явища соціального, економічного та політичного розвитку сприяли подальшій еволюції майнової і появи зародків соціальної диференціації у черняхівських племен. Показовим щодо цього є навіть могильник у Воронівцях, де виявлено багатші за супровідним інвентарем поховання та зовсім безінвентарні могили простого люду.

Результатом суспільного розвитку на землях нашого краю у першій половині IV ст. н.е. стало створення союзу племен. У цей час анти створюють своє царство. Його очолювали царі, але владу правителів обмежували народні збори. Прокопій Кесарійський зазначав: «Племена ці, слов'яни і анти, не управляються однією людиною, а здавна живуть у народоправстві, й від того у них вигідні й не вигідні справи завжди ведуться спільно».

Відносини з сусідами не завжди мали мирний характер. Антському царству довелося витримати довготривалу жорстоку боротьбу з готами. Близько 385 року анти зазнали важкої поразки; їхній цар Бож, його сини та 70 старійшин потрапили до полону і за наказом готського короля Вінитарія були розп'яті на хрестах. Різні історики висувують свої версії стосовно

місця страти антських ватажків: біля Києва, тернопільського Кременця, села Синява Рокитнянського району на березі Росі. Моя ж версія, що відважного захисника Божа стратили десь у наших краях. Можна припустити, що це відбулося побіля нинішнього села Лозна на так званій Божій горі.

Це місце було святилищем за язичництва. Тут є відбиток стопи лівої ноги – орієнтаційний знак наших далеких пращурів. Більше того, назва царя безпосередньо пов'язана із нашою голубою стрічкою Поділля - річкою Південний Буг, яка носила в минулому назву Бог, а місто на острові посеред ріки – Бозький Острів, Бозьк. Все це підштовхує до думки про спорідненість з походженням імені царя.

Чому таке припущення? Та безпосередньо із нашими праземлями пов'язане перебування тут гунів у 70-х роках IV ст. н.е. Що готи проживали тут, яскраво свідчить петриківська знахідка – царська гема. Це древній кам'яний амулет з магічним написом. На ньому зображено єгипетську Ізиду – богиню родючості, що сидить на лотосі (символ відродження і безсмертя єгиптян). Перед нею стоїть бог Анубіс – покровитель померлих душ, у вигляді шакала.

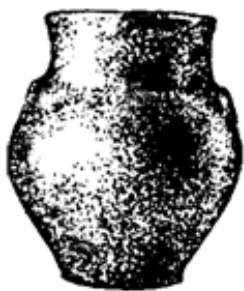
Отож, як бачимо, анти, гуни і готи проживали тут у певні часи. А відтак, ймовірність припущення має певну підставу.

На мою думку, на північні прибузькі поселення у II – поч. III ст. н.е. мала вплив вельбарська археологічна культура. Історія її появи простежується від Вісли до заходу Волині.

Саме сюди був найкоротший водний шлях, який пов'язує вельбарський ареал з припонтійськими областями. Про це свідчить кераміка чорного та сірого кольорів, яка за формою вінця і ошершавленою поверхнею нагадують давні зразки пшеворського типу. Деякі з них із загнутими всередину вінцями. Велика кількість уламків посуду несуть знак Північного Причорномор'я. А відтак, були завезені сюди.

Якщо ж розглядати кераміку цих часів, то вона в більшості має світло-коричневу барву, помітну нерівномірність випалу, із домішками крупнозернистого піску у глині. За своєю геометричною формою – це в більшості масивні опуклобокi горщики, інколи навіть надто великих розмірів.

Товщина стінок таких посудин один і більше сантиметрів. Вінця за формою злегка відігнуті назовні. Віднайдено кілька фрагментів ліпної миски із загнутими в середину вінцями.

Як візерунки – нігтеві відбитки по краю вінця. Тому дуже вірогідно, що такий масивний посуд мав спеціальне призначення: використовувався для зберігання зерна, крупів чи мав ритуальне спрямування – для згарків недопалених тіл для закопування у землю.

Бронзові фібули цього часу, віднайдені у селі, мають високий приймач та качкоподібність. Три фібули мають напівкруглу, прогнуту дужку, на переході якої є орнаментация у вигляді дротяних акуратних кілець із поперечними насічками. Сам приймач фібули високий, змайстрований із тоненької пластинки, що має наприкінці згин для тримання стержня. Зберігся у двох фібулах й пружинний апарат.

Точильні бруски виготовлені в більшості із білого пісковика. У кількох з них є ривці, що свідчать про загострення стріл чи проколок. Проте слід зауважити, що на півночі Поділля пісковика немає, він або привозний із Причорномор'я, або ж із Придністров'я. А це ще раз свідчить про конкретні торговельні зв'язки. Хочеться зауважити й те, що наявні точильні бруски також були супровідним поховальним інвентарем покійників.

Навіть із цього вже можна зробити короткий висновок, що зв'язок місцевого вельбарського населення з причорноморськими грецькими та римськими колоніями був досить тісним. Ця археологічна культура сповна відповідає культурі готів, а у III ст. н.е. ми її вже називаємо черняхівською.

Таким чином, ми ще раз підтримуємо підтвердження готського історика Йордана про переселення готів із низин Вісли до межиріччя Південного Бугу і Дністра.

Про майнову та зародки соціальної нерівності черняхівського суспільства свідчать речові та грошові скарби. Виникнення приватної власності і майнове розшарування у черняхівських племен приводили до соціальної диференціації суспільства.

Черняхівські племена остаточно поривають з інститутами первіснообщинного ладу і, використовуючи елементи рабовласництва, створюють економічні, соціальні і політичні передумови, які привели до організації ранніх феодальних державних утворень.

Досягнення соціально-економічного та політичного розвитку у наших пращурів середини I тисячоліття н.е. були відроджені вже на новому історичному етапі, у VII-VIII ст. н. е., в період так званої генези Давньоруської ранньофеодальної держави.

Пеньківська культура на терені Воронівець

Друга половина I тисячоліття нашої ери пов'язана з новим періодом в історії нашого краю. Союзи ранньослов'янських племен остаточно поривали з родоплемінним ладом і ставали на шлях ранньофеодальної державності.

Пеньківські поселення носять назву від с. Пеньківки, нині затопленого водами Кременчуцького водосховища. У 1955-1960 роках археологи досліджували це поселення. Відкрито залишки заглиблених прямокутних поселень – напівземлянок. Знайдено знаряддя праці, побутові речі, прикраси, ліпний посуд біконічних форм. Датують цей період 6-7 століттям нашої ери. Ареал розповсюдження археологічної культури сягає й Поділля, в тому числі й Воронівець.

Основним напрямом господарства у пеньківців було орне землеробство з використанням залізних наральників і мотик. Зернові культури збирали залізними серпами. Перемелювали збіжжя на кам'яних ротаційних жорнах. Хоча приміняли й зернотертки.

*Верхній камінь зернотертки. Із зібрань старожитностей
Станіслава Попівського.*

Населення культивувало м'яку пшеницю, просо, ячмінь, жито, горох, овес та інші культури. Дослідники припускають у пеньківців чергування сівозміни ярих та озимих культур. Тваринне приселищне стадо включало в

себе велику рогату худобу, кіз, овець, а також коней, свиней. Тваринництво було підпорядковане потребам землеробського господарства.

Із допоміжних галузей на території села розвивалося полювання та рибна ловля. Для короткочасного триноження тварин використовували, як і в попередні часи, кам'яні баласти. Їх віднайдено чимало у селі. Найчастіше полювали біля Завалляної Гори. Оточивши тварин, гнали їх до прикрого урвища, де триножили і убивали.

Кам'яні баласти із зібрань старожитностей С. Попівського

На території села віднайдено кістки оленя, косулі, кабана, рибальські гачки. Звичайно, пеньківці знали залізоробне виробництво. Сиродутні горна, залізні шлаки та крицеве залізо представлене непоодиноким у поселенні. Уламки крицевих руд є у вказаного збирача старожитностей С. Попівського. Ним віднайдено й шматки мідних переплавлених руд-заготовок. Однак останні є привозними, тоді як залізна криця місцевого виробництва, із болотних руд. Ковальське ремесло представлене великою кількістю готових господарських виробів. Віднайдено окремі знаряддя ковалів (зубила, пробійники, молотки, кліщі та ін.). Шляхом термічної обробки якість знарядь покращувалася.

Ось деякі пеньківські залізні вироби із зібрань С. Попівського

Пеньківські ювеліри вміли виготовляти досконалі вироби з міді, бронзи, срібла. Вони знали техніку кування, шліфування, тиснення та ін.

Досить оригінальні вироби й нині вражають своєю довершеністю і красою.

Окрім ремесел, на пенківському селищі в Воронівцях існували домашні виробництва: обробка деревини, кістки, каменю, прядіння, ткацтво.

Із зібрань старожитностей вказаного С.Попівського є оригінальним кістяне прясло. Подібна річ досить рідко зустрічається у вжитку праслов'ян. Переважали глиняні різної конфігурації та ваги.

Керамічний комплекс пенківської археологічної культури характеризується у більшості горщиками біконічної форми. Менш поширені тюльпаноподібні посудини.

Є горщики із загнутим до середини краєм вінця, миски та ін. Звичайно, у ранньопенківських поселеннях, в тому числі й Воронівець, зустрічаються фрагменти гончарної кераміки черняхівської археологічної культури. Трапляються уламки привозних античних амфор.

Поховальний обряд пенківської культури характеризується в основному трупоспаленням, яке проходило неподалік жител. Рештки кремації вкладали у неглибокі ями та загортали.

Інколи трапляються чималі скарби на пенківських стоянках. Вони в основному представлені пальчастими фібулами-сустугами, браслетами та кільцями із потовщеними кінцями, а також трапецієвидними підвісками та ін. Усі вони відносяться до VI -VII століття нашої ери.

Із зібрань старожитностей місцевого пошуковця С. Попівського ми бачимо перстень та нашійну гривну.

Співставивши все це із речами черняхівського вжитку, бачимо, що археологічні матеріали підтверджують існування взаємозв'язків пеньківської та черняхівської археологічної культур.

Узагальнююче можемо відзначити, що територія пеньківської культури належить до антського напівдержавного союзу V-VII ст. н.е.

Останній розвивався у Дністро-Дніпровському межиріччі на основі черняхівської культури Лісостепу II-V ст. н.е. Безперечно, до цієї давньої землі належала й наша територія.

Східнослов'янські племена Давньоруської держави на терені краю

Одним з перших східнослов'янських племен, яке виокремилося із давньослов'янського субстрату, є плем'я дулібів. Це сталося вже у VII ст. н.е. Дуліби належали до склавинської спільноти і були її серцевиною. Об'єднання дулібів найбільш вірогідно інтегрувало й ряд сусідніх племен – древлян, полян, дреговичів.

У нашій краї лісостепу жили дуліби-волиняни. Землеробство було орним, характер землекористування – екстенсивним. Природні умови півночі Поділля відповідали також підсічно-вогневій перелоговій системі землеробства.

Щодо вірувань, то давні слов'яни обожнювали воду, вогонь, ліс, населяючи їх різними божествами, лісовиками, водяними, поляницями, русалками. Існували культи священних гаїв, озер, окремих дерев, гір тощо.

Давні слов'яни були вогнепоклонниками та шанувальниками Сонця. Саме тому в поховальній обрядовості головне місце посідав обряд спалення покійника і поховання його праху поза місцем спалення. Обряд спалення був пов'язаний з вірою у священну силу вогню, який очищав грішних покійників та відкривав їм через цей обряд шлях до царства світла та вічного спокою. Пройшовши вогняне очищення, покійник ставав недосяжним для злих сил.

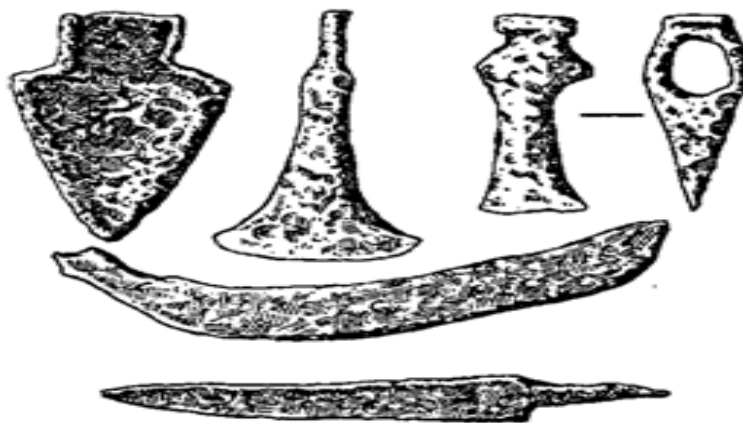
Характер матеріальної культури цього часу відбиває соціально-економічний розвиток східнослов'янського суспільства. Селища мешканців

розміщувалися на ділянках корінного берега річки, або ж на заплавних підвищеннях. Основним типом житла є напівземлянка прямокутної або ж квадратної форми. Житла обігрівалися кам'яними, глинобитними печами або відкритими вогнищами. Неподалік знаходилися господарські приміщення. Зернові ями, як правило, обмазували зусібіч глиною і випалювали. Інколи заселені селища обносили валами з дерев'яними стінами і глибокими ровами.

Красзнавець Василь Маринич писав, що у VII-VIII ст. існувало два ранньосередньовічних поселення поблизу села Воронівці – одне за 0,9 км на південний схід, інше за 0,6 км на південь від села. Вони займали територію 100 x 150 м., знахідки стінок ліпних червоноглиняних посудин з домішками слюди в тісті допомогли археологам в датуванні.

Давні наші попередники слов'яни будували свої помешкання на найбільш неприступних місцях: на виступах, горах над річкою, які надійно були захищені притоками чи ярами з боків. Наші Селисько, Заваяна Гора, Сказинці (Скаржинці) та інші і є такими місцями.

Господарський уклад давніх слов'ян був пов'язаний передусім із землеробством та приселищним скотарством. Про це яскраво свідчать знайдені в нас різакі-чересла, наральники, коси-горбуші, серпи, а також круглі ротаційні жорна. До речової культури належать також залізні сокири, тесла, долота, ножі, проколки, точильні бруски, глиняні прясла.

Серед поховального інвентаря віднаходимо уламки посуду, ножі, точильні бруски, фібули, прикраси.

Для ліпної кераміки характерні кухонні горщики з відігнутих краєм вінця, круглобокі миски з прямим та відхиленим краєм. Кераміка оздоблена ямками, нігтевими відбитками чи насічками та лінійно-хвилястим орнаментом.

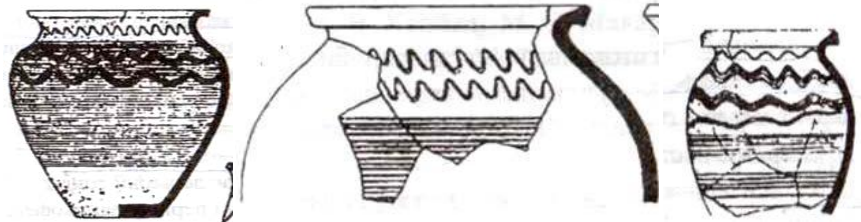

Кераміка віднайдена на могильнику у с. Воронівці

За археологічною культурою багато віднайденого на терені Воронівець відповідає культурі Луки-Райковецької. Її відкрив дослідник В.К. Гончаров на Житомирщині і відноситься вона до 8-9 століття н.е. Не будемо детально характеризувати її. Однак скажемо, що східнослов'янські племена дедалі більше набували досвіду в різних галузях людських знань. Розвиток ремесел, особливо металургійного та ювелірного, супроводжувався поширенням прикладних технічних та природознавчих знань, зокрема, про властивості металів та хімічні процеси. Будівельна справа і торгівля сприяли розвитку елементів математичних знань та систем мір. Очевидно, в цей період східні слов'яни знали грецькі літери, якими користувалися як цифровими позначеннями, а також, можливо, і для письма.

В урочищі Селисько віднайдено чимало кераміки цього періоду із хвильками, що яскраво свідчать про поклоніння водним божествам.

Зображення води, хвильки на кераміці

Розвинутими на цей час були торговельні зв'язки. Про це свідчать знахідки привізної кераміки та чималої кількості монет різних правителів.

Головним заняттям населення було орне землеробство і скотарство. На останнє вказує також остеологічний матеріал (залишки кісток), віднайдений на кількох осідках у Воронівцях. Судячи з них, населення тут розводило таких тварин, як велика і мала рогата худоба, свиней, коней, а також птахів: курей, качок, гусей. Як аргумент розвитку рільництва і тваринництва, є різні знаряддя землеробської праці та, наприклад, калатала. Останні віднайдено на побережжі Синьої води (Сниводи). Вони використовувалися в догляді за великою рогатою худобою - корови, воли та малою – кози, вівці.

Калатала. Із колекції старожитностей С. Попівського.

Основними категоріями археологічних пам'яток у XI - початку XIV ст.. є на терені північного Поділля давні городища та селища. Досить великим було містечко Острог (Клітин) на так званому Галієвому шляху, що проходив по вододілу Поділля і Волині.

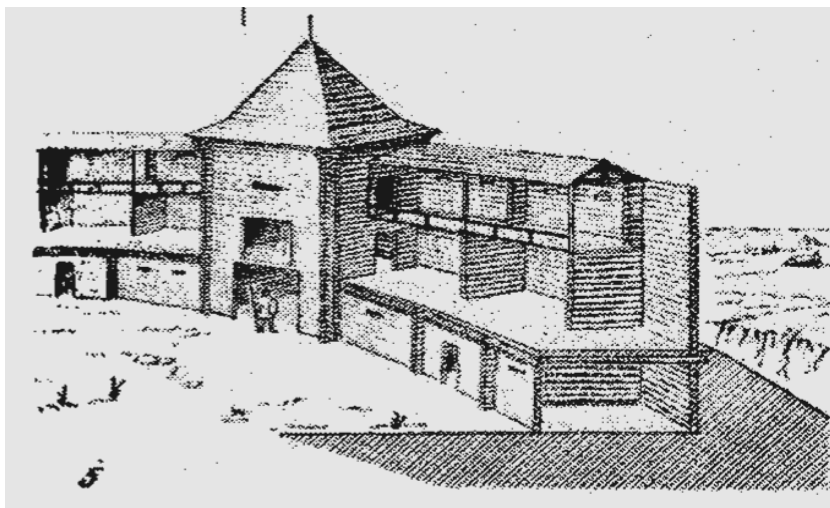
Однак слід відзначити, що прадавні городища і селища після навали ординців у середині і II половині XIII ст. поступово втрачають свої значення. Якщо ж ми візьмемо хронологію давньоруських селищ-городищ, то вона охоплює період від X до кінця XIII – початку XVI ст.

«Словник географічний королівства Польського» про Воронинці повідомляє, що на південному сході для оборони селища від кочівників використано в XI-XIV століттях давні вали.

Треба знати, що при найпростішій побудові валів використовували лише землю і глину. Насип ґрунту щільно утрамбовувався. У валах таких селищ, як Воронинці, дослідники часто зустрічають один, два і навіть три ряди дерев'яних зрубів. Останні заповнювали землею, вийнятою при спорудженні рову.

Такі зруби літописи називають городнями. Зруби робилися з дубових кругляків-колод товщиною до 20-25 см. і довжиною біля п'яти метрів. Висота зрубів була 4 і більше метрів. Весь ряд зрубів перекривався накатом з міцних колод, а зверху насипався земляний вал.

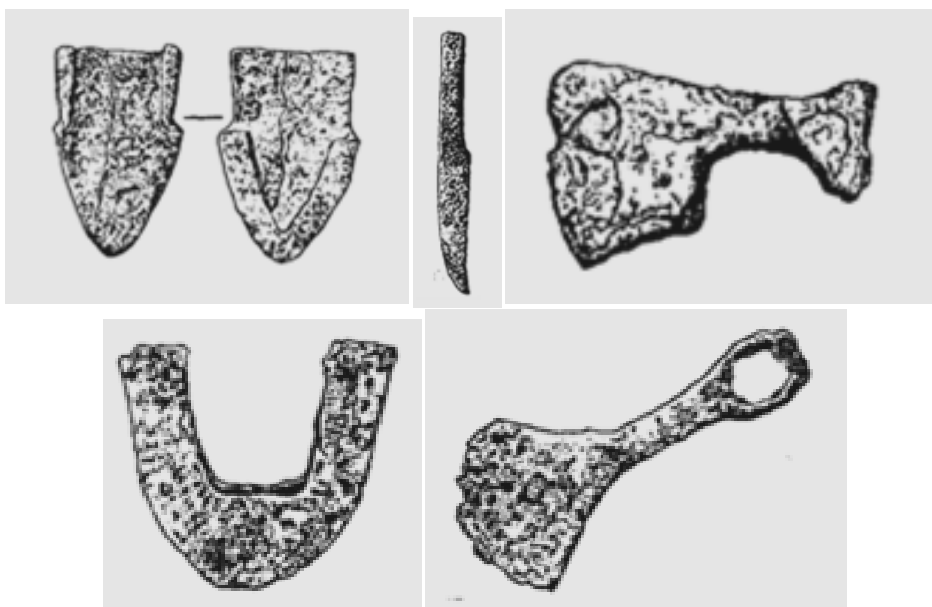
До таких фортифікаційних споруд ми вправі можемо віднести староруське городище із Замчищем граду Чернятинці, що на самім підвищенні Сниводи.

На селищах-городищах знаходять і порожні зруби, так звані кліті. Останні використовували для оборони і зберігання різних господарських припасів. Тут же інколи були й житла, що входили в конструкцію валу. Вчені віднаходять тут інколи залишки вогнищ, печей, а також обвуглене зерно найдавніших злаків і сільськогосподарські знаряддя праці.

Слід наголосити, що селища цього часу як правило розташовувалися теж по берегах річок, іноді на вододілах, підвищених заплавах.

Дослідники запевняють, що для X-XI ст.. типовими для нашого краю були помешкання-землянки стовпової або зрубної конструкції площею до 30 квадратних метри. У таких житлах виявлено печі-кам'янки, хоча трапляються й відкриті вогнища з глини і каменю. Та через пару століть напівземлянки змінюються наземними житлами. З речових знарядь виявлено залізні наральники, чересла, окуття лопат, ножиці, лоцила, сокири, рибальські гачки тощо.

Посуд представлений мисками й глечиками. Виявлено також глиняні прясла, що використовувались у прядінні. У селищах розвивалися і ремесла та промисли.

До селищ і городищ краю слід віднести, крім давніх поселень на терені Воронинець, Чернятинень, ще й інші: у Рукаві Білому, Сандраках, Голодьках, Острожку, Курилівці, Куманівцях, Торчинцях, Рибчинцях, Уланові та ін.

Серед археологічного матеріалу, віднайденого на території Воронівець, увагу заслуговують різні предмети побуту та розкоші давніх попередників. Цікавими є лунниці, сережки та різноманітні кільця, пломбувальні персні.

Лунниці, як металеві мідні прикраси, відомі серед багатьох племен староруської держави. Лунниці віднайдені також у Воронинцях на давньому осідку із назвою Селисько. Є одна така у музеї школи, а також у колекціонера Станіслава Попівського. На них раніше була нанесена тонка зернь, яка створювала якийсь особливий малюнок на поверхні прикраси. Вушка для лунниць були циліндричного типу, їх не віднайдено.

Дві маленькі бронзові сережки, знайдені на Селиську, і ажурна бронзова пустотіла сережка, знайдена в урочищі Заваліяна Гора. Вони знаходяться у музеї «Спадщина» у НВК. Їх зовнішній огляд вказує, що вони виготовлялися різними майстрами.

Проте слід припустити, що останні дві сережки не носилися безпосередньо у вусі, а на дротяних кільцях, які були проселені у вуха. Цьому свідчать протерті дротом канавки у прикрасі.

Цілком можливо, що дані сережки входили до жіночого декору, який носився на голові. У такому випадку ці прикраси прикріплювалися кільцями до спеціальних смуг-очілля.

Ретельне вивчення сережок вказує на високу ювелірну майстерність виконавців. Кулеподібна форма прикраси із вушком, на якій давнім ювеліром нанесені бокові прокреслені риски, а посередині ніби обведені кількома рельєфними прорізними кільцями.

Цікавою є також срібна шийна гривня, яка, на жаль, потрапила колекціонеру старожитностей у розламаному стані. Дріт мав товщину 0,3 см. У перерізі замок її петлеподібний, кінці плоскі і звужені. Посередині гривни срібне кілечко. Довжина гривні приблизно 25 см.

Слід звернути увагу, що ювелірна справа у давніх пращурів досягла досить високого рівня розвитку, хоча відомі матеріали не дають повної підстави стверджувати про вершину майстерності. Проте давні майстри володіли технікою зерні, скані, художньої обробки дорогих металів.

Із зібрань старожитностей С.Попівського

Для певного узагальнення підкреслимо, що складовою частиною всієї Київської Русі були землі нашого Поділля. У різні періоди вони мали різний статус. Спочатку, як території племінних князів тиверців, уличів, дулібів, - складали єдиний південно-західний регіон централізованої держави.

У період феодальної роздробленості різні її частини належали до різних утворень (князівств).

Київському столу належали також ряд міст та поселень Болохівського князівства. Але про це у наступній розповіді.

БОЛОХІВЩИНА

Для того, щоби знати реальний перебіг подій на цій території, необхідно заглянути в глибину історії. Щонайперше, слід зауважити: *«За Іпатіївським літописом від 1150 року, уперше згадується Болохівська земля – давньоруська область, що лежала у верхів'ях Південного Бугу, Случі і Тетерева. Болохівські князі вели боротьбу проти спроб і намагань Галицько-Волинського князівства приєднати цю територію до своєї»*.

М. Грушевський у своїй праці «Історія України-Руси» писав: *«Болохівська земля знаходилася на прикордонній території трьох земель – Київської, Волинської, Галицької»*. Він наголошував, що етнічний склад цих поселень міг мати старослов'янську (українську) людність, навіть з деякою чорноклобуцькою домішкою на Побужжі. І це справді так. На це прямо вказують топонімічні назви у Хмільницькому районі Вінниччини. Наприклад, від торків – поселення Торчеськ - Торчинці (нині Торчин на Сливові), від куманів – поселення Куманівці та ін.

Болохівські князі були князями в значенні володарів, а не просто сільських старійшин. Ці князівства не були великими за розмірами. Всі питання вирішували спільно, громадою.

Той же М. Грушевський вказує: *«Правдоподібно, в землях племен, особливо з слабше розвинутою політичною організацією, от як і в Древланській, були князі в більшому числі, в міських волостях, щось як пізніші князі дрібних болоховських громад тої ж Деревської землі, з слабою властю, з другорядним значінням побіч громади з її «ліпшими мужами», а поруч таких князівств могли істновати й округи – волости без князів, що правились самими тільки «ліпшими мужами», земськими «старцями»: так і в пізнішій руху против князівсько-дружинного устрою (в середині XIII в.) поруч болоховських князівств ми бачимо безкняжі громади на Побожу».*

Той же М. Грушевський, пишучи «Історію України-Руси» за 1393 рік, повідомляє: що русько-литовський князь Федір Коріатович *«обсадив подільські городи волохами»*. Зауважу, саме волохами, а не болохами, тобто болохівцями. Тому вважаю буде вірним – **Волохівська земля (Волохівщина)**. Саме на теренах Волохівської землі жили давні наші прашури. Тому й донині збереглося багато топонімічних назв із коренем *волох*: Волощина, Волохівка, Волочиськ, Волошине та ін. Ще дослідник минувшини наш крайнин Ян Потоцький у своїй «Давній історії Подільської губернії» про це наголошував. А суть розгадки в наступному. У зв'язку із сильним впливом на Правобережжя Русі латинської абетки і вимови (через польське володарювання), сталася заміна першої букви «В» на «Б» у назві Волохівська земля. Подібного ми бачимо чимало: Варвара – Барбара, Василь – Базиль, Ольвія – Ольбія, Волеслав – Болеслав та ін.

Проте в літературі ми й нині невинувато користуємося написанням та вимовою на латинський штиб. Тому й наші наступні розповіді матимуть наявне звучання.

Під час Батийового походу на Руські землі, щоб уникнути повного погрому (адже війська Данила Галицького покинули цю землю напризволяще), болохівці вимушені після впертих боїв все ж піддатися татарам, і за це були помилувані.

Цьому дуже обурився князь Данило. Та коли приниженнями все ж випросив у татарського хана ярлик, вирішив розправитися з непокірними і свободолюбивими нашими предками. І коли у 1241 році болохівські князі зі своїми дружинами взяли участь у поході чернігівського князя Ростислава Михайловича на Бакоту, *«Данило з усіма силами кинув ся на болохівські городи: «городи їх дав огневи і греблі їх розкопав, взявши багато невільників і розграбивши їх городи: Деревич, Губин і Кобудь, Кудин, Городець,*

Божський, Дядьков; прийшов на те Курил печатник князя Данила з трома тисячами піших і трома стами кінних (відбивши від Бакоти Ростислава) і дав їм Данило розграбити Дядьков город і від нього зачавши полонив і попалив землю Болоховську; їх Татаре полишили (помилювали), аби для них орали пшеницю й просо, а Данило тим більше ворогував на них, що вони покладали ся на Татар».

Однак рух Данила проти болохівців не був зламаний. З відходом галичан громади знову відновлювали старі порядки. Протягом наступних років проти «татарських людей» походи галицьких правителів продовжувалися. Той же М. Грушевський про короля Данила зауважив: *«його боротьба з народнім автономічним рухом має глибоко трагічний характер і найліпше показує, на скільки він був сином минушого, а не чоловіком будучим».*

Характерно, що саме тут, на півночі Поділля, була така велика кількість замків і містечок, що Данило отим Чорним шляхом приходив не один раз підкорювати волелюбних наших попередників – болохівців. Містечка були невеликими, від 50 до 200-300 дворів. Ремесла і торгівля в них перебували в зародковому стані. Їх заснування значною мірою диктувалося потребами оборони: щоб захиститися від набігів ворогів під час міжусобної боротьби. Тому практично всі болохівські містечка були укріпленими фортецями. За сприятливих умов вони переростали у більші містечка.

Однак саме тут, на півночі Поділля, ці поселення залишалися аграрними, з незначною кількістю ремісників і купців. Відрізнялися ці містечка від сіл лише тим, що у них проводилися торги та ярмарки. Число жителів у більшості тогочасних міст коливалося від 1 до 3 тисяч.

Так от, боячись поширення протатарського автономного руху на колишній своїй території, галицькі правителі змушують своїх князів активно діяти. *«...Сам соціальний устрій в цій (Болохівській – М.Д.) державі і особливо тамтешні порядки, починають наводити на галичан страх більший, а ніж присутність на Русі татаро-монгольських орд.*

Саме це служить головною причиною того, що в 1254-1255 і 1257 роках Данило Романович повторює розгром Болохівщини з новою силою. Літопис повідомляє, що на цей раз були підкорені Меджибож і болоховці, а також «Белобережцы и Чернятинцы и все болоховцы».

За даними Іпатіївського літопису, у 1241 році Данило Галицький *«устромися на ся, грады их огневи предасть и гребе их раскопа» (Греблю у Чернятинцах – М.Д.).*

«Війна розпочалася походом на Побожє: тут взято Межибожє й полки Льва Даниловича повоювали «Побожье и люди Татарьськыя», тим часом як полки Данила і Василька руйнували область над Горинею (Болохово).

Потім на весну Данило вислав сина Шварна на громади Тетерева й середньої Случи, і він «взя все города сядяция за Татары» по Случи и Тетереву. Сей другий похід змусив до покори громади, що ще трималися по попереднім: «Белобережцы (нині Старий Остропіль – М. Д), Чернятинцы и вси Болоховцы» прислали свои посольства до Данила».

«Весне же бывши (1255) посла (Данило) сына своего Шварна на Городокъ и Семоць и все города, и взя Городокъ и Семоць и все города сядящие за татары, Городеск и по Тетереви до Жедечева.

Взвягляне же сольгаша Шварномъ: поемше тивуна, не вдаша ему тивунити. Шварно же приде (до батько) поймавъ города вся, и по немъ придоша Белобережцы (Білобереже – побереже Случи, див. Іпат. с. 511) и Чарнятинцы и вся Болоховцы к Данилу».

М. Костомаров повідомляє подібне про Данила, що він: «...захотів відібрати у татар руські міста до самого Києва. Литовський князь Міндовг дав обіцянку діяти з ним заодно. Данило направив своє військо під орудою синів своїх Шварна і Лева, і воєводи Діонісія Павловича.

Діонісій взяв Межибіж; Лев зайняв береги Бугу і вигнав звідти татар; загони Данила і Василька завоювали Болохівський край, а Шварн оволодів усіма містами на схід по річці Тетереву».

Цитуючи М. Грушевського, бачимо, що «до болохівців тоді приналежали треба розуміти громади побожські і послучські; Побоже, громади по середній Случи (Білобереже, Возвягель, Сімоць і Городок) і ціле поріччя Тетерева.

Що більше – літописне оповідання дає натяк, що в аналогічних відносинах до татар стояв і сам Київ; Данило підбивши «татарських людей» в західній Київщині, в поріччях Случи і Тетерева, слідом вибереться походом і на Київ, та тільки обставини перебили йому».

Жорстокість, сваволя галицьких правителів не знали меж. За те, що громади намагалися бути незалежними від галицького князівського впливу, громади і поселення знищувалися немилосердно.

Характерно і те, що усувалися таким чином не очільники спротиву, а цілі міста, села, землі. Кількаразові спустошення болохівських громад виразно показали цим людям, що Данило їм набагато небезпечніший, ніж татари. Такий стан можна пояснити лише спробою вирватися з-під князівського режиму, який важким тягарем лежав на плечах народних мас. Саме під зверхністю ординців болохівці намагалися відшукати більшу свободу, легше оподаткування.

Хмельницький дослідник Болохівщини Олекса Журко наголошував: «Болохівці в силу певних обставин потрапили в досить складне становище.

Вступивши в союз з татарами проти Данила Галицького, який проводив загарбницьку політику, за цей союз вони потерпіли.

Потім після погрому Данила Галицького, все ж таки якась частина перейшла на його сторону. На цей раз вони отримали ще один удар, але вже від татар. В результаті такої ситуації вони опинилися на Турово-Піниці. І ось у турово-пінських лісах вони «пересиділи» більше ста років. Перший, хто звернув увагу на це, був київський професор Максимович, який заявив, що Турово-Піниця була серцем всієї української еліти. І ось у середині XIV століття, коли на наших теренах у боротьбі з золотоординцями з'являються литовські князі, які допомагають колишнім болохівським князям повернутись у наші краї.

Перша особистість, яка нам відома з тих часів – князь Данило Острозький – з'являється у другій половині XIV століття на наших теренах. Але вони, отримавши право поселитись на цих землях (це їх законне право, тому, що вони тут жили, це було їх володінням) вступають в історію уже під іншим іменем – князі Острозькі. Тобто, вбачаємо генетичний зв'язок між Острозькими князями і болохівцями».

З цього досить великого уривка інтерв'ю ми розуміємо всю непросту історію, всю трагедію цієї важливої для України землі. «Із зміцненням Литовського князівства в середині XIV століття правлячі кола Литви допомагають колишнім болохівським князям повернутись на їхні давні споконвічні землі. Русько-литовські війська розбивають татарські орди ханів Котлубуга, Качибєя і Дмитра-Солтана на річці Синій Воді в 1362 році і утверджують свою зверхність на цій території.

Народ Болохівщини з розумінням і бажанням йде під руку Литовського князівства. Адже останні «старини не рушали, а новини не уводили», - писав літопис. Укріплюються і зміцнюються міста, оборонні споруди, шириться на Литву православна віра, звичаї, мова. Життя населення поступово покращується».

Тож зв'язок Синьоводських подій із болохівською історією є беззаперечним і потребує дальшого неухильного дослідження та вивчення.

Бо ж не секрет, що згадані князі Острозькі саме тут, на півночі Поділля, стають власниками і володарями величезних земельних обширів, засновують містечка і села, наприклад, Острог і Острожець на Рівненщині, Острожок – на Житомирщині, Острог (Клітин), Острожок - на півночі Вінниччини, Остропіль – на Хмельниччині та ін.

На те, що татарщина на цій території не була такою жорстокою, а в деякій мірі, навіть поблажливою до мешканців цього краю, вказують ряд дослідників.

Так український історик Гнат Хоткевич відмічав: *«Що ж до самої неволі татарської, то вона не була надзвичайно тяжкою. Татари брали податки, часом навіть великі, але на тім і обмежувалися. На душу народну татарин не посягав. Він не казав – забудь свою мову, а говори по моєму, забудь свою національність, а зробися татариним і т.д.*

І з того погляду, пізніші – польська, а потім московська неволі – були для нашого народу далеко тяжчими. Бо тут мало того, що податі бралися гірші татарських і доводили народ до повної руйни економічної, але тут наладилося ярмо ще й на душу народну: веліли приймати їх мову, любити їх історію, їх королів та царів і т.п. – а це вже найгірша неволя».

То ж, щоб вирватися з такої неволі, й вели довгу і вперту боротьбу жителі Русі, в тому числі, й болохівці.

За М.С.Грушевським, ми бачимо, що болохівські князі очолювали незалежні від будь-якого вищого князя міські і сільські громади-общини. На його думку, «князі болохівські» були поборниками обласної автономії та рішучими противниками централізованого державного ладу, про що й говорилося вище.

Історики свідчать, що з татарською допомогою болохівці «виломлювались» з-під опіки київських та галицьких князів, створювали свої автономні громади вільних, майже незалежних людей. Може, це вияв козацької вольності, бо ж слова «болохівці» й «козаки» вживалися раніше в тотожному значенні.

Та хіба тільки болохівці мусили підкоритись татарам? А сам князь Данило хіба з доброї волі взимку 1246 року яких 25 днів принизливо випрошував у Батия права на володіння своєю землею?

Зрозуміло, що в Іпатіївському літописі, в працях М. Грушевського та інших дослідників не названо всіх містечок і сіл Болохівської землі, спалених і знищених силами Данила. Їх встановити і відновити в пам'яті практично неможливо. Лише на терені сучасного Хмільницького району, що на Вінниччині, відомі такі містечка-городи, зруйновані в результаті покори «людей татарських»:

- **містечко Острог (Клітин)** на річці Росі (нині Журавель). За нинішнім селом Клітенка була висока Могила, з якої пізніше пильнували за просуванням татар. Курган зберігався ще в 1901 році, з нього було видно околиці до 30 верст навкіл. Місто знаходилося на вододілі Бугу і Дніпра.

- **містечко Сімоць (Семоць), Сімець** на нинішній річці Сімець (Самець). Нині на цьому місці знаходиться село Сміла. Тут в урочищі Голендри за 1,5 версти на південний захід від поселення жителі виорювали кераміку, посуд,

шматки скла, жорен тощо. Нині тут вивершуються над землею дві високі могили;

- град **Синя Вода** (нині **Уланів**) на річці Синя Вода;

- містечко **Торчиськ – Торчський - Торчев – Торчинці** (нині село **Торчин**) на річці Синя Вода. Тут уже проводилися на початку ХХ століття деякі археологічні розкопки. Результати їх автору не відомі.;

- град **Чорнятин – Чарнятинці** (нині **Чернятинці**) на річці Синя Вода (Снивода). На північний захід від села в урочищі «Замчисько» ще й нині видно залишки оборонних укріплень. В Іпатіївському списку написано «Чарнятинци», у Хлебниковському - «Чернятинци»;

- містечко **Тростянець (Тростянчик, в минулому Троянець)** – на Хвосі - притоці річки Синя Вода. На південь від села Білий Рукав були рештки дуже старого цвинтаря. Поселення жахливо знищене;

- містечко, град **Божський (Острів)**, (городок) – нині Хмільник на річці Південний Буг.

А ще ж, крім міст, були болохівські села у межах нинішнього Хмільницького району, наприклад, Римниці, Ріпчинці (нині Рибчинці), Роміївка (Робіївка, нині Воробіївка), Ромашівка – Робачівка (Сказинці) - у Воронівцях та ін.

А скільки зруйновано і знищено містечок і сіл в інших районах на терені колишньої Болохівщини? А скільки вбито і забрано в рабство населення з цієї волелюбної землі? Адже жорстокість Данила не знала меж. Той же Грушевський за Іпатіївським літописом наводить факти про знищення Звягеля, жителі якого нібито підсміювалися над завойовниками: *«Данило забрав ціле місто в неволю й поділив людей між учасниками походу: одних Васильку, иньших Льву, иньших Шварнови, а саме місто спалив до решти, так, що коли по кількох днях наспіло литовське військо, воно, як оповідає літописець, застало тільки головешки та псів, що лазили по городищу»*.

Отже, не татари знищили колись квітучі села й містечка Болохівщини, а князь Данило зі своїми синами та військами. Тому зрозуміло, що й таке невелике містечко, як Синя Вода, на однойменній річці, лівій притоці Південного Бугу, не могло протистояти сильним завойовникам, було неодноразово зруйноване і спалене.

Нечисленні жителі, напевне, ще сьак-так проживали у цій місцевості. Та особливість, що містечко знаходилося на відомому Татарському шляху, також призводила до різкого зменшення населення.

Із експансією литовців на українські землі, з появою нових господарів, знову відроджені деінде болохівські громади трималися відособлено й

насторожено. Вони й далі намагалися жити по-старому, *«орати пшеницю й просо»*, бути під татарським впливом, який обороняв їх.

За яких сто років з пам'яті не вивітрились у поколінь жорстокі часи князівського режиму, тому й не було у населення, особливо Білобережжя, інших місць, довіри до нових правителів.

Гарні стосунки, родичання, спільні дії Данила Галицького та пізніших керівників з литовським володарем Міндовгом та іншими князями проти *«людей татарських»* викликали в останніх ненависть не лише до правителів Галицько-Волинського князівства, а й до Литви.

То ж недарма Бурундай у 1258-1259 роках ходив походами не тільки до столяного Володимира, а й в Новгородок-Литовський і в Полоцьку землю, аби покарати зухвалі дії князів, довести звою зверхність над протатарськими територіями.

Обмалювавши загальну картину становища населення на терені краю, хочеться перейти до конкретики.

Великий осідок XI – XIII ст. у Воронівцях розташовувався на місці давніх попередніх поселень, починаючи з трипільського. І нині ця територія носить назву Селисько.

Цей осідок дещо овальної форми. Складається із двох частин – верхньої і нижньої прирічкової. Верхня займає висове плато, а нижня – навколишню долину на південь уздовж ріки. Загальна площа осідку складає біля 10 – 15 гектарів. А це вже неабияке за величиною селище.

У давнину територія була обнесена чималим зовнішнім валом, а на південному сході двома валами і ровом. Внутрішні фортифікації порізані також природніми струмками з метою захисту, оборони.

Можна резюмувати, що наявне селище існувало із початків залізного віку. Візуальні спостереження за культурним шаром свідчать, що наприкінці I тисячоліття н.е. місцева людність пристосувала свій великий осідок для життєвих потреб. Саме в таких укріпленнях була основна маса давньоруського населення.

На початку XI століття мисова частина селища була досить укріплена. Це робилося ще й тому, що через поселення проходила дорога до броду, пізніше мосту через річку Витхлу (притоку Синьої води – Сниводи).

Якщо у IX – XI ст. помешкання наших далеких предків були в основному напівземлянками, то починаючи з XII – XIII ст., будувалися в більшості наземні житла. Їх корисна площа також помітно збільшується.

Крім печей-кам'янок, поселяни мурували й глинобитні печі. У помешканнях на певних ґрунтових глибинах можна віднайти

найрізноманітніші речі, що дають уявлення про економічний і соціальний уклад давнього поселення.

Віднайдено залізний наральник, різак-чересло, уламки серпів, фрагменти залізних окуть від заступів та ін. Такі знаряддя праці клали як супутній поховальний інвентар жителям поселення, котрі протягом життя були зайняті землеробською справою.

Окуття заступа із останніх знахідок С. Попівського

Віднайдено велику кількість залишків ковальського виробництва: скоблів, цвяхів, клямок тощо. Скупчення залізних крицевих шлаків говорить про наявність поблизу майстерні по виготовленню металевих речей – кузні.

Лемеші сучасних плугів викинули з землі надто поржавілий залізний пробійник, зубило, шматки криці та ін. А ще у цьому місці виявлено деякі предмети для озброєння: наконечники списа і стріл, уламок меча, лусочки і кільця кольчуг, а неподалік - вудила, псалії, підкови...

Підкови із зібрань старожитностей С. Попівського

Із побутових речей знайдено уламки колишніх ножиць, кресал, велику кількість залізних і бронзових пряжок, відмичок, замків, ключів-перснів тощо.

Замки і ключі у древніх слов'ян були символами збереження й надійності. Їх використовували під час весіль і обрядів. Замки і ключі обносили навкіл табунів коней, овець, корів, кіз, аби на них не нападали хижаки.

Ось ключики-персні із зібрань старожитностей С. Попівського

Дверна відмичка

Тут пощастило відшукати також кілька культових предметів – *хрестиків-енколпіїв*. Останнє вказує, що знать у ті та пізніші часи була досить впливовою та християнізованою. Хрестик був символом безсмертя і відродження, його завжди вважали оберегом від нещастя і хвороб.

Хрести – енколпіїни Воронівця

Серед виробів із каменю особливо виділяються кілька точильних брусків цілих та уламків, а також керамічних прясельць. Серед них віднайдено шиферні (найбільш вірогідно овруцькі) і два прясельця виготовлені із свинцю (олова).

Увесь практично посуд у селищі був виготовлений на гончарному крузі. Щодо форм і орнаментатії, то вони є досить типовими для усіх давньоруських поселень півночі Поділля і півдня Волині XI – XIII ст.

Кілька слів стосовно могильника. Слід зауважити, що у ті часи, а саме у XI ст., тут панував обряд кремації, тобто трупоспалення. Однак надалі все більше і більше набирає поширення обряд трупопокладання. Зрозуміло, що у XII – XIII ст. інгумація стає головною формою у поховальних обрядах. І трупоспалення, і трупопокладання супроводжувалися з керамічним посудом і жертвними рештками чи їжею, бронзовими перснями-кільцями, (а їх віднайдено чимало), залізними ножами, скроневими підвісками і, як сказано вище, кам'яними точильними брусками.

Проте особливо хочеться зауважити й інше. У IX – XIII століттях територія нашого краю не була християнізована. Християнство сюди міцно увійшло приблизно у 16 – 17 століттях. До цього часу населення вимушене було поклонятися провідній релігії, однак не забувало й про язичницькі божі символи. У IX – XIII ст. язичництво в нашій краї було основною прабатьківською релігією.

А відтак, поклоніння Сонцю, Воді та природним явищам було архіважливим і всеохопним. Люди у своєму житті-бутті, особливо при вирощуванні зернових культур, поклонялися щонайперше небесному Сонечку і Водичці. Саме тепле сонце, земна і небесна вода були основою всього живого, в тому числі, й врожаю на землі. Хліборобська водо- і сонцепоклонницька цивілізація нашого краю отримала у даний часовий період особливий розвиток. І дійсно, десяткам божеств поклонялися наші пращури, ставили їм капища та божниці. Річки, озера, гори, ліси носили імена богів.

Ми знаємо, що круговорот сонця позначали свастикою. Назва *свастика* – це символ, під яким розуміють рівнораменний хрест із загнутими вправо чи вліво кінцями. Поклоніння свастиці означало поклоніння Сонцю – джерелу всього живого на землі, поклоніння світлу і вогню. Свастика несе в собі надзвичайно сильну енергетику.

Ми уже говорили, що в урочищі Селисько віднайдено в землі уламок давнього медальйона із зображенням лівосторонньої свастики. Оце зображення і є символом сонця, знаком світла, первинного вогню, Святого духу, життя і щедрості. Рух повітря (духу) не можна передати інакше, ніж через символ свастики.

На санскриті «Свасти-Аста» означає «Хай буде блаження всім!». Тому й поклонялися свастиці повсюди. Як правило, Свастика, Коловорот, Коловрат,

Посолонь та інші назви означали в давнину в різних місцях і територіях одне і те ж. По селах півночі Поділля їх надто багато.

Ось, наприклад, у селі Рибчинцях Коловорот знаходився на східній частині поселення. Тут, на підвищенні, пізніше утворилися дороги, які собою також нагадують свастику і йдуть до сіл, власне, Рибчинець і Воробіївки. Є нині й у Воронівцях урочище, що раніше носило назву Коловорот. Та практично в усіх давніх селах поклонялися головному божеству – Сонцю.

Слід наголосити, що Торговий річковий шлях по Гіпанісу (Південному Бугу) до Причорномор'я відігравав особливу роль у проведенні торгівлі із грецькими та римськими провінціями.

Дослідник Винокур І. наголошував, що наші пращури торгували із середньо-дунайськими провінціями та Центральною Європою. Взагалі, всі поселення басейну Сниви – Бугу були втягнуті у жваву торгівлю збіжжям. Саме хлібні лани на південно-східних терасах річок давали основний прибуток далеким нашим пращурам.

Давньогрецький історик Геродот, описуючи наш край, небезпідставно зауважив, що зерно тут вирощують *«не для снеди, но на продажу»*, тобто, виробляли його як товарний продукт. І це вірно. У Воронівцях знайдено на місцях проживання пращурів більше трьох десятків митних пломб-печаток. Частина їх знаходиться у музеї школи. Вони мають вигляд обручки, отже, носилися власниками на пальцях рук. На них є різні зображення, але в переважній більшості вигравюрені розетки сонечка у вигляді восьмипелюсткової квіточки і хвильки води.

Отже, розраховувались із виробниками хліба грішми, тканинами, посудом, ювелірними виробами (у великій кількості фібулами), збіжжя насипали у мішки, пломбували вказаними печатками, вантажили у великі човни і сплавляли за течією річок аж до Бугу, а звідти величезними річковими

караванами зерно пливло до Чорного моря, а далі поставлялося в усіх напрямках грецької чи римської імперій.

Це був основний, найдешевший торговий шлях. Сухопутні шляхи були більш небезпечними і незручними, адже потрібно було мати більшу охорону та й просуватися лісами було нелегко.

Більше того, у ті часи возів ще майже не використовували для перевезення вантажів, а на коня, звісно, багато збіжжя не візьмеш. На доказ цьому наведемо аргумент із книги Валентина Грицкевича і Адама Мальдиса «Шляхи вели праз Беларусь», де польський дослідник Гваніні описує транспортний засіб 15 століття: *«Оси телег деревянные, колеса шириной 30 см. с одного куска дерева, а упряж не имела ременного крепления».*

Більше того, вказується, що вісі робилися зі стовбурів дерев, маточин для коліс ще не знали. Залізні обіддя до коліс і металеві вісі з'явилися набагато пізніше. Тому такі повозки не витримували далекого шляху, швидко ламалися і потребували ремонту.

Змашування тручих частин колеса і вісі теж ще не знали. Не було досконалої амуніції для впрягання коней. Не було, врешті-решт, значних битих транспортних шляхів.

Отож, основна торгівля хлібом проходила річками. Для підтвердження сказаного візьмемо «Подільські Єпархіальні відомості» за 1869 рік: *«Вообще нужно заметить, что историческая жизнь народов, особенно жизнь первоначальная, развивается по течению рек, это закон всемирно-исторический».*

Реки - это первоначальные естественные пути сообщения между всеми народами, это первые главные нити, которыми, так сказать, сшивается самим естественным образом первоначальный объем всякой государственной территории, нити, которыми означаются пределы пространственного внешнего распространения и физической, и нравственной силы всякого народа.

Поэтому народ, занявший главный выгодный пункт на этих водяных путях, по необходимости будет влиять на жизнь народов, связанных с ним посредством этих путей».

Науковими дослідженнями неодноразово доведено, що колонізаційний рух і освоєння певних територій відбувалися вгору і вниз по річках, сухопутних шляхів майже не існувало.

Починаючи з XI ст., сільське господарство краю вступає у нову стадію розвитку. Основною виробничою одиницею залишалися дрібні селянські господарства, хоч і феодалні вотчини відігравали певну роль у економічному житті.

Вдосконалення плуга і борони, використання трипільної системи збільшили площі оброблених земель, підвищили збір урожаїв. На зміну товарному виробництву поступово приходять товарне з вільною конкуренцією. Торгівля стала каталізатором виробництва зерна на Вінниччині, необхідною умовою розвитку господарства.

Отже, візуальні спостереження та дослідження давньоруського селища (Селиська) у Воронівцях наглядно показали, що дане поселення у IX – XIII ст. було досить важливим торговим форпостом на землях Київської Русі. З усієї округи звозилося зерно до величезної заводи, утвореної річкою Витеклою біля сучасних Пагурець-Воронівець. Тут могло розміститись більше сотні величезних річкових суден. Всі вони, навантажені зерном, опломбовані, під пильною охороною, прямували аж до Торговиці на Богу (пізніше Венеції), а звідти плавом – до чорноморсько-середземноморських споживачів.

Отже, напрошується висновок, що саме тут був спочатку центр, де акумулювалося зерно для відправки водними артеріями вниз за течією Богу.

Битва на Синій Воді (Сниводі) 1362 року

Описуючи важливі питання наших стосунків із татарами і литовським князівством, особливу увагу слід звернути на події так званої Синьоводської битви 1362 року на наших землях. Ця тема надто актуальна не тільки для нас, а й для всієї України. Тому цій проблемі автором приділено багато часу. Різні всеукраїнські і міжнародні наукові конференції, «круглі столи» та інші форуми наукових кіл виясняли питання локалізації вікопомної битви. Десятки разів автору приходилося виступати, вести дискусії, аби схилити науковців у бік реальних подій на берегах Сниводи, у бік об'єктивності і правди. Величезна кількість прихильників нашої версії повноправно визнала, що легендарна баталія відбулася саме на річці Синій Воді, нині Сниводі, у 1362 році. Тому подаємо трішки деталізовано цей час в історії краю.

...Отже, чи не найважливішою проблемою щодо вивчення походу військ литовсько-руського князя Ольгерда до Синьої Води і Києва є встановлення його маршруту. Найдоцільніше було йти у похід через Волинь. Про цей маршрут вказує літопис Красинського: *«Коли пак князь великий Витовт поехал з Литвы до великого Луцка, а князь Великий Ольгирд пошол в поле з литовским воиском и побил татаров на Синеи Воде, убил трех братьов, татарских князев, Хачебея, Сукутлубуга а Дмитрея. А тыи тры браты, татарские князи, отчичи и дедычи Подолское земли были»*.

Тож на початку походу дванадцятирічний князь Вітовт також їхав із Новоградом разом з військами. Його шлях пролягав лише до «великого

Луцька». Ольгерд брата не брав у поєдинок, а повів сили далі на південь, через Корчев, де відбулася сутичка з ординцями. У цитаті Красинського вказаний Луцьк на Волині. Отже, військові сили ВКЛ (*великого князя литовського*) йшли на прю через Волинь. Тут були татари – в Корчеві, а поряд Білобережжя, Синя Вода.

Татарський шлях проходив ізНовоградка на Гродно і між Пінськом і Берестям йшов на Волинь, де сполучався з торговим «київським шляхом» біля Корчева. Від останнього дорога лежала через Случ (біля Любара) до Синьої Води, а потім через Хмільник углиб Поділля. Місто Корчів – було центром удільного князівства. Іншого, вигідного для Ольгерда шляху не існувало.

По Случі, до Любара, проходила межа Волині. Північніше цього міста вона йшла на південний схід, до Тетерева, а звідти на південь починалося Пониззя. Тут ординці контролювали торговий путь, що вів із Польщі до Києва. Проходити землями Волині було безпечно. В Корчеві війська з'явилися в третій декаді серпня. Протатарські загони були розгромлені. Нові правителі силою встановили свою владу, від чого постраждало населення: *«...й сотворишиас(я) мятежи и тяготы людемъ по всей земли»*.

Далі литовці попрямували верхів'ям річечки Корчик у напрямку Любара, на південь князівства, де вже на них очікували споряджені дружини Любарта та ополчення.

Дослідник П. Мельник висунув думку, що *«Політична ситуація була не на користь татарів. Ольгерд прибрав Білорусію, на Волинському князівстві сидів брат Любарт, а в Києві – номінально залежний від татар князь. Болохівська земля знемагала від утисків, «татарські люди» постачали «покорм» і фураж для татарського війська абияк, назрівав вибух непокори населення. Татари змушені були на пограниччі тримати велике військо, хоча боєздатність його була сумнівною»*.

Що ж було приводом до війни? Коли польський король Казимир у 1356 році схилив ординців на свій бік, відносини між правителями Поділля і литовськими князями загострилися. Батюшков П.Н. у книзі «Подолія. Историческое описание» повідомляв: *«Казимир в письме к магистру крестоносцев утверждал, что на предложение его склонились семь татарских князей и обещали ему помощь против Литвы. Вероятно непостоянство татар и подало Ольгерду повод к войне с ними, последствием которой было присоединение Подолии к ВКЛ»*.

Вчорашні добрі сусіди ставали ворогами. Любарт опинився в ізоляції. Коріатовичі, які мали вплив на подільських землях, теж опинилися у вигнанні. На прохання Любарта, Коріатовичів, князів і бояр, Ольгерд вирішив завдати удару ординцям на кордоні володінь, біля річки Синя Вода. Магнатів потрібно було позбавити бажання володіти Поділлям, місцем, де масово вироблялося й ішло на вивіз зерно. Це можна було зробити після виведення із гри татар.

Первинні документи наголошують взяття Литвою Коршева (Корчева). Це поселення було загадковим. Місто Корчев дійсно існувало у ті часи. Це - Корчеськ, Корець на Рівненщині. У документах ми зустрічаємо, наприклад:

«Изяслав велел смотреть за Глебом сыну Мстиславу II. Молодые князья поехали на восток, и когда достигли города «Корческа», что в бассейне реки Случь, Мстислав II сказал Глебу - езжай к своему отцу, а то волость отца моего по реку Горынь» (Гудзь-Марков А.В. (Домонгольская Русь в летописных сводах 5 – 13 века). М., 2005).

«Изяславу Давидовичу великий князь (Юрій Довгорукий – М.Д.) дал город на Волини Корческ» (1155 р).

Дослідниця О.Русина повідомляє, що в реєстрі «київських» міст був град Корчеськ – (Корець), *«котрий як і все Погориння, в другій половині XII ст. ввійшов до складу Волинської землі, де й залишався у 80 – 90 рр XIV ст. становлячи власність Острозьких».* Давній правопис *«Корчеу»*, трансформувався у *«Коршеву»*. Це внесло плутанину з визначенням. Додала невизначеності хибна версія М. Грушевського, який вважав, що ця Коршева була на річці Сосні (Придоння). За версію ухопилися й вийшли на манівці.

У Галицько-Волинському літописі річку Корчик дослідники транслітерують у нинішньому написанні. В Іпатіївському списку читаємо назву поселення як «на Корсики», у Хлебниковському – «на Корецку».

Отже, назва річки мала різний правопис. Це ж стосується й поселення: Корчев - Коршев - Корчевськ - Корець.

Якщо ж візьмемо «Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.», то побачимо, що в заповіті Якова Войни, сина Немири, матері своїй, жінці і сестрі у 15 ст. на Волинській землі зазначено про Коршів наступне: *«и я ...записую матце своей Анне Немириной ... Коршев».*

Топонімічний довідник повідомляє, що суфікс *«ськ» (ск)* у слові *«Корчеськ»* міг легко випасти при написанні в першодокументах.

Рогозький літописець повідомляє дохідливо: *«взяли Коршевъ».* У Никонівському, Хлебниківському літописах бачимо відмінний правопис. Це пов'язано з мовними особливостями давньоруського регіону. Сучасна назва прийшла на зміну наприкінці 14 століття. Тоді проходило формування української мови на основі давньоруської, під дією контактних утворень на *«-ець»*. Із 1465 року ця назва вже зустрічається в документах. Це крайнє місто Погориння, що стояло на межі з давніми Київськими землями, а ще раніше, у II пол. 12 ст., входило до Київщини. Бачачи слабкість ординців, литовці вирішили захопити Корчев, а звідти й територію Болохівщини. Зрозумівши, що плани у литовців великі, татари тримали сили поблизу «кордону татарського», аби стримати натиск Литви.

Протягом 12 – 14 ст. головну роль в економіці Корця (Корчева) відігравала торгівля. Через поселення проходила торгова магістраль. З історії Корця видно, що у 1341 році Любарт надав праправнуку Данила Галицького Федору Острозькому уділ з містами Острог, Заслав, Корчев. На жаль, останній взяти у власність не вдалося. Його контролювали татари. Підтримуючи поляків у боротьбі з Ольгердом, ординці захопили Корчев. А коли Литва з Польщею залагодили стосунки, татари й далі намагалися контролювати цей шлях. Через Болохівщину проходила торгова магістраль

у Європу, що мало велике значення для розвитку держави, а саме - продажу хліба з руських земель. Це - «Київський путь». Він проходив на Білгород – Кучар – Мутижир – Мичеськ – Возвягль – Корчев – Дорогобуж – Пересопницю – Польщу – Центральну Європу.¹⁰

Коли Ольгерд захопив Корчев, дорога до Польщі татарам закрилась. Польські союзники допомогти ординцям не могли, залишивши їх наодинці з литовським військом.

Тут почалася зав'язка Синьоводської баталії. Розв'язка наступила південніше, на Синій Воді. Розгромивши 1362 року татар, Ольгерд виконав кілька завдань. Торговий шлях став литовським. Поділля стало відносно вільним від ординців. З розгромом ординців, вільним став Галіїв (соляний шлях), що проходив з Києва *«на південний захід – Звенигород, Василів чи Тумащ, далі через Перепетове поле на Мунарів і Володарів і далі в Галицьку волость; цим шляхом йшли, торговельні зносини з по дунайськими містами»*, - відмічав М. Грушевський і зауважував: шлях до коломийської солі пролягав також через степову область Бугу.

Корчів був не тільки містом, через яке проходив шлях у Європу і Київ, а й протатарським містом, де стояла ординська залога, що контролювала отой шлях. Мета Ольгерда - вигнати татар із Волині, Поділля, Київщини, щоб приєднати багаті на хліб території до ВКЛ, маючи величезні торгові магістралі. Дослідників збивало трактування назви «Білобережжя». У вислідах потрібно шукати не пониззя Дніпра, а Білобережжя 13 - 14 століть. Воно знаходилося біля Случі, на що прямо вказують документи того періоду. Крім Іпатіївського літопису, дослідник А.В.Гудзь-Марков пише: *«В 1231 году Андрей Венгерский вновь вступил на Русь. Венгры двигались к «Белобережью». Из Киева от Данила в сторожах поехал боярин Володислав. Венгров встретили в Белобережье и «бились» с ними через реку Случь «и гониша до реки Деревной».*

Галицько-Волинський літопис повідомляє: *«... двинув рать Андрій-королевич на Данила і пішов до [города] Білобережжя. А [боярин] Володислав їхав у сторожі од Данила з Києва. І стрів він рать у Білобережжі, і билися вони через ріку Случ, і гонили [угри] їх до ріки Деревної (нині Деревичка – ліва притока ріки Случ)».*

Як бачимо, Білобережжя знаходилося біля Случі. А річечка Деревна протікає неподалік болохівського містечка Деревич.

Подібне описує П.Н.Батюшков: *«Кроме болоховских городов, признавали верховную власть татар... на западе – Межибожцы, на севере – Возвыгляне, на востоке – жители Городка, Семоця и других местностей, бывших между Болоховым и р. Тетеревом, жители Потетеревья, на юге – обитатели Побожья, а также белобережцы и чарнятинцы.*

Отже, це був град, що знаходився на місці пізнішого поселення Острополя – маєтку князів Острозьких. У згаданих літописах вказано, що билися через *«Случ і гонили до ріки Деревної»*. Тож на північний схід й протікає річечка Деревна. У літературі згадується Білобережжя, через яке протікає річка Білка. Через нинішній Старий Остропіль дійсно протікає

така річечка. А неподалік, Старого Острополя протікає Синя Вода (Снивода) на що прямо натякають літописи.

Навіщо Білобережжя треба було повоювати? А тому, що тут теж були люди, які підтримували татар. Дослідник О. Галенко висловлює думку, що в ті часи існував Білобережський улус, куди входили і Коршев, і Синя Вода. Хибне трактування сталося й з назвою Звенигорода. Її ототожнили з топонімом «Звенигородка».

Звенигород – це містечко південніше Києва, що стояло на шляху, який вів на Білу Церкву, а звідти – на Чорний шлях. Навіть В. Антонович писав, що київський Звенигород знаходився на березі р. Стугни, на півдорозі між Києвом і Василевим градом. При написанні М.Стрийковським «Хроніки» міста Звенигорода уже не існувало, тож наголос зроблено на Звенигородку, біля Синюхи. Звенигород з «Хроніки» стояв біля Києва. Це місто, у якому був осліплений теребовлянський князь Василько.

Щоб мати зручний шлях до Києва, розвивати європейську торгівлю, потрібно було розгромити татар. Це можна було здійснити на пограниччі, що проходило біля Синьої Води – Сниводи. Після битви Ольгерд просувався північним Побожжям, а також Пороссям. На шляху до Києва захопив Звенигород і, увійшовши в Київ, вигнав баскака і князя Федора. Тут же посаджено на стіл Володимира. Це підтверджує М.Грушевський: *«...посадження Володимира в Києві, коли б хто хотів це ближше датувати, можна класти коло р. 1363»*.

До сказаного можна долучити події у містечку Уланів – поселенні на місці знищеного у 1362 році граду Синя Вода. Польський історик Ст.Кучинський в 30-их роках XX століття зробив висновок, що битва відбулася в околицях міста Синя Вода. За Вітовта його дано татарським уланам. Містечко відродилося з назвою «Уланів». Історик В. Ляскоронський наголошує, що *«в період володіння цією землею Коріатовичами, татари ще володіли частиною Поділля. Тут близько місць, біля яких відбулася битва Ольгерда, були відведені місця для поселень татарам; з іншого боку, поселити військовий елемент на Чорному шляху, на дорозі із південних степів в Київські володіння, було дуже на руку Вітовту»*.

Оскільки між Поділлям і пунктами до Дніпра були простори, не зайняті замками, то, щоб включити їх в захисну лінію, необхідно було помістити живий оплот, яким були кочівники. Татари Тохтамиша отримали землі біля Синьої Води, в місцевості, відомій перебуванням тут татар за Ольгерда. Для стримання набігів Вітовт селив на прикордонні потомків татарських ханів - уланів. Град Уланів у 1434 році стає укріпленням Хмельницького староства, а ще через деякий час, як прикордонний, отримує Магдебурзьке право. У привілеї говорилося: *«Надаємо їм та їхнім нащадкам знищені добра наші Уланова в окрузі Хмельницькій на відстані 20 миль від Хмельника, де до того був замок Уланів, поблизу кордону татарського. Тому й битва 1362 року відбулася поблизу цього пограниччя»*.

В Люстрації Хмельницького староства 1565 року, бачимо: *«... дано право осадити пустиню Уланів на шляху татарському, над потоком Синьовода»*.

Той Уланів лежав при кордоні литовському, впираючись в Чуднівську волость, що до Острога належала, на шляху, котрим татари ходили». У цім місці «ставків два на потоці Синьоводськім», а також «Передміщани за потоком Синьоводи два роки тому почали заселятися...».

Дослідник О.Галенко писав: «Османський султан Баєзід, прагнучи уникнути розгрому Великої Орди, пропонував ханові прикочувати до Білої та Синьої Води». Білою Водою кочовики називали Бог (Ак-Су). Заувага автора до цього місця викликала тим, що воно було місцем збору табору. Саме тут збиралися татарські князі. Автор наводить витяг з польських джерел: «***Pustinia Ulanov przy shlakietha tarskiem nad potokiem Sinovoda***».. Робимо наголос: ***przy shlakietha tarskiem***. Характерно, що згадане місце кочовиків завжди було місцем великого базару. Град стояв на перетині важливих шляхів, що сполучали Європу з Києвом, Прибалтику з Чорномор'ям. Отож, базар став зародком міста. Тому логічним виглядає існування поселення у звичному місці збору орд.

Білоруський історик К.Тарасов вказував: «Маршрут движения зависел от источников воды, поскольку надо ежедневно поить десятки тысяч лошадей. Одним из мест стоянок стали берега реки Синяя Вода. Здесь путь войску Великого Княжества преградили в первой половине сентября объединенные силы трех ханов – Качубея, Кутлубуга и Дмитра».

Доречно взяти координатні ознаки з «Книги Великому кресленню»: «Вверх по реке по Бокгу 50 верст пала в Бокг речка Синяя вода, а на речке на Синей воде, 70 верст от Бога град Синяя вода».

Отже, місце впадіння Сниводи в Південний Буг буде точкою відліку довжини, про яку йдеться. Річка впадає в Бог в районі села Іванів Калинівського району. Це поселення є відправною точкою відліку. При допомозі курвіметра відкладаємо відстань 50 верст за течією Богу. Цим місцем є південна частина Вінниці, так зване Старе місто (побіля поселення Сабарів). Якщо з цієї точки відкласти 50 верст і ще наміряти 20 верст вгору проти течії Сниводи, тобто, разом 70 верст, то це буде нинішнє селище Уланів, яке стоїть на місці колишнього граду Синя Вода. По річці з Уланова до Вінниці рівно 70 верст.

Дослідниця Тетяна Гедзь у статті «Чи існував насправді «город Синя Вода?»» робить спробу в'яснити розташування граду. Навівши витяг з «Книги Великому Кресленню» і відкинувши першу її частину, проаналізувавши давні карти, дослідниця заявляє: «...можна зробити висновок... населеного пункта чи укріплення з такою назвою ніколи не існувало». Дійсно, такого граду на Синюсі не існувало. Але ми бачимо, що таке містечко існувало на річці Синя Вода (нині Снивода). Координатні ознаки з «Книги Великому Кресленню» це стовідсотково підтверджують.

Первісна назва Торговиця на Синюсі особливо не змінювалася. Фелікс Шабульдо вказував, що на березі Синюхи раніше було поселення Малі Торговиці, яке з часом отримало назву Торговиці. Це повідомлення підкреслює, що суттєвих змін у назві поселення раніше не було.

Хочеться заперечити досліднику Ф. Шабульду в тому, що не було й «Литовської Задонщини». Як і в кожному середньовічному війську, Ольгерд мав важкоозброєну (рицарів) і легкоозброєну піхоту, вершників і обози з фуражем, продуктами, спорядженням: колесами до возів, запасними вісями і т. п. Литва мала нову зброю – «куши» - стрілеметальні механізми, що легко пробивали обладунки противника.

Уявімо: важкоозброєна, в панцирах, шоломах, зі списами та мечами, піхота, легкоозброєна піхота, вершники, сотні й тисячі різноманітних повозок зі спорядженням, провізією, фуражем, різні стінобитні пристрої, розтягнувшись на 30 – 40 і більше кілометрів, влітку, в гарячих степах, при високій температурі йдуть небезпечними татарськими володіннями, за сотні кілометрів від своїх земель, щоб десь там на придонській річечці Тихій Сосні завоювати якийсь Корчев. Що це за Корчев? Навіщо він був Ольгердові? Яке значення він мав? Навіщо його треба було завойовувати? Чому заради нього усьому литовському війську терпіти нелюдські умови?

Неймовірна спека призводила до того, що вигоряла висока трава, її часто татари навмисне підпалювали. Вози були повністю дерев'яними.

Гваніні так описував транспортний засіб 15 століття: *«оси телег деревянные, колеса шириной 30 см. с одного куска дерева, а упряж не имела ремennого крепления». Формирование 6 полков в 30-тысячное войско, если учесть, что на коня - 3 метра дистанции, на пешего воина – 1 метр, а на телегу - 7 метров, то такой отряд займет 45 – 50 верст.*

Дослідник П. Батюшков наголошує: *«Из других замков при Витовте могли быть построены или возобновлены: замок Синяя Вода, Чичаклей, Летычев, быть может, Черный Городок, Хмельник и др.*

Отож, першим в списку йшов град Синя Вода. Вітовт відбудував укріплення, поселивши в ньому уланів – ханських воєначальників. Ці поселення, відбудовані після Синьоводської битви, знаходились компактно, на Поділлі, а не біля Синюхи. Це теж відносить локалізацію не на середину Богу, а на його початки - до Сниводи.

Синьоводські землі утворюють в складі ВКЛ адміністративно-територіальну одиницю «грунти Синьоводські». На схід від Уланова і на північ від «грунтів Синьоводських» знаходилися «Любарські хутори», які входили пізніше до Чуднівської волості Житомирського староства.

У Люстраціях 1545 року вказано межі Пиківської волості, де звернуто увагу, що ця земля спочатку звалася «грунтами Синьоводськими» і об'єднувала басейн р. Сниводи, впадаючої зліва у Бог, будучи затисненою між староством Хмельницьким, та волостю Слободищенською Житомирської Київщини. На заході, стикаючись із Вінницьким староством, кордон на півдні досягає знову витоків Сниводи.

Синьоводських ґрунтів і меж земель навіть близько нема біля Синюхи, тож про яке ототожнення Синіх Вод і Синюхи можна говорити?

Василь Лучик, доктор філологічних наук з Кіровоградського педуніверситету, вивчаючи питання топоніміки, вказує, що тут *«не зафіксовано явних топонімів литовського походження».*

Це підкреслює - перебування там литовців не було сталим, чого не скажеш про нині Хмільницьку землю Вінниччини. Тут надто багато топонімів того періоду.

У своїй праці О.Брайченко, на підтвердження Синюхи як річки Сині Води, наводить лист кримського хана до короля Сигізмунда-Августа: *«...которые вочища есть по Богу по реце и по Синей Воде...»*, і що тут *«Саин-цара (Батия), Езюбека, Чааньбека кочовища были»* і татари *«и до сих часов у tych кишенях есть похованы и тепер тые кешени стоят»*.

Якщо цей уривок взяти стосовно півночі Поділля, то видно, що в середині 16 ст. ці землі дійсно перебували під владою Речі Посполитої. Тут дійсно є могили (кешени) татарські. У Зозулинцях, Воронівцях, Білому Рукаві вони носять назву Татарських. Тож в листі хана йдеться про володіння біля Сниводи, а не Синюхи.

Отже, битва відбулася на Поділлі, татарські власники охороняли свої землі, а не нинішньої Кіровоградщини, яка в ті часи була не заселеною.

Зауважу, «Словник гідронімів України» аргументує назву Сниводи польською мовою **Siniowoda** — Синьовода. Це могло спричинити згадану помилку. Адже ця територія відійшла до Польщі, то й вимова була іншою.

Дослідник О.А.Добровольський у статті «Литовська топоніміка на Миколаївщині» пише:

«В історичній літературі побутувала думка, що битва при Синіх Водах, де Ольгерд розбив татар, сталася на берегах Синюхи. Але в дійсності битва мала місце на берегах Сниводи, яка впадає в П. Буг між Вінницею і Хмельником».

Помилка в локалізації переломної битви сталася через те, що у польській літературі назва подавалася то як Sinowoda, то як Sniwoda. Помилки не припустився М. Грушевський, який на карті «Українські землі у складі Польсько-Литовської держави перед 1569 роком» показав річку Синя Вода між Хмельником і Вінницею».

Отож, як бачимо, нашу думку підтверджує і цей автор.

Розкопки на Кіровоградщині, не дали підтвердження Синюхи як місця Синьоводської битви. Історик О.Брайченко писав:

«...мусимо констатувати, що гіпотеза щодо місця битви, а особливо Торговицька, потребують додаткового вивчення. Одним із результативних напрямків дослідження є пошук та вивчення зразків зброї, обладунку, притаманних тогочасному литовському війську...».

Останнім часом автором цих стрічок проводилася пошукова робота. Вдалося відшукати на березі Сниводи залізні «белти», наверхі рогатини, поржавілі наконечники чотирьохгранного списа, наверхі піки, велику і малу бойові сокири, уламок меча, уламок сокири-бердиша, уламок келепа, а ще бронзові кільця і лусочки від кольчуг, залізні наконечники стріл та ін. Пригадаймо: *«татари з шаленним завзяттям розпочали бій, засипавши литву густим залізним градом»*.

Під час акції війська Ольгерда татар *«виплошили аж до Волги, а інших до Кафи й Азова і Криму, в середину Таврії або Перекопу загнали»*. Тож Ольгерд зі своїми силами звільняє центральні та південні території, крім Поділля.

Хроніст пише, що війська Ольгерда: *«... з перемогою повернулися на Поділля, де мешкали татари...Ольгерд теж легко розгромив та вигнав їх з Подільського краю, так що ледве мала частина втекла через Дністер над Чорне море і до Перекопу»...*

В тексті вжито слово «повернулися». За логікою, якщо повернулися, значить, прийшли знову на попереднє місце, де перебували раніше. А це - місця побоїща біля Синьої Води, а також Хмельник (Божський) та Венеця (Торговиця).

Чому Ольгерд знову повертає на Поділля? Щоби вигнати татар, які перед битвою витіснили з цих місць Коріатовичів. Треба було закріпити за ними ці землі. А ще війська прямували на Поділля, аби забрати трофеї: обози, табуни коней, зброю, також поранених воїнів, для випровадження у Литву. Тут на півночі проходив зручний шлях, яким з перемогою можна повертатись до рідних місць.

А тепер перейдемо до питання: чи були Торговиці на Кіровоградщині отією Торговицею з «Хроніки» М. Стрийковського? З історії бачимо, що на Волині поселилася група Гедиміновичів. Сини Михайла Коріата почали утверджувати вплив на Пониззі.

Наприкінці 40-х років оволоділи територією середньої течії Бугу, тобто місцевістю, де був осідок, що переріс у поселення з назвою Вінниця. Осідок контролював торговий шлях. При оволодінні Вінницею відкривався путь до Немирова, Сокільця, Браслава і Ладижина. З іншого боку – Хмельника, Меджибожа і в глибину Поділля.

Неподалік Венеці була переправа, звідки здійснювалася колонізація вгору і вниз за течією Богу. Це місце знаходилося між двома татарськими путями. Поблизу Хмельника проходив Чорний шлях, поблизу Брацлава – Кучманський, а Вінниця стояла посередині. Коріатовичі зміцнюють осідок оборонними спорудами.

«Хроніка» М. Стрийковського говорить: *«Вони звільнили від татар Торговицю, залишки мурів якої ще й нині стоять в гирлі Богу...»*.

У 15 – 16 століттях торговицею був також острів на Богу - Кемпа. На острів вказує М. Стрийковський, йому вторить дослідник Коялович. Про це описує Н. Молчановський. До острова приставали торгові кораблі. Сюди було підведено мости для під'їзду підвод по сухопутті.

Наголошу, навкруги острова люди у воді неодноразово знаходили давні мечі, шаблі, наконечники списів. Це стосується й 2010 року, при поглибленні річки земснарядом.

Дослідник В.Б.Чорний пише: *«Волино-галицька земля і Поділля мали велике значення для економіки Русі. Після того як кочові племена перекрили шлях до Криму, Прикарпаття стало джерелом постачання солі. Через*

галицько-волинські землі й Поділля пролягали торговельні шляхи на захід, що робило їх однією з головних ланок європейської торгівлі».

Отож, Побужжя було важливим у проведенні торговельних операцій. В.Отамановський звертає увагу: «В парі з господарчим розвитком Вінницької волості зростає роль Вінниці як економічного осередку в товарообміні поза межами волості.

1. Шлях до Чорноморського побережжя. Торговельні взаємини Побужжя були в цьому напрямі давні й особливо жваві. Ця торговельна магістраль йде з Вінниці через Брацлав. Люстрація Брацлавського замку подає, що давніше від Брацлава просто їхали до Києва, до Черкас, поминаючи Вінницю, а тепер тією дорогою підводи вже не можуть ходити — тільки на Вінницю.

2. Шляхи до Волощини й Туреччини. Є це давні шляхи. Щодо напрямку, то давніше йшов він з Вінниці просто на південь через Брацлав, але внаслідок пізнішого зруйнування Звенигородського замку повернув на Вінницю, поминаючи, таким чином, Брацлав. Відтоді шлях з Волощини через Вінницю йшов також до Києва, Черкас та Канева і на Московщину.

3. Північно-західні шляхи. Найдавніший шлях цього напрямку йде на початку XV ст. з Вінниці на Якушинці. Згадано його під назвою «Вінницький гостинець». Є цей шлях безперечно давніший, і, не змінюючи свого напрямку, він проходить через Якушинці, а далі через Літин.

4. Шлях на Галицьке Підгір'я. Західний, соляний шлях прямував з Галицького Підгір'я на Придніпрянщину. Ним ішов довіз коломийської солі. Шлях йде на Київ через Вінницю. Що Вінниця стоїть на соляній дорозі, виказує соляне мито, яке становить одну з прибуткових статей старостинського уряду. Торгівля сіллю відіграє велику роль в економіці Вінниці, бо міщани платять сторожі продуктами, в числі яких фігурує сіль. Шлях з Вінниці на Луку й Ворошилівку зветься «Коломийським шляхом».

Вказаний дослідник В.Б.Чорний наголошує, що в середині 16 століття у Вінниці «існували Єрусалимський, Староміський ринки, а також торжища на Хлібній, Новобазарній, Тюремній площах, на Торговій вулиці, на Торговій площі на Калічі, куди перемістився Єрусалимський ринок».

Отже, ця торговиця на перехресті водних і сухопутних торговельних шляхів стала вигідним місцем для виникнення великого ринку і поселення, була стратегічним пунктом, оволодіння яким давало доступ до міжнародної магістралі і відчутних прибутків для ВКЛ.

Погляньмо на план-схему Вінниці XIV–XVI ст., складену за згаданою книгою В.Отамановського. Видно, що Буг робить вигин, коліно. Сюди, ніби у величезну лійку, стікалися торгові потоки по сухопутті і з заходу. Острів ніби перегороджував Буг, був як «забара».

Саме тут й контролювалися торгові потоки. Недарма неподалік виникло поселення Забарів (Сабарів), що означає перепону, земляний чи кам'яний виступ на річці, гряди.

У Новій Вінниці величезна площа знаходилася під ринком, а прилегла вулиця носила назву Ринкової. Автор зауважує, що *«Внаслідок іміграційного руху пізніше вінницька людність розвивається на дві адміністративні одиниці, причому давніша громада має свого виборного війта, нова міщанська громада, маючи також свого війта, є вже під старостинською юрисдикцією»*.

Надалі новозбудована міська осада стала окремою од Вінниці адміністративною осадю. Дослідник наголошує, що *«густим залюдненням та товаровим сільським господарством»* зародилася на теренах Вінницького повіту ще в 60 – 90-ті роки XIV ст. Процес пов'язаний із втягненням цієї території *«в сферу впливу балтійського та чорноморського ринків (насамперед першого), а його наслідками були: піднесення цінності землі, інтенсивніша приватновласницька колонізація»*

Отже, Нова Вінниця появилась із торговиці на Поділлі. В.Б.Чорний пише: *«...через територію Поділля й Волині проходило три великі шляхи: Чорний, Кучманський, Покутський. Перший прямував через Старокостянтинів. Тут існувала головна переправа через Случ – Росоловецька. Другий проходив через Бар і північніше Тернополя, з'єднувався з Чорним шляхом, а третій – через Хотин і Калуш»*.

Безперечно, торгові шляхи були і у 14 ст. з півдня Вінниччини на Корець (Коршев). Про нього, наприклад, говорить пізніша глейтовна грамота 1448 р., в якій владика Іван надає вільний прохід послів воєводи Стефана через землі ВКЛ. *«Мы приказуем вамъ... ишобы есте тыхъ его послов изъ ихъ слугами добровольне пропускали по нашему господарьству... от границы от Брасловля тою дорогою на Вельницюу...на Корецьъ...»*⁴³.

Отже, тут проходила торгова дорога з півдня на північ ВКЛ і навпаки. Тому-то й звільняв цю землю щонайперше Ольгерд, адже треба було налагодити торгівлю з Європою. Торгівля сприяла економічному піднесенню краю. Знав про цю торговицю й М.Стрийковський, тому припасував її до розповіді, перенісши другу назву Вінниці у минулі часи.

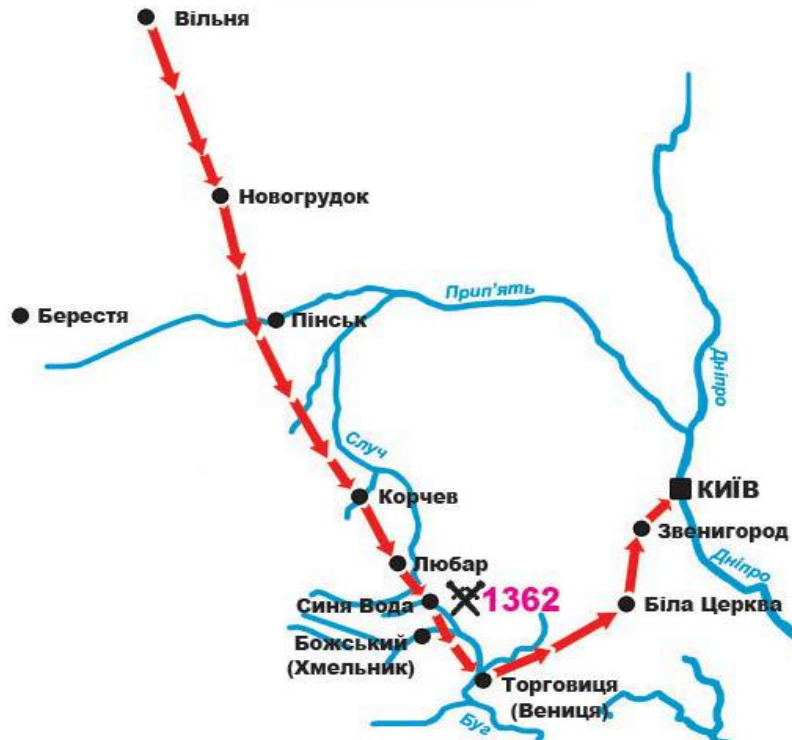
Отже, Вінниця була торговицею. Прочитуємо ще витяг із «Хроніки» М. Стрийковського: *«Вони звільнили від татар Торговицю, залишки мурів якої ще й нині (на 1582 рік – час написання «Хроніки») стоять в гирлі Богу»*. Головною метою походу Ольгерда на Поділля був контроль над важливою ланкою торгового шляху. Про це й свідчить місце битви та логічний розвиток подій. У середині 14 століття ця торгова магістраль була у володінні ординців, а після битви нею уже відало ВКЛ. Компілятор писав «Хроніку» у 70 – 80-х роках 16 століття.

З історії знаємо, що у 1558 році у Вінниці зведено на кам'яних мурах велику дерев'яну фортецю. Її споруджено на неприступних валах острова Кемпа в гирлі Богу. В результаті пожежі Вінницького замку 8 жовтня 1580 року фортеця була знищена. У 1582 році *«залишки мурів»* цоколя твердині ще стояли *«в гирлі Богу»*.

Якщо ми вдумливо підійдемо до історії Вінниці, то побачимо, що залишки отих «мурів» описані в усіх нарисах про місто. Торговиця на Синюсі не має ніякої прив'язки до компіляції. У ній говориться, що поселення стояло в гирлі (руслі) Богу і залишки якого застав компілятор. Ця Торговиця знаходиться на великій відстані від Південного Бугу. Тому ототожнювати її з Торговицею у «Хроніці» М.Стрийковського немає підстав. У документі компілятора йдеться про битву Ольгерда з татарами, але видно події 1580 року, коли пожежа зруйнувала Торговицю (Веницю), після чого згадано *«залишки мурів»*. Тож відбулось перекручення ходу історичних подій.

Отож, із литовським проникненням Вінниця отримала особливий розвиток і піднесення. Град перетворився на великий торговий центр, через який проходила низка комерційних магістралей та шляхів.

А тепер розглянемо реальну схему походу Ольгерда.

Зробимо підрахунки. Від Корчева до Любара – 100 км. Від Любара до граду Синя Вода – 30 км. Від Синьої Води до Торговиці (Вінниці) – 75 км. Від Торговиці (Вінниці) до Білої Церкви – 150 км. Від Білої Церкви до Звенигорода – 50 км. Від Звенигорода до Києва – 15-20 км. У підсумку – 420 км.

Можемо порівняти: 1600 км. здолало військо Ольгерда за Ф.Шабуйдом і 420 км. за нашими підрахунками. Перша схема ймовірного походу є дуже сумнівною. Шлях міряли прямолінійно. Але ж знаємо, що мережа річок змушує шукати броди, аби перебратися на протилежний берег. З упевненістю можемо говорити, що війська Ольгерда при першій схемі змушене було здолати більше 2 тис. км., а при другій – майже 500 км., що є більш логічнішим.

А тепер хочеться повідомити деякі особливості походу Ольгерда. Вивчаючи праці прихильників Синюхи, як Синьої Води, прийшов до висновку - опоненти вважають, що стара великопольська, промосковська історична наука у цьому питанні є вірною і повністю правильною, відповідно напрацювання українських істориків 19 століття В.Антоновича, М.Грушевського, І. Крип'якевича, Н.Полонської-Василенко, Д.Дорошенка, Є.Сицинського та інших є помилковими, неправильними і хибними. Але не можемо не вірити світочам української історичної думки. Вони ще в дорадянський період встановили і науково вказали, де була слава битва Ольгерда з татарами.

Прочитаємо знову витяг із «Хроніки М.Стрийковського: *«Вони звільнили від татар Торговицю, залишки мурів якої ще й нині стоять в гирлі ріки Бугу»*. Отож, згадана Торговиця, як така, перестала існувати, її не

стало. Залишки її ще були на 1570 – 1582 роки. Їх застав хроніст, повідомивши, що вони знаходяться в гирлі (руслі – *М.Д.*) Богу. Тобто, від звільнення Торговиці Ольгердом до згадок за неї М.Стрийковським про залишки мурів минуло 220 років. Коли була знищена Торговиця на Богу, ми теж знаємо з історії, пожежа сталася 1580 року.

Отож, із цього тексту також резонно виникає запитання: при чім тут нинішнє поселення Торговиці на Синюсі? Де про нього говориться? В якому першоджерелі є бодай згадка про це поселення в контексті Синьоводської битви? Ніякої причетності, ніякого зв'язку Торговиця на Синюсі до розповіді М.Стрийковського не має. Бо де в такому випадку вона (Торговиця) взялася, коли на 1580 – 1582 роки лише залишки мурів із неї застав компілятор? Хто, коли її побудував і заселив, а згадок про це ніде не залишив? Навіть Г.Боплан не згадує про раптову забудову Нової Торговиці на Синюсі. Це все тому, що цим невеличким поселенням виступала в ті часи Торговиця на Богу, а не на Синюсі.

Отож, Торговиця на Богу була зруйнована. Це ми знаємо з пізніших подій на правому березі Вінниці. Більша й давніша адміністративна одиниця Вениця поглинула в себе це невеличке торгове поселення. Літопис М.Стрийковського досить точно оповідає нам про ті події, наголосивши про «залишки мурів». Недопустимо під чийсь постулати фальсифіковувати і перекручувати ще й «Хроніку» Стрийковського.

Детально проаналізувавши всі напрацювання за результатами проведених багаторічних археологічних розкопок, можна впевнено заявити – і на йоту немає, не знайдено будь-яких аргументів і доказів, що тут була не те що битва, а навіть невеличка військова сутичка.

Стосовно теми по локалізації битви, можна узагальнююче означити переваги прихильників Сниводи, як Синьої Води, тобто – що нам документально та наглядно відомо.

- **Місце битви.**
- **Могили загиблих воїнів.**
- **Підтвердження у документах (першоджерелах).**
- **Підтвердження у працях істориків, краєзнавців, дослідників.**
- **Залишки зброї (артефакти).**
- **Топоніміка і гідроніміка Приснивоття, усна народна творчість (фольклор).**
- **Інкорпорація саме цих земель до складу ВКЛ.**
- **Уперше згадано після битви гради Хмельник, Вінницю, Брацлав та започатковано ряд сіл...**

А що є у прихильників Синюхи, як Синіх Вод? Вони говорять про глиняні печі – *тондири*, уламки керамічного водогону, залишки цегляної бані (*типу hatmat*) та ін. Дуже не серйозно так підходити до наукового визначення місця вікопомної битви.

Опоненти взагалі не хочуть глибоко, скрупульозно аналізувати свої і чужі напрацювання, історичні документи...

Підведем деякі підсумки. Призупинення татарської торгівлі по «Київському путі», через Коршев, не зламало намірів татарської держави. Торговельні зносини із Заходом проходили по південно-західних шляхах: Галієвому (Соляному) і Василівському тракту. Тому й рушив свої сили Ольгерд на початку вересня 1362 року до Сниводи, а потім й до Торговиці (Вениці) для захоплення у своє володіння цих стратегічно важливих торгових комунікацій. Повністю припинивши татарську зовнішню торгівлю хлібом із Європою, відвоювавши в ординців Поділля і Київщину, Ольгерд Гедимінович помітно ослабив ординську державу, її економічну могутність, поставив її взагалі на грань виживання.

Безперечно, татари ще мали силу, у них були землі нижче Білої Церкви та на Правобережжі Дніпра. Тому у подальші роки вони почали зміцнювати та розвивати свій новий, більш віддалений від кордонів з ВКЛ, торговий центр на Синюсі – Малі Торговиці.

Так, це було нове торгове містечко на татарському шляху, де акумулювалися товари, щонайперше пшениця та худоба, для відправлення на південь та південний захід – Подунав'я і Візантію.

Мене, як краєзнавця, завжди цікавило, чому північне Поділля непомірно вабило литовських правителів? А тому, що це була земля, по якій пролягала велика кількість торгових шляхів, магістралей. Це земля, якою литовці володіли перед Синьоводською битвою, а саме з 30 –х років 14 ст. Гедиміновичі перші поширили свій вплив на ці території. Саме тому ми бачимо Коріатовичів у ряді поселень на півночі Поділля, насамперед у Вениччі (Вінниці) та у Бозьку.

Недарма Василь Коріатович (Веницький) перебравшись у Бозький Острів, почав називатися *Василь Бозький*. Пізніше він передав своє правління сину, *Федору Несвизькому*.

Треба наголосити, що з Бозьким островом пов'язане також правління литовського шляхтича із Гедиміновичів із прізвищем *Хмель* (*Хмельницький*). Недарма й містечко носило спочатку назву *Хмелін*, а пізніше – *Хмельник*. (Богдан Хмельницький є потомком цього уславленого роду, про це він сам неодноразово заявляв. Ось звідки пішов рід Хмельницьких в Україні!).

Щодо Уланова, то й тут після битви правили Гедиміновичі. У їх гербі був знак *колони* на червоному литовському тлі, (так само, як і на гербі Б.Хмельницького тло було червоне, литовське). Слід наголосити й те, що пізніше, коли частиною Поділля володіли поляки, ці північні землі й далі належали Литві. У подальші часи землями Уланова володіли також власники з литовським корінням.

Наприклад, староста Вінницький *Колумна-Чосновський* був також Уланівським старостою. Він заснував село Чеснівку та ін. А ще шляхтичі Синявські були володарями Уланова. Деякі історики наголошують, що прізвище своє вони взяли від переможної битви на Синій Воді 1362 року, у якій їх пращури брали безпосередню участь. Ця земля їх особливо вабила,

тому й заснували неподалік у 16 столітті поселення Синяву (нині районний центр Хмельницької області).

Картина проясняється наступна. Проживаючи неподалік, Коріатовичі бачили масовий вивіз південно-західним шляхом хліба до Європи та Подунав'я. Тож необхідно було взяти важливий торговий пункт-перехід під свою опіку, свій контроль.

Аналізуючи найдавніші літописні джерела та історичні відомості, хочу підійти до питання визначеності часу походів Ольгерда. Щонайперше потрібно усвідомити, що великий князь не був ворогом руського (українського) люду, а тому не міг йти в похід у липні та першій половині серпня. Чому?

Він добре знав, що у цей час проходить дозрівання врожаю і починається його збір. А хліба не можна, гріх витолочувати, знищувати походами свого війська. Хліб був головним мірилом усіх цінностей, головним продуктом харчування, основним продуктом вивозу. Іншими словами, хліб – це життя.

Як ми знаємо з літописів, татари залишили неушкодженими болохівські поселення, аби люди їм «орали пшеницю і просо», тобто вирощували хліб. Отож, логічно, до завершення збирання врожаю, а це приблизно до середини серпня, війська Ольгерда не йшли у похід. Ольгерд знав, що часом збору татарськими баскаками данини хліба в натурі припадає кінець серпня і перша половина вересня місяця.

Знав, що зі збором врожаю зразу ж починається масовий його вивіз на європейські ринки. На це вказували йому також Коріатовичі та інші Гедиміновичі, що осіли на Волині та Поділлі. Хіба міг допустити великий князь, щоби хліб, відібраний ординцями у люду, валками був уже вивезений за кордон? Тоді на яку підтримку й допомогу руського населення йому сподіватися?

Саме тому й розпочав правитель свій великий похід по торгових шляхах наприкінці літа. Потрібно було позбавити прибутків ординських володарів.

Тому й приходимо до висновку, що взяття Коршева за літописом відбулося наприкінці серпня місяця, конкретніше у третій його декаді. Не можна було допустити, щоби добре налагодженим торговим шляхом через Коршев (містечко князів Острозьких) ординці розпочали масово вивозити збіжжя нового врожаю в Європу.

Є думка, що не лише ординці жваво вивозили зерно, а й було налагоджене торгове сполучення купців-перекупників збіжжя, навіть простих людей до європейських ринків. Пригадаймо ж ще Геродотове, що зерно тут *«вирощували на продаж, а не для снєди»*.

Отож, можемо логічно домислити, що зайнявши своє містечко Коршев, Острозькі почали в ньому встановлювати власне правління. Появилися противники нових порядків, котрі підбурювали населення до непокори литовцям. Довелося силою наводити покiрність. При цьому, безперечно, була тут ота *«тягота»* для частини населення. Все нове приходить із біллу. Тому й *«...сотворишас(я) мятєжи и тягота людемъ по всеи земли»*, - наголошує літопис.

Підсумуймо. Хліб на західні торгові ринки відвозився наприкінці серпня – у вересні, поки ще була суха, помірно тепла погода, з достатньою кількістю трави для випасу робочих тварин.

Пізніше, у жовтні-листопаді погодні умови різко змінюються, настають зatoryжні холодні дощі, а потім вони переходять, із пониженнями температури, у сніг. Про яке ведення жвавої торгівлі з Європою у цей час може йти мова? Бездоріжжя, розкислі ґрунтові шляхи, водні перешкоди, снігові заметілі нанівець зводять будь-яку торгівлю.

Чи могли купецькі торгові хлібні валки йти у сльоту і непролазну грязюку у жовтні-грудні, коли ще й світловий день був надто коротким? А ще й підводи були недосконалими: вісі - дерев'яними, колеса без металевих ободів, без маточин, не було й ремінного кріплення, не знали ще змащення коліс... Безперечно, ні!

Історик В.Ляскоронський пише, що *«в період володіння цією землею Коріатовичами татари ще володіли частиною Поділля. Близько місць, де відбулася битва Ольгерда, були відведені місця для поселень татарам»*. Якщо битва відбулася на Синюсі, як вказують кіровоградці, то виникає запитання, коли саме Коріатовичі, згідно дослідження В.Ляскоронського, володіли Присинюшшям і де там були поселені татари Тохтамиша?

Відповідь. Цього не було, бо Коріатовичі володіли Поділлям (в т. ч. й Хмельником, Василь Коріатович-Бозький на Богу). Тут були поселені татари на місці граду *Синя Вода*, де й виникло поселення уланів із пізнішою назвою «Уланів».

Північню Поділля навіть із утворенням воєводств – Подільського і Брацлавського - володіли Гедиміновичі. Цю землю вони вважали споконвічно своєю, про що ми вже говорили.

Є досить характерним і те, що чим більше опоненти знаходять різних прикладів, тим більше ці ж приклади повертаються проти них же, на користь Сніводи, як Синьої Води. Давайте розглянемо ще деякі їх інтерпретації.

У праці О.Брайченка «Синьоводська проблема: перспективи комплексних краєзнавчих досліджень» на підтвердження Синюхи, як Синьої Води, наводиться лист середини 16 ст. кримського хана до короля Сигізмунда-Августа, у якому зазначено:

«Которые урочища есть по Богу по реце и по Синей Воде...», і що тут свого часу «Саин-цара (Батия), Езюбека, Чааньбека кочовища были» татари «и до сих часов у тых кишенях есть похованы и тепер тые кешени стоят». Якщо цей уривок взяти стосовно півночі Поділля, то видно, що в середині 16 ст. ці землі дійсно перебували під владою Речі Посполитої.

Підтвердження – скарб монет, знайдений тут у 1968 році. Грошові знаки з зображенням Сигізмунда II Августа (1542 – 1572) – гроші, двійні гроші, трійні, чотирьохгрошовики – чвораки та ін. чеканки Великого князівства Литовського. А по-друге, тут дійсно є могили (кешени) татарські. У Зозулинцях, Воронівцях, Білому Рукаві вони й донині носять назву татарських.

Київський науковець Олександр Галенко у праці «Золота Орда у битві біля Синіх Вод 1362 року» говорить про події, що відбулися на Синій Воді – Сниводі наступне:

У 1502 році османський султан Баєзід, прагнучи уникнути нищівного розгрому Великої Орди, пропонував ханові Шейх-Ахмету прикочувати до Білої Води (Богу) і Синьої Води. «А *сбиралась, государ, рать на Белой воде да на Синей*». Дослідник наголошує, що це місце було примітним і постійним, тут завжди збирались татарські війська. Автор пише:

«запис у подільських люстраціях 16 ст. про цю місцевість свідчить, що вона служила місцем збору татарських князів, та ще й на шляху у Крим: «Pustinia Ulanov przy shlakie thatarskiem nad potokiem Sinovoda».

Так от, ця *пустиня уланів*, забудувавшись, стала містечком Уланів, якому пізніше у 1552 році було надане Магдебурзьке право. Характерно й те, що це містечко, появившись на місці спаленого граду Синя Вода, досить швидко почало зростати завдяки торгівлі.

І дійсно О.Галенко підкреслює, що там, де відбувався збір татарських військ, там завжди існував великий ординський базар. Саме завдяки базару зріс Уланів до рівня чималого містечка, адже стояв на перехресті шляхів із півдня на північ і зі сходу на захід та навпаки.

Невдовзі тут було побудовано дерев'яну фортецю-замок. Тут, неподалік Уланова, Богдан Хмельницький два тижні очікував татар для підмоги в Пилявецькій битві. Це місце було зборищем татарських орд перед важливими подіями. Недарма ординці добре знали ці місця.

Під час відкриття пам'ятника 29 вересня 2012 року в Уланові

Людська пам'ять про величну переможну битву на Синій Воді (Сниводі) – вічна. Вона без строку давності, і попри реальність, найганебніші перекручення і фальсифікація, перенесення в інші місця і нехтування святими могилами загиблих, її не приховати і не притлумити під бажаний штиб. Вона знайде своїх прихильників-правдоборців, які все одно вкажуть на правду, незаяжену хибними домислами і чужими постулатами.

Правду про Синьоводську битву не задушити, хоча понад 650 років це робили, але попри чужоземні намагання, все ж не вдалося її витравити з людської пам'яті.

Не нехтуймо подвигом героїв, пам'ятаймо їх, адже вони вперше завдали могутнього удару татарським військам в боротьбі за визволення з-під чужоземного ярма, вони боролися і впали за свою свободу і волю. Нині десятки тисяч тлінних решток воїнів тої чи іншої сторони чекають свого пошанування у проведенні спільної молитви, панахиди, возвеличення в слові, в християнських проповідях, в пам'ятниках нарешті. Могили їхні ніхто не доглядає, вони в більшості розорані, не впорядковані, занедбані й забуті.

Наш край під литовською зверхністю (14 – 16 ст.).

Боротьба з татарськими нападами

Після Синьоводської баталії краєм володіли литовсько-руські ставленики. Історик Микола Аркас науково доводить, що русинам жилося набагато краще, ніж за сторічного татарського володарювання. *«Ольгерд оставив Україні її віру, її закони – і церковні, і громадські. Усі судові звичаї і артикули зібрав в одну книгу, писану по-українськи, і назвав її «Статутом князівства Литовського».*

Він відчутно знизив податки, а українську (руську) мову при великокняжому дворі навіть дещо вивершив над литовською, постійно демонстрував свою повагу і прихильність до неї».

Вберегти величезну Русько-Литовську державу від посягань ласих сусідів було надто складно. Найчастіше плюндрували наші родючі землі татари. Не відмовлялись від прихоплення чорноземів й поляки. Литовські брати Коріятовичі, яким належало після переможної битви Поділля, вели активну оборону своїх територій. Вони зміцнили свої форпости у Брацлаві, Вінниці, Хмеліні (Хмільнику) та інших місцях.

Людолови нападали на нас в основному так званим Чорним шляхом, який проходив практично по усіх землях нашого краю. Це старовинний торговельний шлях. Починався від Перекопського перешийка і простягався

через запорозькі степи на північ. У верхів'ях річок Інгульця і Тясмину він розгалужувався. Під Липовцем «південна» і «північна» гілки з'єднувалися. Далі шлях пролягав на захід у напрямку Хмільника, Тернополя, Львова. Є дані, що Хмільник міг бути свого роду перевалочним пунктом на цій давній дорозі.

Польський дослідник А. Яблоновський у своїй праці зазначив: *«Чорний шлях татар розпочинався власне в Чорному лісі, на верхів'ях Інгулу... Виринувши з лісу, шлях той повертав на вододіл заплав Дніпра і Бугу. Слабший (з них напрямок – М.Д.) дотикався витоків Роставиці, поміж притоками Тетерева повертав на Житомиричину і на прилеглі за тим місцем широти Полісся. Сильніший напрямок від вершин Гнилоп'яті повертав на Сниводу в район Уланова, звідти на захід вододілом Бугу і Случа йшов на Львів і далі».*

Вінницький історик В.Отамановський вказував: *«На мапі Боплана Чорний шлях проходить повз Вінницький повіт спочатку долиною Росі так, що П'ятигори, Тетієв, Животів, Погребище, Шпичинці та далі Бердичів лишаються на північ, а Липовець, Зозів, Прилука, Пиків та Хмільник – на південь од Чорного шляху».*

«Нариси Подільського краю» відзначають: *«Одне з розгалужень Чорного шляху йшло від водорозділу Ташлика й Інгулу і звідси на північний захід. Ліворуч шляху були Ягубець, Івангород, Левухи, Дашів і праворуч Кочубіївка, Христинівка. Поблизу Балабанівки відбувалося об'єднання даного розгалуження з іншим. Звідси Чорний шлях йшов праворуч Бабина, Линців, Губина, ліворуч Оратова, Кубинець, Чагова, Ординців, Журбинець, Махнівки. Між річками Случ і Південний Буг він повертав на південний захід праворуч Острожка, Уланова, Краснополя, Пилявець, Чорного острова, ліворуч Бердичева, П'ятків, Любара, Острополя, Старокостянтинова, Красилова, Базалії. Південніше Базалії до Чорного шляху підходив Кучманський шлях».*

Багато інших дослідників наголошують, що Чорний шлях проходив на Вінниччині через Кальник, Зозів, побіля Іллінців і Липовця, на північний захід до Янева (Іванова колишнього Калинівського району), а далі прямував на Хмільник. Саме ця назва дороги збереглася за шляхом й понині.

Він проходить по рельєфних підвищеннях, з яких можна легко спостерігати за місцевістю на десятки кілометрів навкіл. З іншого боку при необхідності можна було непомітно заховатися в численних улоговинах, ярах та байраках від стороннього ока. А це було досить важливо для татар.

Як бачимо, напрямки Чорного шляху де в чому різняться. Та не зважаючи на це, Чорний шлях був розгалуженою, переплетеною системою багаточисельних доріг, в середньому біля ста кілометрів завширшки. Саме цими дорогами користувалися ординці для своїх нападів на Україну. Вміло

обминаючи небезпечні місця, татари міняли шляхи, зберігаючи при цьому лише загальний напрямок і кінцеву мету.

Можемо зробити й такий висновок, що Чорний шлях практично перетинав у ті часи всі населені пункти нинішнього Хмільницького району, тобто, він проходив через північ Поділля – *Синьоводські і Хмільницькі* ґрунти.

Що ж являв собою татарин, що його боялися і навіть залякували ним дітей? Усе життя татарського воїна проходило на коні. Речами повсякденного вжитку були: шабля, лук та 2 – 4 сагайдаки стріл. У шкіряній торбинці побіля пояса татарин носив кремінь, кресало, терпуг-підпилек для вигострювання стріл, шило та дратву, а також голку й нитку, ситечко для проціджування брудної води. У другій торбинці, яка була під сідлом, - неодмінний продуктовий запас: сухий овечий сир, в'ялена яловичина і чашка для пиття. А біля сідла обов'язково прив'язана сокира, 10 – 15 метрів сирицевої мотузки для пов'язування полонених.

Усі татари були сміливими і вправними наїзниками. Жили лише з грабунку. Витривалі, бо з семирічного віку сплять під відкритим небом. З цього віку їм дають їсти тільки те, що вони вполюють з лука. Після 12-річного віку їх посилають на війну.

Під проводом хана вони збирають до 20 тисяч осіб і відправляються в похід, де палять і нищать усе, на що натрапляють на дорозі. А потім виводять до свого краю тисячі невільників, яких згодом продають на невільницьких ринках. Ці душогуби досить тверезі і вживають мало солі. Зате до їжі додають багато приправ, зокрема, червоного перцю. В їжі цих грабіжників домінує не хліб, а конина.

І не обов'язково, щоб конина була зі здорового молодого коня, це міг бути й старий, не годний під сідло кінь. М'ясо готують таким чином: ділять його на чотири частини, три з них віддають товаришам, які не мають м'яса, собі ж залишають задню чверть, з якої нарізають кружала не товстіші 1 – 2 дюйма (до 5 см.) Кладуть їх на спину коня під сідло, підтягуючи якнайтісніше підпругу.

Потім сідають на коня і скачуть дві, а то й три години. На привалі м'ясо перевертають, знімають пальцями піну з коня і змочують нею страву. Знову скачуть дві-три години – отоді м'ясо на їх смак вважається готовим до вживання, як душенина. Ось такі татарські делікатеси та приправи.

Щодо інших шматків м'яса, які не можна порізати на кружала, то їх варять з дрібною солі, не знімаючи піни. Щодо свинини, то татари її не споживають. Якщо розживуться на борошно, то печуть з нього на попелі коржі. Люблять мед, роблять з нього напій, але поширеним напоєм є брага, виготовлена з вареного проса.

Серед багатотисячної кінної армії татар були особливі загони – палії, озброєння яких складалося зі стріл та дротиків, обмотаних клоччям, змоченим у нафту. Від випущеної великої кількості таких запалених стріл село чи місто, яке зазвичай було покрите соломою, очеретом чи деревом, загорялося миттєво, створюючи гнітюче враження для власників будинків.

Захоплених полонених татари гнали великою юрбою. Жінки й дівчата були зв'язані між собою косами по четверо. Всі в лахмітті, босі. Татарин, який їхав верхи на коні, час від часу підганяв відстаючих довгою пікою. З чоловіками, хто відставав – було простіше, їм тут же, трохи відвівши в бік, стинали голову шаблею, наказавши для цього стати на коліна й нагнути шию...

А людей, які чинили збройний опір, татарам було наказано знищувати «...кожного, хто доріс до осі воза». За татарськими законами кожного рядового татарського воїна дозволялось теж страчувати, якщо десятник знаходив у нього в чомусь із облаштування несправність або щось пропущене. А якщо ж десятник не помітив вчасно або ж допустив потурання, то його самого віддавав на страту той, хто стояв вище рангом від нього - сотник.

Перед походом такі перевірки робили навіть найвищі воєначальники, викликаючи вибірково перед стрій того чи іншого воїна. І горе було викритому у найменшій недостатці хоча б голки чи кресала. Йому тут же накидали на шию зашморг з тятиви лука і двоє його сусідів затилювали її в протилежні боки. Така була кара необачним.

Дисципліна була залізною. За необачну загибель рядового воїна під час походу чи переправи через річку карали на смерть його керівника - десятника, який не забезпечив безпеки для свого підлеглого.

Крім цього, серед багатотисячних загонів відбірних воїнів були такі, що знали і володіли багатьма мовами світу, що давало можливість спілкуватися з населенням на будь-якій окупованій території.

Хан був їхнім королем, який, отримавши наказ від турецького султана, збирав велике військо, щоб йти війною на Польщу. Але по дорозі через українські села і хутори грабували все, що попаде під руку. Їхні набіги на ворожі землі відбувалися завжди зимою, на початку січня, коли «Дике поле», а це південна частина України, вкрите снігом. Татарські коні, звичайно, не ковані, і по твердій дорозі не змогли б долати великі відстані. Сніг пом'якшує їх ходу і оберігає копита. При цьому замерзлі річки не потребують мостів і не стають перешкодою для проїзду. Просуваючись уперед, ординці роблять невеликі денні переходи і шукають собі шляхи по балках і долинах.

Робилося це для того, щоб сховатись в степу і не бути викритими козаками, які в різних місцях мали свою сторожу. Переміщалися татари по

100 коней у ряду, а фактично по 300, оскільки кожен татарин вів за вуздечку ще двоє коней, що служили для запасу і вивозу невільників.

Їхній передній край війська займав вишир 800-1000 кроків, а в довжину 3-4 милі. Коли 80 тисяч татар ведуть 200 тисяч коней - не так густо дерев у лісі, як їхніх коней в степу, здавалося тоді, що на обрії піднімається якась хмара.

Ця громада рухалася так: щогодини вони зупиняються на 15 хвилин, щоб коні випорожнили сечу. Наблизившись до населених пунктів, де відчувається людське життя, вони таємно пару днів відпочивають, а після роблять ривок на 50-80 миль, поки що не роблячи ніякої шкоди поселенням. Але повертаючись назад, вони посилають великі загони вправо і вліво на 15 миль вглиб, які вриваються в села і хутори з чотирьох сторін.

Ставлять сторожу, розпалюють великі вогнища, щоб ніхто не втік, і починають розбій - палять оселі, вбивають і грабують тих, хто чинить опір, а решту чоловіків, жінок і дітей зганяють до купи, а також їхню худобу, і забирають з собою. Свиней зганяють в стодоли, спалюють, як погань, разом з будівлями.

Женучи поперед себе велику масу людей, татари стараються чим скоріше покинути освоєну людьми місцевість. Перетнувши кордон, вони углиблюються в степ на 30-40 миль, на згадане вище Дике поле і роблять привал, тобто, відпочинок. І починають найстрашніше дійство - ділити свою здобич. Розлучають чоловіків з жінками, а жінок з дітьми. Плач, крики, стогін і сльози разносяться по всьому степу і ніхто не в змозі зарадити їхньому горю. Здається, що й земля стугонить від людського розпачу.

Такий напад тягнеться 2-3 тижні і цього часу досить, щоб десятки і сотні сіл і хуторів були спустошені і обезлюднені на досить тривалий час або зникли зовсім⁶.

Такий опис про татар нам залишив відомий французький інженер-будівельник і картограф Гійом де Боплан.

Так тривало десятки й сотні років. Земля наша щедро годувала і шанувала своїх краян. Літописець писав: *«Скрізь у цьому краї усяке родюче дерево, виноград. В старих дубах та буках у їх дуплах рої бджіл і щільники прегарного кольору й запаху. Звіра по лісах і полях така сила, що зубрів, диких коней та свиней б'ють тільки для шкіри. Дикі кози селянин б'є тисячами... На ріках дуже багато бобрових гнізд, багато птаства. Собак годують м'ясом звірячим і рибою, а її у річках повно. Сіяти щороку не треба – на Поділлі доволі один раз зорати і посіяти, то родить вдруге і третє»*

Так було на Поділлі, тому то й ласі були захопити родючі землі ненаситні сусіди.

Із 15 століття шляхта почала розширювати свої орні землі, щоб виробляти більше продуктів, передусім хліба, на продаж. Поступово склалася так звана фільваркова система сільського господарства, за якою панська земля оброблялася руками залежних селян. Як наслідок, почала масово зростати панщина. Безперечно, литовсько-руська, а згодом польська влада не могли ніяк стримати систематичні татарські навали на наш край.

Можна лише уявити: татарська орда рухалася широким фронтом, по 100 вершників у ряду, кожний з яких веде по два вільних коня для заміни. У довжину таке військо мало від 800 до 1000 рядів коней і розтягувалося від 10 до 15 кілометрів. Так описував татар відомий історик Іван Крип'якевич у своїй книзі «Історія українського війська».

Інший дослідник Г.Л. де Боплан у своєму «Описі України» небезпідставно зазначає: *«Для того, хто не бачив цього на власні очі, це було дивне видовище... менше дерев у лісі, ніж їхніх коней у степу. Коли бачиш їх здалеку, то видається, ніби суне з видноколу якась хмара – вона клубочиться, збільшується і з жахом сповнюється серця найсміливіших людей».*

Татари прагнули якомога швидше заглибитися в українські землі й розпочати свій напад на села. Його здійснювали, як правило, невеликі загони, чамбули, які вмить оточували село з усіх боків, аби ніхто не зумів вирватись. Тих, хто пробував чинити опір, зразу ж убивали, що горить - підпалювали; а чоловіків, жінок, дітей, а також коней та худобу забирали з собою.

Коли чамбул із награбованим добром приєднувався до війська, відправлявся новий, для проведення таких же грабунків у інших селах. Саме тому внаслідок спустошливих набігів людоловів наприкінці 15 і в першій половині 16 століть багато населених пунктів зовсім зникло у нашій краї, тому кордон поселень помітно відсунувся на північ і північний захід.

Для оборони від нападів татар, починаючи ще з 14 століття, а особливо у 15 столітті, у нашій краї власники земель починали будувати невеличкі замки-твердині. У переважній більшості це були земляні укріплення, обнесені невисокими мурами чи валами. Часто власники старалися свій будинок побудувати на підвищеному і добре захищеному місці. Таке місце вони називали **огрудок**. При можливості, навіть обводили його рукавом води від річечки. Такі штучні обводи у Європі носили назву *хвоста* або *фоса*. Слово походить від латинського *Wosse* – *рів*. В українську мову назва

проникла через польську. Пізніше назва закріпилася як назва річки у Рибчинцях, Уланові, Сьомаках, Хмільнику.

На південний схід від нинішніх Зозулинець, де росте лісок, у давнину був старий осідок під назвою «татарські липані», «липки», «липани», «липляни» - це назва давнього татарського племені. Пізніше саме так називали татар, які були на сторожовій службі у Литви.

Треба знати, що на початку 15 ст. князь Вітовт орієнтував своїх представників на Поділлі і Київщині на створення ефективної системи оборони, розташованої на межі лісостепу й Дикого поля. Ключову роль у обороні південних своїх рубежів мали відігравати ленники, котрі володіли землею з обов'язковим відбуттям військової служби на користь великого князя.

Такі підрозділи були сформовані з місцевих тяглових людей (верхівки селянства) та іноземців, що перейшли на службу великому князю, передусім татар. Тому Вітовт й селив на підвладні прикордонні землі полонених бранців – татар.

Це були переважно знатні ординські особи. При їх примусовому заселенні утворилася сторожова служба на межі з київськими володіннями. Згодом за поселенням закріпилася й відповідна назва. Отож, поселення татар було поблизу Сальниці – *чемериси*, в Уланові – *улани*, Тарасках – *татариски*, Остріжку – *липки*, біля Зозулинець – *липкані*. Подібне ми бачимо також у назві села Липлятин (нині Лип'ятин) - *липляни*. Ленна система оборони була певний час ефективною за умови створення оборонної лінії, що складалася з укріплених замків, розташованих на найбільш поживавлених шляхах проникнення татар.

Узагалі завжди зміна назви з однієї на іншу була вмотивованою, тобто вона набувала відповідного звучання саме на той чи інший історичний період. На користь цієї версії свідчить і те, що, наприклад, у Ківерському районі на Волині та Малинському районі Житомирщини є села із первісною назвою «Липляни», а у Народицькому районі Житомирщини село Липлянщина. У Волинській землі у 1463 році також було село Лип'яги.

Інший автор, київський дослідник Олександр Галенко у праці «Золота Орда у битві біля Синіх Вод 1362 року» наводить цікаві дані стосовно нашої землі. Він наголошує, що *«Зі слів московських послів при кримському ханові відомо, що 1502 року османський султан Баєзід, прагнучи уникнути розгрому Великої Орди, пропонував ханові Шейх-Агмеду прикочувати саме до Білої та Синьої води»*. Білою водою татари називали річку Бог – Ак-Су (нині Південний Буг).

Московський посол Олексій Заболоцький у своєму звіті уточнив місце збору загонів Гіреїв: *«А сбиралась, государ, рать на Белой воде да на Синей»*.

Отож, як бачимо, говориться про наші річки Південний Буг і Сливову. Це підтверджується і у «Книзі Великому Кресленню»: «Вверх по реке по Бокгу (Юж. Бугу) 50 верст пала в Бокг река Синяя вода, а на речке на Синей воде, 70 верст от Бога град Синяя вода».

Завдяки інформації Олексія Заболоцького стає зрозумілим, що увага до цього місця посилювалася тим, що воно було постійним пунктом збору татарських військ. Отож, можемо впевнено твердити, що поселення липанів знаходилося неподалік Зозулинець, Качанівки і про нього було добре відомо ординцям та османам.

Ми в цьому ще раз переконуємося, коли згадаємо, де гетьман Богдан Хмельницький очікував татар перед Пилявецькою битвою. Біля Скаржинець, Маркушів, Куманівець.

Розглядаючи різні документи, наприклад, люстрації 16 століття про вказану місцевість, ще раз переконуємося, що ця територія завжди служила місцем збору татарських князів, та ще й на шляху у Крим: *«Pustinia Ulanov przy shlakietha tarskiem nad potokiem Sinovoda - пустош Уланів на шляху татарським над річкою Синьовода*. До речі, улани (оглани) – це у тюркських державах потомки татарських ханів від різних жінок, члени правлячої династії. А шлях татарський – це безперечно Чорний шлях, який пронизував практично усі поселення нашого Хмельницького району.

Слід зауважити, що постійне місце збору степовиків мало одну неодмінну прикмету – воно одночасно було й місцем базару. Звичайно, ринки в тому чи іншому вигляді існували при усіх військах, оскільки воїни були великими платоспроможними споживачами.

А в кочових народів військо відігравало набагато важливішу роль в економіці, ніж в звичайних осідлих суспільствах, адже військо завжди доставляло у своє кочове середовище чималу кількість найрізноманітніших товарів, отриманих від осілих сусідів - це, в першу чергу, коштовності, продукти харчування, ремісничі вироби та невідьників.

Досить було війську ординців зупинитися неподалік Росох-Митинець, як в Уланові, Сальниці, Митинцях, Куманівцях та інших поселеннях негайно утворювалися ринки. Саме такі базари завжди ставали зародками сіл і міст.

Тому й зріс Уланів до рівня містечка, а Митинці (Росохи) стали важливим торговим пунктом, через який пропускалися увсебіч різні торгові вантажі. Таким чином, місце, що пов'язувалося у джерелах із Синьою водою, було дуже важливим торговельним пунктом на прикордонні. Саме за

нього часто точилися гострі суперечності між сусідами. Саме звідси вівся контроль за торговими перевезеннями увсебіч.

Та повернемося трішки назад. Литовський князь Вітовт підкоряє усе Поділля, виганяє звідси останнього Коріатовича – Федора. Невдовзі продає половину подільських земель Польщі. Та через деякий час викупує її і тримає цю територію до смерті.

Історик Василь Ляскоронський у праці «Руські походи у степи в удільновічкові часи і похід князя Вітовта на татар в 1399 році», що вийшла в Санкт-Петербурзі 1907 року, наголошує, що *«в період володіння цією землею Коріатовичами татари ще деякою мірою володіли частиною Поділля. Тут-то близько тих місць, які належали ще татарам і біля яких відбулася вищезгадана битва Ольгерда, і були відведені місця для поселень татарам»*.

Степова, захищена лісами, місцевість біля річки Сині Води була дуже вигідна для вихідців із степу; з іншого боку, поселити такий військовий елемент на так званому Чорному шляху, на битій дорозі із південних степів в Київські володіння, було дуже на руку Вітовту».

Оскільки між Поділлям та укріпленими пунктами, розташованими до Дніпра, були великі простори, не зайняті фортецями і замками, то щоб включити їх в систему захисної лінії, необхідно було поселити захисників, якими й були кочівники. Татари Тохтамиша отримали землі побіля річки Сині Води, в місцевості, відомій перебуванням тут татар за часів Ольгерда. І це дійсно так. Для стримання татарських набігів Вітовт селив на прикордонні численних потомків татарських ханів від різних жінок - уланів.

Саме наприкінці 14 століття і виникли на березі Синьої води згадані нами поселення. Крім цих, можна ще згадати татарське поселення чемерисів під Сальницею, де з часом виникло селище Чемерисівка.

Слід зауважити, що литовська влада принесла на Поділля порядок і загальну культуру. Невдовзі між Польщею та Литвою, а конкретніше в 1430 році, виникає велика війна за володіння Поділлям. Внаслідок війни частина Поділля опиняється під владою Польщі, інша – Литви.

Землі так поділили, що кордон між державами проходив на півночі по Синій воді (Сниводі), тото межею Вінницького і Літинського повітів. Посередині річки стояли залізні прикордонні стовпи: польський із зображенням білого орла, а литовський із зображенням Вітіса, вершника із піднятим вверх оголеним мечем. Ймовірно, що стовпи оті й нині покояться в басейні річки, затоплені водою. Пізніше, після смерті князя Вітовта, представник Свидригайла князь Федір Корибутович Несвицький присягнув на вірність польському королю, за що отримав у 1434 році в пожиттєве володіння кілька замків, у тому числі, й Хмільник із навколишніми землями.

Із приходом литвинів почався подальший соціально-економічний розвиток Поділля. Відроджувалися села, будувалися замки та укріплення. За Ольгерда і Вітовта був побудований замок у Хмільнику.

Поділене і приєднане до Польщі та ВКЛ Поділля стало прикордонням цих держав. Життя тут було надто неспокійним, тяжким, особливо у 16 – 17 століттях. Справа в тому, що ці землі на півдні знаходилися під татарським сусідством, це «Дикі поля». Щороку по кілька разів степовики грабували майно, збіжжя, худобу, забирали населення у полон.

Розгромивши в 1438 році загін польського воєводи Михайла Бучацького, татари почали робити наскоки на Поділля досить часто. В 1453 році вони вдерлись двома загонами на Поділля, спустошили його. В 1457 році татари розгромили військо воєводи Бартоша Бучацького. З того часу не проходило й року, щоб татари не робили своїх наїздів - чи великою ордою, чи малими загонами. Тоді ж були вирізані і спалені дотла села, які передували сьогodнішнім Воронівцям. А саме: на північ за річкою Сниводою – Селисько, на південь – Головщина, на південний схід – Сказинці (Скаржинці). Поневолювачі просувалися Татарським та Чорним шляхами, шляхами горя, згарищ, розлуки, неволі.

Землі навколо Хмільника через часті татарські напади нещадно спустошувалися. Ординці й надалі вперто намагалися вернути їх під свою опіку. 1448, 1449, 1450, 1452, 1453, 1457, 1459, 1474, 1475, 1476, 1478, 1498 роки тому є яскравим підтвердженням.

У 1475 році Туреччина завойовує Кримський півострів, перетворює кримського хана у свого васала. Після цього татари нападають і грабують та спалюють багато сіл краю. Із 1448 по 1623 роки вони здійснили більше двадцяти великих нападів на Хмільник та села краю. Для захисту від татарських вторгнень була організована польова сторожа.

У 1500 році сини хана Менглі-Гірея нещадно зруйнували град Хмільник, вивели з нього велику кількість бранців. 1524, 1534, 1584, 1613 і дальший перелік років нападів можна продовжувати й продовжувати.

Повторимось, сюдою проходили торгові шляхи, і Хмільник був ніби воротами на Поділля та із нього. Безперечно, всі оті спустошення відбувалися й на землях нашого краю, тобто, по Чорному шляху.

Наголошу, пролитовські ставленики на землях нинішнього села, князі Вороничі, для стримання ворожих нападів татар заснували свій осідок на старому сельбищі, на лівому боці, де річечка Витекла впадає у Синю воду.

Для більш повного ознайомлення з витоками села заглянемо у книгу «Тобою, краю мій, живу»: Назва села походить від прізвища керівників

укріплення на березі річки Сливоди Вороничів. Укріплення було засноване в II половині 15 століття.

Трішки пізніше село було зміцнене, на вимогу брацлавського старости К.І.Острозького та кам'янецького старости П.Лянцкоронського. Поселення знаходилося на прикордонні польсько-литовських і татарських володінь. Спочатку складалося з кількох укріплень вздовж бродів річки, аж до впадіння в неї притоки Витекли (Витхли). До 20-30-их років 20 століття поселення носило назву **Воронинці**.

Інша версія говорить, що після знищення татарами попередніх поселень, що були на місці нинішніх Воронівець шляхтичі Вороничі отримали тут землі для заселення. Це була вотчина Вороничів. Спочатку їх осідок мав назву *Воронича (Вороняча) слобода*.

Невдовзі власники зміцнили поселення, обгородили його, поселення переросло у *Воронича (Вороняче) городище*. Для цього пристосували навіть колишні, ще давні руські (домонгольські) два вали, що захищали осідок на південному сході села. У 1508 році тут сталася велика битва з татарами, яких наголову розбив львівський каштелян Ян Кам'янецький. 2000 татар було в результаті битви знищено.

Доречно зауважити, що на території краю, в тому числі, й на місці, де розташовані Воронівці, на давніх могилах жителі села влаштували спостережливі пункти. З дерева будували вежі - «вишки». Вони були у кожному поселенні з півдня України на північ, на віддалі доброї видимості. Такий пункт спостереження знаходився у Хуторах Кривошійнських.

Коли на ньому запалювали вогонь, дозір у Воронинцях запалював своє вогнище, щоб його побачили у сусідніх Пагурцях. Звідти, ніби по естафеті, палили багаття на вежі в іншому поселенні, тобто, забачивши влітку куряву від копит кінноти татар чи рухливу цятку нападників, спостерігач повідомляв запаленим смолоскипом інший дозір. Другий сигнальник передавав вість третьому, той наступному. На дзвіниці церкви чергував дзвонар, дзвоном котрий сповіщав людей про небезпеку. Люди забирали дітей, найцінніше майно і втікали у ліси, річкові зарості, де й переховувалися.

У назві села є також суфікс присвійності **-ин (и) -і**, який вказує, кому належало село. Варто відзначити, що цей суфікс на Поділлі позначав часто жителів поселень (не обов'язково нащадків). Назва «Воронинці» - утворена від прізвища у формі множини. А це свідчить, що першопоселенцями була досить велика родина чи навіть декілька родин зі спільним прізвищем. Саме прізвище «Вороничі» передавалося з покоління до покоління і згодом

закріпилося за всіма жителями слободи, городища, села. Таким чином, прізвище ставало назвою поселення.

Ось як описує М. Грушевський про утворення перших поселень, осідків, сіл: *«Група родин – дворищ, зв'язана сусідством економічними, а часто й кровним зв'язками, творила з часом село. Кровний зв'язок, або пам'ять про нього, лишали часто свій слід в загальній іменній, патронімічній назві, що прикладалась до цілої групи дворищ: численні патронімічні назви осад на нашій території на –вичі, -івці, зісталися слідом таких родових зв'язків.*

Пам'ять приналежності до одного роду мусіла довго жити в членах такої групи, оживляючи ті зв'язки, які виникали з територіальної близькості, сусідства й мотивів економічних. Ліси, сіножаті, води довго зіставалися в неподільнім уживанню всіх родів-дворищ».

Є дані, що потомки засновників поселення могли бути від сина Ольгерда, сіверського князя Дмитра-Корибута (1350 р.н.) – родоначальника волинських княжих родів Вороничів, вихідців із Литовського князівства. Ця територія була на прикордонні литовсько-татарських володінь, отже, потребувала особливої охорони біля бродів і переправ.

Життя на Поділлі стало неможливим. Татарські спустошення наганяли на людей такого жаху, що досить було чутки, що десь показався ворожий загін, щоб рештки населення лишали свої обжиті оселі й ховалися в ярах, лісах, чагарниках чи болотах.

Постійні татарські набіги несли руїну всім. Тому прикордонне населення вимушене було дбати про свій захист та оборону. На перших порах організацією оборони займалися власники земель, а також старости і воєводи прикордонних замків. У зв'язку з цим було побудовано ряд укріплень на високих місцях, валах, старих могилах, щоб вести спостереження за околицями, особливо під час польових робіт. З подібних укріплень можна було нападати на татарські загони, відбивати полонених, награбоване майно.

При заселенні нової осади Воронинець власники закликали селян поселятися на їх володіннях, гарантуючи при цьому право слободи (свободи). Під загрозою систематичних татарських набігів селян важко було заманити у ці новостворені поселення. Тому тут право слободи надавалося на довгі 20 – 30 років. Упродовж цього часу селяни, як правило, звільнялися від усіх поборів, податків і повинностей. Закликали селян на нові землі на базарах, ярмарках, де було велике скупчення людей.

У ті часи поселення без певних назв були розкидані по 5 – 10 дворів хутірцями на усьому Присниводді. Як правило, такі осідки зусібіч були

оточені дрімучими лісами, де було вдосталь води, а родючі чорноземи приваблювали все більше й більше переселенців.

Характерно відзначити, що до нас в більшості поселялися люди з Полісся, Волині. Саме там на середину XVI століття було нестерпне для селян феодальне закріпачення. На мою думку, саме з цих українських земель походить найбільша кількість воронівських (та й інших сіл району) селянських родів. Зрозуміло, відносно невелика частина поселенців могла бути й місцевого походження. Однак їх було небагато, з тих причин, що їх легко можна було розшукати попередніми власниками.

Прийшовши сюди, нові поселенці вимушені були відвойовувати в лісу ділянки землі для будівництва та обробітку. В цей час поряд з двопіллям почали використовувати нову трипілну систему обробітку ґрунту, при якій одна частина була під озиминою, друга засівалась весною, а третя була під паром, відпочивала.

Основними знаряддями оранки землі були рало, плуг і соха. Рало ділилося на два типи: безполозове з вузьким наральником і полозове з широколопатним наральником. Безполозове – робило борозну завширшки до 10 см., але внизу між борознами залишалася смуга незораної землі.

Це рало не могло підрізувати шар ґрунту. Широколопатний наральник з відвальною дошкою підрізав землю горизонтально, однак залишав широку смугу, що потребувала повторної поперечної оранки. Таке рало підрізало коріння бур'янів і трав, значно полегшувало оранку цілинних лісових земель.

Пізніше виник плуг, оснащений череслом (ножем) і полицею. З часом плуг удосконалили, чіпляючи колісний передок, що надавало йому потрібну стійкість і вирівнювало борозни. Плуг потребував значної тягової сили та двох людей: орача та погонича. Широкого розповсюдження плуг у нас не мав. У селянському господарстві поширеним було рало.

Подекуди використовували у нас також соху, особливо з двома сошниками. Українську соху називали «литовка», вона мала свої особливості: дві полиці у формі клина не перевертали, а підрізали шар ґрунту, розпушуючи його. А крім цього обробляли землю різними мотиками, лопатами і т.п.

Та повернемось знову до подій на терені краю.

Татари, знаючи про невеличкі укріплення вздовж своїх північних кордонів, продовжували й далі нападати на поселення подолян. Знову грабежі, знову неволя. Сторони з перемінним успіхом вели оборону й напад. Тоді брацлавський староста Костянтин Іванович Острозький та

хмільницький староста Предслав Лянцкоронський почали вивчати військову тактику татар, шукати способів і шляхів як стримати їх напади.

Здійснюючи розвідку таємних доріг, якими проникали вороги на нашу землю, ватажки організовували досить хитрі засідки, де завжди завдавали татарам нищівних ударів. Ці засідки були, як правило, біля бродів, мілководдя, в чагарниках, лісах, на підвищеннях, тощо. На дорогах, переправах, стежках таємні пости негайно повідомляли про появу ворога, його чисельність, напрям руху і т. п. Все це давало неабияку можливість оперативно і своєчасно оточити і розгромити нападників.

Повертаючись без здобичі, татари невдовзі змінили свою тактику і почали створювати більш мобільні загони по 200 - 300 вершників. Тоді Предслав Лянцкоронський протиставив їм свою тактику - через посилення сторожових постів, а також створення рухливих кінних загонів, і цим завдавав досить відчутних ударів татарським загонам. Створив вздовж прикордоння сторожові пости з так званих чемерисів - татарських найманців, що перебували на службі в Лянцкоронського.

Із 1506 року розпочинається нещадна боротьба старост і володарів прикордонних територій і замків проти грабіжницьких нападів татар і турків на Поділля.

Вже в 1508 році за наказом К.І.Острозького львівський каштелян Ян (Іван) Каменецький (Кам'янецький) зі своїми вояками наголову розбиває великий загін татар в околицях села *Воронинці*, який грабував прикордонні території Литовського князівства. Дмитро Яворницький в своїй „Історії запорозьких козаків” також говорить про цю битву.

В описі про *Воронинці* Єфим (Юхим) Сицинський в «Трудах Подольского Епархиального статистического комитета» говорить наступне: *«Упоминание о Воронинцах встречается уже в 1508 году, когда в окрестностях произошло сражение с татарами, которых совершенно разбил каштелян львовский Ян Каменецкий. Из люстраций Хмельницкого староства от 1615 года видно, что в эту пору Воронинцы находились в пожизненном арендном владении Станислава Домбровского, получившего это имение от воеводы Претвича. По преданию, первоначально здесь было три поселения: к северу за прудом - Селище, к югу - Галавица и к юго-востоку - Скаржинцы; они разорены были татарами во время одного из вторжений их по так называемому «Черному шляху» и впоследствии на их месте возникло село Воронинцы, а старые сельбища обращены в пахотное поле. В настоящее время (1901 рік – М.Д) на южном селище находится довольно глубокая котловина, приблизительно в 150 сажень, а с востока*

две больших насыпи, уже знасительно распаханных». (Котловина це – Широка Яма, а насипи - Могили – М. Д.)

Подільські землі, внаслідок частих нападів були майже повністю спустошені, обезлюдніли і через це лежали пустками. Через нашу територію проходив відомий Татарський шлях. У польській хроніці повідомляється: „пустиня Уланів при шляху Татарським”. Цей шлях прискорив занепад поселення в усіх відношеннях. Слово «пустиня» означає не пусте, необжите місце, а за словами історика М. Карамзина – «відокремлене поселення».

Включення Поділля до складу Литовської держави не внесло суттєвих змін в характер соціально-економічних відносин, тут і далі існувало феодальне землеволодіння. Захоплюючи селянські землі, світські і духовні феодали зверталися до литовського князя з проханням видати жалувані грамоти на них.

Основна маса селян належала до категорії державних селян, за користування землею вони з часом змушені були відробляти повинності і виплачувати податки. В їхньому житті значну роль відігравала община, яка несла відповідальність за користування землею. Основною галуззю виробництва залишалося землеробство, хоча важливого розвитку набуло й тваринництво.

Нові мешканці для цих небезпечних земель запрошувалися і звозилися звідусіль, найчастіше з Волині і Київщини. Знаючи про постійну татарську загрозу, люди неохоче йшли на землі Присниводдя. Ризик бути зненацька захопленим і проданим у Кафі був надто великий. Тим, кого все ж вдавалося заманити у наші краї, надавали у користування практично спустошені осідки. Нові володарі прагнули відбудувати і зміцнити осідки.

Поселенці звільнялись від сплати чиншу, всяких податків на 10 років; торгового і чопового податку тільки на два роки; встановлювалися ярмарки та базари поблизу (в Уланові). Однак татарські напади продовжувалися і закріпитися на довгий час переселенцям на цій землі не вдавалося. Татари знали про невеличкі укріплення вздовж своїх кордонів, але продовжували й далі нападати, грабувати і виводити у неволю подолян.

Окремо хочеться повідомити про осідки на території села із назвами Труші, Шакули та ін.

У 1446 році, під час одного з набігів татар на село Сказинці (Скаржинці), що знаходилося на південь від Воронівець у бік Чернятинців, це поселення було повністю зруйноване і далі не відбудовувалося. Однак це село залишило нам велику штучно викопану водойму із назвою **«Зарічок»**. Саме слово вказує, що об'єкт знаходився *за річкою*. Під час детального вивчення

археологічних знахідок, давніх документів та матеріалів, стало відомо, що це поселення існувало з незапам'ятних часів. Чорні археологи відшукали тут велику кількість античних, грецьких та римських монет різних сатрапів, багато уламків місцевої та привозної кераміки та ін.

Цей великий осідок, як і всі на Присниводді, масово вирощували зерно, яке сплавляли валками за течією річки до Торговиці на Богу (Вениці), а далі до Чорноморсько-Середземноморського басейну, тобто в античний світ. Звідти до нас йшли вироби Еллади та Риму: дорогі тканини, зброя, фібули та інші прикраси, посуд та гроші. Саме останні є свідками тих далеких часів.

Про це прочитаємо у наступному розділі.

Із приходом у 1254 – 1259 роках сюди татар, ординці зобов'язали й далі наших предків «орати пшеницю й просо», тобто вирощувати зерно. Про це говорять багато істориків, наприклад, Грушевський, Костомаров та ін. Татари також плавом відправляли зерно на південь, адже в ті часи сухопутних шляхів майже не існувало, і повозок, тобто гужового транспорту, також ще не знали.

Після битви на Сниводі 1362 року литовсько-руські правителі розширили виробництво зерна у нашій краї.

Після спалення 1446 року села Сказинці литовська влада заселила з Волині на це місце сторожову охорону, керівник якої носив прізвище Труш. Нащадки його селилися поруч, тому й утворилася чимала вулиця Труші.

У цей же час, для охорони земель з правого боку річки Сниводи, від території, що охоронялась сторожовим поселенням Трушів, до місця, де пізніше у 1845 році був побудований млин, переселено частково людей із густозаселеного осідку **Вороничів Слободи (Вороняча Слобода) – нині це урочище Селисько**. Тут, у центрі нинішніх Воронівець, від цього переселення виникла назва «Село». Тобто, більша частина населення Вороничів Слободи була переселена саме сюди, утворивши своєрідний центр села.

Це здійснено, як уже згадувалося, через тісноту та постійну небезпеку, адже саме там, біля Каменя, був єдиний перехід через річку на протилежний лівий берег. Зрозуміло, що сюдою завжди плинули найрізноманітніші ватаги, а найчастіше, татарські хижі загони. Потрібно було неабияк охороняти свої маєтки, тому за вказівками воєвод прикордонні володарі, в тому числі й Вороничі та їх потомки, прагнули посилювати сторожову службу.

Приблизно в цей час із Волині до нас прибули й відомі нині родини, але, крім їхніх прізвищ Волинець та Дорош, в селі ми інших поки що не знаємо. Та й прізвище Волинець уже не зустрічається у Воронівцях.

Проте від урочища Липник і аж до Уланова правий берег Присниводдя охороняла сторожова служба. Хто його знає, можливо, саме уланівські Волинці й були на тій службі. На території Заваляної Гори ми знаходимо й нині чимало кераміки саме цього часового періоду, хоча трапляється чимало артефактів набагато ранішого часу.

А ще далі такі ж сторожові осідки знаходилися на певних проміжках аж до поселення Салинця (нині Сальниця).

Це все цікава історія та, на жаль, населення цього не знає.

Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що після Коріатовичів Поділлям почергово володіли великі литовські князі Вітовт (1350 – 1430), Ягайло (1350 – 1434), він же з 1386 року король польський Владислав II Ягело), Свидригайло (? – 1452). У весь цей час (кінець ХІУ – початок ХУ ст.) руські люди тримали руку литовських князів проти поляків. Вітовт (з 1410 р.), а особливо князь Свидригайло (1403, 1418 – 1452), у період міжусобиць активно укріплювали старі та будували нові замки, щедро дарували вільні по Бугу та Сниводі землі своїм прихильникам-васалам.

Порти – гавані на території села

Дорогі читачі! Давайте поринемо у минуле цієї чудової, дещо затаємниченої місцини - Присниводдя. У часи Київської Русі густа сітка поселень півночі Поділля виробляла надзвичайно велику кількість зерна.

Тобто у 10 – 13 століттях розвій торгівлі зерном із наших земель був досить значним. Болохівська земля особливо славилася виробництвом хліба. Тому й точилася вперта боротьба князя Данила за ці землі.

У 1255-1257 роках галичанами знищено болохівське містечко Чернятинці на Синій воді. Нині лише пагорб від дитинця граду носить назву «Замчище» та невеличке село з первісною назвою *Чернятинці* знаходиться неподалік.

Наголошу й те, що тут у минулі часи був зручний міст-перехід через Синю воду (Сниводу). А рядом ліс забезпечував підприємливих купців-торговельників та негоціантів до будівництва човнів, які щорічно виготовлялися для плавання вниз за течією. Тихоплинна Синя вода (нині Снивода) давала можливість пливти й проти течії, однак найбільш вірогідно, що основні плавання проводилися за течією до Богу, а звідти до морів.

Зверну увагу, що торговий річковий шлях по Гіпанісу (Південному Бугу) до Причорномор'я відігравав особливу роль у проведенні торгівлі із грецькими та римськими провінціями. Дослідник Винокур І. наголошував, що наші пращури торгували також із середньодунайськими провінціями та

Центральною Європою. Взагалі, всі поселення басейну Сниводи – Бугу були втягнуті у жваву торгівлю, збіжжям в першу чергу.

Саме хлібні лани на південно-східних терасах річок давали основний прибуток далеким нашим прашурам, починаючи ще зі скіфів-орачів. Давньогрецький історик Геродот (480 – 425 р. до н.е.), описуючи наш край, небезпідставно зауважував: **«Скіфи – хлібороби... сіють хліб не для власного вжитку на їжу, а на продаж»**, тобто виробляли його як товарний продукт. (О.І. Пометун та ін. Історія України. Вступ до історії) К., 2013).

Науковець Григорій Василенко у книзі «Велика Скіфія» звертає увагу: *«Плавання слов'ян на човнах відоме нам ще з часів Геродота і навіть раніше. Цим видом транспорту вони доставляли хліб на продаж в Ольвію»*.

Цікаво й те, що на місці сучасних Воронівець, що у Хмільницькому районі Вінниччини, у давні часи знаходився досить значний річковий порт. Тут акумулювалося зерно із навколишніх земель і формувалися валки для його організованого перевезення вниз за течією. У селі віднайдено на місцях проживання прашурів більше трьох десятків митних пломб-печаток. Частина їх знаходиться у музеї школи.

Що ж собою являв цей давній порт? Це досить велика заводь між нинішніми Воронівцями та Пагурцями, яка знаходиться у річковій долині притоки Сниводи Витекли (Витхли). Розміри її понад три гектари. Однак заводь була судноплавною при великій воді.

Думаю, що татари, прийшовши на цю землю за часів походу Бурундая, поновили перевезення звідси зерна на південні ринки.

Сюди надходило збіжжя не лише із земель басейну річки Витекли, а й інших приток: Самця, Роси, Броду, Гнильця та й самої Синьої води (Сниводи). Важливо й те, що тут знаходився міст-перехід на протилежний берег.

Цей перехід і порт завжди вабили ворогів, які прошкували Чорним шляхом у наш край. Зрозуміло, що прадавні поселення на землях нинішніх Воронівець, Пагурець неодноразово руйнувалися та знищувалися.

Однак знахідки у цім місці великої кількості античних монет, перснів говорять, що життя тут процвітало ще із часів черняхівської та інших археологічних культур.

Що ж являють собою згадані персні-печатки? Вони мають вигляд обручки і носилися власниками на пальцях рук.

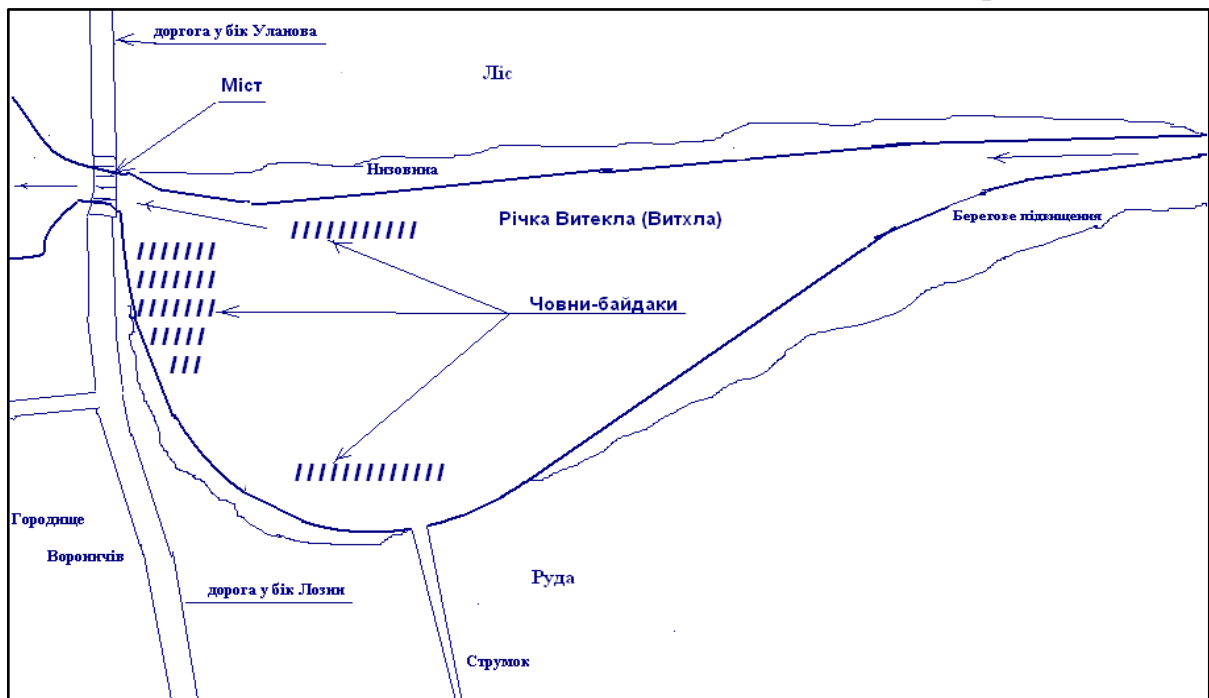
На них є різні зображення, але в переважній більшості вигравюрені розетки сонечка у вигляді восмипелюсткової квіточки і хвильки води. *Див. світлини.*

Отже, розрахувавшись із виробниками хліба грішми, тканинами, посудом, ювелірними виробами (у великій кількості фібулами), збіжжя насипали у мішки, пломбували вказаними печатками, вантажили у великі човни і сплавляли за течією річок аж до Бугу, а звідти до Торговиці (Вениці).

СХЕМА ПОРТУ-ПРИСТАНІ 11 – 14 ст. СЕЛИСЬКО (Воронівці)

Сформувавшись тут у ще більші валки, під пильною охороною, збіжжя пливло річковими караванами до Чорного моря, а далі поставлялося в усіх напрямках грецької чи римської імперій.

Це був основний, найдешевший торговий шлях. Сухопутні шляхи були більш небезпечними і незручними, адже потрібно було мати більшу охорону та й просуватися лісами було край небезпечно.

Сухопуттям торгували, як правило, взимку саним транспортом. Ця торгівля в більшості мала західний напрямок.

Із приходом у 1254 – 1259 роках татар у наш край, останні зобов'язали й далі наших предків «орати пшеницю й просо», тобто вирощувати зерно, але

уже для них. Про це пишуть М. Грушевський, М. Костомаров та ін.[4.70]. Татари плавом по Синій воді (Сниводі) відправляли хліб на південь.

Щорічна активна торгівля збіжжям приносила неабиякі прибутки власникам краю, татарським володарям, для яких ці землі були справді золотими.

Ще пізніше, заприятелювавши з ординцями, литвини отримали дозвіл поселятися на землях Поділля, розбудовувати край.

Прийшовши у наші землі у 30 – 40 роках 14 ст., як вказував академік Валерій Смолій, Коріатовичі побачили величезні багатства: вікові незаймані ліси, безкраї лани, великі стада худоби, табуни коней, привітні працюючі люди.

Тож на час вікопомної Синьоводської битви 1362 року литвини мали єдину мету – забрати у надокучливих татар насамперед багаті подільські землі, які на півночі межували із їх володіннями. Їх надто вабили багате Білобережжя, чорноземні синьоводські ґрунти, величезна Торговиця на Богу, куди масово з північних територій Поділля стікалися сотні й сотні навантажених ущерть золотим зерном човнів-байдаків.

Отож, із перемогою над татарами литовські правителі розширюють і зміцнюють торгові зв'язки з півднем і заходом. Розвій торгових містечок і факторій набирає особливого розвитку і розмаху. Литовська феодальна верхівка із Волині впевнено просувається на південь руських (подільських) земель. Прискорено зміцнюються і розвиваються торгові осідки, особливо Торговиця на Богу. Остання стає своєрідною гаванню, через яку пропускаються величезні човнові хлібні валки.

Практично вся північ Поділля аж до Вінниці належала у 14 – 15 століттях Волині. Відповідно волинська шляхта ще більше насичує поселення краю своєю зверхністю. Литовське червоне тло впевнено осідає на гербах більшості литовських намісників із Волині.

Перейдемо до фактів та більшої конкретики. Ще один досить важливий хлібний торговий центр був на річці Синій воді (Сниводі), нині - у Воронівцях Хмільницького району Вінниччини. Про нього знали не тільки татари, але й Коріатовичі, а також купці із Причорномор'я та Середземномор'я.

На старому поселенні Сказинці (Скаржинці) у долині річки знаходився чималий торговий порт, де проводилася закупівля зерна для відправки вниз за течією, до річки Бог і великої Торговиці (Вениці) на ній. І дійсно, у досить глибокому, колишньому руслі Синьої води (Сниводи) із нинішньою назвою **Зарічок** могло легко розміститися до сотні великотонажних човнів-байдаків.

При нинішньому ретельному огляді побережжя річки Синя вода стає зрозумілим, що отой Зарічок облаштовано і поглиблено штучно.

Проблемою для жителів Присниводдя стало різке зменшення рівня води у річці, особливо у спекотні бездошові роки. Як же відправляти золоте зерно споживачам?

Це було досить великим і важливим питанням при щорічному проведенні торгових операцій із негоціантами Чорномор'я та Середземномор'я. Річ у тім, що наприкінці літа та у першій половині осені проходив продаж зібраного в жнива зерна купцям, котрі масово протягом багатьох років прибували сюди з єдиною метою – скупити у населення хлібні злаки та продукти тваринництва.

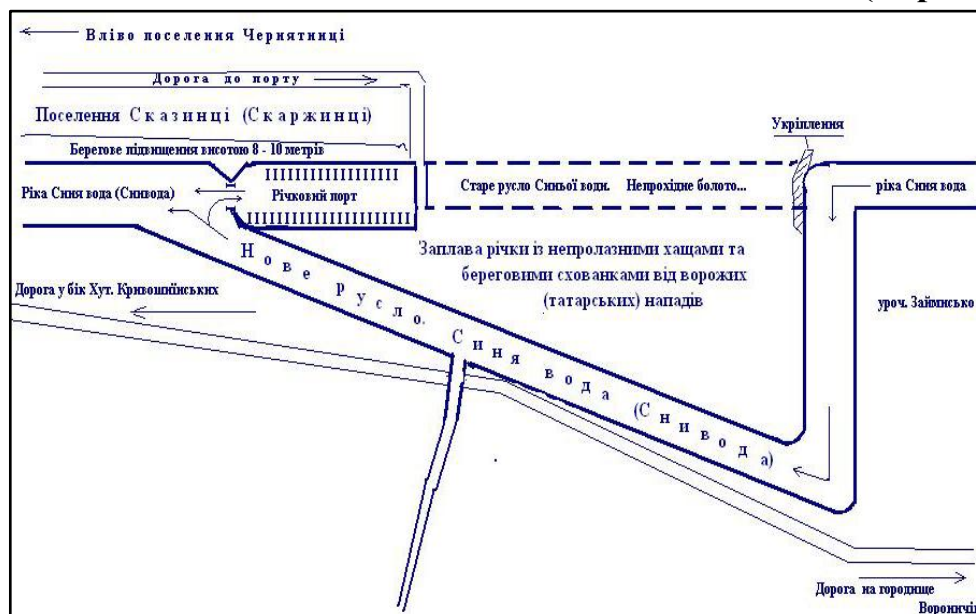
Але довести цінний товар до місць призначення було досить складно, а то й неможливо. Використовували у ті часи в основному лише водні річкові магістралі. У такому випадку потрібно було мати велику воду у місці, де акумулювалося зерно, аби змогти вільно завантажуватися і продовжувати плав човнами-байдаками.

Таким місцем й був Зарічок. Він й нині знаходиться на межі з Чернятинцями (про які згадується під час підкорення болохівських громад).

Маючи достатньо води (річка у цім місці була набагато глибшою, ніж у попередньому порту, на межі нинішніх Воронівець – Пагурець), можна було впевненіше акумулювати зерно і проводити активнішу торгівлю. Що й робилося.

Ось схема зміни русла та поглиблення порту (Зарічка).

СХЕМА ПОРТУ-ПРИСТАНІ 14 - 15 ст. ЗАРІЧОК (Воронівці)

‘з лівого боку вал порту омивався водою Сниводи, а з правого було урвище, по якому спускатися надто ризиковано. Із півночі порт був неприступним, адже суцільне непрохідне болото та вода зі старого річища були надійним захистом од нападників. Навіть вітри тут не господарювали, а водна гладінь була тихою і спокійною.

Вихід із річкового порту мав деяке звуження, напевне, саме тут стояла охорона, яка контролювала переміщення суден, вела відповідний облік та інше. По периметру порту (Зарічка) були вкопані дубові стовпи для прив’язування човнів-байдаків.

Із вказаних нами раніше річок: Витекли, Роси, Сальнички, Батіжка, Броду, Криворудки, Самця та й самої Сниводи вантажі пливли сюди, де акумулювалися для подальшої відправки. Всі вони припливали до вказаного порту (Зарічка) для перевантаження збіжжя у великі човни-байдаки і формування у валки. Далі під пильною охороною човни прямували довгою вервечкою по Синій воді до Богу, а вже ним - до Веницької митної Торговиці.

Від Торговиці, сформувавшись у ще більші валки, разом із охороною, багатотонажні човни-байдаки пливли за течією, рухалися до чорноморсько-середземноморських ринків.

Це все було ще від скіфських часів і продовжувалося багато століть. Усе це проходило й за часів литовського перебування у цім краї.

...За цікавими дослідженнями науковця Йосипа Осецького із міста Хмельницького українці чи не найбільше свою лексику успадкували від санскриту. Ця мова у великій мірі передавала ознаки конкретних місцевостей або заняття мешканців. Тож назва **Скаржинці** походить од слів **casa, casana** (шаса, шасана – забій худоби) + **ina**(іна - багатство), тобто місцевість, багата на худобу, де проводився її забій.

А відтак ми це бачимо також на скіфській печатці, що віднайдена на цій місцині. Ось вона.

На ній зображено символ тваринництва, розведення великої рогатої худоби у краї. Найвірогідніше взимку худобу вбивали і масово везли заморожені туші санним транспортом на західні ринки, або ж восени цілі стада перегонили на західні ринки так званим *Галієвим шляхом*.

Як підсумок, дивлячись на давній перстень-печатку, можна зробити висновок, що отой красивий символ рогів Велесового сина, бика-тура, утримує на своїй розвилці рогів практично всі вищезазначені атрибути: серпик місяця-човна, хрест-якір... Так чи інакше, але цінний експонат минулого, невеличкий срібний перстень - шедевр, багато цікавого розповідає про наших далеких попередників.

Зауважу й наступне. Окрім того, над човном є зображення, напевне, стовпів та палів, що вкопані у русло ріки. Вони могли мати різне пояснення, від основ для мосту до межових знаків.

Недарма серед людей Воронівець ходять перекази, що у минулі часи по Синій воді (Сниводі) проходив кордон із татарами. А посередині річки були закопані стовпи, які вказували на оте розмежування володінь. Можливо, ото на печатці і зображені вказані стовпи.

Пізніше по річці проходив кордон між Подільським і Брацлавським воєводствами. А ще пізніше – адміністративний кордон між Вінницьким і Літинським повітами.

Отож, це була прикордонна територія, за яку завжди точилися вперті суперечки та сутички. Особливо біля переправ через водну перешкоду.

Якщо проаналізувати, навіть поверхово, прізвища краян, то видно, що *шана корові та іншим свійським тваринам йде з правіків*. Прізвища Миньків, Миньківський, Коровій, Коровець, Коров'янка, Коровицький, Козюк, Козлюк, Козодой, Козолуп, Баранюк, Овчарук та їм подібні є практично у кожному селі.

Та зацікавила саме ця деталь після того, як у руки потрапив срібний перстень, на якому є символічне зображення рогів вола. Знаю, що назва урочища «Сказинці», де віднайшли перстень, йде від санскриту і означає багатство від забою худоби. А відтак, у цій місцевості наші попередники доглядали тварин і масово вивозили м'ясо на західні та південні ринки. Аналізуючи прізвища та призивіська мешканців Воронівець, побачив, що велика їх кількість тісно пов'язана саме з худобою. А це говорить про заняття тваринництвом давніх їх носіїв.

Отож, багато поколінь наші далекі пращури займалися вигідною галуззю господарства, що яскраво відбилося у їх прізвищах та призивіських. Для наглядності наведемо їх: Коровій, Коровиха, Коровчик, Бик, Телиця, Цап,

Козятин, Баранюк, Кобилюк, Роганчук, Кошарський та ін. Всі вони прямо чи опосередковано вказують на заняття їх пращурів у минулі часи.

Тож не соромитися, не зневажати треба своє прізвище чи прізвисько, а гордитися тим, що ці славні роди у поселенні йдуть із глибини сторіч і вказують на чесну, самовіддану працю давніх корінних жителів, так би мовити, патрициїв, старожилів поселення.

Наведу й таке. Поряд із Воронівцями, на південь за течією Сниводи, знаходиться село Хутори Кривошиїнські. У цьому місці люди селилися також із глибини віків. Поселення часів черняхівської археологічної культури II - IV ст. н.е. відомі на усій Присниводді. Наші далекі попередники на чорноземних родючих ґрунтах у великій кількості вирощували хлібні культури. Пливли човнові валки з пшеницею, житом, просом уздовж річки до Південного Бугу, а звідти - до чорноморсько-середземноморських споживачів. Тут прибережні землі хуторян також всіяні римськими монетами та керамікою наших предків-черняхівців.

Під час масових походів кочівників поселення зникло, спустошене й зруйноване. Пізніше, за словами дослідника Юхима Сіцинського, воно відродилося і зросло від переселення сюди частини кріпаків із сусідніх Кривошиїнець. Населення займалося вирощуванням хліба та його продажем південним негоціантам.

Старожил села *Байдачний* Павло Романович, 1920 року народження, проживаючи свої останні роки у Воронівцях, наголошував, що його рід у минулому плавав на великих вантажних човнах-байдаках, перевозячи найрізноманітніші товари, найчастіше зерно.

Отож, це також підтверджує думку, що у нашій краї в давньоминулі часи масово вирощувалося збіжжя, яке перевозили на байдаках униз за течією Сниводи – Південного Бугу (Богу). Напевне, й прізвище рід носить із тих далеких часів. У прізвищі цієї відомої родини бачимо пряме підтвердження давньої професії – перевозити вантажі чи виготовляти оті вантажні човни – байдаки.

Яскравим є й інше прізвище у сусідній Лозні – *Байдак*. У ній теж говориться про великий вантажний річковий човен. Отож, чи випадковість це, а чи й справді, цей край тісно пов'язаний із виробництвом у минулому великих човнів?

Річ у тім, що села Кривошиї, Хутори Кривошиїнські, Лозна і Чернятинці були тісно пов'язані не тільки із виробництвом зерна, а й виготовленням засобів перевезення його – човнів-байдаків. Тут були багаторічні лісові масиви. Деревини надто багато. Тож і майстрували потрібні транспортні засоби саме тут, у місці завантаження збіжжя.

Що ж являли собою оті байдаки? Це досить масивні човни із загостреною носовою частиною і кормою із трохи розширеними бортами. Виготовляли їх із дощок, які з'єднували металевими скобами, цвяхами, заклепками, стягували кокорами з дерева твердої породи. Щілини між дошками конопатилися мохом, або ж конопляним клоччям. Зверху такі судна смолилися.

Управлявся байдак одним веслом довжиною 2,5 метри, яке прикріплювали в задній частині судна. Проти течії його майже не використовували, а розбирали й рубали на дрова. Коли все ж траплялося пливати проти течії, то його тягнули мотузками три-чотири чоловіки.

Слід ще наголосити, що човни-байдаки вміщали в себе майже 10 тонн вантажу.

Скажу й те, що у Чернятинцях, у попередніх століттях існувала церква імені святих Кузьми й Дем'яна – покровителів ковальства. Та характерним є те, що цей храм збудовано у *формі великого човна (корабля)*. Неспроста давні попередники використали таку форму, човни дійсно у житті давнього містечка відігравали важливу роль.

Зверну увагу й на те, що саме у вказаних Лозні й Чернятинцях деревообробний промисел особливо процвітав. Недарма тут й понині є цілі давні вулиці із назвою *Бондарівка*. А прізвищами Бондарчук, Бондаренко, Бондар, Бондарук, Бондарів та їм подібними насичене все Присниводдя.

Чим ще цікавила місцевість литовських правителів? У цьому місці завжди збиралися татарські сили перед своїми походами. Тут знаходилася татарська кача – стійбище, стоянка степовиків перед походами. Пізніше на цій території виникло поселення із назвою *Качанівка*, яке й нині свій вік відраховує із 1362 року. Тут також акумулювалося збіжжя (пшениця, просо) для подальшої відправки на продаж.

Заглянемо у топоніміку. Поселення *Лозна* витоками своїми сягає середини 14 ст., а може, ще й раніше. У давнину *лознями* називали спеціальні ями для зберігання зерна у землі. Отож, на прикордонні володіння, були сховища для зберігання збіжжя перед відправкою на південь чи у Західну Європу. Ця територія знаходилася на торговому шляху. З часом назва *лузня*, *лозня* трансформувалася у «Лузну», «Лозну» і стала найменням села. Навіть російське слово «луза» й нині означає яма, сховище, заглиблення в землі.

Професор філології Іван Ющук доводив, що давні греки й латиняни слов'янські звуки сприймали по-своєму. Замість звука –у вони писали й читали як –о. Тому таке звучання назви сусіднього села. Хоча треба

зауважити, що давня Лозна починалася аж біля Микуцького озера (біля межі з Рогинцями - Кустівцями). Нинішня Лозна – це плід 16 – 17 століть.

Тут же на вододільному підвищенні знаходилося чимале містечко Клітин (Острог). Нині неподалік є села з подібною назвою - Клітенка Хмільницького району та Мала Клітенка Козятинщини. Клітин існував за часів Болохівського князівства.

Старослов'янське слово **КЛІТЬ** (через «ять») прямо вказує на те, що тут знаходилися кліті для зберігання збіжжя. Це були дерев'яні приміщення, обмазані глиною, куди засипали зерно для зберігання перед відправкою. Побіля річки Південний Буг також є село з назвою Клітище, що має також подібне походження.

Тут у 1956 році біля села Сандраки знайдено залишки давньої пристані та човнів із тих часів. Тож утримувати прибуткові, просто золоті території татарам було вигідно. А Коріатовичі на Поділлі також були зацікавлені в отриманні багатих земель під своє правління.

Цікавим є й таке. Білоруський дослідник Вітовт Чаропко у своїй книзі «Імя у летапісе» повідомляє: *«Сыны наваградскага князя Карыята – Юрый, Аляксандр, Констанцин і Федар на чале наваградскіх дружин і пры падтрымцы Альгерда у сярэдзіне саракавых гадоу вызвалілі Малое Подолле ад ардынскага ярма».*

«Тады тые князаты Карыятовічы, прыйшоушы у Подольскую зямлю, у прыязь увайшы з атаманами і пачалі бараніць іх ад татар, і баскакам выхада не пачалі даваці», - наведамляе «Хроніка Быхавца». 210 стор.

Із цього документа бачимо, що до 1362 року частиною Поділля Коріатовичі вже володіли. Можливо, не в повному розумінні цього слова, а хоча б частково, але владарювали тут.

Однак ми знаємо, що вони старалися проводити самостійну, в деякій мірі незалежну політику від Ольгерда, це також хвилювало великого князя. Особливо ці хвилювання збільшилися, коли татарські власники були переманені на свій бік польським королем Казимиром III.

Таким чином у війні Польщі й Литви на боці поляків появився новий союзник – татари. Це дуже тривожило Ольгерда, адже він сподівався прибрати все Поділля до володінь ВКЛ. З приводу цього той же білоруський науковець Вітовт Чаропко наводить слова польського дослідника І.Коланковського із його праці «Діяльність Великого Князівства Литовського за Ягелонів», випущеної у Варшаві 1930 року, де говориться: *«Яму спатрэбіўся вайсковы паход, каб зброяй заваяваць гарады Брацлаў, Сакольцу, Камянец, Смотрыч, Скалу і тым самым подначаліць Падолле Вялікаму княству».* Чаропко, стор.222

Отож, бачимо: свою мрію – «...каб уся Русь належала Литве» Ольгерд проводив неухильно. Вказаний автор висловлює думку, що для здійснення своїх подільських планів перед битвою хоругви Ольгерда «...збіралися дзесці на поудні Литвы, на межах з Кієвським княством».

Дійсно, ця територія на Поділлі в минулі часи знаходилася на межі володінь і належала до Київського князівства.

Так от, розбивши татар на Синій воді, Ольгерд оволодів всім Поділлям і важливими торговими шляхами. Тепер шлях до Європи ординцям був закритий повністю. Торгівля збіжжям, худобою перейшла до рук литвинів. Однак татари не були цілком знекровлені, їх держава ще існувала, хоча була помітно ослабленою.

У наступні роки, десятиліття степовики зміцнюють свій новий торговий пункт, він був віддалений від Торговиці на Богу і знаходився аж на річці Синюсі. Його назвали «Мала Торговиця». Таку назву носило це поселення досить довгий час. На це вказує і дослідник Ф. Шабульдо у своїй монографії. Звідси ординці налагодили деяку торгівлю із півднем, вивозячи збіжжя та іншу продукцію.

Наступник Ольгерда Вітовт розгромив і зруйнував цей торговий осідок. Отож, із викладеного видно, чому саме тут, неподалік Синьої води (Сниводи), стояли війська трьох татарських ханів у далекому 1362 році. Ми бачимо, що найбільше приваблювало князя на півночі нинішнього Поділля. Чому саме сюди спрямував Ольгерд свої військові сили для вирішення важливих стратегічних завдань. Чому Коріатовичі прийшли саме на подільські землі, а не якісь інші перед Синьоводською битвою і залишилися на них після баталії.

Іншими словами, стає зрозумілим: Поділля по-особливому вабило і притягувало литовців своїм багатством, приязню людей, чарівністю природи, цікавою минувиною.

Проте слід підкреслити, що повторна колонізація цих земель після татарського господарювання розпочалася в кінці 14 - початку 15 століття. Уже наприкінці 15 століття волелюбні наші предки, яких не лякала загроза з боку татар, масово запруджують ці місця.

До того ж тут спочатку не було панщини. Тож поселенці, поступово, просуваючись на південь, освоювали лісостеп та степові простори, захищаючи при цьому вказані території. В кінці 15 століття та на початку 16 ст. сформувалися умови, при яких виникло українське козацтво.

Доцільно відмітити, що у заснуванні поселень на терені Уланівщини (і не тільки) жваво беруть участь литовці і татари. Останніх часто поселяли на прикордонні, як підданих Великого князівства Литовського, для несення постійної сторожової служби.

Такі поселення нам відомі з історії. Це – Липлятин (Лип'ятин), Липки біля Острожка, Черемисівка під Сальницею, Татариски (нині Тараски), Липані (під Зозулинцями), Уланів на місці граду Синя вода та ін. Згодом тут, на наших землях, з'являються поляки, а за ними євреї, які у наступні століття заселяють масово всі подільські міста та великі села, створивши свої етнічні громади – кагали.

Особливо багато їх було у Хмільнику, Сальниці, Уланові та й у Воронівцях біля обох річкових портів. І недарма ще й нині руда навпроти Пагурець називається Жидівською рудою.

Жодна комерційна справа не відбувалася без їх участі.

Соціально-економічний розвиток краю у XVI – першій половині XVII ст. Боротьба народних мас проти наростання феодалного і національно-релігійного гніту

Із різної історичної краєзнавчої літератури та переказів старожилів відомо, що на захід від Воронінець у 15 столітті, а конкретніше, 1446 року, татарами було спалено велике село із назвою *Головщина* (у простолюдді Галавщина). І понині це велике урочище знаходиться на перетині рибчинецьких, уланівських та воронівських полів і носить таку ж назву. Чорний татарський шлях, що проходив через Синю воду північніше Чернятинця, перетинав це село.

Назва *Головщина* – дуже давня. Вона сягає ще, наприклад, скіфських часів. За санскритом оте початкове *го* (*gi, ga, gu*) – означає *корова, бик, худоба*.

Наші далекі предки надто поклонялися корові-годувальниці, бику. Топоніми, пов'язані з худобою, вже тоді наповнили всю територію України і не тільки. І хоча безжальний час нищив, видозмінював наймення, однак й нині ми ще бачимо чималу кількість назв, пов'язаних із короною: *Головщина*, *Галухівка* (нині Гишківка), *Голяки*, *Голодьки*, *Голадівка* (Уладівка), *Голушівка* (у Ступнику) та ін.

У раю бога Крішні, на священній горі Меру паслась чарівна корова, яка сповняла бажання. Оте *го-* корова, бик, присутнє в прізвищах, кутках (урочищах), предметах. Наприклад, прізвища *Гупало*, *Гупалюк* (*Опалюк*) – означали *охоронець худоби*, а по-нашому – *пастух*; *гона* – *гонала* – *мішок для їжі худоби, коней* – *гоналка*...

Однак оте *го-* має також значення «земля», бо вона, як і корова, є годувальницею людей. Отож, термін «*гона*» може означати й *охоронець, захисник землі*.

В усіх випадках санскрит вважався мовою священною, бо нею користувалися лише жерці для спілкування з богами. Нею писалися

релігійні тексти і послання. Оскільки ми належимо до індоєвропейської групи мов, то санскрит був основою нашої мови.

У слові *Голавицина* суфікс – **щин (а)** утворює в цьому випадку так звану патронімічну назву поселення: тобто вказує, що село є спадщиною по комусь, а спадкоємці – це діти або онуки того, хто раніше володів цим поселенням чи заснував його. Це дуже давнє словотворення. В даному випадку ми можемо бути впевненим, що поселення належало людям-власникам худоби і перш за все корів. Недарма у Чернятинцях, Воронівцях, Рибчинцях є чимало людей із прізвищами похідними від назви тварин.

Про наше давнє село *Головчинці (Головицину)* згадується в Люстрації Хмільницького староства 1565 року, де наголошено, що за Улановом до Литовського кордону одна пустиня, на якій раніше бували й могли бути при спокої і за постановою Литви *«...села... серед них Кожухів, Головицина... (котрі прирівнюють до Уланова»*.

Для захисту прикордоння у II половині 16 століття була збудована велика й могутня фортеця в Уланові, за наказом польсько-литовського короля Сигізмунда II. Уланівські міщани крім військово-сторожової повинності, виконували значні роботи по зміцненню замкових укріплень. Це було загальним обов'язком кожного жителя міста.

Історик Іван Крип'якевич щодо укріплення прикордоння наголошує: *„Всі фортеці тоді складалися з двох частин: сильнішого замку і слабших укріплень - підзамкової оселі. Все було дерев'яним – бапти, ворота, частоколи і т. п. З цих укріплень можна було надійно відбиватися від татар”. Але недолік, що такі укріплення можна було підпалити, що й робили нападники”*.

В 1552 році Уланів отримує великий королівський привілей – Магдебурзьке право. В ньому прямо вказувалось: *„Бажаючи захистити край подільський від частих нападів татарських через вибудову міст оборонних, умислили дозволити закласти на ґрунтах наших місто Уланів, обдаровуючи міщан магдебурзьким правом”*.

У містечку розвивалися ремесла, торгівля, виникали шевські, кравецькі, гончарні та інші майстерні, вироби яких йшли на навколишні ринки. Містечко було незалежним від влади феодалів, обирало свій магістрат на чолі з війтом. Звільнялося на кілька років від податків, однак не звільнялося від обов'язків „зміцнювати” місто. Про це прямо говорилося в листі короля Сигізмунда всім міщанам. *«Мають вони (міщани – М. Д.) сторожу мати в полі від татар кожного часу давнім звичаєм там, де перед тим стерегли; і теж коли б була потреба кілька разів на рік іти в погоню за татарами, вони мають кінно й збройно кожен своєю головою,*

відповідно до свого статку, так як на війну, служити без усякого мешкання й непослуху, коли ми їм або урядник наш накаже тягнути. Також на замку нашому мають вони вночі стерегти й кликати звичаєм стародавнім».

За люстрацією 1552 року, коли ворог був на території повіту, виступати проти нього зі старостою повинен був кожен міщанин, що мав коня. Після війти найважливішою людиною був сотник (десятник). Це помічник війти у військових функціях. Власниками Уланова в цей час стають греки (родом з Македонії) Дукадиновичі – Лука, Петро, Георгій, Іоанн (Іван). В королівському привілеї говорилося:

«Надаємо їм та їхнім нащадкам, знищені добра наші Уланова в окрузі Хмільницькій на відстані 20 миль від Хмільника, де до того був побудований замок Уланів, поблизу кордону татарського, з правом спадкоємництва, прагнучи, щоб даний маєток doprowadити до кращого стану...»

Містечко було звільнене від деяких податків, наприклад, шосу (податок з будинку) на 15 років, чопового збору (виготовлення і продажу вина) на 2 роки, а також торгових податків. Встановлювалися дні ярмарків в Уланові, їх було два: на Вознесіння Господнє і на Святого Миколая. А торги проходили щонеділі.

У 1570 році Уланів належить уже шляхтичу Рафаїлу Синявському - старшому сину польського гетьмана Миколи Синявського. Але оскільки місто і навколишні села знаходилися на прикордонній території Польсько – Литовської держави, магнати переселили сюди велику кількість людей з Волині, Західного Поділля, інших густо заселених місць. Всім переселенцям знову надавалися пільги слободи: 10 – 15 років обіцяно не вимагати ніяких податків і повинностей. Такі пільги отримали жителі у Воронинцях, Острожку, Сальниці, Уланові та інших прикордонних містечок і сіл південно-східного Поділля. Звільнення цих земель від обтяжливих податків забезпечило швидке заселення території, зростання господарства.

Однак небезпека близького сусідства з татарами була постійною. Доводилося часто, йдучи в поле орати плугом, чіпляти шаблю чи вішати на плече рушницю. Та це мало допомагало.

Варто відмітити й таке. Усім прикордонним містам крім пільг в оподаткуванні, надавалося Магдебурзьке право. Хмільнику, наприклад, - в 1448 році, Уланову - в 1552 році, Сальниці - в 1606 році.

Цікавим є повідомлення про символіку Сальниці. *„За герб місту, як прикордонному, вживати одну руку оголену, а другу панциром покриту й*

лук з натягнутою стрілою”. Повідомлень про герб Уланова, на жаль, не знайдено.

Не зважаючи на прагнення панівних кіл приборкати татарські розбої, їх масові набіги в 1566, 1568, 1589 роках знову спустошують ці землі. У 1573 році містечко Уланів платило податок у розмірі 4 флорини шосу (з будинку).

Уланову загрожувала небезпека зникнути повністю, але король Речі Посполитої Сигізмунд III 18 квітня 1606 року дає нові пільги містечку на ім'я Кам'янецького каштеляна - члена королівської ради Якуба (Іакова) Претвича.

«Щоб захистити край подільський від частих нападів татарських через вибудову міст оборонних, вирішили дозволити, щоб Яків Претвич із Гайворон, побудував на нашій землі місто Уланів. Війтом назначаю Гаврила Іваськовича, покладаючи на нього обов'язки: збройно на коні, із списом і рушницею виступати в поле проти ворога, поспішати до оборони міста і замку, належно виконувати покладені на нього обов'язки, бути добрим жовніром».

Місто звільнялось від данини і податків на 4 роки, від чиншу, поволовщини - на 20 років, після чого потрібно давати 30-ту вівцю, по червоному злотому чиншу, а також виходити 4 рази на толоку, наприклад, на виконання різних робіт на поміщика в період жнив, обмолоту, збору врожаю, чищення ставків, насипання гребель, будівництво амбарів та інших господарських приміщень. А ще міщани Уланова мали привозити до замку дрова на Великдень, Різдво і м'ясопустну по 2 вози, косити і збирати сіно 10 днів...

Вищезгадані пільги привели до неабиякого піднесення житлового будівництва в місті, розвитку торгівлі, обороноздатності, ще більшої автономії магдебурзького права.

Яків Претвич, володіючи Улановом та багатьма навколишніми селами на Поділлі, віддає Воронинці в пожиттєве орендне володіння поміщику Станіславу Домбровському, а Уланів - поміщикам Ушанським.

Із розвитком Уланова, як міста, число городян взагалі і тієї частини, що поривала з сільським виробництвом, зокрема, збільшується. Ростає кількість ремісничих спеціальностей по переробці продуктів сільського господарства.

Швидко збільшується число пекарів, м'ясників, різників, тобто тих ремісничих спеціальностей, продукція яких - хлібні і м'ясні вироби - користувалася постійним попитом міщан. Поряд з цим у місті існувало

кілька промислів: мукомельні (виготовлення різних сортів борошна, крупів, тощо) і винокурні (гуральництво, медоваріння).

Серед міщан Уланова, що мали великі земельні ділянки, були лихварі й купці, які вели своє господарство, експлуатуючи робочу силу. Деяка частина ремісників і торговців мала городи, навіть невеличкі ділянки поля, однак основний прибуток вона одержувала не від сільського господарства, а від ремесла, промислів і торгівлі.

Трішки пізніше, з дальшим розвитком ремесла, промислів і, особливо, торгівлі, заняття сільським господарством в Уланові відійшло на задній план.

Тут жило багато перекупників, „торгових людей”, які жили тільки від торгівлі. Багаті купці мали у себе на службі торгових агентів – шафарів, які допомагали виконувати різні доручення. Уланів добився, щоб проводити (як і в Києві) два ярмарки на рік. Вони проходили переважно по одному, а інколи й по кілька тижнів.

Узагалі ярмарки влаштовувались так, щоб після закінчення одного, купці могли потрапити на інший. Торгівля сприяла значному росту Уланова. Переписи земель (люстрації) Хмельницького староства 1615 року свідчать, що місто значно розрослося в довжину і ширину, мало міцний замок – фортецю, побудовану біля річки Сниводи, яка омивала замкову гору.

Нові власники Уланова, Воронівець вимагали з місцевого населення численні податки та відробітки. Міщани сплачували на рівні з селянами грошові повинності, натуральні, а також подимний податок. Крім цього охороняли замок, несли польову сторожу, ремонтували греблі, мости, переїзди та дороги, а ремісники віддавали ще й частину своїх виробів.

Слід відмітити, що фортеця-замок Уланова був хоча й міцним за своєю архітектурною побудовою, але недостатньо оснащений озброєнням. Все ж під час татарської навали 1613 року вдалося відстояти містечко. Біля нього поміщик Павло Ушанський - посесор замку, за свої кошти, побудував чималий римо-католицький костел.

Щодо національного складу городян, то в місті основну масу становили українці, але жило і чимало поляків, євреїв, вірменів, татар, турків, греків. Подібне було і в навколишніх селах.

У 1613 році Яків Претвич помер, однак ще у 1605 році переписав Уланів на довічну оренду Павлу Ушанському, про що вже згадувалося. Він був посесором, тобто від латинського *possessor* – *власник*. Свою дочку Естеру видав заміж за Рафаїла Ушанського. Іншими словами, був укладений своєрідний сімейний договір. Саме тоді до Уланова належали

навколишні села Рибчинці, Тараски, Воронинці та ряд інших. Через деякий час Павло Ушанський передав чи продав Воронинці на довічне користування поміщику Станіславу Домбровському.

Люстрація 1615 року повідомляє, що в Уланові було всього 140 будинків. Костел знаходився біля замку. Гармат немає, є лише одна приватна - в пана Ушанського. В списку числилось 50 гаківниць, однак при огляді замку їх так і не знайшли. Прибутку містечко давало 220 флоринів.

У 1636 році Уланів належав уже польському ставленику, колишньому вінницькому старості (1620-1622), поміщику Олександру П'ясочинському (Пісочинському). За його старостування замкові укріплення ще більше зміцнено. Фортеця витримала штурм татарсько-турецьких військ під орудою Кантемира-паші. Однак навколишні села були майже повністю спалені.

Вольності для П'ясочинських були необмеженими, господарювали як хотіли. Зводили нові двори і фільварки, збільшували число своїх підданих, накладали різні податки і повинності на селян, городян.

Особливо значними були натуральні повинності. *„Городян Уланова примушували давати власникові міста на Великдень по два каплуни і 12 яєць з диму, а також на кошти всього населення - 2 ялівки. Крім того - овечу десятину на рік”.*

Крім цього жителі міст і сіл виконували повинності на користь церкви і костьолу. Вони давали церковну чи костельну десятину з полів і городів.

Слід наголосити, що 1636 рік був надто важким і голодним для населення краю. Хмільницький літопис повідомляє: *«Трудно ся убогому человеку поживити пока до нового». «А в новое теж мала була втіха, бо тої весни три місяці не було дощу. Хоч сто мер хто посеял ледве одну взяв...»*

Неврожайним був і 1637 рік. У 1638 році *«...если б не ярина, гречка і просо, то люде б з голоду повмирали...»* Зате у 1641 році *«...врожай великий був, і озимина, і ярина...»*. 9 квітня 1650 року з вівторка на середу *«...земля ся трасла перед Воскресінням Христовим»*.

Здійснюючи політику покатоличення українського народу, польська шляхта всіляко переслідувала вживання української мови. Православних насильно примушували відвідувати костьоли і святкувати католицькі свята, працювати в найбільші православні свята тощо.

Та люди терпіли до пори. Інколи тікали світ за очі, приєднувались до різних повстанських загонів і вели боротьбу за своє визволення. Особливо велика хвиля боротьби народних мас Брацлавщини проти

соціального гноблення прокотилася селянсько – козацькими повстаннями в кінці 16 – першої половини 17 століття. У них взяли активну участь і жителі нашої території.

Заклики Криштофа Косинського, Северина Наливайка та інших ватажків знайшли палкий відгук серед трудового люду. Швидко росли повстанські загони з селян і населення міст, які йшли на з'єднання з основними силами повстанців. Шляхта була у величезній паніці перед народною помстою. Про це писав бувший власник Уланова Якуб (Яків) Претвич: „такий жах, що люди (шляхта – М.Д.) куди можуть втікають зі своїх домів».

Із утворенням у 1569 році Речі Посполитої, після Люблінської унії, на Поділля хвилями посунули польські магнати, захоплюючи вільні незаймані землі. Селяни почали надто зубожіти, а польські власники закладати фільварки й утворювати великі земельні латифундії. У XVI ст. починає стрімко розвиватися фільварково-панщинна система господарювання, яка передбачала обробіток панської землі кріпаками.

Усе більше зростали повинності селян, а з ними – селянська неволя. Дмитро Яворницький у своїй праці «Історія Запорозьких козаків» писав:

«...простолюд України було віддано в безумовну власність польсько-литовських або руських панів, князів і бояр... православні церкви були віддані на відкуп жидам, тобто перетворені в питні дома, шинки і гостиниці.... Повсюдно святині були зганьблені, ікони розкидані, дорогі ризи і стихарі йшли на спідниці жидівкам... Католицькі ксьондзи страшно глумились над православними, роз'їжджали по місту в тарабанах, запряжених замість коней людьми, тоді по 20 чоловік і більше того, схиляли народ до унії: за посередництвом місцевої влади вони витребували собі в прислужування малоруських дівчат і безчестили їх...

Власник чи королівський староста не тільки забирає в холопа все, що він заробляє, але й вбиває його самого, коли захоче, і ніхто йому за це не скаже дурного слова...».

Важкому становищу населення сприяла і економічна реформа 1557 року, відома під назвою «Статут на волоки», яка встановлювала стосунки між фільварковою і селянською землею.

Число малоземельних та обезземелених селян досягло у Брацлавському воєводстві майже 50 відсотків. Одночасно різко посилюється експлуатація селян, панівною формою стає рента, яка у 40-х роках XVII ст. досягла від 4 до 6 днів на тиждень. Крім поденщини селяни ще виплачували державний податок, так зване подимне, давали десятини від бджіл та худоби, виконували багато різноманітних повинностей.

У відповідь на тиск феодального та іноземного гніту народні маси Поділля посилюють боротьбу за своє визволення з панського ярма. У королівських володіннях селяни і міщани скаржилися королю і сейму на дії своїх старост, управителів.

Посилення соціального гніту поєднувалося з наростанням національно-релігійного гноблення, що особливо яскраво проявилось після проголошення у 1596 році унії на Берестейському церковному соборі. Польські зверхники прагнули силою окатоличити місцеве населення.

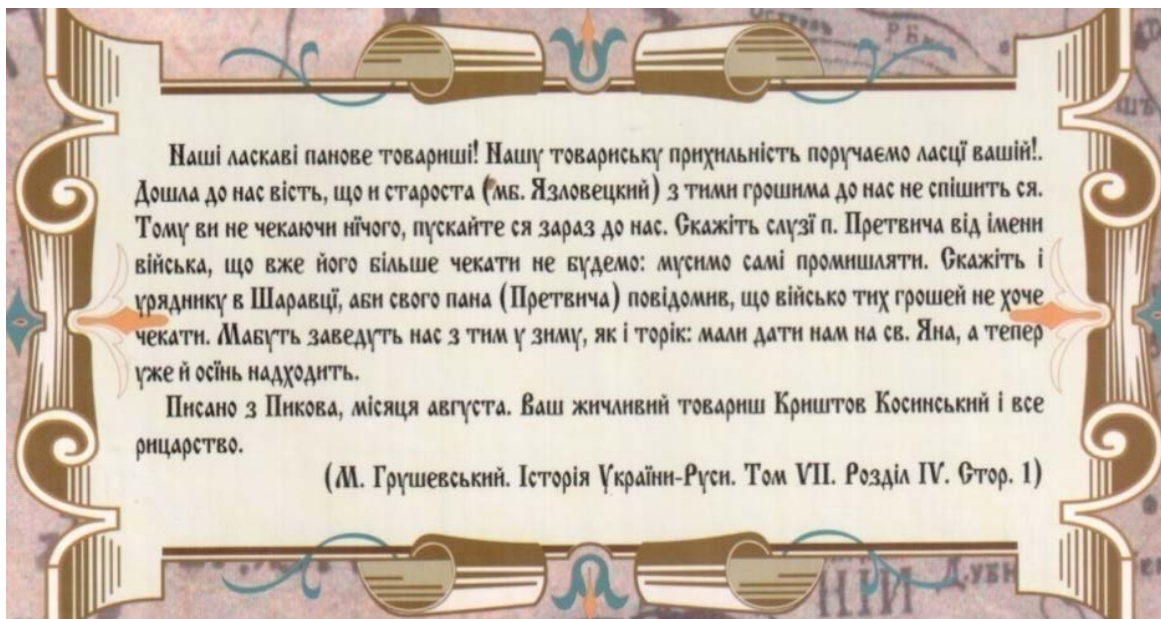
Зрозуміло, у відповідь на утиски народні маси краю піднімаються на визвольну боротьбу. Автор шкільного підручника з історії України 16 – 18 століття П. Сас пише:

«У 1590 році польський король доручив Криштофу Косинському збирати козаків у військо для оборони Поділля від татар, обіцяючи їм за це відповідну платню. Однак слова свого не дотримав. Саме обуренням козаків і скористався Криштоф Косинський, який у серпні 1591 року підняв козацтво на повстання і був обраний гетьманом. Спочатку козаки захопили містечко Пиків на Брацлавщині. У місті і замку вони забрали всю наявну зброю і розорили маєтності. За кілька місяців вогонь повстання поширився на всю Брацлавщину і Південну Київщину. На визволеній території було запроваджено козацькі порядки».

Письменник Микола Смоленчук написав роман «Білі банкетти», де відзначив, що сам гетьман Криштоф Косинський зупинявся на деякий час у Пикові, звідки писав листи реєстровим козакам.

«Напад шляхтичів на обоз занепокоїв гетьмана, він повернув на захід, створивши популярний у низовиків рухомий табір – по боках гармати на возах, а посередині козацькі сотні, рух уповільнився, але йти стало безпечніше. Прямували лівим берегом річки, не думаючи про переправу. У Пикові, маєтку Острозьких поблизу Вінниці, спинились. Гетьман привів шляхту до присяги і розходився писати листи реєстровцям... Повстанці стояли в Пикові кілька днів... Вони вийшли з побузьких країв на кордоні Волині».

Документ із книги Михайла Грушевського «Історія України-Руси» яскраво демонструє сказане.

Отож, тут із населення наших сіл і містечок, в тому числі й з Уланова, Воронівець, Лозни та ін., формувалися повстанські загони. Із Пикова козацькі сили уславленого гетьмана попрямували через наші землі на битву дорогу у простори Волині.

У «Подільських губернських відомостях» говориться, що у 1589 році кримські татари напали на Поділля, руйнували помешкання, пустошили посіви, захоплювали населення в яsir. Подільські військові сили виступили проти загарбників і могли відбити нападників, але тимчасові негаразди у стосунках між Костянтином Острозьким і шляхтичем Янушем Збараським не дозволили цього зробити.

Саме це й викликало обурення серед місцевих жителів. І коли у 1594 році Северин Наливайко повернувся з походу проти татар у Молдавії, селяни і міщани негайно почали проголошувати себе вільними людьми, іншими словами – козаками. Невдовзі запалали маєтки шляхти та магнатів на Правобережжі.

Про рух Северина Наливайка у нашій краї говорить польський хроніст Рейнгольд Гейденштейн. Він пише, що Наливайко, відступаючи у лютому-березні 1596 року, *«нашел заушьє в направлении к речке Синей Воде, впадающей в речку Буг, но Жолковский не переставал гнаться за Наливайком и преследовал его до тех пор, пока у польского вождя не стало коней. Однако дойдя до Синих Вод, Жолковский остановился в Кумановском лесу. И боясь безводных диких и голодных степей, решил прекратить погоню за козаками»*.

Дійсно, перебуваючи у Хмільнику, Жолкевський уважно стежив за діями Наливайка. У загони ватажка масово плив навколишній люд. На початку 1596 року Наливайко із військом рушив на Поділля, щоб з'єднатися з

повсталими загонами. Його військо просувалось через Остропіль у напрямку на Пиків, а звідти він мав намір йти на Брацлав. Станіслав Жолкевський перегородив йому шлях. То ж Наливайко вимушений був повернути на Прилуки (нині село у Липовецькому районі Вінниччини). Хоча шляхта наздогнала його, але повстанці відступили до річки Синя вода (Снивода), куди Жолкевський боявся йти, зупинившись у лісі під Куманівцями. Повернувшись з-під Прилук, Станіслав Жолкевський у Пикові зайнявся «умиротворенням» міського населення. Польний гетьман виконував вказівки Я.Замойського, який повчав: *«Козаки не з-за моря прилетіли: мають по городах королівських та інших окраїнних жінок, дітей, господарство – треба їх відти вирвати з коренем..., а коли ще це зробити нагло – то скорше можна буде розправитись з ними»*.

Скрізь, де проходили польські вояки, залишалися розорені поселення, спустошені селянські двори, вбиті замучені місцеві жителі. Шляхетське військо жорстоко розправилось з населенням. Навіть представники панівної верхівки Польщі визнавали, що українські селяни і нижчі верстви міщан «бідні... страждали від несамовитості жовнірів».

Цікавими є перекази, що управителем по охороні прикордоння на правому березі Сниводи призначено одного з ватажків козацтва із прізвиськом *Шаула*.

Нам відомо, що прізвисько Шаула є досить вживаним у роки селянсько-козацьких повстань. Матвій Шаула у 1594 – 1596 роках був запорозьким гетьманом. Брав участь у повстанні Северина Наливайка. Влітку 1594 року у складі козацьких загонів на чолі з Г. Лободою Матвій Шаула брав участь у боях проти польської шляхти у нас на Брацлавщині, потім Придніпров'ї. Восени 1595 року загін запорожців на чолі з М.Шаулою здобув Київ і вирушив на Білорусь на допомогу війську С.Наливайка. У січні 1595 року запорожці повернулися з Білорусі в Україну. В березні 1596 року козаки, зрозумівши, що Г.Лобода уникає з'єднання з військами С.Наливайка, скинули його з гетьманства і обрали гетьманом Матвія Шаулу, який проводив охорону на прикордонні.

Під Білою Церквою 02 квітня 1596 року загін М. Шаули приєднався до повстанців. 25 травня 1596 року у бою з польськими військами поблизу урочища Гострий Камінь М.Шаулу було важко поранено (йому ядром відірвало руку). Замість нього гетьманом обрали С. Наливайка.

Під час військових дій Матвій Шаула разом з повстанцями потрапив у оточення в урочищі Солониця неподалік міста Лубни. 25 травня 1596 року під час бою Матвія Шаулу і Северина Наливайка по-зрадницьки підступно

схоплено і видано польському коронному гетьману Станіславу Жолкевському. Матвія Шаулу страчено у Варшаві.

Із цієї розповіді яскраво видно, що наш край могли оберігати від ворожих нападів сторожові загони козацького ватажка Матвія Шаули. Велике сторожове укріплення тягнулося від Уланова аж до укріплень Трушів. Що Воронівці тісно пов'язані з козацтвом, говорить і те, що у 1649 році один з перших православних храмів у краї побудований у Воронівцях на вулиці **Шакули**. Більше того, є думка, що рід Матвія Шаули брав безпосередню участь у його будівництві. Освятили церкву на честь Святої Матері-Покрови – покровительки козацтва.

Як бачимо, Воронівці мають зв'язок із козацтвом із часу створення сторожового укріплення із назвою *Шаули*, а це 1594 рік, може, й трішки раніше. З плином часу прізвище *Шаула* трансформувалося у **Шакула**. Воно й нині широко вживається у краї. Про масив *Шакули* можна прочитати у розділі «Топонімічні стежини Воронівець».

Хочу принагідно висловити й таку заувагу. За дослідником Василем Доценком стає відомо, що давня назва скіфів *саки-сакала*, *шаки-шакала* - походить од назви священного дерева, що росло на божому острові Меру, котрий мав таку ж назву (про що ми повідомляли на початку розділу).

Так от, для нас цікаво, а чи не є ота давньоіндійська назва скіфів – *шакала*, спадкоємною до великої місцини (лівої частини села) на північному заході Воронівець із прадавньою назвою **Шакули**? Найбільш розповсюджене прізвище у цій селі теж таке - **Шакула**. На всю округу з глибини віків розрослося воно. Тож відповідний зв'язок може бути, чи не так? І вказана місцевість знаходиться неподалік так званого урочища Заваляна Гора. Вона знаходиться за який кілометр од Уланівського скіфського городища. Отож, і давня топоніміка, вірогідно, носить свої витоки од *саків-шаків (шакали)*.

Просто дивуєшся, хтось же в сиві, давні часи «приклеїв» жителям і місцевості саме таку оригінальну назву. Чому не якусь іншу, а саме *шакала*?

Зроблю висновок: це тому, що якийсь давній зв'язок із цією місцевістю існував. А який? Ось це і є таємницею, котра дуже вірогідно, веде в глибини віків до *саків-шаків (шакали)*.

Та повернемося до теми розділу. Із розгромом селянських повстань становище простолюду не покращилося. Ці часи характерні посиленням закріпаченням населення польськими магнатами, частими нападами татар. З історичного боку видно, що кріпосне право було введене у Польщі ще в XVI сторітті при королі Сигізмунді.

Наші люди, живучи за часів Київської княжої держави, а також галицького князівства, татарщини та Литви, панщини не знали. Усі земельні угіддя поділялись на князівські, дідичні та громадські. Громадські землі з часом перейшли в державні під назвою “чорні землі”. Їх князі надавали у користування служилим людям при певній умові, що вони будуть пильно нести державну чи військову службу (наприклад, козаки). Бувало, що й сам король надавав певну землю за якусь військову чи іншу відзнаку. Тоді такі земельні наділи називалися помістям окремих власників, тобто поміщиків. Населення, яке заселялося на цих землях, мало зробити певну плату (в народі вона мала ймення - чинш), люди ж називалися поселянами або просто селянами.

Збільшувалися феодалні повинності, селян було перетворено на кріпаків. Панщина доходила до 3 – 4 днів на тиждень. Але крім неї, селяни вимушені були платити натуральні, грошові податки, виконувати роботи по ремонту мостів, гребель, панських маєтків, охороняти переправи та інші повинності.

У перші роки приєднання до Польщі в нашій краї відбувався невеликий приріст зайшого населення з Брацлавщини. Люди селилися на правах вільних козаків, а на королівських слободах - за земельні наділи, платили єдиний податок - *чинш*. Але часто траплялося, що король нагороджував свого приближеного шляхтича помістям, і тоді селяни ставали кріпаками. Однак не легко було закріпачити подолян, бо ж по природі своїй вони надто свободолюбіві.

Сміливці-відчайдухи повинні були самі відстоювати свою святу землю від татарських грабіжницьких нападів. Якраз тоді на наших землях, як і на усій північній Брацлавщині, були започатковані зародки козацтва. Тому в українських і польських літописах є непоодинокі згадки про боротьбу цих героїв із людоловами. Саме тут знаходили для себе землі і показували неймовірну хоробрість згадані уже Криштоф Косинський, Северин Наливайко, Матвій Шаула та ін.

Дійсно, на наших землях близько чотирьох сторіч лилася людська кров за свободу і волю, тут поклали свої мудрі голови і гарячі серця не сотні, а десятки тисяч патріотів краю. Тому для нас є символічним те, що ми зуміли не тільки уціліти, а й розростись.

Польський історик Папроцький завжди бачив у подолянах людей-лицарів. Виступаючи на сеймі в Кракові у 1575 року, він наголосив:

“Я недавно живу між ними і не з ними виховувався, але я зразу оцінив їх славні діла, котрі заслуговують вічної пам’яті у нащадків. Не один раз у рік переслідують ці люди татар і не падають в небезпеку війни, Як мужні леви,

охороняють вони все християнство, і майже кожний із них може називатися Гектором.

Не маючи від вас ніякої допомоги, вони надають вам повний спокій, як годованим волам. А ви вважаєте себе вищими і випрошуєте у їхній місцевості собі маєтки. Ви б ще самі виділили від своїх достатків і дали їм за те, що по їх милості і хоробрості насолоджуєтесь такою безпечністю. Хто в наші дні і часи, в чому б то не було, перевершив подоянина-русака? Пошліть ви його в посольство, і він виконає краще, ніж йому було поручено. Між ними шукайте полководця і хороброго вояка. Він з незадоволенням дивиться на ваші поради про мир. Негарно, негоже мудрій людині домагатись чужого, негоже багатому зневажати бідного.

Подоян не розпізнаєш, хто пан, а хто — наймит, немає в них ні на гріш гордовитості. Не носять вони яркого одягу, вони покриті славою, яка дорожча ваших нарядів. Слава цих людей розповсюдиться всюди і залишиться за ними навіки. Могутній турок розставив на нас свою пащу, і хоробрий русак не раз засовував у неї свій кулак. Направився він на Польщу, але руська сила зупинила його.

Будьте ж довольні славою, яку вони вам добувають, хоть і немає вас між ними в походах, не зазіхайте на їх майно, а маєтків у них немає. Всякий раз, коли нам приходитьсь воювати, то ви ховаєтесь у лісі...».

Ми вже згадували про Люблінську унію 1569 року. Що це за подія і як вона вплинула на наші землі — наступна розповідь. Наперед зауважимо, польська шляхта глибоко продумала це велике державне об'єднання, яке різко погіршило життя наших попередників не тільки матеріально, а й морально.

Тоді релігія визначала ідеологію людини, навіть її націю. Католиками були в основному поляки, а православними українці, або ж - русини. Люблінська унія - це приєднання всіх литовсько-українських земель, зокрема, Брацлавщини до Польщі. Багато українських землевласників довго заперечували таке об'єднання, але магнати різними способами їх умовили.

За унією православна церква визнавала зверхність над собою Римського правління, тобто папи. Той, для швидкого окатоличення населення негайно прислав у наш край велику челядь єзуїтів — членів чернечого братства. Єзуїти стали ідеологами польських магнатів.

Вони відкрили свої школи в Кам'янці, де навчання спрямували на те, щоб вихованці їхні стали не тільки католиками, а й ревними пропагандистами католицизму. Разом із єзуїтами справою перевиховання місцевих мешканців зайнялись і домініканці.

У важкі для України часи 1610-1648 років, коли пригнічення краян відбувалося матеріально і морально, піднесення вибухової активності досягло найвищої точки. Польські магнати, здаючи в оренду свої помістя дрібній шляхті чи євреям, надавали їм же право карати людей, забирати їхні церкви, визискувати кріпаків.

Краян називали презирливо – схизматиками. Шляхта і євреї обкладали податком кожную церковну службу навіть за те, що у дзвони дзвонять, вступають у шлюб, святять паски, хрестять, хоронять...

Католицькі та уніатські храми таких податків не платили. Шляхта навіть почала своїх священиків ставити у православні церкви. Наголосимо, що силою і різним примусом було в основному зламано православну віру, створено католицькі, уніатські приходи майже по всіх селах краю, в тому числі й у Воронинцях. Слід зауважити, що утиски з кожним роком розпалювали ненависть до гнобителів та їхніх холоуїв.

Активними захисниками нашої віри у краї була певна частина української шляхти. Хоча більшість із неї під загрозами прийняла уніатство, але такі магнати, як Корецькі, Кропивницькі, Сангушки, Соколовські, Машкевич, Грабовецькі, Воронецькі та інші залишилися ревними прихильниками православ'я. У 1609 році вони виклопотали спеціальну постанову, щоб заборонити насильно висвячувати в унію.

Особливо активним захисником православ'я був Костянтин Острозький (його замок стояв у Новокостянтинові). Він організував також у місті Острозі друкарню, де навіть видрукував Біблію. Однак на той час уже був збудований костел у Хмільнику (1603), а в Летичеві - домініканський кляштор (1606). Тому, як всенародний вияв протесту проти католицького визискування, вибухали народні повстання під проводом селянсько-козацьких ватажків Лободи, Тараса Трясила, Павла Остряниці та інших.

Щодо сіл Уланова, Воронинець, Рибчинець, то слід зауважити, що тут завжди перебувало багато перекупників, „торгових людей”, які жили тільки від торгівлі. Прості люди Воронинець окрім звичного ведення господарства охороняли крамниці, несли польову сторожу, ремонтували греблі, мости, переїзди та дороги.

У цілому слід сказати, що на початку 17 ст. українська політика польського уряду мала яскраво виражений шовіністичний характер і була спрямована на асиміляцію українців. Саме національно-релігійне гноблення з боку Речі Посполитої стало однією з найголовніших причин початку визвольної війни.

Серед інших причин варто згадати розвиток у цей час фільваркового господарства, яке базувалось на праці закріпачених селян. Процес зростання

панщини, повинностей і податків супроводжувався втратою землі селянами, перетворював їх на повністю безправних рабів фільварку, на предмет дарування, продажу, купівлі.

Селянство було невдоволене також діяльністю заможного єврейства, яке у 20 – 40-х роках 17 століття захопило в свої руки торгівлю, лихварські операції і оренду маєтків, млинів, інших джерел прибутку, а панство і влада підтримували їх.

Отож, як видно із викладених вище історичних подій у краї, жорстоке гноблення і свавілля польських колонізаторів привели до швидкого загострення класової боротьби. Почастішали напади озброєних краян на польську шляхту.

Запалали маєтки визискувачів. Чимало населення, не добившись правди у різних судах, тікало до «вільних» земель Запорозжя, приєднуючись до козаків. А відтак, опустошувалися у краї села й містечка, занепадала торгівля і ремесло, ще більше наростав народний гнів.

Цікавинка

Дримби (варгани) на території Воронівець

Під час поверхових досліджень місць попереднього проживання людей на території Воронівець трапляються деякі знахідки, які важко ідентифікувати. Серед них особливе подивування викликали варгани (дримби) 15-17 століть, віднайдені в давньому урочищі «Селисько».

Ми знаємо, що варган (дримба) - це давній музичний інструмент. Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ) вказує, що він мав вигляд металевої дуги із язичком посередині. Грали на варгані притуляючи до зубів і захиплюючи язичок пальцем або паличкою. Відкритий рот одночасно служив і резонатором, і апаратом для зміни висоти звуку. В Україні цей національний інструмент відомий під назвою *дримби*.

Для більшого ознайомлення із дивним для нинішнього часу музичним інструментом пояснюємо, що дримба складається з корпусу (рамки), який має невеличке кільце чи підківку та скобель, на якому знаходяться дві зовнішні щічки. До самого центру підківки кріпиться невеличкий язичок, або міндик, зігнутий приблизно під кутом 90 градусів.

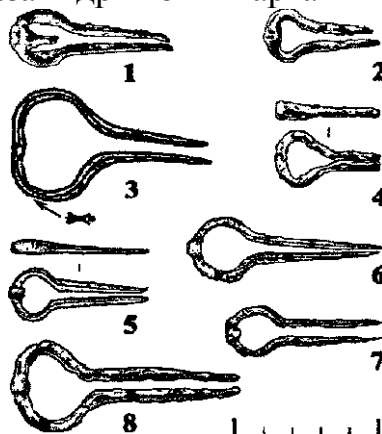
Центр вказаної підківки підпилювався, саме туди й вставлявся язичок. Це місце служило надійному утриманню міндика. Тому під час гри на дримбі щічки інструменту міцно притискалися до зубів. Звук утворювався при допомозі щипків по кінчику металевого язичка. А за допомогою положень язика, губ, гортані та дихання музиканта змінювалася висота звучання.

За науковою літературою бачимо, що слово *варган* дуже давнє. Найімовірніше воно походить від слова *варга*, тобто, *губи*, *вуста*. Жителі

Прикарпаття цей музичний інструмент називали *дримба*, *дрімля* та ін. Напевне, ця назва походить від слів *дрижати*, *тремтіти*.

На території України виявилося вісім відомих і документально зафіксованих варганів, тобто, дримб. Ці знахідки стали доволі рідкісними музейними експонатами. Де вони виявлені?

Дві у місті Глухові, дві на Чигиринській землі, одна у Львові та три з Полтавщини. Тому наша знахідка трьох дримб-варганів на території півночі Поділля суттєво доповнює цінну інформацію про географію поширення музичного інструмента на Україні, ввівши на мапу північні території нинішньої Вінниччини. Вказані дримби – варгани мали ось таку форму.

Варгани (дримби), віднайдені на території України

На світлині зображені дримби, віднайдені в урочищі «Селисько» у Воронівцях. Як бачимо, подібність їх із раніше відомими досить велика.

Щодо датування виготовлення варганів, то найбільш вірогідно їх змайстровано у XV – XVII ст.

Характерним є й те, що науковець Дж. Колвейт написав плідну працю «Варгани в археології Європи», де охарактеризував типологічну систему для встановлення віку інструментів. Він наголошував, що древні варгани мали вузьку підківку, а з часом вона була дещо акцентованою, у той час як довжина скобля скорочувалася. Тому, з приводу цієї зауваги ми й вказуємо на вік варганів із Воронівців.

Ця цікава тема вимагає подальшого дослідження, аби дізнатися причини поступового відмирання на терені краю використання поселянами давнього національного музичного інструмента.

Визвольна війна 1648 – 1657 рр. та наш край у 18 ст.

На землях краю встановився жорстокий режим іноземного панування. Це викликало обурення у місцевого люду. Тому з перших днів панування польської шляхти на Поділлі почало розгорятися полум'я національно-визвольної боротьби, яка вилилась у визвольну війну всього народу.

Населення Уланівщини було активним учасником цієї боротьби за свою незалежність і свободу. Наша територія також опинилася в зоні великих боїв. Козацькі полки і сотні виганяли польських та українських магнатів, захоплювали панські маєтки та ферми.

Ім'я керівника Визвольної війни Богдана Хмельницького тісно пов'язане із нашим краєм. Активну участь у цій війні брали прості люди міст і сіл. Вони першими вливалися до козацького війська. Інколи, маючи певні навички військової організації, створювали й очолювали свої селянські повстанські загони. Блискучі перемоги козацьких військ під Жовтими Водами і Корсунем дали могутній поштовх всенародному визвольному рухові.

Ополячений український магнат Ярема Вишневецький зі своїм надвірним військом і шляхетськими загонами почав «душити» народний рух у нашій краї. Щоб запобігти здійсненню планів цього ката України, Б.Хмельницький на початку червня 1648 року послав на Брацлавщину і Поділля Максима Кривоноса – палкого захисника знедоленого люду. Перед здобуттям міст і фортець Кривоніс розповсюджував серед населення свою грамоту, у якій закликав:

«Не слухайте панів, не слухайте більше урядників, а приходьте всі до мене. Ваші батьки не знали ніяких панських законів, на цих політих вашою кров'ю полях. І ви ніколи не знайдете кращого засобу визволитися, якщо тепер із зброєю в руках не скинете панське ярмо і не здобудете свободу кров'ю своєю».

У відповідь на цей заклик багато краян, в тому числі й мешканців Воронинець, вступили в ряди повстанців. Польська шляхта, ошелешена ростом війська Максима Кривоноса, з тривогою повідомляла королю:

«...Той безчесний Кривоніс підняв на війну неорганізовану юрбу і до цього часу в Україні не перестав порушувати наш мир і всюди проводить ворожі наступи. Він здобув у боях і спустошив багато міст, винищуючи шляхту, жидів-орендаторів та ксьондзів».

Перша сутичка між повстанцями і польським військом відбулася під Махнівкою. Тут селянський ватажок завдав такого тиску, що Я.Вишневецький вимушений був тікати на Бердичів. Однак для опису

важливих подій у нашій краї треба трішки проаналізувати так званий Хмельницький літопис.

Його автор, ймовірно, жив у Хмельнику, добре знав місцевість, навколишні поселення, був обізнаний із подіями на Україні. Хоча є деякі зауваження, які вказують на голодківське походження літопису. У ті далекі часи саме тут був великий монастир, де, очевидно, й написано фоліант. Хронологічні межі літопису відносяться до 1636-1650 років. Досить детально описано селянсько-козацьке повстання 1637-1638 рр. під проводом Павла Бута – Павлюка та Карпа Скидана.

Наведені цікаві факти визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького 1648-1654 рр. Однак про це трохи нижче. Невідомий автор твору прагнув не відкидати усталених норм літописання. Він мав прихильність, симпатію до загальноукраїнського визвольного руху, визвольного походу народних мас.

При цьому, щоб праця була більш дохідливішою і яскравішою, ним використано мову простих людей, що оточували його. Так, при опису становища широких верств населення краю напередодні війни та прагнення будь-що здобути перемогу в майбутніх баталіях, автор відзначає:

«Трудно ся убогому челоуЪку поживыти, пока до нового. А то новое теж малая было утЪха: жита рвали и за диво един щоб обачив хто сноп жатый: бо той весны три мЪсяцы не было дождю. Выполнилося пророчество Исаи , же хоть сто мЪр хто посЪял, ледво одну взял»[2.214-215].

Як бачимо з цього коротенького повідомлення, автор був обізнаний з місцевими мовами життя простолюду. Найголовнішого для життя людини - хліба - не було. Картопля на Україні в ті часи не культивувалася. Її завезли набагато пізніше.

Отже - голод. Жито - основна хлібна культура. Пшеницю в основному вирощували на поміщицьких угіддях. Але в цьому літописному повідомленні цікавим для нас є і те, що жито «рвали». Тобто, виривали з корінням, подібно до конопель, льону. Житні снопи після обмолоту завжди використовували для латання стріх помешкань. Тому й потрібно було максимально зберегти всю довжину житнього стебла.

Інше повідомлення з літопису теж цікаве. „1650 р. Того ж року, місяця квітня дев'ятого дня, з вівторка на середу земля ся трясла перед Воскресінням Христовим”.

Автор вважає, що трясіння землі є своєрідним знаменням перед дальшими подіями. Тому й пише: ***«И серпы и косы ковали на оружие, и не***

дармо земля тряслася: трясли и ляхи козаков. На Украинѣ рѣки зафарбовалися от кривѣ людскои, а повны были болота трупу ляцкого».

З особливим піднесенням автор описує події визвольної війни 1648 року. *„Того ж року і місяця 30 дня Івана пана Малинина татари розсікли за Митником, коло Хмільника. Взятий пан Синявський (власник Старої Синяви – М.Д.), але викупився за 120 тисяч таляр, взятий війт хмільницький – пан Хомутовський».*

Описуючи визвольний похід Максима Кривоноса на Поділля автор відмічає: *«Кривоніс з іншими полковниками Немирів, Животів, Махнівку, Бердичів попустишили. В Тульчині багато панства погинуло. В Полонному, Старому Костянтиніві кров'ю ріки плинули.*

Виникає ряд запитань: Чому автор не описав захоплення Кривоносом місцевих поселень і замків, як, наприклад, Уланова, Сальниці, Хмільника?.. Саме при цьому поході славного полководця, визвольна хвиля особливо піднялася на Поділлі.

На жаль, невідомо з яких верст населення походив сам автор, можливо, визвольні перегони були в деякій мірі небезпечними і для нього самого, хоча він щиро співчував Б.Хмельницькому. Цікавим у літописі є й такий опис:

«В тому ж (1648) році гетьман (Б.Хмельницький –М.Д.) притяг потугою великою козаків і стояв у Скаржинцях тижднів три, а потім рушився під Пилявці і аж 13 вересня з ляхами потреба була. Були й татари на поміч козакам, і побили ляхів, а інші повтікали. Там були повні ставки і болота трупів людських».

Це підтвердження можна знайти у книзі М.С.Грушевського „Історія України-Руси” (в одинадцяти томах, дванадцяти книгах, том – 8, стор. 60), що тут, у Скаржинцях дійсно перебував Богдан Хмельницький. А саме: «3 дня 29 с. ст. липня маємо в оригіналі лист Хмельницького до одного з пограничних московських воєвод кн. Болховського, писаний: „С-под Конъстантинова”. Протопоп з Константинова, від котрого були вісти в глинянськiм таборі, казав, що того дня (29 с. ст..) Хмельницький став табором під Маркушами, п'ять миль від Константинова (тепер Маркушівці або Маркуші коло Хмільника), на полуд. схід від Острополя

Тут, на „Скаржинськiм полі”, (як се становище означає Мужилівський), Хмельницький зістаєть ся потім довший час. В листі його до Киселя, писанім коло 10 с. ст.. серпня, комісаром визначаєть ся з'їзд під Константиновим), і пізніше в листах писаних 18 і 19 серпня в обозі під „Команівцями”, „за Константиновим”(очевидно, Куманівці коло Синяви, в сусідстві Поплинець, зазначених як дальший етап походу у

Мужиловського), з'їзд знову визначається під Константиновим, „поблизу від себе”. Константинів, як бачимо, зістається все тільки загальним орієнтаційним пунктом штабової квартири, і в самому Константинові Хмельницького не бачимо ні разу, а все на полудневий схід від нього, на подільській границі (Маркуші, Скаржинці, Поплинці - Куманівці, Пилява. Схоже щоб ближше бути до сподіваної Орди)”.

1649 рік у „Літописі” описаний кількома фактами. Цікавим є такий:

„І гетьман у Хмільнику був місяця червня 15 дня і татабез лічби, цар хан ішов, а з ним військо незліченне татар: кримці, білогородці, ногаї, і многії міста поплундрували, церкви попустошили...”... „Ляхи утекли до Збаражя і окопалися у три ряди. Гетьман їх обложив, бо військо мав потужне: козаків було по п'ять крат сто тисяч, а татар з царем ханом по три крат сто тисяч».

Проаналізуємо й ці записи літописця. Дійсно, шляхетська Польща готувалася посилено до війни. Королівські війська під орудою А.Фірлея, С.Лянцкоронського і М. Остророга поповнювались новими силами. У травні польське військо перейшло Горинь і почало активні воєнні дії, оволоділо такими козацькими оборонними пунктами, як Старокостянтинів, Остропіль, Любар, Меджибіж, Летичів, Новокосятинів.

Населення міст пліч-о-пліч з козаками чинило героїчний опір, оволодівши градом, ляхи вирізували мешканців, залякували міщан. Це було у Звягелі, Острополі. Тоді Богдан Хмельницький, заручившись підтримкою татар, з основними силами вирушив із-під Бердичева на Старокостянтинів, де було зосереджене шляхетське воїнство. Перебуваючи 15 червня у Хмільнику, гетьман, щоб у польських воєвод склалося враження, ніби козаки концентруються на Поділлі, послав полк Данила Нечая до Меджибожа.

Обманутий таким несподіваним маневром, С.Лянцкоронський терміново рушив на Меджибіж. Тоді, скориставшись суттєвим послабленням польських військ, а також тим, що Данило Нечай здобув Меджибіж, Хмельницький рушив 16 червня на Старокостянтинів і оволодів ним.

Королівські війська опинилися аж під Збаражем. Сам А.Фірлей згодом визнав, що „цей відступ був рівносильний втечі”. Такий поворот подій призвів до нового могутнього спалаху визвольної війни на Поділлі, Волині, Галичині. С.Лянцкоронський з тривогою писав, що „майже всі міщани піднялися на боротьбу і вступають до війська Хмельницького”.

Вивчаючи й аналізуючи „Хмельницький літопис”, дослідник піднімає великий пласт подій, фактів. „Хмельницький літопис” стоїть за своїм значенням в одному ряду з Густинським, Лизогубівським, Острозьким та Межигірським літописами. Це визначна пам’ятка української мови, літератури та історії.

Ще більше піднесення визвольного руху відбулося під час війни 1648 – 1654 років. З її вибухом Брацлавщина опинилася в центрі військових баталій, а вже після 1649 року, за Зборівським мирним договором із польським королем Яном Казимиром, увійшла до складу Української козацької держави Богдана Хмельницького. Події у нашій країні розгорялись так.

Коронний гетьман Микола Потоцький, який з військом вирушив углиб українських земель, щоб запобігти розгортанню повстання, писав в 1648 році, що на Україні *„не було такого села і такого міста, де б не кликали до свавілля і не зазіхали на майно панів і орендарів”*[3.60].

Уланів, як і інші українські міста і замки, служив опорним пунктом військ польської шляхти. Та налякані селянсько-козацьким рухом поміщики хоча й неохоче та все ж залишали свої насиджені маєтки і поспішно збиралися в дорогу.

Цінні речі, коштовності, гроші з собою везти було вкрай ризиковано та небезпечно. Чимало панства закопували гроші, прикраси в землю, з надією невдовзі повернутися сюди.

У 1964 (1965) році у Воронівцях під час ремонту ставу і вивезення намулу на поля, було вивезено і розсіяно гноєрозкидачем великий скарб срібних монет з урочища Селисько (Звіринець), де колись стояв панський будинок, до урочища Липник. При проривці цукрових буряків на цій місці жінки, побачивши монети, збирали їх пеленами.

Обстеження невеликої кількості грошових знаків, які ще подекуди збереглися в місцевих колекціонерів, дало можливість встановити, що скарб був заритий на початку війни 1648 – 1657 років. Всі монети були польської і литовської чеканки, за короля Сигізмунда III. Це – орти, трійні і двійні денарії; шести-, трьох- і півторагрошовики, талери, гроші.

Знайдено також кілька монет ризької чеканки – драйпелькери. Доля скарбу – невідома. Приїхали через деякий час якісь люди з Києва і забрали майже всі монети.

Говорять, що були в тому скарбі навіть кілька десятків мідних чи золотих монет, але чиї вони і яка їх доля – невідомо.

Виконуючи наказ Богдана Хмельницького, полковник Максим Кривоніс об'єднує розрізнені селянські загони на Поділлі в організоване військо, кількістю 10 тис. осіб. Цими силами він за короткий час оволодів фортецями і укріпленнями Бердичева, Янушполя, Чуднова, Уланова, Острожка, Сальниці, Хмільника.

Реєстрові козаки, які входили в хоругву під командуванням уланівського старости Казимира П'ясочинського з великими втратами відступили. Метою П'ясочинських було не дати пограбувати і спалити своє родинне гніздо у Вінниці. Тому уланівський староста зі своїми загонами незабаром появився там. Спільно з батьком зміцнював свої військові сили, вербував нових вояків.

А тим часом містечко Уланів було спалено, замок зруйновано. Розорені були поміщицькі маєтки у навколишніх селах: Воронинцях, Сальниці, Острожку, Лозні.

Взимку 1651 року шляхта, порушивши умови Зборівського мирного договору, знову розпочала військові дії на Брацлавщині. Каральний похід очолив М.Калиновський. Однією хоругвою (підрозділ, що відповідає роті солдат – *М.Д.*) командував уланівський староста Казимир П'ясочинський.

Ще раз ми бачимо Казимира П'ясочинського в бою під містечком Красним 20-23 лютого 1651 року. Тут його хоругва, а також черкаського старости Адама Киселя і Криштофа Корецького на чолі з С.Лянцкоронським вщент розбили козацькі загони полковника Данила Нечая. А в березні цього ж року вони самі зазнали поразки в боях під Вінницею. Тут і загинув при штурмі Вінниці уланівський староста.

Є ряд документів, які переконують, що в Уланові деякий час перебував гетьман України Богдан Хмельницький, війська якого стягувалися Чорним шляхом до села Пилявці. Тут згодом було розгромлено відбірні загони польської шляхти. Достеменно відомо, що в селі Скаржинці гетьман зі своїм військом кілька тижнів стояв перед Пилявецькою баталією.

Уланів знаходився на кордоні володінь українсько-козацьких полків, тому в ньому довгий час перебував чималий козацький загін. Останній збудував на півострові, утвореному Сливодою, цегляну фортецю-замок (стара дерев'яна фортеця була спалена). Біля неї - невелику дерев'яну православну церкву. Історик Є.Сицинський так говорить про залишки уланівської фортеці в кінці 19 ст.:

«..Над річкою, в межах містечка на високому березі зберігся підвальний поверх колишнього кам'яного замку. Називається – замковище. Складається з двох площадок, розділених дорогою, що йде на замковище. Одна з площадок має довжину 63 і ширину 45 шагів, а друга довжину

63 і ширину 50 шагів. Форма замковища чотирикутна, рівна поверхня. Обведено валом, який не скрізь зберігся. Із замкових будинків власник Пшевлодський побудував цукровий завод».

Незважаючи на ряд перемог під час національно-визвольної війни проти Польщі, становище України було надто непередбачуваним. Козаки, втомлені війною, починають виступати проти гетьмана Б. Хмельницького. У таких складних умовах гетьман звертається до московського царя Олексія по допомогу. 8 січня 1654 року у м. Переяславі відбувається козацька рада, на якій частина козаків присягнула на вірність московському царю (всього 284 особи).

Не було на раді представників Запорозької Січі, полковників уманського та брацлавського полків. Рішуче відмовився підписувати договір вінницький полковник Іван Богун – доля України для нього була на першому плані, тож не йшов на жодні перемовини ні з поляками, ні з московитами, ані з турками. Іван Богун попереджав:

«У Московщині продають людей на базарі, як у нас худобу. Приєднатись до такого народу – це гірше, як скочити живим у вогонь». Вся подальша історія з цим «союзником» й понині нам яскраво демонструє цю правду.

Та поряд з цим правлячі кола Речі Посполитої, довідавшись про прийняття козацькою Україною царської протекції 1654 року, організували проти неї воєнний похід. Мета була одна: змусити Б.Хмельницького розірвати стосунки з Росією. Передбачалися також відповідні дипломатичні заходи для залучення на свій бік Кримського ханства і створення широкої коаліції проти козацької України та Росії. Війська Станіслава Потоцького вдерлися в Україну і переможно просувалися по її укріпленнях... (Пригадаймо взяття козацької фортеці в Буші в ті часи).

Стосунки Б.Хмельницького з Москвою не склалися з самого початку прийняття протекції. Москва не хотіла допомагати Війську Запорозькому у боротьбі з поляками, ігнорувала будь-які прохання про це.

Гетьман зрозумів, що Росія зневажає інтересами козацької України і таємно почала переговори з Польщею. Це надто обурило Хмельницького. Тоді на раді старшин гетьман заявив про необхідність розірвання угоди з Москвою. Влітку 1656 року він веде переговори з Швецією та Трансільванією...

Після Переяславської ради 1654 року Україна опинилася під найжорстокішим московським гнітом. Царизм порушив статті Переяславської угоди, перейменував Україну на Малоросію, ліквідував її автономію, Запорозьке військо, закріпачив народ України, пригнічував її культуру...

Московіти заборонили вживання української мови, вкрали у нас рідну православну віру. Адже давно відомо, що князь Володимир пройшов хрещення у водах Дніпра і з тих пір ми є православними. Спочатку були охрещені ми - українці Київської Русі, а не Московія, яка заснована на 500 років пізніше від усіх європейських країн – у 14 столітті, до складу якої входили тоді лише угро-фіни та монголо-татари. Практично будь-який татарин, башкир чи мордвин, прийнявши хрещення, ставав росіянином. Так є й тепер. Невдовзі московіти вкрали в нас й патріархат, перейменувавши його на Московський.

Навіть гроші, і ті Росія вкрала у нас, рубаючи на шматки нашу гривну. А від того, що рубали, й виникла назва *рубль*. Гривна була дуже дорогою грошовою одиницею. Розмінних монет ще не було, тому й рубали на дрібніші шматочки, аби купити якийсь товар. Можна ще і ще багато наводити прикладів поглинання України московськими царями та їх політикою. Утиски були практично в усьому.

Торкаючись цього питання, забігаючи вперед, хочеться привести ще кілька прикладів. За переписом населення у 1926 році Україна нараховувала майже 87 мільйонів українців, у той час коли росіян було менше. Результати перепису визнано недійсними і їх приховали. А відтак Росія почала робити все, аби збільшити цифру росіян. Тому й почалися гоніння, чистки, голодомори, репресії, переселення і т.п.

Відомий російський письменник Олексій Толстой вдало і справедливо описав свою державу Русь Московську:

«Есть две Руси. Первая – Киевская – имеет свои корни в мировой, по меньшей мере в европейской культуре. Идеи добра, чести, свободы, справедливости понимала эта Русь так, как понимал их западный мир.

А есть еще другая Русь – Московская. Это – Русь тайги, монгольская, дикая звериная. Эта Русь сделала своим национальным идеалом кровавую деспотию и дикую отчаянность. Эта Московская Русь издавна была, есть и будет полнейшим отрицанием всего европейского и отчаянным врагом Европы».

Отож, союз із Москвою призвів до ще більшого посилення її ворожих загарбницьких намірів. Вже у 1667 році московити уклали з Польщею таємну Андрусівську угоду, згідно якої Лівобережна Україна переходила до Москви, а Правобережна – до Польщі.

Друга половина ХУІІ століття відома в Україні під назвою «Руїни». Цей термін вдало підходить і до нашого краю. Систематичні війни, що постійно велися і в цім краю, призводили до занепаду господарства, торгівлі та й в цілому всього суспільного укладу.

Із болем в душі селяни залишали свої спустошені оселі і тікали світ за очі. Цілими групами, навіть селами, переселялися в більш безпечні місця лівого берега Дніпра. Там поки що було спокійно.

Хто володів Воронинцями, Улановом від 1657 до 1672 року - невідомо. Далі історичні джерела повідомляють, що після припинення існування Української держави наш край із іншими поселеннями Брацлавщини на підставі Журавненської польсько-турецької угоди в 1676 році увійшов до Турецького цесарства. А відтак, Хмільник, Уланів, Сальницю та інші села захопили турки. 27 років їх гарнізони стояли тут. Вони укріплювали замки, прибудовували сторожові вежі, пости тощо. Між замками прорили підземні ходи, погребі. Такі підземні лабіринти ще й зараз є в Хмільнику, Уланові, але вони занадто привалені землею.

Знову настали страшні часи на нашій території. Села поступово обезлюдніли. Одних турки продали в рабство, інші самі втекли до козаків. В Уланові зовсім занепали ремесло, торгівля...

За *Карловицьким мирним договором 1699 року* Туреччини з Польщею наша земля знову офіційно була закріплена за Польщею. Потомки шляхтичів, що втекли під час Хмельниччини та турецької невизначеності, масово верталися у бувші маєтки своїх батьків та дідів. Прибувши сюди, заставляли маленькі поселення, а деінде й пустки, де не проживало жодної людини. Як наприклад, поблизу Уланова «пустка хмільницького міського війта», що теж повністю обезлюдніла (нині село Пустовійти).

Нові власники вимушені були знову надавати селянам, на досить великий проміжок часу, право слободи. Знову доводилося закликати нових осадників у зруйновані поселення. Таким чином почалося нове масове заселення нашої території - Брацлавщини. Виникали й нові хутори, селища.

Саме на цей період припадає створення, або швидше, відновлення фільварку у Воронинцях. Розташований він був, наймовірніше, на території де тепер існує урочище «Двір» («За Двором»), тобто, північно-східні землі у сторону села Тараски. Відомо, що практично усі власники Воронинець володіли землями обох сіл.

Тобто, зростання попиту на сільськогосподарську продукцію спонукало землевласника (і не лише з Воронинець) до перетворення свого маєтку на фільварок. Урожайність у фільварку була вищою порівняно з селянськими господарствами.

У фільварку Воронинець вирощували зернові, влаштовували городи, ставили на відгодівлю волів, розводили різну птицю, займалися рибництвом. Зрозуміло, що продукція вироблялася не для власного

споживання, а на продаж. Саме з фільварку й наступні власники села відправляли на ринки Півдня і Заходу великі валки з різним зерном і мали взамін значні суми грошей.

Не дивно, що у фільварку щорічно на продаж відгодовували від 100 до 300 – 500 волів. Саме останніх масово переганяли на західні європейські ринки по прадавньому Галієвому шляху. Тож недарма люди села й нині носять свої прадавні прізвиська, пов'язані з сільськогосподарськими тваринами. Нагадаю, що крім фільварка у центрі Воронинець на нинішньому Селиську, існував великий фільварок у Галавщині (Головщині). Він проводив також великі торгові операції по продажу зерна та худоби.

На початку 18 століття наш край перебував у віданні Польщі. Уланів став центром староства, на чолі з Вінницьким старостою Йосипом Колюмна-Чесновським (Чосновським). Володарем Воронинець з 1715 року стає поміщик Павло Ушанський, колишній потомок уланівських власників Ушанських. Цей же поміщик тримав в оренді й село Тараски, тобто був посесором.

Слід наголосити, що уланівський староста Йосип Колюмна-Чесновський велику увагу приділяв запровадженню католицької віри на своїй території. Як ревний прихильник католицизму, він в 1716 році збудував в Уланові римо-католицький храм Преображення Господнє, а на міському кладовищі – католицьку каплицю.

Перші християнські церковні споруди були в урочищі Вороничів, нинішньому Селиську. Із переселенням людей у нове місце, невдовзі було збудовано (нині на місці старої школи) козацьку дерев'яну церкву. Із масовою примусовою християнізацією населення у 1649 році на місці попереднього постарілого храму було збудовано новий дерев'яний, козацький Свято-Покровський храм із трьома банями. Навсі пізніші храми, які були побудовані на місці нинішньої школи, саме із цієї церкви завжди переносили дерев'яну дошку із зображенням „всевидючого ока” з написом - *1649 рік*.

Пізніше у візиті 1780 року єпископів Іоанна (Івана) Чесмени і в 1790 року Петра Зубицького у Воронинці сказано, що про точний час побудови цієї дуже давньої церкви майже нічого не відомо. Існувала лише легенда, що храм збудований із дерева, зрубленого у бувшому на тім місці дубовому лісі, і, звичайно, без жодного металевого цвяха. Невідомо й нам хронології, коли та церква припинила своє існування. Але те, що храм був козацьким Свято-Покровським, ми це побачили по наступних християнських спорудах у селі.

Щодо Уланова, то вплив знатного поміщика Йосипа Колюмни-Чесновського на території, що належала до всього Уланівського староства, був таким великим, що через деякий час він придбав у своє володіння Воронинці, Сальницю і ряд інших значних поселень.

Економічне становище староства в цей час характеризувалося розширенням панщинно-фільваркового господарства, дальшим закріпаченням населення.

Тому впродовж I половини 18 століття тривав період поступового перетворення селян-слободян на кріпаків. Це викликало неабиякий протест серед останніх.

Проявляються різні форми опору, втечі селян від ненависних поміщиків, виникнення гайдамаччини. В 1734–1735 роках велика кількість повсталого люду нашого краю втекло до гайдамацького загону, що діяв в Хмільницькому старостві під керівництвом Митки. Почалася велика визвольна боротьба проти поляків, які всіляко насаджували католицьку віру та здирників – євреїв.

*Села шукали правди й волі.
Козачились і йшли на справу,
В боях кували щасну долю,
Звільняли край свій і державу.
Сокира, вила – сільська зброя,
Діє ще ліпше од гармати...
- Вперед, брати, - я Бога молю,
Щоб Україну не проспати.*

М. Дорош

«Літопис Вінницького капуцинського монастиря» наголошує: «...1750 року гайдамаки безперервно з'являються поблизу Вінниці. Деяких з них захоплено. Вони здобули Літин, у Летичеві напали на домініканський монастир, пограбували його, але нікого не вбили. Тоді уланівський староста Чосновський прибув у Вінницьке староство зі своїм загonom, що складався з волохів, сербів, угорців, оточив Якушинецький ліс, де з минулого року часто переховувалися гайдамаки, і розбив їх там. Проте в Якушинецькому лісі сховався інший загін, чисельністю 39 осіб. Це були ті гайдамаки, що влаштували безчинства в районі Літина та Летичева. З Якушинецького лісу вони напали на вінницький замок і намагалися схопити губернатора. Звідти вони напали на єзуїтську колегію, виламали двері в коридор будинку, але були вбиті. Наприкінці липня гайдамаки були розбиті польськими військами під Літином: 2 гайдамаків було вбито, а 15 поранено».

Витримати примусову експлуатацію селянство не могло, тому й піднімалося на боротьбу проти закріпачення. Ось як власники нашого краю вводили обов'язкові повинності. Наприклад, в 1763 році панщина досягла 120 днів на рік для тих, хто мав свою тяглову силу – коня чи вола, і 90 днів для „піших”. Посилився наступ на міщан Уланова, його позбавляли громадських земель, скасовували привілеї, надані Магдебурзьким правом.

Ремісників примушували працювати без оплати. Міщани поступово перетворювалися на кріпаків, потрапляли в цілковиту залежність від старости. Це викликало обурення народу. Він піднімався на боротьбу, ремствував. Наростав могутній гайдамацький рух по всій Правобережній Україні.

Польська шляхта спільно з католицькою церквою намагалася придушити заворушення народу і зберегти свої привілеї на Україні. Вона створила своєрідне військово-політичне об'єднання, так звану Барську конфедерацію. Озброєні конфедерати чинили люту розправу над українським населенням. А це, в свою чергу, ще більше посилювало гайдамацький рух.

Російський царизм спільно з магнатами Польщі жорстоко придушив це повстання. В 1768 році біля Уланова відбулася битва конфедератів і російських військ з уланівчанами та повстанцями інших місць, що сховалися в місцевому замку. Шляхта вчинила криваву розправу над учасниками повстання. Їх привселюдно вішали, відтинали голови, руки, вуха, носи, виколювали очі, садовили на палю.

Про жорстоку розправу польських магнатів над повсталими гайдамаками говорить й Тарас Шевченко в одній з приміток поеми «Гайдамаки»:

«...зрадою взяли ляхи Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський табір недалеко Балти, з одрізаним язиком і правою рукою. Браніцький, польський генерал, так велів зробити, щоб він чогонебудь не сказав на нього; потім кати роздягли його, як мати родила, і посадили на гарячі штаби заліза; потім зняли із спини дванадцять пасикури. Гонта повів очима і страшно глянув на Браніцького; той махнув рукою – і розняли Гонту на четверо, розвезли тіло і поприбивали на середохресних шляхах...»

Однак дух непокори шляхті й далі єднав не одне покоління українських патріотів. Наприкінці 18 століття польська держава значно ослабла, перетворилася на другорядну країну. Далися ознаки анархії в середині держави, антифеодальні виступи польських селян, народні повстання у Правобережній Україні та в Білорусії. Цим скористалася Австрія, Прусія і

Росія. У 1772 році вони здійснили перший поділ Польщі, у 1793 році другий поділ, за яким до Росії відійшли Правобережна Україна, в тому числі Поділля й Білорусія. Після третього поділу Польщі 1795 року вона, як держава, перестала існувати.

Неоднозначним був і релігійний стан у краї. Ще у 17 ст. більшість парафій були православними, а з початком 18 століття деякі з них під тиском влади Речі Посполитої перетворилися на греко-католицькі. Кількість таких храмів з року в рік зростала. До цього ряду відноситься й греко-католицький храм у Воронинцях. По суті, цей храм ставав уніатським і визнавав владу папи Римського.

У посиленні римо-католицького впливу у нашому краї велика роль була відведена Голодьківському василіанському монастирю. Саме базиліани поширювали католицизм у краї з великим натхненням: через школи, кляштори та ін. По суті, цей єзуїтський монастир під Хмільником отримав у свою власність велику заселену територію із назвою *Юридика*[2.244].

У 1775 році Уланів з навколишніми селами було передано польським королем Станіславом Августом (1764 – 1795 роки) магнату Олександрю Крашевському взамін втрачених ним маєтків Йорданів, віднятих Прусією. В 1785 році всі ці землі переходять до сина О.Крашевського – Людвіга[6.68].

За II поділу Польщі ця територія стала російською. Хоча й сподівався народ, що нарешті прийде довгоочікуване визволення, але його надії не оправдалися. Більшість польських панів залишилися в своїх маєтках, але під юрисдикцією Росії. Зникає навіть назва „Україна”, натомість, запроваджується – „Малоросія”. На 1775 рік припадає знищення російською імператрицею Катериною II запорозької Січі. Цим самим вона знищила й Козацьку державність.

До 1777 року в Уланові був старий дерев'яний храм, збудований на гроші прихожан, потім проданий в село Подорожну. Від нього для нового кам'яного була залишена і розміщена над вратами ікона Божої Матері „Утоли мої печалі,” яка вважалася за чудодійну. В цьому ж році новий хрестоподібний храм був освячений на честь Вознесіння Господнього. Вся ця споруда, і особливо іконостас, вражали своєю величністю і довершеністю.

А шляхта все старалася масово окатоличити український народ. Для цього ще раніше створено унію, тобто з'єднання православної церкви з католицькою; щоб богослужіння, обряди не змінювалися, а православні священики підкорялися Папі римському. Уніатів спочатку не слухали, але король дозволяв непокірних священиків звільняти від служби.

І тоді в 1794 році Воронинський уніатський прихід возз'єднався з Православною церквою при священникові Павлові Жучківському. Це сталося ще й тому, що власник Воронинець за віросповіданням був католиком, тому й прагнув через священника окатоличити населення села. На місці старої церкви в 1802 році була побудована нова Свято – Покровська, дерев'яна, трьохкупольна, крита гонтою. А ще раніше, в 1795 році, коли почалося будівництво цієї церкви, їй видано храмову грамоту на проведення служби.

Воронівці у 19 столітті

У зв'язку з приєднанням Правобережної України до Росії після III поділу Польщі 1795 року Уланів з навколишніми селами відійшов під управління містечка Літин, який став центром повіту. Тепер замість польських поміщиків землі нашого краю отримали російські дворяни. Вже наприкінці ХУІІ століття Уланів, Тараски, Рибчинці, Пагурці належали ставленику Росії, графу Ільїнському. Воронинці віддано у власність Петра Івановського – великого польського поміщика.

Хто такі Івановські? Історія цього роду надто неясна. Є думка, що предок їх Євстафій Івановський (Геленіуш) свою родослівну визначав, як *«шляхту коронну та помісну із села Іванов, що недалеко Кракова»*. У ХVІІ ст.. Івановські з'явилися у південно-східних воєводствах Речі Посполитої. Та найбільшого піднесення рід досяг у ХІХ ст. Брат Петра Івановського Діонісій був одружений із Феліцією Залеською.

Проживала родина у нашій Курилівці. Тут збудували красивий, у готичному стилі палац. Проводили розкішні зустрічі зі світилами Росії та Європи. Цей маєток назвали «Малими Афінами» за освітню та культурно-духовну роботу.

А донька власника Воронинець Петра Івановського, голови головного київського суду - Кароліна, за волею батьків, видана заміж за сина Петра Християновича Вітгенштейна – Миколу. Герой війни 1812 року з французами великий військовий керівник Петро Християнович доживав свій вік у Кам'янці Подільському, неодноразово бував у Воронинцях.

Перебуваючи на службі при цареві, Микола Вітгенштейн холодно ставився до молодої дружини, гуляв, пиячив і вона вимушена була перебратися у Воронинці. Батьки у спадок віддали їй, крім цього маєтку, ще й Петриківці і Тараски.

Доля жінки склалась драматично. Народивши в шлюбі доньку Марію, в атмосфері пригнічення проводила свій час Кароліна. Дізнавшись про

гастролі великого угорського композитора і музиканта Ференца Ліста по Україні, поїхала в Київ, познайомилась з ним, запросила на гостини у воронинський маєток. Тут великий маестро, в оточенні любові, спокою і чарівної жінки, творив свої незрівнянні мелодії, які увійшли в цикл „Колоски з Воронинець”. Але про це окрема розповідь у книзі.

Яке ж становище в цей час простого люду, кріпаків Літинського повіту? Жителі Уланова були обезземелені і, в основному, займалися різними ремеслами: ткацтвом, шевством, бондарством, кравецтвом, перевезенням різних товарів, торгівлею. Тут, як і в кожному селі, було 2-3 корчми, ряд купецьких лавок. Це в деякій мірі задовольняло потреби містечка і навколишніх сіл.

Однак умови життя селян ставали все важчими. Працюючи на поміщиків, кріпаки змушені були за мізерну плату найматися до власників фільварків. На виснажливих польових роботах вони щоденно гнули спину, заробляючи за повний трудовий день лише 12 – 15 грамів хліба. Очевидець тих часів російський генерал С.Шипов засвідчив, що *„на Поділлі поміщики нестерпно пригнічують селян, тут народ доведений до крайнього злиденно-вбогого становища, яке хіба тільки на плантаціях негрів існувало”*.

Польська організаційна статистика визнала, що орендарі і економи *„гноблять і душать різними способами бідного селянина, нищать його непомірною працею, грабують його худобу, продукти, призводять його до останнього убогства і нужди”*.

Відрядно відмітити, що за час володіння Воронинцями Петром Івановським було насипано велику дамбу через Сливову, яка перегородила річку, зробила величезний ставок. Збудували у 1845 році двоповерхове приміщення для млина та у 1846 році двоповерхове складське приміщення (магазин). Закуплене за кордоном устаткування для млина досить швидко окупилося. Це був перший водяний млин на всій окрузі. До цього помел зерна робили жорнами та вітряками, яких у Воронинцях було всього три.

Однак слід зауважити, що шлюзи на греблі неспроможні були пропустити великий напір води, особливо весняної, насип – дамбу часто промивало, надто навпроти річкового русла. З гуркотом і силою вода виривалася в річку, заглиблюючись у глиняні пласти ґрунту. Місце, де часто збігала вода з прорваної дамби і нині носить назву «Жовтий вир». Жовта глиняна вода тут про це нагадує й сьогодні. Тоді було запропоновано насипну дамбу зробити дугоподібною, випуклою в сторону течії. Це дало ефект.

Біля нової греблі зробили ще один шлюз - опуст води. Для ще більшого зміцнення дамби власники за відповідну плату дозволяли проїзд по ній. Багато мешканців Лозни, інших сіл для проїзду на ярмаркові дні в Уланів, Бердичів, Хмільник, які тривали по 4-6 днів, користувалися коротшою, зручною дорогою через дамбу. Цим самим насип втрамбовувався, ущільнювалася земля, вода перестала руйнувати споруду.

І нині ми користуємося витвором задуму поміщика і результатами важкої праці своїх далеких попередників. Це вони возили не один рік підводами землю, щебінь, самі ж накидаючи вантаж на транспорт, потім вручну скидали, трамбували, зміцнювали. Загачували водяні вирви чим тільки могли. До млина збіжжя везли з багатьох сіл.

Тижнями стояли підводи, очікуючи своєї черги. Для Воронинець млин був і є головним елементом символіки. Ось чому саме колесо водяного млина внесено до герба села.[3.36]. Про це можна буде прочитати у розділі «Топонімічними стежками Воронівець».

Прибутковим елементом кожного поміщика була також корчма (шинок). У Воронинцях корчма була в найбільш людному зручному місці, біля млина та складського будинку (магазину). Правильніше - навпроти колишньої хати Семерика Анатолія Харитоновича.

Мешканці Воронинець не мали права не тільки самі вигнати горілку, а й навіть привозити в село куплену в іншому місці, незалежно від кількості. У поміщика корчму завжди орендували євреї. Вони були торговельниками, купцями і посередниками в торгівлі, сільських промислах.

Для змученого долею і роботою селянина корчма була чи не єдиним місцем розради. Тут він пропивав свої мізерні прибутки, а часом навіть й хатнє майно. Тож не дарма в українському народному фольклорі шинок часто постає, як місце де живе нечиста сила. Саме вона, впливаючи на відвідувачів корчми, робить їх безвольними та безпорадними.

Селяни Воронинець та інших навколишніх сіл були ще й безправними і повністю залежали від поміщиків. В них забирали будь – що: худобу, майно, кожну жінку примушували взимку прясти 8-10 мотків ниток з конопель, вовни чи льону. Кожен двір повинен був виткати зі своєї сировини для панських потреб 50 - 60 аршин полотна. За невиконання чи найменшу провину селян сікли різками, карали іншими способами, штрафували.

Терпець народу вривався, і люди продовжували боротьбу проти гніту. На території Літинського повіту особливо активно діяв в 20 – 30

роки 19 століття повстанський загін Устима Кармалюка. Деякий час, ховаючись від царських переслідувачів, цей ватажок із невеличким загоном перебував у лісі села Лозни. Сюди ж таємно тікали кріпаки з навколишніх сіл. Жителі села постачали їх одягом, продуктами харчування. Тут відсидівшись певний час, Кармалюк знову робив свої сміливі походи по землях нашого краю.

Старожили сіл Лозни, Воронівець багато могли б розповісти про проживання Кармалюка в місцевому лісі. Так, наприклад, житель села Лозни І.В.Струтинський розповідав, що:

«В дитинстві не раз бігав у ліс дивитися на печери – землянки, де жив Кармалюк з побратимами. Це – найвища лісова гора. В ній видовбані в камені просторі ніші, що нагадують своєрідні печери. Дерев'яні бруси через якихось сто років згнили, запала стеля до землі. Але кам'яні стовпи, що підпирали дубові сволки, ще довгий час нагадували людям про житло месиків. Сьогодні в лісі тільки дві ями вказують, що тут жив Кармалюк, але народна пам'ять береже мужній образ правдоборця. Гора, на якій жив ватажок, носить назву Кармалюка. Свій візит народний месник з побратимами зробив також до місцевого поміщика в Уланів. Розправився з ним підпалом маєтку, велику кількість добра вивіз до Чорного лісу».

Щоб не допустити нового вибуху народного гніву, у 1839 році частину ремісників з Уланова, Воронівець, Лип'ятина та деяких інших сіл насильно було переселено в Гайсин, Бар, а натомість привезено кріпаків з сіл Черепашинці, Павлівка, Гущинці (колишнього Калинівського району). Злидні, безправ'я і бідування були постійними супутниками селян.

Новий власник Уланова граф Холоневський незабаром продав маєток поміщику Крушинському, а сам поїхав у своє родинне гніздо село Янів (Іванів) Калинівського району. Напевне, там він добре господарював, коли ще й зараз його іменем названа залізнична станція і зупинка потягів - „Холоневська”.

Центром економічного життя для навколишніх сіл був уланівський ярмарок. Навколо нього без усякого ладу та симетрії купчилися різні крамнички. Тут і далі мешкало багато крамарів, купців і ремісників. Цілий квартал був з єврейської бідноти. Тут ще в далекі часи примудрилися спорудити одноповерхові приземкуваті будиночки, склалися вони в основному з одних підвалів. Вулички були після ярмарків дуже забрудненими, та де-не-де такі вузькі, що по них було досить важко роз'їхатись двом зустрічним візкам.

Товарно-грошові відносини втягували в свою сферу також селянське господарство. Щоб сплатити різні штрафи та податки, селяни Воронинець, інших навколишніх сіл продавали на ярмарку в Уланові продукти своєї праці. Купці (євреї) за безцінь скуповували продукти селянської праці: жито, пшеницю, овес, гречку, просо, мед, віск, худобу, птицю, вироби ремесла тощо.

Через митниці поблизу Києва щоденно десятки купців з Бердичева, Уланова, інших міст нашого краю провозили свої товари аж в Росію. Особливо були поживлені торгові шляхи: Хмільник – Уланів – Бердичів – Житомир – Київ, Бердичів – Уланів – Хмільник – Літин – Вінниця.

У 40 – х роках ХІХ століття в Уланові було відкрито банківський будинок, який проводив кредитні операції по фінансуванню торгівлі, надавав поміщикам кредити під заставу їх маєтків, врожаю тощо. В цей час Уланів, як центр волості, мав станову квартиру, волосне управління, цукровий завод, великий фільварок на так званій Міській дубині, винокурню, цегляний завод, костел, аптеку, цілий ряд шинків і корчм.

Власники Воронинець, Тарасок прагнули якось оживити духовне життя селян. Тому вкладали чималі кошти у будівництво і ремонт церковних споруд. У 1818 – 1839 рр. у Тарасах була збудована нова кам'яна хрестоподібна церква Пресвятої Богородиці, у Воронинцях в 1826 році в наявній церкві зроблено новий іконостас. Кароліна Вітгенштейн в 1845 році виділила чималі кошти на його оновлення і позолоту.

Однак в 1855 році сильний вітер зірвав з церкви центральну баню разом із хрестом і кинув за метрів 20 – 30 на землю. Все населення Воронинець вийшло на ремонт храму. Незабаром церква знову сяяла своїми банями - ротондами.

Важливо відмітити й те, що з приходом на посаду управляючого Подільською Єпархією архієпископа Кирила в 1832 році, протягом якихось 5 – 8 років, уніатство припинило тут свою діяльність. Тому у Воронинцях знову відновилося Православ'я. З цього часу церква набирає особливого розвитку і піднесення. Будь-який громадський захід проходив лише за благословення церкви.

До церкви йшли з питанням одруження, похорон, хрестин, спокути гріхів, будівництва й освячення збудованого. А будувалося у Воронинцях багато. Вже в кінці першої половини ХІХ століття збудовано цегельню (де Протор'єви живуть), свічкарню, олійню. Згаданий вище кам'яний млин на два постави з різними круподернями та

драчками працював безперебійно. Воронинці, як вже згадувалось, мали кілька вітряків на найвищих вітряних місцях на Хуторянщині. Селяни вулиці Труші часто мололи своє збіжжя у вітряках села Чернятинці.

На той час переважну частину населення села складали українці, але жило й чимало людей інших національностей, зокрема, поляків, євреїв. Останні, як правило, завідували корчмами, ставком, млином, олійнею, вітряками. За віросповіданням тут були православні, католики, іудеї.

Провідною галуззю господарства в середині XIX ст. було в основному землеробство. Безземельні селяни наймитували, виготовляли прості ремісничі вироби. Частина населення, як вже вказувалося вище, йшла на заробітки в Уланів, в основному, до євреїв.

У 20 – 30 роках починає масово розвиватися цукрова промисловість. Жителі Воронинець підводами возили цукрові буряки в Уланів на переробку. Завод існував тут до 1884 року. Був свій цукровий завод і в селі Пагурці.

Крім цього селянам доводилося й далі виконувати чимало повинностей: корчувати ліс, будувати комори, ремонтувати дороги й містки, чистити ставки, ловити рибу, збирати в лісі гриби та ягоди, лагодити греблю через Сниводу.

Містка, що сполучав дві великі вулиці Труші й Мар'янівку, весняна вода майже щороку зривала. Саме через цей місток проходила дорога з Уланова до Пикова, через Труші, Мар'янівку, Хутори Кривошиїнські, Кривошиї. Саме сюдою купці і ярмарчани їхали на торги, тому важливим було його щороку ремонтувати. Ще й нині місцевість, де колись був місток, носить «Місток», хоча його там давно немає.

Щодо житла селян, то це були вбогі курні хатини. Маленькі віконця ледь пропускали світло. Хатні меблі склалися з грубо збитого столу, лавки вздовж стіни, мисника, скрині для одягу та дерев'яного полу (ліжка).

Одяг селян грубий, домотканий, в основному виготовлений із конопель, хоча дехто мав із шерсті. Дівчатка часто у свята одягалися у вигаптовану власноручно сорочку, запаску, фартух, пояс. На голові була кольорова стрічка, яку в селі називали - бинда.

Сім'я здебільшого мала лише одну пару чобіт, тому переважну частину року ходили босоніж, або в личаках, постолах. Узимку носили кожухи або свити з чорного чи коричневого сукна.

Щодо прикрашення житла, то стіни всередині помешкання і лицьова сторона, білилися, а бокові й тильна - обмазувалися жовтою або червоною глиною.

Інколи зовнішні стіни хати доповнювалися ще розписами. Ними також прикрашали двері, печі, грубки, комини. На центральному сволоку хати обов'язково вирізували православний хрест.

В селі панували бідність і вбогість. Дуже часто під одним дахом тулилася вся селянська родина, разом з худобою і птицею. Рідко в якого селянина можна було бачити клуню для збіжжя, а рідше – комору або ж хлів.

Подільська губернія була прифронтовою зоною під час Кримської війни (1853 – 1856 рр.) Тому звідси особливо багато було мобілізовано чоловіків до діючої армії. Чимало воїнів Уланова, Воронинець повернулися з війни з „Георгіївськими хрестами”, іншими нагородами.

Настав 1861 рік. Селянська реформа започаткувала кардинальні зміни в житті та свідомості селян. Хоча вона й була половинчата, все ж дала поштовх до появи на селі землеробів-власників, які через певний проміжок часу мали зосередити в своїх руках більшу половину сільськогосподарського виробництва.

Чутки про царську волю - маніфест, яким для селян надавалася ота воля, почали поширюватись серед сіл повіту вже весною 1861 року. Їх поширювали різні чиновники, що займалися підготовкою проведення земельної реформи в повіті.

У Воронинцях, Уланові, інших селах скликано загальний схід громад, на яких зачитано царський маніфест та витяги з «Положення 19 лютого». Протокольних записів, на жаль, не збереглося. Ймовірно, що схід відбувся побіля церкви, а оголошував на ньому документ який-небудь поліцейський або чиновник з повіту чи місцевий священик.

На подібних сходках зверталась увага також на створення селянської адміністрації та станових адміністративних одиниць – волостей. Відмічено також, що панщину відмінять аж через два роки. А до того часу селяни будуть називатися «тимчасово зобов'язаними». Людській радості не було меж. Люди плакали, вітались, обнімались, прощали один одному гріхи, ворожнечу.

«Три дні по всіх селах дзвонили дзвони, люди по полю водили попа, землю святою водою кропили. Святити криниці та хати, ворота та двері в хатах відкривали. Коло воріт столи ставили з хлібом, печенею та медом.

Господар запрошував усіх розділити з ним радість, наливаючи з пляшки горілку. В церкві «святі врата» цілий рік не закривали, біля неї варили громадські обіди. Це було дійсно свято з усіх свят. На radoщах люди навіть свою худобу повипускали на волю і ходила вона де її заманеться.

Ніхто не закривав ні дверей в хатах, хлівах, ні воріт в дворах, щоб волю не закривати».

Так описував селянську реформу Ратушний А. із с. Війтівці (Жданівка). Безперечно, подібне було по всіх селах, в тому числі, й у Воронинцях.

Новий земельний устрій кожного села був затверджений в «Уставній грамоті». Її було складено мировим посередником і поміщиком, власником землі, а затверджено, як тоді говорилося, в «Подольском губернском крестьянских дел присутствии».

Відомо, що всіх селян записано в чотири категорії: *тяглові, піші, городники та бобилі*. Селяни, що належали до двох перших категорій, користувалися як садибними, так і польовими наділами землі.

За Указом селянинові, що відробляв панщину тяглом, давалась тяглова норма 10 десятин, а селянам - пішим - 5 десятин, таку ж норму нарізали синові – члену селянського двору, який відробляв уже панщину. Городники володіли лише садибними ділянками. Розміри їх коливались в той чи інший бік від однієї десятини. Бобилі не мали навіть садибних ділянок.

Недавня радість швидко закінчилась. Біднота не могла прохарчуватися зі своїх маленьких ділянок і змушена була знову йти в кабалу до поміщика, одержуючи землю в оренду на дуже важких умовах. Крім надмірної орендної плати, селяни Воронинець, як і інших сіл, зобов'язувалися обробляти поміщицьку землю своїм тяглом і примітивним реманентом.

Оскільки селяни були неспроможні заплатити всю викупну суму поміщику, а останні були зацікавлені в цьому, то царський уряд виділив селянам позику в розмірі 80% для повного наділу і 75% для неповного. Цю позику селяни з великими відсотками повинні були платити державі протягом 49 років. Але варто відмітити, що селяни вносили й інші грошові платежі та повинності: на утримання сільських та волосних чиновників, згаданого уже вище «губернского присутствія», а ще державні податки та різні інші збори.

В цілому після реформи 1861 року кількість безземельних і малоземельних селян зросла. Малоземельних у Воронинцях було біля

400 сімей, безземельних - більше трьох сотень. Тому й не дивно, що після реформи в селі була спроба заворушення.

Вищим органом управління сільською громадою у Воронинцях був сход, який складався із селян-домогосподарів. Він обирав сільського старосту, збирачів податків, наглядачів. Сход збирався за ініціативою старости, поміщика чи управляючого, займався питаннями користування землею, розписом казенних податків, рекрутчини, збором податків, виходу з громади, сімейних розділів та ін.

До компетенції громади належав розгляд вироків для «вилучення» злостивців та про покарання за розкрадання коней. Входило в обов'язки старости також забезпечення охорони майна, підтримки порядку у Воронинцях, обкладання штрафом.

Поміщики не дуже звертали увагу на грамотність та освіченість селян, тому й школи не спішили відкривати. У Воронинцях її відкрито при церковному приході в 1860 році. Навчалася спочатку 35 – 40 дітей. Підлітки Уланова теж ходили у цю школу. Пізніше, аж в 1868 році, відкрито школу в Уланові. В Тарасках школа почала працювати в 1862, Пагурцях – в 1864 році. В усіх церковно-приходських школах вивчали насамперед закон Божий церковно-слов'янською мовою, вчили церковному співу, навичкам рахування та письма. Дітей в покарання ставили на коліна, на горох, били різками. Миряни по закінченні школи могли стати дяками. Та навіть така освіта була недоступна усім.

Майже половина дітей шкільного віку не мала найменшої змоги навчатися в школі. Як правило, наставниками у таких школах були дяки, від того й школи серед людей називалися дяківськими. 14 липня 1864 року Олександром II було затверджено «Положення про початкові народні училища». Вони були лише однокласними, навчання в них продовжувалося три роки. З 1872 року стали вводитися двокласні початкові училища з п'ятирічним терміном навчання.

Право на відкриття таких закладів отримали громадські організації, сільські громади та навіть окремі особи. Зміст навчального курсу передбачав вивчення: «Закону Божого», читання цивільного і церковного друку, письмо, чотири дії арифметики, церковні співи. Викладання проводилося лише на російській мові.

Тому у 1884 році сім сіл навколо містечка Уланів зібрали кошти на утримання однокласного міністерського народного училища. Держава виділила на його утримання 226 рублів на рік. Умовою відкриття цього закладу було будівництво селянами за власний рахунок приміщення училища, при якому обов'язково мала бути виділена

квартира для учителя. А ще - опалення, освітлення, утримання сторожа також покладалося на громаду.

В цей час тут була також відкрита на кошти костюлу польська школа „органістів”, яка утримувалася віруючими католиками.

Через 10 років власником Воронинець став князь Гогенлое – Шилінгсфюрст. Він одружився на доньці Кароліни Вітгенштейн Марії. Сім'я жила в Австрії. Воронинці були у віданні управителя. За наказом князя Гогенлое виділено ділянку землі для будівництва нової школи. Все населення села працювало на будові, і в 1897 році нова дерев'яна школа, крита залізом, відкрила свої двері. (Вона була розташована на Волошинській вулиці, на місці теперішнього будинку Параніч Галини Миколаївни).

Така ж школа, на кошти дочки Кароліни Марії, була побудована в Тарасках - вартістю 900 крб. Видно, і результати в освіті були гарні, бо „Подільські єпархіальні відомості” за 1899 рік повідомляють, що за особливі успіхи у виконанні духовних і учительських обов'язків священник храму села Воронинець Федір Акаловський був нагороджений срібним набедреником.

У селі зміни священників були частими. Так з 1779 по 1901 рік в приході змінилося 6 священників. Майже всі вони були схоронені по смерті біля місцевого храму. В „Працях Подільського Єпархіального комітету” вказано, що до Воронинської Свято-Покровської церкви належали землі: садибні - 3 десятини, орні - 34 десятини 1766 сажнів, сінокісні - 5 десятин 216 сажнів, всього 42 десятини 1982 сажні. Всі причтові будівлі досить старі. На 1901 рік в церкві було прихожан: 568 чоловіків і 633 жінки, євреїв жило в селі 24 чоловіки і 23 жінки.

Священником в цей час був Петро Микитович Рудницький. Йому було 75 років, мав духовну освіту, в 1842 році закінчив Подільську духовну семінарію. Псаломщиком при церкві був Євменій Федорович Вільчинський, йому було 34 роки, мав домашню освіту.

В Уланові (разом з Гаткою) проживало майже 4 тисячі чоловік. З них належали до православних 1271 чол., католиків 211, а іудеїв - 2518 чоловік. У згаданому міністерському училищі навчалися 61 хлопчик і 13 дівчаток.

Та повернемося до Воронинець. Дбала донька Кароліни Вітгенштейн Марія зі своїм чоловіком про церкву особливо. За їх розпорядженням жителі села обмурували все кладовище вапняковим каменем, видобутим у місцевому кар'єрі. Все село брало участь у цій справі. Одні чоловіки добували камінь, другі перевозили його підводами, треті готували

розчин, четверті проводили кладку муру. По закінченні мур вкрили металевим покриттям і пофарбували. Цей, на совість зроблений, мур стоїть і нині, правда, уже в деяких місцях розламаний і без покриття.

До початку XX століття Воронинці виростають у велике село з населенням біля двох тисяч чоловік. Йшов швидкий процес диференціації селянства. В селі було більше десятка заможних господарств, зміцненню яких сприяло відкрите в Уланові кредитне товариство.

Після смерті князя Костянтина Гогенлое в 1896 році маєтком володіла його дружина Марія Гогенлое – Шилінгс (як вже вказувалося – дочка Кароліни Вітгенштейн). Однак вона у Воронинцях не проживала. Управляли родинним гніздом віддані економи та інші управителі. Володіння її були не тільки у Воронинцях, а й в Тарасках, Петриківцях, інших селах.

Воронинці із значно збільшеним населенням почали розростатися в ширину. Спочатку люди селилися далеко від панської садиби. Пізніше їх поселення переростали у вулиці і вулички за родинною ознакою. Це такі вулиці, як Дубова, Волошинська, Качурська, Зюкова та інші. З часом родинні вулиці з'єднувались з центром Воронинець. Тоді ж виник вислів, „йти в село”. Він означає йти в центр села – у Воронинці. Цей вислів існує і дотепер. Якщо хто-небудь говорить „йду в село”, це означає, що людина йде в центр села.

Цікавим для історії Воронинець є й такий факт. Революційні процеси 1848 – 1850 рр. в Німеччині та Австрії не пройшли безслідно для Російської імперії. До нас було відправлено на заслання чималу кількість німецьких революціонерів і їм співчуваючих. Тому й появилися у Воронинцях, Чернятинцях, інших навколишніх селах німці – переселенці з прізвищами Шнайдер, Штимберг, Шикер та інші.

Їх селили окремо від жителів села. У Воронинцях ще й після Жовтневих подій 1917 року існувала ціла вулиця жителів з прізвищем Штимберг. Правда, їх дуже багато вимерло під час голоду в 1932 – 33 роках. Зараз лише кілька родин носять ці прізвища своїх далеких попередників.

За дослідженнями видно, що вказані переселенці мали австрійське походження, тобто, це були австрійські німці. Російський цар своїми військами потопив у крові революційний рух в Австрійській імперії. Він говорив: *«Не втрутився б, якби своя сорочка не була ближчою до тіла. Якби не бачив у цих подіях своїх ворогів»*. Тобто боязнь революційних

процесів на терені Російської імперії дали поштовх імператору придушити вияв вільного руху в Австрії.

Цікавими є відомості про сусідній Уланів. У ньому був уже водяний млин на два постави, належав він наслідникам власника Мазураки. Була ще пожежна дільниця для міста, а також для Морозівки, Воронинець, Пагурець. Вона мала одного насоса та 7 діжок. А ще в Уланові знаходилась станова квартира, цегляний, цукровий заводи, шинки, корчми та різноманітні торгівельні лавки. У 1884 році цукровий завод закрито і перенесено з Уланова в Янушпіль (Іванопіль).

Доцільно згадати й таке. В 1880 році в Уланові народився і виріс славний український поет Валеріан Петрович Тарноградський. Він останні свої роки прожив у Вінниці, видав поетичні книжки „Боянові струни”, „Барвінковий цвіт” та інші. Велику допомогу молодому поету у виданні книг надала письменниця і діячка тодішньої України Олена Пчілка – мати відомої Лесі Українки.

Коли почалися розкопки у Вінниці в 1943 році жертв сталінських репресій, сміливий поет виступив з публічною критикою кривавого режиму. Бо й не дивно, адже світ жахнувся від результатів роботи комісії. Не міг борець за правду Валер’ян Тарноградський не відгукнутись на жахливу подію.

*Нам треба сміливих і дужих,
За рідний край палких борців,
А не зрадливих і байдужих,
Напівживих, напівмерців.
За те, що рідний край любили –
В ямах... Кров в серці застига...
Згадай синів твоїх могили,
Вкраїно, мати дорога!
...І проклянуть сини і внуки
Тебе, Москви кривава власть!
Геть вражу власть! Вона лишила
Тут за собою кров і жах,
Самі руїни і могили
І гнів безмежний у серцях».*

За таку відкриту позицію й поплатився. 17 липня 1944 року УНКВС по Вінницькій області засудило поета до 18 років каторжних робіт. Помер поет у місцях позбавлення волі в Тайшетлазі (1945 року 19

травня). 12 лютого 1992 року Валер'ян Тарноградський був повністю реабілітований, як невинна жертва.

Але замислимося, який правий був земляк: *«...І проклянуть сини і внуки, тебе, Москви кривава власть!»*

Ми це яскраво бачимо й нині, під час хижої агресії рашистів на вільну і незалежну Україну.

Важливо повідомити, коли розпочалася російсько – японська війна 1904 – 1905 років, було мобілізовано і деяких жителів із Воронинець. Частина їх повернулася в село з нагородами – медалями *„Да вознесет вас Господь в свое время”*.

Культура і духовність земляків у 19 та початку 20 ст.

Незважаючи на жорстоке гноблення народу, темряву і нужду, непосильну працю на панщині, селянство все ж мало і розвивало свою самобутню культуру. З глибини віків, із покоління в покоління зачатки цієї культури передавалися краями своїм нащадкам.

Вони щоденно працювали і жили за своїми неписаними законами, моральними устоями та принципами. І ніякі приниження й глум над народом нового пана-поміщика не змогли відбити у людей віру в добро, чесність, справедливість, у звичаї і традиції. Країни не порушували оті головні людські канони честі ще й тому, що вони входили до Божих Заповідей і вважалися святими. Гріха усі боялися. Люди прагнули, щоби рід, родина жили у мирі і злагоді, вірі і здоров'ї. Лише тоді можна буде покращити свій добробут і створити певний достаток.

Однак людина жила у постійному страху не тільки від своїх поневолювачів, а й перед силами природи. Вона була непевна у своєму завтрашньому дні. А тому у свідомості часто-густо виникали фантастичні асоціації, уявлення про надприродні сили, про духів, які є повсюди. У міру своєї грамотності і обізнаності люди уособлювали надприродні сили, наділяли їх особливими властивостями.

Ще й нині старші покоління, наприклад, знають, що у Головщині, на так званій «Глибокій дорозі» є урочище із назвою «Блудова долина». Переїжджі в минулі часи старалися лише вдень тут пересуватись, і то лише бігом. Тут завжди на людей нападав Блуд. Можна було блукати чимало часу полями і ярами, заки вдасться вибратися на свою дорогу.

Інколи коні чи воли зупинялися прямо над урвищем чи біля річки, або ж прямували у зовсім протилежний бік. Часто й ранок заставав перехожих. Лише спів ранкових півнів неподалік, у Пустовійтах, проясняв свідомість невдах. Тому й застерігали, що саме тут чіпляється Блуд.

Пишу назву із великої літери, аби означити подібні персонажі давнього минулого.

А візьмемо інше. Малих діток колихали, співаючи:

Ой ходить Сон коло вікон.

А Дрімота коло плота.

Питається Сон Дрімоти:

-Де ми будем ночувати?

-Де ми будем вечеряти?

-Де хатинонька тепленька

І дитинонька маленька.

Там будемо ночувати,

Й дитинку колисати.

А – а – а!

Або ж:

Ой, люлі-люлі.

Налетіли гулі.

Сіли на колисці

В червонім намисті.

Стали гелготати,

Доню колисати.

Стали думать чи гадать,

Чим дитятко дарувать:

Чи Сонками, чи Дрімками,

Чи красними ягідками...

Отож, у цій колисковій пісенці бачимо найдавніших персоніфікованих духів – богів сну: *Дрімоту і Сон*. Дрімота (Дріма) – це вечірній і нічний дух в образі доброї бабусі з м'якими, ласкавими руками. Вона ходить під вікнами, навіваючи маленьким діткам сон, іноді заходить до дітей. Закриваючи їм сонні очі, поправляє ковдру, гладить по голівці. Образ Дрімоти виник у досить пізні часи, приблизно у 16 – 17 століттях.

Саме на подібних багатовікових явищах, обрядах, звичаях виникали ворожіння і знахарство. Такий світогляд ставав своєрідним релігійним культом, який корені свої мав ще з часів язичництва. Християнська церква не змогла позбутися цих «пережитків», тому з часом ототожнювала їх із «нечистою силою». Велика кількість таких вірувань дійшла й до нинішніх часів.

А проте, заглибившись у повсякденне життя воронівчан, ми бачимо, що у 19 столітті люди жили у дуалістичному світі. Тобто, їх світогляд був поділений на дві протилежності: з добрими і злими духами. І хоча церква й вела боротьбу з «бісівськими силами», наші попередники поклонялися добрим силам, духам, але нічого поганого не робили й злим, темним,

демонічним силам. Приказка «Бога люби, а чорта не гніви» була відома краянам.

Тому практично кожне природне явище, певна місцевість чи навіть предмет, мали в людській уяві свій дух, який в тій чи іншій мірі міг впливати на життя та діяльність людини, її здоров'я чи подальші успіхи.

До нижчого класу міфологічних персонажів належали домовики, лісовики, водяники, джерельники, польовики, межовики, русалки, мавки та інші повітряні духи. Всі знали, що у кожному помешканні живе Домовик. За розповідями бабусі, наш Домовик жив на горищі, побіля теплого комина.

Коли ходили до лісу за пеньками чи хмизом, то обов'язково просили Лісовика, кладучи на пеньочок шматочок хліба. А на березі річки мали просити Водяника чи Джерельника, рідше Русалок. Треба наголосити, що до цих духів було зовсім інше ставлення, ніж до офіційних святих у церковних християнських святцях.

Основним і, напевне, найголовнішим серед духів вважався Домовик чи Домовий. Це зовсім не темна, демонічна сила, як, наприклад, дідько, чорт. Останні приносили лише горе і нещастя та спонукали людину до поганих вчинків. Домовик був чистим і світлим духом, приносив добро, достаток і спокій у помешкання.

Люди вірили в добро Домовика і все робили, аби не образити його. В противному разі можна зазнати лиха та неспокою: могла худоба захворіти, розпочатись пожежа, стукіт і грюкіт по ночам, дим міг виходити не комином, а в приміщення оселі, могло настати безсоння, навіть людина від безсилля могла раптово захворіти і померти.

Особливо Домовик «хазяював» над худобою, яка завжди цінувалася в кожній селянській сім'ї. Не всякої масті корови та воли могли утримуватись у конкретних людей. «Свою» масть люди старалися утримувати протягом усього свого життя. А при купівлі обов'язково цю обставину неодмінно враховували. Якщо ж ні – Домовик може замучити тварину, заподіяти їй іншого лиха.

Відомий знавець українських звичаїв Гнат Танцюра писав: *«Щоб Домовик не мучив худобу, купували цана і пускали до хліва, нехай вже краще мучить цана та не зачіпає худоби. Щоб задобрити Домовика, давали йому викупне. Найчастіше пекли пшеничного коржа з медом і викидали на горище (відгук давнього жертвопринесення). Вважалося, що там біля теплого комина над сволюком постійне місце перебування Домового. Тут на святки клали потроху приготованих страв для «Хазяїна», як іще називали Домового, аби його задобрити».*

Пригадую, що й справді бабуся, коли пекли на черені хліб, то шматочок тіста, розім'явши у долонях до вигляду коржика, садовили в піч, а затим, вийнявши, виносили до комина на горищі. Вважаю, що це дійсно принесення жертви для задобрення. А вже на великі святаки – Різдво чи Великдень - Домовику «перепадала» й інша їжа.

Про «Хазяїна» заборонялося навіть думати щось погане. Адже він уміє читати думки членів родини і неодмінно дізнається, хто і що мислив. Тоді може не поздоровитись. Домовика не можна була залишати в старій хаті при переходженні в нову. Треба було покликати його, підставивши черевик: *«Домовик, Домовик! Ось тобі черевик! Це твої сани – їдь з нами!»*.

Якщо ж Домовик залишиться в старій хаті, він всіляко шкодитиме і бешкетуватиме новим господарям. Його зображення у вигляді старенького з бородою дідуса ставили на покуті поряд з богами.

Іншим важливим духом, що супроводжував воронівчан по житті, був Лісовик. Ліс – його стихія і необмежена влада. Він міг легко наслати на людину блуд і водити цілу ніч навколо кількох дерев, міг посіяти страх і сон, міг легко заморити втомою і завести в трясовину чи непролазні хащі, навіть вовків міг наслати.

Його інколи називали Полісун. Це волохате людиноподібне створіння з курячими ногами. Лісовик любить тишу, тому перегукуватися в лісі заборонялося. А сам Лісовик мав право відгукуватися, тому й заманював людей у свої нетрі, де, насміхаючись, лишав вмирати, як здобич звірів. Коли ж зйдуться кілька лісовиків, між ними вчиняється бійка, що приводить до бурі, в результаті якої багато повалених дерев.

Однак Лісовик міг бути й добрим духом: вивести людей на дорогу, допомогти відшукати певне джерело в лісі, зілля чи дерево. Люди вкладали угоду з Лісовиком, приносячи йому в жертву яйце або печиво, які клали на лісовому перехресті чи галявині. Тоді дикі звірі не будуть забирати в людей їхню худобу. Це були пожертви духові лісу, пам'ять про якого була викорінена християнством.

Люди говорили, що при зустрічі з Лісовиком він не має тіні. Щоб вибратися з хащі чи гущавини, треба вивернути сорочку, або натягнути взуття не на ту ногу. В українській міфології Лісовик вважався добрим духом.

Напевне, звичай ламати молоденькі гілочки з дерев та уквітчувати свої помешкання сягає глибин язичництва. У такий спосіб наші пращури старалися задобрити володаря лісу, щоби злі духи не проникали до обійстя. Ми цей давній звичай нині називаємо «Зеленими святками», хоча молодь рідше святкує і відзначає його.

Ще одним важливим попутником людини був Водяник. Він уявлявся, як старий довгобородий дід, який управляє Русалками. Якщо людина необережно втручається у його водяне царство, Водяник може зашкодити, навіть утопити зловмисника, або ж переверне його човен. У давні часи йому приносили, для задобрення, в жертву чорного півня. Тобто, навмисне топили його.

У Воронівцях старі чоловіки-рибалки, як, наприклад, Труш Семен Силевич, Лозовий Тимофій Сергійович та ін., розповідали, що заприятелювали з Водяником, тому й улови мали завжди. Існує повір'я, що Водяники насилають на купальників судоми, хапають їх за ноги і стараються утопити. Щоби цього не сталося, треба хреститися, перш ніж зайти у воду.

Однак володар води був й рятівником. Міг врятувати потоплюючого, захистити від злих сил. Пам'ятаю, в дитинстві при купанні ми зразу ж, роздівшись, пірнали у воду, боялися, аби Чорт ребра не порухував.

Ще одним важливим духом був Джерельник. Він був досить добрим для людини, адже давав основу основ життя людини – життєдайну вологу, а відтак, здоров'я. Джерельник полюбає квіти, пісочок і чистоту, а ще... гроші. Ось чому для задобрення цього духа жителі Воронівцень завжди чистили криниці й джерела, прибирали життєдайні ключі, кидали монетки, особливо срібні, у водні джерелинки. Взагалі вода завжди була животворною і святою. А відтак, поганити її вважалося найтяжчою провиною.

Особливо цінувалася непочата вода. Це вода, яку дістають на світанку, тобто, вдосвіта. Саме ця вода була цілющою для здоров'я, вона помічна при лікуванні різних хвороб, а ще для замовлянь та знімання порчі.

За розповідями моїх бабусь Лебідь Хаврони Сидорівни, Дорош Наталки Сидорівни, Степанюк Явдокії Сидорівни знаю, що дуже помічною була зібрана непочата вода з трьох криниць. А ще краща із дев'яти і навіть дванадцяти криниць. Зрозуміло, духи, котрі живуть в отих криницях, разом мали більшу живодайну силу, ніж один. Проте, бувало, що від невмілого використання зібраних вод можна було й нашкодити. На цьому добре розумілися чаклуни, ворожки та знахарі. У Воронівцях із більше півсотні різних криниць і джерел лікувальними з цілющою водою вважали сім давніх колодязів-джерел:

Тернову криницю, змайстровану з тернини у зруб,
Зелену криницю – із дубового зрубу,
Вишневу криницю – з вишневого тесу,
Холодну криницю – з дубового зрубу,

Костьову криницю – з дубового тесу та ще якихось дві, нині невідомі мені.

Із усіх названих криниць *Вишнева* знаходилася біля самої річки Сниводи, на березі Ковбані. Та із безсистемними скиданнями води зі ставу ця криниця нині замулена і знаходиться практично у руслі ріки. Інші ще існують, але надто замулені. Лише худобу люди інколи напувають із них А жаль.

Саме із цих семи криниць, за розповідями бабусь, у посушливі роки жінки-вдови після певного обряду-молитв у церкві, разом із священником виливали воду і вичищали джерела, просячи у Бога благодійного дощук. При цьому за всяких обставин завжди старалися «необачно» облити водою батюшку.

А ще непочату воду за давніми звичаями брали для омивання породілі. Під час весілля старалися брати непочату воду із семи криниць. Дівчата ж старалися вмиватися нею на красу.

Хто і коли викопав старі криниці – невідомо. Якихось особливих легенд про них не збережено. Хоча про Холодну криницю є згадки, що тут, на так званій Завалній Горі, колись було поселення. (Це дійсно так, тут є сліди черняхівської археологічної культури). Люди з цієї криниці брали воду і поклонялися богині води Параскеві П'ятниці.

Звичайно, цій назві передувала язичницька богиня Дана, яку вшановували християни в образі святої П'ятінки.

Священна роль криниці полягає ще й в тому, що за давніми народними уявленнями джерельна вода єднає три сфери буття: земне, підземне і небесне. Хмари, збираючи воду через повітря, знову повертають її на землю. Кругообіг води ніби здійснює зв'язок людини з її минулим і майбутнім. А виливання криничної води в річкову замикало коло: *криниця – хмара – річка*.

Особливою пошаною в народі користувалися люди, котрі вміли знаходити підземні джерела і не боялись викопувати криниці. Принагідно повідомлю, що мій батько – Дорош Никифор Сидорович, за своє життя викопав по селах більше 50 криниць. Деякі з них неглибокі до 5 – 10 метрів, а деякі - до 20 і навіть 30 метрів, як наприклад, у Смілі.

У стародавні часи біля криниць здійснювалися ритуальні поклоніння богині Мокоші – покровительці жіноцтва, матері всього живого.

До числа наших давніх предків-покровителів відносився й Гуменник – дух, який живе у stodolі та клуні. Він був амбарником чи хлібником. Це свого роду різновид домовиків. Недарма прізвище Гуменний було властиве для жителів села. Цей дух сприяв збереженню врожаю. Стежив за тим, як і

коли збирати пшеницю та всяку пашницю. На вигляд він був чорним, зарослим шерстю. Нерадивим господарям Гуменник міг вкинути жарину у не вчасно прибрані снопи. До давніх духів наші предки відносили Конюшника – охоронця домашньої худоби та коней. Дбайливі господарі приносили йому на ніч усіляку їжу, залишаючи її у яслах.

До групи домовиків жителі села відносили й Межовика, Луговика та ін. Межовик слідкував, аби бур'яни на проникали на ниви. Він свято охороняв родинну ділянку землі від заздрісних сусідів чи зазіхань ворогів. Якщо ж Межовик знаходив людину, котра необачно заснула на межі, то навалювався на неї, заплітав шию травою і придушував.

Зі свого далекого дитинства пам'ятаю, що на нашій межі був великий камінець. Коли при мені тато перекинули його, то перед зором постала стара, надщерблена фігурка якогось божка. Під камінцем ми залишили його, аби стеріг далі наші землі. Щось мені пояснював батько, але суті не пам'ятаю. І нині перед очима отой божок у вигляді старенького дідуса. Думаю, що під каменем було прадавнє зображення саме Межовика.

До подібних божеств відносився й Бортник, котрий охороняв борті, вулики.

Цікавим для нас був й Польовик – дух, що оберігав хлібні поля. Про нього розповідали, що мав чорне, як земля, тіло, різнобарвні очі, замість волосся голова, покрита довгою густою травою. Його поява супроводжувалася сильним поривчастим вітром. Казали, що Польовик любив жартувати і тішитись над п'яними орачами чи жниварями. Полюбляв Польовик різні задобрювання з боку людей. Тому з ним неабияк рахувались і поважали його.

Поряд із нібито позитивними, добрими духами люди знали їхню протилежність - *Злиднів*, злих і сердитих. Це малі, заморені істоти, вдягнені в лахміття, з виразом вічного голоду на обличчі. Злидні перебували завжди поряд з Лихом і Бідою.

Час від часу непроханими гостями *Злидні* поселялися в людські помешкання. Вибирають у більшості лінивих нероб чи п'яниць. І тоді горе хазяїну – добро пропадає, худоба на очах марніє, урожай гине. Щоб позбутися *Злиднів*, потрібно було міняти свої помешкання, змінюватися самому, багато працювати.

Люди з боєм говорили, що нещаслива доля завжди ходить разом із *Злиднями*, носячи їх у торбі чи у мішку, та розсіває їх поміж населення.

Цікавим для нас був також літаючий дух спокуси – *Перелесник*. Він заманював жінок і дівчат, забирав у них силу і вроду. Уподібнювався *Перелесник* в образ гарного юнака чи молодого чоловіка у червоній одежі

«з буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима», як писала Леся Українка.

Перелесника не можна було згадувати проти ночі, він обов'язково присниться і буде мучити вночі. Він, як падаюча зірка, летів з неба та відвідував обраних людей. Перелесниками ставали хлопці, котрі гинули, заблукавши випадково у лісі.

Можна ще і ще описувати духів наших далеких предків, їх було надто багато і вони в тій чи іншій мірі були потрібними у тодішньому світогляді краян. Проте хочеться наголосити й про таке природне явище, як Вогонь. Його по-особливому обожнювали наші попередники. Із діда-прадіда Вогонь був сторожем і святинею кожного роду. Тому ще в сиву, незапам'ятну давнину Вогонь завжди любили і старанно підтримували. Він був «Хазяїном» кожної оселі. Завдяки йому сім'я жила, процвітала.

Французький письменник Жозеф Роні про вогонь писав так: *«...його могутнє лице гнало від себе чорного і жовтого лева, печерного і сірого ведмеда, мамонта, тигра і леопарда, його червоні зуби боронили людину від усього широкого світу. Всі радощі життя втілювалися в ньому. Він надавав м'ясу смачного духу, гартував списові його вістря, колов тверде каміння; руки і ноги поблизу нього почували в собі приємну міць; він бадьорив плем'я в повних різного страхіття лісах, безкраїх степах, у глибинах холодних печер. Це був Батько, Вартовий, Рятівник, однак лютіший і страшніший за мамонта і тигра, коли виплигував з клітки і починав жерти дерева...»*

Значно пізніше, у 17 – 19 століттях, у печах господині завжди залишали вуглинка жару, аби при потребі роздмухати життєдайний вогник, запалити багаття...

Вважали, що вогнем володів добрий дух *Громолик*. Люди знали, що добра іскра приносить людині користь, розпалює дрова і хмиз, готує своїм теплом їжу, обігріває помешкання. А зла іскрина несе у собі величезну шкоду, може спалити геть усе. Боже, борони, при Вогні сваритися, гнівати дух. Змалку пам'ятаю, що плювати на Вогонь – зась! Може, від того все тіло покритися прищами-вогниками, які заживляються довго і боляче. Надто страхітливо було, коли оті прищики вискакували на язиці. Старожили зразу ж спересердя нарікали: Не потрібно було плюватися на Вогонь!

Варто повідомити, що Вогонь використовували й для лікування. Розпеченим до червоного залізом випікали бородавки чи коростяні нарости. Люди після заходу сонця не давали (не позичали) зі своєї печі чи грубки жарини іншим людям, аби не втратити родинного вогнища.

Хоча жінки й куховарили біля печі, та вогонь принести в хату мали право лише чоловіки. Жінкам рідко хто позичав у покришку жарину для розведення вогню. Вже пізніше навчилися добувати вогонь з допомогою губки та креси́ла. На старому Селиську віднайдено кілька давніх кресел і кремінців зі слідами викресування іскор.

Такі дорогоцінні у давні часи речі як кремінць, губка, кресало нерідко клали, як супроводжуючі, померлим чоловікам у останню дорогу. Вони мали такий вигляд:

Кресала із колекції С. Попівського

Говорячи про повір'я людей у 19 столітті, слід зазначити, що все навкіл мало свою душу. Добрі духи всіляко допомагали і сприяли людині в усьому. А лихі – навпаки, шкодили людям, чинили зло.

Безперечно, краєни вірили у добро, справедливість, кращу долю. Однак у своєму повсякденному бутті необхідно було особливо багато уміти й знати. Ці знання акумулювалися протягом багатьох попередніх віків. Вони передавалися в уст в уста, від батька до сина.

Вкрай важливо, наприклад, було знати, де будувати хату, на якому місці в майбутньому буде гарне і радісне життя. А яке місце може принести нещастя і горе. З висоти людського життя наші предки спостерігали і заповідали нащадкам непрості «неписані закони».

На місці, де нагло померла людина, де розлита вода від омивання покійника, де раптово всихали дерева, і т.п. – будувати своє помешкання не можна. Та навіть коли людина вибрала гарне місце для побудови, люди споглядали, чи лягатиме на цім місці кіт, собака інша тварина. Є десятки інших прикмет вибору місця побудови. При цьому люди завжди під кутові стовпи зрубу клали металеві гроші, пляшку зерна та інші цінні речі. Часто посудину надійно закривали корком і заливали воском. Із глибини століть вірили, що такий своєрідний «викуп» дасть добро на гарне життя. І це далеко не вигадка.

Порівняно недавно, у 1996 році, в Уланові, при демонтажі старої кам'яної кладки під фундамент новобудови, десь на глибині 2 метрів

будівельники знайшли колишню пів-окову пляшку, міцно закриту дерев'яним корком. У ній була дрібна пересохла пшениця чи просо.

Уже через годину-другу після відкриття пляшки зерно розлізлось, утративши свою зернову структуру. Проте саме ця знахідка, вірогідно, була закопана в голодоморні часи 1932 – 1933 роки. І власник, напевне, забув схованку, або ж передчасно помер. Все може бути.

Інколи в таку пляшку люди вкладали вовняні ниточки, пучечки шерсті чи пір'я. Думали, що після такого «викупу» в обійсті худоба і птиця будуть вестись гарно.

Важливо знати, що всі люди щиро вірили у магічну силу слова, думки чи побажання. Тому старалися не думати про погане, недобре, а навпаки, про гарні справи. Будь-яку важливу роботу розпочинали у «щасливі» дні. Їх потрібно було знати. Наприклад, понеділок був нещасливим днем, тому у ньому зажинків не робили, бо жнива можуть надовго затягнутися. Нива може намокнути, вітер – прикласти стебла до землі, покрутити і т.п. Не намічали важливих справ і проти п'ятниці, наприкінці тижня. Це ж саме можемо сказати й про згасаючий місяць.

Особливо боялися зурочення. Вважали, що в окремих людей є лихі очі, які заздрісно можуть викликати хвороби, падіж худоби, птиці, сварки в родині тощо. Якщо подібне триває кілька років, господарі шукають ворожку, аби відвести зурочення, пороблене злими людьми. Остання за добру плату «знімала» пристріт чи принесені чари при допомозі курячого яйця, розплавленого воску та ін.

Часто при зніманні порчі ворожка напувала відваром якогось зілля, розбивала яйце, виливала віск на воду і «знімала» порчу молитвами. Вода при цьому виливалася на місце, де ніхто не ходить, аби не перенести неміч і горе іншим людям.

Знахарство грало чималу роль у повсякденному житті Воронівець і не тільки. Саме у знахарів були зачатки медицини. Вони вважали, що у хвору людину вселився злий дух, якого обов'язково необхідно вигнати з тіла. Це, безумовно, відгукувалося ще з далекого шаманства.

Однак знахарі знали деякі хвороби, їх симптоми і бралися їх лікувати. Вони готували відповідне зілля, настоянки трав, пускали кров, ставили п'явки, вигрівали висівками чи просом. Їх досвід по крупинках роками збирався, узагальнювався і часто передавався в родині нащадкам. Десятиліттями від бабусь до онуків-правнуків накопичувалися подібні знання, спостереження за дією трав.

Згаданий раніше Гнат Танцюра писав: *«П'ятилижник допомагає при хворобі серця, а кривавник і зелена кора бузини спиняють кровотечу. Коров'яче масло, подорожник, кріп, полин, плоди смородини, шипшини і терну, мед і трохи горілки лікують ишунок і кишечник. Відвар маруни, німиці гамує біль у всередині, а копитки і глід – від головного болю, відвар кореня глухої кропиви, деревію і дубової кори спиняє пронос; косирки і петрушка лікують нирки; сало борсука, собаки і кобиляче молоко – сухоти; череда – золотуху; відвар цвіту соняшника – пропасницю; ягоди калини тамують кашель. Настоянку з кропу, ромашки, м'яти, малини, цвіту калини, липи, бузини разом з горілкою призначали як потогінне.*

Взагалі, при різних внутрішніх хворобах давали настойки з кропиви, полину, тисячолісника, стручків квасолі, листя грецького горіха, білокопитника, пирійки, березової кори, трилісника, проскурини, буркуну, материнки, кмину, цвіту гречки, кореня валер'яни і тертого хрону. Наваром з листя берези, вишні, верби, папороті, щавію, чорної смородини, засушеного цвіту гречки, липи, бузини, акації, терену, дубової кори і настояних на горіліці рудих комах розтирали застуджених. На купель для хворих йшло терте сіно, м'якини, льняна полова, татарське зілля, коров'яки, соснові шишки і хвоя. Купель у відварі деревію зчищав струпи на тілі.

Примочками настоянки з бабки, барвінку і кульбаби стягали пухлину. Бешиху зганяли льняною олією з корою бузини. Мазь найчастіше робили з льняної олії, німиці, березового дьогтю, меду, живиці і печеної цибулі. Чиста джерельна вода, слина здорової людини і жіноче молоко

застосовувалися при хворобі очей. Цингу лікували настоянкою з настурції, хвої та дубової кори.

Зубний біль гамували настоєм коров'яку, дроку, німиці і тютюну. При дизентерії пили настоянку з коріння глухої кропиви і світлого дубового листя, їли часник і хрін. З лишаями боролися найпростішим способом: їх змащували свіжими людськими фекаліями, а бородавки випікали розпеченим залізом».

Принагідно згадаю, що бородавки на руці автору цієї книжки вивели саме таким способом – розпеченим залізом та купкою сірки з кількох сірників. І не має значення хоча б якими способами лікувала знахарка, вона завжди шептала молитву і махала ножем над хворою людиною. Найчастіше такі сеанси «допомагали» зранку, натщесерце. Десятки людей ночами стояли і сиділи в чергах до знаних ворожок-знахарів.

Земля завжди була святою, а тому вважали, що у ній захована сила кожного. Землею також лікували. До цих пір ми пам'ятаємо, що вражених блискавкою старалися трішки прикопати, аби зла смертоносна сила вийшла з тіла. Або ж людину, котра мучилася перед смертю, заземляли дротом. При сильних кровотечах грудочкою землі затуляли рану...

Ці та подібні «тонкощі» лікування добре знали знахарі, які вміло користувалися народними засобами при певних хворобах.

Про народні звичаї, традиції можна писати дуже багато. У кожному селі вони були особливими, оригінальними, з певними прикметами. Ці дорогоцінні набутки супроводжували людину від народження до смерті. Буквально кожен крок, подія мали свої тонкощі: народження, пострижини, шкільництво, парубкування, одруження, перехідщини... і, насамкінець, смерть, - усе це супроводжувалося певними звичаями та обрядами із молитвами, примовами.

Особливе місце у цьому вічному ланцюгу життя відведено прикметам. Практично до усіх колишніх язичницьких і наявних релігійних свят були свої «неписані» правила: що можна робити і як робити, що заборонялося і засуджувалося. Таким чином, у житті людей поєднувалися два обряди – старий прабатьківський, поганський, побутовий і новий християнський.

«Якщо, наприклад, дорогу перейде особа чоловічої статі незалежно від віку, то буде вдача, а коли — жінка, дівчина, хто-небудь з порожніми відрами чи піп, або перебіжить дорогу кішка, заєць — чекай неприємностей. А тому заборонялося переходити дорогу з порожніми відрами, особливо тоді, коли молоді йдуть до шлюбу і коли люди йдуть на ярмарок. Тоді бажана зустріч тільки з чоловіками — з «ним», а не з «нею». Худобу купували обов'язково з налигачем, обротями, мотузкою і з тим прутом чи

бато́гом, з яким виганяли худобу на продаж, «щоб попередній хазяїн не забрав собі здоров'я, плодючість і молоко проданої худоби», а тому на ярмарку доводилося ще доплачувати за налігач і прут. Куплений курці і собаці втирали хвоста і закопували його під порогом, щоб вони трималися тільки цього двору.

Позичаючи кому-небудь печений хліб відрізували з нього маленьку цілушку і залишали її дома, щоб сусідка, бува, не забрала з позиченим хлібом і всього добра. Сусідки часто допомагали одна одній молочними продуктами. Посудину від молочних продуктів вертали немитою, додаючи окрасць хліба і дрібочку солі, призначені для корови, - «щоб не відібрати з неї користі». Не можна позичати голку без нитки, не можна тримати не застеленим стіл, — бо оголиться все обійстя. Не можна ходити невмитим, бо то - людський сміх і поговор. Не можна довго тримати немитим посуд після обіду, бо на залишках їжі плодяться ненажерливі злидні-сухоти. Не можна давати милостиню жебракові через поріг і ворота, бо то принижує і того, хто просить, і того хто дає. Таких «не можна» з різними тлумаченнями в народному кодексі правил поведінки нараховувалися тисячі.

Домовину, приміром, робили заздалегідь. Такий тоді був лихий час, що кріпак не мав упевненості навіть у завтрашньому дні. Раптові смерті були надто звичним явищем. Домовину робили з грубих дубових дощок або видовбували з дубової колоди, так звану довбанку. Взимку вона стояла з житом, «щоб довге життя було», а влітку у ній часто спав той, кому вона була призначена.

Хто довго мучився перед смертю і не міг померти, тому клали під голову ярмо, — «хай краще та мука перейде на худобу», або рвали над ним стелю, «щоб він не мучився так і легко помирав». У прокльонах тоді часто фігурував такий вираз: — *«А щоб над тобою стелю рвали!» Можна собі уявити, яке це було страшне прокляття, коли всі беззастережно вірили в злий час і магічну силу слова»*.

Отакі та подібні заборони на терені села ми нижче подамо в окремому розділі.

Працюючи щоденно на свого поміщика, простий люд не в змозі був проявити свої творчі здібності та задатки. Однак прагнення до краси, добра виявлялися повсюди. Бо навіть гарно оздоблені, вибілені хатинки, розписані квіти на стінах і печах, візерунки на вишитих сорочках, рушниках — то все правічне мистецтво простих людей, у яких зашифровані прадавні корені і витоки нас — українців.

Свою майстерність показували ткачі, ковалі, теслярі, бондарі, гончарі, лимарі та десятки інших сільських умільців. Їх речі були настільки

витонченими і оригінальними, що вражали своєю довершеністю і майстерністю. Тонке полотно, металеві квіти і закрутки, візерунки на сволоках та віконницях, чудернацьких форм і об'ємів барильця, куманці, глечики і кухлики, зі смаком орнаментована зброя – все це шедеври, котрі нині гідно виставляються в музеях та спеціальних виставках.

Ми не торкаємося в детальному розгляді пісенного реєстру села Воронівець. Але крім антикріпосницьких пісень, трудовий люд співав побутові, колискові, ліричні похоронні та інші пісні. Звичайно, найбільш поширеними були пісні обрядових циклів: колядки, щедрівка, веснянки, купальські та ін.

Практично давні, колись язичницькі обряди календарного циклу перетворювалися в гру. Церква заміняла прабатьківські обряди на християнські церковні свята. Наприклад, давнє свято весни і квітів замінено на Великдень, а червнєве свято літнього сонцестояння на честь сонця і вогню – Купала – замінено християнським святом Івана Хрестителя (Івана Купала) У такий спосіб поступово зливалися язичницькі і церковні свята. Прикладів можна навести чимало за кожної пори року.

Варто детальніше розповісти й про перебування у Воронинцях великого метра світової музики, віртуоза, диригента і композитора Ференца Ліста. Про його творчість і зацікавлення піснями воронинських хлопців і дівчат, гуляння у парку культури, на нинішньому острові із назвою «Лози». Але цій надто цікавій сторінці нами буде присвячено окремий розділ.

Хочеться узагальнююче підкреслити, що духовна культура населення нашого краю у 19 столітті мала глибокі народні корені. Після офіційного прийняття християнства ще протягом кількох століть паралельно побутували язичницькі звичаї та обряди.

Така двоїстість у розвитку духовної культури на терені нашого краю знайшла своє відображення у багатьох історичних, етнографічних і фольклорних пам'ятках, які дожили до пізніших часів, у тому числі й до нинішнього.

Етнолог України Галина Лозко наголошувала, що тисячолітнє нищення духовної культури українців зробило свою чорну справу. Та чи все так безнадійно втрачено? Огляньмося навколо – адже це ми колядами зустрічаємо Різдво, це ми співаємо у колі друзів та рідних українську пісню, це ми вітали нашу незалежну державу й зі слізьми на очах освячували наш блакитно-жовтий прапор...

То що ж нам, українцям, готує доля сьогодні? Невже споконвічні невдачі та спотикання нас так нічому й не навчили?

Своїми спраглими душами і серцями вивчаймо досвід і мудрість своїх попередників, аби не втратити самобутність, аби не розчинитися у круговерті часу, не загубити обнадійливе добротне своє майбутнє і своїх дітей – онуків.

Революційні збурення та перегони на терені краю

Події, так званої, революції 1905 – 1907 років особливо сколихнули жителів Уланова, Воронинець, Чернятинців інших сіл. Відбулися масові виступи селян в Рогинцях, Маркушах, Хуторах Кривошиїнських, Кустівцях, Сальниці. Так у Воронинцях три рази спалювали поміщицький будинок і весь маєток: фільварок, клуні, амбри. Їх відновлювали, відбудовували, а через деякий час вогонь знову знищував споруди. Особливо нещадно ці будівлі горіли у 1906 році.

Двоповерховий палац Кароліни Вітгенштейн після руйнування пожежою не ремонтувався і з часом повністю занепадав. Його перший кам'яний поверх люди поступово розбирали на власні забудови. Нині на «Огрудку» зустрічається в землі лише каміння фундаментів та залишки колись гарного двоповерхового палацу. А жаль.

Житель Воронівець Григус Павло Данилович розповідав, що до маєтку Івановських тягнулася гарна широка дорога, вимощена бруківкою. Її розібрали більшовицькі прислужники для конюшні. Весь панський палац опалювався. У ньому стояли грубки, від яких гаряче повітря димоходами та переходами обігрівало кожну кімнату. Від палацу вів підземний хід до таємних погребів на узбережжі Сливови...

Сліпа руйнівна сила бездумних виконавців злої волі спонукала місцевих жителів до жорстоких нелюдських вчинків: нищення творів світового мистецтва, спалення цінних книг, картин, знищення садово-паркових споруд та дерев, пограбувань майна, меблів...

Величезний двоповерховий палац – перлина архітектури краю, за який місяць-другий перетворилась на суцільну руїну. А як би радував око теперішніх жителів Воронинець, і не тільки їх, отой величавий, збудований майстрами у витонченому стилі красень-палац! Та кому було спинити страшну руйнацію у ті непередбачувані руйнівні часи утопізму-більшовизму.

Переоцінити вклад Івановських у розвиток Воронинець неможливо. Він був здійснений завдяки великим господарським і управлінським здібностям власника. За його вміння та господарського хисту Воронинці перетворилися на одне з найбагатших сіл у краї. Господар зумів організувати виробництво і

збут різних матеріалів і продуктів харчування, особливо зерна, за кордон. Це він почав будувати дамбу і млин для переробки зерна на борошно та різні крупи, що мало попит на внутрішньому та зовнішньому ринках. Але ніщо не могло спинити розгнужаної сільської забитої маси. Не те що палац та господарські споруди, а навіть млин, який служив Воронинцям та навколишнім селам, нещадно знищено революційними бандитами. Ось що повідомляється у матеріалах Київського державного архіву за 1906 рік:

«В селе Воронинцах, в ночь на 1 января сгорела от поджога вальцовая мельница, со всем внутренним устройством и машинами, принадлежавшая местному землевладельцу Константину Кноррингу и находившаяся в орендном содержании в мещанина местечка Уланова Цудика Киневского. Убытка причинено на 30 тысяч 40 рублей. Виновные не найдены».

Ось так! А кого могли віднайти під час святкування Нового року?

Нині навіть пам'ять про великодушну та добродійну для жителів Воронівець родину Петра Івановського замулюється, нівелюється бездумними вчинками окремих громадян.

У документах із вказаного архіву за 1906 рік автор відшукав і такі дані:

«В селе Воронинцах 23 июля найден убитым, близ усадьбы орендного владельца Ивана Казаковского местный крестьянин Михаил Драч - 45 лет. Убил – Н.Сенник».

«В селе Воронинцах в ночь на 1 сентября от удара молнии возник пожар, который уничтожил магазин с хлебом на сумму 2 тысячи 665 рублей».

«В ночь на 28 августа, при пожаре, уничтожена скирда хлеба (пшеницы), принадлежавшая арендатору Ивану Казаковскому».

Таких і подібних повідомлень є досить багато. Вони в тій чи іншій мірі висвітлюють життя, проблеми того часу на терені села.

А жити було доволі складно. Селяни збиралися на „сходки”, обговорювали питання про непомірно високу плату за орендовану землю, про тяжке становище і свою убогість. Виступи - жорстоко придушувалися. Найбільш активних селян царські війська запроторювали до в'язниць.

На злиденне життя селянства у краї, обезземелення вказує також статистичний звіт Літинського повіту за 1902 рік. У ньому говорилося, що в 1862 році на одну людину припадало 1,2 десятини землі, а на двір із 6-7 осіб припадало до 7,5 – 8,7 десятини, на двір – 3,9 десятини (одна десятина дорівнювала 1,07 га).

Отже, селянські господарства дуже подрібнювалися, життя ставало непомірно злиденним. Біля 8 відсотків селян були городниками (взагалі не мали поля), 2,3 відсотків обезземелені, тільки 14 відсотків селян зуміли зберегти свою землю на рівні 1862 року. Рутинний стан примітивної

селянської техніки: плугів, борін, сівалок, не міг дати доброго врожаю навіть при великих затратах людської праці. Селяни вимушені були платити найрізноманітніші повинності та податки: станові, волосні, сільські, земські побори, викупні платежі та інші побори.

Була норма – з однієї десятини землі потрібно заплатити 2 крб. 55 коп. викупних платежів. Ціна тогочасних грошей була дуже високою. Не кожен селянин міг вчасно заплатити за свою землю і часто потрапляв під подвійний гніт. З одного боку – поміщика, з іншого – куркуля чи лихваря

Під час столипінської аграрної реформи сільська панівна верхівка ще більше збагачувалася, а селяни розорялися. Число безземельних збільшилося до 60 дворів.

У цей час селяни масово їхали в Сибір шукати кращого життя. Більше десятка воронинських сімей виїхали в чужі, необжиті і незнайомі землі. Їх доля, в більшості, невідома.

Через злиденне життя, безгрошів'я, копійчану заробітну плату, фізичне виснаження жителі Воронинець не знали добра. Більшість населення не мала що продати, аби вторгувати гроші для нагальних потреб, ціни на базарах в Уланові, Пикові були помірними.

Ось середньо-довідкові ціни на січень 1907 року:

Борошно житнє	- 90 коп. за 1 пуд (16,4 кг)
Борошно пшеничне: I сорт	- 1 крб. 50 коп.
II сорт	- 1 крб. 20 коп.
Жито озиме	- 75 коп.
Пшениця озима	- 90 коп.
Ячмінь	- 70 коп.
Овес	- 75 коп.
Гречка	- 70 коп.
Горох	- 63 коп.
Просо	- 75 коп.
Кукурудза	- 60 коп.
Картопля	- 12 коп.
Волове м'ясо (яловичина)	- 4 крб. 50 коп.
Сало	- 8 крб.
Масло коров'яче топлене	- 10 крб.
Олія конопляна	- 5 крб. 50 коп.
Цибуля	- 50 коп.
Гас	- 1 крб. 70 коп.
Оцет	- 1 крб. 50 коп. [9. 19].

Через важку працю та соціальне гноблення у Літинському повіті, як і по всій Україні, було неспокійно. Народ, ніби наелектризований, чекав якогось соціального вибуху.

Перед I світовою війною і революцією біля 80% селян Воронинець були малоземельні або зовсім не мали землі. В середньому на кожне господарство припадало 1,2 – 1,8 десятини землі. Становище селян, як і раніше, залишалося дуже важким. Робочий день для них тривав не менше 12 год. Селяни йшли на заробітки в Уланів на цукровий завод, але, як сезонники, заробляли там лише по 10 – 20 коп. в день.

Війна 1914 – 1918 рр. завдала нових бідувань людям. Значно зросли ціни на промислові товари і продукти. В Уланові особливо поширилась спекуляція, на якій наживалися купці та євреї. Земля в селах не оброблялася, заростала бур'янами. В селах почався навіть голод.

На війну з Воронинець відправлено майже 70 чоловік, більшість з них загинуло в боях. Учасник тих подій житель села Тодор Антонович Макарчук розповідав:

„В армію був призваний за три роки до подій в Сараєво, звідки в кінці літа 1914 року розпочалася світова війна. Три роки перебував у фронтових окопах. Але це була не тільки імперіалістична війна, а й велика політична школа.

Більшовицькі агітатори раз-по-раз з'являлися в окопах, розповідали, що воювати за царя – це означає захищати своє безправ'я, злидні, горе. І ми, солдати, добре розуміли їх. Тільки офіцерські нагани, наставлені на нас, змушували нас стріляти.

Лютневі 1917 року події застали мене в київському шпиталі. Звістка про скинення царя і перехід армії на бік революції, радісно була зустрінута солдатами.”. Далі Макарчук розповів, що „після повернення у Воронинці Тимчасовий уряд знову мобілізував і кинув його на Румунський фронт у Бессарабію. Тут і застала звістка про Жовтневий переворот».

На потреби війни влада забирала коней, худобу, вози. Все чоловіче населення, не мобілізоване до армії, примусово виганялося на шанцеві роботи.

Про лютневі події в Петрограді, повалення царя стало відомо у Воронинцях на початку березня 1917 року. В село з Уланова прибули революційні активісти, які взяли участь у мітингу і демонстрації.

Подібні виступи в Уланові проходили майже щотижня. Сюди з навколишніх сіл масово сходилися люди. Старости і управляючі в селах обіцяли, що дадуть селянам землю. Але це були лише слова.

Солдати, мобілізовані на війну, кидали фронти і поверталися додому. Тут разом з селянами вони захоплювали пасовища, ліси, сінокоси, поміщицьку землю і всіма правдами і неправдами утримували цю територію.

Тому-то й виникли назви ряду урочищ за прізвищами чи ім'ям їх нових власників. Це: Андрієва долина, Балацьке займище, Денисове озеро, Півньове озеро, Олешкова руда, Політове озеро, Осташевський яр, Кравцеве озеро та інші.

Червоноармійці в листопаді 1917 року принесли в село нову звістку - перемогу Жовтневої революції. Знову організовувалися мітинги, демонстрації. Люди домовлялися громити панські будинки, фільварки, забирати худобу в панській економії. Незабаром розхватали реманент, розтрошили хлібні комори, сьак-так розділили землю. Створено було сільський революційний комітет - ревком, який намагався здійснювати управління громадським життям села.

З Уланова у Воронинцях та інших навколишніх селах поширилися листівки з текстом „Декрету про землю”. Сільські комітети знову почали перерозподіляти поміщицьку землю між біднотою.

На початку січня 1918 року наш край був окупований німецькими військами. Їхнє перебування на нашій землі тривало два місяці. Повсюдно гromилися сількоми і ревкоми, йшли масові розправи над учасниками революційних подій. Силою в Уланові, навколишніх селах відновлено поміщицький лад. Селяни вимушені були повернути захоплену чи наділену їм землю, реманент.

У важких умовах війни Центральна Рада 22 січня 1918 року проголошує про створення самостійної, незалежної, суверенної держави Української Народної Республіки (УНР). Проте відстояти незалежність Центральна Рада у боротьбі з Росією не змогла і у квітні 1918 року до влади приходить гетьман Павло Скоропадський, якого підтримували Німеччина та Австро-Угорщина. Після німецької революції припиняється допомога Українській державі і гетьман зрікся влади.

У листопаді 1918 року владу в державі перебрала Директорія УНР, але не могла впевнено відстояти право народу жити у суверенній державі.

Внаслідок революційних процесів відроджується національно-визвольний дух українського народу. Ведеться боротьба за створення єдиної Української держави. В листопаді 1918 року німецько-австрійські війська залишили Хмільник, Уланів, села повіту.

В грудні цього ж року до влади прийшла Директорія на чолі з Петлюрою. Головний отаман військ УНР згодом писав: *«Ми виступили на*

арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю.

Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу.

Самі російські більшовики словами Леніна заявляють, що тільки через боротьбу з Україною більшовизм не дійшов до Західної Європи. Признаймося без гордоців і без зайвої скромності, що за час двохлітньої нашої боротьби (1918 – 1920) ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого не залежно порядкувати на своїй землі». Текст подано мовою оригіналу.

У великих містах, як, наприклад, Хмільнику, відбулися виступи проти влади. Для збільшення своєї армії петлюрівці майже в усіх селах повіту провели примусову мобілізацію. З Воронинець мобілізовано більше двох-трьох десятків чоловік. Однак, через деякий час більша частина вояків повернулися в село.

(Десь неподалік Жмеринки ці війська були розбиті більшовицькими силами. Пізніше, у 1937-1938 роках сталінські інквізитори пригадають усім оту насильницьку мобілізацію в українську петлюрівську армію. І серед них буде неабияк фігурувати мій дідусь - Дорош Сидір Павлович).

Нова влада кілька чоловік віддала до розстрілу, з села забрала 12 пар коней, 6 підвід, півтора десятка свиней і корів.

Для підготовки земельної реформи на місцях створювалися земельні сільські та волосні управи. У складних умовах 1919 року 22 січня відбувається проголошення Акту злуки між УНР і ЗУНР. І тоді московсько-більшовицькі загарбники знову силою окупували землі нашого краю.

У березні 1919 року в Уланові, Воронинцях, інших селах відновлено радянську владу. Створено сільські комітети бідноти - комбіди. Деякі заможні селяни виступали проти таких утворень. Люди бачили, що серйозного реформування господарської сфери більшовики не здатні здійснити. Адже в усіх волостях губернії діяли різні повстанські селянські загони, які не давали можливості більшовикам безкарно проводити реквізицію хліба.

Багато волостей, навіть повітові центри часто захоплювалися повсталими селянами, які, вигнавши зі своїх сіл більшовиків, відновлювали роботу українських структур місцевого самоврядування.

У травні 1919 року радянська влада приступила до введення так званого „воєнного комунізму”. Почалася масова викачка хліба. По селах систематично ходили, „продзагони”, які здійснювали продрозверстку, забираючи все зерно, продукти в населення.

В цей час особливо активно діяли різні повстанські загони: Гальчевського, Шепеля, Зеленого, Марусі. Вони жорстоко розправлялися з більшовицькими ставлениками, особливо з членами комбідів і ревкомів.

Старожил Воронівець Павло Данилович Григус розповідав, що «Було навіть так, що село по два-три рази переходило за добу з рук в руки». Зранку порядкував загін Марусі, вдень селом мчали верхи червоноармійці, а вечором група Шепеля розправлялася з червоними активістами. Від цього терпіли всі, а найбільше селяни - бідняки.

На липень 1919 року становище більшовиків на Уланівщині ускладнилося. У грудні 1919 року, як союзниця Петлюри, у наш край вступила Галицька армія (УГА). Її кіннота зосередилася у Ступнику. 9 грудня 3-я дивізія готувалася до наступу і зайняла район Лип'ятин – Чеснівка.

На 10-е грудня Київській групі наказано захопити Пиків; Запорізькій – район Антонополя, Рогинець, Кустовець; Волинській – район Вишеньки, Слободи Кустовецької. Третій дивізії – зосередитись в районі Воронівці – Лозна, в останній розмістити штаб дивізії. На 11 грудня група військ продовжила рух до залізниці Вінниця – Козятин.

Незважаючи на протиріччя та втрати, Україна все ж робить спробу реанімувати визвольну боротьбу. Ведуться переговори з Польщею, в пресі з'являються повідомлення, що Антанта схиляється до визнання незалежності України. На зайнятих більшовиками територіях наростає рух за звільнення від більшовицької влади.

Дійсно, в Україні на той час панував справжній безлад. Вона стікала кров'ю, пошматована різнокольоровими силами та арміями.

Повстанці мали кулемети, гвинтівки, шаблі та нагани, рухалися на конях, долаючи чималі відстані. Ми нині, користуючись архівами, бачимо, що то були не банди, які ходили по хлівах та коморах, а окремі повстанські загони, які партизанськими методами боролися із радянською владою, представленою московськими правителями. Наші люди не хотіли коритися московським завойовникам, тому й повставали, аби добитися вільного життя в краї.

Ось візьмемо слова російського військового керівника М. Муравйова, який заявляв:

«Мы идем на Украину с мечем и огнем, устанавливаем советскую власть».

А комісар Армії та Флоту Радянської держави Лейба Бронштейн (Троцький) у своїй інструкції наказував:

«Пам'ятайте, що так або інакше Україну треба повернути до Росії. Без України немає Росії, без українського хліба, вугілля, металу, руди й Чорного моря Росія існувати не може. Вона задихнеться, а з нею і советська влада, і ми з вами». Ось так! Тому й нині мечем, кров'ю і вогнем московіти стараються повернути Україну під свою зверхність.

Тоді більшовики виявилися більш спритнішими. Вже в січні 1920 року вони зайняли Вінницю. Було відновлено діяльність Уланівського волосного революційного комітету.

Недовгою була мирна й весна 1920 року. 25 - 27 квітня білополяки та сили УНР при підтримці Франції захопили Поділля. Вже в травні Уланів, Воронівці були в їхніх руках. Нова влада - нові порядки, нові закони, нові грабежі. В Уланові та інших селах були розквартировані польські війська. Попри намагання командирів підтримати дисципліну, вояки постійно вдавалися до грабунків та різних реквізицій селянського майна.

У середині червня кінна армія Семена Будьонного і червоноармійці Миколи Щорса вигнали поляків із нашої землі. В Уланові, Воронинцях, Пагурцях примусово починають створюватися паростки колективних господарств, комітетів незаможних селян - комнезамів. Саме на них радянською владою покладалися непомірні завдання по виконанню планів здачі хліба в державу.

Більшовики зобов'язали українських селян здати 171 млн. пудів зерна. Для виконання доведеного плану у 1921 році проти селянства кинуте озброєне червоне козацтво Примакова. Більшовики запровадили систему заручників, особливих надзвичайних трійок – карателів. Часто більшовики розстрілювали всіх, хто не міг виконати надмірних планів. На кожні 20 хат призначався старший, який відповідав за всіх підлеглих.

Як результат, сільське господарство краю різко зменшило виробництво хліба. Війна і розруха скоротили поголів'я худоби та свиней. Не зважаючи ні на що, радянський уряд продовжував проводити супроти України грабіжницьку політику.

Лише з нашого Поділля щоденно до Москви більшовики відправляли 100 вагонів зерна. Крім цього, у Царицинську губернію відправляли 104 вагони продовольства, в Татарську республіку – 30 вагонів, в Самарську губернію 10 вагонів. І так щоденно. Все це й спричинило у 1921 – 1922

роках масовий голод в Україні. Чи не найбільше постраждало наше Поділля[2.49].

Саме з цього часу, за вказівкою зверху, назву села *Воронинці* почали записувати „Воронівці”. З кожним роком такий запис вживали все більше й більше. Тому нині назва села має саме таке звучання. Отже, сотні років село мало свою прабатьківську і прадідівську корінну, рідну усім назву **ВОРОНИНЦІ**, жило з нею, раділо і сумувало, і нікому в голову не спадало змінювати чи перекручувати офіційну назву на московський штиб. Але прийшли нові радянські часи, за яких все треба було підпорядкувати під російську зверхність.

Навіщо згадувати, що село заснувала якась давня українська княжа родина із прізвищем «Вороничі»? Ліпше хай буде назва, утворена на російський манер - од прізвища «Воронов». Так і зробили. Ніхто з людей села не перечив цьому та й перечити не міг.

А між тим славний рід *Вороничів* своє коріння має від русько-литовського князя Ольгерда, який проливав кров у боротьбі з татарами за ці землі у 1362 році на Синій воді (Сниводі). Тож саме Вороничі свято оберігали край від подальших нападів ординців. Ми з вами, шановні краєни, свято повинні знати справжню назву поселення, а не видуману чужинцями.

Отже, нам потрібно повернути первісну назву села, за яку не буде соромно перед минулими і прийдешніми поколіннями. Адже в усіх попередніх документах наше древнє козацьке село носило єдину назву «*Воронинці*», а люди, які в селі жили, називалися також «*воронинці*», а не «*воронівчани*». Ось така правда у назві села.

У ті складні часи комітети незаможних селян наділено було величезними повноваженнями. Сільська рада не могла прийняти будь-якого рішення без погодження з комнезамом. Це, в свою чергу, сприяло ворогуванню між цими двома гілками влади, адже часто обидві виконували однакові функції.

Більшовики почали визискувати місцеве селянство продрозкладкою, гужовою та трудовою повинностями, постійними військовими загонами. Школа часто перетворювалася на казарму, особливо в Уланові.

Господарство на селі за роки військових дій та анархії сильно занепало. Особливо постраждав поміщицький маєток.

Огорожі, мури розібрано, дерева вирубано, палац Кароліни Вітгенштейн - розібрано, фільварок за «Двором» і у «Міській дубині» - спалено, розтягнуто, знищено. Значну частину реманенту селяни рознесли по домах. З іншої частини поміщицької будівлі побудували на Селиську першу в селі колективну споруду – конюшню. Ось вона на світлині.

По всій країні ширився лозунг - „На допомогу Донбасу!” Тому селян теж примушували брати зобов’язання допомагати робітникам продуктами, перш за все, хлібом.

Через невеликий проміжок часу в Уланові створено ревком, сільську раду. Головою ревкому був Іван Крижанівський. Він контролював життєвий стан навколишніх сіл, що входили до складу волості. Земельна комісія розподілила орну землю між жителями Воронинець. На душу припадало трішки більше однієї десятини. Після жнив, бувшим червоноармійцям виділено по 7-8 пудів хліба, а їх у селі було трішки більше десятка чоловік.

У цей час наросвіта відремонтувала приміщення для школи, їх було у селі дві: Мар’янівська - на однойменній вулиці, з лівого боку Сливоди, та, власне, Воронівська - з правого боку річки, у бувшій попівській хаті. Пізніше, в 1927 році, почато будівництво нової Мар’янівської школи, але про це буде окрема розповідь. Стару, панську школу, після певного ремонту перетворили на сільський медпункт, шпиталь. Обидві школи були початковими. Дальшу освіту можна було здобути у сусідній Лозні.

У сільську крамницю вперше було завезено тканини, гас, сірники, інші товари. Але що з того? Селяни не могли бодай щось купити.

Грошей взагалі не мали. Тоді владою було видано розпорядження: відпускати потрібні товари на зерно. Та хліба селяни теж вдосталь не мали.

У 1921 році в Уланові організовано волосний партійний осередок. В його склад входило 7 членів і один кандидат партії. Секретарем обрано Цівінського. Осередок впроваджував лінію партії на всю округу. Та восени озброєна група Палія розігнала його, спалила приміщення, розігнала активістів. Однак через деякий час партосередок відновив свою роботу. Взагалі виконувати продовольчий податок доводилось в складних умовах. Різні банди і групи вдень і вночі тероризували населення. Становище в селах стало критичним ще й через масові епідемії тифу, скарлатини.

У лютому 1922 року по всіх селах волості проведено тиждень допомоги голодуючим Поволжя. В Уланові, Сальниці, наприклад, були створені спеціальні групи з комсомольців для збору хліба, одягу, грошей. Не дивилися на те, що по своїх селах почалось масове голодування населення, наказ відправити зерно в Поволжя влада виконала.

У цьому році секретарем волосного комітету обрано І.Г.Касаткіна, а з березня 1923 року – С.С.Шабевта. Цей рік був особливим ще й тому, що в Уланові знову створено кредитне господарство, яке надавало кредити селянам для придбання інвентаря, худоби, для стимулювання посівів буряків[3.90-91].

З 1923 року політичне становище на Поділлі відносно стабілізувалося. Цьому сприяла дещо поміркована політика влади до селянства, а також часткове повернення до унормованих стосунків в сфері торгівлі і дрібного промислового виробництва. У тому ж 1923 році в Україні проведено територіально-адміністративну реформу. Скасовано старий поділ губерній на повіти та волості. На місці їх утворено райони.

Тож Уланів стає районним центром, ще більше розбудовується, збільшується кількість жителів, зміцнюється партійно – адміністративний апарат.

Та слава Уланова йшла на всю округу не як районного, а як ярмаркового центру. Уланівських купців та перекупників можна було зустріти в багатьох місцях України. Селяни Воронівець, інших сіл, щоб сплатити непомірні податки, виносили на продаж і обмін євреям все, що мали.

Упродовж 1922 – 1923 рр. мешканцям Воронівець для власних господарств нарізалися в урочищі «Видумка» садиби. На місці левад поступово почали з'являтися нові хати. Тепер це вулиця Набережна, хоча побутує народна назва - «Видумка».

Уже з цього часу (із 1922-1923 років) селяни Воронинець «познайомилися» з новим терміном: «розкуркулювання». Його поки що було застосовано до мешканців села, що мали в своєму користуванні землі більше 1,5 десятини на душу, це вважалося понад норму.

У 1922-1924 роках започатковано в селі сільськогосподарську кооперацію. Установчі збори, що відбулися у Воронинцях 27 вересня 1922 року, прийняли статут сільськогосподарського товариства «Допомога». У ньому говорилося:

1. На підставі цього статуту в с. Воронинцях Уланівської волості, Літинського повіту Подільської губернії закладається кооперативне товариство «Допомога». Місце перебування правління в селі Воронинці.

. Той, хто вступає в члени товариства, вносить вступну плату в розмірі одного пуда жита і пай розміром 5 крб. золотом.

Підписи установників:

- З. Труш
- Г. Шлапак
- П. Параніч
- А. Параніч
- М. Штимберг

Правління Воронинського кооперативного товариства «Допомога»

Голова правління - Григорій Шлапак

Секретар правління - Зосим Труш

СПИСОК

членів кооперативного товариства «Допомога» села Воронинці:

Г. Шлапак, Зосим Труш, Єфрем Оніпчук, Олександр Качур, Антон Параніч, Михайло Штимберг, Афанасій Шакула, Прокіп Параніч, Омелян Горбатюк, Василь Поляк, Аркадій Бойко, Прокіп Бойко, Іван Параніч, Макар Медведчук, Кирило Карпишин, Гаврило Олійник.

Безперечно статuti сільськогосподарських формувань були недосконалі, несли в собі велику кількість помилок, недопрацювань і масу незручностей. Час від часу товариства переробляли їх, доповнювали новими пунктами. Вибирали і переобирали правління господарства, входили й виходили з товариства. Для прикладу візьмемо склад ще одного з перших правлінь сільськогосподарського товариства, обраного 5 жовтня 1924 року:

Члени правління: Шакула Петро Софронович

Осташевський Олександр Данилович

Труш Зосим Захарович

Кандидат в члени правління: Параніч Прокіп Євтихійович

Ревізійна комісія: Місюра Іоаникій Кирилович

Штимберг Трохим Кіндратович

Параніч Антон Мусійович

*Кандидати в ревізкомісію: Карпишин Іван Петрович
Мироненко Микита Олександрович*

ЧЛЕНИ ГОСПОДАРСТВА

Степанюк Параска Я., Лебідь Семен Михайлович, Штимберг Михайло, Лебідь Давид, Сенік Харитина, Сенік Григорій, Лебідь Уляна Оксентіївна, Дубовий Захар Тарасович, Сенік Ксенька Оксентіївна, Меть Михайло Митрофанович, Олійник Євдоким Несторович, Іванчук Омелько Артемович, Меть Яків Степанович, Олійник Тетяна Лазарівна, Козятин Наталка Никифорівна, Дорош Фросина Кирилівна, Дорош Пелагея, Дубова Мотря Купріянівна, Лебідь Матвій Савович, Дорош Микита, Лебідь Дем'ян Каленикович, Параніч Микола, Лебідь Нестор, Козятин Бенедьо, Меть Варвара, Іванчук Дмитро, Лозова Килина, Олійник Григорій, Бойко Ксенька, Меть Іван Степанович, Параніч Катерина, Дорош Трохим Васильович, Труш Іван Микитович, Шакула Христя Іванівна, Кузьмов Василь Васильович, Меть Олена Артемівна, Лозовий Семен Артемович, Лебідь Ганна Макарівна, Лебідь Ярина Данилівна, Степанюк Анастасія, Чернишук Володимир, Козятин Віктор Сидорович, Лебідь Варвара, Лебідь Зіна Миколаївна.

Із другої половини 20-х років статuti сільськогосподарських артілей піддавалися постійним змінам. Держава намагалася нав'язати селянам, членам артілей якомога вищий ступінь усуспільнення власності. Тих, хто ще не був охоплений колективізацією, закликали об'єднуватися у ТСОЗи – товариства спільного обробітку землі. Типовий статут ТСОЗу майже нічим не відрізнявся від статуту с/г артілі 1923 року.

Однак особливою приміткою наголошено, що це певний етап до вищого, більш прогресивного, ступеня колективізації. І ще одне. ТСОЗи мали право брати в банку пільгові кредити для закупівлі сільськогосподарського інвентаря, тягла, насіння. Селяни ж участь у цьому товаристві розглядали, як можливість, щонайперше, покращити своє господарче і фінансове становище.

У духовному житті селян Лозни, Воронинець, Тарасок особливих змін не відбулося, та масове паломництво до так званого „Калинівського дива” слід пригадати.

Ще в липні 1923 року з Калинівки до Сальника їхали возом два п'яних солдати. Побачивши хрест, що стояв на місці вбитих тут колись купців, один вояка пострілом пробив праве плече Спасителя на хресті. З ікони потекла кров. Звістка про це підняла на ноги всю округу. Сюди робили хресні походи з Київщини, Волині, Галичини.

Старожили Воронинець розповідали, що біля хреста зцілювалося багато хворих і немічних. Партійні активісти вели атеїстичну роботу по селах, забороняли паломництво, але населення попри всі заборони йшло на поклоніння до святині.

Хату-читальню у Воронинцях перетворено на своєрідний центр політичної роботи серед мас. Тут читалися і обговорювалися статті в газетах, проводилися різні збори та бесіди.

У січні 1924 року після смерті більшовицького вождя Леніна керівники Уланова, Пагурець, Воронинець брали для трудящих підвищені зобов'язання, збільшені плани. По всіх майже селах створювалися партійні осередки.

Для простолюдю 1924 рік видався надто важким. Дощів випало менше норми. А відтак урожай був меншим. Селяни не зібрали тієї кількості збіжжя, на яку розраховували. Вже восени частина жителів Воронинець змушена була продавати худобу, щоб якось прохарчуватися самим і розрахуватися з державою.

Досить складним для воронинців був 1925 рік. Ціни на Уланівському та Піківському сільських базарах були наступними: дійна корова – 84 карбованці, свиня годована – 45, чоботи – 9, пуд пшеничного борошна – 3,5 карбованців, курка – 30 копійок, коробка сірників – 20 копійок, м'ясо свиняче – 18 копійок за кілограм, м'ясо яловичини – 10 коп., 1 метр ситцю – 35 копійок, масло вершкове – 5 копійок, цукор – 28 копійок за кілограм, олія – 25 копійок за літр.

Та купити щось селянам не було змоги, адже грошей не отримували взагалі. Тож через нестачу продовольства у селі почався голод. Найбільше потерпали бідняки. Від постійного недоїдання в селі було кілька смертельних випадків. Подібне становище в цей час було й у сусідніх селах - Лозні, Рибчинцях, Пагурцях.

Непосильні продовольчі податки, безземелля, голод викликали невдоволення у жителів села. Та державні органи на це майже не звертали уваги. Йшов процес перебудови господарства на нові комуністичні рейки.

Уже в 1927 році в Уланові проводилася районна сільськогосподарська виставка. Господарство села Гатки взяло в ній найбільшу участь. На його полях було випробувано американський трактор „Фордзон”.

Це справило на селян неабияке враження. Пропагувалося пошвидше об'єднати невеличкі сільськогосподарські колективи у великі господарства. У 1928 році в Уланові створено нове колективне господарство „Сонечко”, а також господарство єврейської бідноти „Промінь”. У 1930 році ці два господарства об'єдналися в один колгосп – III Інтернаціонал.

По суті із 1929 року в краї почалася масова колективізація сільського господарства. Проходила вона з кров'ю, слізьми і розоренням. Першими в колгосп записували активістів і бідняків. Якщо ж хтось відмовлявся,

його оголошували „ворогом народу” і примусово висилали з села. Таких було не багато, але все ж були - для залякування населення. Влада сіяла постійний жах серед мешканців. Залякані люди вимушено записувалися в колгоспи, де усуспільнювався їхній реманент, худоба, майно...

У лютому 1929 року подібний колгосп створено і у Воронинцях. Усуспільненню підлягали: земля, реманент, тягло, праця членів товариства. Результатами цієї праці мали розпоряджатися, хоча й спільно, але члени колективу. Першим головою призначили активіста Голубчика. Першими трактористами у селі були Григус Василь, Осадчук Данило, Олійник Оксентій.

У 1930 році започатковано нову добу в житті нашого селянина - це період постійного страху і страждань. Взагалі хочеться відмітити, що так звані колективізація, голодомор, репресії, войовничий атеїзм, тоталітарний комунізм призвели до особливої хвороби сучасної України – боязні правди. А за боязню говорити правду стоїть небажання й знати її. А відтак – боротися за неї. Тому за архівними документами, розповідями свідків, власною проукраїнською позицією нам усім треба негайно зійти з облуди безпам'ятства.

Отож, уже з кінця 1923 року офіційна влада розпочала підготовку до, так званої, суцільної колективізації. Уся преса, від районної до центральної, буквально шаленіла від «викриття» «антирадянської діяльності» куркулів. До них зараховували не тільки заможних селян, а й тих, хто будь чим висловлював своє невдоволення політикою влади на селі. Хто міг не боячись задати якесь незручне запитання керівникам.

З іншого боку, ми бачимо, що ті ж газети рясніли замітками, де на всі заставки славився і розхвалювався новий колгоспний лад. У кожному селі, в тому числі й Воронинцях, було організовано групу активістів, що доводила оті переваги колгоспів по закріплених вулицях і кутках. «Знищення куркуля, як класу!» - ось новий лозунг колективізації. Так із простих селян-трудяг зробила влада особливий прошарок, вбиваючи клин у селянські відносини. Так і спадають на душу болісні слова з народного фольклору:

*По віконця вгрузла хата,
А на хаті стирчать лати,
А на латах один куль...
Ось тут мешкає куркуль!*

Озброєні люди за вказівкою сільських лакуз – активістів, забирали все, що хотіли, а родину виганяли з хати або висилали до Сибіру. Таких сімей „розкуркулили” у Воронинцях чимало. Наприклад, родини

Сеника Якіма, Лебідя Івана, Григуса Павла, Бойка Кліма Сергійовича, Сидорука Леонтія Трохимовича, Шлапака Григорія Якимовича, Лебідя Давида Архиповича, Дороша Юхрема, Павлюка Івана, Шакули Касіяна, Шлапака Герасима, Данчука Кирила, Дороша Леонтія, Протор'єва Пилипа, Крутіня Павла, Бохнюка Данила, Горбатюка Кузьми та багато інших.

Наголосимо, «активісти» частину майна просто забирали собі, не вносячи його до офіційного акту вилучення, це був здебільшого одяг. Тобто здійснювали грабіж населення за державним дозволом.

Нова влада наводила нові порядки. Так наприклад, воронинському колгоспу потрібне було приміщення для контори. Не довго думаючи, керівництво „розкуркулило” простого селянина Павлюка Івана, який проживав в центрі села. З усього багатства, що було у нього – це грамофон, один на все село. Саме його придбав селянин, важко працюючи на будівництві шахт Донбасу. За нього й поплатився своєю оселею. Доведений до відчаю чоловік вимушений був покинути рідну землю і переїхати знову на землі Донбасу. А хату його перетворено на адміністративний будинок - контору колгоспу.

Геноцид Голоду у Воронівцях

*Мій любий земляче, свічу запали,
Хай капає віск на барвінок...
Усіх пригадаймо, що з нами жили
І в голод лягли на спочинок.
Нехай миготять поминальні свічки,
Гарячії сльози стікають...
Людей убієнних в голодні роки
Краяни завжди пам'ятають!...*
Микола Дорош

У 1931 році в Уланові була утворена машинно-тракторна станція (МТС). У 1933 році у ній було вже біля 30 тракторів та іншої причіпної техніки. У Воронівцях створено нове колективне господарство. Головою колгоспу обрано місцевого жителя Шакулу Петра Софронівича, головою сільської ради – Голубчика (вбитого незабаром кимось).

Цікаво те, що коли в Уланові 5-8 лютого 1931 року відбувався XI районний з'їзд робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, то при його відкритті головуєчий запропонував *«вшанувати пам'ять вбитого кулаками голову Воронівської сільради тов. Голубчика. Всі встають, оркестр виконує жалібний марш»*. Так описується цей факт у документах та тогочасній районній газеті.

Нестача продуктів харчування вимагала від більшовиків нових селянських поставок. Всі знали, що приватник завжди приберігав який-такий харч для сім'ї. Як не працюй, але урожайність у колективізованих господарствах була нижчою.

Розширений пленум Уланівського райкому партії 26 вересня 1931 року вказав, що колективні господарства виконали хлібозаготівлю на 40 – 60 відсотків, а саме: Пустовійти на - 15%, Вишенька - 28%. Досить низькими темпами йде заготівля плодів та овочів у Острожку - 5%, Воронівцях – 13%.

Виступив на пленумі гр. Бойко з Воронівець, який сказав, що райземвідділ тричі міняв плани весняної сівби, тому посіяли пізно, урожай низький; районні представники їздять по селах, але не допомагають ні чим, а лише заважають працювати. Його виступ був визнаний опортуністичним, тож суворо засудженим. Вирішено було план виконати за рахунок експропріації зерна у куркулів. Ось так! А де ж могли взятися оті куркулі, коли їх знищили ще у 1929 році? Тож експропріацію прийшлося владі проводити із простими селянами.

Тому дуже трагічною сторінкою для Воронівець є сталінський голодний мор 1932 – 33 років. Щороку в останню суботу листопада весь прогресивний люд світу відзначає національну катастрофу українського народу - голодомор 1932-1933 років. Страшна трагедія забрала у свої смертельні кліщі багато мільйонів безневинних жертв. Жажливий голодний мор призвів до непоодиноких випадків дітожерства і канібалізму. Геноцид був створений штучно, жорстокою невинуватою політикою сталінського керівництва та прагненням «великого перелому». Голодний мор косив своєю безжалісною косою жажливіше, ніж війна, потоп, хвороби...

Суцільна, поголовна колективізація у Вінницькій області зруйнувала усталені форми і методи ведення сільського господарства, споконвічного хлібороба перетворили на жебрака. Так, на осінь 1928 року було на Вінниччині колективізовано біля 4 відсотків селянських утворень. Потрібно було збільшити темпи, і тоді з 1929 року почали насильно заганяти в колгоспи.

У Хмільницькому районі, куди входить нині бувший Уланівський район, на 1 вересня 1932 року було колективізовано 63,5 відсотків до плану. Частина свідомого селянства противилась колгоспам. І тоді по Україні масово прокочується хвиля розкуркулення.

Із введенням з грудня 1932 року внутрішніх паспортів селянину було нікуди діватися, він, немов кріпак, вимушений був вступати в колгосп. Хоча зерна в 1932 році було мало для населення, Сталін

збільшує планку хлібозаготівель ще на 44 %. Працелюбну Україну вже косила голодна смерть, та наказ вождя виконували старанно.

У багатьох селах краю смерть була повальною. Жахливою вона була в Уланівському районі. Точних підрахунків тоді ніхто не робив. Це суворо заборонялося. Та все ж були люди і в нашому районі, що попри всі заборони, голодування, все-таки ставили отой «хрестик» над прізвисьмом людини, що пішла в небуття. Один з них - Ткачук Іван Филімонович із села Чеснівки, який прожив 91 рік і залишив записи померлих під час геноциду. 522 душі виморено голодом у цьому селі. Пропали цілі сім'ї, зникли безвісти 40 родів, таких як Блащуки, Гринчуки, Бельські, Вітюки, Бойки, Вітцівські, Крамарчуки, Бачинські, Кумівські, Магерки, Хлібопашці та інші.

Подібна смертність була майже в кожному селі і жертви жахливого голодомору й зараз, з висоти нинішнього дня, стукають в наші серця. Все, що з ними трапилося повинно піддаватися гласності. Ми повинні хоча б частково називати їх імена на сторінках газет, книг, пам'ятниках, стендах...

Архівні матеріали ятрять душі, але вони не дають справжніх цифр геноциду. За кількістю населення на 25 травня 1932 року в Уланівському районі нараховувалось 60057 чоловік, Хмільницькому - 84396 чоловік.

На травень 1934 року ці цифри були такі:

в Уланівському районі - 45670 чоловік,

у Хмільницькому - 71162 чоловіки.

Якщо зробити прості арифметичні підрахунки, то бачимо, що померло від 25 травня 1932 року до травня 1934 року в Уланівському районі - 14387, у Хмільницькому - 13234 жителі.

Ряд дослідників вказують більшу цифру померлих. Чому саме є дані за травень 1934 року? Бо в цей час держава почала робити перепис населення для оподаткування, позики і т.п.

Не буду наводити скарг, листів, протестів селян в зв'язку з надмірним голодуванням, практично в усі інстанції. До них ніхто не прислухався і ніякої допомоги не надавав.

Страшні експерименти проводилися не тільки з дорослими, а й з дітьми. Про яку школу тоді йшлося? Чималими гуртами сходилися дітлахи до залізниць Хмільника, Калинівки, Козятина, Бердичева за порятунком. Часто батьки й самі покидали дітей на вокзалах, біля лікарень з надією, що вони якось врятуються. Є непоодинокі випадки

того, що батьки, доведені до стану надмірного виснаження, самі вбивали своїх дітей. За прикладами не треба далеко ходити.

«Цілком таємно».

До Вінницького обкому партії.

За відомостями, що надійшли до обласної Прокуратури від Янушпільського дільничного прокурора, в селі Воронівцях, Уланівського району, громадянка Гуменна Софія зарізала свою дочку. У Гуменній було знайдено жарене людське м'ясо й частина захованого у рядно. Розслідування проводиться.

Прокурор облвідділу ДПУ – Семенов.

Очевидець тих складних часів в іншому селі – Кривошихах, Яків Рекрут, відомий журналіст, оповідав: *«Батько працював продавцем в селі. Я прибіг туди і непомітно шаснув у склад. В кутку щось лежало, загорнуте в газету. Той згорток зацікавив мене. З прожогоу я розгорнув його. І... О, Боже! Зі згортка дивилася на мене широко відкритими синіми очима дівоча голова. Я відсахнувся, вибіг до батька зі складу. Батько, побачивши моє перелякане обличчя, все зрозумів.*

Виявляється, керівник сільської ради Наум Панасюк приніс на склад відрізану голову дванадцятирічної дівчини. Її заманила до себе в хату сусідська жінка Тетяна Калачиха, а потім зарізала. Справитись дебелий жінці з дитиною було легко, бо дівча було кволе від голоду. Калачиха відтяла своїй жертві голову косою, винесла її в комору, а тіло посолонила і вклала в діжку.

Наступного дня приїхав з Хмільника міліціонер. Калачиху забрали з села.

І подібних випадків канібалізму в районі було чимало. У деяких селах школа була лише годівницею, де давали мисочку якоїсь баланди з сочевиці чи гнилої смердючої капусти або огірків.

Старожил села Євген Протор'єв згадував: *«Навчання припинилося. В школу приводили, приносили дітей незалежно від віку, щоб хоч щось кинути на голодний шлунок. Більш дорослі і живучіші ловили в річці Сниводі жаб, равликів, черепах. В їжу йшли горобці, ворони, ховрахи і хо-м'яки - правильніше сказати все, що лазило й літало. Були непоодинокі випадки канібалізму в селі. Людоїдів вивозили до Бердичева (ми тоді належали до Бердичівської округи).*

Дуже всі раділи, коли почав наливатись хліб, хоча посівів було дуже мало. Щодня біля школи оголошували наказ Сталіна, що за зрізаний колосок

- смерть. Але ми її не боялися, вона була нам зовсім не страшна. Надивились...

Саме в цей час було організовано піонерський загін з боротьби з «перукарями». Люди вночі наминали жменю-другу колосків, щоб приготувати якесь вариво. Ми заздрили цим піонерам, які стояли на спеціально збудованих вишках, стерегли посіви. вони співали пісеньку:

*Видно нам із вишки,
Як крадеться нишком
Ворог до пшениці,
Держачи мішок.*

Та все одно не було такого дня, щоб від цих полів, де достигало зерно, не відвозили декілька дитячих трупиків».

Десятки й десятки свідчень очевидців яtringуть душу.

«Активісти», «червоні бригади», «буксири», «приводні ремні», як де їх називали, збиралися на свої засідання, обговорювали «стратегію» і «тактику». Часто в нетверезому стані вривалися в помешкання селян, робили безчинства, самосуди.

Житель Воронівець Павло Григус оповідав: «Прийшли п'яні вночі, зняли з завісів двері, кинули на підводу, побили вікна, зламали і розвернули піч, пограбували, роздягнутих вигнали посеред зими на вулицю, навіть ряденце з-під дитини в колісці витягли і забрали з собою. А далі - довга-довга дорога на Далекий Схід».

Доцільно наголосити і те, що в ролі своєрідних ексекторів виступали самі комуністи, керівники села. Так, 31 липня 1933 року в с.Кропивна Уланівського району голова сільської ради, голова правління колгоспу і виконавець самочинно заарештували десятьох селян, яких запідозрили в крадіжці корови.

Упродовж всієї ночі їх били. Від жорстоких побоїв відразу загинули чотири чоловіки і жінка. Труп забитих непомітно вивезли на цвинтар і там закопали, а селом поширили чутки, ніби ці колгоспники втекли, злякавшись відповідальності. Слідство підтвердило факт страшного самосуду.

Читаючи газети 1932 – 1933 років, переконаєшся раз-по-раз в брехливості інформації. Журналісти жодного натяку не кидали на голод, недоїдання, канібалізм і смерть. Все показано в світлих тонах боротьби за виконання планів перед державою, всюди вихвалявся колгоспний лад, життя подільського селянина. Більше того, обласна газета «Більшовицька правда» писала про можливий голод, але не на Україні, а в Польщі, Америці...

От як далеко бачили журналісти, а ось під носом, про те, що коїлося в Уланові, Хмільнику, вони не повідомляли.

Було багато дворів, де вимерли цілими сім'ями. У моїх Воронівцях помирали цілими вулицями. Повністю не стало вулиць Дубової, Штимбергової, Волошинської, Зюкової, Качурської та ряду інших, де жили великі сім'ї по 8-15 чоловік. Враз вимерли сім'ї, наприклад, Андрія Дубового, Петра Шлапака, Миколи Дубового та інші.

Особливо страждали діти, на них ніхто, крім своїх, не звертав ніякої уваги. Бувало, немов телята, залізуть пастись у бур'яни, а сил звідти вибратись не мають, отам і залякнуть мертві. В баюрах на вулицях можна було бачити трупи в різних позах. До осель їх не заносили. Хтось витягне набік, а потім замурзаних від багнюки кидали на грабарку і везли до загальної ями.

Довгожителька Воронівець Фросина Степанівна Меть наголошувала, що *«Біля школи, де була годівниця, навіть бур'янів було мало, все спасали діти, очікуючи їжі. А ще вийшов якийсь закон, щоб ніхто в селі навіть бур'янів не мов у жорнах, їх активісти розбивали молотками і викидали шматки в Сливову»*.

Пенсіонерка з с. Петриківці розповідала, що в селі мешканець Гребінь поїв своїх дітей, а як почав їсти дружину, його впіймали і викрили. Та ще перед цим він із жителем села Бандурою не одну людину зарізали і з'їли. Людоїда забрали з села.

Усі старожили Воронівець розповідають, що в селі сім'я Залізників – батько, мати і син Семен, зарізали і з'їли свою дитину. Вони часто з цвинтаря крали трупи і їли, ловили людей з інших сіл. Мешканка села Дорош Гапка ледве втекла від них.

Краєзнавець з с. Чеснівки Євген Козюк записав спогади 94- річного Фелікса Юрковського. В них говориться, що Березовський Андрій разом з дружиною в роки голоду зарізали свою п'ятирічну доньку. Міліція через кілька днів знайшла ще рученяти дитини. Або ще спогад пенсіонерки Міщенко С.І., яка в ті роки проживала в Уланові. *«Одного дня в лікарню привезли жінку з Воронівець, яка збожеволіла від голоду і зарізала свою дитину. Вона не пам'ятала нічого, тільки сміялася і щось викрикувала, безтямно водячи по усіх очима»*.

Хіба можна без хвилювань чути розповідь Бойко Христини Євтухівни: *«Їде підвода, а на ній повно накладено тіл. Хто в чім одитий, і навіть голі. Як зараз бачу: на дівчатках з голівок звисають кольорові биндочки, труться об колесо, дехто ще ворухиться, щось хапає рукою...»*

Подібних спогадів не один десяток. Місцеві районні служби бачили на свої очі жахи голодомору, розміри і масштаби трагедії. Доносили вони й обласним керівникам.

*«Начальнику секретно-політичного відділу
Вінницького облвідділу ДПУ*

Про смертність від голоду в селах Хмельницького району

квітень 1933 року

Совершенно секретно

...С апреля месяца все чаще фиксируется питание населения суррогатами. Употребляются в пищу древесные почки, коренья, Мерзлый и гнилой картофель, жом, патока, древесные опилки. Особенно поражены в районе Хмельник, Клецище, Сандраки, Соломерка, Кривошеи и др.

В Хмельнике голодает значительная часть деклассированного населения, а по отдельным пунктам - случаи голодовки среди единоличников и колхозников....

Райуполномоченный ГПУ - Фридман».

Не краще становище було і в Уланівському районі. З доповідної записки секретаря Уланівського райкому партії читаємо:

*«Секретареві Вінницького обкому
КП(б)У Чернявському*

Про смертність від голоду в селах району

9 квітня 1933 року

Цілком таємно

Не дивлячись на Вашу заборону писати про наявність голодуючих в районі, вважаю, що буде злочином не проінформувати Вас про стан справ в районі.

В районі є ряд населених пунктів, сильно вражених смертельними випадками як серед одноосібників, так і серед колгоспників, особливо гострої форми серед дітей.

Більш враженими є Воронівці, Великий Остріжок. Уланів...

с. Воронівці.

Із перевірених 1457 чоловік захворіло - 559. Із них дорослих -311 чоловік, дітей - 248. Із складу дорослих: колгоспників - 74 чоловіка, одноосібників - 115, розкуркулених і розпроданих -122 чоловіка. За неточними даними померли 100 чоловік. Із них колгоспників - 20 чоловік. Більше 20 чоловік пішли з села невідомо куди...

Секретар райкому партії - Русанов».

Уже з цього, занадто заниженого повідомлення можемо констатувати: влада на місцях, не зважаючи на заборону повідомляти про штучний голодомор, все-таки, аби з себе скинути страхіття вини, знайомить партійних начальників, що в селах вмирають люди. Але вмирають, в основному, як вказується в ряді документів, декласовані елементи, одноосібники, що не пристосовані до фізичної праці. І дуже мало, зауважте, серед померлих - було колгоспників.

Потрібно ж було вже тоді якось відбілити насильне усупільнення, колективізацію, показатися, засвітитися в очах обласного керівництва, що районні служби працюють на місцях, організовують харчування, дитячі будинки, проводять лікування хворих. Але це - блеф.

Чому ж тоді у тих же Воронівцях із обстежених 1457 чоловік померло більше половини - понад 850? У Лозні - біля 800? Чому у Петриківцях голод забрав 780 душ? У Лип'ятині – півтисячі, у Подорожні - понад 300, у Вишенці – більше п'ятисот. У Кривошихах на цвинтар переселились майже половина мешканців села. В Уланові, Лозні, Петриківцях, Хуторах Кривошиїнських, Великому Острожку, Соломірці, Липятині в небуття пішли не десятки, а сотні жителів.

Ми бачимо, що розкуркулюючи доброчесних дбайливих хліборобів, виконавці злої волі Сталіна насаджували терор, сіяли підозри, ненависть, винищували безневинних людей фізично та при допомозі страхітливого голоду. Фактично за кілька місяців комісії під керівництвом Кагановича, Молотова, Постишева викачали у селян внутрішні фонди: продовольчий, насіннєвий, фуражний. І ті, хто всіляко відмовлявся від примусової хлібоздачі, беззаперечно позбавлялися волі щонайменше на 10 років. «Червоні мітли», посланці партії, безжалісно вимітали все, що можна було забрати, до останньої зернини, квасолини чи картоплини.

А тим, хто віддавши все, якось виконував державний план, одразу доводили новий, ще більший, щоб було до чого придертися, бо додаткового завдання вже ніхто не спроможний був виконати.

Так під цинічним лозунгом «вилучення хлібних надлишків» ексекуційні бригади трусили оселю за оселею, чинили розправу і глум над усіма, хто хоча б словом мовив супроти, розкуркулювали, кидали до в'язниць, серед зими виганяли з хатини, били, штрафували, знущалися. Такими бузувірськими методами сталінські прислужники виконували вказівки великого «вождя».

2 січня 1933 року Вінницька обласна газета «Більшовицька правда» писала: «Не виконали хлібних планів найзлісніші, найшкідливіші саботажники!»

Ця ж газета 12 січня 1933 року в цьому ж дусі продовжувала: «Ніякої амністії найзлішим контрреволюціонерам, саботажникам відсталих сіл і районів!»

Села вмирали. Не чути було у них, як писав дослідник голодоморів на Поділлі І.Г. Шульга, «співу півнів, гавкання собак, шкіра в людей ставала прозорою і здавалось, що вона ось-ось прорветься».

Не стало худоби, коней, свиней, а пізніше і котів, собак. Собаче м'ясо вільно продавалося в Уланові на ринку. Сотні і сотні жебраків бродили від села до села, від хати до хати, в надії хоч на якусь милостиню. А скільки людей втопилося в Бугу, Сниводі, ставках при діставанні черепак (скойок)?

Сталіну заперечити ніхто не міг. Тому партійні лідери старалися завуалювати масштаби голоду, приховати справжні цифри від суду історії. Ось конкретний приклад по Уланівському району.

Партійний архів Вінницького обкому партії у відомостях про охоплення продовольчими труднощами, станом на 15 травня 1933 року сповіщає про Уланівський район таке:

Охоплено голодом всього 7 сіл. Із них – 5 колгоспних утворень. В найстрашніший час - весну, на 30 квітня 1933 року, голодувало лише 1468 осіб і через півмісяця на 15 травня ця цифра не змінена. Отже, все добре. Недоїдають люди, але усі живі. В подальших графах - подібне. На 30 квітня - 221 людина опухла через недоїдання, а через половину місяця - знову - 221. Померлих - жодного. В районі повний порядок.

Ось такі дані подавало керівництво Уланівського району, в той час, як масштаби голоду були катастрофічними. Гинули не десятками, а сотнями щоденно. Та у звітах, на паперах - усе нормально.

Тому-то в доповідній записці обласної оздоровчої комісії про стан продовольчих труднощів у Вінницькій області на 17 травня 1933 року Уланівський район потрапив до 3-ї групи. Де особливих труднощів з голодуванням не було. То ж навіщо надавати допомогу? Потрібно дбати про державу, виконувати нові і нові плани.

Будь-яка згадка про голод суворо заборонялася. За слова «голод в Україні» людей заарештовували, як контрреволюціонерів. Вважали за неприпустиме реєструвати голодну смерть у книжках ЗАГСу сільськими радами.

Голод примушував їсти все, що потрапляло під руки. Труп здохлих коней, корів роздирали, мов хижаки, за лічені хвилини. Житель села Макар Шакула оповідав:

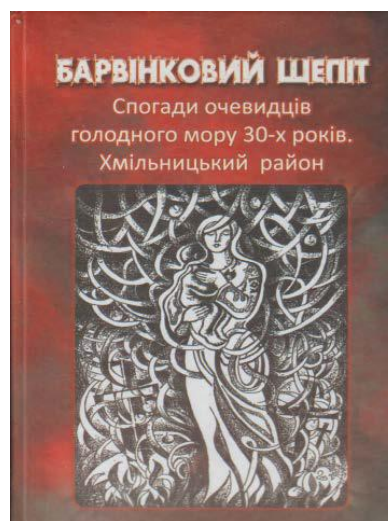
«Тварин просто вивозили на кінський цвинтар, а там між людьми виникала бійка за кожен більший шматок. Мені неодноразово якось вдавалось приволокти додому ногу чи голову коня. Та того хватало не надовго.

У квітні – травні голод уже сміливо переступав пороги в кожному селянську оселю Воронівець. В селі не гавкали собаки, не співали півні, не літали навіть ворони. Щоб якось вижити, люди із зелені варили бурду, напивалися і масово починали пухнути. Шкіра ставала прозорою, здавалося, що крізь неї видно рідину.

Такі люди вже не могли ходити. А якщо хто і рухався, то йому байдужою була чужа смерть. Жах проймав сторонніх людей, що проходили цим селом. Спухлі чоловіки, діти, жінки інколи на чотирьох

лізли. Повзли до центру села, де було так зване громадське харчування, а по дорозі вмирали на своїй всеплодучій землі.

Людські трупи розкладалися на вулицях, у хатах. Часто серед мертвих братиків і сестричок доживали свої останні хвилини ще живі діти. Прикладів можна навести десятки зі спогадів очевидців тієї страшної трагедії. (Див. мої книги «Зламани колоски». Вінниця, 2002; «Чорні покоси». Вінниця, 2007; «Запланований мор». Вінниця, 2008; «Барвінковий шепіт». Вінниця, 2018).

Активісти часто по-бандитськи влазили вночі в помешкання селян, вибивали шибки, голих виганяли з хати. Щоденні обшуки із залізними щупами помешкань селян призводили до особливого збідніння населення. Абсолютно не було ніяких харчів і в колгоспах, тому вони й розпадалися, розтягувалось їх майно. І про це вказують архівні документи.

У спецповідомленні Вінницького обласного відділу ДПУ від 2 липня 1932 року йшлося, що в ряді колгоспів населення, озброєне сокирами, забрало з поля своїх «усуспільнених» корів. Тенденція ця спостерігається і в селі Воронівці.

Ось що доповідав про цей випадок 21 березня 1933 року інший посадовець – начальник Вінницького облвідділу ДПУ Соколинський:

«Совершенно секретно

Случаи голодания за последнее время зафиксированы в Хмельникском районе. В отдельных селах голодающие семьи употребляют в пищу разные отходы: картофельную шелуху, древесные почки, жом...

В селе Вороновцы Гуменна София, 50 лет, зарезала свою дочь Кристину 22 лет. Мясо употребила в пищу...

Начальник Винницкого облотдела ГПУ – Соколинский»

Звозив мертвих на цвинтар у Воронівцях Сидір Кузьмук. Сивою конячиною об'їжджав вулицю за вулицею і збирав, збирав. *«Заїжджаючи за мертвими, – згадував Сава Штимберг, – Сидір Голитин часто забирав і ще напівживих. Село було велике і йому роботи було забагато. Тому деякі вулиці ним обслуговувались аж через тиждень-другий, коли тіла вже розклалися».*

Бабуся автора цих рядків, Наталія Дорош, розповідала, що *«часто геть охлялих людей, але ще живих, брали з хат, під плотами, жбурляли на підводу і везли до загальної ями на цвинтарі. Там дехто приходив до тями, пробував вибратись, благав, молив по допомогу, та хто її міг надати! Збирачеві було однаково, він за роботу отримував харч».*

Про відвідування школи в ті роки і не йшлося. Там була розміщена годівниця, де давали черпачок якоїсь баланди з сочевиці, напівгнилої сої, гнилої смердючої капусти чи огірків.

Воронівці – велике село, з населенням до голодомору більше, ніж 1500 чоловік, непоправно втратило тоді більше як 850 мешканців. Чи не найбільше в усьому районі!

Трупи не встигали відвозити, і вони розклалися на вулицях, дворах і в хатах. Очевидець Христина Шлапак розповідала, що якась жінка влітку мертвою в них на подвір'ї лежала більше як півтора тижня, аж поки її забрали. Убієнна голодом Марія Анонова в жнива під сонцем і дощем пролежала також більше тижня. Тіло розлізлося так, що страшно було дивитися.

Жахливий голод все забирав і забирав моїх краян у смертельні обійми.

Свідки голодомору Штимберг Сава та Григус Павло розповідали, як місцеві активісти (із зрозумілих причин не називаю їх прізвищ) зі штирями ходили від хати до хати в пошуках зерна.

Особливо їм у цьому допомагав уповноважений із Сальниці К.П.Мартинюк. Що після погромів уціліло, люди несли в Уланів,

Пустовійти, Чернятинці, щоб проміняти на склянку круп чи кілька картоплин.

Можна ще і ще оповідати голодні страхіття чарівного подільського села на початку тридцятих років, та цим не обмежитись.

Зрозуміло, що за таких умов колективне господарство не могло існувати, тому з початком голодомору воно розпалося. Все усупільнене в населення майно розтягнуто і в основному пропало.

В спецповідомленні заступника начальника Вінницького обласного відділу ДПУ Рахліса від 2 липня 1933 року наголошувалось, що тенденції до самоправного розбору корів є в селах Петриківці, Торчин і, особливо, Воронівцях. Отже, як бачимо, місцева влада неспроможна була втримати колективні рейки.

Дзвони нашої пам'яті

Автор цих матеріалів — Микола Дорош, а також жителі Воронівця Галина Попівська, Надія Лебідь, Марія Осадчук, Тамара Полонська у 1996-1999 роках опитали жителів села і встановили імена багатьох жертв голодомору 1932-1933 рр. Загинуло більше 850 осіб. Нам відомі нині такі страждальні імена:

Горбатюк Кузьма
Горбатюк Югіна
Горбатюк Юхим Кузьмович
Горбатюк Марія Кузьмівна
Горбатюк Олена Кузьмівна
Горбатюк Василь Кузьмович
Осадчук Андрій Миколайович
Осадчук Філімон Миколайович
Осадчук Павліна Миколаївна
Осадчук Павло Анонович
Горбатюк Танася Анонівна
Балацький Арсень Арсенійович
Балацька Зінька Арсенівна
Лебідь Василь Петрович
Шакула Теклина Арсеніївна
Протор'єв Пилип Данилович
Протор'єва Степанина
Протор'єва Мотря
Протор'єва Галина Пилипівна
Козятин Семен
Козятин Явдокія
Козятин Дмитро Сидорович

Бойко Петро Павлович
Бойко Євген Петрович
Бойко Степан Петрович
Бойко Володимир Петрович
Бойко Марія Петрівна
Бойко Галина
Герасимчук Петро Іванович
Герасимчук Ганна Петрівна
Герасимчук Антон Петрович
Герасимчук Настя Петрівна
Герасимчук Ольга Петрівна
Шлапак Хома Якович
Шлапак Зінька Павлівна
Шлапак Ольга Хомівна
Шлапак Іван Хомич
Кузьмук Надія Сидорівна
Кузьмук Явдокія Кузьмівна
Кузьмук Параска Кузьмівна
Дубова Фросина
Дубовий Андрій
Дубова Юхтина Андріївна
Дубовий Семен Андрійович
Дубова Ганна Андріївна
Дубова Ольга Андріївна
Дубовий Степан
Дубова Тетяна
Дубовий Захар Степанович
Дубова Ярина Степанівна
Дубовий Петро
Дубова Явдокія
Дубовий Павло Петрович
Дубова Меланка Петрівна
Дубовий Матвій
Дубова Марія
Дубова Тодоська
Дубовий Антон Матвійович
Дубова Онися Матвіївна
Дубовий Гемень Миколайович
Дубовий...
Меть Нестер Омелянович
Іванчук Дмитро Якович
Волошин Іван Кирилович
Волошина Тетяна
Волошина Ганна Іванівна
Волошина Онися Іванівна

Волошин Ілларіон Кирилович
Волошин Пилип Кирилович
Параніч Мусій
Параніч Христина
Метъ Явдокія
Метъ Афанасій
Шакула Іван Федотович
Шакула Данило Іванович
Шакула Ганна Іванівна
Шакула Танася Іванівна
Олійник Дмитро Трифонович
Олійник Ганна Платонівна
Олійник Онися Дмитрівна
Шакула Анон
Шакула Марія
Шакула Артем Архипович
Шакула Явдокія Арійонівна
Онипчук Дмитро Самсонович
Онипчук Христина Павлівна
Онипчук Микола Дмитрович
Онипчук Василь Дмитрович
Онипчук Данило Юхтимович
Онипчук Параска Данилівна
Онипчук Марія Данилівна
Онипчук Микола Данилович
Онипчук Омелян Данилович
Онипчук Андрій Данилович
Онипчук Кузьма Данилович
Онипчук Параска Данилівна
Онипчук Маркей Данилович
Лебідь Мотря Самсонівна
Лебідь Гемень Самсонович
Лебідь Надія Самсонівна
Метъ Терень Лукович
Метъ Трохим Терентійович
Метъ Петро Терентійович
Метъ Віра Терентіївна
Шакула Віктор
Шакула Настя Вікторівна
Шакула Марія Вікторівна
Шакула Микита Вікторович
Данчук Югіна Луківна
Данчук Микола
Данчук Максим Григорович
Данчук Захар Григорович

Данчук Танас Григорович
Данчук Григорій Григорович
Заводня Гапка Романівна
Заводня Мотря Федорівна
Штимберг Трохим Кіндратович
Штимберг Ксенька Платонівна
Штимберг Семен Трохимович
Штимберг Яким Трохимович
Григус Роман Михайлович
Григус Марина
Григус Танася Тодорівна
Григус Югина Романівна
Григус Петро Романович
Григус Іван Романович
Григус Василь Романович
Григус Андрій Романович
Григус Федора Романівна
Олешко Яким Кузьмович
Олешко Ганна Якимівна
Олешко Фросина Андріївна
Олешко Василь Якимович
Лебідь Іван Зотович
Лебідь Ганна Іванівна
Лебідь Яким Іванович
Лебідь Семен Іванович
Борсук Тодось Семенович
Борсук Семен
Борсук Ганна Семенівна
Борсук Петро Семенович
Борсук Василь Семенович
Борсук Ольга Семенівна
Горбатюк Олександр Андрійович
Горбатюк Танася
Горбатюк Устина
Горбатюк Артем Олександрович
Горбатюк Микола Олександрович
Заводній Кирило
Заводній Євтух
Заводній Кузьма
Заводня Танася Оксентіївна
Заводній Арійон Кирилович
Заводня Фросина Мартинівна
Заводній Прокіп Кирилович
Бойко Клим Сергійович
Бойко Дімна Захарівна

Бойко Ганна Климівна
Штимберг Ульяна (Голяна)
Осадчук Євтух
Осадчук Мусій Євтухович і його троє дітей
Олійник Марія Сергіївна
Олійник Іван
Олійник Степан
Шакула Катерина Сергіївна
Лебідь Никифор Тодосьович
Лебідь Євген Никифорович
Лебідь Євген Никифорович (два сини носили однакове ім'я)
Лебідь Ганна Никифорівна
Лебідь Ганна Никифорівна(дві доньки носили однакове ім'я)
Лебідь Василь Никифорович
Лебідь Олександр Никифорович
Лебідь Марія Никифорівна
Лебідь Югіна Никифорівна
Лебідь Надія Никифорівна
Лебідь Оляна
Олійник Настя Політовна і четверо її дітей
Жданюк Павло
Жданюк Зінька
Шакула Теклина
Оцалюк Лук'ян
Оцалюк Мотря
Ткачук Тетяна
Ткачук Онися
Полонський Олександр
Шакула Касіян
Шакула Василь
Бойко Павло
Бойко Микола
Бойко Петро
Шакула Петро Денисович (4 роки)
Шакула Параска
Шакула Костянтин
Шакула Пилип
Шакула Фросина
Шакула Марко
Шакула Танася
Сеник Яким
Сеник Одарка
Сеник Прокіп

Сеник Тетяна
Поляк Клим
Герасимчук Петро
Іванчук Ксенька Петрівна
Іванчук Іван
Шлапак Микола
Шлапак Федора
Штимберг Петро
Шакула Панас
Шакула Параска
Карпишина Олена
Карпишина Дімна
Дубовий Петро
Труш Данило
Труш Ксенія
Труш Іван
Труш Федот
Труш Настя
Труш Фросина
Балацька Танася
Сиротюк Марія Романівна
Лебідь Семен Савович
Лебідь Ганна Іванівна
Лебідь Арсень Іванович
Лебідь Надія Іванівна
Лебідь Микола Іванович
Лебідь Марія Іванівна
Данчук Іван
Данчук Марія
Данчук Тетяна
Данчук Микола
Данчук Трохим
Горбатюк Яків, його дружина і четверо дітей
Горбатюк Павло
Горбатюк Килина
Параніч Ганна
Параніч Микола
Качур Остап
Качур Килина
Качур Григорій
Качур Антон
Качур Ганна
Кобелюк Теклина
Кобелюк Тетяна
Горбатюк Самійло

Горбатюк Ольга
Штимберг Микола
Штимберг Трохим
Штимберг Семен
Григус Роман
Григус Палажка
Григус Василь
Маковський Мартин
Маковська Фросина
Горбатюк Антон
Горбатюк Танася
Горбатюк Віра
Горбатюк Христина
Горбатюк Ілля
Замрига Килина і її сім'я
Лесько Олімпія і її сім'я
Бойко Клим
Бойко Дімна
Бойко Ганна
Гедз Явдокія
Гедз Кузьма
Гедз Данило
Гедз Марія
Голубенко Никифор
Голубенко Уляна
Сім'я Бальцузів — чоловік, дружина, діти
Мельник Ганна
Мельник Василь
Мельник Іван
Оцалюк Лука
Оцалюк Ганна
Лебідь Яків
Лебідь Яким
Сорока Маркей
Сорока Корній і його дружина
Сорока Параска Корнійвна
Сорока Данило і його вісім дітей
Ільчишин Олександр
Ільчишина Мотря
Ільчишин Артем і його двоє дітей
Гуменний Петро
Гуменна Зофія
Гуменна Христина
Данилко Андрій Пилипович
Дорош Павліна Сидорівна

Бойко Йосип Арланьович
Бойко Ганна Тодорівна
Бойко Ганна Йосипівна
Бойко Віра Йосипівна
Бойко Олена Арланіївна
Бойко Тодір Арланьович
Бохнюк Данило і його дружина
Павлюк Іван
Кобилюк Микола

**Решта імен відомі тільки Всевишньому.
Вічна їм пам'ять!**

Голод лютував по Хмільницькій землі особливо жорстоко. Людей загинуло більше, ніж в роки війни – понад 27 тисяч.

У роки німецько-радянської війни з фашистами, на фронтах, концтаборах, розстріляно і замучено 12 тисяч громадян Хмільниччини.

Це не для порівняння! Таке не порівнюється. Це для застереження!

Це трагічне минуле має послужити уроком для майбутнього. Думаймо, зважуймо і чинімо так, щоб не втратити пам'яті, бо у ній сила душі. Думаймо і захищаймо себе від тих підступних ворогів, які вже діють нині на сході України та у Криму, наносячи нам черговий смертельний удар, аби посісти наш тисячоліттями обжитий край. Єднаймося і будьмо пильними!

Уже в січні 1934 року колективні господарства Уланівського району почали заново відроджуватися. У Пагурцях створено колгосп «Червоний комунар», у Тарасках – «Краще життя», у Воронівцях – «Комунар».

24 січня 1934 року жителі нашого села об'єдналися у нове колективне господарство. Головою колгоспу обрано жителя Морозівки – Сивака, головою сільської ради був якийсь Котовський, а бухгалтером – місцевий житель Харитон Лозовий.

Для нового господарства у кредит закуплено парову молотарку, жниварку, кілька кінних плугів. Цим самим нове господарство ще більше залазило в борги. Не дивно, що село й новостворений колгосп були найбільшми в Уланівському районі.

Та населення не втрачало надії на краще життя. Зразу ж розпочалося активне будівництво фермських приміщень, інших господарських споруд. Фактично всі, хто вцілів від голодомору, вступили в колгосп.

Важка фізична праця для колгоспників тривала й далі. Кожна рілннча ланка для «своєї» площі самотужки збирала попіл, курячий послід і підводами вивозила удобрювати поле. Врожайність зернових була в середньому 20-25 центнерів із гектара. Однак посівні компанії після голоду проходили з великими потугами.

Люди їли зерно, призначене для посіву прямо на полях. Урожай 1935 року був непоганим. Колгоспникам видали по 8 кг. зерна на трудовень, але

заробляти ці трудовні було нікому, голод забрав більшість працездатних. Для кращого ведення сільського господарства жителі села були поділені на чотири рільничі бригади: Шакульську, Сільську, Трушецьку, Мар'янівську. А крім цього ще на городню, фермську і будівельну. Саме в ці роки почалося переселення з урочища «Селисько» на нове місце – «Видумку». Тут наділяли городи і почалася масова забудова земельних ділянок. Першими поселянами на цій місцині були Макарчук Пилип, Лебідь Петро та інші. А на «Селиську» жили Осадчук Марія Зотівна, Іванчук Марія, Шлапак Христя, Олійник Йосип, Олійник Юхим та інші. На цій місцевості був невеличкий кар'єр.

В хаті Осадчук Марії була їдальня, де харчувалися робітники. Назва «Селисько» вказує, що тут раніше була осада, заселення Воронівець, починалося село з цього місця. Ще й зараз розширений за «Дружби» ставок, щороку хвилями руйнуючи берег, вимиває каміння печей, залишки та уламки посуду, прясла...

Господарство села поступово зміцнювалося. Організовано молочну та свиноферми. Рух п'ятисотенниць, який розгорнувся по Україні у 1936 році, знайшов палку підтримку і в буряководів Воронівець. Передові ланки Григус Віри, Осадчук Степанини, Осадчук Палажки та інших в ті важкі часи, без техніки, мінеральних добрив спромоглися вирощувати по 350 – 400 і навіть більше центнерів солодких коренів з гектара.

В оранці землі господарству надавала допомогу Уланівська машинно-тракторна станція – МТС. Вона у 1936 році мала біля сотні тракторів, 23 комбайни, багато причіпної техніки та іншого сільськогосподарського реманенту.

Червоний терор. Репресії у Воронівцях

*...Душі вбитих вознеслись, мов птах,
Та у нас кров нуртує у жилах.
Збережімо в гарячих серцях,
Безневинних, що сплять у могилах.
Хай горять поминальні свічки,
Віск сльозою в барвінок стікає...
Тих кривавих репресій роки
Україна завжди пам'ятає...
Микола Дорош*

В Україні немало такого, чим можна і треба гордитися. Але й багато іншого, чого забувати не можемо і не маємо права. Безслідне зникнення сотень, тисяч, мільйонів людей під час жахливих сталінських репресій потужним дзвоном нагадує нам бути пильними, не допустити нового червоного терору...

Лютнево-березневий пленум ЦК ВКП(б) 1937 року дав поштовх до масового терору, який відбився в генах тих і майбутніх поколінь. Унаслідок жорстоких репресій у другій половині 30-х років в Україні стали жертвами мільйони людей – простих селян, робітників, службовців.

Сталінська влада безжально віддавала на розправу НКВС не лише сотні тисяч незгодних з її політикою, а й всіх тих представників державних і партійних органів, які могли скласти опозицію, багатьох сліпих виконавців репресивного курсу цього режиму. У 1937-1938 роках жахливих репресій зазнало вище командування армії. Повністю були знищені штаби Київського і Харківського військових округів, а також командувачі Й. Якір та І. Дубовий.

Були репресовані військові спеціалісти, активні учасники війни 1918 – 1920 років. Це викликало велику кадрову кризу в армії, якраз саме напередодні страшної радянсько – німецької війни [1.21].

Підозрюваних у нелояльності до режиму судили так звані „трійки” у складі першого секретаря райкому партії, голови райвиконкому і начальника місцевого відділення ДПУ.

Справи розглядалися без прокурора й адвоката. Вироки ніякому оскарженню не підлягали. Про помилування не могло бути й мови.

У ті часи арешт ставав трагедією не лише для засуджених. Їх рідні та близькі зразу ж потрапляли до категорії людей, яка в усіх без винятку офіційних документах мала чітку назву: „члени сімей ворогів народу”.

Особливим методом сталінських спецслужб було те, що починаючи з 1937 року, ЧК було надано право широко застосовувати в роботі по викриттю „шкідників”, „ворогів народу”, „контрреволюціонерів” фізичні способи впливу на заарештованих.

Нелюдські тортури допомагали отримувати від жертв будь-які відомості, а особливо важливо було розширити коло підозрюваних. Тому й не дивно, що допитувані звинувачували самих себе, рідних, знайомих у скоєнні абсолютно неіснуючих злочинів.

Завдяки нинішній відкритості документів тих страшних часів, ми бачимо детальну технологію репресій. Сталінський режим постійно застосовував спосіб планово-кількісної рознарядки репресивних завдань по певних відомствах, територіальних регіонах.

Цей „план” було поділено на дві категорії, перша – найстрашніша – розстріл, друга – тюрма чи табори.

Вищезгаданий лютнево-березневий партійний пленум «довів» необхідність репресій. Адже режиму потрібно було ще і ще раз залякати, притиснути народні маси.

2 липня 1937 року Політбюро ЦК ВКП(б) направило місцевим органам телеграму з вимогою узяти на облік усіх куркулів, які повернулися з місць ув'язнення і кримінальників. Серед них „найбільш ворожих” пропонувалося розстріляти, а „менш активних, але все ж «ворожих» – вислати в концтабори.

Вже 23 липня 1937 року те ж політбюро затвердило склад „трійки” по Вінницькій області, до якої увійшли секретар обкому партії В.Чернявський, начальник облуправління НКВС М. Тимофєєв, обласний прокурор І. Ярошевський.

31 липня цього ж року політбюро затвердило проект оперативного наказу № 00447 НКВС СРСР *„Про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальників й інших антирадянських елементів”*.

Для Вінницької області план був 4000 заарештувати і 1000 чоловік розстріляти. Наказ надавав можливість місцевим керівникам безперешкодно просити у керівництва НКВС додаткові ліміти на збільшення кількості репресованих. Що й було з розмахом здійснено. Вже восени 1937 року хвиля репресій сягнула величезних розмірів. З початком 1938 року вона ще більше поширилась, накриваючи своєю силою все нові й нові жертви.

До ведення сфабрикованих справ долучалася велика група оперативних працівників Вінницького управління НКВС – різних п'яниць, грубіянів і вбивць., які своєю брутальністю, цинізмом не відрізнялися від середньовічних інквізиторів.

Особливо „талановитими” були Морозов, Корабльов – керівники УНКВС Вінниччини. Від ув'язнених вимагали зізнання у „ворожій” діяльності. Застосовували найжорстокіші катування і знущання з людей. „Активними” були помічник начальника УНКВС Данилейко, начальники відділів Надєждін, Запутряєв, Ширін, Майструк, Пришивцин, гроза заарештованих Редер, уповноважені Тищенко, Лаврентьєв, Решетилів, Нещадимов, Березняк, а також слідчі Антонов й Гуня, шофер Шкребот, конвоїр Бабейко та інші.

Судова трійка працювала щоденно. За один день інколи пропускали десятки і навіть сотні слідчих справ...

Негайно виконувалися вироки. Трупви вивозилися в ями, приготовлені досить часто самими заарештованими, серед цвинтарних пам'ятників, дерев, кущів, за непроникними парканами спеціально виділених ділянок.

У Вінниці захоронення були на місці, де розташований нині центральний міський парк. Там під час відомих всьому світові розкопок у 1943 році у 95 могилах виявлено 9439 трупів.

Автор цієї книги у праці «Червоний терор» детально розповідає про масштабну вінницьку трагедію.

Серед жертв було багато й наших воронівчан. Ось лише деякі світлини із книги.

Виймання зотлілих тіл з ями

Приміщення НКВС та тюрма у Вінниці

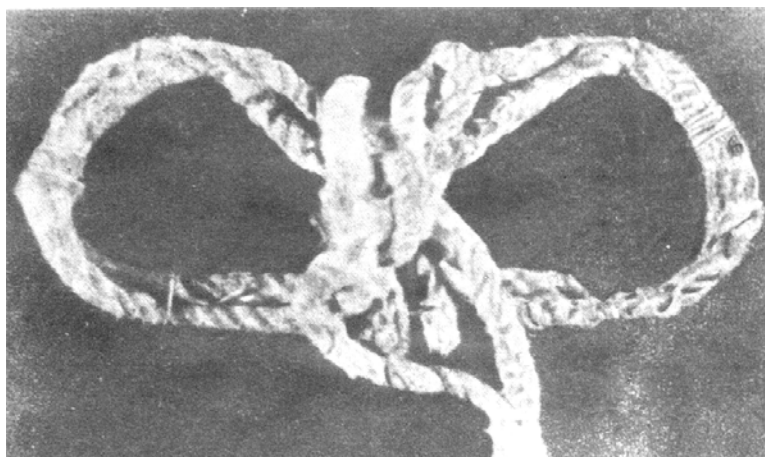
Запис свідчень громадян спеціальною комісією

Знайдений одяг свого чоловіка

Братська могила для перепоховання жертв розстрілів

Такою двійною петлею зв'язували руки жертвам

Як бачимо, свідомо, організовано знищувався цвіт новоствореної держави. Жахливий режим невпинно набирив обертів. Щоб втриматись при владі, потрібно було сліпо служити режимові. Тому то партійні лідери просили збільшення ліміту репресій, як цього вимагав сам Сталін. Корабльов випрошував в Успенського „додатковий ліміт хоча би на 300-500 осіб першої категорії”, тобто, розстрілу. Прохання задовольнили.

Тому, немов круки, служби НКВС нищили по селах і містах за „ворогами”. Організовувалися масові розстріли до „знаменних дат”, – 20 – ї річниці Великого Жовтня чи до дня сталінської Конституції. В тодішніх газетах масово рясніли заголовки: „Наросвіта – притулок для ворогів”, „Придивись до своїх товаришів, чи нема серед них ворогів”, „Если враг не сдается, – его уничтожают!” та інш.

Особливо стежили за поляками, чехами, німцями, перебіжчиками з інших територій тощо. Душа ние і болить, коли читаєш справи тих жахливих років. Нерідко до ноги знищували цілу родину. Наприклад у Сальниці розстріляли Васильківського Броніслава, Васильківського Гіларія, Васильківського Йосипа, Васильківського Степана, Васильківського Фелікса, Васильківського Франца і т. д.

У Воронівцях до списків поляків віднесли простого сільського коваля Підсудієвського Вацлава Степановича. І таких прикладів можна навести практично по кожному селу, їх безліч. Жертвам „шили” справи про шкідництво, шпіонаж, отруювання тварин, диверсії тощо.

Згідно статей Кримінального кодексу УРСР заарештованих судили за такими статтями:

Злочин	Стаття
Поняття контрреволюційного злочину	54 – 1
Зрада батьківщині	54 – 1”а”
Зрада батьківщині, скоєна військовослужбовцем	54 – 16
Відповідальність членів сім’ї у випадку втечі або перельоту за кордон військовослужбовця.	54 – 1”в”
Недонесення про зраду батьківщині	54-1”г”
Збройне повстання	54 – 2
Зносини з контрреволюційною метою з іноземними державами	54 – 3
Допомога міжнародній буржуазії у здійсненні ворожої діяльності проти СРСР.	54 – 4
Схиляння іноземної держав до ворожих дій проти СРСР	54 – 5
Шпигунство	54 – 6
Економічна контрреволюційна діяльність (шкідництво).	54- 7
Терористичні акти	54 – 8
Диверсійні акти	54 – 9
Контрреволюційна пропаганда та агітація.	54 – 10
Контрреволюційна організаційна діяльність	54 – 11
Недонесення про контрреволюційний злочин	54 – 12
Активна контрреволюційна діяльність за царського ладу або в контрреволюційних урядів в період громадянської війни	54 – 13

Контрреволюційний саботаж	54 – 14
Поняття злочину та особливо небезпечного злочину проти порядку управління	55 – 15
Масові заворушення	56 – 16
Бандитизм	56 – 17

Бойко Клим Сергійович, 1899 року народження, село Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Арештований 25 березня 1932 року. Звинувачений за ст. 54 – 10 КК УСРР. За постановою Вінницького прокурора справа припинена 22 вересня 1932 року.

Бондарчук Іван Дмитрович, 1893 року народження, с. Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, малописьменний, колгоспник. Заарештований 27 листопада 1930 року. Звинувачений за ст. 54 – 8 КК УСРР. За постановою Вінницького облвідділу ДПУ справа припинена 22 листопада 1921 року. Вдруге арештований 26 квітня 1932 року. Звинувачений за статтями 54 – 10 КК УСРР. За постановою Вінницького облвідділу ДПУ справа припинена 17 травня 1938 року. Втретє заарештований 25 лютого 1938 року. Звинувачений за ст. 54 – 2, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області розстріляний 11 квітня 1938 року. Реабілітований 16 липня 1958 року.

Горбатюк Омелян Тимофійович, 1872 року народження, с. Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Заарештований 27 листопада 1930 року. Звинувачений за ст. 54 – 8 КК УСРР. За постановою Козятинського дільничого прокурора справа припинена 22 листопада 1931 року.

Горбатюк Опанас Омелянович, 1903 року народження, с. Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Заарештований 27 листопада 1930 року. Звинувачений за статтею 54 – 8 КК УСРР. За постановою Козятинського дільничого прокурора справа припинена 22 листопада 1931 року.

Дорош Сидір Павлович, 1899 року народження, с. Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, малописьменний, завгосп колгоспу, одружений, 3 дітей. Арештований 14 квітня 1938 року. Звинувачений за ст. 54 – 7, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області розстріляний 14 травня 1938 року.. Реабілітований 30 грудня 1964 року.

Іванчук Антон Артемович, 1895 року народження, село Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, освіта

початкова, ветсанлікар колгоспу, одружений. Заарештований 15 березня 1938 року. Звинувачений за ст.. 54 – 7, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області розстріляний 14 травня 1938 року. Реабілітований 30 грудня 1964 року.

Козятин Юхим Сидорович, 1889 року народження, село Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, письменний, колгоспник, одружений, 1 дитина. Арештований 18 березня 1933 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УСРР. За постановою Трійки ДПУ УСРР від 05 квітня 1933 року ув'язнений на 5 років концтаборів. Реабілітований 31 травня 1989 року.

Лебідь Антон Давидович, 1906 року народження, с. Воронівці Уланівського (нині Хмільницького) району, українець, із селян, письменний, столяр артілі, одружений, 1 дитина. Арештований 09 вересня 1937 року. Звинувачений за ст. 54 – 10 КК УСРР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 05 жовтня 1937 року ув'язнено на 10 років виправних трудових таборів. Реабілітований 19 квітня 1989 року.

Лозовий Яків Романович, 1893 року народження, с. Воронівці Уланівського (нині Хмельницького) району, українець, із селян, письменний, начальник пожежної дружини, одружений, 3 дітей. Арештований 14 квітня 1938 року. Звинувачений за ст.. 54-7, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 21.04.1938 року розстріляний 14 травня 1938 року. Реабілітований 30 грудня 1964 року.

Макарчук Пилип Антонович, 1888 року народження, с. Воронівці, Уланівського (нині Хмельницького) району, українець, із селян, письменний, на час арешту без певних занять, одружений, 2 дітей. Заарештований 3 березня 1938 року. Звинувачений за ст. 54 – 10 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 5 квітня 1938 року розстріляний 25 квітня 1938 року. Реабілітований 09 червня 1989 року.

Осадчук Семен Кирилович, 1906 р.н. с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник. Арештований 27 листопада 1930 року. Звинувачений за ст.. 54 – 8 КК УСРР. За Постановою прокурора Козятинської дільниці від 22.11.1931 року справа припинена.

Осадчук Петро Кирилович, 1910 р.н. с. Воронівці, Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник. Арештований 27 листопада. 1930 року. Звинувачений за ст.. 54 – 8 КК УСРР. За Постановою прокурора Козятинської дільниці від 22.11.1931 року справа припинена.

Параніч Йосип Матвійович, 1925 р.н. с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, освіта неповна середня, старший статистик районної інспекції Центрального статистичного управління СРСР, одружений, 1 дитина. Арештований 19.09.1950. Звинувачений за ст.. 54 – 10

ч.1 КК УРСР. За вироком Вінницького обласного суду від 25.11.1950 р. засуджений на 10 років виправно-трудових таборів. За ухвалою Верховного Суду СРСР від 11.03.1955 року термін покарання змінено до 5 років ВТТ. Реабілітований 04.09.1992 року.

Параніч Павло Каленикович, 1894 року народження, с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник. Арештований 27 листопада 1930 року. Звинувачений за ст.. 54 – 8 КК УСРР. За Постановою прокурора Козятинської дільниці від 22.11.1931 року справа припинена.

Вдруге арештований 25.03.1932 року. Звинувачений за ст.. 54 – 10 КК УСРР. За Постановою ОН ДПУ УСРР від 10.05.1932 р. засланий на 3 роки до ВТТ. Реабілітований 16.10.1989 р.

Параніч Прокіп Євтихійович, 1900 року народження, с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник. Арештований 27 листопада.1930 року. Звинувачений за ст.. 54 – 8 КК УСРР. За Постановою прокуратури Козятинської дільниці від 22.11.1931 року справа припинена.

Підсудівський (Посудівський) Вацлав Степанович, 1910 року народження, с. Гордіївка Андрушівського району Житомирської області, проживав у с. Воронівці Хмільницького району, поляк, із селян, освіта початкова, коваль колгоспу, одружений, одна дитина. Арештований 9 серпня 1937 року. Звинувачений за ст. 54 – 10 ч. 1 КК УРСР. За рішенням Наркомату Внутрішніх Справ і Прокурора СРСР від 22.09.1937 року розстріляний 26.09.1937 року. Реабілітований 23 січня 1965 року.

Терещук Феодосій Олексійович, 1896 р.н., с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений, 2 дітей. Арештований 14.04.1938 р. Звинувачений за ст. 54 – 7, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької обл. від 21.04.1938 р. розстріляний 14.05.1938 року. Реабілітований 30.12.1964 р.

Шакула Григорій Микитович, 1902 р. н., с. Воронівці Хмільницького р-ну, українець, із селян, малописьменний, колгоспник, одружений, 2 дітей. Арештований 16.04.1938 р. Звинувачений за ст. 54 – 7, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької обл. від 21.04.1938 року розстріляний 14.05.1938 р. Реабілітований 30.12.1964 р.

Шакула Микола Панкратович, 1904 р.н., с. Воронівці Хмільницького р-ну, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Арештований 27.11.1930 р. Звинувачений за ст. 54 – 8 КК УСРР. За постановою прокурора Козятинської дільниці від 22.11.1931 р. справа припинена. Вдруге заарештований 27.03.1932 р. Звинувачений за ст. 54 – 10 КК УСРР. За постановою ОН ДПУ УСРР від 10.05.1932 р. ув'язнений на 3 р. концтаборів (умовно). Реабілітований 05.12.1989 р.

Шакула Наум Омелянович, 1897 р. н., с. Воронівці Хмільницького р-ну, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Арештований 27.11.1930 р. Звинувачений за ст. 54 – 8 КК УСРР. За постановою прокурора Козятинської дільниці від 22.11.1931 р. справа припинена.

Шакула Панас Охрімович, 1881 р. н., с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, колгоспник, одружений, 2 дітей. Арештований 22.11.1932 р. За постановою Уланівського РВ ДПУ від 03.02.1933 р. справа припинена.

Шакула Петро Софронів, 1893 р. н., с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, освіта початкова, голова колгоспу, одружений, 3 дітей. Арештований 09.02.1938 р. Звинувачений за ст. 54 – 2, 11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької обл. від 07.04.1938 р. розстріляний 11.04.1938 р. Реабілітований 16.07.1958 р.

Шлапак Григорій Якимович, 1889 р. н., с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, на час арешту без певних занять, одружений, 6 дітей. Арештований 13.09.1937 р. Звинувачений за ст. 54 – 10 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької обл. від 27.10.1937р. розстріляний 18.12.1937 р. Реабілітований 08.06.1966 р.

Шлапак Федір Герасимович, 1902 р. н., с. Воронівці Хмільницького району, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Арештований 27.11.1930 р. Звинувачений за ст. 54 – 8 КК УСРР. За постановою прокурора Козятинської дільниці від 22.11.1931 р. Справа припинена.

Штимберг Трохим Кіндратович, 1888 р. н. с. Воронівці Хмільницького р-ну, українець, із селян, малописьменний, одноосібник, одружений. Арештований 27.11.1930 р. Звинувачений за ст. 54 – 8 КК УСРР. За постановою прокурора Козятинської дільниці від 22. 11.1931 р. справа припинена.

Як бачимо, простим сільським людям, безпідставно „шили” звинувачення, про які вони навіть не здогадувалися. Просто, може, десь сказали, що важко працювати в колгоспі, або багато безпорядків при новій владі. І за це отримали кулю в потилицю або ж роки виправних таборів.

Розглянемо ж детальніше кілька прикладів із смертними вироками.Ось товста на 380 аркушів справа № 8513, заведена на жителів Уланівського району Шакулу Петра, Бондарчука Івана, Козлюка Федора, Денисюка Семена, Леська Терентія, Шатківського Наума, Кондратюка, заарештованих 1938 року, як „вороги народу”.

Заповнені анкети, ордери на обшук, протоколи обшуків, свідчення численних свідків із сіл Кропивни, Подорожньої, Сміли, Петриковець, Воронівець, Гатки, Кустівець, Воробіївки, Рибчинець, Уланова. Характеристики з сільських рад, Уланівського райкому партії нагло й брехливо звинувачують цих працівників у причетності до диверсійної, контрреволюційної, шкідницької організації, у підтримці в свій час петлюрівських формувань, білопольських з'єднань, у підбурюванні населення краю до повалення колективних господарств і т. п.

Підставами для арештів ставали доноси, часто зроблені особистими ворогами жертв терору. Від заарештованих вимагали зізнання у вчинках, які вони ніколи не здійснювали. Вже на другий-третій день заарештований підписував все, що від нього вимагалось. Зрозуміло, якими методами й способами цей підпис вибивався. Не проводилося ніяких очних ставок, непотрібні були будь-які речові докази. Якщо людина потрапляла в кігті НКВС – значить, була винною і повинна нести покарання. Відповідні зізнання давали й свідки. Ось що говорить, наприклад, один із них:

Запитання: Розкажіть, що ви можете сказати про Шакулу Петра Софроновича?

Відповідь: Знаю його давно. До людей ставився погано. В громадянську війну допомагав австрійцям. Виступав проти колгоспів і старався підірвати соціалістичний лад на селі. Він – небезпечний для села.

Ось така словесна характеристика на голову колгоспу села Воронівець Шакулу П.С. Зрозуміло, всім догодити голова в ті часи не міг: скрута, нестатки вимагали бути більш вимогливим до підлеглих, тому й нажив собі ворогів. Подібні звинувачення десятками зшиті у справу на кожного заарештованого.

Є ряд звинувачень, в яких наголошується, що через цих „шкідників” під час дощів у 1937 році погнів урожай на покосах, зерно в копах і полуکیпках, почали гинути коні, свині... Є навіть свідчення, що заарештовані пов'язані з іншими шкідницькими організаціями в районі. Наприклад, з «групою», яку очолював головний ветеринарний лікар Уланівського району Замеленчук І.К., ветеринари інших сіл краю.

Чим далі вчитуєшся в справу № 8513, тим більше переконуєшся, що вона вся шита-перешита „білими нитками” з вигадками, наклепами і наглою, цинічною фальсифікацією.

І ось результат. Аркуш 276: „Згідно з рішенням трійки УНКВС по Вінницькій області від 7 квітня 1938 року Шакулу Петра Софроновича, Бондарчука Івана Дмитровича, Козлюка Федора Степановича, Денисюка Семена Савовича, Леська Терентія, Шатківського Наума, Кондратюка...розстріляти”

У витягу з акта про здійснення вироку зазначено, що вищеназвані громадяни УРСР 11 квітня 1938 року розстріляні...

Далі йдуть аркуші про реабілітацію безневинних жертв у 1958 році. Для цього було на допит визвано десятки жителів сіл Уланівщини. Свідки Крутінь, Кузьмов, Козятин, Димніч, Шурман, Бовкун, Криницький та інші говорили про засуджених з позитивного боку. Комісія по реабілітації 16.07.1958 року визнала, що усі засуджені були нормальні працюючі й віддані радянській владі люди. Вони чесно працювали, їх покарали безневинно, без будь-яких на те підстав[6.66 – 69].

Перевіркою встановлено, що у веденні слідства Данилейко та інші використовували неправильні методи слідства, а тому вони теж пізніше були покарані. Ряд свідків неможливо (через смерть) було перевірити.

А ось інша справа за № 15152 по звинуваченню громадян села Воронівець Уланівського району Іванчука Антона Артемовича, Дороша Сидора Павловича, Лозового Якова Романовича, Терещука Феодосія Олексійовича, Шакули Григорія Микитовича. Справу розпочато 15 березня 1938 року, закінчено 19 квітня 1938 року.

Перші аркуші – постанови Уланівського районного відділу НКВС і його керівника Скоробагатова про арешти перерахованих вище. В документах сказано, що всі заарештовані служили в петлюрівських загонах і є членами підпільної, диверсійної, контрреволюційної шкідницької націоналістичної організації. І своїм перебуванням на волі можуть вплинути на подальший хід слідства, тому вирішено утримувати їх під вартою в Бердичівській тюрмі.

Прокурор Уланівського району Мишуровський підтверджує це звинувачення. В заарештованих проведено обшуки. Крім військових квитків, не знайдено нічого. На кожного заведено спеціальну анкету, де вказано соціальний стан, професію, склад сім'ї, освіту, національність.

Далі йдуть характеристики Воронівської сільської Ради на кожного підслідного, де наголошено, що вищезгадані підтримували зв'язок з білополяками, петлюрівцями, погано працювали в колгоспі, займалися шкідництвом, підтримували зв'язок з диверсантами, виступали проти колективізації...

Наступні аркуші – протоколи допитів. Допитувані під важкими тортурами змушені були звинувачувати самих себе, своїх близьких у скоєнні абсурдних злочинів. Від них вимагалось єдине – визнати вину і тоді перестануть бити, знущатися, глумитися.

Тому не дивно, що всі заарештовані на запитання „Чи зізнаєтесь ви в підривній диверсійній роботі?” відповідали: „Так! Зізнаюсь”. А як же можна було не визнати, коли погрожували розправитися з родиною, дітьми? Та й не відступати від поставленої перед собою мети, довести винуватість заарештованих, прагнули всі мучителі. Адже відпусти їх на волю, всі навкіл зрозуміли б – людину енкаведисти покалічили безпідставно. Ось витяг з протоколу допиту одного підслідного:

Запитання. Слідство має інформацію, що ви проводили серед населення підривну, контрреволюційну, диверсійну роботу, визнаєте ви це?

Відповідь. Так, визнаю. Підпис.

Тому й не дивно, усі підтвердили, що входять в шкідницьку групу по отруєнню худоби, що їм завдання таке давав старший ветеринарний лікар Уланівського району Замеленчук Іван Карпович, а порошок для підсипання в годівниці тварин – Іванчук Антон Артемович, ветсанітар колгоспу.

Далі йдуть протоколи допитів свідків, жителів с. Воронівець. Сім чоловік відповіли, що з 1936 по 1938 роки в колгоспі пропало 17 коней і кілька десятків свиней, і сталося це тому, що заарештовані отруїли їх. Прочитаймо кілька показань свідків. Усі вони без міри наклепницькі, вигадані й брехливі.

«...Старался вызвать недовольствие среди колхозников. Сам слышал как он говорил: «Пока колхозы будут существовать, до тех пор мы будем страдать, а советская власть арестовывает невинных людей, и говорит, что они виноваты».

«...Эти лица настроены антисоветски и ожидают перемен. Они проводили срыв мероприятий партии. Они не помогали выполнять задачи партии по сдаче хлеба в селе Вороновцы в 1932 – 1933 гг. Они проводили контрреволюционную работу, были связаны с ветеринаром Замеленчуком И.К., который расстрелян. Они травили лошадей и свиней».

«...Я сам слышал, как Дорош С. и Терещук Ф. говорили: «До каких пор мы будем страдать в этих колхозах голые и голодные, работая день и ночь, как вол, а получают нечего, ибо весь хлеб забирают, да еще разные займы, налоги, только и знаешь давай и давай, а ты как хочешь так и живи. Дорош С. категорически отказался принимать участие в

конфискации хлеба в селе. В 1937 году во время проработки положения о выборах в Верховный Совет я слышал как Дорош Сидор говорил: «Эта Конституция только на бумаге, а как правили нами, так и будут править».

«...Шакула Григорий систематически враждебно относился против советской власти, мероприятий партии на селе. В 1933 году на току колхоза в присутствии меня сказал: «До чего мы дожили, что мертвых отвозят подводами без сострадания. Но это еще не все, если мы не разгромим колхозов, то в каждом селе останется 5-6 человек, а остальные помрут из голода. За 4 года, будучи в колхозе, мы дожились, люди умирают на ходу из-за куска хлеба, а работать заставляют днем и ночью».

В 1937 году в октябре месяце я шел с Шакулой Григорием с Уланова и он сказал, что подготовка к выборам – это обман для того, чтобы задурманивать колхозников».

«...вступил в колхоз с целью проведения разлагательной работы, был организатором волынки. Был тесно связан с врагом народа Замаленчуком, вместе с ним уничтожали скот, больных лошадей и свиней не лечил.

В 1938 году давал коням тухлую гречаную солому, после чего были заболевания лошадей, аборт».

Та справжня причина смерті тварин була в іншому. В 1936-1937 роках через погані погодні умови колгосп не в змозі був заготовити сіно, солому сухими. Дощі занадто зволожили ці корми, масово почалася пліснява, грибок. І, як результат, гинули свині, коні.

Таке становище було по всій області. Так, в 1937 році в колгоспах загинуло 196800 коней. Втрати були списані на „шкідницькі організації», які ніби-то отруювали тварин. У звинувачувальному висновку підкреслено:

„Всі ув'язнені підлягають покаранню по ст. 54-7, 54-11 Кримінального кодексу УРСР, так як вони входили в групу, яка ставила своєю метою розвал колгоспу, і, як результат, було знищено 17 коней і кілька десятків свиней. Тому Іванчука, Дороша, Лозового, Терещука, Шакулу на основі показань свідків (називаються їх прізвища), за службу в петлюрівських загонах (підкреслення моє – М.Д.) та проведену диверсійну роботу передати на розгляд Трійки при вінницькому управлінні НКВС.

Начальник Уланівського УНКВС – мол. лейтенант Скоробагатов.”

Отже, все слідство – дізнання до розгляду на Трійці вели в Уланові – Скоробагатов, секретар – Коваленко та слідчий – Бержанір.

21 квітня 1938 року, розглянувши справу, вищезгадана Трійка при Вінницькому обласному УНКВС ухвалила: **„За антирадянську шкідницьку діяльність усіх – розстріляти.**

Секретар Вінницького обласного відділення НКВС – Гольштейн (сержант).

На аркушах 75-78 розписано, що вирок виконано 14 травня 1938 року. Ось так! Куля в потилицю – і всі проблеми вирішено. План виконано. Можна і премію отримати.

На наступних аркушах йде повна реабілітація жертв. Де підкреслено, що, так зване, «слідство» проводилося поверхово, однобічно, не об'єктивно, упереджено. Докази на суді взагалі не перевірялися. Допити проведені лише один раз, де ніяких очних ставок між арештованими, а також між арештованими і свідками не було.

Не можуть бути визнані й зізнання самих засуджених, оскільки вони бралися під тиском і їх об'єктивність викликає сумнів. Справа повністю сфальсифікована від початку до кінця.

Усі свідки, яких викликали знову, вказували, що засуджені були трудолюбивими, добросовісними і сумлінними працівниками, за ними ніхто і ніколи не спостерігав будь-яких випадків шкідництва. Чесні і самовіддані, першими вступили в колгосп і залишили добру пам'ять і згадку серед односельчан. Давайте прочитаємо кілька розповідей свідків при реабілітації.

«Знаю їх дуже добре. Всі працювали гарно, за ними ніхто і ніколи не помічав ворожого ставлення до колгоспу. Вони одні з перших вступили в артіль. До роботи відносились чесно і добросовісно».

«...Не чув я від них антирадянських виступів, працювали віддано. Довідки писалися секретарем сільської ради під диктовку працівника НКВД. Поганого про цих людей нічого не можу повідомити».

На аркуші 85 є заява–прохання до Вінницької обласної прокуратури від громадянки Воронівець Хмільницького району Дорош Наталії Сидорівни, бабусі автора книги. В ній говориться:

«Мій чоловік Дорош Сидір Павлович із сім'ї селян-бідняків. З першої організації колгоспу вступив у нього, де працював до репресії 14 квітня 1938 року. По невідомих причинах мого чоловіка заарештували органами НКВС і по даний час мені невідомо за що, і як, де він знаходиться. Прошу встановити його долю і повідомити мене, так як він репресований невірною. Це можуть підтвердити односельчани.

Прошу не залишати мого прохання без уваги.

27 листопада 1964 року. Дорош.

На 97 аркуші справи записано наступне:

«Заключение от 22 декабря 1964 г. Следователь, капитан Ручьевских, рассмотрев уголовное дело на Иванчука А.А., Дороша С.П. и других и жалобу жены Дороша С.П. нашел, что:

проведенным в 1964 году дополнительным исследованием установлено: привлечение судимых к уголовной ответственности полностью – **необоснованны»**.

На аркуші 103 справи міститься:

«Постановление.

Президиум Винницкого областного суда установил:

Проведенным в 1964 году в порядке ст. 399 Уголовно-Процессуального кодекса УССР исследованием установлено, что Иванчук, Дорош и другие привлеченные к уголовной ответственности – необосновано»

Прокуратура в оглядовій довідці розглянула справу про шкідництво колишнього ветлікаря Уланівського району і прийшла до висновку, що Замеленчук Іван Карпович – старший ветлікар Уланівського району, Петровський Діонісій Іванович – ветлікар с. Сальниці, Богдан Кирило Терентійович – ветлікар с. Уланова, Кушнір Максим Никанорович – коваль с. Клітенки, Данилович Йосип Валер'янович – ветлікар с.Погорілої та інші ні в чому не винні, а тому повністю реабілітовані.

Я навмисне розглянув дві подібних справи про „шкідництво” аби ще і ще раз резюмувати, що на території краю цілком свідомо органами НКВС робилися фальсифікації проти всіх, хто потрапляв в їхні лабеті інквізиторів. Ніякі оправдання не враховувалися. Рішення, як завжди, було майже однаковим при таких звинуваченнях – розстріл. Розстріл був єдиним способом вирішення штучно створеної проблеми.

У своєму короткому дослідженні хочеться ще детальніше показати «кухню» отого «шитва справ» на прикладі простого сільського коваля з Воронівець Підсудієвського Вацлава Степановича, якого Бог нагородив родинною національністю *поляк*.

Ось ще одна справа за № 15181 із Вінницького архівного фонду Р–6023, опис – 4.

У Постанові від 9 серпня 1937 року оперативно-слідчої групи під керівництвом молодшого лейтенанта Ейдельмана вказано, що Підсудієвський Вацлав Степанович є уродженцем Халаїм-городка Ружинського району (нині с. Городківка Андрушівського району – *М.Д.*), соціальне походження із поміщиків, за національністю – поляк.

У звинуваченні зазначено, що підозрюваний систематично проводить серед населення контрреволюційну агітацію проти існуючого ладу і хвалить

фашистський устрій у Польщі. Тому він підлягає покаранню за статтею 54 – 10.

У Постанові наголошено, що господарство Подсудієвського В.С. розкуркулено, він ярий націоналіст, працює ковалем у Воронівському колгоспі, контрреволюційно налаштований проти існуючого ладу. Має рідного брата у Польщі і підтримує з ним зв'язок. Може повпливати на хід слідства, якщо перебуватиме на волі. Тому є необхідність утримувати арештованого у Бердичівській тюрмі.

Умову утримання підтверджує й прокурор Уланівського району Мішуровський, який побіжно розглянув справу на Підсудієвського В.С. зазначає, що арештант підозрюється у контрреволюційній роботі, тому згідно ст. 143 і 156 УПК УССР підлягає утримуванню у Бердичівській в'язниці.

При арешті та обшуку у підозрюваного взято військовий квиток, тимчасовий паспорт та блокнот-книгу із різними записами.

У анкеті заарештованого зазначено, що місцем проживання є село Пагурці Уланівського району. Місцем роботи – коваль колгоспу «Комунар» села Воронівці. За соціальним походженням є сином куркульської сім'ї, має дружину і дитину. Заарештований 8 серпня 1937 року Уланівським районним відділенням НКВД.

Для нас є цікавим документ під № 7, від якогось громадянина з Пагурець, за підписом – Кумець. Цей лист-наклеп надійшов до Уланівського НКВС 21 серпня 1937 року. Його ж зразу долучили до справи. У ньому йдеться:

«Подсудієвський Вацлав Степанович, 1910 року народження, жив у Пагурцях відроду до соціальної колективізації, при своєму братові Адольфу Подсудієвському. У нього було кілька братів: Зисько, Міцько, Єцько, які розбрелися невідомо куди в 1930 році, а Вацлав залишився в м. Уланові робити в кузні. Но він, як поміщицький син, то видно, що вся його поміщицька ідеологія.

Коли був п'яний, то частенько хвастався: «Ну, нічого, дочекаємо гречаної паски, ще повернемо батькову земельку, тоді такі руки обмашені не будуть». І такі вихватки були частенько. Батько цього Вацлава мав 150 гектарів землі, худоби до 120 шт., наймана сила була систематично цілий рік. Батьки померли на початку революції. Батько цього Вацлава видавав полякам селян, які розбирали поміщицьке майно. В Польщі один брат Ясько Степанович, з яким цей Вацлав має письмовий зв'язок, бо він часто ходить до своячиці, яка знаходиться в Пагурцях, вона була Посудієвська, а тепер Віхрова, і є чутки, що вони письма з Польщі отримують від свого брата.

Підсудієвський Вацлав не проявляє себе в Пагурцях ніде на громадських роботах, а лише осторонь, як наблюдатель.

Громадянин с. Пагурці – Кумець».

Отримавши такий детальний «документ», машина НКВД запрацювала на повну потужність. У протоколі допиту арештованого встановлено, що вищевказаний Підсудієвський В.С. має сім'ю – дружину Ольгу Макарчук, 18 років, і доньку Віцентину – 4 роки.

На запитання про соціальне походження відповів, що родом із дрібно-поміщицької сім'ї. Батька не пам'ятає. За розповідями селян у нього було 150 га землі і тяглова сила. Коли батько помер Вацлаву було лише 6 – 7 років. Господарство – розкуркулено. Із-за кордоном зв'язок не підтримує. Брата Броніслава маю, але де він – невідомо.

Запитання. Нам відомо, що ви проводите контрреволюційну роботу і агітацію проти колгоспного ладу.

Відповідь. Ні! Цього я не роблю.

-Ви кажете неправду і ухиляєтеся по суті питань.

Ось такий короткий зміст першого допиту Підсудієвського В.С. Нічого людина протиправного не здійснювала, то ж і відповіді були щирі та прямі. Але це не вписувалося у загальний хід слідства, тож потрібно було «попрацювати» із свідками, яких викликали на допити. Умова одна: не розкажеш, як потрібно – сам загримиш сюди. Знайдуться «свідки», які розкажуть багато чого й про тебе.

А тепер прочитаймо сфальшовані слідчими допити свідків.

Із протоколу допиту Осадчука Йосипа Юхрємовича, 1885 р.н., бідняка.

-Що вам відомо про діяльність Підсудієвського В.С.?

Відповідь: Працював разом зі мною. Часто виказував невдоволення існуючим ладом. Говорив, що йому важко живеться, бо працює багато, а отримує мало. За царської влади жилося краще. До роботи відноситься зі шкідливістю. Жатки, відремонтовані Підсудієвським В.С., не працювали, чим відтягнуто збирання хліба.

Із протоколу допиту Сиротюка Івана Тарасовича, 1897 року народження, із середняків.

-Що ви можете сказати про шкідливе ставлення Підсудієвського В.С. до своєї роботи?

Відповідь: Знаю, що він був сином поміщика з Пагурець. У нього один брат, Броніслав, він служив гайдамакою і знущався над жителями. Вацлав до роботи відносився дуже погано, займався волинкою.

Із протоколу допиту Казмірчука Дмитра Демидовича, 1890 р.н., с. Пагурці.

-Підсудієвський В.С. є сином поміщика, брат його у 1920 році пішов з польськими військами. Про контрреволюційну діяльність підсудного не знаю нічого.

Із протоколу допиту Дороша Трохима Васильовича, 1890 р.н., с.Воронівці.

-До роботи відносився по-зрадницьки. Ремонтував жниварки, які були несправні. Часто виказував невдоволення радянською владою, що в колгоспі працюють лише дурні, радянська влада все собі забирає.

У звинуваченні Підсудієвського В.С. за допитами громадян села говориться:

«У Воронівцях проводив контрреволюційну агітацію серед населення проти існуючого ладу. Групує навкіл себе к\р елемент, розповсюджує чутки, що в колгоспі скільки хочеш працюй, але нічого не отримаєш. Зі шкідництвом ремонтував с\г машини. З жниварки відразу вийшли з ладу».

Допитані громадяни Осадчук Й.Є., Сиротюк І.Т., Казмірчук Д.Д., Дорош Т.В. підтверджують покази.

У зв'язку з тим, що контрреволюційна робота доведена, Підсудієвський В.С. звинувачується за ст. 54 – 10 УК УРСР. Направити його справу на розгляд НКВД СРСР».

Далі на 23 аркуші справи йде найстрашніше:

«Рішення Народного Комісаріату Внутрішніх Справ СРСР і Прокуратури СРСР від 22 вересня 1937 року протокол № 35 про розстріл засудженого Підсудієвського Вацлава Степановича приведено до виконання 22.09.1937 р. об 24 год».

На сторінці 26 справи є лист від 03 липня 1956 року від Підсудієвської Ольги Пилипівни до обліково-архівного відділу при Раді Міністрів УРСР. У своїй заяві – прохання дати відповідь: за що заарештували чоловіка і чи є він ще живим? Дана установа через Уланівське районне відділення міліції 10 вересня 1956 року під № 725 повідомляє: *«На ваш запит від 13.08.1956 р. повідомляємо про те, що чоловік Підсудієвський В.С. 25 березня 1944 року помер від мінінгіта».*

Начальник Уланівського РВМ МВД – лейтенант Сентишев.

Документ № 31 говорить:

«Управління безпеки при Раді Міністрів УРСР від 13 08.1956 року.

Начальнику Уланівського районного відділу міліції Бурдейному.

Прошу викликати громадянку Підсудієвську Ольгу Пилипівну із села Воронівці Уланівського району і усно оголосити їй, що її чоловік

Підсудієвський Вацлав Степанович був засуджений на 10 років виправно-трудових таборів і, будучи в заслання, 25 березня 1944 року *помер від менінгіту*».

Ось так вчинила Радянська влада із простим сільським трудягою – ковалем Підсудієвським Вацлавом Степановичем. Розстріляла ні за що, згідно з протоколом № 35 від 22 вересня 1937 року, а потім, аби показати свою «гуманність», вдові повідомила брехню, що нібито чоловік помер по місцю відбуття покарання.

Саме таким способом шилися нові й нові справи під час лютих сталінських репресій. Що могла вдіяти бідна вдова? До кого мала право звернутися? Всюди її чекав осуд за нібито контрреволюційну діяльність її чоловіка. Люди відвертали голови, не спілкувалися, переходили при зустрічі на другу половину вулиці. Презирство і тягота життя приводили до відчаю. Адже дружина добре знала, що абсолютно нічого протиправного чоловік не здійснював, а проте тавро зрадника і контрреволюціонера держави міцно трималося на сім'ї.

Йшли роки, десятиліття. Держава починала перегляд судових справ, здійснених попередніми режимами. 31 жовтня 1964 року у постанові вказано, що Підсудієвський В.С. ніякої вини за собою не визнав. Справу розглянуто поверхово, однобоко, не об'єктивно. А тому її потрібно переглянути. Перегляду передувала скарга Підсудієвської Ольги Пилипівни від 23 жовтня 1964 року. У ній йдеться про наступне:

«Мой муж работал в колхозе «Комунар» села Вороновец. Его арестовали в подозрении в контрреволюционной работе. Репрессировали на 10 лет. Мне стало известно, что муж умер. Муж никакого преступления не совершал и считаю, что его репрессировали необосновано.

Прошу опротестовать приговор по делу мужа Подсудиевского Вацлава Степановича на предмет его реабилитации.

22.10.1964 г. Подпись.

Отримавши цю скаргу, відповідні судові органи знову викликали на допити людей Воронівець. Так *Осадчук Йосип Єфремович*, 1881 року народження, розповів, що знав Підсудієвського В.С. добре по спільній роботі. Він працював добре і з його боку ніякого шкідництва та злочинності не помічав. Матеріалів про допит у 1937 році – не підтверджує.

Наступний свідок *Сиротюк Іван Тарасович* підтверджує, що знав Підсудієвського В.С. як доброго жителя села. Він проживав у нього на квартирі. Взаємовідносини між ними були гарними. Він не займався шкідництвом і контрреволюційною діяльністю. Що-небудь погане про нього

сказати не можна. Фактів злочинної діяльності за ним ніколи не бачив. З протоколом 1937 року його не знайомили.

26 листопада 1964 року слідчі допитали дружину Підсудієвського В.С. *Підсудієвську Ольгу Пилипівну*, яка сказала:

«Я не помічала за ним ніяких протирадянських випадів. Він чесно і добросовісно працював, листів із-за кордону ніяких не отримував. Під час обшуку забрали кожуха, покритого чорним сукном, галіфе суконне, піджак темного кольору, теж суконний. А також – три верхніх сорочки ситцевих і сатинових і 140 карбованців грішми».

Свідок *Бойко Микола Макарович*, 1906 року народження, стверджував, що: «Підсудієвський В.С. з'явився у селі у 1935 році і працював ковалем. Я з ним спільно працював. Він добросовісно відносився до своїх обов'язків. Я не чув од нього висловлювань проти існуючого ладу».

Інший свідок *Крутінь Тимофій Пилипович*, 1896 року народження, повідомив: «Я знав Підсудієвського В.С. як жителя Воронівець і Пагурець. Працював ковалем у Воронівцях. За характером – спокійний, витриманий, працював, як усі колгоспники. Не помічав за ним шкідництва, не чув від нього мови антирадянського характеру».

Свідок *Козятин Федот Лазарович*, 1906 року народження, сказав: «До моменту його арешту 1937 року Підсудієвський В.С. працював добросовісно в колгоспі ковалем. Фактів шкідництва за ним не помічав. Розмов проти радянської влади від нього не чув. Чи були у нього родичі за кордоном не знаю».

Лебідь Семен Михайлович, 1902 року народження, як свідок, оповів: «Я працював у Підсудієвського В.С. помічником. До роботи він ставився добре. Не помічав за ним ніяких злочинних дій, не чув од нього антирадянських промов».

Провівши такі додаткові допити, слідчий Руч'євський написав ухвалу наступного змісту:

«За Постановою НКВС СРСР і Прокуратури СРСР від 22 вересня 1937 року розстріляний Підсудієвський Вацлав Степанович, 1910 року народження, уродженець Халаїм-городка Ружинського району Житомирської області, поляк, безпартійний, малограмотний, проживав у с. Воронівці, працював ковалем у колгоспі.

Звинувачений в тому, що по-шкідницькому ремонтував сільськогосподарський реманент, проводив антирадянську агітацію, мав листування з родичами за кордоном. Звинувачення Підсудієвського ґрунтовано на неперевіраних показаннях Осадчука Й.Є., Сиротюка І.Т., Казмірчука Д.Д., Дороша Т.В.

Підсудієвський В. С. винним себе не признав.

Допитані в даний час свідки Осадчук Й.Є., Сиротюк І. Т. показали, що шкідницької і злочинної діяльності зі сторони Підсудієвського В.С. не помічали.

Не обґрунтованим був й зв'язок із закордоном. Допитані Бойко М.М., Крутінь Т.П., Козятин Ф. Л. не помічали цього за ним.

Вважав би: Постанову НКВД СРСР і Прокуратури СРСР від 22 вересня 1937 року по відношенню до Підсудієвського відмінити і справу прикоротити за відсутністю складу злочину.

Громадяни села Воронівець Підсудієвській Ользі Пилипівні надіслана довідка такого змісту:

«Судовою колегією по кримінальних справах Верховного суду України від 23.01.1965 року, Постанова від 23.09.1937 р. по відношенню до Підсудієвського В.С. відмінена за відсутністю складу злочину.

Підсудієвський Вацлав Степанович по даній справі повністю реабілітований».

Ось так! Влада визнала, що людину знищено без будь-яких злочинних проти держави дій. Безневинну жертву реабілітовано. А яке полегшення від цього родині? Хто відповість за навмисне вбивство чоловіка, батька, врешті громадянина Радянського Союзу?

Перегортаєш кіпи справ репресованих і бачиш: в одних проведено органами «детальне» розслідування із десятками і навіть сотнями документів, в інших – свідчення лише кількох допитаних, та підсумок у більшості один – розстріл.

Таке справжнє обличчя колишньої ленінсько-сталінської, більшовицько-комуністичної влади: голод, кров, убивство, тюрми й терор, злочини, злочини, злочини...

Як приклад, наведу ще одну справу земляка, сільського трудівника Макарчука Пилипа Антоновича, 1888 року народження.

Уповноважений Уланівського райвідділу НКВС Скоробагатов 3 березня 1938 року на основі певного сигналу видав Постанову такого змісту:

Макарчук Пилип Антонович родом із куркулів. Будучи вороже налаштованим проти радянської влади проводить контрреволюційну роботу, направлену на розвал колгоспного будівництва і зрив сільськогосподарських міроприємств.

Підлягає покаранню за вчинення злочину за ст. 54 – 10 КК УРСР.

Своїм перебуванням на волі може повпливати на хід слідства і заховатися від суду, тому потрібно утримувати його в Бердичівській тюрмі».

Воронівська сільська рада, відповідно, видала на вимогу райвідділу НКВС 11 березня 1938 року характеристику, в якій наголошено, що Макарчук Пилип Антонович, 1888 р.н., є дійсно мешканцем с. Воронівець, раніше не судимий. У 1930 році розкуркулений, в минулому працював дяком.

«Такого мали вислати за агітацію проти колективізації, но такий втік із Воронівця у 1930 році, прибув знову до села у 1934 році. Він все время вів агітацію проти колгоспу, щоб не виходили на роботу. Сам Макарчук П.А. був учасником з білополяками у 1920 р. який видав білополякам активістів села на знищення.

Видав одного більшовика Шакулу Івана, якого вбили поляки.

Ставиться проти советского строїтельства та колгоспної праці.

Голова сільської ради

Секретар

Під час допиту Макарчука П.А. той сказав:

«Я служив у царській армії, але участі у бандах не брав. Моє хазяйство розкуркулено, я втік спочатку у Вінницю, а потім у Київ. Там працював і полюбив радянську владу, намагався допомагати її становленню чим тільки міг. При розборі колгоспного майна я забрав лише своє.

Розкуркулений я був у 1930 році, а також брат моєї дружини Федір Скибчук у 1931 році.

Запитання: *Слідчі мають дані, що Ви, Макарчук, мали зв'язки з куркулями Воронівця та кримінальними злочинцями.*

Відповідь: *Підтверджую, що був у близьких стосунках з Шакулою Іваном, Горбатюком Омеляном, Шакулою Миколою та іншими громадянами села, котрих розкуркулено.*

Викликані на допит жителі села, перелякавшись до смерті, в основному підтвердили характеристику Воронівської сільської ради, вказавши, що Макарчук, будучи дяком, у 1930 році бив у дзвони, збираючи наколо себе контрреволюцію, агітував проти радянської влади.

Саме цього й потрібно було тюремній владі. Вона без будь-яких на те перевірок підготовлені документи віддала до виконання. А саме, вже на двадцять другому аркуші справи знаходиться витяг із протоколу трійки управління НКВС УРСР від 5 квітня 1938 року. У ньому чітко йдеться Макарчука Пилипа Антоновича – **розстріляти.**

У витязі з акту виконання читаємо:

Макарчук Пилип Антонович згідно приговору 25 квітня 1938 року розстріляний.

Підпис: Нач. 8 від. ВОУ НКВС сержант держбезпеки – Перепеляк

На цьому справа закрилася. Проте у наступних аркушах знаходимо листа-прохання сина – Макарчука Іллі Пилиповича, 1924 року народження. Лист датований 20 березня 1992 року. У ньому прохання для отримання довідки про реабілітацію батька. У відповідь начальник підрозділу УСБУ по Вінницькій області П.М. Капранов 14.04.1992 року повідомив:

Шановний Ілля Пилипович!

Повідомляємо, що вашу заяву нами отримано і розглянуто. Ваш батько розстріляний 25.04.1938 року. Свідомство про смерть візьміть у Хмельницькому ЗАГСі. Надсилаємо Вам його свідомство, яке збереглося.

Жертви репресій захоронені у м. Вінниці на кладовищі по вулиці Підлісній, де у 1989 році відкрито меморіал.

Ось так! Жила працююча людина в селі, важкою роботою стягувала для сім'ї реманент, конячину. Прийшла в село більшовицька влада, яка в основному складалася із різних п'яниць та ледарів, експропріювала все майно нібито для колгоспу, вигнала господарників на поневіряння. Затим, за наклепами тих же ледарів, людину засудили до найвищої міри – розстрілу. Саме така справжня суть сталінської політики, таке справжнє обличчя масових репресій громадян України.

Якщо масштабніше розповісти про репресії в області, то НКВС заарештував по справі шкідництва начальника ветеринарного управління Вінницького облземвідділу Лебедева В.М., звинувативши його в створенні згаданої вище шкідницької організації.

Для боротьби з міфічними „шкідниками” Вінницький обком КП(б)У видав постанову, що зобов'язувала перевірити всіх колгоспних конюхів на благонадійність, встановити чергування колгоспного активу в конюшнях.

Четвертий пленум Вінницького обкому КП(б)У у вересні 1937 року ухвалив постанову „Про буржуазно-націоналістичну організацію боротьбистів і про зв'язок з нею Любченка П.П.”

В цьому документі вказувалося, що „згряя буржуазних націоналістів, контрреволюціонерів” широко проводила шкідництво в сільському господарстві, промисловості, в освіті, культурі. Наголошено, що націоналісти готували кадри на випадок війни фашистської Польщі і Німеччини проти СРСР.

Зауважу таке. В січні 1938 року М. Хрущов увійшов до політбюро ЦК ВКП(б), де посів місце сталінського намісника в Україні. Він домігся

значного збільшення ліміту репресованих в республіці. Вже 17 лютого 1938 року Політбюро ЦК ВКП(б) схвалило цифру жертв – 30 тисяч осіб. Можна не сумніватися – план був перевиконаний.

Хвиля терору й інквізиції масово прокотилася й над інтелігенцією краю. Репресовували лікарів, учителів, вихователів дитячих садків, працівників культури та мистецтва. Від сільських учителів, наприклад, вимагали боротися з „куркульськими настроями”, виховувати школярів так, щоб ті понесли в родину запал боротьби з контрреволюцією, були справжніми „павликами морозовими”. Від учителя вимагали інтернаціоналізації школи, культури...

Удосталь намучивши своїх жертв у в'язницях, карателі знищували їх із особливим ентузіазмом від імені робітників та селян.

Немає ліку освітянам, які загинули в сатанинських чистках. З неймовірними втратами постраждав генофонд країни. Знищили кращих, розумніших, еліту держави.

Широкомасштабно впроваджували в життя, за влучним висловом Левка Лук'яненка – *забамбулення* країни. Адже Сталін ще раніше, в 1934 році, наголосив, що „Українська інтелігенція не заслуговує на довіру”. Це було своєрідним „Ату!” для церберів під час людожерських репресій 1930 – х років.

Оглядаючи матеріали про розкопки могил у Вінниці жертв червоного терору 30-х років бачимо, що обласним органам НКВС велику підтримку і допомогу надавали відділи Уланівського та Хмельницького районів. Про це свідчать документи тих часів:

Марія Андрієвська з с. Сальниці Уланівського району:

„Мій чоловік, Франц Андріївський, українець, віку близько 50 років, який працював сторожем колгоспного саду, заарештований у жовтні 1937 року вночі під час роботи. Наступного дня був проведений обшук, під час якого забрали документи мого чоловіка, а також піджак та кожух. Про причини арешту не повідомили. Арешт провів Уланівський НКВС. Мого чоловіка відвезли машиною до Уланова.

Я приносила йому туди харчі та одяг. Також я змогла побачити його там. Одного разу, коли я знову прийшла туди, його вже там не було, і мені не вдалося дізнатись, де він.

Відтоді я вже про свого чоловіка нічого не чула. Коли я дізналася про розкопки у Вінниці, то прийшла сюди і навіть знайшла чоловіків піджак. Я впізнала його по трьох широких зав'язках з боку грудей, які сама пришивала. Впізнала я також тканину і гудзики. Помилка неможлива, тим більше, що я також в кишені знайшла хустинку з його іменем.. Одночасно з моїм чоловіком було заарештовано ще вісім чоловік.”

м. Вінниця, 1 липня 1943 року.

Ганна Осадчук із с. Петриківці Уланівського району:

„Мій чоловік, Степан О., 1913 року народження, колгоспник, був заарештований в нашому помешканні 19 квітня 1938 року на основі того, що він є ворогом народу. Його забрали до в'язниці НКВС в Уланові, а за кілька днів перевели до Вінниці, Мені один раз удалося передати йому туди якийсь одяг. Коли я знову прийшла до Вінниці майже через місяць, мені сказали, що його вислали на Крайню Північ. Відтоді я вже нічого не чула про свого чоловіка.

Я була на місці вбивств, але не змогла знайти нічого, що можна було розпізнати як власність свого чоловіка.

Мій старший брат Юзеф був заарештований того самого дня, що й чоловік, і його також спершу забрали до Уланова, а згодом – до Вінниці. Він також був колгоспник і ніколи не займався політикою. І про нього ми нічого не чули. Мабуть, його розстріляли так само, як мого чоловіка.”

м. Вінниця 2 липня 1943 р.

Ганна Павлюк із с. Петриківці Уланівського району:

„Мій чоловік, Григорій П., українець, 1906 р.н., колгоспник, був заарештований під час роботи на току 14 квітня 1938 року і забраний до НКВС в Уланові. Під час обшуку в нашій хаті, одночасно з арештом, були вилучені тільки його папери. Трохи пізніше забрали також одяг і білизну мого чоловіка.

Мого чоловіка зразу перевезли з Уланова у Вінницю. Один раз я приносила йому туди одяг. Коли я хотіла зробити це ще раз, мені сказали, що його вже там немає, бо його вислали. Як причину, подали те, що він був ворогом народу. Відтоді я вже нічого не чула про свого чоловіка. Я не можу робити ніяких розшуків на місці вбивств, бо мої нерви не витримують цього.

Мій брат, Андрій Андрусюк, був заарештований у 1937 році. Раз я дістала звістку від нього з міста Термез. Другий брат Остап був заарештований тоді ж, коли й мій чоловік. Про нього розповість його син. Третій брат, Трохим, також був заарештований одночасно з моїм чоловіком і його спіткала така сама доля. Усі три мої брати були українцями за походженням і колгоспниками.”

м. Вінниця 2 липня 1943 р.

Марія Пацанівська з с. Сулківки Уланівського району:

„Мій чоловік, Степан, 45 р., колгоспник, був заарештований опівночі 1 січня 1938 року. Тоді ж забрали його папери, куртку й 209 крб. Мого чоловіка перепровадили до в'язниці НКВС в Уланові, куди мій син приніс йому дещо з одягу. Через два тижні його забрали з Уланова, але я не змогла довідатись, куди саме його перевели. Ні у Вінниці, ні

у Бердичеві відшукати мені його не вдалося. З часу його арешту я нічого про нього не чула. Сказали, що причиною арешту було те, що він – ворог народу. Деякий час після того мого сина не призивали до Червоної Армії. Я не могла знайти ніякого одягу мого чоловіка на місці вбивств. Проте я впевнена, що його так само розстріляно, як і інших”

м. Вінниця, 2 липня 1943 р.

Таких документів багато. Привідкритість архівів дозволяє нам побачити нелюдську жорстокість правлячої комуно-верхівки до простих людей, трудівників міста й села, фізичної й розумової праці.

Звірячими методами боролася влада з релігією. Політика правлячої більшовицької партії була спрямована на формування в громадян атеїстичного світогляду. Церква аж ніяк не вписувалась у рамки офіційної ідеології і відчувала на собі все більший тиск, все більший прес з боку держави.

Як говорить офіційна статистика, у середині 1930-их років в Україні вже не було жодної парафії з українською мовою богослужіння. Більше того, другу п'ятирічку Й. Сталін оголосив „безбожною п'ятирічкою”, п'ятирічкою знищення релігій. І це зробила людина, яка сама вчилась колись у духовній семінарії. Як наслідок, на території України залишилось лише 9 відсотків діючих церков (це у порівнянні з 1913 роком). Церкви знищували, перетворювали на склади, майстерні і навіть на тюрми, а майно ламали, громили, розкрадали, спалювали.

Церковнослужителів дискредитовували, заарештовували, всіляко принижували й глумили над ними. Слова „піп”, „куркуль”, „глитай”, „петлюрівець” сприймалися не інакше, як синоніми. За прикладами далеко не треба йти. В кожному селі нашого краю таке робилися. Візьмемо Уланів.

Православний храм „Вознесіння Господнього” був закритий. Всі цінності й церковні речі безслідно зникли. Церковні розписи по хижацькому зруйновано й знищено. Чи не найбільшою втратою було зникнення чудотворної ікони Пресвятої Богородиці. Найкращий в Уланівському районі храм перетворили на майстерню по ремонту причіпної землеобробної сільськогосподарської техніки.

З-поміж репресованих мученицьку смерть прийняли віруючі, служителі релігійного культу – за глибоку віру в Бога, за любов до ближнього. Особливо значну групу заарештованих становили ті, хто навіть після заборони релігії дотримувався своєї віри.

Частини риз, церковні печатки, хрести, вервиці, релігійні амулети, релігійні книги і рукописні тексти, знайдені в могилах, дають підставу

вважати, що величезна кількість людей була знищена за відданість своїй вірі.

Викликана для свідчень у Вінницю 4 липня 1943 року **Марта Українець із села Лозни** сказала:

„Мій чоловік Петро за національністю українець, 1890 р. народження, робітник, був заарештований у 1933 році і засуджений до заслання на десять років.

Через три роки його звільнили й він повернувся додому. На Великдень 1937 року його знову заарештували й забрали до Уланова.

Пізніше його перемістили до Вінниці, де наші родичі відвідували його. Трохи згодом нам сказали, що його вислано.

Мій чоловік був заарештований, бо належав до громади „Істинних Греко-Православних Селян Архангела Михаїла”. Це була спілка тих, хто всупереч заборони церкви лишився вірним своїй релігії. Вони часто збиралися в помешканні когось із членів громади. Там хто-небудь письменний читав Біблію.

Мій чоловік був одним із тих, хто вмів читати. Я не можу сказати, скільки всього членів було в громаді. Однак вона була досить велика й охоплювала також інші села.

У Лозні всього було заарештовано 18 чи 20 членів цієї громади, включаючи чотирьох жінок. Серед інших заарештовані також мій брат, Дорохтей Сидорук та його дружина Манька. Ми нічого не чули відтоді ні про мого чоловіка, ні про брата з дружиною. Наші родичі шукали серед речей, виявлених під час розкопів у Вінниці, проте не змогли знайти нічого, що їм належало.

Під час обшуку й арешту в нашій хаті забрали папери мого чоловіка, а також пальто й релігійні книжки”.

Люся Сидорук із села Лозни повідомила слідує:

„Мій брат Михайло, 1906 року народження, українець за національністю, дорожній робітник, був заарештований у 1939 році за свою віру, бо він належав до громади „Істинно Греко-Православних Селян”. Раніше його вже двічі заарештовували на тій самій підставі. Його забрали до Уланова, а звідти – до Вінниці. Я відносила йому туди одяг двічі на тиждень. Коли я хотіла зробити те саме втретє, мені сказали, що візьмуть лише частину.

Відтоді я вже ніколи не чула про свого брата. Пані Килина Бобик упізнала тіло мого брата, її небожа, на місці злочину по його одягу. Помилка виключена. Тіло вже поховали.”

с. Лозна, 4 липня 1943 р.

У горнило репресій потрапляли не тільки віруючі миряни, але й служителі релігії, священики. Із Воронівець таким був Козятин Макар, репресований 1937 року. Подальша його доля невідома.

Віруючі перестали бути рівноправними громадянами, перетворившись на людей нижчого гатунку. Панівний державний атеїзм спричинив глибокі моральні деформації суспільства, ріст бездуховності.

Хочеться наголосити і таке. В роки зловісних сталінських репресій, як і в роки голодомору, найбільше постраждали діти України. Діти тих, хто був на засланні чи був знищений. Не у кожного були родичі, які могли б доглянути за ними. І навіть тих, у яких родичі були, не завжди брали доглянути. Бо діти „ворогів народу” також вважалися „ворогами”. Багато з них не мало й даху над головою.

Тому кількість безпритульних дітей зросла. Їх намагалися розмістити у дитячі будинки. Але ні старі, ні нові будинки, що відкривалися, такої кількості дітей прийняти не могли. Ці діти були небажаними державі. Чимало їх гинуло під час виселення сімей з України. Вони не витримували важкої далекої дороги, а особливо маленькі. Деяких дітей, що помирали в дорозі, не ховали в землю, а викидали з вагонів по ходу поїзда...

Можна підсумувати, що в 1930-ті роки сталися помітні зміни в житті району. Було створено колгоспи і радгоспи та оснащено їх сучасною на ті часи сільськогосподарською технікою.

Подолано масову неграмотність населення, відкрито семирічні й середні загальноосвітні школи. Але ціна радянської модернізації була надзвичайно високою. Остаточо було придушено волевиявлення українського народу до самостійного незалежного національно-державного і культурного життя. Мільйони людей безповоротно пішли в небуття.

Пам'ятаймо про це! Будуючи майбутнє – не забуваймо про минуле. Без нього немає ні сьогоднішнього, ні завтрашнього.

Ось так: жертви не мали за собою ані кримінальних, ані політичних, ані будь-яких інших злочинів, були цілком невинними, але позбулися не тільки свободи, але й життя. Пістолет до потилиці – і в яму. Таке справжнє обличчя репресій, сталінщини, єжовщини, беріївщини і радянської влади в цілому.

Та безневинно замордовані мають жити разом з нами, у нашій пам'яті, у наших добрих справах. І все, що пов'язано з їхніми іменами та діяльністю, мусить дбайливо зберігатися та вшановуватись нами. Вони – наші попередники, ми – їхні нащадки.

(Детальніше ознайомитися з подіями репресій можна із книг Миколи Дороша «Історичні сторінки Хмельницького краю» Вінниця, 2002., «Червоний терор» Вінниця, 2008).

Не обминула війна з Японією 1938 року жителів Воронівцеь. Більше десятка чоловік було мобілізовано. Був серед них також Оніпчук Євтух Юхремович.

А вже у 1939 році у війні з Фінляндією брало участь майже два десятки воронівчан. Серед них Горбатюк Танас Омелянович, Степанюк Микола Михайлович, Шакула Федот Давидович, Бойко Михайло Прокопович, Степанюк Никифор та інші.

У цьому ж році на заклик відомої трактористки Паші Ангеліної дати країні 100 тисяч дівчат-трактористок в Уланові були організовані курси механізаторів, де навчалися воронівські дівчата Шакула Марія, Бойко Марія, Шакула Клавдія та інші.

Воронівці у німецько-радянській війні

*За мир, добро, за щастя для народу
Солдатам дякуєм – палким богатирям, -
Що здобули для нас життя, свободу...
Безмежна шана їхнім МАТЕРЯМ!*
Микола Дорош

Мирну працю наших людей перервала війна, нав'язана фашистською Німеччиною. 23 червня 1941 року у Воронівцях відбувся багатолюдний мітинг. Виступаючі закликали захистити Вітчизну від ворога. Створено групу активістів, якій доручено провести евакуацію колгоспного майна. Його частково було вивезено, а частково розібрано й заховано жителями.

В кінці червня 1941 року почалася мобілізація до армії. Мобілізовано більше півсотні чоловік, здано 2 автомашини, 15 возів, 30 коней. Новобранці вступили в бій в другій декаді липня 1941 року в районі Острополя. Доля більшості з них невідома.

Лінія фронту підкочувалась все ближче і ближче. Проходили повітряні бої над селом. В урочищі „Галавщина” впав збитий радянський літак. Пілот, вистрибнувши з парашутом, врятувався, а два його бойових побратими загинули. З військкомату приїхали люди й забрали льотчика. Доля його невідома.

14 липня 1941 року о третій годині дня Воронівці були захоплені німецько-фашистськими загарбниками. В описовій архівній довідці говориться: *«Как только немецкие оккупанты ворвались в наше село,*

начали грабить. Заходили в квартиры до граждан, насильным образом воровали все что попадало им под руки.

Резали скот, ловили курей, резали свиней. Воровали одежду. Фронтная полоса их простояла 4 дня.

После этого пришел какой-то националист и стал проводить собрание. Обрал сельского старосту. Полицию, коменданта села и управляющего. С этих пор в село ездил комендант и гестаповцы. Забрали и расстреляли активиста...».

Не дивно, що прихід німців на наші землі не був особливо небезпечним для жителів. Населення сподівалося, що «культурні» німці на кінець розправляться з більшовицькими прислужниками і розпочнеться справжнє життя змученого Москвою народу. Люди пам'ятали розкуркулення голодомори, тяжкі репресії, депортації українців. Спочатку ніби так й було.

Вже 15 липня 1941 року німецько-фашистські війська захопили районний центр Уланів, а також навколишні села Пагурці, Тараски Чернятинці, Лозну та інші села. Настали часи німецької окупації.

12 серпня 1941 року фашисти розстріляли на шосейній дорозі Хмільник-Уланів біля 800 громадян, жителів Хмільницького та Уланівського районів, переважно єврейської національності.

19 серпня 1941 року вороги без суду і слідства розстріляли в урочищі „Галавщина” учителя Воронівської початкової школи Коломійця Семена Семеновича, голову Воронівської сільської Ради Адамчука Онисія Петровича та бригадира колгоспу Шакулу Дениса Омеляновича.

Хоча в серпні колгоспники урожай зернових зібрали, але майже все зерно було німцями вивезено з села. Для оперативного вирішення різних питань нова влада призначила своє керівництво. Комендантом був Лебідь Купріян Юхимович, агрономом – Шакула Анатолій Корнійович, наглядчами – Шлапак Микола, Шакула Василь та ін.

У 1942 році почався масовий набір і вивезення громадян села на роботи в Німеччину. Населення віднеслось до цього вороже. Люди ховалися в заплавах Сниводи, лісі, чагарниках та болотах. Та при допомозі сільських донощиків їх ловили і насильно відправляли в чужу невідому країну.

За час окупації з Воронівець вивезено на роботи до рейху більше 70 жителів. Люди просилися, відкуповувалися. З деяких сімей відправлено навіть по дві-три особи. Це, наприклад, сім'ї Іванчука Якова, Сеника Фіона,

Параніча Івана та інші. Ось список примусово вивезених з села на роботи в Німеччину.

Осадчук Марко Євтухович
Іванчук Теклина Яківна
Іванчук Христина Яківна
Шакула Танася Омелянівна
Григус Євген (не вернувся)
Дубовий Яків Андрійович
Осадчук Варвара Іванівна
Осадчук Олександр Іванович
Шакула Макар Олексійович
Григус Марія Павлівна
Меть Фросина Степанівна
Меть Яків Степанович
Меть Павло Якович
Прохоренко Надія Артемівна
Лебідь Авраам Зотович
Ганна Анонівна
Сиротюк Галина Бенедівна
Шакула Клава Петрівна
Лебідь Антін Степанович
Лозова Ганна Степанівна
Шакула Євдокія М.
Осадчук Ганна Олексіївна
Осадчук Семен Йосипович
Лозова Ганна Яківна
Югина Григорівна (Кошарська)
Червінська Ганна
Труш Григорій Тодосьович
Труш Євдокія Тодорівна
Осадчук Філімон Кирилович
Дорош Анон Микитович
Бойко Василь Прокопович
Труш Танася Артемівна
Шлапак Христина Максимівна
Данилко Ганна Тарасівна
Макарчук Ілля Пилипович
Олійник Ольга Юхимівна
Герасимчук Параска Петрівна
Осташевська Ніла Олександрівна (не повернулась)
Осташевська Пелагея Янківна (не повернулась)
Протор'єв Серафим Іванович
Сеник Фіон Миколайович
Сеник Ганна Фіонівна

Олійник Ольга Архипівна
Бойко Надія Павлівна
Решнівецький Антон Станіславович
Шакула Наталія Микитівна (не повернулась)
Шлапак Іван Лазарович
Дорош Никифор Сидорович
Григус Адам Семенович
Полонський Антон Омелянович
Шакула Петро Михайлович
Шлапак Павло Барткович
Параніч Микола Антонович
Олійник Павло Олександрович
Параніч Олександра Антонівна
Шакула Євген Денисович
Григус Ганна Климівна
Параніч Іван
Параніч Антон Іванович
Макарчук Анастасія
Бойко Мар'ян (не повернувся)
Микола Панкратович
Лозовий Тимофій Семенович
Лозова Онися Данилівна
Козятин Ігор Макарович
Архипчук Ольга Архипівна...

За фашистської окупації в селі відкрили школу. Учителем був житель Сальниці Грабовський. Почала працювати навіть церква. Фашисти почували себе хазяями. Але ще більшими хазяями вважали себе місцеві прислужники окупантів. Незважаючи на прохання й плачі жителів, забирали в них всю живність. Рідко в кого залишилася корова чи поросся, гуска чи курка. Різали і вбивали все підряд. Окупація завдала селу величезних матеріальних збитків. Майно пограбовано, з села забрано на потреби військ корів, коней, свиней, багато хліба. Матеріальний збиток доходив до 13 млн. карбованців.

24 липня 1942 року вінницький гебіткомісар Штойдль видав розпорядження про обов'язкову здачу городини та картоплі для потреб німецьких військ. Цим самим було заборонено продавати ці овочі на базарі. Тому з Воронівець, Уланова, навколишніх сіл масово проводився збір городини. За невиконання – жорстоко карали і без жодних вагань відправляли на роботи в Німеччину.

Та ніщо не залякало наших людей в боротьбі проти ворога. Партизанські загони, що діяли на території Уланівського району, знаходили

підтримку й у Воронівцях. Партизани зірвали міст через Сниводу, спалили трактора, молотильну машину.

Фронт наближався. 13 грудня 1943 року вісім радянських розвідників прибули у Воронівці. Прожили у селі 15 днів, убили чотирьох фашистів, зібрали потрібні розвіддані і повернулися назад до своїх.

10 січня 1944 року розпочалося визволення району від окупантів.

13 січня 1944 року в Уланів увірвався радянський танковий десант. Німці були в паніці, їх техніка розгромлена. Підтягнувши свіжі сили, ворог розправлявся з танкістами. Багатьох їх було врятовано жителями Пагурець, Уланова, Чернятинець, Лип'ятина, Сміли.

Автор книги «Земля в вогні» І.Г.Якубовський розповів про ті події так: «Нами було в районі Лип'ятин – Уланів знищено до 20 німецьких «тигрів» і «фердинандів», велику кількість ворожих солдат і офіцерів. Безпосередньо в Уланові наші танкісти знищили більше 100 автомашин і декілька складів противника.

Залишки полку Суховарова в ніч на 14 січня вирвалися з Уланова і приєдналися до своїх військ в районі радгоспу. Частина танкістів залишилася у ворожому тилу. Багатьом з них вдалося врятуватися». Автор цих слів – свідок тих подій. Особливу увагу приділено людям, що рятували танкістів. «Члени одного з екіпажів – радист Г.Дуркін і баштовий стрілець В.Іваненко – непомітно для противника вибралися з танка, який вийшов з ладу, заховалися в одному з підвалів. А коли настала ніч, до них прийшла літня жінка і відвела в село Чернятинці, що в декількох кілометрах південніше Уланова.

Тут зібралося 12 танкістів. Два місяці їх переховували жителі села Семен Синчук, Параска Остропович, Катерина Глушук, Антон Шикер, Марія Вознюк, Катерина Дробинська. Все село брало участь у врятуванні радянських танкістів. Ніхто не видав бійців, хоч кожний знав, що у випадку провалу, всіх чекає неминуча смерть. І коли війська Першого Українського фронту на початку березня знову перейшли в наступ, танкісти повернулися в стрій»[6].

6 – 7 березня 1944 року частини 317 та 71 стрілецьких дивізій проводили наступальні операції проти фашистів у напрямі Уланова. Жахливою була картина по дорозі на Уланів. Розбиті дороги. Обабіч їх – підірвані на мінах машини, тягачі, спотворені німецькі танки з відкинутими баштами, клубки колючого дроту, згарища пожеж. Біля самого шляху з Бердичева на Уланів німці покинули, не встигнувши висадити у повітря, сотні тисяч снарядів, ящики з мінами, патронами, гранатами.

8 березня на північній околиці Уланова 606-й стрілецький полк вів жорстокі бої з гітлерівцями. В цей день бійці 71-ї стрілецької дивізії визволили Рибчинці, Сальницю, Морозівку, Воробіївку, Маркуші. 317-а дивізія під командуванням полковника М.Жердієнка принесла радість звільнення в Петриківці, Лип'ятин, Чеснівку, Уланів, Пагурці, Воронівці, Чернятинці, а 129-а гвардійська дивізія визволила Чепелі, Тараски, Великий Острожок.

Старожили розповідають, що радянські війська цього дня просувалися з боку Пагурець. Форсувавши притоку Сливоди Витеклу і провівши кілька атак проти ворога, що укріпився окопами на виступі в урочищі «Селисько», радянські воїни відкинули фашистів за межі села.

Увечері військо визволителів пройшло колоною з Уланова з піснею. У Воронівцях тимчасово був розміщений штаб визволителів, розквартировано солдат.

9 березня 1944 року радянське інформбюро повідомило: «...Наші війська, перейшовши в наступ, оволоділи районним центром Вінницької області – Уланів, а також з боями зайняли 40 населених пунктів, в тому числі – Пустовійти, Воронівці, Лозна, Кустівці, Рогинці, і залізничну станцію Крижанівка».

У боях за звільнення села загинуло багато воїнів. Тлінні останки їх у 1960-ті роки були зведені в Уланів, де відкрито пам'ятний меморіал загиблим.

12 березня 1944 року багатьох чоловіків Воронівців мобілізовано до лав Радянської Армії. З села відправлено більше 120 новобранців.

У селі Маркуші під Бердичевом, де розмістився польовий військкомат, їх прискорено сяк-так навчили військової справи і кинули у вогняне пекло Карпат. Через кілька тижнів – знову мобілізація і знову новобранців – на Карпати. В селі залишилися жінки, літні люди, малі діти. В таких умовах населення почало відбудовувати колгоспне господарство.

Несли до колгоспу насіння, сільськогосподарський інвентар, приводили худобу, коней. Обробіток землі проводили коровами, землю копали вручну лопатами. Збирали збіжжя теж вручну. Жінці, косарі, в'язальниці старалися пошвидше закінчити жнива, провести всі польові роботи. Надавали посильну допомогу фронту. Так, колгосп „Комунар” с. Воронівці здав в 1944 році у фонд Червоної Армії 277 центнерів зерна.

9 травня 1945 року настав довгоочікуваний день Перемоги. За героїзм, проявлений в боях з фашистами в 1941-1945 роках, більше сотні учасників війни нагороджено орденами й медалями, серед них

Лебідь Іларіон Іванович, Іванчук Федір Антонович, Григус Микола Ісаакович, Іванчук Василь Платонович та багато інших. Ось список воронівчан, які повернулись з війни з перемогою.

Осадчук Павло Маркович
Іванчук Микола Якович
Іванчук Василь Платонович
Іванчук Хома Платонович
Меть Костянтин Омелянович
Макарчук Євтух Пилипович
Нагорнюк Степан Іванович
Лаврик Микола Маркович
Крутінь Михайло Тимофійович
Григус Іван Якович
Шакула Василь Тимофійович
Шакула Артем Михайлович
Колодій Олександр
Данчук Ілля Дем'янович
Бондарчук Філімон Сергійович
Григус Павло Михайлович
Лозовий Пилип Романович
Левчук Пилип Максимович
Григус Павло Данилович
Сиротюк Петро Карпович
Сиротюк Василь Омелянович
Олешко Трифон Кузьмович
Лебідь Матвій Давидович
Семирик Анатолій Харитонович
Осадчук Данило Мусійович
Шакула Євген Денисович
Лебідь Авраам Зотович
Полонський Іван Омелянович
Сеник Василь Григорович
Журавель Сергій Мусійович
Іванчук Дмитро Степанович
Берега Матвій Григорович
Штимберг Сава Максимович
Лебідь Антон Степанович
Протор'єв Євген Семенович
Плотиця Танас Степанович
Меть Яків Степанович
Меть Іван Степанович
Меть Євмен Степанович
Шакула Василь Омелянович

Городковий Андрій Каленикович
Олійник Хома Федорович
Лебідь Дем'ян Каленикович
Лебідь Семен Михайлович
Кузьмов Василь Васильович
Шакула Петро Михайлович
Дубовий Трифон Ісаакович
Сеник Степан Прокопович
Крутінь Тимофій Павлович
Параніч Сергій Миколайович
Войцюцький Іван Прокопович
Сеник Григорій Антонович
Олійник Іван Павлович
Олійник Ілля Павлович
Дроненко Василь Іванович
Шакула Ілля Юхимович
Параніч Макар Каленикович
Степанюк Микола Трохимович
Шакула Трохим Касянович
Сорока Іван Корнійович
Козятин Віктор Андрійович
Шлапак Андрій Маркович
Синчук Петро Павлович
Лозовий Харитон Юхремович
Данилко Іван Пилипович
Штимберг Микола
Сеник Никифор Антонович
Труш Семен Силевич
Дубовий Яків Андрійович
Голубенко Оксентій Афанасійович
Олійник Оксентій Володимирович
Параніч Микола Антонович
Шакула Василь Денисович
Шакула Танас Іванович
Олійник Йосип Володимирович
Протор'єв Валерій Семенович
Шакула Іван Йосипович
Григус Василь Лазарович
Шлапак Петро Лазарович
Шакула Федот Данилович
Шлапак Іван Лазарович
Кузьмук Сидір Кузьмович
Олійник Олександр Онуфрійович
Осадчук Іван Якович
Труш Матвій Зотович

Труш Григор Степанович
Онипчук Василь Юхремович
Каганюк Петро Семенович
Крутінь Олексій Павлович
Козятин Федот Лазарович
Бойко Микола Лазарович
Полонський Антон Омелянович
Лебідь Арсень Зотович
Лебідь Петро Давидович
Завалій Петро Дем'янович
Кобилюк Микола
Іванчук Омелян Артемович
Іванчук Степан Артемович
Щербатий Олексій Григорович
Лебідь Василь Антонович
Роганчук Андрій Сидорович
Шакула Микола Никифорович
Іванчук Федір Антонович
Лебідь Іларіон Іванович
Шлапак Степан Хомич
Вигівський Борис Іванович
Шакула Макар Олексійович
Григус Микола Ісаакович
Параніч Йосип Матвійович
Лозовий Тимофій Семенович
Осадчук Олександр Макаров.
Шакула Пилип Омелянович.

У глибокій шанобі ми віддаємо свої найсвітліші почуття, найсердечніші слова 85 воїнам села, які ціною свого життя забезпечили нам світлий сонячний день. Згадаймо їх. Вшануймо їх пам'ять...

Бойко Михайло Павлович, 1912 р.н., мобілізований в 1941 р. рядовий. Загинув 6 червня 1944 року.

Бойко Олексій Йосипович, 1917 р.н., мобілізований в 1941 р. Загинув 5 травня 1944 року.

Бойко Прокіп Павлович, 1910 р.н., рядовий, мобілізований в 1944 р. Загинув в травні 1944 року.

Бойко Семен Сергійович, 1904 р.н., мобілізований в 1944 р. Загинув 15 квітня 1944 року.

Водзінський Григорій Якович, 1914 р.н., рядовий, мобілізований в 1944 р. Загинув 15 квітня 1944 р. Похований в с. Біла, Чортківського району Тернопільської області.

Горбатюк Афанасій Омелянович, рядовий, мобілізований в 1944 р. Загинув в 1944 році.

Григус Іван Климович, 1919 р.н., мобілізований в 1944 р. Загинув 24 липня 1944 р. Похований у с. Перлівці, Галицького району Івано-Франківської області.

Гуменний Харитон Гнатович, 1896 р.н., мобілізований в 1944 р. Помер від ран 4 вересня 1944 року. Похований в селі Дзев'яте, Польща.

Данчук Кузьма Савович, 1910 р.н., мобілізований в 1941 р., рядовий. Загинув 5 травня 1944 року.

Данцицький Іван Ілліч, 1917 р.н., мобілізований в 1941 р., рядовий. Загинув 19 липня 1943 року. Похований – хутір Середній, Харків.

Дорош Василь Лукич, 1902 р.н., мобілізований в 1944 р., рядовий. Загинув в березні 1945 року.

Дорош Степан Сидорович, 1925 р.н., мобілізований в 1944 р., сержант. Пропав безвісти в 1944 року в Карпатах.

Дубовий Антон Тарасович, 1918 р.н., кадровий лейтенант. Загинув 11 липня 1944 р. Похований с. Колодиця Ковельського району, Волинь.

Дубовий Захар Тарасович, 1901 р.н., мобілізований 1944 р. Загинув 9 лютого 1945 року. Похований с. Фалькау, Німеччина.

Карпишин Трохим Олександрович, 1898 р.н., мобілізований 1944 р. Загинув у жовтні 1944 року.

Качур Іван Якимович, 1924 р.н., мобілізований 1944р. Загинув у вересні 1944року.

Козятин Бенедикт Лазарович, 1917 р.н. мобілізований 1944 р. Загинув у травні 1944року.

Козятин Іван Лазарович, 1913 р.н., мобілізований 1944 р. Загинув у серпні 1944 року.

Козятин Никифор Лазарович, 1918 р.н., мобілізований в 1944 році. Загинув в березні 1944 року.

Козятин Макар Артемович, 1901 р.н., мобілізований в 1944 р. Загинув в 1944 році.

Козятин Никифор Артемович, 1920 р.н., мобілізований в 1944 р. Загинув в 1944 році.

Карачевський Василь Григорович, 1915 р.н., мобілізований в 1944 р. Загинув у квітні 1944 року.

Кузьмов Іван Романович, 1925 р.н., мобілізований в 1944 р., рядовий. Загинув в листопаді 1944 року.

Кузьмов Степан Арсенійович, 1907 р.н., мобілізований 1944 р. Загинув 16 квітня 1944 року. Похований с. Базар Чортківський район, Тернопіль.

Кузьмов Фрол Васильович, 1923 р.н., мобілізований 1944 р. Загинув 7 березня 1945 року.

Кучер Дмитро Михайлович, 1910 р.н., мобілізований 1944 р. Загинув в червні 1944 року.

Кучер Євменій Михайлович, 1916 р.н., мобілізований 1941 р. Загинув 31 липня 1943 р. Похований с. Журав'є Тверська обл.

Лебідь Андрій Никифорович, 1920 р.н., мобілізований 1944 р. Помер від ран 17 липня 1944 року. Похований на Львівщині.

Лебідь Улян Петрович, 1921 р.н., кадровий лейтенант. Загинув в серпні 1944 року.

Левицький Никифор Андрійович, 1904 р.н., мобілізований в 1944 р. Помер від ран 28 січня 1945 року. Похований в м. Торунь, Польща.

Лозовий Дмитро Єфремович, 1912 р. н., мобілізований в 1941 р. Загинув в березні 1944 році.

Лозовий Сергій Дмитрович, 1908 р.н., мобілізований в 1944 р. Загинув 24 серпня 1944 р. Похований с. Пистень Косівський р-н., Івано – Франківська обл..

Лозовий Тихін Романович, 1918 р.н., мобілізований в 1941 р., сержант. Загинув 11 квітня 1944 р. Похований с. Мигаї Великомихайлівського р-ну Одеської обл..

Лозовий Юхим Трохимович, 1895 р.н., мобілізований в 1941 р. Загинув в березні 1944р.

Олійник Михайло Павлович, 1920 р.н., моб. в 1941 р. Загинув 12 лютого 1944р.

Олійник Олексій Іванович, 1927 р.н., моб. в 1944 р. Загинув 25 вересня 1944 р. Похов. с. Долгинці Краківське воєводство.

Олійник Петро Іванович, 1925 р.н., моб. в 1944 р. Загинув 30 березня 1945 р. Похов. с.Струмень, Польща.

Олійник Степан Мусійович, 1901 р.н., моб. 1944 р. Помер від ран 23 липня 1944 р. Похов с. Нараїв, Бережани, Тернопіль.

Осадчук Данило Павлович, 1901 р.н., моб. 1944 р. Рядовий. Загинув 24 липня 1944 р. Похов с. Вишків, Польща.

Осадчук Іван Євтухович, 1909 р.н., моб. 1941 р. Загинув в травні 1943 року.

Осадчук Іван Омелянович, 1909 р.н., моб. 1944 р. Загинув в листопаді 1944р.

Осадчук Кирило Іванович, 1918 р.н., моб. 1944 р. Загинув 15 серпня 1944р.

Осадчук Мусій Григорович, 1916 р.н., моб. 1944 р. Загинув в жовтні 1944 р.

Осадчук Петро Кирилович, 1912 р.н., моб. 1944 р. Загинув 17 травня 1944 р.

Осадчук Степан Євтухович, 1906 р.н., моб. 1941 р. Загинув в вересні 1943 р.

Осташевський Василь Іларіонович, 1913 р.н., моб. 1941 р. Помер від ран 18 серпня 1944 р. Похов. хутір Батог, Варшавське воєводство.

Осташевський Іван Іларіонович, 1925 р.н., моб. 1944 р. Рядовий. Загинув 28 грудня 1944 р. Похов с. Гевени, Латвія.

Параніч Василь Іванович, 1915 р.н., моб. 1941 р. Рядовий. Загинув у липні 1944 р.

Параніч Кирило Миколайович, 1921 р.н., моб. 1941 р. Загинув в липні 1944 р.

Параніч Андрій Максимович – загинув в боях.

Параніч Петро Іванович, 1921 р.н., моб 1944 р. Загинув 25 березня 1945 р. Похов. с. Рігенсдорф, Німеччина.

Полонський Теофан Олександрович, 1910 р.н., моб. 1944 р. Загинув в березні 1944 р.

Полонський Федір Омелянович, 1912 р.н., моб. 1944 р. Загинув 10 травня 1944 р. Похов. с. Настасів, Тернопільський р-н.

Протор'єв Харитон Семенович, 1917 р.н., моб. 1939 р. Сержант. Загинув в травні 1944 р.

Прохоренко Єфрем Юхимович, 1907 р.н., моб. 1939 р. Загинув в 1941 року.

Савицький Микола Адольфович, 1909 р.н., моб. 1944 р. Загинув 9 квітня 1944 р. Похов. с. Залісся, Чортків.

Сеник Василь Михайлович, 1907 р.н., моб. 1944 р. Загинув в травні 1944 р.

Сеник Микита Миколайович, 1906 р.н., моб. 1944 р. Загинув 8 квітня 1944 р. Похов. с. Біла Чортківського району.

Сеник Петро Григорович, 1921 р.н., моб. 1941 р. Загинув в серпні 1944 року.

Степанюк Никифор Сидорович, 1901 р.н. Моб. 1944 р., молодший сержант, загинув 12 січня 1945 року. Похований в м. Кам'яна Гура Польща.

Степанюк Федір Павлович, 1921 р.н., моб. 1944 р. Загинув в серпні 1944 р.

Труш Іван Микитович, 1906 р.н., моб. 1944 р. Загинув в червні 1944 р.

Труш Степан Феодосійович, 1930 р.н., моб. 1941 р. Загинув 25 червня 1941 року. Похований в с. Нарати Білорусь.

Труш Федот Якимович, 1910 р.н., моб. 1941 р. Загинув в травні 1944 року.

Труш Феодосій Ізотович, 1897 р.н., моб. 1944 р. Загинув 17 липня 1944 р. Похов. с. Івачів Зборівський район.

Шакула Андрій Касянович, 1922 р.н., моб. 1941 р., старшина. Загинув 14 липня 1943 р. Похов. с. Олександрівка, Советський район, Курська обл..

Шакула Афанасій Омелянович, 1906 р.н., моб. 1944 р. Загинув в 1944 року.

Шакула Василь Михайлович, 1903 р.н., моб. 1944 р. Загинув 24 квітня 1944 р. Пох. в Львівській області.

Шакула Григорій Купріянович, моб. 1944 році, рядовий. Загинув в 1944 р.

Шакула Григорій Никифорович, 1923 р.н., моб. 1944 р. Загинув 7 липня 1944 р., пох. м. Радзівіл, Рівненська обл..

Шакула Денис Федорович, 1906 р.н., моб. 1944 р. Загинув у квітні 1945 р.

Шакула Євменій Омелянович, 1918 р.н., моб. 1944 р. Загинув в 1944 року.

Шакула Іван Григорович, 1925 р.н., моб. 1944 р. Пропав без вісти в 1944 році.

Шакула Іван Федотович, 1906 р.н., моб. 1944 р. Загинув 14 липня 1944 року. Похований с. Ощів Горохівського р-ну Волинь.

Шакула Михайло Кіндратович, 1922 р.н., моб. 1944 р. Загинув у 1944 року.

Шакула Петро Михайлович, 1913р.н., моб. 1944 р., молодший сержант. Загинув 19 квітня 1945 р. Похований с. Штрейбендорф, Німеччина.

Шакула Степан Никифорович, 1925 р.н., моб. 1944 р. Загинув 25 січня 1945 р. Похов. с. Опочне, Польща.

Шакула Трохим Кіндратович, 1920 р.н., моб. 1941 р. Загинув в 1944 р.

Шлапак Віктор Григорович, 1912 р.н., моб. 1941 р. Загинув у липні 1944 р

Шлапак Дмитро Павлович, мобіліз. 1944 р. Загинув 23 березня 1944 р. Похов. с. Вербка Летичівський р-н.

Шлапак Іван Самойлович, 1908 р.н., моб. 1941 р. Загинув у березні 1944 р.

Шлапак Костянтин Григорович, 1921 р.н., моб. 1944 р. Загинув у червні 1944 року.

Шлапак Оксентій Григорович, 1923 р.н., моб. 1941 р., сержант. Загинув у грудні 1944 року.

Шлапак Федір Герасимович, 1902 р.н., моб. 1944 р. Загинув 18 травня 1944 р. Похов. с. Домаморич на Тернопільщині.

Штимбер Купріян Степанович, 1907 р.н., моб. в 1944 р. Загинув 16 липня 1944 р. Похов. с. Івачів Зборівського р-ну Тернопільської обл.

Після закінчення війни з Німеччиною почалися військові дії з Японією. Частину воїнів із Воронівець відправили воювати на Далекий Схід.

Післявоєнна відбудова і розвиток

*Воронівська свята земля –
Перлина ньєнки-України.
Трудом звеличена сім'я –
Невтомна, творча і єдина.
Микола Дорош*

Війна завдала оронівському господарству, та й селу в цілому, величезних збитків на суму 12 млн. 759 тис. 159 карбованців, тоді як по

Уланівському району ця сума склала 372 млн. 76 тис. 312 крб. Зникла така галузь, як тваринництво, не стало технічних засобів для достатнього обробітку ґрунту. Тож посівні площі під посіви зернових і технічних культур зменшилися на 50%. Врожайність зернових культур складала після війни всього 8 – 10 цнт. з гектара, а буряків 70 – 85 цнт. з гектара.

Правління колгоспу робило певні кроки, аби відродити хоча б довоєнний стан господарства. За прикладом хліборобів інших артілей мешканці Воронівець вимушені були брати підвищені зобов'язання по усіх галузях колгоспного виробництва.

Часто-густо землю доводилося обробляти домашніми коровами. Це питання стояло на порядку дня в Уланівському райкомі партії і висвітлювалося на сторінках районної газети «Шляхом Сталіна».

Журналіст Костянтин Матушак у книзі «Зернини пам'яті людської» так описує ті складні часи: *«Коровами і волами, які можна було порахувати на пальцях двох рук, возили до скирт і молотарок снопи, скиртували соломі, доставляли на чималі відстані зерно, яке йшло у державні засіки.*

Катастрофічно не вистачало жаток і зернозбиральних комбайнів, тому вижинали зернові культури серпами силою жінок. У кожній жниці була норма – впорати 8 соток поля за день, тобто, працювати від світання до смеркання.

Тривалість робочого часу визначали на око. При успішному виконанні норми нараховувалося 2 трудові, що вартувало 5 – 10 копійок. А ті копійки, як відомо, ані на йоту не поліпшували добробуту колгоспників, які місяцями не бачили у власних кишенях грошей».

Практично весь тягар колгоспних робіт ліг на плечі 20-25-річних вдів і солдаток, на руках кожної з них були малі діти й старі батьки. Того незмірного тягара зазнали старші люди і діти 10 – 15 років, які ставали на підмогу своїм згорьованим матерям.

Кожен по черзі, хто мав корівчину, давав на посівну свою годувальницю. І корови, світячи ребрами, опустили голови, тягнули борони чи культиватори.

А як то важко було тягнути косу з грабками отими жіночими руками, які суціль вкривалися кривавими мозолями! А ще потрібно було пов'язати скошене збіжжя, ходити до молотарки...Та ніхто не скаржився, вдовам потрібно годувати, одягати діток.

Працювати й надіятись, що може похоронка прийшла випадково і повернеться господар з фронту живим. І тоді висохне подушка від материнських сліз та горя. Ось одна зі світлин вдів нашого села.

Вночі при тьмяному світлі каганця, виготовленому з гільзи снаряда, жінки шили з полотна діткам сорочечки, штанці, латали одіж.

А скільки важкої праці прийшлося виконувати на обробітку цукрових буряків? Окрім сапи, ніякої механізації не було. Все потрібно було зробити вручну, вчасно, і під сонцем, і під проливними дощами. О, жінки – великомучениці! Скільки на вашу долю припало горя й біди! Немає в світі такої мірки, якою можна було б зміряти оті страждання і нещастя.

Світлій пам'яті вдів села Воронівець присвячую ці рядки:

Осадчук Танасі Яківні, Самозван Танасі Омелянівні, Осадчук Ганні Степанівні, Лозовій Ганні Єфремівні, Лозовій Килині Зосимівні, Каганюк Варварі Тарасівні, Дорош Палажці Дем'янівні, Дорош Наталці Сидорівні, Шакулі Федорі, Олійник Ганні Касіянівні, Осадчук Ганні Михайлівні, Штимберг Варварі Романівні, Шакулі Фросині Карпівні, Бойко Фросині Кирилівні, Труш Танасі Юхимівні, Бойко Онисі Прокопівні, Підсудієвській Ользі Пилипівні, Полонській Танасі, Шлапак Зіньці Марківні, Шлапак Марії Леонтіївні, Савицькій Насті Кирилівні, Степанюк Насті Вікторівні

Солдатським вдовам

Із фронту вам прийшов скорботний лист:

«Смертю хоробрих згинув в полі бою...»

Простий солдат, колгоспник, тракторист

Заради нас пожертвував собою...

О, вдови-вдови! Терни і рови,

Земель підняті вами перелоги...

Найтяжча доля в матері-вдови,

В якій всі дороги без підмоги.

*Шматочка хліба ви не мали на столі,
Хоч тяжко як трудилися у полі.
Не жили – існували на землі...
Сам ворог не позаздрить вашій долі.
Щоб вижити, ви збирали колоски
Й тайком вертіли тяжелезні жорна...
Війна завдала горя на роки,
І білий світ закрила хустка чорна.
Смеркає. Бредете у темну ніч,
Стерні принести в'язку чи соломи
І пропалить стару холодну піч...
Аж клякнуть руки й ноги від втоми.
Втома ніщо, потрібно йти, щоб жити.
Он діти під рядном тепла чекають, їжі.
Заради них, щоб піч ту розтопить,
Ночами крались, ніби звірі хижі.
Рубали дрова з болями навпіл,
Складаючи полінце до поліна...
І не стачало більше сліз і сил,
Та гіллячки ламали до коліна.
Вдовиний подвиг – то усе святе...
У нім одні трагедії і драми...
Заради них – кровинок, за дітей,
Слізьми змивали горе, мов дощами.
Снопи в'язали, сіяли, косили
І полотно ви ткали по ночах.
Для діток доленьки у Господа просили,
Свій біль ховали в зморених очах.
До декого з вас сватались вдівці,
Та ви до серця слів їх не сприймали.
Старіючи від туги на лиці,
Своїх єдиних суджених чекали.
В державу внесок ваш не рядовий,
Його ніхто не зможе оцінити.
Поставить пам'ятник вам треба золотий.
Дай Боже, щоб до цього дня дожити.*

Багато уваги в ті стражденні часи приділялося випуску 4-ї Державної воєнної позики. З цього приводу приурочено звернення працівників Уланівської МТС до селян від 5 травня 1945 року. Першими відгукнулися на цю акцію мешканці села Рибчинці, котрі з «великою радістю почули про Закон щодо випуску вищезгаданої позики». Ми нині уявляємо оту «радість».

У цій же газеті опубліковано перелік сіл, мешканці яких підтримали звернення.

Не встигли селянські раби забути про випуск 4-ї Державної позики, як надійшло повідомлення про випуск нової Державної позики відбудови і розвитку народного господарства. Як повідомляла уланівська районка, ця подія «швидко облетіла всі села. Всюди розпочалися мітинги, на яких лунали заклики негайно підписуватися на облігації й оперативно здавати готівку».

Ось як описує земляк-журналіст Костянтин Матущак підписання цієї грабіжницької позики:

– Сідайте до столу, громадянко! – вказала жестом руки голова сільської ради, – треба позичити державі сімсот рублів грошей. Коли розбагатіємо – повернемо...

– Я розумію, що державі треба допомоги, – промовила з сумом селянка. – Але де взяти такі гроші, коли я на пачку сірників не маю?..

– А це нас не інтересує! – встряв у розмову уповноважений з райкому партії, розкоханий на казенних харчах чоловік середнього віку в шкiрянці. – Захочете, знайдете!..

– Підкажіть, прошу, яким чином це я маю зробити? У колгоспі їх поки що не заробляємо...

– Не викручуйся, – нагадала про себе голова сільської ради. – Правильно кажуть представник райкому: захочеш – знайдеш...

– Я знаю наперед: грошей не маю ані копійки, а красти не вмію...

– Скільки можна впитатися? – вигукнув чиновник з райкому, підсовуючи до обличчя жінки керосинову лампу дванадцятого номера.

– Чого відвертаєш голову – дивись сюди, на світло, може, порозумнішаєш?..

Яскраве пекуче полум'я нагадувало жарке полудневе сонце із запахом спаленого керосину. Жінка інтуїтивно заплющила очі.

– Не закривай, кажу, очей! Дивись на лампу! Підписуй, кажу, позику!..

– Якщо заставляєте живосилом, то мушу підписати. Тільки не сімсот рублів... Може, двісті якось витягну. Може, щось проміняю, тільки не знаю що... Ви ж знаєте: мій чоловік з війни не повернувся. Одній треба кипарити, аби не вмерти синові і самій...

Ці гіркі діалоги було добре чути в коридорі колгоспникам, які чекали своєї черги. Один з них відчинив раптово двері кабінету і гнівно відрізав:

– Хіба ви люди? Скільки можна знущатися з бідної вдовиці?

– Не сунь носа до чужого проса! – визвірилася «присідателька». – Зараз побачимо скільки ти підпишеш...

– Скільки зможу й настільки й розкошелюсь. Що – в тюрюгу спровадите? Не лякайте – я вже там був. Там хоч баланду дають, а в нас люди з голоду пухнуть...

– Ладно, підписуй на тих двісті, -«подобрішала» «присідателька».

По суті, у складні часи матері, часто багатодітних родин, з боєм відривали останню копійку від своїх голодних дітей, аби віддати оту кляту позику.

Важливо й інше. Чи не найперше у селі почала працювати школа. Вона діяла, хоча з великими перервами, і під час війни.

Проглядаючи документи Київського державного архіву, натрапив на такі дані статистичного звіту за 1943 – 1944 роки Воронівської початкової школи: до 1 класу ходило навчатися 26 учнів, з них 5 дівчаток,

До 2 класу ходило навчатись 10 учнів, з них 5 дівчаток,

До 3 класу ходило навчатись 13 учнів, з них 5 дівчаток,

До 4 класу ходило навчатись 11 учнів, з них 7 дівчаток.

Всього у початковій школі навчалось 60 учнів, з них 33 дівчинки. Навчання проводили два учителі.

Повнішим є звіт школи за 1944-1945 навчальний рік. Тоді навчання розпочалося 1 вересня, а закінчилося 4 червня. За навчальний рік школа працювала 210 днів. Навчання проводилося у дві зміни, в першу зміну навчалось 45 учнів.

Школа складалася з двох приміщень. Загальна площа школи – 164 квадратних метри. Було всього дві класних кімнати, по 55 квадратних метри кожна.

Наявна кількість шкільних парт не забезпечувала всіх дітей і складала всього 0,45 місця в одну зміну.

Класи	Число класів	К-сть учнів на поч.р.	З них дівчато к	Закінч. клас	Залиш на друг. рік
1	2	56	34	49	7
2	1	9	3	7	2
3	1	9	2	7	2
4	1	19	9	14	5
всього	5/4	93	48	77	16

Працювали з учнями: 3 учителі, 1 військовий керівник, 2 техпрацівники. Учителями після війни в селі працювали: Джуренко Марія

Назарівна, Вознюк Марія Сидорівн, Дубенчак Олена Кирилівна, Онищук Харитина Антонівна, Кучер Катерина Федорівна, Власюк Катерина Григорівна, Соколівська Софія Цезарівна, Шурман Людмила Іванівна, Шурман Степан Олександрович, Онищук Фросина Хомівна та інші.

Класи були з різновіковими учнями. Матеріальна база взагалі відсутня. Катастрофічно не вистачало ні підручників, ні парт, ні зошитів, ні олівців. Часто учні спільно з батьками і учителями ремонтували, відбудовували приміщення школи, лагодили парти і стільці, склили вікна. З паперових мішків робили зошити – зшитки. Але головне – діти навчалися!.

Лікарем села працював Протор'єв Семен Данилович. Його власний будинок був також сільською амбулаторією. Це був знаючий і досвідчений спеціаліст, фахівець з великої літери. До нього за порадами та на лікування їхали з усього Уланівського району та інших сіл і навіть міст

Разом із дружиною Єлизаветою та дочкою Павлиною Протор'єв вилікував не одну сотню людей, поставив на ноги, надав необхідну допомогу. Часто-густо в своїй роботі використовували традиційну народну медицину, траволікування, адже фармакологічна галузь тоді перебувала в зародковому стані. Ця гарна і дружна сім'я своєю безкорисливою працею заслужила шану у людей. Безмежно вдячний їм і автор цих рядків за порятунок від неминучої смерті.

За даними річного звіту за 1945 рік колгоспу «Комунар» с. Воронівці на 1 січня 1946 року у селі було 260 дворів, проживало 912 душ населення.

Кількість бригад – 4 рілних і одна городня. В рілних працювало 514 чоловік, в городній – 16. Всі рілні бригади склалися з 24 ланок, городня – одна. В колгоспі була одна доярка, 6 доглядачів – пастухів, свинарів – 1, вівчарів – 6, конюхів – 6 чол.

Колгосп одержав за рік 183 кілограми м'яса і сала, 4775 літрів молока, 4,5 кілограмів вовни, 2880 кілограмів риби. Середній надій молока на корову складав 1193 літра. Число корів – 4.

Посіяно колгоспом пшениці – 126 гектарів, зібрано 3,6 цн. з гектара,

Жита – 138 га. по 5,1 цн.

Ячменю – 162 га. по 5,2 цн.

Вівса – 20 га. по 4,4 цн.

Проса – 83 га. по 0,78 цн.

Гречки – 60 га. по 0,51 цн.

Буряків – 48 га. по 68 цн.

Картоплі – 8 га. по 30 цн.

Силосу в колгоспі закладено 40 тонн, вартістю 400 карбованців.

План зернозаготівель дійшов до 2059 центнерів, але фактично здано державі до 01. 01.1946 року – 1099 центнерів. По м'ясозаготівлях державі здано 3 голови худоби на суму 23 крб. 29 коп. Птиці на 1 січня 1945 року було в колгоспі 165, на 1 січня 1946 року – 480.

Підкреслено, що у колгоспі на той час є в наявності жорновий млин, олійниця, кузня, майстерня по ремонту транспортного інвентаря. В наявності 11 возів, 17 саней, а також є 1 конюшня на 100 коней, 1 зерносховище на 600 тонн, плуги кінні – 4 шт., 2 луцильники, 1 сінокосарка, 1 кінні граблі, 2 самоскидки. Керівний штат складається з голови колгоспу, 3 бухгалтерів і одного рахівника, 5 рільників-овочеводів, 2 – завідуючих фермою. Головою колгоспу в 1946 році був Маремпольський Йосип Микитович, родом із села Маркуші.

У ці часи знову у селі почав працювати водяний млин. З усієї округи підводами везли селяни збіжжя на помол.

Радість перемоги поблякла з огляду на важке економічне становище. Війна завдала селам Уланівського району, в тому числі й Воронівцям, неймовірних спустошень. Через відсутність тягової сили, а тим більше тракторів, земля не оброблялася як слід, і тому врожаї були вкрай мізерними. Людей значно поменшало. З війни повернулося багато інвалідів.

Головними працівниками були жінки, серед яких значна частина вдів з напівсиротами. Ось на ці вцілілі рештки населення держава накинула зашморг з різноманітних податків, насамперед: сільськогосподарський, самообкладання, обов'язкове страхування тварин і будівель. Доводилося платити малосімейний, холостяцький на одиноких – податки.

Крім цього, селянам, що мали біля хати фруктові дерева, доводилось і за них платити, за кожну вишеньку, сливку чи яблуню. І тут значення не було, вродило це деревце чи ні. Та крім цього всього, найважчим податком була позика. Ще раз про неї згадаймо.

По Воронівцях її розподіляли так. Ходила по селі спеціальна комісія на чолі з фінагентами, робила підписку, забирала останні гроші. Хто відмовлявся на визначену комісією суму, того, як правило, викликали в сільвиконком і там «проробляли». Для деяких сімей сума позики доходила навіть до тисячі карбованців. Позикою не минали ні інвалідів, ні вдів, ні одиноких.

Поряд з грошовим, був ще й натуральний податок. Кожен двір забов'язували здати дві сотні курячих яєць, 200 літрів молока, 40 кілограмів м'яса. Особливо прискіпливо стежили за свиньми. Їх ще малими брали на облік, реєстрували. Борони Боже, заколоти порося і шкуру обсмалити, її потрібно було обов'язково здати в державу не обробленою.

Від розмірів присадибної ділянки доводився план обов'язкової здачі в державу картоплі, цибулі.

Свого городу далеко не кожен міг виорати, тому його доводилося копати вручну. Власна корова колгоспника була в ті часи для колективного господарства і тягловою силою, і основою для репродукції стада великої рогатої худоби, і засобом для виробництва молока і м'яса.

Тому й не дивно, що на колгоспних полях орали, боронували коровами. Коней було обмаль. Оплата праці – мізерна. В день можна було заробити приблизно 50 – 60 відсотків трудодня. Рідко яка людина могла виробити один трудодень.

В додаток до цього ще й страшна посуха. Дороги у Воронівцях були вкриті товстим шаром пилуки. Земля потріскалася. Озимина, що трохи весною піднялася, гарячими сонячними променями була спалена вщент. Такий вигляд мали і ярі культури. Про який урожай тоді можна було говорити? Однак державний план був доведений, його треба було обов'язково виконати. Районні інстанції почали тиснути на керівників колгоспів. Викачували все, що могли, в тому числі, й насінневий фонд. Другий хліб селянина – картопля, вродила менше, ніж було посаджено. Рятувальницею багатьох родин була корова чи коза. Тільки завдяки їм можна було ще якось вижити.

Несприятливі погодні умови були аж до кінця 1946 року. Опадів взагалі не було до кінця грудня місяця. Лише на початку 1947 року пішов сніг. Протягом зими люди ще якось животіли. А весною голод дав себе знати дошкульніше. Через постійні недоїдання весною в селі була закрита школа.

На сівбу зерно привозили з району під особливим контролем і наглядом. Та все ж сівачі при сівбі старалися їсти зерно, тамуючи голод.

Весна і літо 1947 року були особливо важкими у селі. Люди гинули знову, немовби повернувся назад 1933 рік. Щоб вижити, збирали в лісі гриби, жолуді, каштани, їли жаб, равликів і річкових черепах, а ще ворон, горобців, їжаків. Рвали кропиву і лободу для юшки... [5.90-91].

У цей складний час секретар Вінницького обкому партії Стахурський наказав підготувати листа, копії якого розіслати по усіх районах. В ньому говорилося: *«Период весны открывает большие возможности по изысканию дополнительных ресурсов питания, как-то: сбор зелени, пригодной для употребления в пищу, изготовления муки из пырея, рогозы, улов рыбы в прудах и водоемах и т.д. Задача партийных организаций использовать все эти богатые источники, чтобы улучшить питание особо нуждающихся семей. Партийные организации должны усилить*

бдительность и еще больше повести воспитательную работу среди трудящихся».

Та люди хотіли хліба, а не пирію чи осоки, що їм пропонувало керівництво області. Тому, зголоднілі, вони весною крадькома вигортали у Воронівцях посажену колгоспну картоплю, висадки буряків. Головна думка постійно краяла серце сільчан – поїсти, вижити..

Чимало мешканців села намагалися виїхати у західні області України. Там не було колгоспів і жити ставало дещо ліпше.

Наприкінці літа люди накидалися на дозріваючий в полі хліб і жадібно їли та запасалися на день-два зерном. Хоча за зріз колосків судили, але стримати голодний натиск люду представники влади не могли. Колгоспники добре розуміли, що хоча урожай вони виростили непоганий, але хліба їм не дадуть, бо його знову неодмінно забере держава.

Серед селян зростало невдоволення існуючими порядками. Таке становище було не тільки у Воронівцях, а й по всьому району. Наприклад, бригадир колгоспу «Червоний партизан» села Сальниці І.І.Вертельний говорив: *«У нас скільки б не вродило хліба, все одно більше 200 грамів на трудодень не дадуть, так як наші урядовці всю пшеницю віддадуть за кордон. Що б той не жив на світі, хто придумав ці колгоспи».*

Незважаючи на труднощі, перед колгоспниками стояло непросте завдання швидко досягти довоєнного рівня випуску продукції. Загальні збори колгоспників обговорили розроблені заходи розвитку сільського господарства і затвердили конкретну програму дій.

За зверненням колгоспників артіль «Переможець» с. Березної Хмільницького району до всіх сільськогосподарських працівників Вінниччини розгорнути спорудження колгоспних електростанцій почалося масове їх будівництво і в Уланівському районі.

Протягом кількох років, при підтримці інженерно-технічних працівників Уланова, Сальниці, воронівське колективне господарство було електрифіковано. Потужність воронівської електростанції досягала 20 кіловат.

Доцільно згадати й те, що з усіх сіл Уланівщини людей зганяли на риття траншей під газопровід «Дашава – Київ», що проходив побіля Сальниці. Саме звідти ми отримуємо газ нині. Отже, наші попередники в скрутні часи працювали заради нашого майбутнього.

Наступні роки були періодом відбудови артільного господарства і відродження села. Ця робота була в основному завершена на кінець 1950 року. Проте економічні показники колгоспу були ще занадто низькими.

Наслідки війни відчувалися на кожному кроці. Не вистачало техніки, майже не було добрив, невисокою була й агротехніка. Через це врожайність зернових культур в 1948 році складала 8-10 центнерів з гектара, а цукрових буряків лише 60 – 90 центнерів з гектара.

У 1949 році у відсталому по багатьох показниках воронівському колгоспі нараховувалося 120 голів ВРХ, 28 свиней, 150 овець, 35 коней. Середньорічний надій на корову складав 1034 літри молока. В господарстві ще не було жодного трактора, лише один грузовик – автомобіль з фанерною кабіною, «полуторка». А ще артіль мала 18 кінних плугів, 3 сівалки, двоє кінних граблів, дві віялки, 20 возів. Колгоспники на один трудовень отримали 31,5 копійки грішми і 550 грамів хліба.

У 1940-их роках держава накинула українцям ще одну, можна сказати, чужорідну культуру – кок-сагиз – багаторічний представник родини складноцвітних із корінням, в яких містяться частки каучука, що входить до складу виготовлення гумових виробів. Батьківщина цього дива – міжгірські долини Тянь-Шаню. Квіти цієї рослини дуже схожі із цвітом кульбаби. Насіння утримується у кошичках у вигляді пуху.

Ця культура принесла нещадну експлуатацію людей, котрі навіть придумали глузливу приказку: «Спасибі Сталіну – грузину за те, що взув нас у резину».

Через різні об'єктивні та суб'єктивні причини у воронівському господарстві часто мінялися керівники, управляючі, однак справи на краще не просувалися вперед. Воронівський колгосп посідав, як правило, останні місця в зведеннях Уланівського району. Чи то керівництво було недолуге, чи, можливо, невміння розпорядитися чорноземами, недосконалою технікою, трудовими ресурсами приводило до ще більшого зубожіння села. Із відомих причин не буду називати та аналізувати методи управління, кожного керівника в минулому, люди самі пам'ятають їх. Та назвати прізвища їх і роки правління потрібно. Адже вони все ж старалися покращити у Воронівцях добробут сільчан. Головами колгоспу працювали:

Решнівецький Станіслав Калістратович	1944 р.
Сухин Олексій	1944– 1945 рр.
Семерик Анатолій Харитонович	1945 – 1946 рр.
Плотиця Панас Степанович	1946 р.
Маремпольський Йосип Микитович	1946 – 1947 рр.
Мороз Іван Петрович	1948 р.
Гаврилюк Василь Іванович	1949 -1957 рр.
Березнюк Яків Архипович	1957 – 1958 рр.
Шакула Євген Денисович	1959 – 1960 рр.

Плотиця Іван Панасович
Білоус Мечислав Дмитрович
Вільчинський Володимир Тадейович
Грабовський Володимир Касянович
Сиротюк Антон Васильович
Лебідь Олександр Васильович
Опалюк Микола Михайлович
Фаринюк Юрій Миколайович

1960 – 1961 pp.

Головами сільської ради, у віданні якої були Воронівці, працювали: Лебідь Макар Степанович, Сиротюк Танася Омелянівна, Козятин Федот Лазарович, Лозовий Пилип Романович, Полонський Іван Омелянович, Березнюк Яків Архипович, Гуменюк Василь Степанович, Гаврилюк Василь Іванович, Каганюк Іван Петрович, Плотиця Іван Панасович, Тищенко Яків, Артюхова Анастасія Василівна, Затірка Георгій Сергійович, Меть Михайло Іванович, Приймук Анатолій Іванович, Линник Анатолій Олександрович[7], Голубенко Сергій Іванович.

Для створення міцнішої і надійнішої матеріально-технічної бази на початку п'ятдесятих років сільськогосподарські артіль «Комунар» села Воронівець, «Нове життя» села Чернятинiecь та ім.Шевченка села Хуторів-Кривошійнських об'єдналися в один колгосп ім. Калініна. Головою призначено Гаврилюка Василя Івановича.

Невдовзі, у 1953 році, колгосп села Хуторів-Кривошійнських від'єднується від колгоспу ім. Калініна в окреме незалежне господарство. У 1955 році від господарства ім. Калініна від'єднується в окремий колгосп артіль с. Чернятинці. У 1957 році Чернятинці знову приєднуються до колгоспу ім. Калініна. Головою господарства обрано Шакулу Євгена Денисовича.

У 1961 році від нашого колгоспу знову від'єднується в окреме господарство артіль села Чернятинці. Там головою колгоспу обрано Плотіцю Івана Панасовича, секретарями парторганізації були Губань, Андрощук. Колгосп ім. Калініна був як окреме господарство до січня 1963 року.

У ці складні часи колективним господарствам надавала відчутну допомогу Уланівська МТС, де було більше 30 тракторів. На кінець п'ятої п'ятирічки урожайність зернових, бобових, цукрових буряків збільшилася майже у два рази. Міцніло й тваринництво, зростала його продуктивність, розширювалася торгівельна мережа на селі, зростало споживання товарів на душу населення.

В селах розгорталося соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих планів, за почесне звання ударника праці. У Воронівцях збудовано ряд виробничих приміщень. Камінь для забудови ламали у місцевих каменярнях, які в переважній більшості були вапнякові.

За даними архівної справи Воронівці у своєму складі 1955 року нараховували 847 дворів. Це досить велике, якщо порівняти з сьогоdnішнім днем, число.

На 1 січня 1957 року загальна потужність усіх двигунів у колгоспі складала 50 кінських сил. У господарстві з'явився трактор, 4 грузовики, 27 культиваторів, 3 соломорізки, 2 корморізки, сто двадцять автонапувалок, 24 кінних плуги, 3 сівалки, 4 віялки, 2 жатки, 24 вози. Колгоспники отримали на трудовень зерна на 2,4 карбованця і 0,5 кілограмів сіна. Особлива увага була приділена ставу. Загальна площа його становила біля 80 гектарів водного дзеркала. У 1959 році закуплено для колгоспу нову динаму для виробництва електроенергії. Після чого освітлювалися усі господарські приміщення, ферми, а також більше двох десятків осель колгоспників.

У цьому ж році в центрі села збудовано новий клуб, в якому розмістилася й бібліотека. Почалося будівництво нового мосту – греблі через Сливову. Проте, не зважаючи на деяке поліпшення в економіці і соціальному розвитку, господарство ім. Калініна і надалі залишалось одним з відсталих в районі.

Багатогалузевий профіль артілі не давав можливості досягти особливих успіхів. Віддаленість від переробних галузей забирала велику кількість часу і ресурсів. Так, наприклад, овочі і фрукти з Воронівців потрібно було возити польовою дорогою в сиру погоду, непролазною грязюкою, аж на збірний пункт на залізницю в Крижанівку[5.95-96].

У цей час господарство Воронівців мало 1897 гектарів землі, в тому числі, 133 гектарів орної, 7 тракторів, 6 автомашин, 2 комбайни. Збільшилася й оплата праці на трудовень, вона доходила до 30 копійок і 270 грамів зерна.

Господарство в цілому мало на своєму рахунку 1549 карбованців, а боргувало – 65223 карбованці. Для порівняння візьмемо борг й сусідніх колгоспів. Так господарство ім. Щорса села Уланова мало 1776 га землі, в тому числі, 1249 гектарів орної. Борг державі становив 100482 карбованці.

Колгосп ім. Суворова села Пагурець мав 1903 гектари землі, в тому числі, орної 1671 гектар. Борг становив 156364 карбованці.

Колгосп ім. Богдана Хмельницького села Тарасок мав 1982 гектари землі, в тому числі, орної 1588 гектарів. Борг складав – 49602 карбованці.

Як бачимо, пагурецькі та уланівські господарства найбільше заборгували державі.

Третє місце серед цих колгоспів-боржників посідає воронівський, а четверте – тарасовецький.

Воронівці у колгоспі «Дружба»

*Про тебе слава птахою літає,
Ужином славним «Дружбу» величає,
Достатку й миру щедро зичить нині,
Село моє – троянда України.*
Микола Дорош

У важких умовах названі вище чотири економічно відсталих господарства в 1963 році були об'єднані в один колгосп «Дружба» з центром в Уланові.

Укрупнена артіль була найбільшою в Хмільницькому районі (Уланівський район приєднано до Хмільницького 30.12.1962 р.). «Дружба» мала в своєму розпорядженні 7626 гектарів землі, в тому числі, 5632 гектарів орної.

Очолив новостворений колгосп Мечислав Дмитрович Білоус. Об'єднане господарства зміцнювалося, пододало протягом року економічне відставання і стало одним з передових у районі.

Уже в 1964 році передові ланки Ліди Іванівни Шакули, Фаїни Леонтівни Побідаш, Насті Сергіївни Олійник виростили відповідно по 510, 506, 503 цнт. цукрових буряків на кожному гектарі.

«Окрилені успіхом 1964 року, буряководи в травні 1965 року працювали з особливим піднесенням. Перехідний прапор на сівбі буряків завоював агрегат Євгена Шакули.

Разом з сівачами Іваном Козятином та Павлом Шлапаком передовий механізатор щодня засівав по 22 – 25 га. площі, при нормі 18 га., всю сівбу закінчили в стислі строки. До дня Перемоги «Дружба» засіяла 700 гектарів цукрових буряків», – писала районна газета.

Це був початок великих кроків «Дружби». Крім землеробства, колгосп розвивав й інші галузі господарства: тваринництво, рибництво. Було збудовано ставки, так зване, Уланівське море, площею майже 300 гектарів водного дзеркала.

За короткий порівняно час вистелено шосейні дороги, повністю електрифіковано всі села, розгорнуто будівництво типових тваринницьких приміщень.

Добрі врожаї зернових культур та цукрових буряків, великий грошовий прибуток, сприяли піднесенню матеріального і культурного рівнів дружбівців. Упорядкувалися садиби колгоспників.

В кожному селі з року в рік з'являлися нові і нові світлі простори будинки, вкриті шифером, бляхою. Посаджено багато фруктових і

декоративних дерев біля житлових будинків, обабіч шляхів. Сад був у кожному селі.

На полях, фермах з'явилося більше різноманітної техніки. Було повністю механізовано обробіток ґрунту, очистку зерна, доїння худоби.

Значних успіхів досягнуто в тваринництві. На 100 га. сільськогосподарських угідь колгоспники виробляли по 102 – 105 центнерів м'яса. Вартість валової продукції основних галузей колгоспу обчислювалась тепер мільйонами карбованців.

Великі щорічні прибутки колгоспу дозволяли вкладати чимало коштів у будівництво господарських приміщень. Так за 1963 – 1968 роки дружбівці спорудили 6 корівників, 4 свинарники, 4 тракторних стани, 4 склади мінеральних добрив, 2 телятники.

Із 1963 року були підвищені закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, збільшено капіталовкладення в розвиток соціально-побутової сфери села, вводилася гарантована оплата трудодня грошима.

Однак ці плани було швидко змінено. У вересні 1968 року державою прийнято рішення призупинити соціально-побутовий розвиток невеликих неперспективних сіл, а вивільнені кошти вкласти в соціальну інфраструктуру населених пунктів, які мали виробничу та соціальну перспективи розвитку. Воронівці були віднесені до категорії неперспективних.

Отож, негативні процеси, невирішеність питання про соціальний розвиток села, призвели до деякого скорочення трудових ресурсів. Низький рівень життя і важка праця вплинули на збільшення міграції сільської молоді з села до міста в пошуках кращих умов. На прикладі Воронівця це яскраво проявлялося.

Деякий тріумф самовідданої праці, неабияку славу приніс 1967 рік. За успіхи в розвитку сільського господарства, чесну працю трударів, колгосп нагороджено пам'ятним прапором, а велику кількість колгоспників орденами і медалями.

У січні 1968 року керівництво уславленим господарством перейшло до В.Т. Вільчинського. За 1966 – 1970 рр. Україна одержала понад мільйон пудів уланівського хліба. А тваринники достроково справилися з планами по виробництву молока і м'яса. Завдання восьмої п'ятирічки були виконані по всіх показниках.

За високі успіхи, досягнуті в сільськогосподарському змаганні, Президія Верховної Ради СРСР, Рада Міністрів СРСР нагородили колгосп «Дружба» орденом «Знак Пошани».

Біля ста сільчан отримали ордени та медалі, а сам голова господарства удостоєний найвищої нагороди – Золотої Зірки Героя Соціалістичної Праці.

Добрий організатор, знаючий і вміючий керівник, Володимир Тадейович Вільчинський приклав максимум зусиль для піднесення результатів праці, покращення добробуту дружбівських сіл.

Так у своїй статті «По труду и почет» для всесоюзного журналу «Сахарная свекла» № 9 за 1969 рік керівник воронівської бригади Дмитро Гаврилюк писав:

«Соревнуясь друг с другом, мы добились хорошей работы каждого агрегата. Мы – это Антон Лебедь, Иван Процюк, Григорий Труш, Александр Темнюк, Евгений Шакула, Петр Петрусян, Василий Бойко, Алексей Крутинь и я. В состав бригады входят четыре звена. Их возглавляют Лидия Шакула, Зинаида Завалий, Анисия Кузьмич, Анна Каганюк...

Например, звено Лидии Шакулы вырастило свеклы с каждого из 34 га. по 802 ц. Каждая свекловичница получила по 90 рублей в месяц, по 1 кг. хлеба на каждый заработанный рубль.

Плюс дополнительная оплата: по 600 рублей и по 7 ц. сахара за год».

У 1968 році ланка Лідії Шакули виростила по 745 ц. цукрових буряків із кожного з 23 гектарів. Лідія стала учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

Г.Ф. Каганюк, передова ланкова воронівської бригади колгоспу «Дружба» села Уланів

Дальшому піднесенню господарства сприяла комплексна механізація, яка дедалі ширше впроваджувалася в усіх галузях. Щовесни на лінійку готовності ставали біля 80 тракторів, 30 комбайнів, 90 автомашин, понад 400 різних ґрунтообробних знарядь, великий рівень механізації основних

галузей сільського виробництва і зростання енергоозброєваності полегшували умови праці трудівників. В усіх бригадних селах на виробництві продукції сільського господарства зайнято понад 200 трактористів і шоферів.

Тут працювали люди багатьох спеціальностей: агрономи, інженери, зоотехніки, механіки, крановики, сантехніки, слюсарі, будівельники та багато інших. З року в рік село поповнювалося спеціалістами з вищою і середньою спеціальною освітою, їм належала важлива роль у веденні господарства.

В усіх селах «Дружба» вела активне культурно-побутове, житлове, господарське будівництво. У Воронівцях, наприклад, нова школа прийняла дітей у 1970 році, збудовано й інші важливі об'єкти.

Слід також сказати, що у 1975 році в центрі села споруджено пам'ятник загиблим воїнам-односельцям. Пам'ятний знак виготовлено Київським художнім фондом за кошти колгоспу «Дружба» с. Уланова. Пам'ятник спочатку стояв в Уланові, але коли біля нього почали робити великий меморіальний комплекс із перезахороненнями тлінних останків полеглих воїнів, його перенесли у Воронівці, а для Уланова виготовлено більший та досконаліший.

Протягом 1971 – 1975 рр. середня врожайність по колгоспу була: зернових 34,3 ц. з га, цукрових буряків 461 ц. з га, картоплі – 94 ц, кормових культур – 28,6 ц. з га. Вироблено м'яса 168 центнерів, молока 328 центнерів на 100 га сільськогосподарських угідь.

Вироблено валової продукції на 100 га. сільськогосподарських угідь 67, 7 тис. крб.; середньорічна оплата праці одного трудівника становила 1033 крб. За порівняно короткий час в колгоспі створена міцна матеріально-технічна база. Вартість основних виробничих фондів перевищувала вісім мільйонів карбованців, з яких понад сім мільйонів – фонди сільськогосподарського призначення, що майже в півтора рази більше, ніж десять років тому.

Вже в одинадцятій п'ятирічці щорічні капіталовкладення на розширення виробництва дорівнювали 1 – 1,2 млн. крб.. В середньому за 1981 – 1985 рр. врожайність зернових культур по колгоспу становила 35 ц. з га., цукрових буряків – 472, картоплі – 116, кормових культур – 52,1 ц. з га. На кожні 100 га. сільськогосподарських угідь вироблено по 170 ц. м'яса, 502 ц. молока. Це дало господарству можливість успішно виконати плани по продажу державі всіх видів сільськогосподарської продукції. А відтак і ефективність виробництва підвищилась.

Порівняно з десятою п'ятирічкою чистий дохід зріс удвоє і досяг за рік у середньому 1,2 млн. крб., рентабельність виробництва – 28,2 відсотки, виробництво валової продукції на одного колгоспника – близько 5 тис. крб., середньорічна оплата праці – 1515 карбованців.

За такі успіхи більше двохсот трудівників господарства були нагороджені орденами і медалями. Чимало серед них і жителів села Воронівець. А саме:

Орденом Дружби народів –

Бойко Галина Михайлівна.

Орденом Трудового Червоного Прапора –

Плотиця Іван Панасович, Бойко Галина Михайлівна.

Орденом «Знак Пошани» -

Макарчук Ілля Пилипович, Бойко Феодосій Петрович, Меть Михайло Іванович, Дорош Ольга Василівна, Козятин Марія Трифонівна, Лебідь Василь Семенович, Процюк Володимир Тимофійович, Шлапак Іван Аркадійович, Шакула Віра Михайлівна.

Орденом Трудової Слави III ступеня –

Крутинь Віталій Тимофійович, Москаленко Надія Петрівна, Юшко Галина Іванівна...

Медаллю «**За доблесний труд**» нагороджено більше 30 трудівників полів і ферм Воронівець.

Особлива турбота за пенсіонерів, ветеранів війни та праці. Велика кількість ветеранів отримують персональні колгоспні пенсії. Візьмемо для прикладу 1986 рік, це: Лебідь Нестор Михайлович, Сиротюк Василь Омелянович, Бойко Іван Васильович, Осадчук Ганна Олексіївна, Шакула Макар Олексійович, Шакула Юхим Купріянович.

Звання «Заслужений колгоспник» є ознакою найвищої шани в «Дружбі». Для цієї категорії трудівників колгосп розробив численні пільги, в тому числі, й безплатне постачання продуктів, безплатне користування транспортом тощо.

Одним з перших отримав це високе звання житель Воронівець Артем Михайлович Шакула. Його фотографія красується в «Історії міст і сіл Української РСР. Вінницька область».

Заслуженими колгоспниками «Дружби» є також: Бойко Микола Михайлович, Бойко Марія Семенівна, Лебідь Арсень Зотович, Труш Григорій Тодосьович, Бондарчук Філімон Сергійович, Шакула Надія Михайлівна, Шакула Василь Денисович, Лебідь Іван Арсенійович, Бойко

Тодось Петрович, Шакула Іван Йосипович. Останнього ми бачимо на цій рідкісній воєнній світлині. Отож, військовий подвиг і трудова звитяга завжди поруч.

Кандидатами на присвоєння звання «Заслужений колгоспник» у 1986 році стали воронівчани Шакула Лідія Леонтіївна та Бойко Галина Михайлівна.

Надавало господарство також доплату до пенсії вдовам села Воронівець. А сааме, Самозван Танасі, Водзінській Онисі, Шакулі Степаниді, Лозовій Килині, Осадчук Танасі, Лозовій Ганні, Осадчук Ганні, Каганюк Варварі, Дорош Палажці, Шакулі Федорі, Шлапак Марії, Осадчук Ганні, Штимберг Варварі, Шакулі Фросині, Труш Танасі, Сеник Ганні, Олійник Марті, Бойко Онисі, Полонській Танасі, Шлапак Зінаїді, Савицькій Насті, Олійник Ганні, Степанюк Насті, Бойко Фросині.

В одинадцятій п'ятирічці передовий на Україні колгосп «Дружба» тричі нагороджувався перехідним Прапором і тричі Почесною Грамотою держави, неодноразово заносився на Всесоюзну Дошку Пошани та Виставки досягнень народного господарства СРСР.

На досягнутому ушавлений керівник господарства не зупинився. Після багатьох обговорень, міркувань вирішено розпочати в господарстві так званий бригадний підряд, в якому більш удосконалена організація оплати праці колгоспників, утверджується відчуття справжнього господаря колективного багатства – землі, посилюється роль і особиста відповідальність кожного за кінцевий результат. Тому все господарство було розділено на цехи:

- рослинництва, керівник – Гуцал М. А.,
- тваринництва, керівник – Любунь М. З.,
- механізації, керівник – Кравчук В. С.,

- допоміжних та обслуговуючих підприємств, керівник – Грабовський В.К.

Аби згадати трудівників с. Воронівець гарним словом, щоби майбутні покоління знали і поважали своїх попередників, назву прізвища членів господарства по усіх цехах.

ЦЕХ РОСЛИННИЦТВА:

Голова ради цеху – Гуцал М. А..

Члени ради : – Лебідь В. С., Опалюк М. М.

Механізована бригада колгоспу «Дружба» № 9, с. Воронівці:

Рада бригади:

Завалій А. П. – голова ради

Члени ради Водзінська Л. К., Осадчук О. І., Котик І. М., Поліщук М. І.
В бригаді працювало 28 трудівників, з них: спеціалісти – 2 чол., механізатори – 7 чол., різноробочі – 19 чол.

За механізованою бригадою закріплено 526 гектарів землі під озими, ярі та кормові культури, цукрові буряки.

На озброєнні бригади було 7 тракторів.

Керівник бригади – Завалій А. П.

Механізатори – Шестаєв Михайло, Криворучко Анатолій, Василевський Микола, Шевчук Василь, Поліщук Михайло, Котик Іван, Карпишин Василь, Лебідь Іван.

Ланкова – Водзінська Лідія.

Члени ланки: Водзінська Марія, Городкова Ганна, Каганюк Ніна, Шакула Ліда, Козятин Лариса, Григус Марія, Завалій Зінаїда, Павлюк Марія, Осадчук Ольга, Дубова Марія, Лебідь Ганна, Шовкалюк Марія, Іванчук Галина, Василевська Галина, Дубова Ганна, Андрощук Ніна.

Різноробочі – Лехов Василь, Мельничук Григорій

Механізована бригада № 10, с. Воронівці.

Рада бригади

Голова ради – Кімлик І. Ф.

Члени ради – Олійник Марія, Шакула Петро, Полонський Антон, Козятин Ганна.

У механізованій бригаді працювало 36 чоловік спеціаліст, механізатори, різноробочі.

За механізованою бригадою закріплено 410 га. Землі та 6 тракторів.
Керівник механізованої бригади – Кімлик Іван Федорович.

Механізатори – Кузнєцов Микола, Нагорний Анатолій, Шакула Петро, Шакула Віктор, Шевчук Микола, Чмихал Михайло, Шакула Іван, Полонський Антон, Кузнєцова Павліна, Стрілецький Володимир.

Різноробочі – Акімов Іван, Томчук Леонід, Петрусян Петро, Богацький Михайло, Шлапак Микола, Лебідь Андрій.

Ланкова – Олійник Марія.

Члени ланки – Юшко Галина, Олійник Ганна, Лебідь Надія, Козятин Ганна, Осадчук Ганна, Процюк Ганна, Томчук Надія, Бабюк Катерина, Шлапак Ганна, Біленко Ліда, Шлапак Павлина, Осадчук Галина, Іванчук Ганна, Дорош Христя, Чмихал Катерина, Шакула Ганна, Сенік Ніна.

Механізована бригада № 11, с. Воронівці

Рада бригади:

Керівник бригади – Лебідь В. С.

Члени ради – Цвілюк Ніна, Осадчук Раїса, Крутінь Віталій, Козятин Іван.

В механізованій бригаді працюючих 23 чоловіки механізаторів та різноробочих.

За бригадою закріплено 426 гектарів землі та 6 тракторів.

Керівник механізованої бригади № 11 – Лебідь Василь Семенович.

Механізатори – Бойко Тодось, Лебідь Антон, Шлапак Іван, Козятин Іван, Полонський Іван, Каганюк Антон, Темнюк Олександр, Радецький Павло, Крутінь Віталій.

Ланкова – Цвілюк Ніна.

Члени ланки – Лебідь Марія, Штимберг Ольга, Степанюк Марія, Осадчук Раїса, Сенік Ольга, Бойко Єва, Шлапак Ониса, Сенік Марія, Бойко Галина, Роганчук Ганна.

Різноробочі – Коваль Петро, Лебідь Василь, Пащенко Василь.

Комора с. Воронівці

Завідуюча – Каганюк Ганна.

Механізатор – Процюк Іван.

Різноробочі – Шакула Петро, Мельничук Зосим.

Сторож – Семерик Анатолій.

Цех тваринництва

Рада цеху тваринництва

Голова ради – Любунь Микола.

Члени ради – Власюк Любов, Москаленко Надія.

Молочно – товарна ферма № 4, с. Воронівці

Рада ферми:

Лебідь Микола – голова ради

Члени ради: Бойко Галина, Шакула Анастасія, Козятин Микола, Осадчук Володимир.

За фермою закріплено: 4 трактори, 9 підвод.

На фермі працює – 64 чол. спеціалістів, механізаторів, доярок, телятниць, різноробочих.

Завідуючий фермою – Лебідь Микола.

Заступник завідуючого – Шакула Анастасія.

Технік штучного запліднення – Дорош Ніна.

Ветфельдшер – Бойко Віктор.

Доярки: Бойко Галина, Степанюк Марія, Бойко Ольга, Бойко Ліда, Козятин Євгенія, Осадчук Ніна, Сенік Лідія, Крутінь Марія, Козятин Марія, Лозова Віра, Дорош Павлина, Степанюк Марія, Дзебчук Марія, Шпаківська Ганна, Шакула Тетяна, Москаленко Надія, Баранюк Марія, Лебідь Ганна, Осадчук Надія, Ковалишина Павлина, Дорош Павлина, Дорош Ольга, Сидорук Марія, Сенік Марія, Баб'юк Марія, Кучер Надія, Дорош Надія, Слободянюк Людмила.

Телятниці: Карпишина Анастасія, Шлапак Марія, Лозова Варвара, Задорожнюк Танася, Омельчук Марія, Мельничук Марія, Шевчук Віра, Шестаєва Надія, Сенік Ніна.

Трактористи: Дорош Василь, Кузьмич Василь, Царенко Василь.

Слюсарі: Козятин Микола, Каганюк Фрол, Слободянюк Іван, Лебідь Мусій.

Холодильщики молока: Роганчук Олександр, Осадчук Олександр.

Фуражири: Штимберг Василь, Лозовий Микола, Осадчук Володимир, Омельчук Сергій, Дорош Василь, Козак Петро, Степанюк Борис.

Нічні доглядачі: Дорош Антон, Шакула Ганна, Труш Марія, Сенік Наталія. **Різноробочий** – Медведчук Микола.

Цех механізації

Рада цеху механізації:

Голова ради – Кравчук Василь.

Члени ради – Грабар Володимир, Долюк Анатолій.

Машинний двір № 4 с. Воронівці

Рада машинного двору

Голова ради – Долюк Анатолій.

Члени ради : – Шлапак Михайло, Осадчук Василь.

Машинний двір № 4

Зав. машинним двором – Долюк Анатолій.

Слюсар – наладчик – Сеник Артем.
Токар – Шлапак Михайло
Електрозварник – Шлапак Віктор
Коваль – Лебідь Ростислав
Помічник коваля – Осадчук Іван
Трактористи – Біленко Володимир, Осадчук Василь
Шофер – Меть Микола
Електрик – Шакула Василь

Автопарк

Водії: Бойко Іван, Шакула Федір, Юшко Василь, Осадчук Петро, Шлапак Петро, Лебідь Олексій, Меть Микола, Шлапак Борис, Шакула Олексій, Шпильчук Микола, Борсук Олександр, Шлапак Федір, Труш Василь, Шакула Микола, Шакула Володимир, Лебідь Андрій, Бачинський Дмитро, Труш Олександр, Дубовий Іван, Каганюк Петро.

Цех підсобних промислів і підприємств

Начальник цеху – Грабовський Володимир
Заступник – Шлапак Іван
Інженер-будівельник – Пронь Анатолій
Експедитор – Степанюк Петро

Будівельна бригада № 4 с. Воронівці

Рада будівельної бригади № 4
Голова ради – Олешко Іван Т.
Члени ради: Кучер Федір, Дорош Павло.

Будівельна бригада № 4

Зав. будівельною бригадою – Олешко Іван
Будівельники: Осадчук Леонід, Кучер Федір, Дорош Павло, Шакула Іван, Горбатюк Іван, Козятин Петро, Бойко Василь, Баб'юк Степан,
Коваль – Баранюк Олександр.

Гранітний кар'єр у селі Воронівцях

Завідуючий кар'єром – Бовкун Петро.
Машиніст дробарки – Параніч Йосип.
Екскаторник – Шакула Сергій.
Машиніст – Олійник Леонід.
Грохотальник – Присяжнюк Микола.
Пом. машиніста – Горбатюк Василь.
Сторож – Кузьмич Ілл[2].

Перехід у 1985 році на нові економічні методи управління дав змогу значно активізувати всі важелі виробничого і соціального напрямку. Рахувати щоденно стало потребою економістів, керівників підрозділів, кожного працівника, і, як результат, в перший же, перехідний рік, господарство виконало всі намічені плани.

Більше того, завдяки дієвому розрахунку затрати на виробництво продукції у 1985 році порівняно з 1984 роком зменшились на 269 тисяч карбованців, у тому числі у рослинництві – на 103 тисячі, в тваринництві – 91 тисяча, на ремонті і техобслуговуванні техніки – на 75 тисяч карбованців. Особливо відчутний ефект від впровадження економічних методів управління був у тваринництві. За 1985 рік продуктивність праці в галузі зросла на 16,5 відсотка, а оплата праці на 12 відсотків.

Успіхи в господарстві приносили славу «Дружбі». Восени 1985 року на базі колгоспу у Воронівцях проводилась Всесоюзна нарада працівників преси і засобів масової інформації з питань цехової структури управління, де узагальнено досвід переходу колгоспу на бригадний підряд. Щоб швидше перейти на рейки інтенсивної та індустріальної праці, в 1986 році господарство колгоспу «Дружба» села Уланів, керівник **Володимир Тадейович Вільчинський** (див. світлину), закупило в Німеччині електронні проріджувачі цукрових буряків, вісімнадцятиметрові зернові та бурякові сівалки, ряд вітчизняної техніки – роторні, культиваторні, зернозбиральні комбайни «Дон – 1500» та «Ротор». До речі, останній проходив заводські випробування у Воронівцях у досвідченого механізатора М.В. Кузнецова, і показав себе з кращого боку. Бригадний підряд дав змогу більше коштів використовувати на соціальні і культурні потреби. А це – дороги, житло, телефонізація, газифікація тощо.

І дійсно, порівняно за короткий проміжок часу, у бригадному селі Воронівцях збудовано першу, а через деякий час другу, більш потужнішу дробарку. Виріс асфальтовий завод, виготовлено проектно-кошторисну документацію на цегельний завод. Розпочато добудову до існуючої школи.

15 жовтня 1992 року завдяки турботам голови колгоспу В. Вільчинського, інженера-газовика Романа Горячука у село прийшов природний газ. Голубий вогник отримали селяни 16 будинків. Зроблено проекти газифікації центральних вулиць села. заасфальтовано в цей час вулиці Лісову, Мар'янівку, Видумку.

Завдяки старанням голови колгоспу В. Вільчинського і завідуючого будівельною бригадою Воронівець П. Степанюка, зроблено надійну металеву кладку через річку Сниводу. Адже дерев'яну, з дошок постійно зривала весняна вода.

Чільне місце в змаганнях посідали трударі «Дружби». Високою продуктивністю і вагомими результатами відзначалася воронівська молочнотоварна ферма на чолі з Лебедем М.Н. Передові доярки М.М. Бойко, Г.М. Бойко, М.С. Крутінь, О.М. Бойко, М.С. Степанюк, Г.П. Метъ та інші щорічно добивалися високих результатів – більше трьох тисяч літрів молока від кожної корови. Їх фотографії неодноразово красувались на Дошці пошани, друкувались в газетах. Подібне з впевненістю можна говорити про механізаторів, рільників тощо. Добрий організатор, знаючий і вмілий керівник, В.Т.Вільчинський приклав багато зусиль для піднесення могутності всіх дружбівських сіл, їх добробуту, соціальної захищеності, тому й заслужив доброї згадки про себе.

У своїй підсумковій книзі «З людьми і для людей» поважний ветеран сільськогосподарського виробництва з особливою теплотою і любов'ю щиро згадує воронівчан з якими довелося багато років працювати на колгоспній ниві. Обов'язково прочитайте, земляки, цю ошатну краєзнавчу книгу.

В умовах самотійності

*Щиро завдячую сільським всім трударям
За їх важкі щоденні турботи.
Отим невтомним зашкарублим мозолям,
Що здобувають люди на роботі.
Їм впору пам'ятники ставить за життя,
За хліборобську і почесну справу.
Вони, як маяки, ведуть у майбуття
Й звеличують трудом своїм державу.
Микола Дорош*

Час невинно біг уперед. Нові перебудові віяння вплинули на економіку всієї України. Великі господарства розпадалися на окремі самотійні колективні артілі та дрібні підприємства.

У січні 1993 року розділився й стабільний, економічно сильний колгосп «Дружба». На його основі створено три господарства: «Дружба» села Уланів, «Воронівське» села Воронівці, «Пагурецьке» села Пагурці. Тарасковецьке господарство від'єдналося трішки раніше. Всі новоутворення отримали нову назву «КСП – колективне сільськогосподарську підприємство». Керівником КСП «Воронівське» став уланівський агроном – Володимир Касіянович Грабовський [1.113].

Через невеликий проміжок часу, створивши спільне німецько – українське підприємство «Агро-Технік-Воронівці» голова додав собі ще одну посаду – директора.

На перших порах, справи й справді пішли на краще. Районна газета в статті «Село підводиться, росте, міцніє», не без іронії показала всі плюси становлення нового господарства, намагання і заслуги нового керівника. Бо й дійсно, завдяки його ініціативі та підтримці населення відзначало 8 березня, Івана Купала, обжинки, Свято Нового року...

У квітні, наприклад, все населення села працювало на розчищенні траншей газоводу по центральній вулиці, зроблено проект будівництва нової школи, відкрито пам'ятний обеліск жертвам голодомору та політичних репресій тридцятих років.

1 грудня 1993 року пущено другу чергу природного газу на вулицю Пушкіна, 2 грудня – на вулиці Шкільну та Колгоспну (нині Заріччянську). На честь братів – Козятинів відкрито пам'ятний знак і вулицю ім. Чапаєва названо їх іменем. Досить справні були цифри в рослинництві і тваринництві тощо.

Отже все ніби йшло на лад, добре керівнику і людям. Воронівці начебто на злеті. «Не поспішайте з висновками, – говорить обласна

газета «Вінниччина», – на справну «молочну цифру тут «працювало» кілька десятків корів. Подібні варіації і в рослинництві, тільки вже з гектарами. Борг господарства склав 688 тисяч гривень. Більшість тракторів несправні, ємкості для пального порожні».

Отже – парадокс. У роботі керівника проявлявся авторитарний стиль управління, надмірна прискіпливість до підлеглих. Появилось невдоволення населення. Адже замість своїх працівників, запросив гуцулів на певні ділянки роботи, замість своїх водіїв запрошено аж з Житомирщини.

Були порушення в розпаюванні земель, не скликалися правління, загальні збори господарства. Тому в кінці березня 1997 року обурений народ на загальних зборах висловив недовіру В. Грабовському. Жоден працівник КСП не проголосував у його підтримку. Більше того, навіть недавні його прихильники підтримали рішення зборів.

Новим керівником воронівського господарства одноголосно обрано місцевого жителя Сиротюка Антона Васильовича. Уроженець Воронівець, із простої селянської родини. Закінчив військове училище і життя своє присвятив захисту Вітчизни. Незабаром – один з відповідальних керівників космодрому «Плесецьк». Знав особисто багатьох космонавтів, керівників космічної галузі. Підполковник Антон Сиротюк за добросовісну службу, зразкове відношення до роботи отримав квартиру у Києві, добру пенсію, звільнився в запас.

Маючи добрі зв'язки у Києві, брата – керівника Вінницького лампового заводу, Антон Васильович від душі і щирого серця допомагав В. Грабовському. Спільно вирішували знаходили вихід в найскрутніших ситуаціях і найважчих проблемах. Це саме за його клопотаннями жителі Воронівець отримали голубе паливо – газ, почали працювати власні магазини... Можна ще наводити яскраві приклади про успіхи і наполегливу працю воронівчан, їх керівника, але цим не обмежитись читачеві. Творити добро для людей виражається, звичайно, не тільки в матеріальному розумінні. Звичайна порада, вітання, добре, тепле слово керівника, часто знаходять добротний ґрунт в душах односельців, окрилюють і націлюють на самовіддану працю. Будь – яке питання вимагає продуманого виваженого рішення.

Керівники і спеціалісти середньої ланки Е. Черніцький, М. Меть, Л. Лебідь, М., Штимберг, П. Черніцька, А. Томашов, О. Меть, Л. Шакула, М. Пасічник та інші працюють на совість, але не всі питання вирішуються позитивно. Ось в цьому й виявляється майстерність будь – якого керівника – допомогти, направити енергію в правильне русло, і,

звичайно, подякувати за самовіддану працю. Щорічно на Новорічне свято, 8 березня, свято Івана Купала А.В.Сиротюк вітає десятки трудівників, пенсіонерів, працівників різних сфер на селі.

Так, наприклад, свято зустрічі Нового 1999 року особливо запам'яталося воронівчанам. Молодь села організувала і провела це дійство. Зранку Дід Мороз в особі Лебідя Павла Олексійовича, Снігуронька – Степанюк Тетяни Василівни та баяніста Дороша Олега Миколайовича, обійшли всі хати працівників села, привітали з Новим роком та рознесли подарунки. А вечором, біля головної ялинки у школі, проведено різні ігри, розваги, веселощі.

Головою підприємства Сиротюком А.В. відзначено сумлінну працю трудівників: Лебідь Ганни Іванівни, Шлапака Михайла Борисовича, Крутіня Віталія Тимофійовича, Шлапака Святослава Івановича, Кузнєцова Миколи Васильовича, Кузнєцової Павлини Михайлівни, Лебідя Олексія Антоновича, Труша Петра Сергійовича, Шлапака Петра Філімоновича, Королькова Едуарда Євгеновича, Томашова Анатолія Борисовича, Пасічник Любові Василівни, Бойка Івана Семеновича, Василевського Миколи Станіславовича, Шпильчука Миколи Григоровича, Каганюк Ганни Хомівни, Шлапака Бориса Петровича, Черніцького Едуарда Івановича, Штимберга Миколи Савовича, Шевчука Миколи Петровича, Параніча Василя Йосиповича, Лебідя Василя Семеновича, Пасічника Миколи Миколайовича, Метя Миколи Івановича... А також медичних, педагогічних працівників, учнів місцевої школи.

Внутрішньо – розбудовчі процеси в Україні впливали на життя і добробут міст і сіл, в тому числі й Воронівець. Так, нова хвиля реформування АПК привела до створення нових сільськогосподарських структурних формувань. На зміну колективних сільськогосподарських підприємств – КСП, а в нашому випадку, КСП «Воронівське» виник сільськогосподарський виробничий кооператив «Снивода» у 1999 році. Однак суть господарювання, як правило, не змінилася. Всім працівникам, що мають земельні сертифікати, кооператив надавав зерно, цукор, олію, різні послуги.

З часом помітілись шкідливі звички на виробництві: п'янки, невихід на роботу, крадіжки. Все це приводило до зниження стабільності у виробництві сільськогосподарської продукції.

Німецька сторона, яка ще співпрацювала зі «Сниводою», виявила бажання відокремитися від СВК, заснувати під Бердичевом своє нове господарство. Забравши ряд техніки, працівників, селяни Воронівець залишилися із старим тракторно – причіпним парком.

Зношена техніка часто ламалася, виходила з ладу, розукомплектовувалась.

Величезний парк причіпного реманенту на тракторному стані за порівняно короткий час зник, перейшовши у володіння різних фермерів та приватників. І хоча керівництво приймало певні міри, однак не жорстке відношення до безгосподарників, м'якість і всепрощеність, приводили до погіршення у сільському виробництві.

На додачу «допомогу» в цьому ж погіршенні надавала й необдумана державна політика в АПК. Низькі закупівельні ціни на зерно, молоко, цукрові буряки, високі податки, припинення кредитування, нестача добрив, гербіцидів, пального, дорога техніка, невиплата заробітної плати, а також повальна бартеризація у розрахунках – все це ланки одного ланцюга. А в результаті – погіршення життєвого, соціального, духовного рівнів населення.

Господарство Воронівець у 2000 році досить вдало восени завершило сільськогосподарські роботи, засіяло чималий клін зернових, розплатилось з боргами. Організовано і по – господарськи розпочало новий 2001 рік. Повністю засіяні поля, чимале обнадійливе тваринне стадо обіцяли непогані результати.

Та цьому не судилося збутись. В червні, після надмірної спеки, величезний град 3 – 5 см. в діаметрі, за 10 хвилин понівечив всі поля. Епіцентр градобою припав саме на Воронівці. Прекрасний озимий ріпак, пшениці, ячмені, гречка, буряки перетворилося на січку. Сельчани також залишилися без картоплі, городини, посівів. Що робити? Все практично знищено. Пального немає, насіння для пересіву також.

Районна і обласна влада лише констатувала велику шкоду. Поля не були застраховані, отже надій на якусь допомогу не було зовсім. З горем пополам дожили до жнив, а збирати нічого. Зібрано лише трошки ячменю за Двором та в Дубині. Пшеничка, що трішки піднялася після градобою, була вся плюскла і придатна лише на фураж. Правда, трохи віджили і почали поправлятися цукрові буряки.

Але без хліба неможливо господарювати. Треба сіяти та й людям трішки потрібно дати на паї. Сиротюк А.В., крутився як білка в колесі, віднайшов можливість допомогти працівникам в зерні. Дістав його в Калинівському районі і роздав людям. Кожен тримає дома якусь живність, а без зерна, дерті не обійдешся.

Не був великим врожай цукрових буряків, та все ж мобілізували сили воронівчани і завершили 2001 рік. Засіяно знову

гарний клин зернових, проведено глибоку оранку, заготовлено вдосталь кормів для громадського тваринництва. Всім мешканцям села виорано городи, надано іншу допомогу.

Доречно згадати, що у спорті, а саме у футболі наша команда у 2000 році завоювала перше місце у Хмільницькому районі серед сільських команд. У 2001 році команда стала уже володарем кубка Вінницької області. Наші хлопці – молодці вигравали усі матчі.

Газета «Життєві обрії» 10 листопада 2001 року писала: «Футбольна команда «Агро – Технік – Воронівці» переграла на уланівському стадіоні з рахунком 3 : 0 досить сильну команду, чемпіона області ФСТ «Колос» із села Борівки Чернівецького району». Голова правління СВК «Снивода» Антон Сиротюк заявив, що в наступному 2002 році футболісти Воронівець поборються і за чемпіонські медалі області».

Доречно відмітити, що капітаном нашої команди був воронівчанин Олександр Миколайович Меть. Хлопець ще з дитячих шкільних років захопився футболом. Грав його і під час навчання у Вінницькому сільськогосподарському інституті. Ставши до роботи після закінчення вузу у рідному селі, зібрав і очолив хлопців – футболістів. Наполегливістю команда добилась досить гарних результатів, виборовши перше місце в районі. Отже життя йшло в селі, продовжувалося, вносило свої корективи. Лише при гарній праці можна досягти бажаних успіхів .

Після обрання керівником господарством Лебідя О.В., завідуючого машинно-тракторним парком господарства, покращання не настало.

Розбалансованість, безгосподарність в державі також проявилися досить відчутно для всіх жителів села. Процвітали крадіжки, невиплата заробітної плати, численні прогули на роботі. Нове керівництво припинило будь-яку допомогу в харчуванні дітей у школі. Нестача грошей відчутно вдарила по всіх сферах господарства. Невдовзі порізано і здано в металобрухт все, що тільки можна було здати: від техніки на тракторному парку до недавно змонтованої нової каменедробарки і навіть водонапірних башт «Рожковського». І що з того? Господарство різко пішло до низу по всіх виробничих показниках. Нестало на фермах худоби, забрано й вивезено різним бізнесовим структурам, нібито за пальне, весь зібраний урожай зернових, цукрових буряків, тощо.

Настав повний колапс в господарстві. Це було порівняно недавно, жителі Воронівець цього не забули. Однак зазначу, що згаданий керівник все ж у великій кількості залишив для майбутніх господарів чималу

кількість технічного парку, фермські приміщення та ін. І за це йому вдячність. Просто у тих складних умовах реформування, неможливо було не те що успішно працювати, а навіть триматися на плаву. Німецька сторона, зразу ж забрала свою техніку і переїхала орендувати землю аж під Бердичів у Скраглівку. Антона Сиротюка було призначено замісником директора...

Ознайомившись із відсталістю воронівського господарства, невдовзі появилися інвестори в особі Миронівського товариства «Зернопродукт», на чолі якого стояв недавній керівник сільським господарством Вінниччини, досвідчений спеціаліст Микола Іванович Кучер. Люди села, після переконань, не вагаючись надали свої земельні та майнові паї у орендне володіння цієї структури. І не помилилися. Але про це – нижче.

Досить відродно відмітити й про святкування жителями Воронівець ювілею села. Згідно історичних документів у 2008 році виповнилося 500 років з часу першої згадки про поселення. ЮНЕСКО – міжнародна організація, яка прийняла рішення, що час відліку певного поселення починається з першої письмової згадки в історичних документах. Така згадка про наше село відмічена під 1508 роком. А тому святкування ювілею для села мало дійсно велике значення.

Зауважу, що на урочистості мав прибути й Президент України Віктор Ющенко, однак терміновий візит до Києва Туркмен-Баші перервав поїздку до Воронівець. На урочистості прибули Олександр Домбровський – голова Вінницької облдержадміністрації з дружиною, Надзвичайний Повноважний Посол Республіки Угорщина Ласло Хорват, заступник голови Вінницької обласної Ради Віктор Вікалюк, очільники та керівники Хмільницького району, численні гості, відомі уродженці села, сусіди тощо.

Свято дійсно вдалося на славу. Численні виставки вишивок, квітів, короваї, велелюдний концерт, покладання квітів до пам'ятників, а ще відкриття монумента жертвам страшного Голодомору у Воронівцях та пам'ятного знаку геніальному композитору, музиканту Ференцу Лісту на Огородку, а також частування всіх присутніх дуже скрасили святкове дійство.

Під час урочистостей презентовано дві книги про давнє поселення і його людей «Воронівці – моє рідне село» та «Роде наш красний».

Ось кілька пам'ятливих світлин з урочистого ювілею.

Твердий поступ у складі ПрАТ «Зернопродукт»

*«Зернопродукт» тримає висоту
Во ім'я України, неньки, Бога,
Несе батьківську місію просту,
Стелить добром у майбуття дорогу.
Микола Дорош*

Чи не найкраще пульс щоденного життя господарства висвітлює місцева преса, радіо, телебачення. Для прикладу такого висвітлення наведемо деякі витримки зі статті міськрайонної газети «Життєві обрії».

10 вересня 2005 року газета в статті «Нарощування виробництва сприяє подоланню соціальних проблем» говорить:

«Економічні негаразди в державі не обминули і Воронівець. Особливо руйнівними вони стали для керівників СП «Агротехнік-Воронівці» в минулому році. Господарства як такого практично не стало. Не засіяно жодного гектара озимини, під снігом залишилось понад 15 гектарів буряків, не виорано жодної сотки поля.

А якщо додати ще близько 250 тисяч боргів із зарплати та інших боргів до 500 тисяч, то вимальовується більш ніж сумна картина. Керівники опустили руки. Люди розгубилися. Всі стали перед дилемою: що робити?

І в цей важкий час руку допомоги протягнув директор ТОВ «Зернопродукт» Микола Кучер. Ні, Микола Іванович не обіцяв манни з

неба. Праця, праця і ще раз праця. Це не гасло. Це принцип роботи директора ТОВ у ринкових умовах. А щоб ця праця давала відповідну віддачу, він створив Хмільницьку філію ТОВ «Зернопродукт» з центром у Воронівцях. Очолив цю філію досвідчений керівник, організатор сільськогосподарського виробництва Микола Опалюк.

Микола Іванович вдихнуву колектив нове життя. В господарство почали завозити насіння високих репродукцій вітчизняних і зарубіжних селекцій на яке «Зернопродукт» виділив більше мільйона гривень. В два рази більше пішло затрат на ремонт і придбання нової техніки. Ранньої весни повели боротьбу з бур'янами, витративши тільки на пестициди більше мільйона гривень. І орали, і сіяли пустуючи роками поля майже цілодобово.

Люди в селі ожили, почали гарантовано одержувати зарплату живими грішми. Не кожного року вони одержували зарплату, а тут кожного 15 числа живі гроші. А заробляють непогано. Бо ж за короткий час підняли ріллю на площі близько 2,5 тисячі гектарів. Засіяли ячмінь, кукурудзу, соняшник, третікале, сою, цукрові буряки. Всі з нетерпінням чекали жнив. Бо ж курчат, як кажуть, восени рахують. Результат перевершив усі сподівання. Вперше у Воронівцях ярий ячмінь уродив на кожному гектарі по 48 центнерів. Були площі, які видали понад 60 центнерів з гектара. Микола Опалюк запропонував об'їхати поля і переконатись, що ТОВ «Зернопродукт» – то надійно і надовго. 800 гектарів кукурудзи стіною закрили чотири поля.

Оглядаючи це диво творіння хліборобських рук і природи, ми віримо словам директора, що з кожного гектара вони справді зберуть по 100 центнерів у зерні. Не піддали сумніву й прогноз, що буде по 2,5 тонни на кожному гектарі соняшника та по дві тонни сої.

Наявна Хмільницька філія не зупиняється на виробництві лише зернових. Це, так би мовити, стартовий майданчик для організації нового виробництва.

Розповідаючи про хід виробництва у філії, директор Микола Опалюк особливо тепло говорив про механізаторів Костянтина Побідаша, Сергія Водзінського, Едуарда Королькова, водіїв Олексія Лебідя, Петра Труша, Дмитра Бачинського, слюсаря – наладчика Івана Дейбука. Відмітив гарні організаторські здібності головного інженера Юрія Фаринюка...

І дійсно, виробнича діяльність товариства показувала гарні обнадійливі результати. Перегорнімо ще підшивку районки. Так 18 листопада 2006 року газета в статті *«Гортаючи сторінки трудової біографії»*, писала про «Зернопродукт» і його директора М. М. Опалюка, переможця районного конкурсу на звання «Людина року» в номінації

«Працівник сільського господарства», наступне: «Микола Михайлович об'єднав навколо себе трудові колективи сіл Пустовійт, Зозулинець, Рибчинець, Лип'ятина, Лозни, Хуторів Кривошійнських і Воронівець в потужне сільгосппідприємство, яке тільки в цьому році виростило і збило близько 18, 5 тисячі тонн зерна.

Особливо порадували врожайністю технічні культури. Зокрема, цукрові буряки, соняшник, ріпак, соя.

31 березня 2007 року стаття *«За справними цифрами – невтомна праця хліборобів»*. «Наш приїзд у Воронівці збігся з підбиттям підсумків сівби ранніх зернових у Хмільницькій філії ТОВ «Зернопродукт».

Директор філії Микола Опалюк, аналізуючи зроблене, адресує гарні слова похвали хліборобам, які за вісім робочих днів засіяли 1438 гектарів поля. В тому числі 1060 гектарів зайняв ярий ячмінь, гороху відведено 140 гектарів, на 180 гектарах посіяно ярий ріпак, трави вирощуватимуть на 50 гектарах.

А комплекс весняних польових робіт розпочався із підживлення озимих зернових. Зокрема по мерзлоталому ґрунті підживлено за чотири дні 1220 гектарів озимої пшениці. Вологу на 3,5 тисячі гектарів закрили за такий же час.

Як бачимо, цифри вражають, за якими стоїть невтомна праця хліборобів. Це вони, механізатори Леонід Бобчук та Едуард Тушинський, трактором «Катапіллер» засіяли половину усіх площ. Інших 50 відсотків упорали Едуард Корольков, Костянтин Побідаш, Сергій Крамар, Василь Паршивлюк. Безперебійну роботу посівних агрегатів забезпечували механізатори Сергій Водзінський, Володимир Бондар, Олександр Чорнобров, Василь Зарудний, Михайло Деркач, Юрій Синчук, Василь Шлапак, Володимир Гуцалюк, які практично без відпочинку готували ґрунт під посів.

Не менш відповідальна ділянка робіт лягла на плечі водіїв. Це вони Микола Маланчук, Олександр Савицький, Володимир Оверчук, Іван Шлапак, забезпечували двозмінну роботу посівних агрегатів, вчасно доставляючи на поле насіння.

Попереду не менш відповідальна робота – сівба пізніх і технічних культур. Зокрема кукурудза на зерно буде посіяна на 1307 гектарах, соняшник займе 700 гектарів, соя – 450 гектарів.

За прогнозами, озима пшениця повинна видати не менше 60,5 центнерів з гектара, озимий ріпак – 33, ярий ріпак – 30, ярий ячмінь – 50,5 кукурудза – 100, горох – 35, соя – 32 центнери з гектара».

«Життєві брії» за 21 липня 2007 року в статті «Дружно і злагоджено жнивує Хмільницька філія «Зернопродукт» пишуть:

«Незважаючи на неймовірну спеку хлібороби Хмільницької філії ТОВ «Зернопродукт» с. Воронівець не знижують темпів збирання врожаю, навпаки ці темпи нарощують з кожним днем, залучивши до збирання ще вісім комбайнів зі сторони.

Як говорить директор філії Микола Опалюк, до таких дій їх спонукав реальний аналіз стану справ жнивної кампанії господарства. У філії на початку жнив було до збирання 3220 гектарів зернових. Понад 550 гектарів ріпаку впорали власними силами. Очікувана підмога прийшла вчасно.

Щоденний доробок комбайнерів складає 250 і більше гектарів обмолоченого хліба. Комбайнери роблять все можливе щоб не допустити втрат зернових.

Середня врожайність озимої пшениці складає 57,4 центнера з гектара. А дві площі по сто гектарів видали на круг відповідно по 72 і 63,3 центнера. Називаючи ці цифри, Микола Михайлович з теплотою в душі говорить про комбайнерів. Адже вони майже в сорокаградусну жару, не покидають штурвали степових кораблів зранку до пізньої ночі. Тому й іде безперервним потоком дорідне зерно на токи. Після ретельної очистки воно поступає на елеватор. Дирекція філії створила необхідні умови для роботи жниварів. Потурбувались і про гаряче харчування. Якісні і смачні страви готують для 160 чоловік кухарі Марія Шлапак, Марія Носарівська та Лідія Завалій. Для кожного жнивдаря сніданок, обід та вечеря коштують дві з половиною гривні.

У тому що у Воронівцях так дружно і злагоджено жнивуть, чимала заслуга інженерної служби господарства, яку очолює головний інженер Феодосій Дячок. Микола Михайлович називає бригадира тракторної бригади Михайла Носарівського та завідуючого майстернею Анатолія Томашова не тільки гарними спеціалістами, а й добрими організаторами виробництва. Вдячні, безумовно, жниварі й токару господарства Михайлу Шлапаку за сприяння в ремонті будь-яких поломок збиральної техніки.

В атмосфері злагоди та творчого неспокою впевнено працює й нині це висотезнологічне товариство у Воронівцях. Час вводить нові корективи, нових виконавців від очільників – до рядових працівників.

Як уже згадувалося, очолює нині Воронівське відділення ПрАТ «Зернопродукт» – досвідчений керівник Юрій Миколайович Фаринюк. Його робочий стаж на посаді директора – майже десять років. Відчутно зросло підприємство своїми показниками на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва.

Приємно читати в пресі та чути на зібраннях про щорічні зростаючі результати цього потужного господарства. Ось зведена таблиця найголовніших показників за останні роки.

Відрадно відмітити й те, що неабияку підтримку у вирішенні найважливіших питань життя підприємства надавав директор ПрАТ «Зернопродукт» МХП» *Онука Володимир Володимирович*.

За його словами: «Багаті врожаї – результат копіткої праці злагодженої команди знавців своєї справи.

Забезпечення якісною технікою, застосування сучасних технологій обробітку землі і технічних іновацій в роботі – запорука успіху підприємств МХП, які разом розбудовують вітчизняний АПК і утверджують позиції України як аграрної держави на міжнародних ринках» («Життєві обрії» Плідна робота – щедрі врожаї... 27 квітня 2018 року).

Звичайно, місцева філія «Зернопродукт» МХП завжди допомагає школі, громадянам села. І цієї допомоги досить багато, навіть перераховувати не зручно. Щире спасибі усім, хто прикладає руку і тепло свого люблячого серця до проблем Воронівцевь.

Та поряд із цим ми, жителі села Воронівці, з особливою теплотою, надією та піднесенням пам'ятаємо слова Миколи Івановича Кучера, що *«...недалекий той час, коли на хмільницькій землі ТОВ «Зернопродукт» вирощуватиме понад 20 тисяч голів ВРХ. Але для організації такого виробництва потрібна земля. Саме тому керівництво веде переговори з керівниками сусідніх господарств»*.

Нині, крім Воронівцевь, до потужної філії входять села Рибчинці, Пустовійти, Зозулинці, Лозна, Хутори Кривошиїнські, Лип'ятин і навіть деякі землі Сальниці. А ще ж є землі у Великому Митнику, Слободі Кушовцевькій та ін... Отож географія володінь філій МХП у районі досить велика. Але де ж робочі місця для селян? Їх нема.

Злагоджено і творчо працює потужне підприємство. Вміє сильний «Зернопродукт» МХП й відпочивати, проводити найрізноманітніші заходи. Керівником господарства у Воронівцях довгий час працював Юрій Миколайович Фаринюк, знаючий та умілий працівник.

У попередні довоєнні роки потужне підприємство проводило урочисті змагання серед своїх колективів на Вінниччині. Безумовно Воронівське господарство завжди брало участь.

Ось світлинаЮрія Фаринюка та Лідії Мулярчук з останньогоТрактор-Фесту.

На святі радість виливається з зінниць

Нині керівником, директором могутнього господарства ПрАТ «Зернопродукт» є **ПРОКОПЧУК Володимир Олександрович**.

Регіональним директором Вінницького хабу МХАТ – північного регіону – **КОЗАК Анатолій Андрійович**.

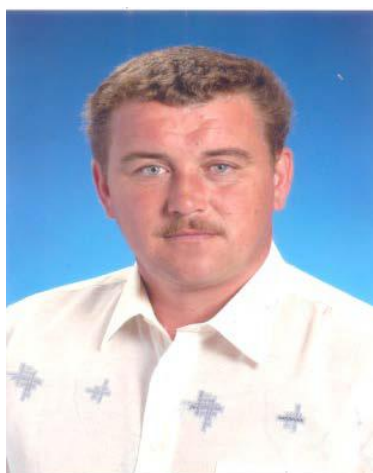
Виконавчим директором Хмільницького виробничого підрозділу є наш талановитий земляк **БОРСУК Олександр Олександрович**.

Краяни раді і горді за свого односельця. І хоча про нього є невеличка розповідь, як випускника Воронівської школи, все ж доброго і вмілого краянина хочеться відмітити як земляка, гарного організатора досить великого людського колективу. І це вселяє радість і гордість за чарівні Воронівці.

Нині інженером Хмільницького виробничого підрозділу «Зернопродукт» працює також наш земляк із сусіднього села Лозни **Михайло Іванович Носарівський**. Ось його світлина.

Ось маленька дешиця фотознімків передовиків сільськогосподарського виробництва Воронівської філії.

Корольков Е.Є.
механізатор

Бомко В.М.
шофер

**ВОДЗІНСЬКИЙ
СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ**
МЕХАНІЗАТОР

Культурно-просвітній та медичний розвиток

Село моє – зела привілля,
Моя надія і весна...
В хлібах твоїх усе довкілля,
У душах – пісня чарівна.
Моє село – життя хлібина,
Колиска мрій, думок і снів...
Нехай цвіте в тобі людина
І щастя ллється з правіків!
Микола Дорош

Якщо вірити радянським дослідникам, то до революції 1917 року на території Подільської губернії було лише два клуби і один кінотеатр, які знаходилися у Вінниці та Кам'янці-Подільському.

Описи селянського побуту українців XIX – початку XX ст. вказують на те, що основним місцем святкового спілкування впродовж багатьох віків була церква, шинок, корчма, храмові й календарні свята, а також свята родинного циклу, особливо весілля. Відвідування церкви до 20-х років минулого століття в українців вважалося релігійним і моральним обов'язком.

Проте самі священики визнавали, що народ ходив часто не стільки до церкви, скільки «під церкву», щоби поспілкуватися, похвалитись обновкою, почути останні новини. На великі релігійні свята (Різдво, Великдень, Трійцю, Водохрещі, Храмове свято та ін.) у церкві й біля неї (іноді на цвинтарі) відбувалися загально-громадські ритуальні церемонії, масові народні розваги.

Багато з них, отримавши ярлик «забобонів та пережитків», зникли ще у 1920 – на початку 1930 років. Деякі у значно зміненому вигляді дожили в багатьох селах до початку 1960-х років, інші ще й сьогодні у неповній формі існують у системі календарних свят українців. Зокрема, у пам'яті селян збереглися спогади про виконання веснянок біля церкви на Великдень, ігри крашанками, «вибивання битків» тощо[1.366-367].

Найголовніші елементи культури села беруть свої витoki зі створення матеріальних пам'яток у попередні часи. Це предмети етнографічного напрямку – побуту, одягу, якими наші предки старалися прикрасити своє життя. На жаль, таких пам'яток у Воронівцях збереглося мало, але все ж таки вони є у наших селян. Наприклад: вишиті рушники, вишиті сорочки, скатерки, вироби з ниток, пряжі (доріжки, килими) тощо. Або, наприклад, в селі й досі пам'ятають яку одержу і прикраси одягала

наречена, коли виходила заміж. Це і сорочка вишита, і віночок на голові, і бинди (різнокольорові довгі стрічки), і спідничка-запаска, і гарні, виготовлені майстрами, хромові чобітки. Усе це було і є елементами сільської культури. А де це все поділося? Та хіба у музеях можна відшукати і то не в усіх.

У попередні історичні часи молодь мали свої певні місця, де можна було спілкуватися, адже клубу в селі ніякого не було. Ми знаємо, що у зимовий період молодь крутила «метелицю», колядувала та щедрувала, а ще її дозвілля проводилося на вечорницях, які були буденними та святковими. Влітку – на вулиці, що в багатьох регіонах називалося «на колодці».

Способи організації та проведення дозвілля й розваг молоді чітко регламентувалися традиційним народним та трудовим календарем, певними приписами народної моралі.

Кожна сільська вулиця чи навіть куток мали свої вечорниці, які організовували дівочі гурти, винаймаючи для цього спеціальну хату (вдови, одинокої жінки), платою за її оренду були харчі, прядиво тощо. Іноді дівчата кожного кутка почергово збиралися в своїх хатах.

Як нині пригадую розповіді матері Дорош Теклини Яківни та її сестри Шлапак Христини Яківни про вечорниці. Там грали троїсті музики, а з часом музикантів прибавилося. Звучали скрипка, мандоліна, сопілка й бубончик. Веселощів не було меж...

На вечорницях у Воронівцях дівчата часто гуртом працювали, співали, а хлопці залицялися, придивляючись до їх вправності та майстерності. Після того, як молодь втомлювалася, розпочиналися забави, танці. Найчастіше у складчину організовувалася вечерея.

Потрібно сказати, що були й окремі святкові вечорниці, коли цілий вечір не працювали, а лише розважалися. До них, насамперед, належали вечоринці на молодіжні свята (Катерини, Андрія та впродовж усіх свят) та в дні великих релігійних свят. Особливо велелюдним було молодіжне гуляння на храмове свято Покрови 14 жовтня, коли в гості до місцевих молодіжних громад приходила молодь із сусідніх сілку наймали хлопці.

Потрібно знати, що право ходити на вечорниці мали дівчата після 15-16 та хлопці після 16-17 років. Поведінка молоді тоді суворо обумовлювалася неписаним нормами народної моралі і громадською думкою, що привчала до відповідальності за свої вчинки.

Зрозуміло, зо проти вечорниць і досвіток активно виступала православна церква і наявна влада. Так, у Центральному Державному історичному архіві України у м.Києві зберігається розпорядження вищих інстанцій про те, що коли *«... хазяин дома будет принимать и устраивать*

у себя ночные собрания (вечерницы], соблазняющие юношество и развращающие оное, – тот будет оштрафован на 25 рублей».

Однак, ніякі моральні заборони, застереження церкви чи адміністративні штрафи не могли викоринити цю давньовікову традицію, вона відмерла сама собою, коли докорінно змінилися умови життя українського селянства.

Вечорниці у Воронинцях, як і усіх навколишніх селах, за переказами старожилів, проіснували до кінця 50-х рр. минулого століття. Цьому посприяли зміни в побуті (не потрібно було прясти, бо тканина виготовлялася муфактурно], розвиток технічного прогресу (радіо, телебачення}, утвердження нових місць проведення молодіжного дозвілля (клубів).

Час появи у Воронинцях першого клубу припадає на 20-ті рр. минулого століття, тоді ці приміщення називалося хатою-читальнею. Де вона знаходилася – документально невідомо. Проте є перекази, що перша хата-читальня була на лівому березі Сниводи, а саме у колишній корчмі на Видумці. Чому тут? А тому, що господарство перших селянських артілей Воронинець було на панському Дворі, тобто біля Селиська.

Пізніше, через неможливість перебраться через повноводні потоки річки, господарський двір перенесли на правий берег. За дослідженням сільського бібліотекаря Антоніни Бачинської ми знаємо, що читальню у селі відкрито 1922 року. Завідуючим призначено грамотного місцевого жителя Лебідя Юхрема (Єфрема) Івановича.

Саме цей чоловік був не тільки завідуючим, а й організатором та ініціатором багатьох культурних заходів у селі.

Тому можемо з впевненістю сказати, що у перші десятиліття радянської влади традиційні вечорниці співіснували із новими, радянськими формами проведення дозвілля.

А читальні у тогочасних селах були покликані виконувати ідейно-просвітницьку та виховну функції. Завдяки роботі цього закладу, читальні (тут книги читалися для населення вголос), сільська рада у 1928 році звітувала про повне подолання неписьменності у Воронинцях.

А далі настали складні тридцяті роки, війна. Прізвищ працівників клубу ми не знаємо. Клуб і бібліотека у Воронинцях за вказівкою Уланівської районної ради діяли з конкретною метою: сприяти приверненню населення до нового побуту, нових свят, і найголовніше – для боротьби із неписьменністю серед дорослого населення.

Пам'ятаю уже друге, чи може й третє приміщення клубу у селі. Він був у чийсь великій хаті, яка знаходилася навпроти Петра Шакули

(Петрика). Завідуючим клубом, а разом і бібліотекою у середині 50-х років був Сашко із сусідніх Хуторів Кривошиїнських. Яке у нього прізвище узнати не вдалося, але добре пам'ятаю його щоденну роботу у клубі і бібліотеці, яка знаходилася тут же. Неподалік стояла школа і ми, дітлахи, завжди бігали у бібліотеку за книгами. Особливо полюбляли дитячі казочки. Пам'ятаю свою першу прочитану книжку із цієї читальні: «Котигорошко». Два рази її перечитав у першому класі і аж тоді заніс у бібліотеку. А далі бібліотекаркою із 1964 по 1967 працювала молода дівчина Шпиталенко Ганна Дем'янівна.

Будучи уже директором Кустовецької школи, автору цих стрічок, неодноразово доводилося спілкуватися з нею. Ганна Дем'янівна проживає у Рогинцях. З приємністю згадує свої молоді трудові роки у нашій селі. Роботи їй надто прибавилося з утворенням об'єднаного колгоспу «Дружба». У ті часи на культуру та освіту дивилися, як на щось таке, що повинно організувати всіх людей на виконання прийнятих Комуністичною партією намірів і планів. Тому тиск на цих працівників з боку влади був надмірний.

Це особливо знає інший працівник нашої сільської бібліотеки Марія Іванівна Шакула (Осадчук). Молода сільська дівчина закінчила Київський інститут культури, стала дипломованим спеціалістом, що на ті часи було рідкістю. Саме вона найдовше працювала бібліотекарем, а конкретніше із 1967 – до виходу на пенсію – по 2005 рік. Працьовита жінка пізнала на собі всі «тонкощі» клубного, бібліотечного працівника. Адже польові ланки, ферми, тракторні стани та ін. – все повинно було охоплюватись ідеологічними заходами та пропагандою комуністичних ідей. Чого тільки не виконувала ця мудра працівниця? Які партійні забаганки колгоспних чи районних чинуш не потрібно було впроваджувати серед населення? Про це можна писати багато та чи потрібно.

Цікавою була демонстрація перших кінофільмів. Вони були беззвуківі, у чорнобілому зображенні. Коли мав демонструватися фільм скликали всіх людей на ферму. Там біло-сіра стіна конюшні була екраном. Люди сиділи прямо на землі, інколи підстеляючи під себе мішка чи жмук соломи.

Зі своїх спогадів пам'ятаю уже звукові фільми. Якось вечором мама взяли мене за руку і повели дивитися оте диво – кіно. Напевне кілька сот людей зібралося на фермі. Приїхала кінопересувка, завели якогось двигуна і розпочався показ. То був якийсь військовий фільм. Спочатку все ніби йшло добре, але коли на великій швидкості з екрану на глядачів мчав танк, всі

закричали і почали втікати, перелякані його ревіськом. Але нас заспокоїли і продовжили показ. Ось такий мій вперше побачений фільм.

Та повернемося до клубу. Його у 1958 році своїми силами побудувало господарство Воронівець у центрі села.

Спочатку тут діяли драматичний та художній гуртки, навчали духової музики, готували концерти до знаменних дат. Тут же розмістилася бібліотека, запрацювала стаціонарна кіноустановка. Цей новий заклад у селі став справжнім вогнищем культури. Проводилися різні громадські й політичні заходи, концерти, збори і сходи громадян, традиційні свята села. Активним було клубне життя у Воронівцях у 60-і роки, які стали часом становлення нової радянської обрядовості та запровадження нових радянських свят. Саме на клубних працівників покладалися завдання по їх впровадженню в побут селян.

Багато цікавого і нового у роботі сільського клубу внесли місцеві жителі – завідувачі закладу. Серед них Дорош Валентина, Голубенко Ганна, Шакула Марія, Шлапак Василь, Ковалишина Лідія, Слободянюк Людмила та ін. Нині завідуючою працює молода енергійна Архипчук Катерина. Нові умови праці, нові вимоги приводять до культури й духовності нових людей.

У 2005 році на посаду сільського бібліотекаря призначено Бачинську Антоніну Анатоліївну. За її матеріалами знаємо, що загальний фонд бібліотеки складає 6 тисяч книг. Їх читають у меншій – більшій мірі переважно школярі та пенсіонери.

З обранням головою Уланівської сільської ради Голубенка С.І., бібліотека у Воронівцях щороку поповнюється цікавими періодичними та краєзнавчими виданнями, канцелярськими таварами.

Слід наголосити, що докорінно змінилося приміщення книгозбірні після 2008 року, коли було відзначено Воронівцями свій 500-річний ювілей. Капітальний ремонт приміщення клубу прямо зачепив і бібліотеку. Обсяг виконаних робіт у закладі великий: поставлено пластикові вікна, облицьовано стіни, відремонтовано і облаштовано допоміжну кімнату, де раніше знаходилася кіноапаратна. А ще нові стелажі-меблі, електрообігрів читальні. Антоніна Анатоліївна добилася від Уланівської сільської ради комп'ютера, кольорового принтера. Виготовила інформаційні стенди та ін. Старається, аби провести до бібліотеки Інтернет. Зрозуміло, що тепле, нестандартне ставлення до своєї ділянки роботи, поради та рекомендації відбилися й на підвищенні кількості читачів у книгозбірні, особливо учнівської молоді. Так за рік бібліотека обслуговує 350 читачів, книговидача становить 8200 книг.

У роботі бібліотеки велика увага звертається на відродження культурних традицій українського народу, його духовності, на висвітлення таких тем, як захист прав дітей, розвиток українського села. Тому Антоніна Анатоліївна наполегливо, з творчим підходом працює в цьому напрямку. Оформлені книжкові виставки, які є основою ознайомлення з бібліотечною книгою.

Чільне місце в роботі закладу займає популяризація краєзнавчої книги. І це відрадно, адже й твори автора цих стрічок також виставлені для

читання та огляду. А в цілому краєзнавча література знайомить із географією, історією, економікою та культурою наш області, району, села. Сприяє розширенню кругозору, ерудиції, виховує любов до батьківської землі, почуття відповідальності за її долю. Кожного року КП «Уланівський благоустрій», де директором працює Петро Балацький, надає свої послуги для клубу, бібліотеки, проводить біжучий чи косметичний ремонт. Біля закладу встановлено альтанку для відпочинку воронівчан, розбито клумби, висаджено квіти...

Культосвітні працівники багато робили і роблять для того, щоби нести культуру до людей. Під їх керівництвом та безпосередньою участю створюються самобутні ансамблі-гурти різного жанру, що приймають участь у різних оглядах, конкурсах та фестивалях.

Нелегкий шлях становлення медичної служби у Воронівцях йде ще з позаминулого століття. Відомо, що місцевий лікар (лекар) Семен Данилович Протор'єв мав гарні стосунки з колишнім власником села Костянтином Кнорингом та місцевим священиком Федором Акаловським. Звичайно, сільський лікар передплачував та виписував для себе чималу кількість наукових журналів та літератури фахового напрямку. Нашадки Проторєвих – Олександр та Павло – лікарі, то ж і захоплювалися давньою медичною періодикою.

Наш край став ареною важких, довготривалих боїв між різними арміями, військовими угрупованнями та загонами. Після громадянської

війни 1914 – 1918 років країною прокотилися хвилі епідемій. Особливо лютував тиф. Тож Семену Даниловичу потрібно було надто багато працювати. До цієї роботи він прилучив й свою дружину Єлизавету Никифорівну. Спільно виготовляли медичні препарати, різні настойки та мікстури, сушили і подрібнювали трави, пакували порошки та ін. Їхній будинок на старій панській цегельні став свого роду й фельдшерським пунктом. У інших розділах книги про цю працювиту і духовно багату родину буде більш детально висвітлено.

У Воронівцях був не лише медичний пункт, а й разом аптека та акушерський пункт, де надавалася допомога породілям при народженні малят. Отож, графа у свідоцтві – місце народження – село Воронівці, вповні відповідала. Нині ж записують місцем народження село з якого доставлено жінку-породілю.

Досить довгий час після Семена Даниловича завідуючим сільською амбулаторією працював приїжджий у Воронівці молодий спеціаліст Володимир Гнебедюк. Тут він знайшов свою половинку, одружився і прожив славний життєвий шлях.

Всі знання і вміння віддавав селянам, лікував хворих. Влада збудувала приміщення для медичного закладу. Обсяг роботи виявився непомірно великим. Тож Володимир Гнебедюк залучив до цієї справи й дружину Варвару Василівну.

Кількість населення Воронівців почала помітно зростати, збільшуватися, а на процедури ходити в Уланівську районну лікарню далеченько, тож місцеве господарство, на чолі з Вільчинським В. Т., влаштувало у новозбудованих приміщеннях на фермі спеціальні кімнати.

Сюди приїздили з лікарні спеціалісти: терапевти, стоматологи, масажисти та ін., які лікували жителів села, забезпечували медичними процедурами. Пам'ятаю тут роботу стоматологів, до яких і самому приходилось ходити: Краплі Івана Матвійовича і Коновала Петра Марковича. Взагалі сюди приїздили лікувати селян більшість лікарів Уланівської лікарні.

Медична галузь для Воронівців була і залишається досить затребуваною. Не дивно що медицині присвятили своє життя багато уродженців села. Приємно, що вони трудяться на рідній українській землі, надаючи допомогу усім, хто її потребує.

І як тут не назвати рідних медиків-селян, а це: Журавель Ганна, Карпишина Катерина, Лебідь Єлизавета, Макарчук Віра, Степанюк (Крапля) Євгенія, Карпишин Борис, Синчук Іван, Горбатюк Олександр, Бомко Світлана, Шпильчук Валентина, Труш Світлана, Долюк Ольга, Сікорський

Ярослав, Будзовська Ольга, Гринчук Інна, Метъ Ніна, Котик Руслан, Мельничук Ірина, Осадчук Василь, Козятин Таїса, Фаринюк Олена, Бойко Наталія, Долюк Валентина, Труш Тетяна, Шпильчук Світлана, Труш Юлія, Сулима Олена, Дзюба Альона, Бойко Наталія, Борсук Микола, Дорош Людмила, Сидорук Тетяна, Черніцька Світлана та ще і ще ряд воронівчан.

Однак серед цього чималого списку я навмисне не згадав Бойко (Хоменко) Зіну Іллівну – чуйної людини, яка з 1984 року й понині несе важкий хрест завідуючої Воронівським медичним пунктом. А працювати у рідному селі набагато важче ніж де-інде.

Той, хто цього не випробував на собі – не зрозуміє. Закінчивши з відзнакою Воронівську школу, молода дівчина вступила навчатися відділення *лікувальна справа* до Гайсинського медичного училища. Після успішного закінчення навчання направлена спочатку у Хмельницьке травматологічне відділення. Та потреба у медичному працівнику у рідних Воронівцях взяла верх, дівчину призначили у своє село.

За багаторічну роботу у рідному селі, заслужила неабиякого авторитету та особливої шани серед людей. Вона дійсно є знаючим і уміючим працівником. Скажу відверто, з багатьма лікарями з вищою освітою Зіна Іллівна могла б позмагатися своїми вміннями та знаннями. Вона живе питаннями здоров'я мешканців села.

Особливо опікується дошкільнятами, учнями та пенсіонерами. Знаю її віддану професійну роботу з часів свого директорування у Воронівській школі. А скільки грамот, подяк та різних винагород отримала Зіна Іллівна за свою невтомну працю?

Її портрет неодноразово красувався на Дошках Пошани. Вона гідно представляла воронівську громаду, працюючи депутатом Уланівської сільської ради. Всі турботи сільського життя – були її турботами, її завданням на вирішення.

Саме така людина й нині гідно несе високе звання медичного працівника у Воронівцях. Добитися визнаної шани від односельців може лише людина з великою душею, добротвором і винятковою працелюбністю.

Із перенесенням медичного пункту до будинку, у якому знаходиться офіс ПрАТ «Зернопродукт» села Воронівець, стало більш приємніше працювати, приймати на обстеження громадян. Появилось кілька кімнат для обслуговування населення.

Місцевий керівник – директор ПрАТ «Зернопродукт» Юрій Фаринюк приділяє особливу увагу медичному обслуговуванню своїх працівників, робить профілактичні огляди, обігріває медичний пункт за рахунок господарства.

На завершення цього розділу окреме слово хочеться сказати, що деяке пожвавлення і розвиток Воронівцею останніми роками став можливим завдяки керівництву Уланівською сільською радою Сергія Голубенка.

Не все вдалося зробити, не вистачало, як завжди, коштів та гарні справи, надія та окрилення у нього були присутні. За його очільництва відремонтовано будівлю сільського клубу.

У сільську бібліотеку закуплено комп'ютерний стіл вартістю 2089 гривень, встановлено альтанку вартістю 4900 гривень, виготовлено та встановлено огорожу на суму 4200 гривень...

Сільська рада надавала адресну допомогу жителям Воронівців, увагу приділяла розвитку спорту, охороні здоров'я, освіті, культурі... Звичайно, жителі Воронівців хочуть аби надходження на соціально-культурні потреби у Воронівцях були більш вагомими.

Жаль лише, що демографічна ситуація, через непередбачену соціальну політику держави, різко погіршується.

Так, Воронівці до більшовицького перевороту 1917 року нараховували майже півтора тисячі населення.

Перед страшним Голодомором 1932 – 1933 років ця цифра склала 1497 чоловік. Більше 850 жителів Воронівців забрав голод.

А далі сталінські репресії, німецько-радянська війна, знову голод, відбудова господарства...

Недавно у селі проживало 583 жителі.

А нині кількість різко зменшується. Село потребує справжнього відродження, відбудови, створення робочих місць, покращання умов праці...

Тож, думайте, шановні наші очільники і депутати всіх рівнів.

Кароліна-Єлизавета Івановська-Вітгенштейн – наша знаменита землячка

Тут, на Огрудку, Ліст вітав княгиню,
Творив мелодій ніжні «Колоски»
І дарував їх милій Кароліні,
Щоб жити спільно довгії роки.

Воронівці Маестро пам'ятають.
Де писав Ліст – стоїть гранітний знак.
На Сниводі птахи пісні співають
І в тих піснях дзвенить угорський такт.
Микола Дорош

Викладаючи матеріали про особистість Кароліни Вітгенштейн (уродженої Івановської) автора книги спонукало відвідання Житомира екскурсійною групою із Воронівців. Гід, в оповіді про місто, розповідав про нашу землячку Кароліну Вітгенштейн та композитора і музиканта Ференца Ліста у надуманому ракурсі, без будь-яких документальних підтверджень, переніс події до Житомира. Це вразило настільки, що екскурсанти не захотіли далі слухати домисли і перейшли до інших тем.

А тим часом історія перебування музиканта і віртуоза Ф. Ліста у Воронівцях та його стосунки з нашою землячкою досить цікаві. І не дарма ми, жителі Воронівців побудували у 2008 році пам'ятний знак відомому маестро та вулицю назвали його іменем. Пропоную читачам більш повний виклад затаємнених подій 1847 – 1948 років на терені взаємин цих двох людей і не тільки. Детально читачі можуть довідатися із книги Миколи Дороша «Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн: драма великого кохання», яка вийшла друком у Вінниці 2011 року.

Ще при житті нашу землячку, Кароліну Сайн-Вітгенштейн, називали «польською музою Ліста». Римляни нарекли Кароліну «Сивіллою (пророчицею) з вулиці Бабуїно». А відомий італійський історик і белетрист Чезаре Канту вважав її «найосвіченішою жінкою і найглибшою мислительною ХІХ століття». Та найбільший слід в історії світової культури залишило велике і водночас трагічне кохання геніального угорського музиканта, диригента і композитора та польської аристократки, яке багаттям запалало в Україні, у наших до болі рідних Воронівцях.

У деяких книгах пишеться, що Кароліна Івановська народилася 8 березня 1819 року в селищі Монастирище Липовецького повіту, в садибі діда по матері Леона Подоського. За іншими даними – вона народилася в родинному маєтку Івановських у селі Воронинцях колишнього Літинського повіту (нині Воронівцях Хмельницького району).

Батьком Кароліни був Петро Івановський – голова Головного суду у Києві, багатий польський землевласник, що мав досить великі земельні угіддя та села у Подільській, Київській та Волинській губерніях. Розумний, начитаний, ревний католик, він мав чудову бібліотеку, чималий оркестр...

По виходу на пенсію, віддавав перевагу розміреному життю в садибі, де багато працював над примноженням своїх статків. Мати, Пауліна Подоська була відома не тільки своєю красою, але також гарною освітою та почуттям гумору, любила бурхливе світське життя, в більшості проживала в Берліні та Відні, де її маєток завжди був відкритий для найрізноманітніших митців та вчених.

Із Петром Івановським Пауліна розлучилася, нібито через його скупість. До того ж вона завжди вважала свій шлюб мезальянсом, бо рід Подоських на відміну від Івановських був більш відомим у Речі Посполитій -мав у своєму родоводі навіть архієпископа, а ще кількох воєвод і каштелянів (заступник воєводи), носив графський титул, який, практично не був визнаний у Російській імперії. За угодою між подружжям (від 25.VI.1824) батько щорічно з січня 1825 р. до січня 1836 р. платив на утримання й виховання своєї доньки - 900 руб.

Кароліна, яку з дитячих літ оточували найкращими викладачами з основ наук, а ще лінгвістики, історії, природознавства, навіть математики, отримала прекрасну освіту. Спочатку деякий час виховувалась при бабці в Монастирищі, потім під керівництвом батька, Петра Івановського, у наших Воронівцях.

У 1827 р. Кароліна здійснила першу свою подорож з матір'ю до Франції, Швейцарії, Італії, а в 11 років відвідала навіть Петербург. У січні 1832 року, перебуваючи з матір'ю у Женеві, познайомила із чудовим польським письменником і поетом Зигмунтом Красинським. Він у листі до свого друга писав про дівчинку: *«бліда, чудові очі; у рисах гідність і вразливість; переважно мовчить, здається з глибокою проникливістю спостерігає за всім довкола, бере уроки у Франсуа Роже»*.

А подальша доля у Кароліни була наступна. У 1836 р., для надання блиску менш відомому прізвищу Івановських вона, проти власної волі, була насильно видана заміж (вінчання відбулося 26.IV в Погребищенському костьолі) за потомка старого аристократичного роду князя Миколу Вітгенштейна (1812-1864). У посаг неповнолітня наречена отримала батькові села Воронівці, Петриківці й Тараски на Поділлі.

Її чоловік був сином знаменитого російського фельдмаршала, героя війни 1812 р. князя Петра Християновича Вітгенштейна (Сайн-Вітгенштейна-Берлебурга) і шляхтянки полячки Антоніни Снарської. Вітгенштейниповноправно у ті складні часи володіли Бронницею, Григорівкою, СадківцямиМогилівського повіту, Дмитрашківкою, Строїнцями, Кам'янкою Ольгопільського повіту.

Селище Кам'янку свекор Вітгенштейн перетворив із часом на красиве містечко. У 1819 р. він збудував над Дністром розкішний палац, влаштувавши навколо нього чималий парк.

Дуже ймовірно, саме в Кам'янці молоді люди жили перший час після свого одруження. Однак, шлюб їх був дуже невдалим. Розбещений надмірними достатками, молодий пихатий чоловік вів бурхливе життя, часто пиячив, програвав у карти величезні статки.

Практично він був на утриманні дружини - Кароліни. Петербурзькі друзі, родичі, батьки як могли мирили наречених, але брутальність, зверхність на сім років старшого чоловіка брала своє – ще більші непорозуміння, ще гірші образи, надмірна прискіпливість, недовіра.

Щоденні плачі й ридання, обіцянки взяти себе в руки забувалися вже наступного дня. *Ось на світліні Кароліна Вітгенштейн із донькою Марією (Манею).*

Так сталося, що після народження доньки Марії-Пауліни-Антоніни (18 листопада 1837) подружжя почало жити окремо. Кароліна оселилась у своїхмилих Воронівцях (Воронинцях). Виховувала доньку, багато читала, продовжувала вивчати європейські мови (а знала вона аж десять), управляла маєтками, які успадкувала після смерті батька (1844). Особливо багато потрібно було попрацювати при будівництві дамби та млина у Воронинцях. Ці роботи розпочав батько, але вони трудомісткі і вимагали тривалих багаторічних зусиль.

Батьків двоповерховий палац на Огородку був казковою спорудою. Пишно обставлений вишуканими меблями з Європи, дорогоцінною зброєю, колекціями дорогих картин, музичними інструментами, рідкісними книгами... Розкішний парк з альтанками та скверами для відпочинку, десятки клумб із різнобарвними квітами. Екзотичні для північноподільських широт дерева і кущі. Найрізноманітніші господарські приміщення; комори, досить велична каплиця... Були навіть погребі для зберігання льоду, а ще велика псарня, конюшня...

Житловий маєток на Огородку обіймав площу понад двадцять десятин. Вабив погляд прибраний у пишну зелень берег чарівної Сниводи. Завжди кришталева вода річки, протікаючи по піщаній місцевості вражала своєю чистотою і прозорістю. Чудово обладнані місця для купання з лівого берега Сниводи, ніби спеціально підігріта у широких заводях вода мала задовольнити навіть вибагливого гостя. Широка левада на березі річки була продовженням парку, але уже берегового, з ніжною річковою прохолодою, місцями для риболовлі, здійснення обрядів, пов'язаних із водою, тощо. Усе це батькові витвори, його заслуга. Саме він почав будувати величезну дамбу-перекриття Сниводи, аби регулювати її потік, силу води, тримати її підігрітою навіть при прохолодній погоді.

Краса мальовничої природи мала дещо пригальмувати пориви розчарувань молодого господина, трішки втішити самотнє життя молодого жінки. Рідні краєвиди, друзі, знайомі, тіточка Феліція з дядечком Діонізом, що проживали неподалік, у Курилівці, кузини Діонізія та Юзефа...

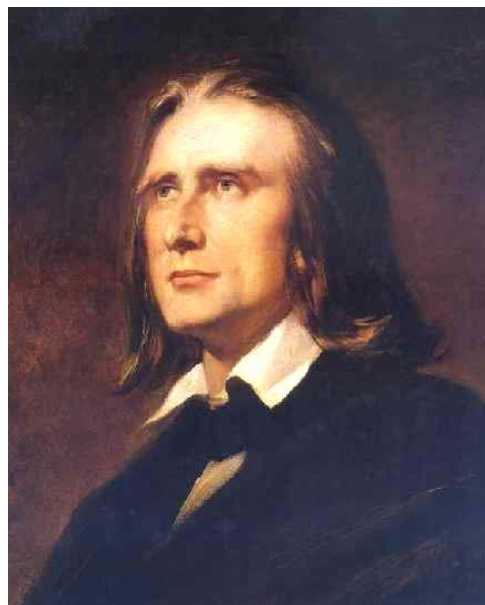
У 1847 р. під час гастролей знаменитого угорського піаніста, музиканта і композитора Ференца Ліста в Києві Кароліна потрапила на один з його благодійних концертів, заплативши за квиток 100 руб., що в стократ перевищувало ціну найдорожчого квитка. *Ось світлина Ференца Ліста.*

За такий вчинок, Ліст особисто подякував щедрій благодійниці. Між ними зав'язалося знайомство, і на запрошення Кароліни Ліст протягом кількох днів гостював у наших чарівних Воронинцях.

Через деякий час він писав матері:

«Я стверджую, що княгиня Вітгенштейн прекрасна, навіть найвищою мірою прекрасна, бо її душа надає всьому її виду незвичайної краси».

Після подальших успішних музичних гастролей у Львові, Чернівцях, Яссах і Туреччині Ліст у середині липня 1847 року прибув до Одеси, де знову зустрівся з Кароліною. У них зародилися плани спільного життя.

У перші дні вересня з Одеси Ференц Ліст виїхав до Єлизаветграда, де цар Микола I оглядав війська. Можливо маєстро мав надію отримати дозвіл у царя на розлучення Кароліни з М. Вітгенштейном, але не зміг цього зробити.

Після кількох гучних концертів у Єлизаветграді Ліст знову поїхав до Воронинців, куди його вдруге запросила Кароліна.

Цього разу він прожив тут із початку жовтня 1847р. до кінця січня 1848р. В атмосфері палкої любові та спокою композитор зміг добре обдумати свої плани на майбутнє і повністю віддатися творчості.

У нашій селі композитор написав «Заклик», «Благословіння Бога наодинці», «Гімн Любові», які увійшли пізніше в цикл «Поетичні і релігійні гармонії», з присвятою Кароліні, кілька п'єс на польські та українські теми (між іншим на теми українських народних пісень «Ой не ходи, Грицю» та «Віють вітри, віють буйні»), «Українську баладу» та «Думку», які увійшли в цикл під загальною назвою «Колоски з Воронинець» (Glances de Woroninci).

У селі Ф. Ліст розпочав писати перший великий симфонічний твір за мотивами «Божественної комедії» Данте.

Час минав і Лісту потрібно було знову вирушати на Захід в турне виконувати контракти. Наприкінці січня музикант їде до Відня. На початку

лютого 1848 року він у Веймарі планує зробити потрібні приготування для спільного життя з коханою.

Тоді Кароліна Вітгенштейн продає частину маєтків і в березні 1848 р. під приводом лікування в Карлсбаді за дозволом київського військового генерал-губернатора Бібікова їде з донькою за кордон. Чоловік Микола Вітгенштейн написав скаргу начальнику III Відділення Імператорської канцелярії Орлову, в якій прохав «повернути її до своїх обов'язків»; однак лист-розпорядження Орлова про заборону виїзду прийшов до Бібікова запізно.

Кароліна перетнула кордон Російської імперії та зустрілася з Лістом у прикордонному містечку Крижановичі. Разом вони попрямували через Прагу й Відень до Веймара.

Там Кароліна через Ліста звернулася до сестри Миколи I гротгерцогині веймарської Марії Павлівни з проханням сприяти її розлученню. Гротгерцогиня з поваги до Ліста (вона була його ученицею з фортепіано й композиції протягом кількох років) невдовзі звернулася з проханням до свого брата-царя.

Однак скарги М. Вітгенштейна та його натяки цареві на симпатії Кароліни і Ліста до пригнічених поляків звели нанівець ці клопотання. Кароліна неодноразово зверталася до Миколи I й Орлова з проханням дозволити їй розлучення через те, що її видали заміж неповнолітньою і проти її волі. Але все безрезультатно.

У жовтні 1848 р. Микола I наказав відмовити Вітгенштейн, «що виїхала за кордон без дозволу чоловіка» у продовженні паспорту, «із суворим підтвердженням повернутися в Росію», помістя ж її Воронинці, Тараски і ПЕТриківці «взяти під опіку».

Отож ці маєтк Кароліни були секвестровані (заборонені для користування) й перейшли під нагляд Могилівської дворянської опіки (опікунами призначили її чоловіка Миколу Вітгенштейна та кузена Т. М. Кальм-Подоського).

Кароліна відмовилася повернутися в Росію, побоюючись, що її вже ніколи не випустять. Одночасно вона зреклася прав на маєтки батька на користь своєї доньки Марії з умовою залишити за нею тільки одні Воронівці.

У Веймарі Кароліна придбала віллу «Альтенбург», яка стала відомим навкруги музичним салоном. По суті Кароліна стала секретаркою і музою Ференца Ліста, який називав себе її «духовним близнюком».

На віллі «Альтенбург» деякий час перебував німецький поет і композитор П. Корнеліус. Тут він вивчив польську мову і перекладав німецькою мовою Адама Міцкевича, зокрема «Sonety krymskie» (цей переклад присвятив Кароліні).

У жовтні 1850 р. Кароліна Вітгенштейн захворіла, тож оздоровлюватися їздила на курорт в Ейльзені. Улітку 1851 р. звідси разом з донькою і Лістом здійснила подорож судном по Рейну.

У середині 1852 р. Кароліна доглядала в Ерфурті хвору матір композитора. У середині наступного року Ліст познайомив Кароліну з Робертом Шуманом, а восени в Карлсруе з Річардом Вагнером. Разом із Лістом і Вагнером Кароліна поїхала до Парижа. Улітку 1855 р. в Берліні з Лістом займалася влаштуванням його доньок. Відвідавши Париж і Брюссель, повернулася зі своєю донькою Манею до Веймару.

Становище Кароліни Вітгенштейн і Ліста при веймарському дворі ускладнилися, посипалися нападки на їхнє особисте життя. Кароліна розпочала переговори зі своїм колишнім чоловіком і погодилася на його важкі принизливі умови.

Попередня угода, укладена в кінці 1852 р., була порушена М. Вітгенштейном уже через рік під приводом того, що його донька повернулася на віллу «Альтенбург».

Тож колишній чоловік категорично відмовив у розлученні й вимагав негайного переїзду доньки до нього, а ще посилив інтриги проти Кароліни при російському царському дворі.

Тож за розпорядженням Миколи I була розпочата судова справа, і вже в середині 1855 р. спеціальна кримінальна комісія винесла постанову про позбавлення Кароліни Вітгенштейн усіх прав стану і передачу її маєтків законним спадкоємцям.

Микола Вітгенштейн, прагнучи, щоб його призначили опікуном маєтків доньки, писав Миколі I, а пізніше Олександрю II про те, що Кароліна збирається видати доньку за політичного емігранта або ж за людину «недостойну славного імені Вітгенштейнів і, можливо, ворожу Росії» та перевести всю маєтність доньки за кордон.

Водночас він за дозволом царя отримав розлучення і, хоч воно ще не було затверджене духовною інстанцією, удруге одружився з німкенею з Риги, боною при дітях генерала О. А. Суворова, в якого був ад'ютантом.

Навесні 1860 р. Кароліна нарешті отримала з консисторії в Петербурзі декрет, який оголошував її шлюб з Вітгенштейном недійсним і був підтверджений під час аудієнції в Папи Римського Пія IX.

Однак, напередодні вінчання з Лістом, призначеного на 50-річчя композитора, а це 21.10.1861 року в костелі Сан-Карло в Римі, папський легат несподівано приніс нову звістку про перешкоди шлюбу, за новим проханням Вітгенштейна. Після цього Кароліна усаїтнілась у Римі.

10.03.1864 помер її колишній чоловік Микола Вітгенштейн. Та Кароліна назавжди відмовилася навіть од думки про шлюб, сприймаючи всі дотогочасні перешкоди як волю Божу. Ліст теж прийняв духовний сан (25.04.1865) і перебрався до Ватикану.

До кінця свого життя вони продовжували спілкуватися (згодом тільки листовно). Зі світлою думкою про Кароліну Ліст працював у 1871-1885 рр. над ораторією про св. Станіслава, їй присвятив одну з п'яти мес для органу. Завдяки Кароліні Ференц Ліст добре вивчив польську мову, високо цінував польську літературу.

Кароліну композитор і музикант призначив виконавицею своєї останньої волі.

На столі великого музиканта завжди стояла гарна світлина любимой Кароліни Вітгенштейн. В останній період свого життя Кароліна стала відомою письменницею.

У зв'язку з особистими проблемами вона звернулася до канонічного права, зацікавилася релігійним рухом. Прибутки від успадкованих донькою Марією значних маєтностей Івановських у Воронинцях, Тарасках і Петриківцях давали можливість видавати її твори.

Перші праці Кароліни Вітгенштейн були опубліковані в Парижі, зокрема "Сікстинська капелла", «Мікеланджело», «Релігія і світ». Пізніше письменниця видавалася виключно в Римі, зокрема тут вийшли праці «Буддизм і християнство», «Маленькі практичні бесіди для світських жінок у духовних пошуках».

Вказана праця, перероблена Г. Лассерром, була перекладена на англійську, іспанську та німецьку мови.

Її перу належать також низка інших напрацювань, серед них «Простота голубів і обережність змій», «Страждання й обережність» (Кароліна аналізувала тут свій зв'язок з Лістом), «Дружба ангелів», «Про молитву, розповідь світської дами», «Про матерію в догматиці» (авторка вважала цю працю своєю найкращою), «Про християнську досконалість», «Про поширення віри на далекому Сході», великий коментар до християнської молитви «Отче наш», студії про біблійних жінок, історія провінційних синодів, а також студії про зміни в церкві, в яких вона розглянула всі сторони церковного життя - інституції, фінансову адміністрацію, реформи, архітектуру, музику та ін.

Нам невідомо, чи були видані звичаєві, психологічні та критичні студії Кароліни Вітгенштейн «Про жіночі кляштори в Римі», задля яких вона відвідувала багато жіночих монастирів, у т.ч., за дозволом Папи Пія IX.

Та важливо й те, що головна праця Кароліни Вітгенштейн (видана анонімно), це - «Внутрішні причини зовнішньої слабкості церкви в 1870». Ця робота була засуджена Ватиканом спеціальним декретом від 4.II.1879 року, а сама Кароліна категорично заперечувала своє авторство.

Книги Кароліни Вітгенштейн виходили невеликими тиражами, більша частина їх залишалася на складі видавництва, очікуючи, за словами авторки, *«на свою пору»*. Лише вузьке коло друзів Кароліни мало можливість ознайомитися з ними.

Померла Кароліна Вітгенштейн у Римі в ніч з 8 на 9 березня 1887 року від аневризми серця. Похоронена на тамтешньому німецькому католицькому цвинтарі.

Так закінчилася ця драматична історія великого кохання, яке зародилося у наших рідних Воронинцях (Воронівцях).

У 2008 році жителі Воронівця відзначали славне 500-річчя села. На святкування запрошено Надзвичайного Посланика, Повноважного Посла

Угорської республіки в Україні пана Ласло Хорвата. На відкритті пам'ятного знака угорському композитору і музиканту Ференцу Лісту він сказав:

*Уважаемый господин голова державной администрации,
уважаемый господин Дорош!
Уважаемый оргкомитет, уважаемые руководители Хмельницкого
филиала «Зернопродукт»,
уважаемая дирекция Вороновской средней школы,
дорогие воронивчане и гости казацкого села!*

Разрешите мне, от имени посольства Венгерской республики в Украине, выразить Вам благодарность за приглашение на празднование пятилетия вашего древнего казацкого села. Мы считаем большой честью возможность отметить этот юбилей вместе с вами.

Особенно это приятно потому, что в этот прекрасный день, мы откроем памятник великому всемирноизвестному венгерскому композитору-виртуозу Ференцу Листу.

Мы очень рады тому, что Вороновцы чтут память необычайно талантливого композитора и тем самым, в большой мере, содействуют укреплению мира, развитию традиционных дружественных отношений между нашими странами.

Очень приятно знать, что в 1847 – 1848 годах для Листа эта земля, этот край, служил домом, второй родиной. Пребывая у вас, я все больше верю в то, что эта гостеприимная украинская земля, живущий на ней народ, произвел незабываемое впечатление на композитора, о чем свидетельствуют и написанные им тут произведения.

Я убежден, что настоящее и будущее принесет для вас еще больше успехов, поскольку вы делаете все возможное, для достижения ваших целей. Венгрия и венгерский народ, поддерживают и будут поддерживать ваши стремления быть настоящим членом европейского сообщества.

Разрешите поблагодарить Вас за работу, осуществляемую в интересах укрепления венгерско-украинской дружбы.

Желаю Вам от имени посольства Венгерской республики в Украине и всего венгерского народа, принести в жизнь села как можно больше доброго, светлого, прекрасного...

Здоровья Вам и успехов!

Спасибо за внимание.

Отож, шановний читачу, якщо тобі випаде нагода побувати у Хмільницькому районі Вінниччини, обов'язково завітай до пам'ятного знаку геніального композитора, диригента та музиканта-виртуоза Ференца Ліста та його коханої жінки, письменниці Кароліни Вітгенштейн у Воронівцях.

Ось світлини пам'ятного знака у Воронівцях.

Чудова, прямо райська місцина, сюди щороку приваблює багато туристів та знаменитостей аби познайомитись із краєм, де жив певний час і творив Великий угорський маестро.

Топонімічні стежини Воронівець

*Червоно-чорні барви вишиття
На сорочках і рушниках бабусі –
То код родини на усе життя,
Коловорот, в якому ми у русі.
Й поки Сварог ще крутить з висоти,
Живемо ми й живе усе на світі.
Від Сонця і Води - всім жити і рости
І бути перед Господом в отвіті.
Микола Дорош*

Амбулаторія Семена Проторея. Сім'я Протоієреїв (Протор'євих) переселилася у Воронівці у XIX столітті із Острожка (нині Великого Острожка) Вінницького повіту. Воронівці належали до Літинського повіту. За розповідями старожилів батька сімейства Данила вони не пам'ятають. Проте його син Семен став Лікарем із великої літери. Він добре розумівся у народній медицині, знав чудодійні властивості різних трав. Удвох із дружиною Єлизаветою весь свій вільний час проводили у лісі, на лузі на заготовлі лікарських рослин. До нього йшли і їхали зі всієї округи, стояли підводи навіть з далеких від Воронівців міст і сіл. Допомогу сумлінний спеціаліст надавав усім. Побудувався Семен Данилович на місці, де раніше знаходилася панська цегельня. Тут була його хата на два входи. Біля одного з них і нині пам'ятаю висіла вивіска:

*Амбулаторія
села Воронівці
Уланівського району
Вінницької області*

Тут усіх відвідувачів обслуговував знавець медицини, надавав посильну допомогу, лікував, ставив на ноги практично від усіх хвороб.

Із насильницькою русифікацією українців прізвище *Протоісрей* переінакшили на московський кшталт - Протор'єв. Дружна сім'я виховала четверо дітей: Харитона – загинув на фронтах війни, Євгена – художника України, Валерія – Заслуженого майстра народної творчості УРСР, Заслуженого художника України, Павлину – сестру милосердя.

Наприкінці минулого століття, Євген Протор'єв, який проживав у Білій Церкві, переїхав у свої рідні Воронівці на батьківське обійстя. Побудував красиву хату та проживав із дружиною Ганною Климівною. У селі вони разом провели свої останні роки.

Їх діти: Олександр і Павло, закінчили медичні вузи, працюють і нині лікарями у Білій Церкві, тобто пішли слідами свого знатного дідуся. Приїжджають у Воронівці, як на дачу, до милого серцю гніздечка: пораються у городі, ходять на рибалку, відпочивають. У серцях жителів села ця родина заслужила особливої поваги та шани.

Андрієва долина. Урочище на Криворудці носить назву Андрієва долина. Після відміни кріпосного права у Росії, неподалік Кравцевого озера, за течією струмка знаходилася невеличка долина. Вона попала після революційних збурень та переворотів до сінокісних угідь мешканця села якогось Андрія. Хто це такий і яке він мав прізвище? Невідомо. Під час війни 1941 – 1945 років тут росли високі трави та рогоза. Саме тут переховувався мій батько Дорош Никифор Сидорович, аби бути відправленим до Німеччини.

Місцеві прислужники, пронюхавши, все ж відшукали батьковий сховок і, виконуючи план вивезення робочої сили відправили молодого 17-річного хлопця на роботи у шахті (взимку) та сільськогосподарські (улітку).

Переховуючись кілька тижнів на Андрієвій долині, батько зубом од борони на величезному камені, що й нині височіє над рельєфом долини, вигравірував свої ініціали: **Д.Н.С. 1923 р.** та православний хрест.

За плином часу, під дією природних умов, напис дещо втратив свою чіткість, однак ще добре читається й нині. Пролетить ще кілька десятків років і літери на камені повністю знівелюються, зникнуть. (Див. легенду про Андрієву долину у окремому розділі).

Арик. При монтуванні зрошувальної системи в колгоспі «Дружба» у 60-і роки минулого століття, посеред західних полів, що знаходяться зліва-справа від Уланова, прорито довгий канал. Його покрито бетоном аби втримати воду для зрошення земель. Звичайно, від цього арика йшла вода через шлюзи до маленьких розгалужень, із яких при допомозі рухаючи пристроїв-автоматів зрошувалися певні сільськогосподарські культури: пшениця, ячмінь тощо.

Однак при випробуваннях не витримували металеві труби, тріскали, не могли витримати великого тиску води. Траплялося також ряд інших неполадок. Пройшло кілька років і керівництво господарством зрозуміло, що наявне зрошення у Воронівцях не виправдало себе, а навпаки виявилось затратним. Тож невдовзі *арика* поламали. Бетонні плити та шлюзи демонтували, труби розтягли по домівках.

Нині на *арик*у лише довгий канал порослий кущами та різнотрав'ям нагадує про давній невдалий проект. Проте назва *арик* й нині промовляє нам про певне місце на полях Воронівцях.

Асфальтний завод. Із роботою колгоспної дробарки появився супутний матеріал – відсів, який можна використовувати для виробництва асфальту. Тут же, на Селиську поблизу дробарки, керівництво господарством із населенням змонтувало асфальтний завод, налагодило виробництво потрібного матеріалу. Хоча слово «завод» і є недоречним. Керував виробництвом асфальту умілий спеціаліст із Уланова Сергій Харитонович Казарян. Порівняно за короткий строк у Воронівцях заасфальтовано майже всі вулиці, осорбливо Мар'янівку, Видумку. Населення купувало цінний будівельний матеріал для асфальтування своїх під'їздів, токів та дворів.

Однак із розпадом «Дружби» на невеликі самотійні господарства у зв'язку із економічними негараздами у країні, асфальтний завод, як і дробарка та видобування каменю занехали, зруйнували споруди, металеве обладнання продали на металобрухт.

Нині лише асфальтні ями та важкі бетонні плити нагадують, що на цьому місці було виробництво асфальту.

Бабин Яр. Місцевість з правого боку річки Сливоди, що йде від млина до кладки. Раніше річка протікала неподалік Жовтого Виру, та у 1845 році, коли було закінчено будівництво водяного млина, відкрили водяний шлюз – опуст, аби зайва вода збігала саме ним. Через рік – другий вода прорізала у прибережних ґрунтах дещо нове русло, сполучившись розсохою зі старим руслом. Утворився в результаті чималий видолонок, який наразі називали Бабин Яр. Саме тут жінки (баби) завжди мочили коноплі, підсушували їх на сонці перед привезенням додому. З часом назва утвердилася і довго побутовала серед мешканців села. Про це розповіла старенька сільська жіночка Лебідь Ганна (мати Костири Марії).

Нині Бабин Яр надто заріс верболозами та яворами, лепехою та іншою дикоростучою рослинністю. Більше того, нині він в більшості без води. Лише весною талі води наповнюють яр.

Балацьких займишко. Назва займиська походить від прізвища власників великої родини – Балацьких. По знищенню кріпацтва родина Балацьких наділена для косовиці долиною на північних околицях села, перед Жидівською рудою. Тут знаходиться досить широка площа

сінокісних угідь. Тож давала можливість кільком селянським сім'ям забезпечувати себе луговим сіном для коней та худоби. За переказами старожила Лозового Тимофія Семеновича, ця родина служила при панському дворі і належала до бідної шляхти. Після більшовицького перевороту 1917 року, доля їх розкидала. Вона була позбавлена будь-яких привілеїв, навіть їх займисько забрали у колгосп, щоб косити сіно для колективної худоби. Старожил розповів, що їх нащадок, нині бабуся Мотря, також належить до їх роду. Є також родичі у Лозні, Уланові та інших селах.

Дійсно, прізвище Балацько (Балацький) зустрічається у навколишніх селах. Цілком може бути, що саме їх рід із позаминулого століття залишив для нас вказану назву займиська.

Блудова долина. У давні часи, коли люди Глибокою дорогою добиралися до Пустовійтів, вони обов'язково їхали повз, так звану, Блудову долину. Вона знаходилася з лівого боку на полях Галавщини.

Чому така дивна назва у долини? Насамперед потрібно знати, що блуд – це різновид нечистої сили, який за легендою був скинутий з неба, але якимось чином не встиг приземлитися і завис у повітрі. Ось він і чіпляється до кожного, хто випадково торкнеться його. Блуд може прибирати вигляд птаха, чоловіка, kota чи собаки, навіть світла. Найчастіше він чатує на роздоріжжі. Вчепившись до людини Блуд змушує її блукати до повного знесилення на одному місці, або ж завести у болото чи у прірву. Серед засобів боротьби з Блудом потрібно було знати дні своїх родин чи хрестин, перевернути на собі сорочку та ін.. дівалася блудова сила лише іш криком півня, або ж на світанку.

Старожителька Воронівець Григус Ганна Сергіївна 1913 року народження, автору цих стрічок розповіла: «моя мама Юхимка родом із Чернятинець. От погостювали вони з татом у Воронівцях, та й поїхали кіньми назад у Чернятинці. Сніг був невеликий, трішки мело. На Блудовій долині не пам'ятаю скільки ми петляли. Вже втомилися їхати до Чернятинець, а дорога десь пропала. Аж смеркло, зорі світять. Раптом коні фиркнули і намертво зупинилися. Тато їх б'ють, а вони тільки іржать, а рухатися не пробують. Тоді тато вилізли з саней, подивилися...О, Боже! Коні стоять над прірвою – крутим кам'янистим берегом над Сниводою. Аби ще крок – то злетіли б ми разом із кіньми та санами в урвище, з висоти метрів 15 – 20. Добре, що коненята якимось своїм чуттям спинилися і врятували нам і собі життя. Від того часу ми завжди старалися оминати Блудову долину. У Воронівцях є легенди про цю долину. (Див. у окремому розділі).

Такі та їм подібні розповіді і в Чернятинцях також є непоодинокими. Тому це місце особливе і люди стараються у темну ніч не бувати тут. Навіть мисливці уникають долини, аби не блукати до ранку.

Брід. Між Сидоровою і Гожовою ямами у минулі часи був брід – сполучення між мешканцями правого і лівого берегів Сниводи. Улітку тут було приблизно по пояс дорослій людині. Але через якийсь десяток-другий років глибина у цім місці сягала вже половину метра. Ніхто нині у цім місці не перебродить, хоча раніше саме сюдою жителі Трушів переганяли худобу на колективне пасовище -Займісько. Тут же худобу напували, перепинали, доїли... Перебрести в інших місцях не було такої можливості. Можливо через оцей брід й дно річки у цім місці було твердим безмулистим.

А ще один брід у Воронівцях знаходився біля Кладки, кудю йшла дорога від магазину, колишньої школи на Видумку. Сюдою їхали волами і кіньми, а також прогнали колгоспну худобу на пасовище.

Видумка. Таку назву у минулі часи носив гостинний (заїжджий) двір Воронинець. Це загальноприйнята назва, яка вживалася на Правобережній Україні у 19 столітті. Ця назва є непоодинокую і в селах Хмільницького району. Довго назва була загадковою, незрозумілою і дещо дивною. Довгі пошуки привели до успіху. Отож ми нині знаємо, що це гостинний заїжджий двір, або просто заїзд, що поєднувався із корчмою або шинком.

При дослідженні воронинської *видумки* встановлено, що у квадраті дворів власників Макарчука І.П. – Роганчука О.А. з правого боку дороги та Параніча Й.М. – Шлапака П.Ф. з лівого, раніше, у 40 – 90-х роках позаминулого століття був заїжджий двір.

Власник поселення Петро Івановський – працював у Києві головою судової Палати. Він у Воронінцях, у мальовничому місці на Огрудку, побудував ошатний палац. Вийшовши на пенсію проживав тут з донькою. Його дружина Пауліна Подоська незлюбила Воронинці і жила, як правило, в Європі: Берліні та Відні, де її дім відкривав двері для митців та вчених. Пауліна вважала свій шлюб із багатим польським землевласником П. Івановським – мезальянсом. Тому народивши Жанну-Кароліну, часто лишала її на батька та жила незалежно від них.

У Воронинці на світські зустрічі приїжджала багата еліта навіть із європейських країн. Тут певний час проживав у Кароліни Вітгенштейн великий угорський музикант, диригент та віртуоз Ференц Ліст, який створив цілий цикл музичних творів під назвою «Колоски з Воронинець».

Зрозуміло, що до заїжджого двору були прокладені дороги, підведена інша інфраструктура. Заїзд для змученого довгою дорогою купця чи мандрівника був порятунком і притулком. Як писав В. Малаков у книзі «По восточному Подолью» (Москва, 1988), - *«Це бажаний маяк на шляху в чистому полі, в селі, в містечку, на розвилці доріг, на майдані біля церкви, що виділяється серед приземлих хат і містечкових будинків якоюсь особливою незграбністю і великими розмірами».*

«Це тісна душина, пропахла запахами землі і всього, що на ній живе, росте, виробляється будівля».

Дійсно, тут під одним дахом розміщувалися жилі приміщення, готель для купців і мандрівників, стоянки обозів із вантажами і стійло для коней.

Тож коли поважні гості приїжджали на бали-бенкети, зрозуміло, їх кучері та слуги в більшості очікували у корчмі, де також часто перекидали чарку-другу, розповідали все і про все.

Кудою саме був заїзд до воронинської *видумки*? За дослідженнями це проходило через міст, що з'єднував воронинське Селисько з Пагурцями, за звідти уже дорогою, що йде з Тарасок, біля пізнішої оселі, так званої баби Марини, на перехрестя вулиці, що проходить на Марянівку. Саме тут й знаходилася *видумка* (та корчма).

За словами Павла Чубинського *«Корчма – це народний клуб: сюди сходяться в години дозвілля чоловіки та жінки і заводять дружні розмови з приятелями, які приходять сюди не для того щоб випити і закутити за свій чи чужий рахунок, але здебільшого з метою на людей подивитися і себе показати. І виходять звідси майже завжди у нетверезому стані, або щонайменше напідпитку»*.

У заїжджому дворі (видумці) розраховувалися з євреєм-корчмарем хто як міг: одні платили гроші, хто їх не мав – міг оримати горілку в борг. Господар *видумки* заносив боржника у спеціальну боргову книгу, але при цьому завжди завищував суму, що її селянин мав згодом повернути. Селянин міг пити в борг навіть більше року, але коли йому подавався рахунок, то потрібно було продавати коня чи вола, навіть інколи своє майно. Безперечно, власником *видумки* із гостиною був місцевий поміщик, у нашому випадку Петро Івановський. А після його смерті у 1844 році – його донька Кароліна Івановськв-Вітгенштейн. Вона віддавала *видумку* в оренду на 3 – 4 роки. Орендарями завжди були євреї. Саме ця верства населення користувалася завжди торговельними пільгами.

У договорі про оренду ***Видумки*** обумовлювалася грошова сума, яку орендар змушений був через кожних півроку виплачувати власнику. Гроші, що йшли поміщику, а пізніше громаді села, у більшій мірі залишалися у власності єврея-корчмаря. Йшли інколи гроші на утримання церкви чи місцевої школи.

Для отримання більшого прибутку корчмар обраховував селян, давав горілку в обмін на речі чи одяг. Інколи спритний махінатор не гребував й краденими речами, конем чи коровою.

Здирства корчмаря на воронинській Видумці, як і по всьому Поділлі викликали справедливі нарікання селян і часто, останні сп'янівши, вчиняли дебош, били посуд, меблі та й самого орендаря.

Сюди приходили-приїздили люди не тільки з Села та Марянівки, але й Лозни, Хуторів Кривошиїнських, Пагурець, Тарасок та ін.

На Видумці парубки часто розпивали могорич по випадку прийому до свого гурту іншого чи молодого члена. Тут узимку молодь влаштовувала навіть танці. Сюди часто заходив староста громади зі своїми підручними аби скласти якийсь документ чи, наприклад, протокол про порушення громадського спокою, чи про крадіжку...

Часто на Видумці за чаркою-другою горілки оформлялись різні угоди та договори. Інколи цей заїжджий двір цілими тижнями був запруджений товарами, яких за дозволом власника продавали у навколишніх селах.

Ось саме цей гостинний заїжджий двір біля палацу власника Петра Івановського носив тепер для нас зрозумілу назву **Видумка**. Чого саме *видумка*, а не якась інша назва?

Для цього потрібно заглибитися в етимологію (походження) слова. Давайте подумки полинемо аж в часи давньої Римської імперії. Її негоціанти (купці) масово у I – IV ст. н.е. скуповували на наших землях золоте зерно, відправляючи його рікою до Богу (Південного Бугу), а звідти – до чорноморсько-середземноморських споживачів. Недарма на Присниводді люди й понині віднаходять чимало монет – динаріїв Риму саме цього часу. Так от: слово «*dum*», «*duman*», «*doman*» перекладається з римського – «*Ви, пане*», або ж, «*Ви, ваша світлість*». Тобто тут все робилося за дозволом власника маєтку. Він мав думку, яка виконувалася неухильно. Тому й виникла саме така оригінальна незвична назва.

Ось скільки цікавого ми дізналися із простої, але затаємниченої досіль назви *Видумка*.

Виполоща. Так називається місце, кудю під час сильних дощів чи весняної повені, стікають водяні потоки разом із частиною ґрунту. Особливо ці місця є помітними під час танення снігу.

У Воронівцях відомі чотири *виполощі*: на правому березі в районі Арика; у Сахватовій долині неподалік клубу; біля В.С. Юшка. Ця остання *виполоща* була такою великою, що часто зносила родючі шари ґрунту аж у Сниводу. Четверта *виполоща* знаходилася на лівому березі річки біля І.В. Бойка. Досить великою у минулі часи була *виполоща* у Яру (Скаржниці), однак люди нині там не проживають. Останніми роками опадів випадає досить мало, а сніги не приносять великої води.

Вишнева криниця. Досить давня криниця із вишневим зрубом на лівому березі Сниводи, навпроти Ковбані. Нині криниця знаходиться у руслі річки. За розповідями бабусі – Дорош Наталії Сидорівни, ця криниця була на місці прадавнього потужного джерела. Для щоденного вжитку люди саме сюди приходили по воду. Цю криницю завжди освячували на Йордань. Більше того, христили дітей, в тому числі й автора цих стрічок, біля цієї кринички. Молодь завжди святкувала КУпайло також тут. Дівчата вечором пускали свої віночки за течією Сниводи, ворожили на щасті та заміжжя, а хлопці з горба у річку попускали палаючі полум'ям старі колеса від возів. Неподалік горіло велике багаття, через яке перестрибували і хлопці і дівчата, аби очиститись над святим вогнем. Чого тут тільки не було...

Сірим журавлями у вирій відлетіли ті пам'ятні роки. Нині, Вишнева криниця через безсистемні спуски води у Ставку, опинилася у руслі річки, замулилася і перестала існувати. Лише у пам'яті старожилів вона відлунює

гучним дівочим сміхом, коли хлопці із реготом обливають їх живильною цілющою водицею. А було колись...

Вітряки. Біля лісу та хуторянської дороги з лівого берега річки Сниводи у 18 – 19 століттях стояли вітряки. Карта Подільської губернії 19 століття нам про це також повідомляє. За розповідями старожила із села Воронівці, Осташевського Миколи Олександровича, 1927 року народження, ці вітряки на підвищеннях-горбах чи давніх могилах, знаходилися із незапам'ятних часів. Вони були побудовані ще до монтування воронівського водяного млина. Більше того вітряки працювали й тоді, коли вода проривала штучну дамбу на Сниводі. Тоді помел збіжжя припинявся. До вітряків постійно їхали з Лозни, Хуторів Кривошиїнськх, Кривошиїв, Мар'янівки та інших поселень.

Прізвищ власників вітрових млинів старожили не пам'ятають, адже розібрали їх на дрова ще під час так званих революційних збурень. Хоча земляні насипи, де були вітряки М. О. Осташевський пам'ятає, адже тут було наділено їм шматок землі та яр, де доводилося косити траву на сіно. Дійсно, тут неподалік і нині знаходиться Осташевський яр.

Вітряки не тільки милували зір, але в першу чергу вірно слугували людям, полегшуючи хліборобську працю. Такий вітряк за доброго вітру міг намолоти за добу до 1 тонни борошна.

На першому поверсі вітряка була комора, де могли зберігатись мішки з зерном, різне приладдя. На другий поверх можна потрапити по зовнішніх сходах, що закінчуються ганочком під дашком. Вітер спричинює обертання крил та відповідно приводить до руху зубчате колесо яке, завдяки спеціальному пристрою, що звався «веретеню», рухає жорна – два округлі притесані один до одного камені, між якими, перетирається зерно на борошно.

За утримання вітряка слід було сплачувати податок. Плата за помел була, за звичай, натуральною і становила в середньому десятину частину зерна замовника. Зерно відмірювалось дерев'яними мірками – на 2 кг, 16 кг (четверик).

Будівництво вітряків, їх роботу оспівано в піснях, легендах, переказах, вітряки часто малювали художники. Вони ставились на пагорбах, на околицях села або в полі. Як згадують старші люди, їх могло бути й по кілька десятків.

Вітряки були місцем, де збиралася сільська громада для обговорення різних питань, нерідко подалі від ока сільської влади. Біля вітряків збиралася й молодь, водила веснянки, влаштовувала різні забав. Пік будівництва вітряків припав на кінець XIX – початок XX століття. Дослідники припускають, що в Україні їх тоді було не менше 20 тисяч.

У роки примусової колективізації вітряне млинарство опинилося серед «неперспективних» галузей й поступово занепадало. Вітряки забирали до колгоспів, деякі залишали в полі напризволяще. Переважна більшість механічних млинів, переведених на баланс колгоспів і машинно-тракторних станцій, зупинились і без належного догляду поступово руйнувалися. Керівники колгоспів віддавали перевагу будівництву млинових комплексів на паровій чи дизельній тязі.

Згідно з постановою РНК УСРР від 13 серпня 1929 р., до переліку ворожих радянській владі «куркульських» господарств включено ті, де «є млин, олійниця, круподерня, просорушка».

Старші люди Воронівець оповідали про роботу вітряків у Воронівцях, Чернятинцях. А там - неповторний запах свіжого борошна і мельника, всього припорошеного, від чого він здавався якимось особливим, не таким, як усі люди. Його слово було законом, з ним ніхто не сперечався, не сварився. До вітряка з'їжджалися возами з зерном, приходили з клунками селяни з навколишніх сіл, завжди тут була черга, як казали, „завізно”.

Тут точилися розмови на найрізноманітніші теми, укладалися різні угоди – від купівлі землі до одруження молодих. Де дорослі, там і дівчата, хто з батьком, хто з дідом. Слухали мудрі розмови, гуртувалися, гралися. Як набридало їм це, починали бешкетувати – деякі відчайдухи каталися на крилах, поки дорослі не припинали ці пустощі. Черга тяглася довго, бо мірошник прискіпливо перевіряв зерно, щоб було чистим. Кожне зерно він мовчав окремо і тільки з нього видавав борошно.

Поява борошномельних вітряків у нашому краї масово виникла наприкінці 18 на початку 19 століття. До цього часу зерно товкли в ступах, або користувалися ротаційними жорнами. Про водяні млини заговорили трішки пізніше в середині 19 століття. Зрозуміло, побудувати вітряка було легше ніж загнудати воду у річці.

У Воронівцях на горбах-могилах нинішніх земель із назвою Хуторянщина їх було три. На протилежному березі Сніводи також було три, але вони належали чернятинським власникам. Саме тут й був міст через річку. При ремонті водяного млина у Воронівцях, населення села, а також Лозни, Хуторів Кривошиїнських та інших сіл лівобережжя Сніводи своє збіжжя везли у Чернятинці на помел. Біля кладовища на "Замчищі" до середини 20 століття стояв крилатий велетень. Припинення його роботи зумовлене розробкою гранітного кар'єру. Для будівництва фундаментів під забудову господарчих приміщень потрібно було чимало каменю. Тому й проводився його видобуток на природному виході граніту побіля вітряка. З часом почали вибухівкою підривати тверді пласти. Зрозуміло, вибухи не дозволяли рух підвод до вітряка. Більше того із великими повідями в Сніводі, вода зносила місток, а ремонтувати його було досить складно, тож з часом було припинено помел збіжжя.

Із вітряками пов'язано багато бувальщин та цікавих оповідок. Про одну з них розповів старожил Воронівець, мій батько, Никифор Дорош. Вітряк залежить од вітру. Тож привезли збіжжя молоти, а його немає. Довго

чекали,обід настав, а вітру немає. У розмовах й зачаркувалися чоловіки.Дідка,що пас неподалік козу також на частування покликали. Прив'язавши до крила вітряка свою дерезу, той звично підтримав компанію. Невдовзі й пісні полинули над Сниводою.Небо затягло хмарами,під вечір з'явився вітер,та весела братія, напевне, забула зачим приїхала, продовжувала весело проводити час.Вітряк не був поставлений на гальмо и почав обертатися, піднімаючи раз-по-раз козу на висоту до восьми метрів.Перелякана твариналише стривожено мекала несвоїм голосом.Люди, котрі пасли корови на протилежному березі Сниводи дивилися на чудасію майже пів-години, заки якомусь з гуляк не захотілось вийти по нужді тачерез мельника зупинити оберти вітряка.А що ж коза?Хоча й побувала на висотній каруселі, але потягла свого захмелілого пастуха вздовжЗамчища додому.

Водокачка. Для напування колективної худоби колгосп «Дружба» побудував у 60-х роках минулого століття водопровід на ферму. Воду качали з і Сниводи. Для цього на березі жителя села Кузьмова Василя Васильовича побудували приміщення для водокачки, прилаштували необхідне обладнання, поставили і підключили електродвигун. Більше двох десятків років працювала ця водокачка. Та недостатня кількість води, особливо влітку, не давала змоги повністю забезпечувати тваринництво питтєвою водою. Голова правління колгоспу Володимир Вільчинський провів невдовзі воду з артезіанських свердловин. Потреба в роботі водокачки відпала. Її розібрали. Але й нині це місце у селі населення називає *біля водокачки*.

Водокачка біля Заваляної Гори. У зв'язку із монтуванням зрошувальної системи у Воронівцях біля Сниводи з правого боку, у 60-х роках минулого століття поставлено досить потужну водокачку. Нею планувалося подавати річкову воду в штучні арики, виготовлені у вигляді бетонних жолобів. А звідти зрошувальні машини розсівали б по засіяних культурами нивах.

Проте така подача води не виправдала себе і тоді керівництво господарством вирішило зрошення зробити при допомозі важких чавунних труб. Однак цей експеримент теж не вдався. Тоді прийнято рішення використати дюралюмінієві труби, які при зварюванні були досить надійними. Попрацювала та зрошувальна система також не довго.

Врешті-решт вирішили зробити в цім місці культурне пасовище із електропастухом. Труби зняли, натомість укопали бетонні стовпи, обтягнули їх дротом... Все закінчилося невдачею. Бетонні стовпи, дріт порозтягували, поруїнували, а через десяток-другий років поле дали під городи бажаючим сельчанам. На місці водокачки лише купа землі, каміння, які свідчать про марнотратство керівниками державних коштів.

Водопій. Похиле узбережжя східного берега ставка на Селиську здавна носить назву Водопій. Ще з минулих часів населення перших осідків тут випасало і напувало свою живність: коней, волів, корів, кіз, овець... Тут за радянської влади неподалік стояли будинки для тварин, а також качок, гусей, які виганялися на огорожені в ставку діляки. Населення Воронівців тут напувало й колективну громадську худобу. Піщане дно місцевості досить сприятливе для водопою тварин. У давноминулі часи у цьому місці знаходилося поселення.

У 2016 році сюди на водопій пригнали худобу не тільки жителі Трушів, Села, Шакулів, Видумки, але навіть із Мар'янівки. Адже вода у притоці Сливови Батіжку, під дією пекучого літнього сонця випарувалася, оголивши на всьому своєму протязі русло.

Волошинська вулиця. Знаходилася в минулі часи на місцевості «Шакули». Названа на честь першого поселенця із прізвищем Волошин. Найбільш вірно, що це хтось із потомків Параніча Миколи Антоновича, на якого у селі говорили *Микола Волошин*. На цій вулиці у 1897 році була побудована сільська школа, вартістю 1200 крб. пізніше радянська влада влаштувала у приміщенні шпиталь для лікування. У наступні роки добротне приміщення було занехаяне і місцеве керівництво дало добро на знесення його. Невдовзі дозволено заселення цієї землі. Під час лютого голоду 1932 – 1933 років вулиця вимерла практично повністю.

Після німецько-радянської війни М.А. Параніч побудував своє помешкання у цьому місці. Нині у ній проживають його доньки Галина та Тетяна. Прізвище *Волошин* не носять нині воронівчани. Та ми повинні пам'ятати, що вказаний сталінський голодний мор забрав під пишні цвинтарні барвінки: Волошина Іларіона Кириловича, Волошина Пилипа Кириловича, Волошина Івана Кириловича, Волошину Тетяну, Волошину Онисю Іванівну, Волошину Ганну Іванівну...

Колишня Волошинська вулиця нині включена до центральної вулиці імені Тараса Шевченка.

Пишучи ці рядки вкрай важливо, аби населення села звернуло увагу на слово та прізвище *Волошин*. Михайло Грушевський вивчаючи історію України за 1393 рік повідомляє, що литовський князь Федір Коріатович «обсадив подільські городи волохами». Отож тут була земля *Волохівська*, а не *Болохівська*. Останню назву почали вживати під впливом латинської абетки і вимови, як наприклад: на Варвару казали – Барбара, на Василя – Базіль та ін.

Із глибини язичницького часу Велес (Волох) був богом-опікуном домашніх тварин та ще хліборобства, купецтва, торгівлі, достатку і багатства. А ще -мистецтва та музики. А ще Волох був покровителем духів предків. Він був також зв'язковим між світом живих людей і покійних родичів.

На зв'язок Велеса з Родом вказує звичай останнього снопа (Дідуха), а також обряд «Велесової бороди». Коли під час жнив на полі залишали

незжатиими кілька пучків колосся, і зав'язавши їх стрічкою, клали на них хліб на рушнику як пожертву і подяку Волоху за добрий урожай. Це я зі свого життя добре пам'ятаю. Моя бабця саме так й робили, коли на городі зжинали жито.

Іменем Велеса назване найстаріше письмове зібрання в Україні «Велесову книгу». Він учив населення жити за «Божими законами».

***«То Велес учив праотців наших землю раяти і зерно сіяти,
І жати віна-вінча на полях страдних,
І ставити снопа до огнища,
І честити його, як отця божого»***

Розд. 19. Дошка 8 (2).

Із прийняттям Християнства Велеса було замінено Власієм, Василем і Спасом. Статус Велеса понижено до бога скотарства, бо у Греції Власій був пастухом.

В Україні величезна кількість топонімічних назв присвячена Велесу (Волоху): Велеснів, Волосів, Волохів Яр, Волосівці, Волохівське, Волоське, Волошине, Волошнівка, Волощина та ін. Велесовий син – Тур шанувався як охоронець добробуту родини.

Про Велеса (Волоха) можна писати ще дуже багато. І не дарма на віднайденій печатці на місці колишнього Садка зображені роги вола – покровителя худоби, добробуту й торгівлі. Отож Велес (Волох) до нас із глибини віків і нині славетно промовляє. Тому й по цей час люди займаються тваринництвом.

Тому гордість за прізвище *Волошин* у селі особлива. Населення з любов'ю і приязню ставилося до цього верховного бога в минулому. Жаль, що нині знання про своїх предків вивітрилися часом. Але тому, хто хоче знати своє прабатьківське коріння, свої витoki роду – відкривається прозріння, та відсувається завіса часу. Недарма народна приказка мовить: *Людина, яка не знає своїх коренів – навічно залишається дитиною.*

Галявина. Місцевість на східній околиці села при в'їзді у ліс з боку вулиці Лісової. Сюди часто в минулі роки населення зганяло худобу перед формуванням череди. Чого тут не росли дерева, з яких причин – невідомо. А може їх у минулому спеціально вирізали, розчистили місце з якоюсь метою? Сюдою раніше проходила дорога від села через ліс у Лозну. Ми, дітлахи, з ліхтарями темними осінніми ранками йшли невеличкими гуртами через весь ліс, добираючись у школу. Тут, недалеко від Галявини, за словами колишнього мешканця Воронівець Сеника Фійона, покоїться у лісі радянський воїн, може партизан. Років десять тому намагався відшукати те місце, але тут уже навіть дороги-просіки не має. Все заросло деревами. Галявина також впевнено зменшується, заростає.

Глибока дорога. Давня назва дороги, що з глибини віків проходила від Воронівець до Пустовійтів. Нині цього шляху не існує. Глибокою і в'їждженою вона була у місцевості із назвою Головщина (Галавщина). Тут

раніше знаходилося чимале поселення. Мешканці осідку активно займалися вздовж невеличкої річечки землеробством та тваринництвом, випасало худобу, косило траву. Саме цією дорогою завжди був поживавлений рух. Магістраль тягнулася до Пустовійтів, а далі у бік Митинець (Росох) на початки Сниводи. Затим дорога сполучалася з однією з гілок відомого Чорного Шляху. По обидва боки дороги знаходились досить плодородні угіддя, з яких у дощову погоду збігала вода, вимиваючи бурхливими потоками чорноземні ґрунти до глини.

Цим шляхом завжди прошкували татарські загони, поневолюючи і ведучи ясир із наших земель. Сюдою ординці пройшли у 1508 році через міст у Чернятинцях до володінь Вороничів у нашому селі, де їх розбили військові сили львівського каштеляна Яна Кам'янецького. Про цю дорогу у далекому дитинстві неодноразово розповідала учителька з Чернятинців Оніщук Харитина Антонівна.

Нині лише старі люди трішки знають про цю давню магістраль.

Дослідник санскриту Йосип Осецький встановив, що топонім «глибока» несе в собі індоєвропейські корені слів *go-*, або *ko-*, тобто «**корова**», «**бик**»; *ľbъ* – «**ранити**», «**бити**», «**полювати**» на худобу. До речі корінь *-ľbъ* зберігся у назвах різних місцевостей, наприклад: Глибока долина, Глибокий Яр та ін. Можна думати, що в давню епоху у цій краї могли осісти мисливці-лучники. Тобто ця назва вказує нам не на глибину дороги, а полювання на тварин.

За радянської влади, під час господарювання колгоспу «Дружба» здійснено перекроєння польових угідь Воронівців. Тож старі дороги переорали, а нові нарізали. Тому встановити, де саме проходила Глибока дорога досить складно.

Глиняники. Загальна назва усіх глиняних розробок у Воронівцях. Кар'єрів по видобутку будівельної та цегельної глини у Воронівцях було декілька. Для нас найдавнішим була нині Широка Яма. Тут був головний кар'єр. Із нього глину брали із незапам'ятних часів. При будівництві помешкань на Селиську для Палацу на Огрудку та ін.

Чималий глиняник був біля Цегельні, навпроти помешкання Василя Антоновича Лебідя. Всі сусіди користувалися глиною саме з цього кар'єру. А Цегельня працювала виключно на цій глині.

Ще один глиняник у Шакулах – навпроти осідку Іванчука Якова Платоновича. Тут же рядом був ще один глиняник, неподалік садиби діда Марка.

А тепер перенесемось на південно-східні околиці села. Тут недалеко від садиби Шлапака Андрія Марковича був досить великий глиняний кар'єр. Розробки будівельної глини проводилися на території недавнього колгоспу, а ще біля колишньої першої дробарки та ін. Часто-густо глиняні кар'єри були невеликими і невдовзі закидалися сміттям.

Назва «Глиняники» характерна й для добування білої глини для підмашування та підведення призьб у минулі часи. Такі глиняники були у

лісі неподалік озера. Але видобуток білої глини був завжди надто небезпечним. Не одна людина у таких розробках загинула привалена землею.

Дуже багато потрібно глини при будівництві помешкання. Пам'ятаю як батько возив тачкою глину на нову хату. Уранці, перед сніданком віз із глиняників надовбував і привозив по три-чотири тачки глини. Це ж робив і в обід коли приходив з роботи полуднати, а також увечері. І так за десяток-другий днів глини вистачало на заміс.

Надто при виготовленні саману. Хати майстрували, як правило, у півтори саманини, а це майже 75 сантиметрів.

Зрозуміло, що без чоловічої праці обійтися ніяк не можна було. Тому й скликали людей на толоку, аби оту змішану з соломою глину переробити на саманні блоки, а бо ж скликали на мащення стін, мтелі, навіть долівки. Все було глиняним, натуральним, не дорогим і досить теплим.

При муруванні печей, грубок також із глини потрібно було виготовити так звану сирівку, висушити її і змурувати задумане. Тобто глина була тим будівельним матеріалом без якого не обходилася жодна селінська сім'я. І не дарма люди у Воронівцях говорили: «Без глини і Марини не буває хатини», «Хата любить глину і Марину» та ін.

Гожова яма. За метрів 80 – 100 на північ од Сидорової ями знаходилася Гожова яма. Назва її походить від прізвиська чи імені власника городу і берега, що протягнулися до самої річки. Ця яма ніколи не була глибокою і її легко можна було перебрести. Більше того, саме тут був брід із твердим дном. Тут гарно ловилася риба. Нині у Воронівцях проживають лише гожові нащадки, а проте Гожова яма існує, хоча є надто замуленою. Тепер тут ніхто уже не перебродить на протилежний берег.

Головщина (Галавщина). Колишнє село, спалене татарами у 15 столітті, а конкретніше 1446 року. Було розташоване на перетині нині воронівських, уланівських і рибчинецьких полів. Татарський шлях перетинав село із західного боку. Поселення було власністю шляхтичів Головчинських. Суфікс – **щин (а)** утворює в цьому випадку так звану патронімічну назву поселення: тобто вказує, що село є спадщиною по комусь, а спадкоємці – це діти, або онуки того, хто раніше володів цим поселенням або заснував його. Назва походить од санскриту, де перший склад слова **го-** означає – корова, худоба. Про що ми вже вели мову раніше. Про це село згадується в Люстрації Хмільницького староства 1565 року, де наголошено, що за Улановом до Литовського кордону одна пустиня, на якій раніше бували й могли бути при спокої і за постановою Литви «...села... серед них Кожухів... Головщина (котрі прирівнюють до Уланова. Слід повідомити, що на землях Воронівської Галавщини на початку XX ст.. і перед німецько-радянською війною ще уздовж річечки проживало кілька сімей. Про цей факт розповіла автору стрічок старенька жіночка Воронівець - Шлапак Христина Яківна, 1936 року народження.

Город. Від 1963 року у воронівському господарстві був невеликий (3 – 5 га) колгоспний город. Аби мати свою цибулю, буряки, помідори, картоплю, огірки та капусту для харчування механізаторів потрібно було займатися городництвом. Він знаходився неподалік ферми та старої колгоспної кузні. Багато років працював на ньому бригадиром сумлінний працівник Шакула Юхим Купріянович. Він разом із жінками-працівницями проводили весь цикл вирощування і збуту продукції. Більше того, надлишки овочів поставляли аж у Крижанівку на залізницю для відправлення до Бердичева та інших міст.

Із роками городництво у Воронівцях занепало, натомість почали його розвиток у сусідніх Пагурцях. Часто учні усіх шкіл Уланівської територіальної громади восени проводили збір городини: надто моркви, цибулі та особливо багатоденно картоплі. А проте назва *Город* і нині вказує нам про місцевість у селі, де наші односельці у минулому займалися колективним городництвом.

Границя. Межа воронівських і уланівських полів. У 30-і роки минулого століття ця межа була означена дубовою лісосмугою. Нині поміж дубів (від Сниводи) росте чимало інших порід дерев, а надто кущів. Вказана *Границя* (межа) від Головщини проходить ближче до Уланова. По ній йде початок дороги з Уланова до Чернятинця. Вона також дубова із великою кількістю кущаків. Прикро те, що жителі Уланова тут влаштували стихійне сміттєзвалище, куди вивозять все більше й більше відходів свого господарювання. Із цієї дороги йде ґрунтова дорога уздовж лісосмуги до уланівського лісу і до колишньої Головщини та Міської дубини.

Гребля. Місцевість у селі від обох гребель до млина. Зрозуміло, що назва походить від греблі – місця спуску води зі ставка. Але в цій назві закладено дещо іншу думку. Зі створенням і окультуренням ставу, молоде населення Воронівець місцем своїх зустрічей, гулянь і відпочинку обрала вказану дамбу. Тихе дзеркало стау, сплески риби, спів птахів у навколишніх левадах, закосичені до самої води плакучі верби – полонили молоді серця своєю чарівністю і неповторною красою. Отож сюди й сходилася молодь для проведення дозвілля. Грала гармошка чи гітара, чувся спів пізніших магнітофонів та радіоприймачів. Все це надихало, вливало енергію і копучу кров. Вислів: «Йти на греблю», - означає , «Йти на гуляння».

Дамба. Майже півкілометровий насип землі з правого на лівий берег через річку Сниводу. У середині XIX століття, коли власник Воронівець Петро Івановський побудував свій красень-палац на Огрудку, виникла потреба сполучення лівого берега села з правим. Різні дерев'яні кладочки та місточки не витримували сили весняної води, руйнувалися і пливли за течією. Почали насипати землю для зміцнення насипу. Її брали із глиняного кар'єру, що був неподалік (нині це Широка Яма). Сюди везли

також білий вапняковий камінь із місцевого лісу. Але протягом кількох років вода все ж проривала укріплення. Тоді його зробили у вигляді дуги, випуклістю проти течії річки. Ще, дозволили їздити по дамбі кінному та воловому транспорту із сусідніх сіл до Уланова на базари. Це значно зміцнило земляну споруду. Проте вода Сниводи все ж інколи проривала то в однім, то в другім місці. Побудували млин, аби робити спуски води, а затим й греблю на два опуси. Це принесло користь, адже прориви води зупинилися.

За радянської влади дерев'яна гребля раз-по-раз руйнувалася і проїзд через Сниводу зупинявся. Щоби уникнути руйнації і стримати натиск весняних криг на греблю, перед нею були вкопані величезні дубові стовпи-палі.

При будівництві нового мосту на греблі у 1959 році перед нею ставилися нові палі. Старі ж, люди викопували для власних потреб. Тракторист Воронівець Віктор Степанюк намагався трактором витягти кілька стовпів та техніка провалилася у болотистий ґрунт. Його витягували потужними тракторами з Лознянського гранітного кар'єру (С – 100 та С-80), однак лише розірвали його.

При колгоспі «Дружба» ставок і дамбу значно укріпили. Скреперами та грейдерами горнули землю, підвищували її. Влада навіть могили німецьких солдат, що покоїлися перед церквою згорнула грейдерами і вивезла у насип дамби. Із підняттям висоти споруди відповідно піднявся й рівень води. Усе узбережжя ставу обсаджено плакучими вербами та пірамідальними тополями, особливо гарно це було зроблено на дамбі. Крім цього, для зміцнення дамби, ліву сторону обклали бетонними плитами, а ще зробили окрему (уже другу) міст-греблю на два опуси. З роками по дамбі проклали кам'яний дорожний настил, а ще пізніше – асфальт. Невдовзі дамбою почали ходити районні та обласні автобуси, та тяжкий вантажний транспорт.

Двір. На лівому боці Сниводи, там де стояв асфальтний завод і територія аж до Звіринця, знаходився в минулому панський, а потім деякий час за радянської влади колгоспний господарський двір. Усі фермські приміщення та підсобні споруди господарства знаходилися саме в цій місці. Відомо, що тут знаходилося спочатку село. А відтак, добиратися на роботу населенню було недалеко та зручно.

Із об'єднанням невеликих поселень Труші та Шакули у 17 – 18 століттях, населення на роботу вимушене було добиратися через брід, човном, або ж кладкою. Із побудовою дамби в середині 19 століття і відкритті дороги на Уланів, можна було до господарського двору добратися через греблю. Тут довгий час знаходився панський фільварок, різноманітні амбри та складські приміщення. За більшовицької влади вказані споруди були перетворені на конюшню, вівчарник, корівник, свинарник, телятник... були тут приміщення для утримання птиці: гусей, качок, курей, а також різні комори, клуня, стодола та ін. Зауважу, що більшість цих господарчих

приміщень збудовано з каменю від колишнього вишуканого палацу Івановський на Огрудку. Радянська влада дала більшовикам наказ ламати будівлю та різні прибудови, кам'яну огорожу, комори, східці, альтанки та флігелі біля Сниводи. Все пішло на «благі» колгоспні діла.

Кількість населення на правому березі постійно зростала. Тут також формувалося нове поселення, яке отримало назву Село. Будувалися поступово фермські приміщення, кузня, контора колгоспу також були тут. Керівникам господарства тепер не потрібно було добиратися на роботу через річку.

По війні 1945 року комуністична влада села зрозуміла, що при руйнуванні кригами греблі та кладки навесні під час повені, вказаний Двір повністю відрізаний від правого берега. Тож визрів план перенесення усіх господарчих приміщень і Двору на правий берег. Поступово, з року в рік руйнували старі приміщення і волами та кіньми перевозили камінь та дерево на будівництво нових споруд. Люди, котрі жили на Селиську також поступово перебиралися на Видумку, до колгоспу, на Труші та Шакули.

Із побудовою нових приміщень для колгоспної худоби та інших потреб старий Двір опустів. Ще у 50-і роки тут діяв вівчарник, качатник та курятник та з часом їх зруйнували. Нині місце пустує, однак у пам'яті старших поколінь побутує вислів «Двір», «За Двором» та ін.

Денисове озеро. Озеро знаходиться з лівого боку річки Сниводи, за 200 метрів на північ од Могили. Напевне назва походить від власника навколо-озерного сінокошу, що проводився у попередньому столітті. Озеро було досить чистим і глибоким. У 50 – 60-і роки пам'ятаю його рибним. Жителі села могли вудочками наловити десяток-другий карасиків. Однак вони були невеликими і дуже худими. Зрозуміло, озеро-блюде не має витоку. Населення у пізніші часи навкіл нього випасало худобу, напувало її, були й сінокісні роки.

Як утворилося озеро – невідомо. Проте є перекази, що саме у цій місці була виємка ґрунту для насипання Могили у 1508 році, після перемоги війська Яна Кам'янецького над татарами, які грабували землі Вороничів. Тоді 2000 татар було перебито. Мертвих схоронили на узвишші. Зрозуміло, що землі потрібно було багато для насипання могил. Таке цілком могло бути.

Нині озеро повністю заросло і пересохло. Води влітку не буває, хоча напровесні її чимало з талих снігів.

Долина (Вовкова долина). Місцевість, що знаходиться на лівому березі Сниводи, на південних землях села Воронівці. Саме у цій місці нині закінчується вулиця. Долина є похилою в бік річки Сниводи. До середини ХІХ ст. тут проживала родина Труша Івана. Пізніше садибу придбала родина Паламарчуків із Тарасок. Далі за Долиною у бік Хуторів Кривошійнських іде, так звана, Липина, яка закінчується Першим Горбом. У давноминулі часи це прибережжя Сниводи було заселеним. Недарма на

прилеглих до річки полях ми бачимо сліди давніх осідків у вигляді битої кераміки, античних римських монет та ін. Ця місцевість пам'ятає запеклі бої і захист від ворогів, які старалися непомітно перейти через брід, а пізніше міст побіля Чернятинців. Про цю *Вовкову долину* існує у Воронівцях гарна легенда. (Див. її у окремому розділі).

Домики. Для систематичного підриву гранітної маси на Лознянському кар'єрі, неподалік на горбі побудовано кілька будиночків і погреб для зберігання вибухівки. У селі ймення цих споруд отримало назву *домики*. Вся побудова із прилеглою територією була обнесена стовпами з колючим дротом і об лаштована спостережними вежами для вартових. Тут дійсно, була позавідомча охорона вибухівки. У свій час працювали охоронниками Балацький Петро, Шлапак Степан та ін. вартові для себе посадили рядом фруктові дерева, Воронівська школа тут висадила черешні та липи.

Та у зв'язку із заборонаю тримати вибухівку неподалік поселень, даний склад за наказом вищих керівників, було закрито, охорону розформовано.

Але так як будиночки розміщені на воронівських угіддях, то місцеве господарство (КСП «Воронівське») тримало там свою пасіку та мало місце для потаємного віддаленого від села складу. Однак через кілька років, у зв'язку з розпадом сільськогосподарських формувань, ці *домики* люди ночами розібрали та розтягнули для своїх потреб. Нині пустою стоїть місце, де знаходилися вказані споруди.

Дробарка. Із розвитком господарства колгоспу «Дружба», виникла гостра потреба у будівництві споруд, житлових будинків, доріг тощо. Керівництво артїлі відновило старий воронівський гранітний кар'єр, закупило дробарку для виробництва щебеню. Першу дробарку встановлено з лівого боку обіч дороги Воронівці – Лозна, біля перехрестя на Тараски. Однак малопродуктивність її заставила закупити і встановити неподалік більшу і потужнішу дробильну установку. Вона виробляла щебінь кількох фракцій та відсів. Працювала біля неї бригада каменярів на чолі з жителем Воронівця Загірним Іваном Петровичем.

Маючи вдосталь щебеню, господарство почало ремонтувати та прокладати дороги по селах Уланівської сільської ради. Будувалися колективні і особисті будинки та допоміжні споруди.

Із розпадом колгоспних утворень знаменита «Дружба» утворила спочатку чотири незалежних колективних господарства, яким практично вижити в умовах самостійності було неможливо.

Гранітний кар'єр перестав існувати, дробарка частково продана, частково розукомплектована для інших потреб. Нині це місце є великим без господарським майданчиком із різними насипами та залишками споруд.

Другий горб. Знаходиться на лівому березі річки Сниводи. За рахунком він іде другим од села, тож від цього й отримав назву. Він є навпроти нині

закинутого Чернятинського гранітного кар'єру. Похилий, обсунутий на верхівці. Величезні кам'яні глиби з тріщинами дещо рухаються. Вода заходить у щілини і під дією зимових морозів рухає камінь. Дно річки у цій місці кам'янисте і всуціль всипане каменем від вибухів у минулому. Мул, який випускає великий Уланівський став, доходить й сюди і заносить нерівності дна, заповнює западини тощо. Зі свого досвіду зауважу, що на біля підніжжя Другого горба, на камені, завжди ловилася риба. Та при вибухах і кар'єрних розробках і рибаків, і пастухів з худобою відгнали метрів за 400 – 500, аби випадково не зачепило каменем.

Другий горб як і Перший, був утворений також проривом потоків через гранітну грядку.

Дубина. Таку назву носять ліві схили річки Сниводи, що знаходяться на південь од Воронівець. Ця назва походить від густих дубових лісів, що зростали у попередні віки, коли ліс густою переною покривав все узбережжя. Деревні масиви були вирізані при виробництві поташу, пізніше деревного вугілля для цукрових гуралень та з метою звільнення земель для виробництва сільськогосподарської продукції.

Дослідження показують, що у давноминулі часи на цій території не було лісів, адже знахідки римських монет черняхівської археологічної культури II – V ст. нової ери нам це яскраво підтверджують. Не дивно, що тут неподалік, через річку у пізніші часи був побудований річковий порт, звідки відправлялося зване й акумульоване золоте зерно на південні торги.

За радянської влади всі узбережжя Дубини знаходилося у володінні місцевого воронівського колгоспу. Тут мешканці села систематично косили лугові та польові трави на сіно. Коектива худоба вимагала багато кормів. Пам'ятаю часи, коли у глечиках-близнях носив до Третього горба татові обід. Готове сіно возами-драбінками волами звозили на колгоспний тік, де складали у копиці. Пізніше на узбережжях жителі Мар'янівки випасали свої худобу.

У 70-і роки всі Присниводські ліві береги Сниводи були засаджені соснами. Нині їх майже не залишилося. По-хижацьки вирізано, знищено. Лише величезні кущі тернини і глоду заповнюють досить велику місцину із давньою назвою «Дубина».

Дубова вулиця. Названа на честь великого сільського роду Дубових. Тут проживало п'ять сімей. Знаходилася вулиця на місці нинішнього поселення Шакули Пилипа, Водзінського Георгія, Дубового Євгена, Іванчука Хоми та Бомка Валерія. Під час лютого більшовицького Голодомору вся вулиця вимерла. Житель села Іванчук Хома Платонович, 1910 року народження, овідав, що на цій вулиці вимерли повністю сім'ї Андрія Дубового, Петра Шлапака, Миколи Дубового, де було від восьми до п'ятнадцяти душ. Нині ця вулиця носить ім'я Тараса Шевченка.

Жидівська руда. Мешканці села Воронівці раніше проживали на землях нинішнього урочища Селисько. На північ від СЕлиська, через невеличке підвищення, лежить понині урочище Жидівська руда. Чому місцевість носить таку назву? У попередні часи тут на березі річки Витекли (Витхли), акумулювалося зерно для відправки по річці у Сниводу-Буг і далі до чорноморсько-середземноморських споживачів.. Торгівлею завжди займалися лише представники єврейської національності. Вони проживали саме тут, неподалік мосту на Уланів, та пізніше Пагурці. Ця велика руда була їхня, адже сюди приїжджали десятки й десятки підвод із зерном та іншими продуктами сільського господарства краю. Потрібно було провести відповідні торгові операції. Їх і виконували насамперед торговці – євреї. Євреї за виконану роботу платили людям не грішми, а сінокосами. Тому назва з глибини віків й носить нгай мення – Жидівська руда.

Пізніше, у радянські часи, по утворенні колгоспу «Дружба» керівництвом були виділені кошти для прокладення уздовж руди меліоративного каналу, аби вода збиралася в нім і не підтоплювала навколишні поля.

Нині у цім місці ніхто не косить сіно, інколи пастухи вигоняють худобу, аби скубнула берегової трави.

Жовтий вир. Долина Сниводи від Уланова до Чернятинського гранітного кар'єру в більшості глиняна. Граніти виступають лише окремими ділянками у вигляді горбинних пасм. Жовтий вир – це чимала улоговина, що знаходиться за 200 кроків на схід від млина. Названа «жовтим» - від розмитого потужними струменями падаючої води на глинистий ґрунт. Саме у цьому місці у позаминулому столітті річка Витекла (Витхла), яка тече з боку села Пагурці, впадала у повноводнішу Сниводу. Із будівництвом довгої поперечної дамби (насипу) через Сниводу, аби зв'язати обидва береги Воронівець мостом (переїздом), виникла небезпека прориву великої кількості води. І дійсно, сила весняних талих вод часто проривала дамбу у цім місці, що приводило до особливих незручностей.

Зрозуміло, вода крутила весь механізм млина, а без неї, практично все зупинялося. Однак загатити прориви не було можливостей. Населення кидало дерев'яні колоди, загачувало прориви сніпками, але бурхлива волда все зносила. Разом з тим вона вимивала у глиняних пластах величезні заглиблення. Вода ставала жовтою аж до Липини – Дубини і далі до Чернятинця.

Із падінням рівня води влітку, населення знову проводило ремонти, загачування прірви, спускаючи воду по лотоках млина.

Али проривання тривало й в наступні роки, аж до формування дамби у вигляді випуклої проти течії дуги.

Із роками, коли було облаштовано додаткові спуски води зі ставу, прориви майже не траплялися.

Жовтий Вир ще довгі роки вражав своїми розмірами, особливою глибиною. Та з часом поступово без течії починав все більше і більше замулюватися, міліти. Сюди після німецько-радянської війни, за наказом влади, населення скидало зброю, боєприпаси: снаряди, міни та ін., аби жителі не підривалися при необережності.

У цім досить глибокім місці завжди добре ловилася риба, особливо лини. Нині лише обміліла водойма розмірами 20 х 30 метрів вказує, що тут знаходиться колишній великий Жовтий Вир. І хоча вода й нині у цім місці жовта, однак глибина невелика.

Серед населення останніми роками попливла чутка, що у Жовтім Вирі під час німецько-радянської війни пішов на дно німецький танк. Це неправда. Чому потрібно було танкам тут пробиратися, коли була зруйнована дощана переправа – міст через Сливову? Що тут могло бути особливе аж для танкового втручання? Нічого. Це - вигадка.

Така історія цього затаємненого місця у Воронівцях.

Замчисько (Замчище). Місце на Огородку, де стояв палац власника маєтку Петра Івановського та його доньки Кароліни. Перший поверх палацу був збудований із вапнякового каменю у 40-х роках 19 століття. Він був досить міцним із замкоподібною архітектурою та укріпленнями. Другий поверх змайстровано із дубових колод, що також вражали своєю міцністю.

Проте у 1906 році підбурене більшовицькими агітаторами населення бездумно спалило палац. Його від того часу ніхто не ремонтував. Голі стіни першого поверху довго зяяли своєю товщиною, показуючи надійність і міць будови. Однак за часів більшовицької влади, при так званій колективізації, віддано наказ ламати стіни для будівництва перших колективно-господарських споруд: конюшні, корівника та ін.

Взагалі потрібно знати, що це місце на Огородку завжди було заселеним. За багатьох попередніх власників маєтку саме в цьому місці жили поміщики та дворова челядь.

Нині назви *Замчище* уже майже ніхто не приміняє у розмовній лексиці.

Цю розповідь вдалося записати у 1983 році від Григуса Павла Даниловича, який 1898 року народження.

Зарванська вулиця. Раніше – імені Чапаєва, нині – Братів Козятинів. Знаходиться на правому березі річки Сливови, щоза тоненькою змією тягнеться неподалік ставу. Етимологія назви говорить про *зарву*, тобто словесну перепалку, сутичку, сварку. У минулі до голодоморні часи, коли село нараховувало понад півтора тисячі жителів, хатинки на цій вулиці стояли так близько одна від одної, що проходів майже не існувало. А відтак невеличка пожежа в одній оселі могла привести до спопеління десятків помешкань. За кожний клаптик землі точилися гострі суперечки, які переростали і в бійки. Межа, курка, груша, стежка – ставали причиною суперечок.

Власники Воронинець не надавали своїх земель для вільнішого розселення люду, а тому для великих сімей було проблематично побудуватися на батьківській землі. Крик, лемент, сварки і перепалки були постійними на цій вулиці. Виникли навіть місцеві приказки: «Там таке діється, як на Зарванській вулиці»; або ж, «Там такий крик, як на Зарванській вулиці»...

Після більшовицького Голодомору 1932 – 33 років кількість людей в селі різко скоротилася більш ніж на половину, а відтак, лайки та колотнеча помітно припинилися. Проте оті приказки ще й нині побутують нка вустах селян.

Доцільно зауважити, що таке ж походження назви нашої вулиці є у ряді поселень області. Нваприклад: Зарванка Тиврівського району, Зарванці Вінницького та ін. У Тернопільській області є Заривинці, Зарванки, Зарваниця та ін. Є подібні назви і в інших областях.

Отож, *зарва, зарвана* та їм подібні слова пов'язані зі сварками, лайками та взаємними образами. Вони неодмінно дали поштовх до утворення топонімічних назв, які несуть у собі складнощі тогочасного до- та післяреформеного села.

Із часів, коли Воронівці були об'єднані в єдине колективне господарство «Дружба» - вулиця носила радянську назву – імені Чапаєва. А з приходом до керівництва господарством села Володимира Грабовського 14 жовтня 1993 року вулицю перейменовано на честь братів Козятинів, які вийшовши з однієї сім'ї, явили зразки самовідданості й відваги у часи німецько-радянської війни 1941 – 1945 років. Вони проживали на цій вулиці: Бенедикт Лазарович, Іван Лазарович, Никифор Лазарович і Федот Лазарович. Обеліск прикрашають поетичні рядки автора цієї книги:

***Чотири сини проводжала мати,
На захист миру й щастя на землі
Та не вдалося всіх їх зустрічати-
Трьох вічним сном сплять на страшній війні.***

На цій вулиці вирости і нині проживають чимало відомих навкіл особистостей. Серед них: Антон Сиротюк – один з керівників космічних запусків космодрому «Плесецьк», Петро Сиротюк – начальник шляхово-будівельної організації у Рівненській області, учителі: Олена Водзінська, Микола Жданюк, палкий збирач старожитностей, депутат Уланівської сільської ради Станіслав Попівський, поціновував історії села Валерій Лилик. Тут проживали відомі ветерани війни і праці Григус Павло Данилович, Дубовий Яків Андрійович та Лебідь Арійон Іванович, котрі не раз ділилися своїми життєвими спогадами із автором цієї книги.

А ще на цій вулиці проживає моя колишня учениця воронівської школи Жданюк Ірина, яка написала гарну краєзнавчу статтю: «Вулиця до маминої хати». У ній є такі рядки: *І якщо я йду по стежці, яка веде до маминої хати, мені перехоплює дух од споришево-м'ятно-любисткового аромату, пахнуть черемуха, акація, липа, чути казковий солов'їний спів. Я ніби на крилах лечу цією стежиною, і все, що оточує мене,*

створює особливу атмосферу затишку, радості, і солодкого щему душі...

Куди б мене не закинула доля та душею я завжди на своїй рідній вулиці у моєму найкращому селі - Воронівцях.

Зарічок. Місцевість у долині річки Сниводи, що знаходиться на півдні Воронівець із правого боку. Це штучно викопана в давнину заводь для пристанища вантажних човнів. Дослідження місцевості включно із великим осідком Сказинці (Скаржинці), показує, що на цій території в давнину та пізніше знаходився великий річковий порт, де неподалік акумулювалося зерно перед відправкою рікою до чорноморсько-середземноморських споживачів (див. Сказинці (Скаржинці)).

Щоби великі човни-байдаки не сідали днищем на мілини, за вказівкою литовських намісників, дно було значно поглиблено, а виробництво-продаж зерна розширено.

Тут легко могло розміститися біля ста вантажних човнів.

Із усієї округи сюди сходилися валки зі збіжжям притоки Сниводи – Сальничка, Витекла, Батіжок, Самець та інші несли своїми чистими течіями різні судна до цього порту. Сформувавшись у великі валки, важкі човни-байдаки, під пильною охороною, пливли за течією до Богу, а затим до Торговиці (нині Вінниці).

Звідти наше золоте збіжжя після кількадечного плавання прямувало до Чорного, а потім й Середземного моря до римських провінцій. І недарма європейці говорили, що наші українські землі годували хлібом половину Європи.

Як ще один аргумент до сказаного, демонструю віднайдену срібну пломбувальну печатку із зображенням якоря, човна та обрисів голови вола. Порт

на Сниводі був досить відомим для купців і негоціантів. Тож недарма батько історії, грецький мислитель Геродот ще у 5 ст. до н.е. підкреслював: *«зерно в цій місці вирощують не для снєди, но на продажу»*.

Татари частіше намагалися вернути собі втрачені *«з отчича і дідича»* землі, руйнували селище, але населення знову і знову поступово налагоджувало нове життя, човни восени продовжували везти зерно на південь.

Якщо ж не вдавалося вивезти збіжжя восени, то взимку прямували санні валки на Захід із м'ясом, збіжжям, медом та іншими товарами.

Востаннє про Сказинці (Скаржинці) ми чуємо під 1446 роком, коли татари спалили до тла селище і зруйнували укріплення порту, потопивши човни. Від того часу життя на цій місці ніби завмирає.

Проте доцільно повідомити наступне. Ота давня назва *Сказинці* походить ще від санскриту. Вона означає: *багатство від забою худоби*. Отож саме роги вола на печатці, неабияк показують – тут взимку проводився забій тварин, після чого заморожені туші перевозилися на західні ринки.

Звіринець. Урочище на лівому березі річки Сниводи із такою дивною назвою виникло з часу побудови панського палацу і облаштування при маєткової території. А це кінець і початок 19 століття. Як відомо, рід Івановських бере свій початок із м. Кракова ще з 17 століття. Рід був досить заможним і впливовим. Петро Івановський, як голова головного Київського суду, зумів у Воронинцях побудувати досить великий і ошатний палац, вишукано обладнати його та й всю при маєткову територію.

Крім різних альтанок, водоспадів, парку та газонів із найрізноманітнішими квітами, господар мав свій невеличкий зоопарк (колись вживалася назва *звіринець*).

Тобто вся площа нинішнього зарибку та землі, до сьогоднішніх паїв соціальної сфери було огорожено для полювання, риболовлі та відпочинку.

До нього з Києва та інших міст приїжджали друзі, колеги по роботі, знатні вельможі, аби відпочити, набратися сил та енергії для подальшої праці.

Як і в більшості поміщицьких маєтків, із відповідної літератури дізнаємося, що поміщики колекціонували для своїх забав найрізноманітніші види тварин: лисиці, дикі свині, козулі, лосі, олені, борсуки, зайці були у кожного багатого власника. Були ці тварини й у Воронинському Звіринці.

Цілком можливо, що П. Івановський мав спеціальні вольєри для інших видів тварин, зокрема хижаків: вовків, ведмедів та ін. зрозуміло, що господар тримав спеціальних єгерів для догляду та розведення тварин.

В усіх випадках, це місце з глибини віків воронів чанам відоме із назвою Звіринець. Тут рядом тече невеличка притока Сниводи, де розводилася спеціальна рідкісна риба, гніздилася дичина: качки, лебеді, гуси, кулики та ін. все це також поповнювало відпочинок та розваги багатих гостей.

Приблизно таку розповідь автору переказав старожил села Григус Павло Данилович, 1898 року народження.

Згарище. Упозаминулому і початку минулого століття на місці, де нині знаходяться землі Каганюка Володимира Фроловича, біля старої дробарки, жили люди – прислуга панського палацу на Огрудку.

У 1906 році підбурене більшовицькими агентами населення Воронівець підпалило палац та будинки прислуги. У полум'ї вщент згорів дерев'яний другий поверх палацу.

Щодо будинків челяді, то вони вогнем були знищені повністю. Населення Воронівець це місце назвало «Згарище». Нині уже рідко хто й

пам'ятає про ті непрості сільські події. Лише уламки цегли та битої кераміки виорюються од колишніх споруд Івановських.

Зелена криниця. Знаходиться на межі Бойка Івана Васильовича і Осадчука Петра Даниловича та Займиська. Це одна з найдавніших у селі криниць. Кажуть, що вона була колись під дубовим зрубом. Про неї існує кілька легенд. Одна з них розповілає про події 1362 року, тобто від часів битви на Синій воді (Сниводі). Нібито володар осідку татарський баскак, аби врятуватися від натиску русько-литовський сил князя Ольгерда, скинув із себе золотий шолом, лати та шаблю-меч у цю криницю і переодягнувшись в одяг простого татарина, покvapливо відступив разом з іншими ординцями.

Друга оповідь говорить про часи, коли турки володіли Поділлям, а це 1667 – 1699 роки. Тоді один із турецьких військових скинув золоті обладунки і обшиті золотом рукавиці у криницю.

Наголошу, що бажаючих відшукати оті скарби було багато. Намагалися спочатку виляти воду з кринички, а затим забрати цінні речі. Однак вода тут прибуває такими потужними джерелами, що її вилити практично неможливо.

Зрозуміло, криниця знаходиться на березі Сниводи, тож річкова вода й джерелить сюди.

Проте доцільно звернути увагу, що люди з глибини віків вказують на цю криницю, як джерело з якого люди (вдови) виливали воду, аби полив із неба життєдайний дощик. Саме з цього джерела вода є цілющою, адже насичена золотими і срібними іонами від дорогих обладунків.

Люди із Воронівець, Хуторів Кривошійських, Мар'янівки, йдучи в Уланів на базар, тут перепочивали і пили цілющу водичку. Але чому пізніші пошуковці тут нічого не відшукали?

Напевне тому, що це народні легенди. А можливо й хтось раніше витягнув цінні експонати? Проте, можливо, від підземних течій обладунки пішли в товщу землі своїми підземними шляхами. Напевне через часті пошуки дубовий зруб давно знищений. Нині верх криниці перетворився у звичайну яму-копанку.

Останніми роками криниця надто запущена, заросла луговою рослинністю, недоглянута. Раніше населення напувало тут свою худобу. Нині й цього ніхто не робить. Жаль, адже цій криниці більше років ніж самим Воронівцям. (див. легенду у окремому розділі).

Зупинка баби Марини. Із завершенням будівництва дороги до Лозни (на початку 70-х років минулого століття), почали через Воронівці курсувати рейсові автобуси до Лозни, Хуторів Кривошійських, Рогинець, Кустівець, а пізніше й на Калинівку, Вінницю...

На перехресті дороги у бік Пагурець, Тарасок завжди люди з цих сіл просилися взяти їх до Калинівки чи Вінниці. Особливе пожвавлення було у неділю, коли масово відправлялися на навчання студенти та учні ПТУ.

Тут неподалік у минулому жила самотня бабуса Марина. Тож назва зупинки виникла стихійно. І понині старші водії автобусів пам'ятають цю назву, а надто мешканці Воронівця.

Зупинка діда Макара. Із прокладанням шосейної та асфальтної дороги через Воронівці до Лозни та Хуторів Кривошиїнських, на початку 70-х років минулого століття почали курсувати рейсові автобуси. Дорога перетинає Воронівці зі сходу на захід. Та робити одну зупинку у селі біля школи край було незручно для населення. Адже звідси добиратися наприклад до Лісової вулиці потрібно ще стільки ж як до Уланова. тож люди стихійно організували зупинку навпроти останньої хати на цій вулиці. Тут здавна проживав ветеран війни дідусь Параніч Макар. Отож й зупинку назвали його іменем.

Зюкова вулиця. Вулиця знаходилася в урочищі «Шакули» на правому березі річки Сниводи. Назва походить від імені першопоселенця Зюка, або ж від вуличного прізвиська чи прізвища Жук. На вулиці проживало кілька родин, однак під час страшного більшовицького Голодомору 1932 – 1933 років уся вулиця вимерла.

Після війни тут побудувався Шакула Іван Харитонович. Його хата нині єдина на цій вулиці. Хоча господарі Іван Харитонович із дружиною Павлиною уже покійні та до рідного обійстя навідуються діти. Вулиця приєднана до більш сучасної - імені Тараса Шевченка.

Камінь. У Воронівцях є три місцевості із такою назвою. Мій батько, Никифор Дорош вказував, що це гранітний виступ біля Пагурецького мосту, на який у давноминулі часи клалися дерев'яні колоди для переходу на протилежний бік.

Житель села Іван Сенік доводив, що Камінь – це гранітний виступ біля Жидівської Руди, що виходив своїм схилом до самої води. Із нього рибалки завжди ловили рибу. Особливо вона добре ловилася при відкритті ставу за часів керівника Мечислава Білоуса.

Як бачимо цих два Камені знаходилися в урочищі Селисько. Тому вислів «йти до Каменя» означає йти саме сюди. Тут на правому узбережжі знаходиться так званий Любительський ставок, де влітку люблять відпочивати жителі Воронівця та гості.

Ще одна назва Камінь відноситься до території Третього горба в Дубині. Тут також гранітний схил впритул підходить до води і має продовження у днищі річки. За багато часу води вимили у гранітному кряжі для себе русло, розширили його, а на березі й нині добре видно оті гранітні виступи.

Каплиця (часовня). Із побудовою палацу на Огрудку, не стояло питання, де проводити молитовну службу представникам католицького латинського обряду? Зрозуміло, що власники великого маєтку були також

католиками. Ними було споруджено у 1802 році невеличкий храм. Тож Петро Івановський – голова вищої судової палати у Києві, надто прикрасив часовню. Це була прямокутної форми досить висока ошатна споруда із чотирискатним дахом. У цій капличці вишукано обладнали невеликий іконостас, поставили різні свічники та канделябри. Вхід розташовувався із причілкової вужчої стіни, а перед ним – стояло піддашшя, що утримувалося на двох колонах-стовпах.

Цей невеликий храм зведено на честь Святого Вознесіння Діви Марії на небеса. Часовня знаходилася неподалік нинішньої садиби Олександра Борсука з правого боку.

Під час російської більшовицької революції 1905 – 1907 років палац був спалений збунтованим людом. Прислуга вимушена була втікати, каплицю, як і сам палац та допоміжні споруди нещадно пограбовано. Челядь не повернулася до маєтку, а власник Костянтин Кноринг, який придбав маєток у Миколи Вітгенштейна, також спішно виїхав за кордон.

Палац, каплицю, маєткові споруди та кам'яну огорожу радянська влада розібрала і використала дерево та камінь на побудову конюшні на Селиську для колективних коней. Через яких 10 - 15 років владою розібрано й вказану конюшню, використавши той же камінь на будівництво корівників.

Качурська вулиця

Вулиця названа за прізвищем великої сільської родини Качурів. Знаходиться на місцевості із назвою Шакули. Під час радянського Голодомору 1932 – 1933 років майже всі жителі цієї вулиці вимерли. Потомок славного роду Качур Іван Якимович, 1924 року народження під час німецько-радянської війни загинув смертю хоробрих у вересні 1944 року.

Інші далекі родичі нині під різними прізвищами проживають у Воронівцях. Колишня Качурська вулиця приєднана до однієї з центральних вулиць, а саме до вулиці імені Тараса Шевченка.

Кладка (мала, велика). Для зручності населення, кращого сполучення між лівим і правим берегами Воронівець, на р. Сниводі була побудована дерев'яна кладка. Вона сполучала мешканців Видумки із місцевістю Село. Кладкою користувалися завжди, особливо за радянської влади, коли поступово господарські та фермські приміщення побудували на правому березі річки. Тут неподалік був брід, куди колгоспну худобу щоденно вигонили на водопій. Так було по війні. З часом дерев'яну дощану кладку розширяли, але весняні криги, які вивільнялися з Широкої Ями, тиснули і ламали її. Сполучення між правим і лівим берегами припинялося. І тоді на роботу доярки та телятниці йшли аж через греблю, або ж переправлялися на човнах. До річч, сюдою йшли також люди з Хуторів Кривошійнських в Уланів на базар.

За господарювання уславеного колгоспу «Дружба» для артільної худоби побудували водопровід, проривши екскаватором на березі Сниводи

канал до водокачки. Саме на цьому каналі знаходилася *Малакладка*. *Велика кладка* перетинала головну течію річки.

Аби стримати тиск в районі кладки, було домовлено з бердичівською військовою частиною про закупівлю в них інженерного металевго моста-кладки для переходу населення через водойму. Жителі села, будівельники на чолі з Петром Степанюком, змонтували металеві лапи-стовпи, зацементували міст, зробили металеві перила.

Тож від 80-х років минулого століття і до нинішнього часу кладка у Воронівцях є постійною. Її уже не зносить весняна бурхлива вода.

Правда, мешканці села пробували змайструвати кладки-переходи біля свого городу. І такі кладки знаходилися біля Шлапака Івана Аркадійовича, Олешка Івана Трифоновича та ін., одна вони служили рік-два і Снивода розправлялася з ними, руйнувала, забираючи дощаний настил. Тож вислів «йти до кладки» означає у селі йти до металевої споруди-моста, яка сполучає береги - Видумку і Село.

Клин. Місце на лівому березі Сниводи, яке в попередні часи власником Воронівець Петром Івановським використовувалося як подвір'я, було маєтковою територією із найрізноманітнішими прибудовами, квітниками, садами та ін. У 20-і роки минулого століття радянською владою ця земля була виділена під забудову та городи.

Нині ми вживаємо давню назву заїжджого двору *Видумка*. З лівого боку у напрямку *Мар'янівки* й знаходиться т.зв. *Клин*.

Тут у попередні часи збиралася череда перед випасом. Певний час на цій місці поселяни влаштовували обмолот житньо-пшеничних снопів, проводили толоки, на яких місили глину і носили її для будівництва помешкань.

Після війни, наприкінці 50-х років землю роздали жителям для городів. Нині власником є Гончарова Г.О.

Коли з висоти пташиного лету подивитися на цю місцину, то вона має форму великого клина, а дорога біля криниці утворює велику літеру «А». До речі вказана криниця є однією з перших при заселенні *Видумки*.

Ковбаня. Велике заглиблення на Сниводі за 150 метрів од Сплавка, на коліні річки при течії зі східного напрямку на південний. Житель села Дорош Н.С. розповів, що слово «ковбаня» утворилося від слова «калабаня», тобто поглиблена місцевість. Це дійсно так.

Звідки взялася глибина? При зміні русла ріки за 200 метрів біля Сидорової ями вода на згинах русла завжди вирувала, заглиблюючись у дно. В результаті утворилося досить велике заглиблення, яке й назвали *Ковбаня*.

Із дитинства пам'ятаю, що у цій місці ніколи не росло біле і жовте латаття, кропивка, які оточували плесо зусбіч. Тут була моя перша дитяча рибалка, тут навчався плавати, ловити у річці молюски-черепахи для качок.

А ще неподалік допомагав бабусі мочити коноплі, на березі стелити полотно і пильнувати аби кляті гуси не забігли на нього. А взимку саме тут видовбував ополонку аби мама прополоскала випрану білизну...

Всього й не згадаєш. Тут виріс я, проводячи дні у різних змаганнях, розвагах. Навчання в школі, студентські вакації, перші сплески кохання... Все відбувалося неподалік Сниводи. Адже став на крило і пішов у широкий дорослий світ також звідси. Тут на горбочку споконвіків жили мої родичі, батьки, сестри. Знайома кожна гілочка, кожна виямка на дорозі чи на узбережжі. Пам'ятаю і цім місці давню Вишневу криницю, з якої вся сім'я, і не тільки наша, пила цілющу водичку.

Нині на Ковбані води надто мало, лише протікає малесенький брудний чотириметровий по ширині потічок. Усе занедбано «господарюванням» Уланівського рибного підприємства. Щоосені викидається ним зі ставу сотні тонн ставкового мулу, який помітно осідає на дно, піднявши його на значну висоту.

Тепер через Ковбаню перебродять не то що люди, а навіть качки та гуси. Ще кілька років такого ставлення до водної артерії і Сниводи, як такої, просто не стане. Дуже прикро!

Коловорот. Місцевість, що в минулі часи знаходилася біля нинішнього в'їзду на тракторний (польовий) стан. Тут було поле, через яке пролягали дороги до Чернятинців, Пустовійтівських Кузьминів та ін. До Уланова дороги не було, лише стежка на березі Сниводи сполучала наше село з містечком. Потрібно знати, що Коловорот (Круговорот) сонця позначали свастикою. Назва *свастика* – символ, під яким розуміють рівнораменний хрест із загнутими вліво-вправо кінцями.

Поклоніння свастиці означало поклоніння Сонцю – джерелу всього живого на землі, поклоніння світлу, вогню. Свастика несе в собі надзвичайно сильну енергетику.

Давні люди визначали такі місця на землі і старалися саме на них влаштовувати священні дії. В урочищі Селисько пошуковцем Попівським С.А. віднайдено уламок давнього медальйона із зображенням лівосторонньої свастики. *Ось ця реліквія.*

Це зображення і є символом сонця, знаком світла, первинного вогню, Святого духу, життя і щедрості. Рух повітря (духу) не можна передати інакше ніж через символ свастики. На санскриті «Свасти-Аста» - означає : «Хай буде блаження всім»! Тому й поклонялися свастиці всюди. Як правило, Свастика, Коловорот, Круговерт, Коловрат та інші назви в давнину означали одне і те ж.

Тому у таких місцях наші предки ставили рівнораменний хрест. Це було святилище богу Ярилу чи Сварогу. Християнська церква на початку

минулого століття у цій місці, біля польового стану, поставила хрест-фігуру. Але в радянські безбожні часи хрест зруйнували атеїсти, а відтак, сама назва *Коловорот* почала втрачатися, знакати з побуту та вжитку селян. Нам відомо, що у Воронівцях було кілька місць із назвою *Коловорот*.

По районі їх також чимало, наприклад, у Рибчинцях при в'їзді у село. Тобто перехрестя доріг утворювали оту свастику. Подібність і у назві урочищ Низькі і Високі Зворота, про які окремо йтиме мова.

Корчма. Знаходилася на правому березі річки Сниводи, через дорогу від хати Анатолія Семерика. Тут неподалік знаходився водяний млин, сукновальня, олійня, крупорушки... тож люду в цій місці було завжди багато. А, відповідно, корчма – це є місце (заклад) для продажу горілки, їжі та відпочинку подорожніх. Це було місце, де можна зустрітися з товаришами, обговорити різні справи, обмінятися новинами та ін. переконаний, що корчмарями працювали виключно люди єврейської національності, які досить відповідально ставилися до своїх непростих обов'язків.

Цілком ймовірно, що по вихідних днях тут була й музика, лунали пісні тощо. Характерно, що в *корчмі* вкладалися найрізноманітніші договори, запивався могорич. Часто тут молодих хлопчаків приймала старша братія в парубки та ін.

Але разом з тим, *корчма* завжди асоціювалася із місцем зла, біди та нещастя. Часто саме тут пропивалися останні гроші, вчинялися бійки та грабежі. Нині це місце пустує, росте трава Попівського Станіслава.

Кравцеве озеро. Озеро-ставок на Криворудці. Назву Кравцеве тримало за часів радянської влади. Після розподілу панських земель під час більшовицького Декрету про землю, сінокісні угіддя дісталися жителю села із прізвищем Кравець. Хто це був – установити не вдалося. Старожили не пам'ятають цього власника. Але, що він навкіл озера косив сіно і ловив рибу – пам'ятають. Коли сталося усупільнення колгоспом цього сінокісного угіддя – невідомо. Однак назва ще йц нині побутує серед старшого покоління селян. У окремі дощові роки озеро переповнюється водою і окремі орендарі пробували в ній розводити та утримувати рибу. Проте останніми роками влітку вода почала взагалі зникати, пересихає не тільки струмок до озера, а й сама водойма. Пам'ятаю свої молоді хлоп'ячі роки, коли аж сюди приходив ловити рибу. Її тут було багато, але вся озерна риба маленька за розмірами.

Криворудка. Велика за розмірами низовинна улоговина, через яку протікає невеличкий струмок зі ставка від Лознянського гранітного кар'єру. У давні часи на цій притоці було влаштовано три невеликі ставки. Впадаючи у Сниводу, притока збирає воду біля колишнього ставка у Воронівцях. Назва «Криворудка» напевне, виникла від кривого напрямку

течії. У народі цю назву носить не тільки долина, але й вказана притока – струмок. Її довжина біля двох кілометрів. *Криворудка* славна тим, що це є природне пасовище для воронівської худоби. Тут пасуться череди зі всього села. До Криворудки належать і менші географічні об'єкти зі своїми власними топонімічними назвами. Серед них, наприклад, Андрієва долина, Кравцеве озеро та ін. тут на Андрієвій долині переховувався у роки німецько-радянської війни мій батько, аби не бути вивезеним до Німеччини. Тут знаходиться величезний камінь, що колись у сиву давнину був спроваджений сюди язичниками івз певною метою. Можливо він був каменем для обрядів та поклоніння.

А ще, як говорить легенда, Криворудку у селі виорав плугом богатир коваль Кузьма, який запряг Змія у ярмо до плуга і проборознив ним землю. Але так як Змій пручався, рвався то в один, то в інший бік, то й борозна була кривою, нерівною. Напевне, у цій легенді щось є, адже не дарма Воронівці з глибини віків славилися ковальською справою.

Так чи інакше, а прізвищ пов'язаних із Кузьмою – покровителем кузні (ковальської справи) у селі й нині не мало: Кузьмук, Кузьмів, Кузьмич, Коваль, Кузніцов та ін.

І не дарма жителя села Миколу Михайловича Бойка прозвали Микола Коваль. Цей трудолюбивий мудрий чоловік все своє свідоме життя віддав роботі у кузні. Добре про це знаю, адже молотобійцем у нього працював мій батько Дорош Никифор Сидорович.

Зауважу й те, що на Криворудці у попередні радянські часи населення Воронівець мало сінокісні угіддя. Саме тут батько й навчив мене косити траву.

Курячий брід. На території річки Сниводи, зліва від Ковбані, у попередні часи був невеликий острів, який носив назву Сплавок. Узявся він, напевне, із долини, яку по низовині від дороги, пробила бурхлива весняна вода. Це якраз навпроти садиби Лебідя Василя Антоновича, учителя, військового. Саме він, утомлений після роботи в Уланові чи в інших місцях, теплими літніми вечорами купався у Сниводі, ставив мережки, аби впіймати для сім'ї кілька рибин. Ми, дітлахи, знали його як мудру і досить розумну людину, як тренера по футболу. Спме він у 60-і роки розповів нам, що перехід через воду на сплавок досить мілкий, що улітку кури перелазять на нього. Тож з роками й люди почали називати це місце *Курячий брід*.

Неодноразово автор цих стрічок перелазив на Сплавок із вудочками, неодноразово грався із хлопцями та копав водяники (болотні червяки) для рибалки саме тут. Вони водилися не в кожному місці, а тут були. Без них в селі ніхто риби не ловив. Через Курячий брід ходили жінки мочити коноплі чи вибілювати полотно на березі Сниводи.

Куток - це певна, дещо самостійна частина села. У минулому *куток* тягнувся на Видумці від громадської криниці біля Шлапака Петра на схід

аж до Лебідь Онисі. Такі кутки в минулому були гарними осередками сусідської єдності. Навколо них жваво формувалися молодіжні громади. Тут був свій співочий гурт та ін. Мешканці *кутка* становили основу толочної спілки, виступали учасниками та свідками усіх життєвих подій у сусідів.

Нині люди Воронівець майже не вживають слова *куток*, адже був влаштований прямий проїзд через поле на вулицю Польову, а відтак *куток* отримав продовження і втратив свою первісну назву. Хоча деякі люди похилого віку й нині говорять на цю місцевість *куток*.

Липина. Ліве узбережжя річки Сниводи на південь од села. У давні часи Липина своєю величиною доходила до Першого горба, далі простягалася Дубина. Назва Липина походить од великого липового лісу-гаю на березі річки та нинішніх полів при Долині.

Як оповідала старожителька Степанюк Явдокія Сидорівна, тут здавна росли віковічні липи і люди поблизу тримали свої пасіки. Останній із них Шлапак Яким, що жив на горбі, де нині Сенік Григорій. Він мав більше півсотні вуликів-довбанок.

Радянська влада реквізувала всю пасіку, а саме: мед з'їли, а вулики спалили.

Коли вирізали липові гаї? Невідомо. Однак є згадки, що їх знищили під час виробництва поташу. А це, відповідно, 17 – 18 століття. Проте назва Липина й до нині є вживаною жителями не лише Мар'янівки, а й усього села. Є ще одна версія походження назви. Нібито слово «липина» походить од лепехи, яку люди косили для своєї худоби. Проте така думка, мені здається, є хибною.

Липник. Досить велика ділянка при берегової землі на захід од Воронівець. У давнину тут, на правому березі Сниводи неодноразово виникали осідки. Залишки кераміки вказують на їх черняхівське походження, тобто I – V ст. н.е. на високій кручі Завальної Гори ці осідки були вразливими для ворогів, а тому часто зазнавали руйнації, а жителі – полону. З глибини віків ця місцевість носить назву Липник. Тут, за розповідями довгожителів села, в сиву давнину шуміли вікові липові гаї. І це дійсно так. Як підтвердження, прикопанні торфу на ставиську, при осушуванні останнього, люди постійно натикалися на велетенські (більше одного метра в діаметрі) липові пеньки. Вони достатньо зістарилися і були надто крихкими. Навіть при ловлі риби можна натрапити на пеньки досить великих діаметрів. Липи росли лише у прибережній зоні, вище знаходилося родюче орне поле. Тому населення старалося при небезпеці ховатися в заростях дерев, кущів та очерету.

Неподалік Липника знаходиться досить велика могила-курбан. Є думка, що ця місцевість також тримала удар під час битви 1362 року на Синій воді (Сниводі). Чорні археологи тут прозондували кожен квадратний метр землі.

Лози. Місцевість, зо знаходиться на південь від греблі, де у 1845 – 1890-х роках були найрізноманітніші альтанки, фонтани, басейни та відпочивальна зона. Власником маєтку був Петро Івановський – голова верховного суду у Києві та його донька Кароліна Івановська. Тут були висаджені декоративні дерева, об лаштовані водойми з теплою і прохолодною водою, плавали лебеді, прокладені доріжки. Саме тут великий Ференц Ліст працював над циклом музичних творів «Колоски з Воронинець». Тут зустрічався з мешканцями села, записував пісні наших пращурів.

Після Жовтневого 1917 року більшовицького перевороту ця місцевість довгий час служила місцем відпочинку молоді і дорослих. Тут грала скрипка і мандоліна, сопілка і бубон троїстих музик.

Невдовзі східці, альтанки та скверики, різні споруди та переходи владою знищено, зруйновано, рознесено. Все, що змуровано з каменю використано для будівництва колгоспних фермерських приміщень: конюшні, корівника та ін.

Великий відпочинковий острів, обведений рукавами річки Сниводи, перетворився із мальовничої території на зарослий лозами та дикоростучою рослинністю шмамок землі, куди рідко хто навіть худобу виганяв.

Для виготовлення кошів населення Воронівець у цій місці заготовляло лозу, а з часом тут паслися гуси, ходили качки. Інколи жінки неподалік мочили коноплі. Ще пізніше, через Сахватову долину сюди самотійно прямувала колгоспна худоба на пасовище. Млин перестав працювати, отже руху води майже не відбувалося, а тому колись піщане дно Сниводи почало посилено замулюватися, заростало дикорослою рослинністю.

Та назва «Лози» міцно вчепилася у це гарне, колись окультурене місце.

Льодовня. Неподалік панського Огрудку, на місці нинішнього городу Підсудієвської А.В. знаходилася в минулому льодовня. Старожил села Григус Павло Данилович, 1898 року народження, розповів автору цих стрічок, що володіння селом власником Петром Івановським і його доньки Кароліни, у цій льодовні лежали навіть у найбільш спекотні дні великі брили криги. Вони слугували природним холодильником для збереження продуктів, особливо риби і м'яса. Кригу для льодовні організовано заготовляли на сниводі у січні-лютому зразу ж після Водохреща. Лід подавали також до напоїв, як охолоджувач.

Часи, відколи радянська влада почала масово руйнувати панські споруди, для льодовні були надто плачевними. Її частково розібрали.

Пам'ятаю, йдучи у 1958 – 1959 роках до першого класу повз льодовню, ми, дітлахи, бігали по яблука чи груші, що росли неподалік. Тут бачили чимале цегляне підвищення, яке відлунювало при постукуванні пустотою. Яка доля льодовні – невідомо. Проте знизу біля Сниводи довгий час знаходилися дві невеличких заводи, де у воді валялися маленькі відшліфовані камінчики, явно не місцевого походження. Вони привезені від моря чи гірської ріки. Одного з них довго носив у кишені, аби стирати з

ніг засохлу грязюку при митті, котра глибоко повлазила в шкіру від роси та пилюки. Тому місце льодовні запам'яталося.

Мар'янівка. Із часу утворення Воронинської слободи (15 ст.) південно-східна околиця села заселена вільними людьми. У 17 ст. ця місцевість почала носити назву Мар'янівка. За легендою і переказами старожилів назва походить од імені жінки Мар'яни, яка проживала в цій місцині і була в деякій мірі володаркою осідку. Ймовірно йдеться про Мар'яну Богушіву.

За дослідженнями палкого поціновувача історії, художника і патріота села Євгена Протор'єва, 1924 року народження, існує легенда. (Див. у окремому розділі).

Що ж до нашої Мар'янівки, то до 1935 року поселення мало статус невеличкого села. Тут працювала Мар'янівська школа, медичний пункт, вітряки-млини, цегельня, читальня та ін.

І ще одна заувага. Дехто зі старожилів Воронівець вказує, що назва Мар'янівка походить од імені жителя цього великого осідку Бойка Мар'яна, якого під час німецько-радянської війни була забрано на роботи в Німеччину, звідки він не повернувся. Десь загинув при невідомих нам обставинах. Адже живуть і нині родини Мар'янишиних тут.

Однак це не так! Мар'янівка вже давно існувала до війни 1941 – 1945 років. І знахідки монет у цім краї відомі з часів діяльності Мар'яни Богушівой.

Метів горб. Рельєфне підвищення землі на лівому березі Сниводи, що знаходиться біля вулиці Лісової. Старожил села, Степанюк Микола Трохимович розповів, що Меть Іван Степанович після війни поселився у цім красивім та мальовничім місці. Біля його садиби й був оцей горб, на якому населення випасало свою худобу. Подейкують, що горб – давня якась могила, що з роками значно запала й осіла. Звичайно, тут неподалік, неодноразово проходили сутички з татарами, де рядом був перехід-брід, пізніше місток через Сниводу. Тож це підвищення може бути й давньою могилою. Так чи інакше, а Метів горб і нині вивершується над городами та садибами краян.

Тут у багатодітній родині працелюба-тракториста Метя Івана Степановича зросли і вийшли в широкий світ прекрасні діти: Михайло, Петро, Микола, Лідія, Галина, Ганна, Тетяна. Наприклад, найстарший з них Михайло Іванович, 1947 року народження, працював головою Хмільницької районної Ради, Головою Хмільницької райдержадміністрації, займав також інші великі посади у районі. Нині невтомний трудівник працює на посаді потужного в районі елеватора. Гарними трудівниками є вся родина Метів.

Міст на Пагурці. Знаходився на північ од села Воронівці, навпроти вулиці Лісової у Пагурцях. Тут міст існував із незапам'ятних часів, задовго до заснування села із назвою Пагурці. Ця місцевість отримала бурхливий

розвиток ще з глибини віків, наприклад, із часів черняхівської археологічної культури, а може й ще раніше. Часті знахідки на воронівських і пагурецьких полях римських монет I – V ст. н.е. про це яскраво свідчать.

Дійсно, для перевезення вантажів потрібно було переправлятися через водні перешкоди. Тут протікає досить велика доплаврічки Сниводи Витекла (Витхла). У цім місці, а воно є найвужчим, звичайні стовпи закріплені з двох боків ріки були надто надійними опорами для мосту-переправи на протилежний берег. За цей міст точилися гострі сутички із ворогами. Про нього знали кочівники, особливо пізніші – татари.

Вказаний міст тісно пов'язаний із подіями 1362 року на Синій воді (Сниводі). Недарма тут «чорними археологами» віднайдено чимало наконечників стріл, дротиків, бойових сокир XIV ст., а також бронзові лусочки від панцирних кольчуг.

Пізніше, за литовського володарювання сюдою також проходили човнові валки зів збіжжям до Південного Бугу. Та з часом, із падінням рівня води, річковий порт у цім місці припинив свою діяльність. Натомість було збудовано новий порт-Зарічок нижче за течією Сниводи.

Проте тут біля *мосту на Пагурці* віднайдено «пошуковцями» багато олов'яних куль од мушкетів та пістолів пізнішого часу. За Російського самодержавства, цей міст нанесено практично на всі мапи Подільської губернії та конкретно Літинського повіту. Нині мосту немає. Із відкриттям переходу через насипну дамбу у Воронівцях та дороги від Лозни до Уланова, весь рух транспорту проводиться на цій дорозі. Тобто спрямовано рух зі сходу не через Пагурці, а через Воронівці.

Пізніше Уланівська рибомеліоративна станція, для переходу на протилежний берег охоронників ставу, зробила невеличкий місточок-кладку, поставила заставки для спуску води. Сюдою проходить населення для сполучення між Пагурцями та Воронівцями. Проте давня назва «*Міст на Пагурці*» відома багатьом допитливим краянам.

Місток. Знаходився на віддалі 200 метрів од Ями. Тут рядом жила сім'я Ганки та Маньки Ющихи. Тому й говорили: «Місток біля Ющихи».

Дорога з Хуторів Кривошійнських і Мар'янівки вела до містка через Сниводу на протилежний правий берег. Звідси вона пролягала до Уланова. Саме сюдою люди їхали ранесенько і у Пиків на базар. Дуже часто, коли весняна крига зносила містка, люди вбрід переходили річку на Труші. Тут дійсно було досить мілко. Перебрадили всі: і чоловіки, і жінки, і, навіть, діти, котрі бігли до Мар'янівської школи. Десь у 20-і роки минулого століття влада почала наміряти землю на заселення Видумки. Тож дорогу було уздовж Сниводи продовжено до Видумки. Звідси вона бігла до кладки, де також можна було перебратися через річку.

Однак люди ще довгий час старалися переправлятися на протилежний берег біля вказаного Містка. Переправлялися на конях, їхали волами, навіть улітку волами везли сюдою сіно до ферм з Дубини чи Липини. Від

тих далеких часів XVII – XIX століть до кінця XX століття в народі в пам'яті вкарбувалася назва *Місток*, яка живе й понині. Правда, трішки лівіше, керівники колгоспу «Дружба» були змайстрували кладку, аби працівники ферми могли швидше добиратися на годівлю та доїння худоби. Однак, кладка проіснувала кілька років і її зірвала весняна вода. Тож продовжувати й далі будувати дощані кладки було марною справою.

Із вказаного Містка нині видніють лише кілька великих камінців, що знаходяться біля берега. Місток залишився лише в пам'яті населення.

Міська Дубина. Знаходиться місцина у Головині, тобто на південно-західних полях села Воронівці. Назва походить від містечка Уланова. Уланівські власники засадили покинуті незаймані землі дубняком. Ліс виріс і став досить великим та розкішним. Місцевий поміщик Август Мазурака продавав звідси дубову деревину на будівництво панських палаців та масткових споруд.

Жителі Уланова, Воронівець збирали у Міській Дубині гриби, ягоди, хмиз, згортали листя для своїх потреб. Старі діси з роками вирізали. Натомість у 30 – 40-х роках і пізніше минулого століття місцевість засадили липою, соснами та частково дубом. Площу посадки з часом ще більше розширили. Так утворився у Міській Дубині Уланівський лісок.

Млин. За переказами та деякими архівними даними млин у Воронівцях збудовано у 1845 році. До цього часу населення мололо зерно на борошно у вітряках, що стояли на воронівській Хуторянщині (три вітряки) та північних землях сусідніх Чернятинців (два вітряки).

Голова Верховного суду у Києві Петро Івановський, збудувавши розкішний палац у Воронінцях, аби об'єднати свої володіння нав лівому і правому березі Сливоди в одне господарство, почав споруджувати велику дамбу по перекриттю долини річки, довжиною біля половини кілометра. Щоденно волами з місцевого лісу возився верхняк на дамбу. Її також зміцнювали вапняковим каменем, який видобували також у лісі. Разом, на правому березі, де неподалік річка Витекла впадала у русор Сливоди будувався кам'яний млин. Тут же для млина вимуровано опуст-шлюз для роботи водяного колеса. Однак весняні бурхливі потоки своєю силою неодноразово проривали дамбу і сполучення двох берегів порушувалося. Ще кілька разів вода біля Жовтого виру робила свої промиви, але зміцнивши більше дамбу прорив води припинився.

Млин був досить потужним. Вся округа молола тут своє збіжжя. Тижднями стояли підводи біля млина аби змолоти на якісне борошно. Невдовзі поставили у млині різні круподерки та драчки, потік людей збільшився. Влаштували сукновальні та олійні пристрої, неподалік побудували двоповерховий магазин-амбар, де зберігалося панське зерно. Привезли потужний петель для виготовлення борошна високого гатунку... (Його пізніше радянська влада віддала у Сальницю, де завідували млином євреї).

Матеріали Київського державного архіву повідомляють за 1906 рік ще такі подробиці:

«В селе Воронинцах, в ночь на 1 января сгорела от поджога вальцовая мельница, со всем внутренним устройством и машинами, принадлежавшая местному землевладельцу Константину Кнорингу и находившаяся в орендном содержании в мещанина местечка Уланова Цудика Киневского. Убытка причинено на 30 тысяч 40 рублей. Виновные не найдены».

«В селе Воронинцах в ночь на 1 сентября от удара молнии возник пожар, который уничтожил магазин с хлебом на сумму 2тысячи 665 рублей».

Для роботи млина воду у ставку ніколи не спускали. За радянського безладдя до війни млин майже не працював. Після війни, за почином колгоспників села Березни, у млині встановили динамомашину для виробництва електроенергії для потреб колгоспу імені Калініна. Невдовзі електрика прийшла також у деякі домівки воронівського люду.

Після війни мельниками у селі працювало багато селян. Усіх назвати практично неможливо та все ж, Лебіль Нестор, Лебідь Матвій, Шакула Макар працювали найдовше.

Нині гарну давню споруду використовує житель села Попівський Станіслав. Крім невеликого помелу зерна на товч - приміщення використовується для ремонту деякої техніки. Проте руйнування споруди часом проходить посилено.

Низькі і Високі Зворота. За розповідямистарожила Воронівець Шлапак Христини Яківни, 1926 року народження, давній шлях із поселення Кузьмини у Пустовійтах до Воронівець проходив по землях, де стояли (знаходилися) Низькі і Високі Зворота. Чому така дивна назва воріт? Напевне тому, що десь неподалік стояло на цій території давнє язичницьке святилище.

Пройшовши ворота, людина очищалася від гріхів та скверни і йшла далі своєю дорогою. А далі, за яких 150 – 200 метрів був Коловорот. Християнська церква на початку минулого століття на вказаних святих місцях – отих Низьких і Високих Зворотах, поставила рівнораменні хрести. Але радянські безбожники безжально знищили їх. Лише в народі на довгий час залишилася в пам'яті назва воріт. Більше того, нині навіть цю місцину називають Зворотами.

Зрозуміло й те, що Низькі Зворота знаходилися у долині, а Високі - на деякому рельєфному підвищенні.

Ці відомості про Зворота старожителька пригадала, аби молоді покоління не забували про красу назв рідного батьківського краю.

Давно немає дороги з Воронівець на Пустовійти, але красива назва приємно доповнює топонімічну палітру Воронівець. Зрозуміло, вона своєю таємничістю світить нам з глибини віків, заставляє задуматися, оглянутись,

дослідити, при можливості, свою призабуту минувшину. Адже всі ми – звідти!

Могили. Назва *Могили* характерна лише для земельного насипу, знаходиться за 20 метрів на південь од Денисового озера. Тобто неподалік мівця, де керівник господарства в минулому В. Грабовський розпочинав будівництво нової школи. Ще одна «Могила» знаходиться неподалік од старої *дробарки*, на землях нині городу Полонського Михайла Івановича.

У ряді документів, а надто у «Трудах Подольського историко-статистического комитета» за 1901 рік говориться, що згадка про Воронівці йде від 1508 року. Тут неподалік села відбулася битва з татарами, яких наголову розбив львівський каштелян Ян Кам'янецький зі своїми загонами. Біля двох тисяч татар полягли у цьому бою. В результаті битви мертвих воїнів обох сторін було схоронено у цих могилах.

Вдячні жителі села, вшановуючи подвиг славних предків, через своїх депутатів нарекли у 2016 році прибережну вулицю іменем Яна Кам'янецького – відважного керівника, який славно обороняв край від поневолення. Тобто, дякуючи цьому повідомленню, у документах уперше зустрічається назва нашого села Воронівці. Саме звідси ми ведемо свій відлік часу згідно рішення ЮНЕСКО. Тож хай воронівчани твердо знають, хто воював і проливав кров за їх село і чиї нетлінні могили ще помітно вивершуються над полями.

Однак слово *Могили* включає в себе й могили-поховання на території інших земель Воронівець. А саме, є ряд могил на Хуторянщині, під лісом, на Липнику, на Селиську, Головщині, Скаржинцях та ін. Для нас є важливим встановити їх і оберігати законодавством України, як пам'ятку певних подій пов'язаних з історією краю.

Нова земля. Чимала ділянка воронівських земель, що знаходяться злів за Галавщиною, тобто за річечкою. Ця територія у минулі часи була необробленою, зарослою лісом та кущами, а після вирубки дерев – суцільними чагарниками. Після рекультивації, обробітку ґрунту, появився досить великий шмат нових не зайнятих сільськогосподарськими культурами земель. Вланики Воронівець назвали цю ділянку «Новою землею». Так назва й тримається на вустах сільського населення.

На планах земель, що належать до відання Уланівської сільської ради, ця територія розпайована серед воронівських мешканців, які здають свої наділи в оренду.

Огородок. Слово має польське походження від слова «град». Недарма у Польщі було місто Грудек. Але означає це слово для нас іще з до татарської доби не просто поселення, а огорожене і певним чином укріплене поселення. Укріплення вимагало багато часу і зусиль. Тож у більшості стіни граду були дерев'яними. Пізніше їх робили кам'яними. У «Географічному словнику королівства Польського» наголошено, що

власники давніх Воронівець пристосували для зміцнення селища навіть два до монгольських оборонних вали. А ще пізніше у документах бачимо поселення Вороничів уже городищем. Отож центром цього городища й був Огрудок.

Нині це місце, де стояв двоповерховий палац власника Воронівець Петра Івановського та його доньки Кароліни Івановської-Вітгенштейн. Тут товстим кам'яним муром було огорожено весь палацовий двір-маєток із численними прибудовами та спорудами господарського призначення. Кам'янь для цього видобували у місцевому лісі, перевозили і мурували.

Перший поверх палацу був кам'яним, міцним і здавалося довговічним. Отож Огрудок – це ніби кремль, тобто центральне головне місце, споруда увказаному городищі.

Слід нагадати, що у попередні роки-століття це місце було досить важливим для власників поселення. Цілком ймовірно, що саме тут знаходилися й попередні сідлища володарів. Недарма ж тут віднайдено залишки поржавілих наконечників списів та дротиків. І що характерно – металеві белти, тобто наконечники до куш (арбалетів). А це яскраво свідчить про середину 14 століття і Синьоводські події на терені поселення.

У пізніші часи тут неподалік Огрудку стояла корчма і заїжджий двір – видумка, остання стала назвою масиву й по цей час.

Із більшовицьким переворотом у 1917 році радянська влада знищила і зруйнувала все, що належало до поміщицької власності. Палац і будинки прислуги, господарчі споруди, мури огорожі та східці до Сниводи – все було розібрано для будівництва конюшні, корівників та інших приміщень. Розібрано й знищено було й храм Вознесіння Діви Марії, а також біля храму величні могили-усипальниці. Натомість у 20 – 30-х роках це запустіле місце віддали для заселення воронівчанам.

У 2008 році, на 500-у річницю села на Огрудку, за ініціативою автора цих стрічок, місцевий скульптор Микола Петрович Шакула, власним коштом виготовив пам'ятний знак всесвітньо відомому музиканту, віртуозу і композитору Ференцу Лісту. Тут проживав певний час великий Маєстро, тут він створив цілий цикл світових музичних творів під назвою «Колоски з Воронівець» (Див. книгу М. Дороша «Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн: драма великого кохання» Вінниця, 2011).

Завдяки його творам про Воронівці знають у Вінниці, Києві, Парижі, Римі, Відні, Будапешті та інших містах. Світ узнав про невеличке мальовниче село на берегах Сниводи, його чудові природні краєвиди...

Вулицю із безликою назвою Набережна, депутати сільської ради назвали іменем композитора Ференца Ліста. Недарма й Надзвичайний Повноважений посол Республіки Угорщина взяв участь у відкритті пам'ятного знаку. А й дійсно, одна справа жити на якійсь непримітній Набережній і зовсім інша – на вулиці зі світовим ім'ям - Ференца Ліста. Будьте ви в Америці чи у Європі, Австралії чи Японії, але про твори написані Ф. Лістом у Воронівцях знають у кожній цивілізованій країні.

Та врешті-решт, жим жителі цієї вулиці могли б подивувати будь-яку іноземну туристичну делегацію, або ж пересічного громадянина? Тим, що на відміну від отих тисяч Набережних по всьому світові, тут проживав великий музикант Ференц Ліст.

Однак у 2016 році, із незрозумілих причин, мешканці цієї вулиці повернули собі назад оту безлику безособову, непримітну назву. Що ж, «радянське забамбулення», як писав щирий патріот України Левко Лук'яненко, ще міцно сидить у затурканих головах нашого населення.

Великий Українець Олександр Довженко писав: «Народ, який не знає своєї історії – є народ сліпців». Будьмо ж не яничарами, а патріотами своєї рідної землі. Бо яке місце для нас найкраще? Хтось уявляє ліс, річку, або ж завітчане поле. Але чому тоді так ніжно тріпоче серце при згадці про старе дерево, наприклад, на Огрудку чи скромні-скромні квіточки – нагідки, що ростуть біля материнського порогу? Мабуть, що серце приростає до рідної землі, яка випестила тебе і яку ти грів своїм серцем. Це тепле почуття рідного і близького нам куточка батьківської землі для нас є вічним. Земля-матінка народила нас, вона й прикриє в останню хвилину. Любімо й поважаймо її.

Олешкова руда. Назва походить від прізвища власника Олешка. Після падіння кріпосного права в Російській імперії мешканцям Воронівець роздавалися землі віддалені від панського двору. Ці угіддя знаходилися у місцях біля сінокосів, пасовищ, на при долинах та ін. на північний схід від господарчого двору власників Івановських, з правого боку від дороги на Тараски, знаходиться й нині сінокісна руда., яка вже де-не-де поросла лозняком. За спогадами старожила Воронівець, мого батька, Дороша Никифора, 1923 року народження, саме ця долина, що тягнеться від лознянських мочарів, була надана у власність Олешкам. Останні займаю якусь невелику посаду при поміщицькому дворі на Огрудку.

Таке дійсно могло бути. Адже родина Олешків уже багато літ проживає у Воронівцях. Ми добре пам'ятаємо Трифона Олешка, його сина Івана та інших одноплемінників. Нині у селі проживають нащадки тої працьовитої людини, якій у далекі роки позаминулого століття дали у власність вказану руду. На жаль нащадки нині не відають про походження цієї назви від їх роду. Це прикро.

Олійникова кладка знаходилася навпроти жителя села Івана Олійника. Вона слугувала для переходу через Річечку Батіжок, притоку Сливоди, на протилежний берег. Саме сюдою переходила вся сім'я Олійників. Сам господар працював охоронником (побережником) воронівського лісу. Саме він й змайстрував кладку. У минулі часи нині лознянський ліс був поділений між Лозною, Воронівцями та Хуторами Кривошійнськими. Кожна оця лісова ділянка мала своїх лісників.

Населення Воронівець при поході до лісу користувалося кладочко біля Степанчика, або Миколи Маринчиного, як казали в минулі часи. Однак

побережник і там ловив людей із в'язкою хмизу, або мішком пеньків. За все бралася відповідна плата. Нині кладочка знаходиться навпроти помешкання Степанюка Петра Миколайовича, яку він змайстрував із відпрацьованого гноєтранспортера. Вона влаштована аби добиратися до свого городу на протилежному березі річечки.

Олійникова сажавка. Назва походить від прізвища власника – Олійника Івана та його сина Миколи. Родина Олійників проживала на вулиці, що нині носить назву Лісова, біля річечки Батіжок, притоки Сниводи, котра витікає з-під Лознянських дібров. Місцевість носить сільську назву *Широка Руда*. Тут здавна населення на лівому березі копало торф для своїх потреб. Саме у такому торф'яному ґрунті й була викопана водойма.

У 60 - 70-і роки минулого століття сажівка мала досить пристойний вигляд, обгороджена вербняками, мала шлюз для випуску чи регулювання рівня води. Розміри її приблизно 6 на 8 метрів. Пам'ятаю її з дуже чистою, прозорою водицею, де на глибині поновано колючий дріт, аби бажаючі полакомитись чужим добром не мали змоги у\це вдіяти. А ще пам'ятаю чималу кількість карасів, линів, та білої риби, що вільно розгулювали у сажівці.

Нині вказаної сажівки немає. Інші люди обробляють колишній Олійників город та косять на березі трави.

Осташевський яр. Як вказував старожил Воронівець, палкий патріот села, Протор'єв Євген Семенович – Осташевський яр знаходився на Хуторянщині – це на південний схід од села. За його словами, у середині 19 століття, у цім місці з лісу виходили розбійники, які грабували прямуючих у Пиків євреїв.

Назва яру походить од прізвища власника, котрий осів неподалік, косив сіно для своєї худоби, господарював. Нині вказана земля знаходиться на початку спуску від лісу по дорозі на Хутори Кривошиїнські, з правого боку. Раніше Осташевський яр був у чагарниках, які вирізав господар і окультував землю. Як орна земля, яр нині щороку розорюється. Цими територіями нині володіє на правах оренди воронівчанин Степанюк Микола Петрович. Він засіває пшеницею, ячменем та іншими культурами землі Воронівської Хуторянщини.

Патронат. На початку 30-х років більшовицька влада продовжувала проводити розкуркулення і колективізацію сіл. Часто-густо до куркулів приписували всіх, хто не мав намірів йти в колективні об'єднання. До таких приписали й сім'ю Григуса Павла Даниловича, простого селянина в якого забрали все, повибивали вікна, зняли двері і всю сім'ю взимку вигнали з хати, а через кілька днів відправили на Далекий Схід.

Павло Данилович автору цих стрічок розповідав: «Прийшли п'яні вночі, зняли з завісів двері, кинули собі на підводу, побили всі вікна, зламали піч,

пограбували, роздягнених вигнали посеред зими на вулицю, навіть ряденце з-під дитини їй те витягли і забрали з собою. А далі – довга-довга дорога на Далекий Схід».

Настали складні голодоморні 1932 – 1933 роки. У Воронівцях померло мученицькою смертю понад 850 жителів. Партійні лідери вказували на людодіство у селі, звітували про велику смертність. І тоді, аби трішки виправити складне становище, у хаті Павла Григуса керівники влаштували патронат. Це заклад для дітнй-сиріт, батьки яких померли з голоду. Не всіх туди брали, але головне те, що там варили і давали дітям раз на день якесь їдло – баланду із гнилої капусти чи смердючих огірків.

Отой патронат урятував не одну дитину. Про це розповіла сільська жителька Григус Ганна Степанівна, 1914 року, бабуса моєї дружини. Вона працювала певний час у цім патронаті.

Відбувши заслання, сім'я Григуса П.Д. повернулася до Воронівець, вступила в колгосп і їм повернули хату.

Перший горб. Знаходиться на лівому березі річки Сниводи, на південь од Воронівець. Дане підвищення відгороджує масив Липини від Дубини. Так, як він є першим од села, то ж і носить таку назву.

У минулі часи вказаний горб був вищим, але ерозія та інші природні умови, надто вивітрювання, помітно знизили висоту. Нині горб над гладінню річки вивершується на висоті 12-15 метрів. Він усуціль із каменю. У свій час, при формуванні річкової системи, потужні потоки на своєму шляху стесали кам'яну гранітну грядку, яка перегороджує нинішню річкову долину. Тож і вивершується вказане підвищення своїм гранітним чубом, нагадує перехожим про силу і можуть. Трішки поодаль від основи горба знаходиться поле. Обробляє його підприємець Микола Степанюк.

Перший ставок. Другий ставок. У минулі часи територія воронівських земель на північному сході, яка нині носить назву *Хуторяницина*, була досить активна у заселенні та осілости. Тут є кілька місць зі слідами давніх осідків. На цій території видобували поташ, робили деревне вугілля, гнали дьоготь, вирощували хліб й до хліба.

На кордоні земель їх Хуторами Кривошійнськими нині знаходиться досить глибокий ставок, утворений із невеликого струмка. Свій витік має цей ставок у повноводну Сниводу.

Саме на звивистому витoku у минулі часи знаходилися ще два облаштованих ставки. Хто був їх власником, узнати не вдалося. Однак сліди давніх загорождень і опустів можна легко помітити.

Нині ця місцевість густо поросла деревами та кущами. Більше того, свої майстерно збудовані загати влаштували бобри, що знайшли привілля, припливши зі Сниводи. Вони утворили завали із дерев та кущів. Успішно прижилися та істотно збільшили популяцію.

Печисько. На початку вулиці Лісової, нині на місці хати Протор'єва Євгена Семеновича, у позаминулому ХІХ столітті була сільська цегельня. На межі з садом Дороша Василя Трохимовича було місце, де проводилося обпалення цегли. Воно являло собою величезну піч, куди сажали сирівку на випалення. Зруйнована піч на початку ХХ століття місцевими активістами. Саме це місце й носила у давні часи назву – плечисько.

Півньове озеро. Нині – невеличке озерце, що знаходиться на східній частині Воронівець, неподалік од колишньої автобусної зупинки «Діда Макара». Є дві версії походження назви. Перша - від прізвища власника сінокошу навкіл водойми. Він проживав неподалік і носив прізвище *Півень*.

Друга версія – від жовтих ірисів, тобто весняних квітів, яких в народі завжди називали *півниками*.

Дійсно, й нині жовті іриси, котрі занесені у «Червону книгу» Вінниччини, щороку навкіл озера розквітають. У озері раніше й риба водилася, гніздилися дикі качки і навіть лебеді. Нині уся площа водойми заросла луговою рослинністю, горозою та очеретом.

Піщана Коса. Знаходиться місцевість на правому узбережжі ставу, навпроти колишньої Зюкової вулиці. Це досить чимала піщана територія, яка оголяється під час осінніх щорічних спусків ставкової води. Так як водойма створена на основі запрудження річки Сниводи, то рух течії постійно наносить піщано-мулисті відклади на це місце.

Піщана Коса досить тверда, по ній надійно можна пройтися, ноги не вгрузають у відклади. Рибалки це місце використовують для налагодження снастей перед виловом риби. У різні роки розміри Піщаної Коси змінюються в обидві сторони. Напевне це тісно пов'язано з рухом води у руслі ставу.

Поплавок. Невеличкий острів на місцевому Уланівському ставку. Із підняттям рівня води, при створенні, так званого, Уланівського моря, це місце-підвищення стало острівком. Влада колгоспу «Дружба» обладнали його і зробила зоною відпочинку, в основному для гостей. Прокладено зі сторони Пагурець дерев'яну кладку-настил, побудовано кілька будиночків для обслуги, проведено електромережу тощо. Сюди припливали катери, моторні човни з гостями. Катери перевозили населення з Воронівець, Пагурець до Уланова і навпаки. За 5 копійок легко можна було добратися у ці села.

Та з роками добрі справи новоствореного колгоспу частково припинилися. Ставок віддано в оренду чи продано. Будиночки на Поплавку зруйновано, катери здано на металобрухт, ставок приватизовано. Нині Поплавок – це пусте занедбане місце, яке держить Уланівське рибне господарство і використовує для затягування волока при осінньому вилові риби. Тут восени часто «гніздяться» мисливці, гуляють, бенкетують, а потім на моторних човнах по хижацькому відстрілюють диких качок.

Пристань-порт на Селиську. Знаходилася у заводі річки Витекли (Витхли) неподалік моста на Пагурці. Величезне, поглиблене штучно у 11 – 13 ст. водне плесо використовувалося як місце стоянки річкових вантажних суден-байдаків, якими перевозили (сплавляли) збіжжя до південних споживачів.

Роблю реальне припущення, що ця місцевість виробляла товарне зерно у глибокі попередні часи. Недарма ще Геродот у V ст. до н.е. наголошував, що *«зерно тут вирощували не для снеди, но на продаж»*. Усі навколишні береги прямою всіяні римськими монетами та фібулами з часів черняхівської археологічної культури.

Тут рядом росли праліси, тож було з чого виготовляти великовантажні човни. Із приходом татар, останні заставили краян *«орати пшеницю і просо»*. Збіжжя з навколишніх земель сплавляли річками, (а це були головні шляхи сполучення на той час), до цієї пристані. Тут на мішки ставилися особливі знаки-пломби і сформувавшись у валки човни пливли вниз за течією Синьої води (Сниводи) у Бог, а звідти до чорноморсько-середземноморських споживачів. Тут віднайдено біля трьох десятків вказаних пломбувальних печаток. На них в основному зображено восьмипелюсткове сонечко, однак були печатки й з іншими прокресленнями.

Такі малюнки відомі науці. Наприклад віднайдено їх на місці колишнього дніпровського граду Родень, у Рівненській, Хмельницькій областях та ін..

Водойма-порт мала розміри більше 2 – 3 гектарів. Тут формувалися валки зі збіжжям від нинішніх поселень Вишеньки, Острожка, Кропивни, Клітенки, Тарасок, Пагурець, Воронівець та ін. Затим, під пильною охороною, збіжжя пропусалося через нині Пагурецький міст і прямувало Синьою водою до Торговиці на Богу (Вениці).

Саме у зв'язку із можливістю перевезення збіжжя, дане місце періодично поглиблювалося, доглядалося. Але разом з тим, мешканці колишнього Селиська зазнавали особливих нападів з боку найрізноманітніших ворогів. Заволодіти прибутковим хлібним місцем було ласим бажанням нападників.

Береги Сниводи пам'ятають неодноразові криваві сутички, поразки і перемоги над різними ворогами.

Нині ця *пристань* використовується як *любительський ставок* для рибалки та відпочинку населення. Влітку тут особливо людно, а всі береги густо скопані і рясніють ямками від лопат «чоних» пошуковців.

Садок. Із об'єднанням у 1963 році відсталих сільськогосподарських артіль у колгосп «Дружба» с. Уланів, керівництво велику увагу приділило садівництву та городництву. Садок у Воронівцях посаджено на південному узбережжі річки Сниводи, де в минулі часи знаходився досить значний і великий осідок із назвою Сказинці (Скаржинці). Яблуні, груші, черешні, алича красували зір своїми врожаями. Спочатку сад старанно доглядали,

проводили обрізку, обкопування, лікування кори... Та сад завжди плодоносить при догляді. В подальші роки увага саду приділялася недостатня. Дерева стали зарослими, запущеними, високорослими і керівництво господарством прийняло «мудре» рішення – викорчувати дерева, а землю перетворити на орну та включити до основних полів. Наприкінці 70 – х років минулого століття сад знищено, пеньки викорчувано.

Принагідно нагадаю, що у свій «зірковий» час за садом доглядали Івапнчук, який одночасно був й колгоспним пасічником, а ще Шакула Юхим, Шлапак Федот та ін. Нині земля, на якій був колгоспний садок роздана населенню для ведення особистих підсобних господарств.

Салотопня - місце в Головині біля Чернятинської дороги та Уланова, недалеко від степового озера-блюдца. Назва виникла в роки Голодомору 1932 – 1933 років та сталінських репресій 1937 – 1939 років. Через годівлю коней, худоби та свиней неякісними цвілими кормами у Воронівському господарстві масово почався падіж тварин. Їх мертвих відвозили із ферми сюди та витоплювали з туш жир.

Голодуюче населення з муками добиалося до салотопні, аби бодай шматочок отримати поживи. Житель Воронівець Макар Шакула 1924 року народження оповідав: «Тварин просто відвозили на кінський цвинтар, а там між голодуючими людьми часто виникала бійка за кожен більший шматок. Мені неодноразово якось удавалось приволокти додому ногу чи голову коня, - та того хватало не на довго».

Нині це місце носить лише назву Салотопня. Ніяких споруд та ознак не має.

Сахватава долина. Місцезнаходження об'єкта – виполоща навпроти Слободянюк Людмили Мусіївни. Чому це місце так називали невідомо. Шовкалюк Ілля Пилипович, працюючи в школі Воронівець, розповів, що на місці Антончикової хати (нині Осадчук Наталії) колись проживав чоловік з іменем Сахватій.

У долині він косив сіно для своєї худоби. Це ж розповів й старожил села Осадчук Володимир Семенович. Отож напевно у цій розповіді є якась доля правди. Адже до 20 – 30-х років минулого століття тут ніхто й не проживав. А з цього часу почалося масове заселення, тож і виникла назва «Село».

Прикро, але навколишні господарі із Сахватавої долини за яких 40 років зробили смітник. Спочатку сюдою переганяли громадську і колгоспну худобу в Лози на пасовище. А трішки поодаль – всю свою непотріб зносили і звозили в долину. Більше того, сусідські дерева нахилили свої високі віти на долину, створюючи постійну тінь.

Керівництво села час від часу загортало бульдозером смітник, але населення знову заповнювало долину непотребом.

Здається неподобство припинилося тоді, коли Воронівці святкували 500 річницю села. Це був 2008 рік. Бульдозер загорнув сміття, а місцевий керівник клубу Захарко поставив огорожу між цим закладом і

помешканням Осадчук Наталії. Благо, що огорожу дав директор місцевої школи Микола Дорош.

Ось така коротка історія гарної топонімічної назви «Сахватава долина».

Свічка́рня. Навчаючись ще у 1972 – 1976 роках в інституті, надто зацікавився топонімікою свого села. Мікротопоніми нас оточують зусібіч. Тож як виникла в селі назва «Свічка́рня»? старожил Воронівець Лозовий Харитон, котрий довгий час працював бухгалтером у місцевому колективному господарстві, розповів, що трішки вище садиби бригадира тракторної бригади Шлапака Андрія Марковича, ще наприкінці 1800-х років була невеличка майстерня по виготовленню церковних свічечок. Дідусь Харитон назвав й людину, яка виробляла оті свічки, але за давністю часу не збереглося прізвище.

Як довго працювало оце маленьке підприємство – невідомо.

Після війни неподалік місця, де була свічка́рня, виник стихійний глиняник. Нині тут місцевий житель Микола Шевчук складає соломку для свого господарства.

Селисько. Місцевість у Воронівцях на сході, де раніше знаходилося село. Першопочатки його сягають великих часових глибин. Тут віднайдено артефакти білогрудівської, черняхівської та інших археологічних культур. Черняхівська – особливо представлена багатьма експонатами: керамікою, римськими монетами та фібулами, залишками давніх прикрас та знарядь праці. Тут нижче за течією річки знаходився затоплений водою при будівництві ставу черняхівський могильник.

У подальші часи на цій місці знаходився осідок, населення якого займалося вирощуванням зернових культур і від пристані, що була неподалік, відправлялося збіжжя у річку Синю воду (Сниводу), а зати́м у Бог до Торговиці (нині Вінниці), щоби продовжити путь до чорноморсько-середземноморських споживачів.

За часів татарщини, останні заставили краян «орати пшеницю і просо», тож хліб акумулювався тут, а зати́м організовано валками відправлявся водним шляхом на південь. Із приходом литовців після Синьоводської битви 1362 року, пристань через деякий час перемістили трішки нижче за течію, до Сказинець (Зарічка на південному узбережжі Воронівець).

Зі знищенням і поруйнуванням осідків татарами, які проходили через міст поблизу нинішніх Пагурець і поселення на місці Селиська, люди певний час майже не селилися тут. Та із приходом сюди родини литовських князів Вороничів, за їх наказом здійснено заселення цієї місцевості знову. Адже потрібно було систематично нести сторожову службу. Нове поселення пристосувало для оборони від нападників навіть два до монгольських оборонних вали, що знаходилися на південний схід від осідку.

Як вказував «Словник географічний королівства Польського», тут було утворене «Вороняче (Воронича) городище», а пізніше – «Вороняча

слобода». Однак татари продовжували робити безсистемні напади на цей осідок, спустошуючи землі нашого краю.

У 1508 році їх, наприклад, повністю розбили військові загони, на лівому березі Сниводи львівського каштеляна Яна Камянецького. Це є перша згадка про село із назвою Воронинці (Воронівці). Нині Селисько значно зайняте ставком та місцем для випасу і водопою худоби, а ще молодь любить тут влітку відпочивати, купатись, загоряти тощо.

Трішки вище – знаходяться оброблювані орні землі місцевого господарства ПрАТ «Зернопродукт». У 20 – 30-і роки минулого століття, населення Воронівець почало переселятися на нове місце проживання, а саме на вулиці правого берега та селитися неподалік колишнього панського палацу на Огрудку, Видумці та ін.

Село. Як відомо, Воронівці раніше склалися із окремо заселених кутків та осідків: Ма'янівки, Трушів, Шакулів, Селиська. Нинішній центр села був узагалі незаселеним. Із руйнуванням весняною водою кладки та греблі, правий берег був практично недосяжний для мешканців. На початку 20 – 30-х років влада дала вказівку поступово перенести господарчий двір з лівого боку Сниводи на правий. Дозволено й переселення сімей із Селиська поближче до нового господарського двору. Тож ця частина почала інтенсивно забудовуватися.

Таким чином Труші зв'язувалися з млином, церквою, школою, Шакулами і навпаки. Невдовзі виник новий термін «Село». І нині люди з Мар'янівки, наприклад, чи з Шакулів говорять: «Іду в село», що значить йти до центру Воронівець.

Сидорова яма. На руслі Сниводи, біля Займіська, на повороті річки з півдня на схід, знаходиться досить значне заглиблення – яма. З правого боку в минулі часи до річки тягнувся город жителя села Сидора. Від імені й появилася назва Сидорова яма.

Пригадую своє дитинство, коли ми хлопчики, купаючись, старалися дістати дно у цій ямі. Та цього зробити ніяк не вдавалося. Приблизно на глибині 3 – 4 метрів вода була такою холодною, що ми верталися з пірнання. Однак риба у цій місцині завжди водилася й ловилася. У пам'ятку, коли все чоловіче населення Трушів організовано весною при нересті плітки (плотви) масово витрясало свої ятері повні білої риби. До двох відер з одного ятера попадало пліток.

Нині яма відчутно поміліла. Ще після німецько-радянської війни у цю глибоку котловину населення вкидало віднайдені боєприпаси аби дітлахи випадково граючись не підірвалися.

То що ж то за яма? Дехто зі старожилів вказує, що під час війни випадково з літака впала сюди бомба. Але такого люди не пам'ятають. Найбільш ймовірно, що на коліні річки сильні потоки течії вигризали, вимивали яму у податливому ґрунті. А можливо, при шуканні отого «золотого стовпа» зі скарбами, люди навмисне змінили у цім місці русло

річки. Нині влітку течія досить повільна, тож яма постійно заноситься мулом і міліє.

Синчуків горб. Назва походить від рельєфу місцевості на лівому березі річки та власника садиби. У ХІХ ст. тут оселилася сім'я Петра Синчука, рід якого з сусідніх Чернятинців. Місцевість біля хати рівна, але при наближенні до Сливови підвищується до 15 метрів. Зрозуміло, що обробляти землю на такому підвищенні незручно та й техніка під горб орати неспроможна. Тому оранка проходила завжди в одну сторону. По сусідству з цим підвищенням, господар Степанюк Віктор бульдозером у 60-і роки стесав верхівку горба, однак дістався до жовтої-жовтої глини, яка на десяток років не давала врожаїв городини, навіть при гарному угноєнні. Тож назва *Синчуків горб* і нині вказує саме на цю місцину.

Скаржинці (Сказинці). Місцевість, давній осідок, що знаходився на південь од нинішніх Воронівців із правого боку річки Сливови. Науковець Йосип Осинський дану назву виводить віз санскриту, давньоіндійського кореня – *casa, casana* (*шаса, шасана*) – забій худоби + (*іна* – багатство), тобто багаті від полювання на худобу.

Як бачимо, у цій місцевості в глибоку давнину розводили і проводили забій худоби, а м'ясо тварин відправляли взимку санями на західні ринки. Тож недарма на срібному персні, уже дещо пізніших часів 14 – 15 ст. ми бачимо крім човна, роги вола. Це яскраво нас переконує, що розведенню тварин у цій краї приділяли надто велике значення. Тому тварин могли відправляти не лише санями взимку, а й восени (овець, кіз, свиней) річковим транспортом, поряд зі збіжжям. Недарма навіть у шкільних підручниках пишеться, що величезний міжнародний торговий шлях проходив на Галич – Перемишль – Краків – Прагу – Регенсбург – Трір та чисельні його відгалуження на Угорщину, Австрію, польські князівства тощо. (Н.М. Гупан та ін. Історія України. 7 кл. К., 2015. С. 140.)

Тому системний аналіз топонімів індоєвропейського походження дає змогу чітко визначати найбільш точні місця найдавніших поселень і спростувати трактування їх змісту сучасною мовою.

Назва Скаржинці (Сказинці) є прямим доказом прямої спорідненості індоєвропейців на Побужжі періоду з українським народом і автохтонності нашого люду на своїй землі.

Проте за цей осідок можна писати багато. Недарма тут нелегальні пошуковці віднайшли десятки й десятки найрізноманітніших артефактів давніх часів. Особливо багато виявлено монет періоду черняхівської археологічної культури.

У дещо пізніші часи ця місцевість зазнала спустошень галицьких завойовників під час так званої бокори болохівських волелюбних громад. Сусіднє містечко Чернятинці завойовниками було геть зруйноване. Греблю через Синю воду (Сливову) розкопано і знищено.

З приходом у край литовських правителів ця земля отримує певний розквіт та розвиток. Однак татари своїми спустошливими набігами постійно чинили погроми та спалення поселень.

Нищівного руйнування зазнав осідок від татар у 1446 році. Його із того часу майже не відновлювали. Польська шляхта, прийшовши при допомозі різних уній у наш край, не захищала його, а навпаки проводила ще більший грабунок. Як підсумок, Сказинці (Скаржинці) сиротіли і за дослідженнями Миколи Крикуна у книзі «Подільське воєводство у XV - XVIII ст.» ми бачимо, що це село в Уланівському старостві в документах востаннє згадується в Люстрації під 1629 роком. А у XVI ст. поселення вже не існувало.

Цікава ще одна деталь. Розглядаючи вказану книгу, доцільно повідомити й те, що це село на правому березі Сниводи носило й іншу назву **-Робачовка** (Robaczowka alias Skazinze). Наголошено, що назва Робачовка зустрічається ще в Люстрації 1615, 1650 років.

Із цього важливого документа ми дізнаємося багато. Адже назва *Робачовка* є трохи незвичною для нас. Але вона тісно пов'язана з історією древнього Риму. Недарма велика кількість срібних динаріїв часів черняхівської археологічної культури тут віднайдено чорними археологами.

Давайте й ми розглянемо цей зв'язок. Відомий дослідник історії М. Симашкевич ще у 1880 році доводив, що назви деяких поселень на Поділлі мають латинське походження.

Про це також вказують й нинішні дослідники. Наприклад О. Пломенецька і Є Пломенецька у своїй праці «Кам'янець-Подільський – місто на периферії Римської імперії». Вони науково доводять, що назви із коренем **риб-, роб-** є пізнішого походження. Початкова їх назва була з коренем **рим-, ром-**.

На прикладі 53 (п'ятдесяти трьох) назв у дев'яти країнах встановлено в назвах римську основу. Отож це ще більше підсилює аргументацію першопочатків назв поселень на користь римського часу. Слова-назви – Рибчинці, Робачовка, Робіївка та ін. є такими апелятивами, де «**б**» виникло в процесі вживання від «**м**», тобто (**б < м**), як у румунській мові. Тому формула зміни (**б < м**) є досить характерною для наших Рибчинець, (Во)Робіївки, Робачівки (Ромашівки).

Таким чином підсумовуємо, що правопис назви нашого поселення був тісно пов'язаний з Римом і носив у собі також апелятив Robaczowka – **Romaczowka (Ромашівка)**.

У процесі історичного розвитку, в наслідок певних фонетичних процесів, утворилася більш осучаснена назва цього давнього поселення, вона переросла у *Робачівку* або *Сказинці (Скаржинці)*.

Безперечно, у назві поселення ми бачимо суфікс присвійності **-ів**, який прямо вказує на приналежність давнього осідку комусь із власників Риму. Вірогідно хтось із римлян у ті далекі часи й заснував цей осідок, що переріс із часом у чимале поселення. Велика вірогідність, що він

продукував та скуповував головний продукт краю – золоте зерно для сплаву по Синій воді (Сниводі). А звідти валки із збіжжям рушали до Гіпанісу (Богу), а затим до Понту Евксинського, тобто в Чорне море чи навіть до римських володінь Середземномор'я. Таку поширену інформацію про витоки *Робачівки - Сказинець* ми показуємо для того, аби краєни зрозуміли, що звичні нам осучаснені назви поселень пройшли величезний часовий шлях, у процесі якого неодноразово змінювали свої ймення, довівши їх до нинішнього звучання і правопису. Завдання дослідника – понад усе дошукатися істини, докопатися до правди якомога більше.

Скибина гора. Назва походить за прізвищем поселенця Скибина. За розповідями уродженця Воронівець, патріота села, Каганюка Івана Петровича, 1934 року народження рід Скибина у нашому селі йде з незапам'ятних часів. Найбільш вірогідно із часу визвольної війни 1648 – 1657 років. Тоді було деяке пом'якшення місцевих власників в урочищі Труші, стосовно заселення біля зруйнованого села Сказинці (Скаржинці). Біля його осідку ще майже ніяких помешкань не було. Тому поселився він на узвишші біля горба. Тут раніше, напевне, знаходився спостережний пункт і стояв сторожовий дозір. Ось таку розповідь на моє прохання розповів Іван Петрович.

Є думка, що сім'я Скибина була поселена тут задля ведення охоронної служби. Це цілком ймовірно, адже неподалік, за яких 50 – 100 метрів знаходився у Зарічку річковий порт, у якому акумулювалося зерно для відправки по воді до чорноморських споживачів. Це заставляло проводити особливе чатування за можливими нападами ворога.

З роками ця гора входила до володінь Скибиної родини. З часом частина роду переселилася у інші місця: в Лозну, Чернятинці, Уланів. В останньому, наприклад, є й нині кілька сімей, котрі носять прізвища Скиба. Це видозмінена форма від первісного *Скибин*.

Я, автор цих рядків, пам'ятаю, як у дитинстві ми, хлопчаки, приходили сюди взимку спускатися на лижах та санках. Особливо небезпечним було спускатися з горба на саморобних дубових лижах із трампліна. Тут старші хлопці біля підніжжя гори влаштовували, так звану, метелицю, де велике колесо від воза ставили на вісь. Розкрутивши його, із дерев'яними подовжувачами, до яких були прив'язані санки, відцентрова сила, по дотичній на віддалі 20 – 30 метрів, скидала кожного, хто старався хоч якось утриматись на санках. Такі ігри часто закінчувалися плачевно, адже неподалік росли верби об які не раз приходилося вдарятись, забивати руки, ноги, тіло. Та незважаючи ні на що, у ті роки далекого дитинства, молодь Мар'янівки, Трушів гуртувалася для ігор та спусків з горба саме тут, біля Скибина Гори. Тож вислів *Скибина гора* і нині ще вживається населенням Воронівець.

Скряня. При будівництві нової греблі у селі, біля двох опустів вимурували заглиблення, аби стримувати потік падаючої води. Вона з

шумом витікає в скрині, а звідти через верх прямує нижче, в загорожу з бетону, а далі у річку. Це робиться в основному аби утримати рибу від виходу її в русло річки. Тому у скринях її виловлювали, спочатку, а потім у згаданій бетонній загороді. Нині біля цієї огорожі працівники Уланівського рибного господарства напинають великі спеціальні сітки, що унеможлиблює втрату риби.

Сплави. Це територія з правого боку ставка, навпроти Костьової криниці. У попередні 40 – 50-і роки минулого століття, мешканці села у цьому місці копали торф для зимового обігріву та приготування їжі. При наповненні ставу, у 60-і роки, рослинність сяк-так чіплялася своїм корінням за драговинний ґрунт. Під час сильних вітрів, кореневища рослин відривалися і сплави приставали до берега, вrostали у дно і становили небезпеку для людей.

Особливо небезпечно було ходити там, де знаходилися торф'яні ями. Вибратися самому з ями було надто складно. Населення не ходить у це драглисте, трясавинне місце. Тому вислів: «Йти у сплави», - означає, покінчити життя самогубством, утопитися.

Нині сплави досить заросли очеретом та осокою, навіть де-не-де лозняками, проте рослинний настил перед прямою людиною надто прогинається й становить неабияку небезпеку.

Сплавок. Посередині Сливоди, зліва від Ковбані, на віддалі 50 метрів, знаходився острів, який у мешканців села отримав назву Сплавок. Як він виник? Невідомо. Можливо, підмивши очеретові чи осокове кореневище, за течією пливли купини і у цьому місці зупинилися. Чи може хтось мешканців села їх зупинив навмисне, аби в майбутньому покращити свою рибалку. Так чи інакше, але острів виріс до чималеньких розмірів.

Учитель Лебідь Василь Антонович, який проживав неподалік, розповідав, що тут у минулі часи забивали невеликі дерев'яні палі, аби стримати від підмивання весною лівого берега і ґрунтової дороги, що йшла у бік Хуторів Кривошійнських. А ще оті палі спиняли хід весняних криг із Широкої ями та всієї річки від Містка нижче за течією. Дійсно, навпроти городу колишньої жительки Воронівець Ганки Ющихи був дерев'яний місток через Сливоду, який постійно руйнувався кригами. Тому до палів приставали купини та мул із виритих бурхливою водою узбереж. Тож, напевне, саме таким чином й виник сплавок на Сливоді.

Не раз і не два рибалив у дитинстві на Сплавку. Та найкраще ловилися тут раки. До залізного обруча з діжки чіплялася матерія із сітки чи навіть тюлі, приладнувалася до якоїсь тички і це вже готова раколовка. А коли кілька черепак (двостулків) розріжеш і прив'яжеш до дна як принаду, то раки обов'язково через хвилин 10 – 15 заманяться на поживу.

Із створенням величезного нинішнього ставу, потоки води ставали настільки сильними і бурхливими, що за кілька років легко змили весь сплавок, разом із рослинністю. Більше того, не стало, від раптових викидів

води, білого і жовтого латаття, кропивки, по берегах айру-зілля, жовтих ірисів (півників)... Тобто річку за такого «господарювання» перетворили на брудний помийний рівчак із непридатною для пиття водою. Проте назва *Сплавок* лишилась у пам'яті пожилого населення Воронівців.

Ставицько. Місцезнаходження – нині величезний Уланівський ставок площею майже 300 гектарів водного дзеркала.

Наприкінці 50-х років минулого століття, через руйнування греблі і неможливість переїзду на протилежний берег ріки, воронівський ставок довгий час був без води. Зі створенням господарства «Дружба» с. Уланів, Воронівці також увійшли, як підрозділ уславленого колгоспу. Керівники артїлі вирішили запрудити став, окультувавши його.

Насипали вищу дамбу, проклали на ній шосейну дорогу, обклали водойму бетонними плитами, змайстрували другу греблю на два опуси, обсадили ставок плакучими вербами та тополями, побудували, так званий, Поплавок – місце для відпочинку, закупили катери, катамарани та моторні човни. Скреперами поглибили у певних місцях дно та ін.. На ці всі роботи витрачено чимало часу. Ставок висох повністю, по ньому їздили машини і трактори. Вся площа буйног вкрилася травою, а відтак випасалася худоба, вивозилася гноярка для виготовлення компостів та ін. тому саме ця вся площа ставу й отримала на довгий час назву «Ставицько». Із пуском нового ставу вислів «Ставицько» мало вживається.

Тернова криниця. Назва її говорить нам про тернину. Дійсно, зруб у давні часи був виготовлений із тернини. Знаходилася криниця навпроти хати Бойка Івана Васильовича, 1918 року народження. Цей поважний і мудрий чоловік й розповів мені, студенту історико-філологічного факультету Вінницького педінституту у 1973 році про цю криницю і не тільки.

Якось так випало, що три прадавні криниці у селі – Вишнева, Зелена і Тернова знаходилися за метрів 150 – 200 одна від одної. Міркую і приходжу до висновків, що неспроста на узбережжі Сниводи знаходилися ці криничні джерела. Без всякого сумніву вони в минулому були тісно пов'язані з язичництвом, поклонінням богині води Дані (Ладі).

Тут ми, дітвора, у 50 – 60-х роках минулого століття, гралися у різноманітні ігри, співали, веселилися. «Іди-іди, дощику, «А ми просо сіяли...» та інші пісні з веснянок, гаївок були улюбленими з дитинства. Щоденно їх співали і знали до дрібниць навіть маленькі діти. Цікаво й те, що ці криниці мешканцями лівого берега Сниводи використовувалися в певний час, та у свята для поклоніння воді – живиці. Напевне саме через це й пам'ятають до нинішніх часів ті життєлюбні народні назви.

А що ж нині з Терновою криницею? Її немає. Закидана сміттям та іншим непотребом, місцина заросла дикими травами до невпізнаності. А тут протягом багатьох віків струменіло благодійне джерельце, несучи людям тамуючу живильну вологу. Ось так ми хазяюємо. Прикро!

Топографічна вишка. За 300 – 500 метрів од тракторного стану у 30 – 40 роки минулого століття стояла спочатку дерев'яна, а пізніше металева топографічна вишка. Дану споруду поставлено для проведення топографічних досліджень складання топогеодезичних карт. Її зведено на найвищому місці 145 метрів над рівнем моря. За радянської влади та й за царизму такі вишки ставили на узвишшях, старих могилах, адже останні помітно вивершувалися над рельєфом. Цілком ймовірно, що вказана вишка у Воронівцях стояла також на давній могилі. І не дарма така ж вишка змонтована була на Татарській могилі у Зозулинцях.

За спогадами Шлапак Христини Яківни, 1926 року народження, топографічна вишка стояла також на полі, що тягнеться на захід від даної вишки. А взагалі у Воронівцях їх було три. Остання знаходилася на межі воронівських і тарасковецьких полів.

Нині місце, де стояла вишка біля тракторного стану, ледь вивершується своїми бетонними глибами над рельєфом. Трактори оминають цей горбик при посіві і зборі сільськогосподарських культур.

Третій горб. Знаходиться далі від села за течією Сниводи. Нині він всуціль порослий кущами та терниною. Дно річки навпроти нього кам'янисте і замулене. Тут Снивода, як і біля Другого горба утворює велике розлоге плесо, густе заросле нині річковою та болотною рослинністю. Деінде проглядаються білі і жовті глечики (латаття). На побережжі росте кілька кущів жовтих ірисів. Третій горб також є лівим залишком великої гранітної гряди, зрізаний в минулому до дна потоками під час формування річкової системи.

На схід вказаний горб переходить у орне поле, на якому зустрічаються уламки битої кераміки, фібул попередніх археологічних культур, починаючи ще з білогрудівської та зарубинецької. Поле обробляє приватний підприємець Микола Степанюк, уродженець села Воронівці.

Трохимова стежка. Назва походить од імені власника земельної ділянки Трохима. Після війни до одинокої жінки Кузьмової Ганни Никифорівни пристав чоловік. Він через свій город до лісу протоптав стежку. Невдовзі цією стежиною до лісу навпростець ходили люди з Мар'янівки. Не потрібно було обходити довгою звивистою дорогою. Сусід діда Трохима Микола Штимберг оповідав, що після цієї стежки появилися й ряд інших: Івана Сороки, Миколи Степанюка, Івана Метя...

Давно нема вже діда Трохима, однак назва його стежки до лісу ще й нині побутує у пам'яті сільчан. Цією стежкою ходив за пеньками та хмизом до лісу, у складні післявоєнні часи, Шлапак Василь Павлович, учитель історії, патріот Воронівець. Він написав кілька книжечок, у яких відлунюється палка любов і прихильність до рідного материнського села. Дід Трохим був його вітчимом.

Труші. Урочище, нині вулиця, що знаходиться на південних околицях села Воронівці. Історія походження назви – наступна. Після спалення і нещадного руйнування поселення Сказинці (Скаржинці) та порту на Сниводі у 1446 році, литовсько-руські намісники заселили сюди сторожову охорону зі своїх волинських володінь.

Величезні землі пустували, а обробляти не було кому. Люди не хотіли у небезпечнім місці селитися. З утворенням Вороничами Слободи всі мешканці нового осідку звільнялися на 15 – 20 років від податків. Місцевість почала заселятися. Керівник сторожової охорони на правому березі Сниводи носив прізвище Труш. Нащадки та родичі його селилися поруч. Через десяток-другий років утворився досить великий населений осідок із назвою Труші.

У цім місці дозволяли селитися й іншим людям. Ризик бути зненацька захопленим у полон помітно зменшився з появою охорони вздовж річки. Головними продуктами, які постачали трушани, й надалі були зерно та худоба: воли, вівці. Їх перегонили на західні ринки, або ж взимку на санях готове м'ясо везли мороженим в усі сторони. Хліб же в більшості йшов плавом по Сниводі-Бугу до південних споживачів. У Воронівцях прізвище Труш є досить поширеним. Тож назва **Труші** ще довго житиме у серцях сельчан. Однак, багатьох може зацікавити етимологія цього слова. У «Словнику народних російських імен» А. Суперанська прізвище **Труш** відносить до числа розмовних варіантів церковного імені Петро (Петруша).

У перекладі з грецького слово означає *камінь*. Саме від цієї основи, при допомозі різних суфіксів утворено чимало українських прізвищ: *Трушко, Трушин, Трушкин, Трущенко* та ін.. Окрім сказаного, зауважу, що громадяни з таким прізвищем із новгородського купецтва були важливими персонами в царя Івана Грозного. У нього зберігався спеціальний реєстр красивих прізвищ, які давалися придворним у випадку вдячності або нагороди. Тому дане прізвище й донині є унікальним. На латинській мові звучить – **Trush**.

Фігура. Споруда на Мар'янівці із зображенням православного знака – хреста. За розповідями старожительки Воронівець, Степанюк Явдокії Сидорівни, 1902 року народження, на цім місці у давнину було вчинено грабунки і вбивство купців із Бердичева. Подія відбулася в середині 19 століття. Через Мар'янівку пролягала дорога до Пикова – великого базару та ярмарку, куди прямували купці та базарні люди з усіх-усюд. Населення ще вночі-вдосвіта добиралося через Мар'янівку на Хутори Кривошиїнські, Шепіївку, а далі вже був Пиків.

Тож розбійники, стежили за торговими людьми, чатували неподалік у лісі (в Дубині чи Липині).

Після грабунку в більшості жертву відпускали, але й могли убити, аби останні не видали грабіжників. Вказаних купців убили. Через певний час родичі звели невеличкий пагорб, на якому поставили чималий кам'яний хрест. Із роками хрест замінили на дерев'яний, до якого прикріпили фігурку із розп'яттям Ісуса Христа.

Житель Воронівець, Лозовий Харитон, 1901 року народження, у 20-30-і роки минулого століття працював бухгалтером у місцевому колгоспі, він проживав неподалік Фігури. Якось на рибалці, автору цих стрічок розповів, що за переказами його батька, двоє купців їхали влітку 1867 року у Пиків на ярмарок. Везли з собою багато краму та інші цінні товари. Їх розбійники вдосвіта перестріли, забрали коней, цінні речі, гроші та під час інциденту вбили обох і зникли у лісі. Неподалік залишили лише добротного розкрашеного воза. За цим возом й узнали, де загинули купці. Їх тіла через деякий час було віднайдено біля Дубини у чагарниках. Хто вони – нам не відомо. Хто здійснив убивство – також не знаємо.

Родичі невдовзі тут звели Фігуру і прикріпили розп'яття Христа.

Характерно й те, що жителі Мар'янівки (тобто лівого берега) були у більшості католики. Для проведення своїх обрядів сходилися на Огрудок до каплиці Вознесіння Святої Діви Марії. А православні віруючі молитися ходили до цієї величної Фігури.

Із побудовою моста через Дамбу появилася можливість відвідувати сільську церкву Святої Покрови. Однак стрімка весняна вода Сниводи майже щороку проривала Дамбу і зв'язок із правим берегом припинявся. Тому Фігура була дійсно знаковою для православних віруючих лівобережжя Сниводи. Тут завжди відбувалися відправи та молебні населення. Відзначалися навіть великодні і купальські дієства.

У 50-х роках минулого століття тут ще стояв хрест, але нижньої частини скульптури Христа вже не було.

У роки войовничого атеїзму, одному із трактористів Воронівець наказано зняти бульдозером Фігуру, що й було зроблено.

На початку 90-х років завідуючий будівельною бригадою колгоспу Петро Степанюк зі своїми працівниками, вимурували з цегли постамент із хрестом, помістили іконку, священик здійснив освячення. Навкіль реставрованої Фігури висаджено горобину. Тож це місце для жителів села є святим.

Тому по праву у 2017 році Фігурі на Ма'янівці виповнюється рівно 150 років.

Фійонів кар'єр. Потреба у будівельному камені була такою великою, що люди-каменярі в лісі оновлювали колишні закинуті копальні і добували потрібний камінь. Він весь був вапняковий. Особливо зросла його потреба під час відбудови народного господарства після німецько-радянської війни. Кожен старався надовбати на фундамент (підмурок) нового помешкання чи господарської споруди.

Але не всім це вдавалося. Тоді люди йшли з проханням до побережника і діда Фіона. Пожилий чоловік із довгою, бородою і вусами був схожий на справжнього Миколая угодника, високий, широкоплечий і дужий. Ми на нього говорили «Кам'яний бог». Він собі хату та хліви, погреб побудував із каменю виломленого у цьому лісі. Цілими днями працював у кар'єрі роботящий дідусь.

Замовлень на камінь було багато не лише від сільського населення, але й від колгоспної влади. Адже фермські приміщення також будувалися із кам'яним підмурком. Тож й працював господар віддано й невтомно. І хоча здоров'я мав дуже, але камінь забирав його.

Сім'я Сеника Фійона була багатодітною, тож мусів каменяр зранку до смеркання наполегливо працювати. Назвемо принагідно гарну сім'ю.

Сеник Фійон – батько сімейства, Сеник Ксенька – мати, мали дітей: Микола, Михайло, Євген – сини, Ганна, Ольга, Варвара – доньки.

Усі вони стали знатними поважними людьми, шанованими у Воронівцях і не тільки. По різному склалася їх доля. Однак бувальщину про Сеника Фійона і його доньку Ганну все ж розповім.

Під час війни німецька влада зі своїми воронівськими прислужниками забрала в Німеччину батька сімейства. Обіцяла більше нікого з сім'ї не брати. Тож й пішов Фійон, аби діти росли на рідній землі. Проте невдовзі, сільські лакузи забули про свою обіцянку, забрали на кляті роботи найстаршу доньку – Ганну.

Пройшло кілька років у неволі. Якось на одному з німецьких базарів батько випадково зустрівся з донькою. Яка то була подія! Радості не описати. Німецька влада дозволила їм листуватися. По перемозі, оstarбайтери повернулися у рідні Воронівці.

Нині колишня весела, кам'яна хата діда Фійона стоїть самотня на краю села, біля дороги, що пролягла до лісу. Ніхто в ній не проживає. А жаль! Це боже гніздечко випустило в широкий світ гарних пташат. Візьмемо для прикладу Миколу, Євгена... Патріотизм – зашкалює. Та й відома тепер світові Анна Сенік (Сеник) – етнографиня України, щира патріотка, також має корені звідси, від дідуся Сеника Євгена Фіоновича.

Фільварок – місце в Головщині (Галавщині), де в минулому знаходився панський господарчий двір. Назва походить від польського слова *folwark* - хутір. Тобто тут були земельні угіддя і поміщик, застосовуючи дармову робочу силу селян-кріпаків вів господарство. Виник фільварок у 15 – 17 ст. коли існувало село, що пізніше отримало назву Головщина. Ще пізніше цими землями володіли власники Воронівець. Припинив існування фільварок на початку ХХ століття, коли радянська влада зруйнувала підвалини особистої власності. Будівлі та споруди розібрало населення навколишніх сіл для власних потреб, здебільшого для будівництва власних помешкань. Дубові стовпи та крокви використано для підвалів при будівництві селянських хат. Автор цих стрічок після придбання старої хати діда Корнія побачив, що вона у великій мірі була збудована із матеріалів зруйнованого і спаленого фільварка. Про це розповіла й сусідка Шлапак Христина Яківна, 1926 року народження. Нині це місце називається *фільварок у міській дубині*.

Харитонова сажавка. Назва походить від власника городу на лівому узбережжі Сливоди – Лозового Харитона. Знаходиться об'єкт на

Воронівській Мар'янівці. За розповідями старожительки села, сусідки Лозового Харитона, Степанюк Явдокиї Сидорівни, у 20 – х роках ХІХ століття Харитон працював бухгалтером у новоствореній сільськогосподарській артілі «Допомога». Ось він і викопав собі на березі річки невелику водойму – сажівку. Її розміри приблизно 15 на 20 метрів. Як і чим копав селянин – невідомо. Напевно при допомозі лопати і тачки. Йому допомагали родичі та товариші. Навкіл сажівки висаджено верби. У 60 – 70-і роки минулого століття сажівка являла собою досить велику водойму, однак була запущеною і занехаяною. Вона майже вся вкрита ряскою, з якої де-не-де пробивалася водно болотна рослинність у вигляді очерету, рогази, осоки та лепехи.

Особливо багато у сажівці було дрібної риби: верховодки, краснопірки та пліточки гарно ловилися на тісто. Тут у великій кількості було в'юнів. А ще, сажівка була місцем де водилися панцирні черепахи. Після війни житель села, мій батько Дорош Н.С. на одній з них вигравірував свої ініціали та випустив у сажівку. Через багато років черепаху спіймали біля ставу та підклали на спір під гусеничний трактор, який роздушив тваринку.

Нині Харитонова сажівка надто запущена, а город біля неї тримає житель села Бачинський Дмитро.

Хуторянщина. Це землі Воронівець, які знаходяться на південь од села, з лівого боку річки Сливоди. Тут біля лісу землі частково розширені на схід. Вони межують із селом Хутори Кривошійнські. Нині ця територія належить підприємцю Степанюку М.П., який орендує її в Уланівській сільській раді як землі запасу. У давноминулі часи тут біля Сливоди знаходилося ряд осідків, які займалися вирощуванням зерна, розведенням худоби тощо. Під час обстеження земель знаходяться артефакти часів черняхівської археологічної культури. Тут неподалік, за Третім горбом був великий перехід (брі́д, мі́вст) через Сливоду, де завжди проходили гострі сутички з ворогами. Серед останніх нападників – татари. Вони непомітно проникали на землі Вороничів, чинили руйнації і полонення мешканців поселення.

Саме сюдою проникли татарські зағони у 1508 році, коли їх розбили військові сили львівського каштеляна Яна Кам'янецького. Бій був досить значним. Оборонцями краю убито біля двох тисяч ординців.

Слід відмітити, що на території Хуторянщини раніше було на полях багато невеликих могил, уже значно розорених потужними тракторами. Однак нині їх майже не видно, вони знівельовані і зрівнені з поверхнею рельєфу. Хоча до німецько-радянської війни ці могили помітно вивершувалися над землею. Напевне невеликі сутички з ворогами проходили тут і в часи Визвольної війни 1648 – 1654 років під орудою Богдана Хмельницького. Адже недарма населенням Хуторів Кривошійнських віднайдено декілька кам'яних гарматних ядер... У середині 19 століття власники воронівських земель на Хуторянщині мали

три вітряки, які мололи збіжжя для мешканців села, а також інших поселень: Мар'янівки, Лозни, Хуторів Кривошиїнських...

Чернятинська дорога. Ця дорога прокладена із незапам'ятних часів. Напевне ще тоді, коли озброєні війська Данила Галицького зруйнували і спалили містечко Чернятинці. Це була, так звана, покора болохівських громад у 125 – 1257 роках. Відтоді містечко досить занепало у своєму розвитку, адже практично вся молодь виведена Захід і продана в рабство. Та все ж дорога мала велике значення, вона вела до мосту через Сливову, а відтак, уже пізніше, під час Синьоводської битви 1362 року татарські війська, тікаючи від наступу сил князя Ольгерда старалися перебратися на протилежний бік аби врятуватися від переслідування.

У пізніші часи сюдою їхали люди до Пикова, Янева, а щен до вітряних млинів, котрі стояли на пагорбах (Замчищі) Чернятинців та Воронівців.

За радянських часів дорога отримала щебеневе покриття, який вироблявся тут же, рядом у гранітному кар'єрі. Проводилися чималі гранітні розробки, тож вантажні автомобілі цілими днями возили камінь. Зрозуміло, для цього потрібна надійна дорога з твердим покриттям. Влада зуміла це зробити. Хоча нині кар'єр закрито і будь-які видобутки припинені, але дорога сполучає Уланів із Чернятинцями, то ж і носить назву *Чернятинська дорога*.

Чернятинське озеро. Знаходиться на південний схід од Воронівців, за Чернятинською дорогою. У минулі часи озеро було повноводне, з чистою прозорою водичкою. Тут жителі Воронівців випасали худобу та напоювали її у озерці. Наїть риба тут водилася. Протягом останніх 15 років кількість води у озері почала різко зменшуватися. А останні три роки води взагалі не було.

Озерце характерне й тим, що навкіл нього кілька років тому масово розмножилися і цвіли жовті ірис (півники), занесені у Червону книгу України і Вінницької області зокрема. Проте надмірне розорювання орендаторами земель навкіл озера, неконтрольований обробіток ґрунту гербіцидами, пестицидами та іншими хімікатами (навіть на території самого озера) привели до вимирання ірисів та лугового різнотрав'я. Тож нині це озеро - польове блюдце, є сірою зоною із ростом осоту, молочаю та інших бур'янів.

Чернятинський міст. Знаходився на межі сказинецьких і чернятинських земель, навпроти Четвертого горба. Тут на середині Сливови в минулому лежав величезний камінь-валун, який був могутньою основою і опорою для мосту, Населення Сказинець та Чернятинців періодично, час від часу відновлювали зруйновані весняними повіддями опори, забивало та закопувало у днище дубові палі-стовпи, загачувало землею і каменем укріплення.

Потрібно зауважити, що саме цей міст був відомим купцям не тільки в окрузі, але навіть для чорноморських негоціантів. Адже величезні валки човнів-байдаків, які формувалися трішки трішки вище, в Сказинцях, проходили своєрідний пропуск і митний контроль саме тут, на пропускному пункті. Тут, найімовірніше ставилися пломби на мішки для довгої подорожі річкою до Торговиці (Вениці) на Богу.

І не дарма на віднайденій печатці-персні зображені убиті в дно річки стовпи. Саме сюдою, тобто через міст переганяли на Захід десятки й сотні волів та овець на продаж. На вказаній печатці яскраво видно обриси рогів вола. Все це нам прямо говорить, що даний міст відіграв архіважливу роль у зовнішній і внутрішній торгівлі краю.

Ось чому після битви 1362 року на Синій воді (Сниводі) русько-литовські правителі особливо зацікавлено ставилися до розвитку торгових відносин із західними та південними споживачами. Річкові торгові перевезення займали домінуюче значення у торгівлі. На сухопутні перевезення у XVI – XVII ст. припадало менше 10 відсотків. Тож річки краю справно виконували свою транспортувальну функцію.

Пізніше, у II половині XIX століття цей міст був необхідний для перевезення збіжжя на помел до чернятинських вітряків, що стояли на правобережжі.

Нині, при обстеженні дна, можна натрапити на морені дубові залишки колись могутніх опор. Дороги до річкового об'єкта заросли і ними ніхто не користується. Інколи рибалки на човнах добираються до острівця посеред Сниводи, аби відпочити і забути на певний час про всі буденні невдачі, заспокоїти себе.

За своє багатовікове існування даний міст чимало разів відбудовувався, міцнів та виконував своє основне призначення. Однак, невблаганний час, нові обставини привели до його втрати. А хіба лише його?

Нині мало хто з мешканців Воронівець і Чернятинець знає про цей дивоміст-перехід. Тож відновимо в пам'яті призабуті факти.

Четвертий горб. Знаходиться ще далі від Воронівець за течією Сниводи. Він весь укритий валунами, які помітно вивершуються на поверхні землі. Навпроти цього горба через Сниводу у 30 50 – і роки стояв Чернятинський борошномельний вітряк. Це, так зване, Чернятинське замчище. Біля підніжжя Четвертого горба в минулі часи знаходився міст-переправа через річку. Саме за неї проходили вперті бої. Тут, біля переправи рибалкою з Лозни віднайдено золоте руків'я меча, яке він необачно продав ще у 90-і роки минулого століття.

Коли ворог пробирався з правого узбережжя на ліве, він мав можливість причаїтися у глибокій улоговині до певного моменту, а затим провадити свої нападницькі дії.

Саме сюдою перейшли татари у 1508 році, напавши на воронинське городище. Але через свою зухвалість, були розбиті силами львівського каштеляна Яна Кам'янецького та іншими оборонцями краю.

Цегельня. У 19 століття цегельня у Воронівцях знаходилася на місці, де проживав останнім часом сільський фельдшер Проторев Семен Данилович та його сусідка бабуся Ганка Ющиха. Потреба у виробництві цегли, як будівельного матеріалу, особливо зростала. Тож підприємливі власники земель відкривали підприємства для виробництва цегли. Добре, що глину не потрібно було здалеку завозити. Дрова також були під боком у Дубині.

Населення Воронівців складало майже півтора тисячі душ, то ж робочої сили не бракувало. Виробництво цегли закинули на початку 20 століття, із приходом до влади більшовиків. Їм не потрібна була цегла.

Експропріація всього, що їх цікавило була повсюди. Найкращі добротні споруди забиралися в селян під лозунгами розкуркулення. Тож швидко нестало цегельні, свічкарні, корчми та ін.

Натомість на місці *Цегельні* поселено дві сім'ї.

Є деякі спогади про те, що давня цегельня знаходилася й на Мар'янівці, біля Шлапака Андрія Марковича. Однак детальніших відомостей не виявлено.

Проте, незважаючи на давність існування об'єктів, старі люди пам'ятають Цегельню на початку, так званої, Проторейової вулиці.

Церква. Воронівська православна церква відома своїми документами від 1649 року. На пізніші храми завжди переносилася дошка над вратами із написом 1649 і зображенням «Всевидячого ока».

Знаходилася перша церква в селі на місці нині старої школи, другий і третій храми – побудовані були на території, що займає нині існуюча школа (нині НВК «ЗШ I – II ст. – ДНЗ» села Воронівці).

Фотосвітлина нашого храму, зроблена чудовим кореспондентом Уланівської районної газети «Шляхом Сталіна» Протор'євим Валерієм Семеновичем.

Його гарні знімки дають можливість нам, нинішнім жителям села, побачити яким величним був дерев'яний храм наприкінці 30-х років минулого століття. Цю світлину надав для книги Олександр Протор'єв

У далекі часи церква завжди слугувала осередком громадського спілкування та святкового дозвілля. Регулярне відвідування божого храму визначало репутацію кожного селянина. Церква відігравала також значну роль у збереженні матеріальних пам'яток історії та мистецтва населення.

До церкви у Воронівцях люди приходили не тільки з нагоди релігійних свят, а й зі своїми особистими потребами – весілля, народження дитини, хрестини, хвороба, смерть когось із рідні. У ті часи від храму проводилися різні процесії наколо села, наприклад, хід на поля для забезпечення гарного врожаю, або ж, аби запобігти стихійних лих.

На цвинтарі, або біля нього у Воронівцях проводилися колективні обіди на честь святої Матінки Покрови – 14 жовтня. Проводилися громадські слухання із різних питань.

Триверхий храм - це слава українського церковного стилю. Саме такий тип церков є переважаючим в архітектурі. Основним конструкційним елементом триглавого храму є кліть – найпростіший зруб. Перекривали храм рубленим верхом у формі квадрата, або восьмикутника з двосхилим дахом.

Три зруби, поставлені в ряд по поздовжній осі зі сходу на захід, складають типову церкву, в якій середній зруб є ширшим і вищим за бічні. Коли наметове перекриття є лише над середнім зрубом, то це – одноверха церква (як нинішня), а коли над усіма зрубами – триверха погляньмо ще раз на давню нашу Покровську святиню.

Як бачимо, зовні храм зашальований дошками. Цей спосіб шалювання підсилював враження висоти, що є відмінною ознакою саме Покровської церкви. Вікна розташовувалися довільно, однак вони були порівняно високо над землею. За формою вони могли бути прямокутними, квадратними, або ж напів круглими. Перед входом до нашого храму ніяких прибудовок не було, тож двері знаходилися завжди на виду. Саме наїх художнє оформлення люди звертали свою увагу.

Досить цікавим для нас є надглавний хрест. Він прикрашений був легким прозорчастим орнаментом. Ми на світлині бачимо знизу хреста перевернутий ріжками до верху місяць, що символізував вічну боротьбу і перемогу Християнства над мусульманською вірою – Ісламом.

Потрібно зауважити, що творцем воронинського храму були не тільки майстри, а й громада, яка проявляла у цій справі велику активність.

Воронинці стояли на прикордонні козацьких володінь, тому й церква була традиційно українською, козацькою. Зверну увагу, що наш храм був зведений у місці, де проживали козаки, які підлягали управлінню козацької родини Шаули. Нині ця місцевість носить назву Шакули.

Тож у перших Воронинських церквах (із 17 ст.) були поширені настінні монументальні розписи (російське церковне будівництво цього взагалі не знало, храми зводилися переважно з кругляків). Згодом розписи почали занепадати, бо зростало значення іконостасу, який ріс угору, ширився на боки, перетворюючись у високу стіну, яка відокремлювала простір вівтаря від нефа.

Ось такі особливості, за моїми дослідженнями, були у воронинському святому храмі.

Тут колись біля церкви, як розповідала старенька бабуса Ганна (Попада), навіть мандрівні кобзарі та лірники співали, а люди збігалися слухати їх.

Ця дерев'яна трикупольна церква у Воронівцях була зруйнована у 60-х роках минулого століття. А конкретніше храм закрито 3 березня 1961 року, а богослужіння в селі заборонене 19 (10) березня 1961 року рішенням Уланівської районної ради.

23 серпня 1967 року ця церква була вилучена з реєстрації і виключена з церковних общин. Чому? Та тому, що у квітні 1966 року основна частина храму завалилася. Було у 70-х роках прийнято рішення розвалити її і на цьому місці побудувати школу. Що й було зроблено.

Для цікавості можна повідомити про священиків Ворониниської парафії. За польської шляхти всі православні церкви у краї стали уніатськими. Відлік робимо із 1794 року тоді до 1811 року служив ієрей Павло Жуковський.

За документами знаємо, що у 1815 році служив ієрей Павло Гельтавільський. Наступним був ієрей Петро Рудницький, 1817 року народження. У нашій селі він прослужив із 1859 до 1864 року. А трішки поодаль ще служив із 1872 по 1891 роки. Тут біля храму його й схоронили. Ієрей Петро Рудьковський у Воронінцях служив певний час у 1881 році. Потім – ієрей Димид Галькевич у 1912 році. Роки служіння ієреїв Іллі Побережного і Тараса Марківа нам невідомі. Довго служив у селі ієрей Федір Акаловський.

Щодо читачів псалм, то ми знаємо Марка Кузьминського (1815 рік), Харитона Твердохліба (1862 рік), Євменія Вільчинського (з 1891 по 1912 роки), Федора Вільчинського (1881 – 1912 роки) при старості села Михайлові Семеновичові Шакулі з 1890 року.

Стараннями уланівського священика Ярослава Микитина і жителів села Воронівець побудований новий храм із однією банею-ротондою.

Його урочисто освятив 30 вересня 2013 року вінницький митрополит Симеон.

У приході нової церкви служив спочатку протоієрей Ярослав Микитин, потім Богдан Маринич, Нині Роман Войтенко продовжує службу Богу.

Цей храм знаходиться на старому кладовищі біля пам'ятника загиблим у німецько-радянській війні воїнам – уродженцям Воронівця. Тут також є пам'ятний знак сталінського Голодомору та політичних репресій 30-х років минулого століття. Уланівська сільська рада, на чолі з Голубенком С.І.,новила споруду, постелила декоративну плитку.

Шаули. Місцевість знаходиться на північний захід від центру Воронівець. Назва походить ймовірно від прізвища – *Шаула*.

З плином часу прізвище *могло* трансформуватися у **Шакула**. Воно й нині широко вживається у краї. Більше як півтора десятка сімей і нині живуть із цим козацьким прізвищем. Розповсюдилося воно з часом на всю округу. Багато його носіїв в Уланові, Пагурцях та ін. Досить міцно ввійшла у розмовну мову назва східної частини Воронівець *Шакули*.

Проте походження назви місцевості може бути й іншим. За дослідженнями Василя Доценка стає відомо, що назва скіфів *саки-сакала, шаки-шакала* походить од назви священного дерева, що росло на божому острові, котрий мав таку ж назву.

Для нас є цікавим, а чи не є ота давньоіндійська назва скіфів – *шакала-шакали* спадкоємною до великої місцини (лівої частини села) на північному заході Воронівець із прадавньою назвою *Шакули*? Найбільш розповсюджене прізвище у цьому селі теж таке – *Шакула*. На всю округу з глибини віків розповсюдилося воно. Тож відповідний зв'язок може бути, чи не так? І вказана місцевість знаходиться неподалік, так званого урочища Заваліяна Гора. Вона знаходиться за який кілометр од Уланівського скіфського городища. Отож і давня топоніміка, вірогідно, носить свої витоки од *саків-шаків (шакали)*.

Прямо дивуєшся, хтось же в сиві, давні часи «приклеїв» жителям і місцевості саме таку оригінальну назву. Чому не якусь іншу, а саме шакала?

Зроблю висновок. Та тому, що якийсь давній зв'язок із цією місцевістю існував. А який? Ось це і є таємницею, котра дуже вірогідно, веде в глибини віків до *саків-шаків (шакали)*.

Слід звернути увагу, що на цій землі у давньоминулі часи проходили гострі воєнні сутички, особливо пов'язані із подіями Синьоводської битви

1362 року. Так, зовсім недавно, на городі Осадчука Василя Івановича, віднайдено наверхшя списа цього періоду.

Заселення місцевості відбулося в основному з II половини 16 століття. Про це яскраво свідчать монети віднайдені під час земляних робіт та обробки ґрунту для посіву сільськогосподарських культур.

Широка Руда. Велика долина на правому березі притоки Сниводи Батіжка, на схід од Воронівець. Площа руди складає біля двох гектарів. У попередні роки населення села нарізало в цім місці торф ддя опалення помешкань, приготування їжі тощо. Майже кожна сім'я з Мар'янівки мала свою яму, з якої спеціальними ножами люди нарізали скибами торф. Затим рядами складали його на обочинах ями для просушки. Складність була в тому, що у притоці Сниводи Батіжку завжди була вода. Тож копати торф, стоячи по коліна чи по пояс у холодній воді, було досить непросто. Підземна, прямо джерельна вода ламала кістки своєю низькою температурою. Та все ж ми, хлопчаки, старалися допомогти батькам, підсобити при заготівлі такого палива.

Пам'ятаю як в оті штучні водойми-ями люди запускали дрібну рибку – карасики, які десь через місяць-другий виловлювали з ям, практично таких самих розмірів. Інколи намагалися і в чужу ямку залізти, аби сполоснутись у чистій воді від торфу, що вкривав все тіло від ніг до голови, був у носі, вухах.

Тут на Широкій Руді завжди паслася Мар'янівська череда. Тож ми, пастухи, хазяювали на місцевості, пильнуючи, аби корови не забрели у ліс, що рядом манив тварин у своє зелене, майже не столочене царство. То були 50 – 60-і роки минулого сторіччя.

А що ж тепер? Мар'янівська худоба і нині тут щорічно пасеться, однак вказаний Батіжок так обмілів, що навіть у 2016 році пересох, оголивши все русло. Пастухи вимушені свою худобу гнати на водопій через усю Криворудку до Воронівського ставу, долаючи при цьому гак до 3 – 4 кілометрів. А ще на Широкій Руді масово появилися рослини, які є неїстівними для тварин, та проте вони досить впевнено колонізують усю прилеглу територію.

Широка Яма. Як уже було сказано у розповіді про Жовтий Вир, ця територія долини Сниводи має досить потужний глиняний пласт. А відтак у минулі часи 17 – 18 століття і пізніше тут був досить великий глиняний кар'єр. Глина видобувалася для будівництва помешкань на території попереднього місця проживання Селиська, адже Воронівці починалися звідти. Багато глини йшло й для панських споруд. Особливо багато глини і піску вибрано для будівництва палацу на Огрудку., та найрізноманітніших припалацлвих приміщень. Треба сказати, що саме звідси копали глину й на виробництво цегли для палацу. Тобто цей глиняний кар'єр був досить потужним і мав значні розміри. «Труды Подольского историко-статистического комитета» за 1901 рік повідомляють: «В настоящее время

на южном селище находится довольно глубокая котловина, приблизительно в 150 сажен». Тобто 300 метрів діаметром. Оце і є Широка Яма.

Для безперебійної роботи млина, потрібно було завжди мати велику кількість води. Однак велика вода робила перегороджувальну дамбу уразливою для нових проривів, промивань ґрунту водами. Тож на початку 20 століття новий власник Воронівець Костянтин Кноринг віддав млин в оренду євреям з Уланова. Останні встановили додатковий спуск води – греблю. Це стара нині двоопустна гребля на дві скрині. Дійсно, лишня вода через металеві заставки скидалася у Сниводу. Однак для нас цікавим є те, що цю греблю побудували у місці, де можна буде велику воду скидати у старий глибокий глиняний кар'єр (яму). Тож, як розповідали старожили, глибина ями ще перед німецько-радянською війною у деяких місцях сягала глибини 36 метрів.

Постійні весняні водокрути та водовороти робили це місце надто небезпечним. Вода тут вирувала з шаленою люттю. Рибалок на човнах, гусей та качок вода закручувала у свої лихі глибини. Тож це місце було проклятим для жителів села. Навіть волів, котрі наближалися на водопій до ями затягувало у свою бездонну прірву.

Вода зі ставу повністю ніколи не спускалася для надійної роботи млина. Сюди приїжджали люди з усіх-усюд на помел збіжжя. Тут петлювали муку, робили сукно, дерли крупи, виготовляли олію... і риби у ставу було надто багато. Ловили її круглорічно, а особливо взимку.

Під час вказаної війни гребля і міст були навмисне зруйновані, аби стримати ворога, щоби ворожа техніка не могла пробратися на протилежний берег. Тож розмови про танки, що нібито погрузли у болоті Сниводи є лише вигадками.

Після війни колгосп перекинув через греблю дубові колоди і застелив їх дошками, аби могли проїжджати підводи та малотоннажні полуторки. Важка техніка та трактори були досить руйнівними для греблі. Невдовзі, у 1958 – 1959 роках, через кілька провалів дощаного настилу, греблю розібрали для ремонту. Переїжджали на протилежний берег Сниводи побіля кладки убрід.

Із утворенням об'єднаного колективного господарства «Дружба» с. Уланів, керівництво зразу ж організувало ремонт греблі. Для цього голова колгоспу М.Д. Білоус наказав значно підсипати дамбу. Скреперами, автомашинами та грейдерами сюди привозили, нагортали та розрівнювали землю. Її навезли майже вдвічі більше ніж при першому будівництві дамби. Згорули навіть німецьке кладовище, що знаходилося перед церквою і все вивезли на підсипку. Обклали дамбу бетонними плитами, обсадили плакучими вербами та тополями для зміцнення.

Для величезної води збудували ще одну двоскринну греблю на лівому березі Сниводи. Тож потік води з водойми став контрольованим та регульованим.

У 1964 році хлопчак, купаючись на Широкий Ямі заміряли мотузкою її глибину. Вона суттєво зменшилася – 14 метрів.

Із утворенням Уланівської рибо-меліоративної станції та безсистемними спусками води для вилову риби, у Сниводу щорічно викидається сотні, а за багато десятиліть тисячі кубічних метрів мулу. Він досяг уже навіть Чернятинця, які на віддалі 4 кілометрів од Воронівця.

Осідаючи у Широкий Ямі мул повністю загатив своїми відкладеннями дно, глибина стала символічна – до одного метра. Міління Сниводи катастрофічно продовжується.

Сюди у Широку Яму після війни сапери і працівники військкомату із усієї округи звозили автомашинами боєприпаси: міни, снаряди, уламки автоматів та гвинтівок. Яма все гатила у свої бездонні глибини там знаходяться сотні ящиків із патронами різних калібрів, мінами тощо. У нинішні часи рибалки не раз у свої тенета-парашути виловлювали снаряди чи уламки понівеченої зброї, навіть обрізи з часів громадянських перегонів.

Нині Широка Яма остаточно втратила свою глибину. По ній вільно бродять рибалки, особливо влітку. Ось така історія цієї місцини.

Школа біля Сиздиків. Школа у центрі села. Діяла після війни до середини 60-х років це не що інше, як конфіскована більшовицькою владою селянська хатина. Ту навчався лише один клас. Пам'ятаю, коли ходив до першого класу саме сюди, у цю школу. Дерев'яні парти на 3 – 5 учнів, опалювальна грубка, вчительський стіл, два маленьких віконця, гасова лампа на опрузі грубки. І ще одна була кімнатка для вчителя. Навчала нас Оніщук Харитина Антонівна. Добрий і знаючий свою справу спеціаліст. Стає її роботи більше сорока років. Вона була всюди: на партійних зборах, на весіллях, похоронах, хрестинах, проводах на службу і зустрічах після несення служби. Її любили і поважали, вона була проста Учителька для дорослих і дітей у Воронівцях. По сусідству зі школою жила сім'я Ганки Сиздички, так її прозивали по-вуличному. Насправді Ганна Бойко працювала у школі прибиральницею. Її донька Явдокія також довгий час працювала у цій же школі. Вся сім'я виїхала із села десь під Одесу. Нині на місці колишньої школи стоїть сільський магазин, а на місці Сиздикової хати - будинок Миколи Васильовича Кузніцова та його дружини Павлини – ушавлених трактористів Воронівця.

Шпихлір (хлібозапасний магазин). Громадських шпихлірів у Воронівцях було два. Один поблизу млина із назвою *магазин*, а другий - через дорогу неподалік садиби Шакули Петра (Петрика), на території колгоспного двору. Це були досить великі гамазеї для зберігання зерна на випадок надзвичайних подій чи ситуацій: неврожаїв, війни, пожежі, пошестей...

Шпихлір коло Млина вимуровано із вапнякового каменю видовбаного у місцевому лісі. А на колгоспному дворі шпихлір змайстровано з дерев'яних, в основному дубових колод, у зруб. За розповідями старожила

Григус Ганни Сергіївни 1913 року народження, цей шпихлір стояв на високих дубових штандарах, що дозволяло тримати зерно завжди сухим.

На час страшного голоду 1932 – 1933 років він був пустим – все до зернини вимели більшовицькі агенти на поставки.

Після війни у нього ще завозили зерно, але шпихлір виконував роль колгоспної комори. Зістарівшись, *шпихлір* наприкінці 40-х років розібрали.

За роки незалежної України *шпихлір* біля Млина (магазин) перетворено на крамницю, тобто місце для збереження та продажу найрізноманітніших товарів. Власником магазину є уродженець села Віктор Гончаров.

Штимбергова вулиця

Вулиця названа за прізвищем німецьких переселенців Штимбергів. Знаходилася вона на правому березі річки Сніводи, що тягнулася від водяного млина. Історія її заселення наступна. Революційно-об'єднавчі процеси 1848 – 1850 років у Німеччині своїм крилом торкнулися й нашого краю. Сюди було відправлено на заслання чималу кількість німецьких революціонерів і їм співчуваючих. Їх поселяли дещо окремо від жителів села, аби не спілкувалися із мешканцями. Встановлено також було суворий поліцейський нагляд. Боязнь перекинення революційних збурень у наш край заставляла приймати суворі застережливі міри. Тому й появилися у Воронівцях, Чернятинцях та інших селах переселенці із прізвищем Шнайдер, Штимберг, Вайнер, Шикер та ін.

У Воронівцях ще після Жовтневого перевороту 1917 року існувала ціла вулиця німців із прізвищем Штимберг. Правда, їх дуже багато вимерло з голоду у 1932 – 1933 роках.

Нині лише кілька родин носять прізвище своїх далеких предків. Один з них Штимберг Сава Максимович, 1897 року народження, й розповів автору цих стрічок у 1978 році про гірку долю їхнього переселення.

Нині ця вулиця носить безлику назву *Загребельна*. Хоча було б доцільніше й влучніше назвати її на честь німецьких переселенців-колоністів, саме вони були її обличчям. Більше того, вони принесли у село нові технології у багатьох галузях сільського господарства. І за це їм щире спасибі.

Штимбергова руда. Назва руди походить від імені власника Штимберга, який мав сінокісні угіддя у низині на правому березі річки Батіжок, що тече з боку Лозни, лівої притоки Сніводи.

Якщо нині поглянемо на цю місцину, то це руда, що тягнеться від берега діда Макара до Ганни Бойко (Бойчихи). З глибин часу їх рід приналежав до Штимбергів. Хто такі *Штимберги* прочитаємо із розповіді *Штимбергова вулиця*.

Яма. Вода у річках має властивість текти прямолінійно, без особливих колін та різких зворотів. У місцях, де течія робить різкий згин утворюється яма, заглиблення, адже вода водовертями заглиблюється у ґрунтові маси,

особливо коли дно складається з м'яких порід. Тобто вода вимиває заглибини. Це ми бачимо, наприклад, на Сидоровій ямі, це спостерігається і на ямі східніше, біля Бойка Івана Васильовича. Тут течія міняє свій напрямок зі східного на південний. Як наслідок – тут досить глибока яма. Хоча нині глибина суттєво зменшилася. Викиди водою болота зі ставу замулили все русло Сниводи аж до Чернятинського кар'єру і навіть далі.

Біля цієї Ями припинав у минулому свій човен і жив недалеко Труш Семен Сирович – досвідчений рибалка, який не лише ловив рибу, але й розмовляв з нею. Якось вона йому сказала: «Скільки б ти не ловив мене – все рівно не переловиш. Але на тобі буде латок стільки, як на мені луски». Дійсно, Семен Сирович помер у бідності.

У часи великих повеней на Ямі, бували великі водоверти. Розповідають, що до війни у цій місці навіть коні топилися при спробі перепливати на протилежний берег. Тому нам, воронівським хлопчатам, було завжди знаково пірнути на Ямі, або ж поміряти глибину, тобто дістати дно. Вода тут завжди була холоднішою, ніж деінде на Сниводі. Бувало: бредеш, бредеш по пояс у воді і раптом сходиш з припічка у глибину занурюєшся з головою. Тож батьки забороняли тут купатися.

Поблизу Ями жінки завжди мочили коноплі. Їх стільки багато тут припинали, що риба, зваблена конопляною принадою, надто карасі, завжди ловилися.

Яр (Липник). Місцевість на правому березі річки Сниводи на захід від Воронівець, неподалік Заваляної Гори. Це досить велика похила улоговина, що тягнеться до самої річки.

За переказами старожилів, цей Яр був із кількома перекатами, але під час війни і особливо за господарювання колгоспу «Дружба», зазнав певних змін. Висота Яру у верхній точці складає біля 25 метрів, а у нижній – йде до рівня води. Розповідають, що саме сюдою господарство витягало трактора, якого тракторист, заснувши в кабіні, з горба закотив у ставок. Під час війни, при форсуванні Сниводи, солдати Яром пробиралися для взяття висотки – Заваляної Гори. Тут була викопана яма, де фашисти прилаштували кулемет. Чорні «археологи» нашукали в цій місці чимало гільз від патронів. Сюдою спускалися до води мешканці осідків ще за часів черняхівської та інших археологічних культур. Нині їх поселення розорані та розорені «пошуковцями».

Проте за 200 метрів на південний захід знаходиться великий яр – похила улоговина, довжиною 420 метрів, яка тягнеться від дороги на Уланів - аж до ріки Сниводи.

Сільська рада віддала цю ділянку землі під пасовище, а пізніше – під городи населенню. Під час танення великих снігів, або літніх ж дощів, стрімка вируюча вода геть змиває верхній родючий шар ґрунту, а влітку навіть посіви городніх культур. Для запобігання цьому лиху люди стараються сіяти городину перпендикулярно до напрямку руху води. І це в деякій мірі, частково рятує ситуацію.

Яр (Скаржинці). Знаходиться на південних околицях Воронівець, на правому бережжі річки Сниводи у бік поселення Чернятинці. Яр у Скаржинцях (Сказинцях) відомий тим, що його улоговиною у дотатарсьмькі часи проходила похила дорога-спуск до мосту-броду через річку. Сюдою, похилим спуском по сухопутті рухалися валки із зерном до порту-гавані у Зарічку.

Це було досить відоме місце для купців-негоціантів, а також для численних ворогів, які знали, що у цім місці можна легко перебратися на протилежний берег у разі нападу оборонців краю. Яр у Скаржинцях – це досить значна місцевість, яка тягнеться до самої води. Тут глибина Сниводи була досить чималою. А взагалі місце, де був підхід до порту-гавані постійно поглиблювали, доглядали за ним.

У Скаржинецькому Яру у минулі часи досить гарно ловилася риба і це було облюбоване населенням місце для купання.

Нині це місце, як і вся річка, - помийний брудний рівчак, із каламутною водою без річкової рослинності.

Ремесла та промисли у Воронівцях, народні традиції та обрядовість

*Я народився і живу отут.
Воронівці, мов ненька, любі й милі.
Мій порт приписки, бастіон-редут,
Тут витoki мої й життєві сили.
Тут давнини відлунює ще дух
Ланами й черняхівськими хлібами.
Переспів поколінь палкий джерелить рух
До воленьки, з безсмертними синами.
Тут сонця промені веснянками цвітуть,
У Сниводі виблискують срібlisto.
Дерева вздовж доріг, ніби на прощу йдуть,
Святково все навкіл, велично й урочисто.
...З часу народження я тут живу.
Мої тут теплі і холодні днини,
Коріння предків заплелось в траву...
Тому Воронівці ніколи не покину.*

Микола Дорош

До історії криниць у Воронівцях

Із глибокої давнини люди селилися біля річок, потічків, озер та джерел. Вода - це джерело життя. Ні людина, ні тварина, ні рослина жити без води не можуть. Перші криниці облаштовували біля річок та джерел, часто поглиблювали життєдайний ключ та обкладали дубовим зрубом, аби людина пила воду і була сильна і здорова, як дуб. Дубова деревина ставала мореною, тобто, ніби кам'яною.

Назв найперших криниць, та місць їх розташування у селі уже ніхто й не пам'ятає. Та все ж давні криниці у селі відомі старожилам. Вони з глибини віків носять свої прості, самобутні і мальовничі назви: Тернова, Зелена, Вишнева, Холодна, Біла...

Усі криниці освячувала церква. Отже, вони мали якісь свої особливості. Наприклад, для Тернової криниці зроблено глибинний зруб із тернини, тобто з терену. Зелена криниця освячувалася на «Зелені свята». Тоді прикрашали її і проводили зеленосвятські дійства.

Вишнева криниця, яка нині у поймі Сливови, біля Ковбані, мала вишневий зруб також із глибини віків. А вишня - святе деревце, яке у вірі предків займало особливе місце.

Холодна криниця названа за температурою води, яка пробивається із товщ великої глибини. Біла криниця, коло Завальної гори, названа на честь язичницької богині Дани (Лади). У нас її називали по-різному: Параскева-П'ятниця, Білорука, Зизуля, П'ятінка та ін. Саме з неї благочестиві вдови найчастіше виливали воду, аби випросити в Господа благодайний дощик.

Відомо й те, що на місці Воронівець у ті давноминулі часи було 6-7 первісних осідків, тож у всіх них були свої джерела, звідки населення брало воду для своїх потреб. Історія не зберегла нам їх назви.

Проте, найстаріші жителі села - Григус Павло Данилович 1898 року народження, Штимберг Сава Максимович, 1987 року народження, розповіли, що за оповідями їх батьків і дідусів, у Воронівцях було чотири давніх, мурованих із білого каменю-вапняку криниці.

Найдавніша знаходилась на місці першої церкви (нині це місце біля старої школи). А церква у Воронівцях побудована у 1649 році, отже вік цієї криниці доволі значний.

Безперечно вона мурована з каменю, з роками, через постійні потрясіння ґрунту, від тракторів що їдуть рядом по дорозі, зв'язуюче вапно не витримувало і камінь осипався. Тоді краєни, зібравшись, витягли осипані камені і вставили цементно-бетонне цямриння. Тож ця криниця стоїть до цієї пори.

Та цікавим для нас є процес побудови криниці. То була дуже не проста справа. Священик скликав на закладини і побудову усе село. Потрібно було викопати на певному місці (для нашого випадку біля церкви) велику лійкоподібну яму (воронку), аж до водоносних шарів ґрунту. Тож величезними ящиками, які називалися – бадя, волами витягали землю, глину, пісок, глеювату вологу глину на гору.

Коли потужними джерелами з-під землі бурлила вода, то бралися за видобування каменю в місцевому лісі. Його підводами звозили до церкви, розвантажували і зачинали мурувати. Однак, ще перед цією роботою, з цього ж каменю робили вапно. Тобто нагрівали білий вапняковий камінь у печах без доступу повітря, а тоді, по охолодженні його, гасили водою. Утворювалося вапно, яким й робили мурівку криниці. У ті часи (17-18 ст.) ніякого цементу ще не знали.

Муруючи, поступово піднімалися з глибини, обсипали мурівку глиною з піском, утрамбовували. Після закінчення усіх робіт криницю освячували і воду використовували для звичайних дійств та інших потреб.

Однак у 1795 році розпочали, а у 1802 році завершили у Воронівцях будівництво нового храму, на місті нинішньої школи. Саме по закінченні будівництва Свято-Покровського храму біля нього також вказаним вище способом викопали прицерковну криницю.

Та через постійний рух важкого транспорту, тремтіння землі, мурівка тріскала і камені осипалися на дно. Тоді населення, після війни встановило й тут цементні кільця. Нині ця криниця розташована біля школи, бере з неї воду сім'я Павлини Ковалишиної та усі бажаючі.

Третя мурована у селі криниця була побудована у 1802 році біля католицької каплички (часовні) Вознесіння Діви Марії, на Огрудку. Тут стояв палац Петра Івановського – голови судової палати у місті Києві.

Відзначу, що саме тут, його донька Кароліна Івановська-Вітгенштейн зустрічалася із всесвітньо відомим музикантом, композитором і диригентом Ференцом Лістом. Саме у цім місці Ф. Ліст напише цілий цикл музичних творів «Колоски з Воронинець». Звичайно, пив цілющу нашу водицю й Ференц Ліст.

Зверну увагу, що під час революційних збурень у 1905 – 1907 років красень-палац було спалено і через деякий час розібрано для будівництва корівників і конюшень, новостворених артілей. Занехаяна була й криниця, тож її подальша доля невідома. Ймовірно її засипали сміттям.

Четверта мурована криниця знаходилася на вулиці із назвою «Шакули», біля колишньої церковно-парафіяльної школи, біля в'їзду на вулицю Волошинську (нині – перед хатою Миколи Антоновича Параніча). Це була найглибша криниця у Воронівцях - вода була на глибині понад 20 метрів.

Можна уявити яку глибоку воронку потрібно було копати людям, аби дістатися води, та вимурувати об'єкт. Але жителі поставилися з розумінням до гарної справи, адже їх діти зможуть навчатися грамоти у школі та мати цілющу водичку для потреб.

Пізніше радянська влада влаштувала у шкільному приміщенні лікарню-шпиталь, а ще поодаль – взагалі занедбала його. За свідченнями старожительки села Христини Шлапак, під час війни у криниці знайшли мертву людину, тож і закидали її.

Саме цих чотири криниці були найдавнішими і найглибшими у селі. Всі інші – мали глибину 3 – 5 метри і розташовувалися, як правило, неподалік Сливови. Ми знаємо, для прикладу, ще: Харитонову, Костьову, Арсеньову, та інші. Характерно й те, що вода із мурованих криниць була приємнішою і холоднішою.

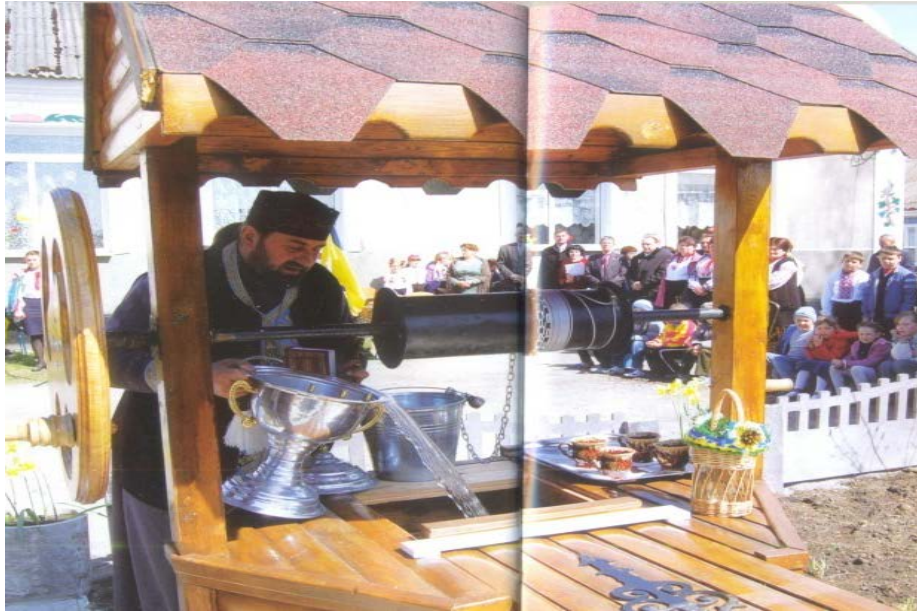
Цікавим є й те, що біля першої криниці, де раніше стояла церква, у подальші роки знаходилася парафіяльна школа, рядом жив і навчав діток Воронівець учитель із Пагурець Козак Улян Яремович.

Навчався у цій школі і пив життєдайну водичку і його син Володимир, який пізніше став письменником України. У своїй книзі «Цвіте верес» за 1986р він помістив вірш-згадку про криницю дитинства під заголовком «Криниця у Воронівцях».

*Над нею – дах і два лелеки,
Шумлять високі явори
Добридень, ненько днів далеких
Непозабутньої пори. Живих
криниць я безліч бачив
І не з одної воду пив.
Я ними шлях життя позначив
І передзвін їх полюбив.
Та є одна криниця в світі
В моїм буслиному краю.
Ключі у срібло перелиті -
Я в них дитинство пізнаю.
Хоча давно вже білі скроні
Й немало сходжених доріг,
І притомились буйні коні
І ледь притишили свій біг,-
Однак на курявих дорогах
Чи на загублених стежках
Років бентежних, босоногих
Зі мною гомін по світах.
Бо скрізь криниця та зі мною,
Її немовчна глибина,
Що серце сповнює весною
Й перепромінює до дна...*

Гарні полум'яні рядки зачаровують своєю неповторністю і любов'ю до рідної землі. А криниця дійсно була святою, адже стояла біля першої в селі церкви. А нині неподалік неї стоїть також Божий храм.

Чимало нових криниць появилось у селі за останні десятиріччя. Їх в основному викопували машинами. Однак у селі жили люди, які власноруч копали людям криниці. Біля півсотні криниць у Воронівцях, та селах Уланівщини викопав сільський коваль Дорош Никифор Сидорович, мій батько. Не раз перебував на краю життя, адже потужні підземні рухи легко затулювали знаряддя копання та й людину у свої могутні тенети. І тоді порятунок залежав лише від тих, хто мотузкою зверху міг підтримати та витягти копача. Копали криниці Степанюк Борис, Баранюк Олександр, Шакула Іван та інші.

«Гарну криницю біля нинішнього навчально-виховного комплексу Воронівець, зробив директор школи Дорош Микола Никифорович. Він спільно з Уланівською сільською радою виграли міжрегіональний конкурс, і працівники із Шепетівки Хмельницької області викопали добротну криницю, - пишеться на сайті Хмельницької райдержадміністрації.

Колектив школи, Уланівська сільська рада і місцеве господарство «Зернопродукт» облаштували криничку, місцевий священик Ярослав Микитин освятив її і тепер НВК має холодну і гарячу водичку», - так описує у своєму рефераті про нову криницю Стрілецький Андрій – колишній учень восьмого класу навчально-виховного комплексу Воронівець (див. книгу «Знання минулого прапрадідів-батьків – світитимуть впродовж віків», Вінниця, 2018. С. 58 - 63).

Однак останніми роками різко упав рівень води. Чимало криниць в селі обміліли, або взагалі втратили воду. Деякі жителі села самотужки вкладали із відповідними підприємствами угоди і копали глибокі свердловини, тобто артезіанські. Це зробили Пронь А.К., Стрілецький М.В. Степанюк В.Б., Сорока В.І. Бомко В.М. та інші. Потреба постачання води для жителів Воронівець не вирішена. Потрібен обов'язково водопровід для усього села. Ось саме такі криниці у Воронівцях.

Ковальська справа у Воронівцях

Особлива роль у громадському житті Воронівець належала кузні. Ковальська справа процвітала на території села Воронівець з давніх давен. Хто його знає, може, різні речі, які ми інколи знаходимо, як-от: зуби від дерев'яних борін, металеві наральники до сохи, саморобні лемеші до плугів, залишки серпів чи ножиць, ковельські цвяхи були виготовлені у місцевій кузні. Якихось записів про розвиток ковальської справи у нас поки що не знайдено. Однак незаперечним є факт, що майже кожне село, а тим більше велике, мало свою кузню, а то й не одну. Поміщики для своїх потреб наймали, купували досвідчених ковалів - майстрів, які могли легко коней

підкувати і карету відремонтувати. Та ще багато-багато дечого гарного потрібного зробити з металу.

Треба знати, що на місці усіх Воронівських поселень, особливо біля роздоріж стояли кузні. Тож мною їх нарахowano біля десятка. Наприклад: через дорогу біля Петрика, на колгоспі, на тракторному стані, на Селиську, біля Огрудка, у Сказинцях (Скаржинцях), біля перехрестку на Тараски, на Мар'янівці, у Головщині біля Фільварка та ін..

Це були, як правило, досить чималі будівлі із закріпленням на вертикальній колоді ковадлом. Рядом знаходилося корито з водою для гартування та охолодження металу, точило та, можливо, пристосування для оковки коліс, тобто для натягування металевої шини-обода на дерев'яне колесо. На дворі біля кузні була конов'язь, для підковування коней, ремонту возів та саней.

Десь трішки пізніше появились гайкові ключі для нарізання різьби, а ще - лещата-тиски, розточки та ножиці по металу. Ковальська справа включала в себе холодне і гаряче кування. Гаряче відрізнялося тим, що коваль розігрівав у горні метал до червоного кольору, брав його кліщами і на ковадлі надавав потрібної форми. Часто працював ще й з помічником молотобійцем. Досить важкою справою було підковування коней, а ще важчим натягування залізного обода на дерев'яне колесо. Про це буде розповідь нижче.

Жителі Воронівець з любов'ю і пошаною ставилися до ковалів. В них бачили добродіїв і захисників навіть від злих духів. Кузня в селі була місцем, де збиралися, як правило, чоловіки для вирішення своїх господарських і громадських справ. Старожили розповідають, що раніше Воронівці складались з окремих кутків: Мар'янівки, Трушів, Шакулів і, власне, Воронівець. Майже у кожному цьому маленькому селі була своя кузня та ще й не одна.

Із збільшенням населення малі села поступово злились у єдине з назвою Воронівці. Тут кузня розташована в центральній частині. Хто був у ті далекі часи ковалем, не пам'ятають і старожили. Однак переконують, що виключно всі інструменти для роботи майстри робили самі чи зі своїми напарниками - молотобійцями. Інструменти та пристрої, в основному такі: лещата, ножиці, кліщі, різні види молотків: молот великий, молоток великий, молоток менший, молоток - пробійник, молоток-зубило, ключі для простого нарізування гвинтів, ключі для гайок (шрубок), болтів, розточки чи розчистки для копит, простий інструмент для виготовлення спеціальних підковних цвяхів - ухналів.

У кузні виробляли різні речі, а найчастіше; зуби до дерев'яних борін, підкови, клямки і засуви до дверей, рогаці, цвяхи, різні скоби і скоблі, хомути, вудила, триніжки, ножі, серпи, сокири, молотки, копачі для підковування буряків, наральники до сохи і лемеші до плугів, лопати, обручі до діжок, граблі, сапи... Всього й не перелічиш.

Сам процес кування був в, основному, гарячим, тобто метал перед обробкою розігрівали в горні. Хоча інколи ковалі застосовували і холодне кування, без використання вогню.

Виготовлення будь-якої речі було, складним і тривалим, вимагало багато часу і фізичних затрат. Розглянемо процес виготовлення металевих частин для дерев'яного колеса до воза. Це складна і досить відповідальна робота, Від злагодженості і вміння, якості і чіткості роботи коваля та молотобійця залежали довговічність і міцність колеса. Це було головним. Довговічність і міцність виробів робили славу ковалям на всю округу.

Для майбутньої шини – обода до воза брали смужку заліза, обрубували молотком-зубилом на потрібну довжину і ширину, розжарювали в горні, в якому спалювали раніше деревне вугілля (як правило, з твердих порід), а пізніше - кам'яне. Метал починав нагріватись, міняти колір, розжарюватись. За цим кольором коваль і визначав готовність до дальшої обробки. Справа ця нелегка, потрібен чималий досвід і його майстер-коваль здобував протягом багатьох, років своєї праці. Ось метал нагрітий. Майстер витягав його довгими кліщами і клав на ковадло. Молотобієць бив молотом у вказані ковалем місця. При цьому в кузні лунав приємний дзенькіт-передзвін молотка коваля і молота його помічника. Удар молота по заготовці, два три удари молотка по заготовці, один удар по ковадлу.

Чому коваль вдаряє молотком по ковадлу? Цей удар був своєрідним сигналом до наступного удару молота. Інакше молотобієць ні в якому разі не вдарить, молотом по заготовці. Зайвий удар молота міг звести всю роботу коваля нанівець. І тоді потрібно знову все робити спочатку. Навіть стороння людина могла помітити чіткість і злагодженість у виконанні, на перший погляд, простих операцій.

Коли здійснено проковування всієї довжини шини, її склепували або заклепками, або з'єднували, так званим замком. Після того знову сильно розжарювали на вогні, а потім при допомозі молотків набивали її на дерев'яні колеса. Від розжареної криці дерев'яне колесо починала диміти, горіти. Тоді швидко лили воду на колесо для охолодження і загартування шини-обода. Та на цьому процес не закінчувався. Потрібно надійно укріпити шину. Для цього коваль розмічав на колесі місця для дірок. Поступово виконувалась і ця робота. Потім вставляли наперед виготовлені болти з потайними головками і хомути, міцно затискали шрубками (гайками).

Тепер можна було приступати до встановлення металевої букші у маточину колеса. Букша мала вигляд невеликої товстостінної трубки, з одного боку ледь ширшої, для вставляння на вісь воза. Букшу ледь нагрівали, змащували зовні дьогтем, а саму маточину пропарювали киплячою водою для розм'якшення. Потім букшу забивали в маточиний отвір. Далі — обтягування маточини залізними обручами для зміцнення. Процес виробництва і натягування обручів той же, що й шини обода. На кожну маточину натягували, як правило, три-чотири обручі. Тепер колесо

було готове. Коваль і його помічник-молотобоець за зміну могли виготовити обручі, шини і вквати два колеса.

Старожили пам'ятають, як ковалював у Воронівцях Янко Василевський. Ще до революційного перевороту 1917 року він довгий час виробляв різні речі місцевому поміщику. Був спеціалістом із великої літери. У 20 - 30-х роках ковалями у селі працювали Йосип Осадчук, Антон Полонський, Микита Сеник. Перед радянсько-німецькою війною знатним був В'ячеслав Підсудієвський.

Війна забрала багатьох людей села, в тому числі й ковалів. По закінченні війни ковалем працював Микола Макарович Бойко. Більше тридцяти років віддав цій професії колгоспник. Заслужив повагу в односельчан. Навіть прізвисько за ним закріпилось — Микола Коваль. У нього молотобійцем спочатку, а потім по виході на пенсію, ковалем, працював Никифор Сидорович Дорош. 40 років його стаж у кузні. Це мій батько.

У ковальській справі, як і в житті, всілякі переміни були. Потреба в ремонті причіпної техніки привела до розширення кузні. Зробили в одному приміщенні три горни, збільшили кількість працівників.

У свій час багато сил віддали ковальській справі Яків Дубовий, Карл Мишківський, Григорій Труш, а потім Іван Шакула, Олександр Баранюк.

Із надходженням в село техніки збудовано нову кузню на тракторному стані. Тут працювати стало легше. Повітря нагніталось в горно електродвигуном, із часом пневмомолот з'явився. Потрібно було масово ремонтувати, виробляти нові деталі до причіпної техніки.

Ковалями тут працювали Филімон Бондарчук, Ростислав Лебідь, Іван Осадчук, Антон Каганюк, помічником працював Василь Лехов...

Колишнє своє значення ці кузні у Воронівцях давно втратили. Нині появилось багато заводських промислових знарядь праці, досконаліших і виготовлених майстерніше. Але ще довгий час люди будуть пам'ятати майстерність місцевих ковалів, користуватися речами зробленими у сільській кузні.

Теслярство у Воронівцях

Жодне село не могло обійтися без цього деревообробного промислу, в т.ч. й Воронівці. Адже зведення помешкань та інших допоміжних споруд і господарських будівель вимагало особливих умінь і навичок притаманних саме теслярству. Зі своїх дитячих літ пам'ятаю як мої дідусі, по маминій лінії, Іванчуки: Яків, Василь та Хома теслярували при зведенні нашої хати. Це був 1957 рік. Колоди (балки), привезені аж із київського Іванкова, вони обтісували сокирами і ніби драчі, розпилювали на бруски потрібної товщини і довжини. Уздовж колод долотами видовбували пази куди пізніше ляжуть виготовлені ними ж дерев'яні заміти. Потім обміряли і збивали дерев'яними кілками каркас булови. Затим займалися виготовленням отих заметин, приблизно метрової довжини.. так обставляли

ними усі стіни і стелю. Без жодного цвяха прямо за тиждень-другий виростала хата, правда, ще не обмашена глиною.

Майстри теслі у селі звали у селі багато унікальних споруд. Об'єднуючись у артілі, будували свої земляки найрізноманітніші об'єкти: млини, вітряки, церкви, комори та ін. Відомим теслею Воронівець був Штимберг Сава Максимович, 1898 року народження, який і розповів автолюди цих стрічок про особливості зведення житлових споруд у Воронівцях.

Столярство у Воронівцях

Столярство – це вид деревообробного промислу. З давніх давен виробляла людина для свого вжитку та на продаж хатне начиння – стільці, лави, скрині, столи, а ще мисники, ліжка, вулики, двері, дерев'яні частини до борін та ін. у Воронівцях столярі працювали вміло та завзято. Правда не вдалося усіх опитати й описати їхню майстерність, ознайомитися з роботою. Старожили розповідають, що столярна справа процвітала у селі ще від дідів-прадідів. Навіть вуличне прізвисько «столярі» й нині тримається родинами у селі. Дідусь Савка наголошував, що майстерність столярів йде ще від позаминулого століття. Місцевий поміщик Петро Івановський мав досвідчених спеціалістів для своїх потреб. Саме від тих столярів і йде оце згадане прізвисько.

Користувалися майстри простими знаряддями праці: стамескою, молотком, сокирою, долотом, а ще свердлами та ін. переверот у столярній справі зробив столярний верстат, а ще рубанок і фуганок. Хоча слід зауважити, що округлені вироби для особливих потреб та вибагливості робили на простому токарному пристрої. Із часом, коли на дерев'яні вироби накладалися металеві деталі – появилися різні по товщині гайкові ключі. Дуже майстерно воронівчани виготовляли і орнаментували скрині та різних розмірів сундучки. Вони призначалися для зберігання одягу та цінностей і стояли у хаті на домінуючому місці. Серед гарних столярів села слід назвати Кузьмича Іллю, Шлапака Миколу, Карпишина Івана, Шакулу Петра, Степанюка Миколу та ін.

Стельмаство у Воронівцях

Стельмаство – це деревообробний промисел пов'язаний із виготовленням транспортних засобів: водів, карет, саней і навіть човнів. Звичайно, сюди належить й виготовлення всіх головних деталей до цих засобів. Це, передусім, еоліс, дуг, хомутів та іншого начиння. Для виготовлення маточин у колеса уміли воронівські майстри стельмахами користуватися коловороткою. Нею виготовляли й ступиці. Складнощі роботи були в тому, що потрібно було вміти розпарювати деревину, аби вона була більш пластична, гнучка, щоби вигнути обіддя, дуги чи копильчаки до саней. Не кожен стельмах умів такі операції робити. Більше того, справжні майстри уміли й шпиці вставляти у маточини коліс. У минулі часи колеса до возів були лише дерев'яними, тож робота стельмахів

була в особливій пошанівці. Не можна було їхати в чималу подорож без запасного колеса. У дорозі всього могло трапитись.

У селі стельмашня знаходилася біля кузні. Це й зрозуміло, зробити воза чи сани для потреб ферми було архіважливо. Пам'ятаю як у 50 – і роки минулого століття стельмахи виготовляли для потреб ферми великі вози-драбиняки. Ними перевозили з Дубини та інших місць снопи, сіно, соломучу. Серед когорти сільських стельмахів доречно назвати Олійника Миколу, Синчука Петра, Дороша Павла, Шакулу Івана та ін.

А під вечір стельмахи, у свої спеціально виготовлені брезентові сумки, спаковували тріски чи навіть стружки, яких використовували для приготування їжі у домашній лежанці чи печі.

Бондарське виробництво у Воронівцях

Бондарство – давній промысел воронівчан. Бондарі виготовляли ємкості для рідини чи зерна – діжки, кадуби, бочки, барила, цебри, пікні діжі та ін. Якщо ж ми зробимо просту класифікацію їх виробів, то кадуби – це великі і середні діжки для муки, капусти, огірків, меду; півдіжки – для помідорів, вишняка; фаски – для масла; бервенці – для сиру; балії (ночови) – для прання білизни, а ще різні відра, мазниці; а ще бодні для зберігання одягу перед пранням та ін.

Специфіка виробництва цих ємкостей вимагала особливих розрахунків і знань, адже потрібно добре розумітися у різній деревині, щоб підібрати матеріал для певного виробу. Наприклад, для зберігання рідини потрібна була деревина з дуба чи якогось іншого твердого дерева. А якщо для сипучих речовин – можна було брати й м'які породи деревини.

Усі воронівські бондарі крім простих інструментів, користувалися стругом, шерхебелем, циркулем-розмірячем та ін. Вони добре розумілися в початках геометрії, аби визначити кут чи радіус дна діжки, ділячи всю окружність на шість частин. Досить важкою операцією для бондарів було прорізання пазів у клепках та натягування обручів (дерев'яних чи металевих).

Але зі збільшенням виробництва казенних товарів із металу, а пізніше з пластику, виготовлення бондарських товарів у Воронівцях занепало. Не пам'ятаю великої кількості бондарів у селі, однак за Шакулу Наума хочу особливо наголосити.

Саме цей спеціаліст, без однієї руки, вмів так майстерно виготовляти оті згадані ємкості, що люди дивувалися його шедеврам. Багато бондарів свої виробы: пікні діжки, масельнички, цебри, діжі для квашення капусти чи огірків везли в Уланів, Пиків, Бердичів і мали від продажу свій зиск.

Наголошу й те, що бондарський промысел, наприклад, у Чернятинцях чи Лозні був поставлений на широку ногу.

Цілі вулиці й нині у цих селах носять назву *Бондарівка*. Та практично й прізвища Бондар, Бондарчук, Бондаренко та їм подібні в минулому виникли з цього деревообробного промыслу.

Видобуток каменю у Воронівцях

На території села Воронівці камінь видобували у кількох місцях ще з незапам'ятних часів. Та найбільший кам'яний кар'єр був у місцевому лісі. Тут із лівого боку від лісової дороги з Воронівців на Лозну, на підвищенні, із глибини попередніх віків був кар'єр по видобутку вапнякового білого каменю. Майже всі великі будови у селі вимуровано саме з каменю видобутого тут.

Сюди відноситься кам'яний палац Петра Івановського і різні прибудови у маєтку: конюшня, погребі, льодярня, комори, східці й альтанки у парку, біля води і т.п. а ще двоповерхові млин і магазин, а ще гребля та ін. тому саме звідси брали камінь для мурування і для випалення вапна. Потрібно читачам знати, що й навколоцвинтарний мур також змуровано із цього ж вапняку. Та й пізніі фермські приміщення будувалися на камені з лісу. Тут люди при забудові особистого помешкання також старалися набити каменю для фундаментів. Вапняк – теплий, а граніти холодні, більше того граніти притягують вологу. Отож гранітні хати були досить холодними, чого не скажеш про вапнякові.

Потрібно наголосити й те, що на вибілювання цукру на Уланівському і Пагурецькому цукрових заводах обов'язково, згідно технологій, використовувалося вапно, тож із нашого кар'єру везли підводами білий камінь на випалювання до цих заводів.

Каменярів у селі було чимало. Особливо вправним був Сеник Фійон. Він, напевне, половину свого життя провів у цій каменярні. Видобував камінь при допомозі лома, кирки, молота і клинів. Йому робили замовлення односельці і старанний працівник довбав днями і навіть інколи при світлі місяця каменюки. У нього біли й помічники, які підсобляли інколи, особливо коли й для себе виламували кам'янисту масу. Серед них працював й Степанюк Микола та його сини Борис та Петро.

Можна додати й те, що коли камінь не піддавався побиттю, тоді у його щілини забивали дерев'яні (липові) клини і систематично зволожували їх водою. Від набухання клини ломили камінь. Про це не раз розповідав згаданий Фійон Сеник.

Із розширенням будівництва камінь почали видобувати й в інших місцях Воронівців, на природних виходах граніту: на Могилах, на Селиську, під Чернятинцями та ін. Із утворенням великого колгоспу «Дружба» потреба у будівельному камені різко зросла. Будувалося надто багато. На кар'єрі Селиська з'явилися професійні каменярі на чолі зі спеціалістом Іваном Загірним. Його бригада проводила буріння, підривання вибухами гранітних пластів, дроблення маси на змонтованих дробарках. Камінь (шашка) використовували для мощення доріг, щебінь також йшов на токів, підїздів тощо. Із відсіву почали виготовляти асфальт і стелити дороги по селі.

Та з розпадом сільськогосподарських утворень гарну справу занехали. Правда, уславлений голова уланівської артїлі «Дружба» Володимир Вільчинський, для розширення асортименту будівельного каменю,

виготовив проекти, спеціальною технікою з Бердичева спланував майданчики для видобутку та переробки на каменерізальних верстатах гранітної маси. Для цього планувалося закупити італійську техніку і створити робочі місця у господарстві. Проте, реформування сільського господарства та всієї економіки України не дали можливості гарним намірам здійснитися. Нині лише кілька буртів нагорненого бульдозерами верхняку вказують нам про заміряне. Усі воронівські каменярні закидані сміттям, заросли і камінь не видобувається.

Поташне виробництво у селі

За спогадами старожила села Степанюка Миколи Михайловича, 1905 року народження, біля хуторянського ставка (озерця), з правого боку, була у 19 столітті поташня – місце, де з деревини виготовляли поташ. Хто його знає, можливо тут перегонили на поташ і в попередні часи. В усіх випадках на картах 19 століття на цім місці показано квадратики. Напевно це і є позначки поташного виробництва.

Для тих, хто не знає що це таке, відмічаємо: поташ – це вуглекислий калій, який застосовувався при виготовленні скла, фарбників, ліків, мила, а також у кондитерській справі. Поташ виробляли на спеціальних підприємствах, які носили назву *буда*. У Хмільницькому районі на такому місці виник людський осідок із назвою *Будків*.

Виготовляли поташ так. Дерев'яні колоди складали конусом у великі будко подібні бурти і спалювали їх. Затим отриманий попіл розбавляли водою та, фільтруючи через сіно чи соломку, після відстоювання отримували рідкий луг. Його виливали на вогонь, який постійно горів і великому цебрі чи ящику з цегли. Наймовірно жарке полум'я випарювало з луку воду і тоді затверділий поташ залягав на дні ящика. По охолодженні, поташ ламали ломами і зсипали у діжки для наступного перевезення за призначенням чи зберігання.

Взагалі, виробництво поташу було досить трудомістким процесом, який часто тривав не менше 2 – 3 місяці. І, звичайно, воронівчанам потрібно було мати значну кількість робочої сили.

Зауважу, що північніше від нас, на Поліссі, поташ масово виготовляли на експорт, він був досить дорогим.

Із середини XIX століття його виробляли у великих чавунних, або ж залізних казанах (чанах), а випарювали (висушували) у спеціально збудованих печах. Проте, саме з цього часу в Україні почалося виробництво соди, яке вдарило по варінню поташу. Його виготовлення поступово занепало і на початок XX століття взагалі припинилося. Та ми повинні знати, що у воронівські люди займалися у попередні часи цим складним промислом.

Однак треба знати, що після спалювання лісів ці площі згодом ставали придатними для посівів пшениці, проса та інших культур. На спалених площах поселялися люди. Це була за часовими рамками перша половина 17 століття. Саме тоді й почалося масове заселення поляків. Вони часто-густо

силою захоплювали землі, маєтки у місцевих жителів. Така свавільна політика викликала обурення у населення проти визискувачів і, особливо, запровадження католицизму у краї.

Виробництво дьогтю у Воронівцях

Як вказувалося уже, на Хуторянщині, де були в минулі часи великі ліси у попередні часи-століття, біля нинішнього ставка, а раніше чималого озера, у бік Хуторів-Кривошійнських була поташня, а неподалік – невелике підприємство по виробництву (варінню) дьогтю. Дігтярний промисел був надто затребуваним і потрібним у попередні часи. Селяни дьоготь використовували щонайперше для змащування тручих частин вісів і маточин у возаз, каретах, а також при вичинці шкіри (юхти), у народній медицині, ветеринарній справі та ін. Захопившись цією справою, селяни після відміни кріпосного права, будучи вільними, старалися виробляти дьоготь для збуту. Він дійсно мав неабиякий попит при транспортуванні вантажів. Це – головне мастило для підвод.

Добували дьоготь із кори берези (берести), хоча й сама деревина також використовувалася. Це був сезонний промисел, що припадав на весняну пору. Деревина оживала, наповнювалася соком. Цю березову сировину вкладали у конусоподібні ями, які заздалегідь викладалися корою з ялини чи сосни. Потім зверху березову деревину засипали шаром піску впереміж із камінням і підпалювали. Розігріта на вогні сировина випускала з себе дьоготь, який стікав на дно ями. Його періодично вичерпували й зливали у діжку. Оце був промисловий спосіб виробництва.

Але гнали дьоготь й дома окремі спеціалісти. Вони подрібнену березову кору вкладали у великі горщики, які зверху накривалися покритками і щільно замазувалися. Навколо таких горщиків розкладали жарке вогнище. Сік берези (чорна масляниста рідина) стікав через спеціальні отвори у днищі горщиків у підставлену посудину. Оце й був саморобний дьоготь.

На початку ХХ століття дьоготь ще де-інде виробляли по селах. Що ж до Воронівця, то ніхто з жителів села не пам'ятає коли дьогтярня на Хуторянщині припинила перегонку березової деревини.

Виробництво деревного вугілля у селі

Старожил Воронівець Лозовий Тимофій Семенович розповів, що раніше для роботи кузні обов'язково використовували деревне вугілля. Усі воронівські кузні не могли працювати без горна, а його розігріти щоби метал довести до червоного кольору без цього вугілля, неможливо. Тож ковалі й старалися заготовляти для своєї роботи деревне вугілля. У середині ХІХ і на початку ХХ століття про кам'яне вугілля навіть не мріяли. Тож виробництво деревного вугілля старалися налагодити в кожному поселенні, а надто, де був ліс. Зрозуміло, виробництво цього важливого продукту в більшості контролював місцевий поміщик. Це й зрозуміло, ліс належав теж йому, а надто тверді породи дерева: граб, дуб, акація.

Бойко Микола Михайлович і мій батько Дорош Никифор Сидорович все своє життя пропрацювали у сільській кузні. Саме вони мені у дитячо-юлому віці пояснювали як виробляли оте деревне вугілля. Насамперед брали деревину твердих порід, складали у великий конусний бургт, обкладали його щільно дерном та обсипали піском, глиною чи навіть землею. Затим підпалювали, апби всередині відбувався процес горіння. Деревина довго (два-три тижні) тліла, аж потім жар гасили і через кілька днів після охолодження, знімали шари дерну, забираючи шматки вугілля. Воно дійсно було у великому попиті. Без вугілля нічого не можна було ні викувати, ні виплавити.

Але де знаходилося у Воронівцях оте кустарне виробництво вугілля, невідомо. За розповідями ряду старожилів села цей промисел був у Дубині, на лівому березі Сниводи. Цілком можливо, що саме дубову деревину й використовували для отримання цієї необхідної продукції.

Є ще одна заувага. Це могло бути неподалік Четвертого Горба Дубини. Тут здавна був перехід (брід, міст) із Воронівських земель до Чернятинця на праве побережжя. Чернятинці із глибини століть (середини ХІІІ ст.) і раніше славилися розвитком ковальської справи. Напевне саме вони були головними споживачами деревного вугілля й у наступні віки.

На початку ХХ століття ніяких бубів у Дубині уже не росло. Одна прадавня назва нам вказує, що колись тут, на лівобережжі Сниводи, росли дерева язичницького бога Перуна – дуби. Із появою камінного вугілля виробництво деревного вугілля у Воронівцях, як і повсюди, припинилося.

Бортництво та бджільництво у селі

У нашім краї населення поряд із землеробством і тваринництвом здавна займалося й утримуванням бджіл. Спочатку таке заняття називалося бортництвом, адже вуликів раніше не знали. Бджоли водилися в дуплах дерев (бортях). Люди віднаходити такі дерева, затикали льотки ганчірками, відрізали цей шматок стовбура (колоди) й перевозили до свого обійстя, або ж ставили у лісі поблизу помешкання. З часом закурювали (мертвили) бджіл і забирали мед. Маючи до десятка таких колод власники не знищували усіх бджіл, залишали 2-3 колоди для розведення у наступному році. Часто люди спеціально у колодах видовбували дупло, аби туди вселявся блукаючий рій. Такі борті називалися довбанками. Їх ставили на присадибній ділянці, у садку і це вже була пасіка. Такий спосіб ведення бджіл значно розширив географію галузі. Розведенням бджіл займалося майже кожне село, в тому числі й Воронівці. Із винайденням П. Прокоповичем рамкового вулика, пасічництвом займалися по кілька бджолярів у кожному селі. У Воронівцях чимала пасіка була й у власника села Петра Івановського. Хто працював тоді пасічником ніхто в селі не відає. Однак із початком ХХ століття любителів солодкого продукту у Воронівцях було чимало. Пасічника часто возили мед, віск продавати у навколишні міста і особливо у Київ, Житомир, Бердичів, Хмельник. Уланів

був практично вщерть заповнений медом. Його спритні євреї-купці практично за безцінь затарювали свої діжки та кадуби.

Пасічники, аби збільшити свої медові запаси, часто підвозили крилатих трудівниць до медоносів. Так, брати Яків, Василь та Хома Іванчуки відвозили своїх бджіл до гречаних полів аж під Ступник і Клітенку. Тобто за яких 25 – 30 кілометрів від своєї хати. При чому це все робилося вночі та ще й волами. Можна зрозуміти, що оті воли приходили на місце призначення аж перед ранком. Там пасічники встановлювали чергування і часто-густо ціле літо проводили біля божих комашок. Жили в курені, там варили юшку чи пекли картоплю, інколи збирали ягоди та гриби, навіть косили сіно.

Усіх воронівських пасічників перерахувати складно. Але ми добре знаємо Івана Олійника, Сергія Журавля, Ісаака Григуса, названих раніше Іванчуків, а ще знтним пасічником був дід Хтодір та ряд інших.

На горбі, де нині проживав Сенік Іван, пасічникував у часи радянських громадянських збурень та переворотів гарний пасічник Шлапак Яким. Він на російсько-японській війні втратив ногу, от будучи на костилі, все ж надовбав десяток дуплянок, розвів бджіл. Але під час згаданого більшовицького мракобісся влада забрала пасіку. Бджіл закурили, а мед зїли. Ось таке було медвеже пасічникування нової радянської влади. Про це згадував у своїй розповіді полум'яний патріот Воронівець Євген Проторєв. Вправними пасічниками у селі були у свій час Федір Іванчук, Фрол Каганюк. Вони певний час утримували й колгоспну пасіку. У недавні часи бджільництвом займалися Процюк Іван, Степанюк Микола, Котонос Іван, Дорош Микола (Анонів), Олійник Микола, Іванчук Степан та ряд інших. Нині бджіл утримують нащадки славних пасічників: Іванчук Антон, Котонос Василь, Степанюк Василь, Шакула Сергій, Осадчук Володимир, Степанюк Віктор, Дорош Віктор та ряд інших.

У 80 – 90-і роки був своєрідний сплеск у Воронівцях по розвитку бджільництва. Однак посів ентомофільних культур, особливо гречки припинився. Нині великі господарства сіють модифіковані сорти соняшнику, рапсу, тож запилення цих культур при допомозі бджіл не обов'язкове. А такий медонос як гречка взагалі рідкість на воронівських полях. Хіба Станіслав Гуцал, фермер з Уланова, інколи 10 -15 гектарів може засіяти. У додаток до сказаного зауважу, що Воронівці славилися виробництвом меду. Нижче описано легенди села про бджільництво у краї.

Рибальство у Воронівцях

Рибальство – це додаткове заняття воронівчан, яке практично було доступним кожному та й влюбую пору року. Малі хлопці мали більшу свободу до вилову риби ніж доросле населення. Жінки в більшості допомагали чоловікам лагодити сіті та переробляти впійману рибу. Отже для селян Воронівець рибальство було своєрідною підмогою в поповненні свого харчового раціону. Якщо вдавалося впіймати багато риби – її

продавали чи обмінювали на необхідні продукти чи побутові речі (хліб, сіль та ін.).

На території села способів та знарядь вилову риби було чимало. Донайпоширеніших належали вудки (раніше із саморобними, викуваними в кузні, гачками). Однак вудками користувалися здебільшого підлітки, які мали на це достатньо часу. Дорослі люди розраховували на великий улов, тож користувалися сітками, волоками, мережками, ятерями, вершами, переметами (рижами), або ж остями (дво- тризубими вилами). Окрім цього, об'єднуючись по три – п'ять чоловік дорослі ловили рибу рогелями, саками чи підсаками.

Ось серед цього різноманіття знарядь вудками, ятерями, остями чи підхватами користувалися найбільш необхідні верстви населення. А хто володів човном – впливав на Сниводу із досконалішими снастями: сітками, волоками та ін. Найбільш вправні з них запливали човнами аж до Чернятинця і навіть Хуторів Кривошійнських.

Там річка була досить глибокою і набагато ширшою з помережаною водною рослинністю. Тож для риби ці місця були привіллям. Якої риби тут не водилося: щука, окунь, судак, лящ, плітка, краснопірка, в'юн, миньок, карась, короп, лин, а у кропивці верховодка пічкурі, гірчак (калінівка) та ще і ще. Знатним рибалкою у 40 – 60 –х роках був сусід Труш Семен Силевич. Він народився десь на початку ХХ століття. Щодня незмінно плив на своєму вправному човнику вниз по Сниводі, рибалив там, часто й збував виловлене. Інколи підвипивши повертався вечором, або й вранці додому.

Не мав Семен Силевич від риби статків. Хоча міг досить багато її упіймати. Дрібної ніколи не брав. Ніколи й не жалів виловленої риби, приносив сусідам, товаришам. Як зараз пам'ятаю своє дитинство у 50 – х роках. Приніс Семен Силевич до десятка невеличких щучок Вони губами плямкають, вистрибують з миски. Мене попередили, хоча б пальця не сунути щучці в рот. Поки дорослі вишли з хати я вже відзначився. Пальця в рот усунув а витягти – зась! Більше того, клята щука ще й тріпатись почала. Довелося пальця з боєм висмикувати з пащі. Плачучи, заюшений кровю, проклинав себе за непослух і необачність. Ті щучки до цих пір у моєму пам'ятку.

Одна цей пожилий рибалка завжди усім розповідав свій сон, у якому риба йому сказала: «Лови мене чим хочеш і скільки хочеш, ти мене все одно не переловиш, але на тобі буде стільки латок, як на мені луски». Дійсно правда. Семен Силевич помер у бідності і нестатках. Великим спеціалістом з ловлі риби був Лозовий Тимофій Семенович. Він також на човні зі своїм сином Іваном разом промишляли ловлею: ставили сітки, затагували волоком.

Всі ями від кладки до Липини і Дубини були рибалками обловлені. Але й вони віл уловів на були усім забезпеченими. Риба – це лише додатковий харч до свого збідненого раціону.

Поряд з річкою у Воронівцях був ставок запруджений од Сниводи. На початку ХХ століття селом володів поміщик Кноринг, котрий прибав масток у Миколи Вітгенштейна, чоловіка Кароліни Івановської. Радянська влада з роками зробила греблю-міст, а за часів «Дружби» було значно розширено став, змайстровано ще одну греблю на два опуси. З роками господарство створило Уланівську рибо меліоративну станцію, яка хазяйнувала на плесі біля 300 га. водного дзеркала із назвою «Уланівське море». Нині це приватне підприємство на Сниводі, у якому розводять рибу: коропа, білого амура, толстолоба та ін.

Лозо- та очеретоплетіння у Воронівцях

У минулі часи жителі Воронівець для плетіння найчастіше використовували лозу, а також кору липи. Хоча із соломи кожна сім'я мала чималу ємкість із назвою *солом'яник*. Із очерету також плели країни досить ажурні корзини та кошики-козубці, а ще іграшки, навіть дитячі меблі. Лозини для плетіння часто розщеплювали уздовж надвоє. Досить оригінальними були кошики із підфарбованою бічною стороною. Практично у кожній родині чоловіки вміли плести кошики. Останнім часом гарні кошики виготовляв Лехов Василь, мій сусіда.

Уміє плести із лози коші й Шлапак Іван Борисович та інші воронівчани. Щодо очеретяних виробів, то неперевершеним був Макарчук Ілля Пилипович. Він навіть у школі організував гурток плетіння, виготовив спеціальне обладнання та пристрої, та все ж його бажання навчити дітей давньому ремеслу не принесло успіхів.

Ілля Пилипович розповідав, що у селі на початку ХХ століття жили люди, котрі масово плели із соломи найрізноманітніші вироби, а надто брилі. Для цього гарно підходила саме пшенична жовата солома.

Однак плетіння у Воронівцях не набуло свого розвитку. Правда, до плетіння слід віднести й виготовлення рибальських сіток, ятерів, мережок та верш. Ось у цьому воронівські майстри були неперевершені. Адже живучи біля Сниводи потрібно було вміти вив'язати знаряддя лову, але й осадити його. Тому більшість чоловічого населення опанували ці вміння.

Як правило, в'язали вічко глицею (пристрій для плетіння сіток) за два рази, тобто за дві операції. Однак, кілька чоловіків уміли й за один раз в'язати одне вічко. Це приводило до скорочення часу виготовлення рибальського причандалля, що було досить важливим.

Автора цих стрічок навчив виплітати сітку, в'язучи одне вічко за один раз, мій дядько – Дорош Павло Сидорович. Цю майстерність він привіз із собою з армії, а служив він на далекій Чукотці, у бухті Проведіння. Тож не дивно, що перейняв майстерність від чукчів. І дуже ймовірно, що саме цю операцію у Воронівцях запровадив саме він.

Мистецтво писанки у Воронівцях

Надто цікавим культовим мистецтвом, пов'язаним безпосередньо з обрядами, вірою і міфологією є українське писанкарство. Яйце – символ

сонця, весняного відродження природи, разом з тим воскресіння душ померлих пращурів. Споконвіків цим мистецтвом займалися жінки. Однак з розвитком промислів писанкарство поширилося й між чоловіками.

Для писання писанок на звичайному сирому яйці потрібно мати простий пристрій – писачок. Його вмокають у розплавлений віск від свічки і наносять кілька ліній, які за задумом повинні мати білий колір. Після застигання, яйце фарбують й світлі барви (як правило у жовту).

Коли шар фарби підсохне наносять інший колір, закриваючи місця, які мають залишитися жовтими. Після цієї операції, фарбують у червоний колір. Накінець наводиться темний колір.

Як бачимо, повторюючи цю процедуру, можна на яйці отримати певну гаму барв із різних кольорів. Та нам усім, пишучи писанки, слід неодмінно пам'ятати, що справжнє обрядове значення яйця – воскресіння наших пращурів, збереження роду-племени.

Темою писанкарства на терені Хмельницького району займалося чимало дослідників. Серед них хочеться відмітити завідувачку навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля інституту історії, етнології і права Вінницького педагогічного університету імені М. Коцюбинського Пірус Тетяну Петрівну. А у Хмельницькому районі – майстра витинанки і писанкарства Дмитра Івановича Власійчука.

Тож у цю розповідь, для ознайомлення з дослідженням Тетяни Пірус подаємо уривок наукової статті із матеріалів Першої Хмельницької історико-краєзнавчої конференції, яка відбулася 23 вересня 2015 року.

Вона пише: «Серед студенток Інституту педагогіки та психології виявилася уродженка Воронівець Наталія Сошинська. Вона розповіла, що писанки її вчила писати бабуса Лозова Віра Арсеніївна, 1939 року народження. Навчали писати також у школі, коли була ученицею молодших класів.

Уміла писати писанки бабусина сестра Марія Арсеніївна Балацька. У родині писала й прабабуса Марія Антонівна Балацька. Усі вони з Воронівець. Писали з Чистого Четверга. На свято щонайменше десяток писанок лежали на столі у мисці, або у миснику»...

«Про збереження писанкарства у Воронівцях можна говорити на прикладі історика і краєзнавця Миколи Дороша. Незабутніми носіями цього виду народного мистецтва М. Дорош називає уродженок села Єлизавету Протор'єву 1895 року народження та її доньку Павлину 1927 року народження.

У родині Дорошів писала бабуса Дорош Наталка Сидорівна, 1899 року народження та її сестри Лебідь Хаврона та Степанюк Явдокія.

«У Воронівцях практично усі жінки в минулі часи вміли писати писанки. Ділились фарбами, переймали узори писанок. Писалися ці твори «грабельками», «кленовими листочками», «гусячими лапками», «дубовими листочками», «жолудиками», «баранчиками» та ін.

Запам'яталися писанки з особливим поділом у центрі, від якого розходилися промені. Кольори на писанках були жовтий, червоний,

коричневий, білий, рідше зелений і синій. Тло у всіх писанках мало темну барву.

Від бабусі Наталки і матері Теклини передалися родинні знання до дітей Ганни, Надії, а звідти до онуків Олени, Світлани і навіть Маргарити. Отож більше століття досліджено, що у цій родині пишуть писанки. А це немало – чотири покоління». Для переконаності подаємо світлину написання великодніх писанок у сім'ї краєзнавця Миколи Дороша.

Його дружина, Галина Борисівна навчає мистецтва написання писанки свою внучку Маргариту. Світлина 19 квітня 2015 року.

Вишивка – вид декоративного мистецтва у Воронівцях

Коли у Воронівцях люди почали вишивати – ніхто не пам'ятає. Відомо, що у ХУІІІ - ХІХ століттях гаптуванням займалися у поміщицьких маєтках.

Так як у селі проживала відома княгині Кароліна Івановська – Вітгенштейн, то, зрозуміло, вона мала чимало майстринь цього декоративного мистецтва.

На замовлення вишивався одяг господині, дітям тощо.

Практично всі жінки, дівчата Воронівець були вправними вишивальницями. Адже жодне свято у селі не обходилося без прикрашеного майстрами одягу.

А сама оселя надто насичена вишивкам: подушки, рушники, сорочки, серветки та скатертини, обриси...

А й дійсно, воронівські жінки вправно оздоблювали й жіночі головні убори – очіпки, перемітки, хустки, стрічки, навіть чоловічі шапки. А також камізьельки, свити, спідниці, блузи, кожухи... .

Для прикладу візьмемо кілька фолосвітлин середини минулого століття. Видно, яку велику увагу жінки приділяли вишивці на полотні, а також мережеві, намисту та ін.

Основна частина декору, наприклад, для жіночої сорочки, припадала на рукави, трішки менша – на горловину, пазуху та манжети. Матеріалом для вишивання була в більшості полотняна або ж лляна тканина, рідше виготовлена з вовни.

Із розвитком фабричного виробництва тканин появилось більше: перкаль, батист, китайка, плюш. Вишивали наші майстрині спочатку нитками виготовленими вручну. Пізніше приміняли фабричну пряжу: заполоч, муліне та інші види кольорових ниток.

Техніка вишивки у Воронівцях також була різноманітною: стібками, гладдю, хрестиком, а ще оригінальною технікою вирізування,

обмереження, рубцювання та ін. Все робилося в залежності від двосторонньої чи односторонньої вишивки.

У нашій Волино-Подільській регіоні були поширеними у вишивці геометричні фігури: ромбовидні, хрестоподібні, розетково-зірчасті. Кольорова гама в більшості була монохромна, стримана із чорно-червоним, рідше синім або ж зеленим забарвленням.

Найбільш оригінальними були зображення «дерева життя». Ним прикрашали рушники, рукави жіночих сорочок. Досить оригінальною була вишивка біли по білому.

Можна лише уявити як жінки, дівчата довгими осінніми і зимовими вечорами при світлі каганця вишивали свої прямо шедеври, співаючи при дійстві найрізноманітніших пісень.

Те, що дійшло нині до нас – краплини із їх майстровитого доробку. Однак хочеться все ж назвати деяких воронівських майстринь, виробили яких дбайливо зберігаються у музеї навчального закладу села, аби всі бачили і знали про неперевершений талант простих трудівниць із села, творчість яких відзначається смаком і оригінальністю.

При створенні своїх самобутніх композицій, вони спиралися на багаті традиції місцевої вікової вишивки.

Це – Лозова Ганна Євтухівна, Шакула Фросина Купріянівна, Бойко Христина Євтухівна, Данилко Ганна та ще і ще багато краян.

Ось для прикладу парад вишитих рушників-оберегів дарованах Воронівській школі майстринею вишивки Шлапак Зінькою Марківною. Це цілі життя на рушнику. Адже він прикрашає хату, в якій ми побачили світ, з якої вирушили в дорогу життя.

Рушником нас оповила мати, відтак дарувала нам пам'ять, коли ми вирушали в далеку дорогу. На білому рушнику ми підносимо хліб-сіль найдорожчим гостям...

Далеко від отчого дому він нагадує нам про рідні місця, про матір, супроводжує нас як символ добра і щастя. В кольорах рушника – усмішка і смуток, краса і радість.

Насолоджуючись незчисленними варіантами візерунків, ми, на жаль, рідко задумуємося над тим, хто творив їх. Рідко, бо звикли до рушникової краси, бо сприймаємо її як усе буденне...

Скільки ткаль і вишивальниць залишаються безіменними! Люди називають тільки імена здібніших і серед них вказана Зінька Марківна. Про цю працювиту жіночку говорили, що вона показала свої твори несподівано. Дійсно, бабуся Зінька зуміла пильніше, глибше, ненаситніше придивлятися до світу і вбирала у себе його барви.

Нині її витвори будуть під склом у музеї переважно з етикетками. Своє ім'я Зінька Марківна здобула працею і власним хистом.

Нині у Воронівцях репрезентують своє вміння вишивати Роганчук Ганна, її донька Ладигіна Тетяна, Нечипорук Раїса, Лебідь Надія... Тетяна Ладигіна часто демонструє свої твори на різноманітних виставках у районі, області і навіть у Києві. Це говорить про високий професійний рівень

майстрині. Час за працею дав їй крила для лету у царині вишивання, дав можливість творити красу нової якості.

Окремим рядком хочу відзначити вишивання Протор'євої Павлини Семенівни, 1921 року народження, простої жінки, чуйної милосердниці, яка у 70-і роки минулого століття вигаптувала для місцевої школи на шматку мішкщини чудовий портрет символу українського народу Тараса Григоровича Шевченка. Про інших вишивальниць портретів Кобзаря - в окремій розповіді.

Чимало воронівських майстринь займаються іконною вишивкою. Серед них Крутинь Марія, Нечипорук Раїса та ін.

Нині модним є бісерне вишивання, яке потребує особливої наполегливості, витримки. У цьому виді сумлінно працюють – Каганюк Наталія, Богачова Зоя та ін. У їх непростих гарних напрацюваннях відчувається власне бачення краси, і відбита власна доля.

Жаль, що для музею Воронівець багато мисткинь села забули подарувати свій виріб – експонат, який би розкрив талант і добродушність майстрині.

Нехай не лише окремі відвідувачі, але й великий загаль українських і не тільки, громадян, бачать красу та зросту майстерність воронівських народних умільців.

Одна з експозицій шкільного музею

Ткацтво у Воронівцях

Ткацтво є одним із найдавніших і найголовніших елементів національної культури у нашій краї. Варто відзначити, що практична потреба людини у одязі, оздоблення житла і господарства зумовила масове виготовлення тканини у домашніх умовах.

Ткацтво на всіх етапах свого розвитку свідомо віддзеркалювало конкретні історичні природно-географічні особливості краю, характер господарської діяльності та культурно-етнічні запити населення. Основними прядильними волокнами з давніх часів були вовна, коноплі та льон. Споконвіків у нашій краї розвиненим було скотарство, зокрема вівчарство, яке давало можливість отримати овечу вовну та хліборобство – вирощування луб'яних культур – льону і конопель придатних для виготовлення пряжі. Обробка волокон і прядіння ниток з метою подальшого виготовлення тканини були одним з найважливіших домашніх занять кожної родини. Пряли нитки в ручну за допомогою веретена. Для підсилення обертання на нижній кінець веретена натягували круглі глиняні кружальця (прясла).

У шкільному музеї є чимало етнографічних предметів пов'язаних зі ткацтвом. Серед них чільне місце становлять ткацькі знаряддя, при допомозі яких легко можна відтворити послідовність виготовлення домашніх тканин. Практично тут зібрано увесь необхідний набір інструментів і матеріалів, які використовували наші попередники у ткацтві: насамперед це терниці та бительні, якими після намочення у воді і просушки розбивали і витирали коноплі чи льон від костриці, щітки: дергальні із металевих гостряків (цвяхів) та чесальні виготовлені із свинячої щетини, саме ними краяни вичісували кукли пряжі; кушелі із прядивом та ключам, на якому при допомозі простого веретена довгими зимовими вечорами наші бабусі і прабабусі пряли нитки; механічні прядки для сукання ниток кращої якості; мотовила для намотування готових ниток, у так звані мітки, для замотування у клубки використовували козельця вияшками, ткацький верстат для виготовлення полотна.

У музеї є зразки полотна, прач, яким вибивали мокре полотно при зануренні у воду під час вибілювання, а ще різні рублі, качалки при допомозі яких виминали розгладжували полотно перед пошиття готових виробів: рушників, сорочок та ін. Як експонати музею представлені кукли плоскі та з матірки, нитки у мітках та ін.

Хочеться зробити наголос і на рушники виготовлених із конопляного полотна. Вони прикрашені в основному червоними і чорними вишивками, хоча є й кольоровими нитками, поликами, заполоччю.

Рушники демонструють майстерність господині у ткацтві і вишиванні. Відома нам Агрипина Маковіч записала цікавий вираз походження слова «рушник». «На руш, благословляєм», тобто «рушник» від слова *руш*, *вирушай*. Рушником завжди благословляли якусь важливу справу: чи то вирушення в дорогу, в мандри, чи появу на світ дитини, чи піднімання сволюка при будівництві хати, чи дорогу у вічність при смерті. Рушник був у минулому сакральним предметом. Особливої святості йому надавав білий колір і вишиті магічні знаки-обереги, які захищали людину під час початку (рушення) важливої справи. Є у музеї кілька давніх обрусів, тобто невеликих вишитих рушників, на яких клався на столі святий хліб, коровай тощо.

Поряд із рушниками чільне місце займають жіночі та чоловічі сорочки початку до середини ХХ століття вони вишиті низзю, хрестиком, коголочковою гладдю. Цікавою є сорочка вишита білим по білому, де майстерно показано— «соловіні вічка», «зерновий вивід» та інші ажурні вишивки. При допомозі проколювання вишивки веретеном або вирізана ножицями та обмережені досягалась орнаментовка у вишиванні.

Для з'єднання окремих частин сорочки ввічне ціле використовувалася давня техніка змережування.

Із головних уборів жінки крім хусток у музеї є розплетений очіпок кінця ХІХ початок ХХ століття жительки села Шлапак Устини. Очіпок – це давній обов'язковий головний убір жінки, що мав форму берета, округлий верх якого суцільно декорувався квітами вишитими гладдю. Ідучи в гості чи до церкви, до очіпка налягали ще й прозору намітку, через яку просвічувалось вишивання. Окрім сказаного, в музеї знаходяться скатертини, рядна, наполовники виготовлені також на ткацькому верстаті у минулому столітті. Безперечно, тут зібрано тільки грубий одяг давніх краян; полотняні чоловічі пояси, а також свити та інші речі.

Отже, етнографічна колекція музею у Воронівцях досить насичена експонатами різнопланово, вона дає можливість глибше і повніше вивчити особливості народної культури цього давнього села на березі річки Сливови, вбачаючи в усіх зібраних з любов'ю предметах щирість, працелюбність і талант минулих поколінь. Проте треба знати, що ткацтво у селі мало особливий розвиток. Жодна господиня в минулому не обходилася без праці над виготовленням чи придбанням тканини. Серед відомих ткачів у Воронівцях був й Микола Макарович Бойко, сільський коваль.

Одяг жителів Воронівця

Одяг жителів села у минулі часи не залежав од примхів моди. Зрозуміло, що поміщики, багаті люди старалися приноровитися до вимог європейських напрямків. Прості люди одяг виготовляли в умовах натурального господарства, із полотна шили чоловічі і жіночі сорочки, спідниці, блузи, фартухи, чоловічі штани. Досить широко воронівчани застосовували тканину з вовни і власного виробництва та із привезеного краму. Із казенного сукна виготовляли світи, киреї, чумарки. Дещо тонка, але з орнаментом тканина з вовни була бажаним матеріалом для поясного одягу: спідниць, запасок, плахт.

Вправними майстрами-швеями у Воронівцях були: Степанюк Домка, Сорока Павлина, Ганна Бойко, Козятин Меланія, Бойко Ганна, Балацька Марія, Параніч Віра та ін.

Чоловічий одяг Воронівець уключав в себе, насамперед, довгу, полотняну білу сорочку, яку носили навипуск, чорні або темно-сині штани. Інколи на сорочку надівали темну безрукавку. Коричневі свити були для більшості селян верхнім одягом. Носили також кожухи, сукняні пальта-бурки. На голові були смушеві шапки, кашкети і капелюхи. Часто-густо

чоловіки низ білої сорочки заправляли в широкі штани. І це є особливістю, приналежністю нас в минулі часи до півдня Волині.

Жіночий одяг включав білу домотканну сорочку з вилогим коміром, коротеньку безрукавку з овальним вирізом на грудях, спідницю виткану у поздовжні червоні, зелені, сині вузьенькі стрічки (клинці), вовняну запаску, інколи розшиту кольоровими нитками, свиту вишиту на манжетах та надгрудній частині, хустку під підборіддя, чобітки або черевики.

Зауважу й те, що саме у нашому краї, на східному Поділлі, оздоблення жіночих сорочок характеризується багатством технік поверхневого шва – «поверхниця», «колодочки», «хрестик», «низь» та ін. Виділяється вишивка білими нитками на білому тлі, як наприклад на сорочках Шакули Фросини Купріянівни чи у Бойко Христини Євтухівни та «низинкове» вишивання і вишивка чорною заполоччю килимового типу сорочка Шакули Онисі. І не дарма етнографиня Анна Сенік (Сеник) відродила одяг «Воронівська молода» саме із колекції шкільного музею.

А який доладний весільний лосевий віночок. Його виготовила Роганчук Ганна Андріївна. У селі уміла виготовляти такі вінки Козятин Меланія Олексіївна та інші жінки.

Для Воронівець були й характерними вишиті очіпки, які мають форму берета. Один з них майстрині Шлапак Устини зберігається нині у музеї школи, правда він розпрямлений, тобто не затягнутий по околиці за розмірами голови майстрині. Круглий верх очіпка декорували поперечними візерунками, квітами, вишитими гладдю. До очіпка завжди прикріплювали прозору намітку, через яку просвічувалась чудова вишивка.

Зауважу, що навіть взуття декорували наші пращури на задниках головками блискучих цвяхів. У шкільному музеї зібрані експонати одягу села. Однак повної картини ми ще не маємо.

Хочеться зібрати для нащадків більшу кількість давніх артефактів минулих часів, аби знати і пишатися віковими творчими набутками пращурів.

Народна іграшка у Воронівцях

(Деякі аспекти виготовлення лльки у селі).

Давно відомо, що народна іграшка – це неповторне явище у духовній культурі. Вона зосереджує в собі різні види мистецтва: вишивку, кераміку, дерев'яне різьблення, плетіння та ін. У кожного з нас своє розуміння краси, тож вивчати народні джерела виготовлення іграшки потрібно.

Давня іграшка, а особливо лялька, – це неповторний оберіг, у якому – настрої, емоції, форма, зміст, солірні знаки і т.д. Тут випадковостей не буває, все продумано до дрібниць. Дивлюся в інтернеті чи у книгах на лялькові шедеври і мимоволі поринаю у світ свого босоногого дитинства. Емоції вихлюпуються через край. Тому у коротенькій розповіді йтиметься про ляльку своїх дитячих літ. Адже добре пам'ятаю як тато з мамою виготовляли нам, дітлахам, іграшки-ляльки із кукурудзяних качанів, клоччя та іншим матеріалів.

Мої батьки це: тато – Дорош Никифор Сидорович, сільський коваль, мама – Дорош Теклина Яківна, працівниця бурякової ланки.

Це був передосінок. Час, приблизно, 1955 - 1956 роки. Батьки рвали з коренем коноплі, аби підсушити їх, потім намочити у воді Сливоди, затим знову висушити, збити на бительні, перетерти на терниці і т.п. Тобто, це були початкові роботи перед виготовленням ниток, а затим й полотна.

Нас – трійко дітей: Ганя – найстарша, ходила уже в другий-третій клас початкової школи. Я – середульший, а найменшою була Надійка із двома-трьома роками. Зрозуміло, старша сестричка завжди в усьому була першою, головною. Їй найбільше діставалося наших іграшкових забав. У неї була лялька виготовлена зі старого покуйовдженого клоччя. Ця ляльочка мала голівку, рученята, ніжки. Із шматинок казенної тканини для неї була гарно виготовлена одіжка, саме вона свідчила, що ця лялька уже давня, трішки пошарпана часом. Ганя завжди хизувалася нею перед нами, носила її всюди, люлюкала над нею, присипляючи, ніби дитятко.

Якось, перебуваючи у хрещеної матері – Ганни Бойчихи (вона мала швейну машинку і вміла гарно шити), їй дали кілька червоних шматинок із ситцю. Із них сестричка виготовила спідничку і хусточку своїх ляльці.

Спигнаючись на ніжки, роблячи невпевнені кроки, Надійка побачила оту розкрашену новою одіжкою красу, захотіла нею погратися. Розпочався плач, вимагання іграшки. Дійшло й до крику мами у бік Ганнусі. Та старша сестричка й не думала віддавати своєї забави. (Добавлю й те, що вона вже була школяркою і мала свій сундучок, куди завжди ховала свої зошити і красуню-ляльку. Це був її талісман і оберіг на довгі роки).

Конфлікт наростав і тоді втрутилися тато. Вони вміть із кукурудзяного качана витеребили зернини, заплели дві косички, зробили оченята, ротик, носик, прилаштували ніжки і рученята. Із кишені витягли носову хустинку, відірвали шматочок, обгорнули ним стан ляльки, ніби запаскою, затим ще одним шматочком замотали голівку, немовби хусточкою і за хвилин 5 – 7 лялька була готова. Ми з розкритими очима спостерігали за руками тата, їх вправністю і якоюсь майстерністю нашкідкоруч виготовити таку красу. Ляльочка зразу ж заспокоїла Надійку. Іграшка була такою гарною, що старша сестричка свою ляльку віддала також Надійці і зажадала від тата, аби і їй виготовили таку ж красуню.

Це все так швидко відбулося, що я, хлопчик, якому виповнилося всього 5 – 6 років, почав рюмсати і собі вимагати від тата змайструвати подібну ляльку. Аби встановити мир і спокій між дітьми, тато й мені

виготовили це кукурудзяне диво - ляльку. Однак моя забава не мала заплетених кісочок, а наголові в неї був виготовлений з невеличкої ганчірочки кашкетик, навіть із козирком. Тато шилом прокололи дві дирочки знизу, прилаштували із конопляного стебельця ніжки. Таку ж операцію проведено й для виготовлення рученят. А вечором мама навіть невеличкі штанці змотали із невеличкої смужечки тканини.

Радості не було меж. Ми серед сусідських дітей були на висоті, адже ті подібних ляльок не мали. Ганя взяла у прискриньку бабусиної скрині старе розсипане коралове намисто, нанизала на ниточку біля десятка бусинок, і таким чином виготовила намисточко для своєї ляльки. Ми дійсно були задоволені цими першими в житті ляльками- іграшками.

Через кілька днів уже всі навкіл дітлахи, навіть дехто з хлопчиків, ходили з подібними ляльочками, гралися «хатки», де у якомусь куточку клали спати «своїх діток», співаючи їм колискові, прибираючи долівку в «хатинці». Отож, таким чином батьками передавалися дітям давні традиції, любов до оточуючої природи, до прадідівських звичаїв. Тому живий ланцюг пам'яті не переривався, а продовжувався у молодих поколіннях, передавався з уст в уста в слові і діях.

Мені, як досліднику минушини рідного краю відомо, що народна іграшка – це унікальне явище у духовній культурі українського люду. Витоки її сягають досить великих глибин в етнокультурі краю. У цій нехитрій іграшці втілені свого роду пластичні й образні уподобання нашого Хмільницького району Вінниччини.

Дуже прикро, що мистецтво народної іграшки втрачається, а нинішні дітлахи переваги віддають чужим для нас забавам. А оті наявні нині магазинні ляльки, виготовлені в більшій мірі в Америці чи в Китаї, часто-густо із неукраїнськими, чужими для нас іменами. Жаль!

Проте, відновлюються в окрузі заняття по виготовленні ляльок-мотанок. І це добре.

Збиральництво у Воронівцях

Споконвіків людина збирала все, що їй давала матінка- Природа. Із розвитком землеробства і скотарства збиральництво стало додатковим заняттям жителів. Щодо мешканців Воронівцеь, то вони збирали плоди, листя, коріння, а найчастіше суницю, малину, ожину, а ще плоди глоду, шипшини, терену, горобини, також горіхи, дикі яблучка чи груші.

Використовували окремі види рослин замість приправи – щавель, кмин. Особливо цим користувалися у неврожайний роки. А у страшний час сталінських голодоморів мешканці Воронівцеь у більшості їли лоюоду, кропиву, листя і коріння лопухів аби врятуватися від лютої смерті. Вони здирали бруньки і лико з липи, жолуді, товкли їх і додавали до розчину з якого пекли хліб.

Жолуді населення збирало й для годівлі тварин, щонайперше, свиней; різні рослини: кропиву, наприклад, - для плетення кошиків чи для ткацтва.;

ліщинові пагони – для виготовлення обручів та дерев'яного посуду; у лісі збирали мох для утеплення стін та ін.

Чимало часу воронівчани витрачали на збирання грибів: підберезників, підосичників, боровиків, печериць, опеньок... Їх споживали після проварки, а також заготовляли на зиму: сушили, солили, квасили...

Деякі люди знали і в лікування грибами. Наприклад, мухомора брали для боротьби з мухами та шкідливими комахами.

А ще жителі села уміли з хвойних дерев добувати живицю чи з берези – цілющий сік.

Лікувалися також плодами і листям липи, глоду, вільхи, калини, берези, ліщини та ін.

Багато заготовляли лікарських рослин: чебрець, ромашку, полин, мати й мачуху та ін. Відвари, мазі з лікарських рослин уміли виготовляти майже всі жінки. Особливо збором лікарських рослин займалося населення Воронівець у купальські дні, адже купальська роса надавала цілющим рослинам особливої сили. Тому й збирали їх до сходу сонця. І хоча за царської Росії заборонялося займатися збиральництвом у панських лісах, всеодно населення знаходило можливість відвідувати та припасти певні рослини чи плоди для свого вжитку.

Чимало сушених грибів, пучків різних лікарських рослин завжди продавалося на людних ярмарках та базарах в Уланові, Пикові, Бердичеві. Їх туди везли й жителі нашого села.

Збиральництвом займалися практично всі жителі Воронівець, проте особливо хечеться згадати сім'ю Протор'євих. Дідусь Семен – сільський лікар, зі своєю дружиною, бабусею Єлизаветою та донькою Павлиною досить знали на дикоростучих травах. Вони збирали й готували різні мазі, мікстури, краплі, виготовляли порошки, тобто обізнаність їх із дарами природи була вражаючою для села, вони знали властивості переважної більшості рослин.

Функція збиральництва і нині присутня у жителів Воронівець. Населення поповнює свої продуктові та інші запаси у великій мірі завдяки дарам природи. Бережімо її і вона сторицею нам віддячить.

М'ясо-молочне тваринництво у селі

Рільництво у Воронівцях не могло успішно розвиватися якби не було приручених тяглових тварин. Вони забезпечували давніх селян молочними і м'ясними продуктами. Гарний урожай отримували тоді, коли був добре угноєний ґрунт. Без тягової сили коня чи вола не досягти високих врожаїв.

У селі з глибини віків дбали про корову. Це й не дивно – корова була годувальницею сім'ї. Тож люди різними магічними способами намагалися зберегти корову від злого ока, а ще різних ворожок, які могли забрати у тварини молоко.

Пам'ятаю, як моя бабуся на Юрія, під час випускання худібки на пашу, до ріг прилаштовувала оберіг – віночок з жовтого юрнику (латачу), перев'язаного червоною стрічкою. Це ще давнє язичницьке поклоніння богу Ярилу – весняному сонцю.

Букетик із польових трав та юрнику, також перев'язані червоненькою матерією, висів на цвяшку перед вхідними дверами у хлів. Це також оберіг від злих духів та відьом, котрі починали діяти саме від Юрія. А ще окроплювали годувальницю свяченою водою та ін.

Коня селяни завжди використовували як для тягла, так й для верхової їзди. Корів, волів, коней утримували у приміщеннях – стайнях, котрі часто служили й для кіз, овець. Це були спочатку одно-, двокамерні приміщення. Одне - для худоби, друге – для сторожа чи пастуха.

Молочна худоба знаходилася пізніше в стаціонарних хлівах біля оселі. З часом влаштовували стійбища для літнього утримування худоби, особливо молодняка. Її виганяли «на пашу» після свята Юрія (нині це 6 травня) про що ми вже нагадували.

Випасали худобу у чередах, для цього відводили парі та пасовища.

Проте основною тягловою робочою силою в селі були воли. Після реформи 1861 року кількість волів в Україні, в тому числі й у Воронівцях досить помітно зменшилась. Селяни стали масово полишати землю. Утримувати худобу було доволі складно, нічим її прогодувати у стійловий період.

Тому викошували, особливо під час колгоспів, усі луки, займіська, береги, ярі та долини. Досить важкою працею було й випасання колгоспної худоби. Для цього брали підлітків, які часто виручали селянську родину заробленими грішми чи навіть телятком.

Хочу трішки розповісти про молодих, працьовитих сільських хлопців Метя Івана Степановича: Михайла, Петра та Миколу. Саме вони щоліта у 60-і роки випасали колективну худобу.

Закінчувалося навчання в школі, починалися канікули, й ці хлопці приступали до відповідальної роботи. Я не бачив їх десь на річці, купанні чи на гулянках – вони свято допомагали батькам утримувати сім'ю. Це, напевне, і є вища суть у вихованні підлітків – доручати їм відповідальну справу, допомагати батькам в першу чергу.

Щодо розведення й утримання худоби у Воронівцях у новітні часи, то за час господарювання колгоспу «Дружба», воронівська комплексна бригада утримувала понад 850 дійних корів. А ще ж були малі телята, бички на відгодівлі.

Нині колективної худоби у Воронівцях не має. Зате люди утримують по 2 – 4, а дехто й 6 корів. Здають молоко приватним підприємцям, які накручують на ньому чималі прибутки.

Коней у Воронівцях також обмаль. Лише деякі господарі тримають їх для певних робіт, підвезення вантажів, обробітку землі тощо.

Вівчарство у Воронівцях

Овець у селі розводили з незапам'ятних часів, адже вони забезпечували населення найнеобхіднішим: зі шкіри і вовни виготовляли одяг, м'ясо і молоко були продуктами харчування; гній ішов на удобрення ґрунту.

Якщо для ВРХ потрібні великі пасовища, то для овець й малі ділянки були придатними для випасання. Овеча шерсть досить цінувалася і була завжди затребуваною на торгах. Зрозуміло, що одяг з вовни був дорогим і недоступним для простих людей.

Поміщики у Воронівцях обов'язково утримували отару овець. Їх часті бали-веселощі не обходилися без овечого м'яса. Це було й по сусідніх навкіл селах.

Наприклад, дослідник Гульдман В. у своїй книзі «Подільська губернія» вказує, що у Лозні на 1889 рік у поміщика було 1300 тонкорунних овець, із яких отримано 90 пудів вовни. Отож подібне було й у Воронівцях.

Пізніші колгоспні артїлі також займалися вівчарством. Доводилися плани здачі м'яса (баранини) і вовни, які керівники обов'язково старалися виконати.

Пам'ятаю воронівського вівчарника на Селиську. Тут був у минулому панський двір, а тому й фермські приміщення спочатку знаходилися тут. Пастухом й доглядачем овець довгий час працював Бойко Віктор, нині покійний. Він зранку до вечора щоденно пас і доглядав овече поголів'я.

У часи коли обігрів помешкань жителів вимагав особливих затрат та коштів на паливо: дрова, торф та ін., вказаний В. Бойко улітку, спеціальним ножем нарізав овечий гній на пласти (скиби), виносив їх надвір сушити під сонечком, перевертав при підсушці, а потім перевозив «добро» на Мар'янівку до оселі, де з мамою Тетяною проживав.

Утримували овець й окремі сім'ї воронівчан. Зі скручених шерстяних ниток окрім тканини, в'язали шкарпетки, рукавиці та інші речі.

Нині овець в селі немає. Нещодавно розводив їх Кузнецов М.В., але й він закинув незвичну справу. Лише в Уланові при хлібному підприємстві та у господарстві народного депутата Петра Юрчишина утримують овець заради цінного м'яса.

Птахівництво у селі

Нині нам навіть важко уявити звичайну Воронівську садибу без свійської птиці: курей, качок, гусей, індиків, качок, гусей, індиків. Із глибини століть селяни розводили цю живність, чим істотно доповнювали свої харчові припаси м'ясом, яйцями.

Знаємо, що навіть у колгоспних артїлях у минулі часи збирали пташиний послід для підживлення при вирощуванні цукрових буряків. Добре родить від цієї органіки й городина. А ще птахівництво дає людині цінне пір'я, яке широко застосовують для виготовлення перин, подушок та ін. Займалися птахівництвом воронівські жителі ще від часів Російської імперії і за радянського періоду.

На Селиську знаходився курник і качатник, тобто приміщення для утримування курей та качок. Пам'ятаю загородження у ставку, аби качки не запливали далеко від місця «проживання». Хто доглядав за колгоспними птахами? На жаль, люди не пам'ятають.

Як правило, гусей, качок, курей, індиків жителі у Воронівцях утримували окремо від худоби. Так утримують й нині.

Спостерігаючи за птицею, краєни часто довідувалися про зміну погоди, що було важливим для ведення щоденних справ. Наші пращури півня приносили навіть у пожертву перед важливими святами та перед жнивими. Яйця широко використовували в обрядах і ворожіннях.

Півень будив мешканців села до праці, його присутність на сільському подвір'ї символізувала спокій і порядок.

Нині жодне господарство у районі не займається птахівництвом. Лише окремі ентузіасти навесні масово інкубують молодняк, аби вигідно продати селянам. Індивідуальне птахівництво й далі живе у селі.

Транспортування вантажів у Воронівцях

Щонайперше перевозилися вантажі у селі гужовим транспортом. А він, як відомо, був колісним, полозним та верховим. Зрозуміло, що верховим транспортом багато не перевезеш, адже коні часто везли на собі наїздника. Основним спорядженням вершника було сідло зі стременами для ніг. Якийсь невеличкий вантаж, безперечно, можна було перевезти.

Полозний або санний транспорт відігравав значну роль узимку. Цей вид транспорту із глибини віків вважався головним і досить оправданим. Він був кращим, ніж колісний. Полозний транспорт поділявся на господарчі робочі сани і виїзні. Робочі сани мали всі господарі. Ними перевозили лерево, камінь, гній та інші вантажі.

Пам'ятаю такі сани в колгоспі. Вони виготовлені для кінної тяги, а пізніше змайстрували й для тракторів. Останні були досить великі, громіздкі. Ними перевозили солому, ліс, гній та інші вантажі. Їх виготовляли з великих дубових, грабових чи ясенових копильчаків, яких знизу обковували металевою шиною для кращого ковзання, та продовження експлуатації, аби не стиралися.

Кузовом тракторних саней служили грубоотесані дошки.

Виїзні сани, або брички, виготовлялися для пересування заможної частини населення. Кузов і борти були гарно обробленими і декорованими.

Серед колісних видів транспорту були вози двоосьові, безтарки, драбиняки для перевезення великогабаритних вантажів (сіно, снопи тощо).

Тягловим засобом такого воза служило «віє» - дишель із граба чи ясена. За призначенням двоосьових чотириколісних возів ділили: для перевезення лісу; для транспортування зерна, піску, каменю тощо. При перевезенні на драбиняках сіна, соломи використовували жердини – рублі та мотуззя.

Наші далекі предки неодмінно користувалися чумацькими мажами, якими перевозили зерно, сіль та ін. Ці вози мали більші розміри і масивніший хід. Щодо тягової сили, то українця переважно приміняли волів. Для запрягу використовувалося ярмо – це один з найдавніших видів упряжі. До кінської зброї відносилися: шлея, вуздечко, нашийник, віжки, посторонки і горчик. Дишель виконував гальмівну і направляючу функції.

Щодо їзових на волах, то й понині пам'ятаю трударів Параніча Матвія, Олійника Оксентія...

А візьміть оранку волами у 20 – 30-і роки минулого чи позаминулого століття. Ніяких лісосмуг не було. Тож уявіть безмежне поле, ген-ген в далину простягнулося, не видно ні кінця, ні краю.

А там, на видноколі, зливається поле із блакитним небом. Все поле залите рожевим світлом, дихає теплом і спокоєм. На небі пухнасті білі хмари, що пливуть, переливаються весняними кольорами: рожевим, фіолетовим. Біля зораної смуги на ниві відпочивають стомлені воли. Після важкої роботи вони дрімають, підставивши свої боки теплому весняному сонцю...

Серед їзових на конях знатними були працівники колгоспу-фуражири: Лебідь Іван, Осадчук Володимир, Штимберг Василь, Шакула Іван, Дорош Василь, Лозовий Микола, Дорош Іван...

Поряд із сухопутним транспортом, жителі Воронівець вправно користувалися річковим, або водним човном. Весняна Снивода майже щороку зносила різні кладочки і тоді перебиратися на протилежний берег було цілою проблемою. Без човна – не обійтися. Човнами перевозили сіно з Дубини, Липини, невеликі вантажі та ін.

У давні часи від нас масово перевозили на великих човнах-байдаках великі партії зерна, худобу та інші вантажі аж до чорноморсько-середземноморських споживачів. І цей вид транспорту для далеких попередників був архіосновним. Тут було два порти, де вантажилися товари для перевезення за течією Сниводи. Про це ми вели мову у попередніх розділах.

Нищівного удару сільському транспорту завдала колективізація. Так зване розкуркулення селян привело до різкого скорочення волів, коней як робочої худоби, що зменшило використання гужового транспорту. Та й нині у підсобних господарствах населення все ж використовує деінде траиційний гужовий транспорт. Індустріальні рейки призводять до втрати усталених віками транспортних засобів на селі.

Вибір місця для будівництва нової хати

Побудова нового помешкання завжди була досить знаковою подією. Боротьба з природними явищами, прагнення всіляко заборонити поклоніння їм – було у віруваннях, звичаях та обрядах краян. Вибрати місце для побудови нової хати було досить складним процесом. Звичайно, враховувалося майже все можливе і неможливе. Тобто на терези вибору ставали переваги і застороги. Воронівські люди в минулому також

враховували багато чинників: рельєф садиби, віддаленість майбутнього помешкання від вулиці, розташування хати від сторін горизонту та ін.

Насамперед, люди намагалися знайти таке місце, аби в більшості задовольнити цілий ряд вимог. А тому довелося вести бесіди зі старожилами села, перечитати відповідну літературу.

Проте мешканці Воронівець повідомили майже те саме, що є у друкованих виданнях. Тож коротко охарактеризуємо ці вимоги. До них належать: щоб таке місце було на новій, не зрушеній землі, тобто на цілині; щоб город біля майбутнього помешкання виходив до води чи на долину; щоб побудова проходила на місці, де є підвищення, а не в долині; будувалися там, де з часом можна буде розмістити й господарські споруди; будувалися там, де водилася худоба й була в сім'ї злагода; у місці де вхід до помешкання може бути зі сходу чи з південного боку; Там де колись була чужа сім'я, у ній панував мир і не вмирали діти; будувалися там, де вечорами і ранками не було туману, не трималася роса...

Проте поряд з побажаннями було багато заборон на побудову. Вони настільки важливі, що вказують самі за себе. Наприклад: не можна робити забудову в місцях, де раніше знаходилося святе місце – церква чи монастир, або стояв хрест; не можна, щоби розмір нової хати був менший аніж попередньої якщо ж припадає все ж будівництво на місці старої хати, то необхідно хоча б трішки відсунутись в той чи інший бік, інакше може зменшитися сім'я; не гоже було будуватися на садибі родини, де були алкоголіки чи злодії, вбивці; заборонялося й на місці, де раніше люди вимерли від страшних хвороб чи пошестей; старалися не робити забудови на обійсті, де попередники часто хворіли чи швидко вмирали; гріх було будуватися у місці, де були попередні поховання, особливо топлеників чи вішальників; не будувалися й на місці, де когось убили чи поглумилися; не здійснювали забудов у місцях, де були сварки, бійки, розлучення, аби негаразди не переселилися у нову сім'ю; досить промовистим було місце, де колись ціпами молотили збіжжя. Тож казали: «не можна, бо тебе будуть так чорти молотити».

Не вибирали місця й там, де майбутня оселя ніби розділяла присадибну землю навпіл. Казали, що й життя розділиться. Зрозуміло, що ніхто не будувався й десь на мочарах, вигонах чи роздоріжжях.

Дуже велики недоліком було будівництво хати на місці, де стояла корчма, шинок чи видумка (заїжджий двір). До речі, ми й нині бачимо у селі, що місце давньої корчми (навпроти А.Х. Семерика) пусте. Ніхто там за десятки літ не побудувався. Однак за вказівкою влади вказану *видумку* забудовано.

Слід зауважити, що не будувалися наші попередники й на місцях, де росла бузина, терен, калина і навіть груша. Люди знали, що на місцях, де раніше зливали помії, був смітник, або ж гноярка – там негативна енергетика, а відтак оселю в такому місці будувати не можна.

Великим, непоправним гріхом було будівництво помешкання на місцях, де були «вільміні кола», лисі гірки, або ж росли на цій ділянці неїстівні гриби (поганки).

Таких місць у селі чимало. Наприклад, біля дороги у Івана Шлапака на Шакулах, є також на Липнику, Видумці, Мар'янівці, Трушах. У цих місцях такий потужний вихід із землі негативної енергії, що добра чекати не доводиться. Усі старожили попередили, що шкідливою буде побудова житла на місці, де вдаряла блискавка, або де небесна сила зробила пожежу.

Як бачимо, визначити нове місце для забудови було досить складно. Тому чимало наших краян, аби обрати його навіть до ворожок ходило, або люди зверталися до знаючих у цій справі людей. Останні пропонували, наприклад, сіяти у цм місці жито. Якщо воно росло гарним і пишним, то й місце буде вдалим і навпаки.

А коли все ж неможливо було оминати вразливе місце, то забивали кілочку чотирикутником і під кожним насипали зерно, а в покутній ріг майбутньої хати ставили ще й хрест.

Останній вирізали ще й на сволоку. Моя бабуса Дорон Н.С. оповідала, що на кутки побудови ставили глечики, а під них увечері крали пасма вовни. На світанку спостерігали, якщо вовна ставала вологою, то це не добрий знак, житло буде вологим і сирим. Якщо вовна залишалася сухою – можна будуватися, оселя буде теж сухою.

Звичайно, оцих дозволів і заборон у кожному селі було багато, не всіх можна було дотриматися, хоча люди, при можливості, старалися враховувати найдрібніші чинники. Бо не секрет, що на входини використовували, наприклад, кішку. Де вона сяде чи ляже, там гарне місце. Тож і в забудові нерідко дивилися на цю тваринку. Кішка була своєрідним компасом у багатьох давніх повір'ях.

Практично все оточуюче мало свої особливості і символіку: вибір часу, закладини фундаменту, сволока, принесення небесним і земним силам жертви, закінчення будівництва і проведення новосілля... Всі ці етапи супроводжувалися певними обрядами і традиціями, котрі йдуть із правіків.

Наприклад переселення у нову хату потрібно робити на молодий місяць, щоб цей час не припадав на піст.

Не можна було на новосілля у нову хату приносити чи переносити зі старої посуд, меблі чи якісь інші речі. У гибинах часу наші далекі попередники старалися першим впустити в нову хату не кішку чи собаку, а коня, аби всі бачили, що помешкання велике і просторе. Кінь – це прадавній символ руху земного і небесного життя.

Ми знаємо, що й боги наші завжди рухалися на конях, запряжених у золоті колісниці. Коня надто шанували у господарстві і під час боротьби з ворогами. Його вишивали на рушниках і оспівували у піснях...

Вивітрилося із пам'яті багато давніх чинників та засторог, проте ще й нині, при закладанні нової оселі, люди продовжують кидати монети під перший камінь фундаменту із надією, - аби гроші з хати не переводилися.

У давноминулі часи для цього приносили навіть людські жертви, потім тварин, їхні черепи та кістки, а ще пізніше – гроші, як своєрідний відкуп у вищих сил. Зрозуміло, що будівництво нового помешкання проводилося толокою. Але про це окрема розповідь.

Толока у Воронівцях

Це одна з найбільших форм взаємодопомоги. У давноминулі часи люди для взаємодопомоги збіднілим верствам населення будували громадські заклади: комори, шпихлери, магазини, де зберігали певні запаси продуктів та зерна на випадок несприятливих обставин. При зведенні житла населення Воронівець завжди потребувало додаткових робочих рук, тож взаємодопомога завжди була просто необхідною. На спільній колективній праці виховувалася молодь. Толока була різновидом громадської кооперації для виконання певної роботи, наприклад, будівництва хати.

Запрошувалися на цю роботу і чоловіки й жінки. Особливо багато приходило люду для будівництва громадських споруд у селі – школи, церкви. Але толока проводилася й бідними людьми для мурування оселі, обвалькування її, мащення та ін. Її влаштовували найчастіше на вихідні дні, навіть на свята. Бо, зрозуміло, на себе у ці дні працювати не можна, а допомогти бідним схвалювалося церквою.

Завершувалася толока спільним обідом чи вечерею. Як нині пам'ятаю толоку при закладанні, муруванні нашої хати, толоку по виготовленню саману (глиняних блоків). Пам'ятаю, як звечора кіньми заміщувалася глина, а вранці люди працювали у поті чола. І всюди веселощі, сміх і радість на обличчях.

Недарма старі люди підкреслювали: «Без толоки, як без руки – ні хатини не збудуєш, ані сіна не укосиш».

Храмове свято у Воронівцях

Це спільне свято всієї громади, який у народі прозвали «празник села». У Воронівцях цей день припадає на день Святої Покрови - 14 жовтня. Храмове свято було тісно пов'язане з пошануванням якогось святого, на честь котрого й названа церква.

Зрозуміло, що із заселенням сюди у XVI столітті сторожових козаків, на цій боці Сливоди й була побудована пізніше перша в селі православна церква у 1649 році. Старі люди звертали увагу, що скільки у храмі було вівтарів, то стільки й справляли престольних свят.

Кожна сім'я готувалася протягом року до цього чудового дійства. У помешканнях вішали святкове вбрання – рушники, килими, варився святковий обід.

Нагадаю, що так як Воронівці знаходилися на кордоні козацьких володінь, то храми на честь Святої Покрови будувалися й освячувалися у більшості сіл краю, наприклад, у Вишенці, Воронівцях, Гнатівці, Лозні, Петриківцях, Маркушах, а ще у Думенках, Качанівці та ін. Покрова Богородиця – покровителька воїнства і козацтва.

У день храмового свята жителі Воронівець не працювали. У давніші часи сюди з усіх-усюд поспішали гості. Вже зранку тут у церкві священики відправляли урочисті молебні (літургії). Затим, за домовленістю, на широкому церковному подвір'ї парафіяни влаштовували спільний святковий обід. Обов'язково пригощали убогих й жебраків. Після трапези люди поспішали до домівок, аби вгостити запрошених під час храмового свята людей: родичів, кумів тощо.

Вгощали не тільки своїх парафіян, але й з інших приходів, а також прошаків та кобзарів, лірників, котрі завжди у такі дні прошкували до храмів. Після таких пригощань трішки захмелілі люди, забувши тимчасово про свої проблеми та невдачі, виходили на вулиці, співали, веселились.

Протоієрей храму у Воронівцях отець Ярослав, поступово відновив святкування храмового дня. Його наступники Роман Войтенко та Богдан Маринич, же сподівання, продовжать гарну традицію. Але ще багато потрібно зробити, аби у свідомості краян відбулося справжнє очищення душі. Потрібно свято відновлювати і відроджувати гарні призабуті сільські обряди та звичаї. Прадавні Воронівці цього, як ніхто інший, потребують. Є надія, що молодий священик села отець Богдан з душею і серцем зіллється з потребами жителів Воронівець по відродженню найкращих обрядів і традицій минулого.

Захоронення небіжчиків у Воронівцях

Захоронення небіжчиків у селі тісно пов'язане з обрядами та звичаями, які йдуть з глибоких архаїчних часів. Померлого обов'язково омивають підігрітою водою, одягають у новий одяг. Раніше одяг на смерть шили спеціально, особливо жінки. Готували його довго і старанно. Багато часу йшло на вишивання (гаптування) сорочок, блуз та ін.. Жителька Воронівець Параніч Онися для музею школи подарила свою полотняну сорочку на смерть. Вона для себе вишила нову, з перкалю, більш легкої та тоншої тканини. Розповідала, що на великі релігійні свята люди могли одягати такі блузи та сорочки й носити.

Біля мертвої людини ставили завжди склянку чи кварту води, аби душа перед відправленням на небеса змогла попити водиці.

Небіжчику обов'язково у руки дають свічку, бажано щоби вона була стрітенська. А ще, щоби покійна людина не дивилася своїми скляними очима на оточуючих (бо це могло викликати смерть в останніх) їй на очі (повіки) клали великі мідні монети (за початкових радянських часів це були по 5 копійок). Практично усі речі – одяг, взуття, постіль і вода, якою омивали покійника, повинні бути спалені на вогні у місцях, де не ходять люди. Навіть глечик, із якого брали на омивання воду, розбивали, аби ним більше ніхто не користувався.

Усі ми знаємо, що коли помирають молоді хлопці чи дівчата, то їх ховають у одязі наречених: роблять гільце, печуть коровай, наймають музикантів. Покійну людину виносять із хати вперед ногами, до дверей, щоби смерть не могла повернутися в цю оселю.

Як вказувала колись пожила жіночка Меть Надія Степанівна, раніше інколи в могилу клали навіть хліб, сіль, на Великдень крашанку або ж копійки. Все це загортали у хустиночку, як подяка перевізнику до підземного царства.

При виносі, потрібно було три рази на кожному порозі легенько стукнути домовиною, бо ж покійник прощається зі своєю родиною та оселею.

Воду, яка під час смерті покійника була у хаті обов'язково потрібно було вилити. Коли небіжчика спровадили в останню дорогу, у хаті слід ретельно помити долівку (підлогу), зробити, як кажуть, «генеральне прибирання». Це все для того, щоби ніяким чином смерть не повернулася у дім.

І ще. Коли покійний лежить у труні, мести (замітати) в кімнаті не дозволялося, адже можна вимести живих людей. Старожителька Воронівець Меть Фросина Степанівна розповідала, що раніше вдаряли сокирою по лавці, або ножем по столі, аби відсікти смерть від живих людей. Знають у Воронівцях й те, що коли хтось у селі помер, то не можна розпочинати якоїсь важливої справи: закладати хату, сіяти ниву, саджати дерева, місити тісто, консервувати чи навіть колоти свиней. Усе це не принесе користі, а буде навпаки. Тому й чекали, заки буде похоронено небіжчика.

Був у деяких селах і такий звичай, - при виносі з хати господаря-покійника, – випускати з хліва худобу для прощання.

Обов'язково, повернувшись із кладовища, мили руки, цей обряд йде також із правіків. Як правило, поминальні обіди робили три рази: на дев'ятий день, на сороковий і на один рік.

Потім поминки влаштовували на круглі дати – п'ять, десять чи більше років. Ні в якому разі не можна було робити поминки раніше чи пізніше отих дев'яти, сорока днів чи року. Це було гріхом над пам'яттю покійника.

Із глибини століть йде також звичай одягатись у чорно-білий колір під час похорон. Чорна барва – смуток. Цей колір є давнім для ченців (монахів). У нас на Поділлі, як і, наприклад, на Буковині, коли був покійник, люди завжди завішували хатні дзеркала хусткою або ж вишитим рушником.

Недавно, при зборі етнографічного матеріалу у Воронівцях студентами Львівського університету, ми прийшли до старенької жительки села Городкової Ганни Андріївни, вона розповіла, що особливістю при

смерті дитини є й те, що живі батьки просять померлих раніше покійників, аби ті доглянули їх дитину, придивилися за нею.

У цьому ми бачимо, що споконвічні святі материнські і батьківські почуття та заповіді, передавалися дитині навіть коли вона з якихось причин раніше відходить у підземне царство.

Можемо підкреслити й те, що на так звані, Проводи люди сім'ями йдуть на цвинтар, прибирають могили, влаштовують ритуали-пригощання, залишають страви покійникам. На Зелені святки воронівчани уквітчують зіллям, листям та гілками липи, квітами могили. У клечану суботу прибирають й власну садибу...

Важливе місце при похоронах відігравала й орієнтація (покладення) покійника. У Воронівцях їх кладуть головою на південь і південний схід. Проте західне орієнтування, як у деяких селах краю, вказує на повернення обличчям на схід сонця, тобто, щоб дивитися на золоті промені, які прямо вказують на шлях до раю. Віра на оживляючу силу сонця йде ще від попередньої прабатьківської віри – язичництва.

Можна ще і ще наводити особливості захоронення покійників у Воронівцях, але напередусім потрібно усвідомити, що час завжди вносить свої корективи і новизну.

Проте нам завжди потрібно зберігати вікові цінності, які виробили наші пращури, аби поклонятися пам'яті свого Роду, дбайливо ставитися до оточуючих, дітей та похилих людей, свято берегти віковічні традиції.

Могильники, кладовища та цвинтарі у Воронівцях

Племена черняхівської археологічної культури свої осідки найчастіше розмішували на південно-східних схилах річок. У нас також вони знаходяться на південному сході річки Витхли (Витекли) на перших надзаплавних терасах. Тут був і їх могильник. При поверхневому дослідженні могильника (а нині він знаходиться у водоймі ставу), встановлено, що у I – V ст. н.е. наші попередники спалювали трупи покійників. Трупопокладення у цім місці майже не зустрічається.

Поховальний обряд черняхівців у цім місці є продовженням попередньої археологічної епохи: зарубинецької і пшеворської.

Різні типи трупоспалень (в урнах і без них) властиві старожитностям початку нової ери та культури черняхівців. Ця територія наскрізь просякнута вологим попелом та залишками давніх кісток. Так як

могильник піддавався і піддається безсистемному зондуванню з боку «чорних пошуковців», то визначити орієнтацію поховань доволі складно.

Тут, за моїми спостереженнями та висновками, горіло три ритуальних вогнища. Про це яскраво свідчать перепалені протягом багатьох десятиріч років камені, велика кількість попелу та ін. Тут на підвищенні рельєфу, вірогідно й знаходилося прадавнє язичницьке капище, де стояли ідоли для поклоніння та ритуалів, здійснювалися поховальні обряди.

Віднайдено тут, наприклад, нашійну поховальну бронзову прикрасу – гривню, на яку нанизано срібне кільце. Ми її показували із колекції С. Попівського.

На терені вказаного черняхівського могильника, віднайдено чимало артефактів давнини. Насамперед: античні динарії різних римських сатрапів II – V ст., найрізноманітніші за формою фібули (сустуги), бронзові привозні гудзики, уламки бронзових пряжок та прикрас.

Чорні археологи віднайшли залізні наральники, різні за формою бруски для заточки ножів, вістря до стріл. Це все і є супровідним матеріалом при похованнях. Залізні ножі та інші вироби із заліза віднаходяться надто поржавілими, що свідчить про перебування їх у агресивному середовищі. Зрозуміло, останні більше п'ятдесяти років ця місцина знаходиться у воді великого уланівського ставу.

Уверх проти течії Витекли, у бік Пагурець, розташовувався давній християнський цвинтар. Вважаю, що тут неодмінно були захоронення, як православних віруючих, так і католиків. Старі Воронівці розпочиналися із кінця XIV початку XV століття саме із нинішнього Селиська. Тут ще у попередні часи було велике село, однак назви його ми не знаємо. Але в усіх випадках тут проживали люди різних християнських напрямків. Недарма ж тут віднайдено кілька хрестів – енкалпціонів, що свідчить про час XI – XIII ст. н.е.

Див. розділ «Болохівщина»

Є також деякі давні перекази, що цвинтар існував неподалік пізнішого урочища із назвою Звіринець. Тобто там, де нині дамбою відгороджено зарібок. Цей цвинтар був дерев'яним, а відтак існував порівняно недовго, приблизно до XV – XVI ст.

Але так, як покійників хоронили методом трупопокладення, то відповідно й закопували небіжчиків на глибину до двох метрів, за християнськими традиціями. Звичайно, біля захоронених чинили різні

обряди та тризни. Можливо саме через таку глибину, могил не розрили нині вказані «чорні археологи». І це добре.

Відзначу й те, що з існуванням палацу-замку на Огрудку власника Петра Івановського, постало питання - захоронення його по смерті у 1844 році. Необхідно було вибрати місце для поважного господаря.

Після відспівів і служби Божої у місцевій каплиці (часовні) Вознесіння Діви Марії, Кароліною Івановською-Вітгенштейн було вирішено - схоронити батька у спеціальному склепі, неподалік храму. Що й було зроблено. Отож тут також був невеличкий цвинтар.

Із роками, а надто за радянської влади, більшовицькі вандали могильну плиту забрали, втративши тим самим й місце знаходження склепу. Не виключено, що тут були й інші захоронення, адже палац існував порівняно довгенько, а відтак й церковнослужителі також хоронилися біля Божого храму.

За планами забудови маєтку це місце найвірогідніше знаходиться у нинішньому маєтку Борсуків.

Теперішнє старе кладовище на правому березі річки Сливоди існувало з XVI по XIX ст. Власником маєтку, після Кароліни Вітгенштейн, згідно судових позовів стала донька Марія Гогенлое-Шилінгс. Однак вона жила у Австрії, а у воронівському багатому маєтку до своєї смерті проживав батько - Микола Петрович Вітгенштейн. Саме він на гроші Кароліни і своєї доньки Марії Гогенлое-Шилінгс обгородив усе кладовище білим вапняковим каменем, а зверху покрив жестю та покрасив зеленою фарбою.

Із початком XX століття цей переповнений захороненнями цвинтар потрібно було розширити. Тож було виділено чималу ділянку землі на південь од діючого цвинтаря, за муром.

Тут при вході, у тридцяті голодоморні роки, у величезну яму кинуто більше восьми сотень наших воронівчан. Розповідали, що після кожного поповнення ями, тіла ще здригалися, земля ворушилася.

У знак пам'яті, правління господарства КСП «Воронівське» на чолі з Володимиром Грабовським вирішило спорудити пам'ятний знак полеглим від голоду воронівчанам. Другий пам'ятник спорудив, до 75-ї річниці більшовицького мору, уродженець села Василь Шакула. Скульптор стелли – Микола Шакула, також уродженець наших Воронівців. Її урочисто відкрито головою Вінницької обласної адміністрації Олександром Домбровським на 500 - річчя першої згадки про село Воронівці, 30 червня 2008 року.

Із плином часу територію кладовища знову суттєво розширили вправо. Це і є нинішній цвинтар у селі.

На території наявних воронівських земель, в урочищі Сказинці (Скаржинці), де був у 60 – 80 роки, колгоспний сад, знаходилося раніше досить велике поселення. У цьому місці, на правому березі річки Синьої води (Сниводи), діяв великий річковий порт.

Тут акумулювалося з усієї округи зерно для продажу й відправлення на південні чорноморсько-середземноіорські ринки. Зрозуміло, що люди, котрі тут проживали, вимушені були хоронити своїх односельців на своєму кладовищі. Тож воно й знаходилося неподалік Яру на підвищенні. Безжалісний час зрівняв давній цвинтар із землею.

Однак під час оранки тут віднайдено чимало супровідних монет, фібул та інших предметів ритуального значення. Більшість із них приналежать до часів черняхівської археологічної культури I – V ст. н.е.

Черняхівці на початкових етапах свого розвитку спалювали покійників, аби святий вогонь прийняв душі до небес. Тому тут «археологи» із різних місць України неодноразово борознили і зондували землі, забираючи монети та уламки знарядь праці, прикрас тощо.

Після татарського спалення і руйнування Сказинець у XVI ст. осідок, як і порт, перестали існувати. В Україні почалися смути та рухи проти існуючої влади...

На пустуючій, необробленій багато років землі, керівництво колгоспу «Дружба» дало вказівку посадити сад. Про що ми вже згадували. Після активного плодоношення сад, за вказівкою керівництва господарства, викорчували. Натомість звільнене поле засівали сільськогосподарськими культурами. На початку 2000 року ці землі віддали людям для користування у приватну власність.

Ще одне прадавнє кладовище (могильник) знаходилося на Завалній горі. Воно також відноситься до часів черняхівської археологічної культури. Уланівські «пошуковці» тут віднайшли чимало давніх фібул та монет I – V ст. н.е. Діти у школу принесли уламок жіночої бронзової прикраси цього часу та кілька незгорілих до кінця людських зубів.

Поверхневі обстеження прясел та кераміки говорять про трупоспалення покійників. Хоча осідок за розмірами був порівняно невеликим, та все ж, як бачимо, що береги Сниводи були насичені ними.

Поряд зі сказаним, доцільно звернути увагу, що біля церков, каплиць завжди хоронили служителів божих споруд. У Воронівцях на місці першої

церкви, збудованої у 1649 році (де нині стара школа і навчальні земельні ділянки), при обстеженні котловану, (його пробували копати для спорудження нового приміщення школи), віднайдено мурований склеп, де захоронено у свій час священика.

Це саме обстежено було на місці другої і третьої церкви (де нинішні школа). Тут, при добудові школи, екскаватор також зруйнував кілька склепів із залишками покійників-церковнослужителів. Учителі, зібравши кістки, схоронили їх на кладовищі.

Можна повідомити й те, що на землях сучасних Воронівець віднайдено ряд могил, у яких покуються останки давніх борців – захисників і нападників на поселення. Окрім великої Могили у селі, є ще кілька могил. А саме: на городі нинішнього власника Полонського Михайла (на Видумці біля дороги Воронівці – Лозна); біля Заваляної гори; на південь від тракторного стану, де стояла топографічна вишка; на клину, де нині С.М. Гуцал орендує поле; на Хуторянщині їх кілька, правда вони в більшості значно розорані. Однак велика могила біля Сниводи, де нині проживає Шевчук Микола із сім'єю та Сенік Іван Григорович, говорить сама за себе.

Мій батько, який копав криниці у Воронівцях, неодноразово наголошував, що криниця у цім місці має більш як 6 метрів глибокого плідорідного чорнозему. А це вказує, що великий горб є штучним, насипним. А відтак – давнім курганом-могилою.

Думаю, що саме в ній покуються тлінні рештки русько-литовських чи татарських воїнів. Адже бої у цім місці проходили досить великими. Бо неподалік, був міст-брід через річку, тож вороги й намагалися подолати природну перешкоду.

Саме в цім місці й очікували нападників оборонці краю. Є могили біля самого лісу та у ньому. Лікар із Лозни Бойко Дмитро Макарович, оповідав автору цих рядків, як хлопчаком намагався розкопати одну із них, та страх не дозволив цього зробити.

Коли існувало поселення на півдні воронівських земель із назвою *Головщина*, то, зрозуміло, десь тут було й кладовище. На жаль, ми не знаємо де воно знаходилося, тому й ненаводимо його в описах. Відомо лише, що люди жили вздовж річечки у цьому прадавньому осідку. Тут зустрічаються уламки кераміки та крем'яних знарядь праці ще з часів зарубинецької археологічної культури, а це відповідно – III ст. до н.е. – I ст. н.е. Отож тут існувало давніше поселення ніж вказані черняхівські.

Проте можна констатувати, що люди у цих місцях жили і в пізніші періоди, до початків XV ст. Але під час одного зі спустошливих нападів татар, осідок був зруйнований і розорений повністю.

Вціліле населення у середині цього ж століття, під егідою шляхтичів Вороничів, литовських намісників, утворило нове поселення – Вороничів городище. Воно також не раз зазнавало нападів, однак відродилося із назвою Вороничів Слобода, а ще пізніше – Воронинці (Воронівці).

Знаю й те, що давні могили на Хуторянщині були нанесені на археологічну карту Поділля дослідником Ю. Сицинським.

А ще повідомлю, що житель села, Шакула Танас, розповідав, що під час війни було убито кілька партизанів у місцевому лісі. Їх схоронено там же. Отож є і такі захоронення.

Як бачимо, захоронень, могил і кладовищ на території Воронівець є чимало. Правда, вони не вивчені дослідниками.

Хай же вічним сном сплять на чудовій воронівській землі наші далекі і не дуже, краєни, земляки, односельці і прості люди. Земля Вам пухом!

Придорожні хрести у Воронівцях

Із глибини віків у кожному поселенні символічний простір включав у себе систему певних зв'язків, де кожний мав своє місце і відігравав свою особливу місію чи роль. Дослідник минулого В. Гульдман у своїй книзі «Пам'ятники старовини в Подолії» випущеної у 1906 році в Кам'янець-Подільську, звернув увагу на те, що існує перелік багатьох сакральних об'єктів, які формують собою символічний простір.

Тож придорожні хрести ставилися громадами чи окремими жителями Воронівець унаслідок особливо якихось подій. Вони могли бути суспільними, трагічними, особистими та ін.

Матеріал, із якого виготовлялися хрести був також різним: із дерева, каменю, металу. У Воронівцях такі хрести були в основному дерев'яними, із дуба. Їх ставили із незапам'ятних часів. Тож вповні можна міркувати, що у язичницьку добу також на в'їздах та виїздах у поселення стояли якісь маркувальні знаки.

Із поширенням християнства хрести на пам'ятних місцях також ставилися у певній кількості. Практично не було поселення, де б не стояв хоча б один хрест. У 18 – 19 століттях на терені Воронинець (Воронівець)

хрести особливо пояляються на в'їздах і виїздах із села. Їх називали *фігурами*.

Вони були у вигляді звичайних хрестів із розп'яттям Ісуса Христа. Такі знаки – маркери ставилися на важливих перехрестях шляхів, доріг чи трас. Вони стояли найчастіше на *коловоротях*. Нам відомо, що маркувальний хрест стояв на колишньому першопоселенні Воронинець, а саме на Селиську. Прямо біля мосту з Погурець (нині Пагурець) на Воронинці.

Другий хрест знаходився на східній околиці поселення, у напрямку Лозни. Дорога тоді проходила побіля пізнішого Лознянського кар'єру в обхід річечки Батіжок, неподалік лісу.

Третій маркувальний хрест знаходився біля перетину дороги на Тараски (неподалік нинішньої зупинки Баби Марини). До речі, саме цей маркер був католицьким, він мав звичайну форму хреста без нижньої православної перетинки, яка вказує на *рай і пекло*. Це й зрозуміло, дорога вела до помістя власника Воронинець на Огрудку.

Зауважу, що дороги з Видумки попід річку тоді не існувало. У селі Тараски й нині стоїть *хрест-фігура* на виїзді з села у бік Воронівців. Із плином часу, коли масово заселялася територія на побережжі річки Сливоди, хрести зводилися на відомих першопоселеннях – у Скаржинцях (Сказинцях) і у Головщині (Галавщині).

У Головщині вони стояли, за спогадами старожилів Христини Шлапак і Арійона Лебідя, на так званих, Великих Зворотах і Малих Зворотах. Це дійсно були своєрідні ворота у село, кудюю прямували пішки, на возах, мажах, верхи на конях купці, перехожі, а у попередні віки – татари та козацькі загони.

Трішки поодаль великий маркер – хрест довго стояв на *коловороті*, біля нинішнього польового чи тракторного стану. Уже за радянської влади ми пам'ятаємо придорожній хрест-фігуру на Мар'янівці, а також у селі, навпроти нинішньої хати Михайла Чмихала.

Ще один великий хрест був на Трушах, поблизу нинішнього обійстя Фрола Каганюка, де йшла давня бита дорога через Скаржинці на град Чернятинці і до річкового порту. Уродженець села, палкий поціновувач історії рідного краю, Іван Петрович Каганюк зауважив, що цього хреста випадково чи навмисне зачепили трактором під час переорювання давнього селиська.

Це також згадував й житель села Шакула Юхим Купріянович, який працював бригадиром городньої бригади у цім місці.

Проте треба відзначити, що у середині 19 століття на терені нашого краю встановлення маркерів – хрестів часто розцінювалося діячами православної церкви, як шкідливий вплив уніатів та римо-католиків. Тому такі хрести встановлювалися лише на честь важливих подій у Російській імперії. Вони мали таку ж форму як і надмогильні, однак розміри їх були у кілька разів більшими.

Часто до розп'яття Христа додавали елементи тортур: цвяхи, молотки, кліщі та ін. Хрести на в'їздах і виїздах з села виконували ще й функції дороговказу, адже вказували, що тут розпочинається поселення, а відтак тут земля олюднена.

В цьому випадку бачимо, що вказані хрести-маркери є своєрідними оберегами. Вони ніби стоять на сторожі, оберігаючи від демонів, дечистих сил певне місце: село, вулицю, житло та ін.

Населення Воронівець часто використовувало такі хрести як поклонні, тому проходячи повз них скидали шапку, вклонялися, хрестилися, проказували молитву, ставили свічечку та ін.

Саме такий хрест поставлено на Мар'янівці. До нього йшли на свята, проводили молебні та інші церковні ритуали. Про це можна прочитати у цій книзі, де описується про *Фігуру на Мар'янівці*.

Доречно пригадати, що на місці колишньої церкви, де нині розташоване приміщення школи, громада села нещодавно встановила дубовий хрест, аби означити, що на цім місці у давні часи, на роздоріжжі, стояв православний Божий Свято-Покровський храм.

При побудові криниці на території школи у 2014 році, автор цієї книги, працюючи директором Воронівського навчального закладу, встановив також *фігуру-хрест*, прилаштувавши до нього іконку Матері Святої Покрови.

Це зроблено, аби школярі, населення, подорожуючі, напившись цілющої водички, відпочивши, могли перехреститися, дякуючи Господу.

Отже придорожні хрести Воронівець у минулі часи маркували культурний соціопростір, що мало на меті віднайти певну прихильність і приязні стосунки з вищими силами природи.

Школа – колиска дитинства

*Вже скільки літ іду щоднини
Весною, влітку, восени...
У школу, де стрункі ялини,
Білі берізки, ясени...
Летить у пам'яті дитинство,
Як сам ходив у перший клас.
Тоді премудрих знань тайнства
Я набирався повсякчас.
...Ось дзвоник забринів й довкола
Сипнула з класів дитвора –
Весела, гомінка, бо школа –
Дитинства сяюча пора.
Вона – мій другий дім у сонці.
В ній ніби в казці на крилі,
Зоріють увсебіч віконця
Й працюють бджілки-вчителі.
Микола Дорош*

Із любові до рідного краю, історії, звичаїв та традицій починається людина. Інтерес до минулого свого краю – це головна духовна потреба кожної людини. Чільне місце в історії Воронівець належить освіті. Ще в далекі часи старші в роду допомагали молодшим оволодівати навичками й умінням у мисливстві та землеробстві, передавали їм заповіді предків, знайомили з родовими звичаями, обрядами, ритуалами, народно-правовими формами людської діяльності. Споконвіку виховувалась у дітей повага до землі й хліба, формувалось уявлення про хліб як матеріальну й моральну цінність. Витоки освіти у нашій краї сягають глибини 16 століття. Як вказує Михайло Грушевський, за часів діяльності Богдана Хмельницького «... у кожному селі була проста звичайна школа, старалися до неї самі селяни, ніхто спочатку до неї не втручався. Вчили в такій школі мовою своєю, українською, рідною»...

На початку 19 століття стан церковнопарафіяльних шкіл при православних храмах на Поділлі був украй незадовільний, передусім через слабе матеріальне становище парафій, відсутність приміщень для шкіл та людей, які б мали знання та бажання викладати у них. Навчання велося за старослов'янським букварем, часословом, псалтирем, коротким катехізисом, вивчали короткі молитви. Католицькі школи краще були забезпечені.

Внаслідок повстання поляків у 1830 – 1831 роках були закриті всі польські школи, що завдало відчутного удару народній освіті. Приблизно на початку 50-х років стало більше відкриватися церковнопарафіяльних шкіл. Наприклад, була відкрита Смілянська, Широкогребельська школи. Однак через проблеми, пов'язані з підготовкою та становищем учителів, грамотність серед мешканців краю поширювалася надто повільно.

У 1861 році київський митрополит видав указ про відкриття церковнопарафіяльних шкіл у кожному приході. Аналогічні розпорядження зробив і подільський архієрей. У таких школах спочатку навчалось всього по 8 – 10 дітей. У деяких селах школи існували лише на папері. Вони не мали особливого авторитету серед населення. За вчителів були дяки або відставні напівписьменні солдати, які отримували по 2 – 5 крб. на місяць. Утримувались школи переважно за рахунок сільських громад та пожертв від різних осіб, а також кожен житель здавав 1 крб. на її утримання.

Безперечно, в більшості початкових шкіл викладали Закон Божий, читання, чотири арифметичних дії, письмо. Царизм постійно глушився над народною освітою: заборонялася українська школа і рідна мова. Невдовзі було затверджено нове «Положення про початкові училища», згідно з яким кількість церковнопарафіяльних шкіл збільшувалася. У відання духівництва передавались усі школи.

Цьому сприяли, насамперед, увільнення від кріпацтва, підняття рівня наукового та матеріального стану духовенства. Отож школа була повністю віддана під вплив церковників. Хто міг навчатися у ній? Насамперед, хлопчики, які не йшли на службу чи на відробітки, і ті, що – важлива деталь – мали змогу вдягнутися і взутися, а це були діти заможних. Перші школи давали мізерні знання. Навчання проводилося виключно російською мовою. Школярі знайомилися з основами російської історії князів та царів і церковнослов'янської мови.

Начальник Подільської губернської канцелярії в листі до архімандрита просив предводителя дворянства *«убедить помещиков, чтобы они приняли во внимание всю важность настоящих дел и несомненную для себя пользу оказывать приходским священникам в обучении крестьянства возможное содействие отводов по крайней мере домов для школ...»*.

Із сімдесятих років починається деякий занепад церковно-парафіяльних шкіл. Це пояснюється утворенням на базі розвинених навчальних закладів найбільш матеріально забезпечених. Ті ж школи, які залишалися, були слабкі в своєму економічному становищі і повинні були

витримувати конкуренцію з народними однокласними училищами, які підтримувала держава.

У 1883 році була розширена програма для церковнопарафіяльних шкіл. Розпочато вивчення географії, арифметики до «тройного правила» включно, російської історії.

Із глибини століть, в попередні часи, навчання у школах розпочиналося 1 грудня (або 14 грудня за старим стилем). Саме на це число припадає день святого Наума. Це була найбільш сприятлива пора аби здобувати знання, оскільки в селах сільськогосподарські роботи були у завершальній стадії, худобу також не потрібно було пасти, вона переходила на стійловий період утримання.

За народними звичаями Наума вважали саме покровителем знань, розуму і доброчинства. Тому у селах вірили, що в цей день найліпше розпочинати навчання дітей, дитина набереться розуму. Говорили: «Пророк Наум наведе дитину на ум».

Слід зауважити, що протгом XVI – XVII освітою займалось переважно церковні братства. Своїм коштом вони організовували громадські школи, у яких навчалися сільські дітлахи. Тому витoki освіти у нашій краї сягають глибин 16 століття. Як вказує Михайло Грушевський, за час діяльності Богдана Хмельницького в кожному селі була проста звичайна школа, дбали про неї самі селяни, ніхто до тієї діяльності не втручався. Вчили в тій школі мовою своєю, українською. У більшості початкових шкіл викладали Закон Божий, читання, чотири арифметичні дії, письмо. Згодом, коли Україна опинилася під зверхністю Російської імперії, царизм, запровадивши кріпосне право, знівелював освітні осередки, а невдовзі своїми указами повністю заборонив викладання та книгодрукування українською народною мовою.

Більше того, освічених людей з України масово переманили як науковців до Петербурга, Москви, інших російських міст. Зрозуміло, що народна освіта в таких умовах існувати не могла й повністю занепала. Діяльність царських служб привели до досить низького освітнього рівня населення Хмельницької землі, України в цілому, до останніх місць в імперії.

Слід сказати, що при окремих церквах сяк-так існували церковно-приходські заклади, навчання велось російською або старослов'янською мовами. А це вносило чималі труднощі для опанування нового матеріалу. Найосвіченішою особою в селі вважався, як правило, дяк. Саме він власне і здійснював навчання дітей. Та й самі дяки були низькоосвіченими,

малограмотними. Вони суворо дотримувались канонів, навчали за буквенно-називним методом, при якому завчали літери за такою приблизно схемою: **а – аз, б – буки. в– веді. д – добро, з – зело, л – люди, м – мисліте** тощо. Такий методичний шлях опанування грамоти був надто складним і малозрозумілим для невідгодованих сільських дітей. Були школи, що жодного навчального посібника не мали. В основному студіювали Часослов і Псалтир – книги, що були у кожній церкві.

У наступні роки навчальний процес дещо спростили, але в основі все ж залишалася схоластична система букв – значків – заучування великої кількості складів механічної дії. Ще раз наголошу, таке навчання було складним і незрозумілим, а тому неуспішність була надто високою. Навчителям (учителям) дозволялося підвищувати свої результати фізичними методами, тобто тих хто не засвоював «ази» грамоти, шмагали різками, скубали за коси, били лінійкою тощо. Подібні розправи надто відлякували дітей від грамоти, пізнання науки, вони боялися відвідувати школу.

Взагалі, церковно-приходські школи за тривалістю років навчання були трикласними. І хоча умови пізнання освіти були непередбачливими, все ж селяни навчалися віддавати своїх дітей «у науку». Це стосувалося у переважній більшості хлопчиків – адже їм йти у «москалі», то щоб уміли додому хоч листи писати. Слід зауважити, що за царської влади чиновники не приймали заяв скаржників, якщо у них були граматичні помилки або некаліграфічний почерк. Тому ця обставина грала важливу роль, адже потрібно було шукати граматичного писарчука й платити йому дорого, інакше скарга не дійде до вищих чиновників.

Та повернемося знову до освіти. У переддень святого Наума батько відвідував священика (дядька) і домовлявся з ним про плату за навчання сина. В плату входили дрова на зиму, подарунки салом, м'ясом на Різдво, допомога в сільському господарстві, особливо коли наставляли жнива. Увечері до «школяра» приходив хрещений батько з букварем. Посередині хати ставили діжку чи барило, застеляли його кожухом, і гість, сівши починав ножицями підстригати хрещеника – «щоб у голову добре йшла наука». Протягом перших трьох вистригів він приказував – *«Отче Наум виведи сина на ум!»*. Після підстригання сідали за стіл і напам'ять завчали кілька літер букваря.

Тим часом кума, (мати хлопчика) готувала пшоняну кашу на ознаку гарного навчання сина, адже доведеться йому багато каші з'їсти, щоб достатньо опанувати грамоту.

Перед сном дитину викупали у ночвах із різного зілля, лили водичкою і настоями на голову, готували новеньку сорочину.

Наступного ранку батько з сином прямували до храму, де священник читав над головою Євангеліє. Дома мати подавали до столу на снідання лише кашу. Хлопчина ставав навколішки, голосно промовляв молитву, а мати благословляла сина свого. Надалі батько витягував освячену на вербну неділю вербову гіллячину, і тричі стьобав нею школярика, примовляючи: - Не я б'ю, верба б'є. Святою вербицею, якою Христа зустрічали, виряджаю тебе, сину щоб наука добре давалась!» Затим хлопець брав обгорнутий рушником горщик з кашею, а батько пляшку горілки і рушали до школи. Завітавши до дякового помешкання, віталися:

- Доброго дня, пане дяче! Оце є і мій школяр, - промовляв батько, - тож прошу аби навчили його ума-розуму!

Через деякий час старші учні їли кашу, а майбутній школяр стояв біля божниці і скося поглядав на чималу в'язку різок, котрі лежали поблизу дяка. Затим починалися іспити для хлопця, і наприкінці дяк казав: коли дитина буде старатися, слухатися, то «Наум наведе на ум» , а коли ні – є для цього різки, що лежали у куточку.

Після чого батько йшов у церкву і ставив свічку перед покровителем примовляючи: «Святому на пошану, а моєму синові на розум». Такі чи подібні обряди пов'язані з початком навчального року були практично в усіх селах України. Слід зауважити, що покровителями гарного писання (каліграфії) і будь-якої корисної науки вважалися також Іван Богослов та Кузьма і Дем'ян.

В деяких букварях 17 століття читаємо: *«Є звичай в учнів возвеличувати молебні святим безсрібникам Кузьмі і Дем'яну, святому пророкові Науму і ангелові своєму».*

Народ зберіг чимало приказок та прислів'їв присвячених початку навчання.

«Вчися сину, науки, прийде сам хліб у руки».

«Не кайся рано вставати, а молодим учитися».

«Не збирай синові худоби, збирай йому розум».

«За школярську науку цілують діти маму й тата в руку».

«Від науки голова не болить».

«Гни дерево, коли молоде, учи дітей, коли малі».

Навіть за особливої скрути селяни все ж намагалися зробити все, аби їх вихованці у школах здобували хоча б найнеобхідніші елементи освіти,

особливо початкової, адже люди розуміли, що науку за плечима не носять. Тому у тих же прислів'ях згадується завжди покровитель Наум, що приносить ум: *«Я не знаю ні «аз» ні «буки» - прийде Наум і змусить до науки», «Батько Наум – наведе на ум», «Казав Наум – берись за ум», «Прийшов Наум – пора братися за ум».*

Першу церковнопарафіяльну школу відкрито у Воронівцях 1860 року. Саме з цієї дати школа працює у селі офіційно. Хоча не виключено, що навчання у Воронинцях відбувалося й раніше. Адже навчали поміщики своїх дітей, давали їм первинну грамоту при допомозі завезених з міст, а може й з інших країн, учителів - гувернерів.

Школою у Воронинцях піклувався священик. У ній спочатку навчалось 20 – 30 дітлахів, як правило, хлопчиків. В Уланові такий заклад відкритий був аж у 1868 році. Звичайно, з погляду сьогодення, до школярів ставилися досить жорстоко. Їх ставили на коліна, на горох, гречку, били різками. Та навіть така освіта не була доступною для всіх бажаючих.

У 1884 році сім оточуючих містечко Уланів сіл виділили кошти на утримання однокласного міністерського народного училища. В такому закладі навчалися три роки, тобто давалася початкова загальна освіта.

Через десять років власником села Воронинці став колишній чоловік Кароліни Вітгенштейн Микола. Він добився маєтку через судові інстанції. Згідно суду земля і маєток відчужені від Кароліни перейшли до володінь доньки Марії Вітгенштейн. Вона жила з чоловіком у Австрії. Тож практично володів Воронинцями, Петриківцями і Тарасками її батько Микола Вітгенштейн. На вимогу відповідних органів та клопотань населення він усе ж виділив ділянку землі для будівництва нової школи. Однак побудувати її було складно. При власникові маєтку Костянтині Кнорингу знову піднято питання про будівництво школи.

Практично все населення толокою працювало на будові, і в 1897 році нова дерев'яна школа крита жерстю, відкрила свої двері для дітей. Вона була на так званій Волошинській вулиці, де нині садиба Параніч Галини Миколаївни. Біля школи викопали тоді й найглибшу в селі криницю, обмурували її каменем-вапняком. Вартість Воронинської школи була 1200 карбованців.

Навчальні результати у школі були гарними. Недарма «Подільські єпархіальні відомості» за 1899 рік повідомляють, що за особливі успіхи у виконанні духовних і вчительських обов'язків священик Свято-Покровського

храму села Воронинець Федір Акаловський був нагороджений «срібним набедреником».

Зошитів було обмаль, тому в них школярі виконували тільки домашні завдання. Писали в класах на грифельних дошках, які по один бік були розграфлені « лінію» для письма, а з другого « кліточку» для арифметики. Безперечно, в інтер'єрі класу були ікони. Біля них горіли свічки чи лампадки. Коли школярі входили в приміщення, ще на порозі знімали шапки, зайшовши в клас, неодмінно христилися. Чорнило для письма робили з бузинових ягід.

У школі є ряд документів тих часів.

Наприклад:

Свидетельство

Литинское уездное отделение Подольского Епархиального Училищного Совета сим удостоверяет, что сын крестьянина с. Воронинец Улановской волости Трофим Александров Карпышин родившейся 19 сентября 1898 года успешно окончил курс учения Воронинецкой церковно-приходской школы.

г. Литин, 1911 года, июня, 28 дня

Після революційних збурень та перегонів 1917 – 1922 років народна освіта відремонтувала приміщення школи у селі і зробила там шпиталь. Навчати дітей почали у конфіскованій попівській хаті, у величезній тісноті. Тому громада села у 1927 році вирішила збудувати нове приміщення школи для дітей, що жили на вулиці «Мар'янівка», тобто на лівому березі річки Сливоди.

Колишній учень цієї школи, художник і патріот села Євген Семенович Протор'єв, виріс біля неї. Саме він дав можливість автору цієї книги записати думки і спогади про рідний для воронівчан заклад освіти. Ось вони. Правда, для того, щоб текст був не сухим, документальним, його піддано дещо літературній обробці.

До села верталися хлопці з імперіалістичної, а потім і громадянської війни. Звичайно, зразу ж одружувалися, щоб влада дала садибу під забудову.

Не дивлячись на злидні, бідність, розруху Всевишній майже щороку посилав в кожну оселю дитину. Хлопці, що воювали, були в містах,

розуміли, як погано жити без грамоти. На сільському сході батьки вирішили будувати школу.

Йшов 1927 рік. Ще сніг не зліз, як заворушилась бригада будівельників. Зранку до вечора стукали молотки, цюкали сокири. Толокою звели, толокою обмастили. Кожен трудився від душі. Не було ні лозунгів, ні агітаторів. Всі знали, що трудяться для своїх дітей, онуків.

Багато батьків закінчили науку, будучи вже парубками. Бо батько платив мірку пашні місцевому лікарю, щоб вмів читати „Буквар” і „Веселку”, і не хрестик ставити замість свого підпису, а писати грамотно своє прізвище.

Дуже за короткий час школа була побудована. Любувались селяни своєю працею, а діти... Діти майже не відходили від самого початку будівництва. Бігали по круглих балках, а ще краще, коли їх обтесали. Скільки радощів було побігати по дошках! Не відганяли дорослі дітей, читаючи на їх обличчях радість. А ще веселіше було коли приміщення обмастили рудою глиною, і через пройми для вікон лазили, граючись у піжмурки.

Школа була мабуть аршинів десять шириною і п'ятнадцять довжиною. Заходиш – ганок зі східцями і поручнями, на яких добре дуже було з'їжджати, коли цілі штани, але, на жаль, цілих, мабуть, ніхто не мав. Пізніше поручні діти штанами так відполірували, що вони блищали, ніби скло.

Трішки далі пройдеш – сіни. Вони розділяли приміщення школи на дві половини. Праворуч – клас, ліворуч - квартира для вчителя. Квартира теж ділилась надвоє – кімната і кухня, в кутку якої стояла селянська піч. Сіни вели на другий бік, щоб зручно було ходити до хліва.

Ось одного разу заграли біля школи музики. Де музика - там усе село: і дорослі, і діти. Сказали, що будуть показувати якусь кумедію. Люди за свій вік бачили весілля, хрестини, похорони, а кумедії ще ніхто не бачив. Завішали ряднами не вставлені ще вікна, щоб постороннє безквиткове око не бачило. А хто ж мав гроші, щоб заплатити?

Якщо якась жінка продала курку, то тримала копійчину на придбання солі чи гасу, якого купляли два фунти протягом року. Фунт на Різдво і фунт на Пасху. Без кумедії можна було жити.

Організатором цього заходу був Федір Дорош. Він учився в Лозні мабуть у 5 класі і був комсомольцем. Йому вже 18 років стукнуло. Прийшли ще якісь комсомольці і комсомолки. Щось розповідали, показували. Те, що можна було побачити в обмащеному рудою глиною приміщенні, затуляли вікнами при лампі серед білого дня.

Наприкінці музиканти вийшли у двір. Ось тут веселилися всі. Вибивали „польки” і „краков’яка” босими ногами по споришу.

Дійсну кумедію, правда, не всі бачили, бо вона відбулася вдома у організатора. Федір запросив комсомольців і музик до себе пообідати. Батьки були в Пикові на базарі. Жила сім’я багатенько, і Федір щиро носив з комори горілку і сало.

Коли Юхим, батько Федора, під’їхав до двору волами, підвипивші хлопці – музиканти вийшли зустрічати господаря урочистим маршем. Поки лунали перші такти „Прощання слов’янки” чи „Туга за батьківщиною”, Юхим витягнув з ярма притику. Федір був уже в берегах. Господар, наче диригент паличкою, почав чихвостити притикою музикантів. Найбільше дісталось барабанщику, бо з цим інструментом важко було втекти. Півсела дивились на кумедію. Її згадують старі люди й понині.

Позаживали синяки, і Федір організував уже в побіленій школі лікнеп. Привезли парти. Вечором збирається молодь. Розпочали учити літери. Посідають дорослі хлопці за партами з дівчатами. Каганець освітлює, що ж можна побачити. Хтось ще й погасить його, щоб було зручніше і веселіше.

Та й навіщо наука, коли батько обіцяв після Покрови женити чи видати заміж.

Недовго продовжувався курс науки, бо настало 1 вересня.

Привезли в село вчительку. Вона була з дитиною і своєю робітницею. Остання була здоровенною дівахою, обличчя було її все рябе, як рашпиль (від віспи). Мабуть через це її заміж ніхто брав, бо була вже в літах. Щодо вчительки, то вона була дуже молоденька. Де вона така росла? На Україні таких мініатюрних не водилось. Біля них на підводі щось було замотане в ганчірках, подушка, зо два щербатих горшки і відро. Це всі її статки. Ще до її приїзду переписали всіх дітей шкільного віку. До першого класу зараховували з 9 років. Ось і назбиралось дітей тьма-тьмуща. Учителька всіх розсортувала. 9 - 12 років у перший клас, старших і хто знав літери – в третій клас.

Парти стояли в два ряди. Перший клас – перший ряд, третій клас – другий ряд. Сиділо по 5-7 учнів за однією партою. Через кілька днів стало вільніше, бо в одних немає кому корову пасти, а старшим в полі працювати. Ось і залишали школу. Пізніше наступив холод, в більшості чобіт немає, а дехто з третього класу, після Покрови, одружився.

Звали вчительку Фросина Трохимівна Романюк, але учні не звикли до старших звертатися по імені, а звали її по - сільському – тітка.

-Тітко, я хочу води.

-Тітко, я хочу надвір.

Під час уроку декому хотілося навіть покурити, чи провітрити вуха від монотонного голосу вчительки. Скільки продовжувався урок – ніхто не знав. Годинника не було навіть в учительки. Під час навчання інколи перерви були великими. Тоді, наприклад, вся школа виходила на береги де вже був лід і можна ковзатися досхочу. Якогось спеціального одягу чи взуття діти не мали. Зробиш, бувало, ковзани, тобто витешеш дерев'яшку, а якщо ще й шматок дроту знизу протягнеш – то це була вершина спортивного інвентаря. Іноді півдня була перерва, а потім йшли додому. Наука не дуже йшла в голову.

На наступний рік вже були 1, 2, 3 класи, хоча третій саморозпався. Далі вчитись ніхто не пішов. Це були цілком дорослі люди. Ніяких оцінок ніхто нікому не виставляв. Карали лише за хуліганство. Покарання виливалося у перебування у карцері (вбиральні).

Щодо знань сама вчителька (тітка) мабуть мала знання за кілька класів. Сімейне життя в неї теж не ладилось, бо її чоловік був агрономом в районі і приїжджав до неї 1-3 рази на місяць (до Уланова 4 км). Він був великим чоловіком. Їздив літом бричкою, а зимою на санях сірим конем. Мабуть, він вирощував нові сорти, чи освоював цілину в інших місцях.

Дошкуляв тітці сільський парубок Дмитро, сторож школи, в обов'язок якого входило принести води, підмести і якщо є чим – напалити в грубці. Дочка тітки – Люда була нехрещеною. От Дмитро часто нащупував у неї на голівці ріжки, і тітка, під великою таємницею, в надійних знайомих просила свяченої води, умивала дитину, щоб не росла чортеням.

На третій рік приїхав до школи новий учитель Леонід Ананійович Кисилевич. Високий, навіть дуже, чоловік. Він вже не звертався до старших по допомогу провчити бешкетника, а тихенько міг дати такого щигля, що довго будеш чухатися.

Він зверху дошки повісив портрет Леніна. Через деякий час школа перейшла на п'ятиденну. Не було ні неділі, ні понеділка. Були: партдень (партійний), профдень (профспілковий), комдень (комсомольський), піонердень (піонерський) і вихідний.

От було добре. Батьки не розбиралися ні в партді ні в профднях. В будь-який день можна було обдурити їх і зробити собі вихідний, бо неграмотні батьки жили своїми понеділками, вівторками. Вони не розуміли, що ми були вже якісь „якобінці”, в яких вже був свій календар.

Науки пішли по іншому. Одного разу Леонід Ананійович приніс до класу карту світу. Довго він нам розтлумачував, що це світ. Марні були його потуги, бо так ми й не зрозуміли, як світ може бути круглий, як могли триматися внизу люди, а вода не виливалася в річках.

Запам'яталося лише, що він пальцем (а вони в нього були як в Паганіні), показував: „Ось тут живемо ми, ось вище живуть росіяни, у нас на них кажуть «кацапи», а ще вище живуть самоїди, які себе їдять”. Від почутого пробігли мурашки по шкірі кожного учня і цвинтарна тиша полонила клас. А вчитель вів далі: “Ось тут живуть поляки, німці...” Знову ставало моторошно, адже кожен учень наслухався від людей, які повернулися з війни. Чомусь німці були дуже страшні. „А ось тут, - вчитель показував Африку, Індію, - живуть дикуни. Вони ходять голі і лише лопухами закриваються спереду і позаду”. Звичайно, після такого уроку, а слухали його 1 і 2 класи, ми мали уяву про справжню географію.

Дуже часто запитували сміливі учні з єхидною насмішкою: “Де беруться діти?”

Вчитель і тут не розгублювався. Обіцяв на другий день все розповісти. З нетерпінням чекали наступного дня. Учитель приносив якусь літературу і читав про якусь галактику, про туманності...

Але ми вже добре знали, де беруться діти.

Найцікавішим був урок співів. Весь репертуар, що співали дядьки на хрестинах, весіллях, – співали ми. „Гиля, гусоньки, на став”, „Туман яром...” Дуже вподобали всі пісня про циган, в якій такі слова:

—*Ми цигани – добрі люди,
Що побачим – наше буде...*

—*Ми не сієм, не орем,
Що побачим – заберем.*

А коли розпочинався приспів:

—*Джінжа, джінжари,
Джінжа, джінжари,
Джінжа, джінжари, джінжари!*

Ось тут розслаблювався кожен учень і співав від душі. Та так сильно, що мабуть димар хитався, і не тільки над школою, а, напевно, й на сусідніх хатах.

Приголомшила нас звістка, що не можна колядувати. Ехо „культурної” революції докотилось до нашого села. Наша школа була на Мар'янівці, і ми з неабиякою заздрістю дивились на учнів сільської школи, які на Різдво з учителем колядували. У них була змайстрована велика зірка, в якій горіла свічка перед образом Христа. Її доручали найкращому учневі. Навколо святково одягнені голосисті

хлопці. Позаду їдуть сани, на які складають подарунки за коляду. Скільки радощів у хазяїна, коли біля його оселі стоголосий хор заспіває:

„Рождество Твое, Христе Боже, наш...”

Багато хазяїв запрошували до хати, де крім цукерок, бубликів, грошей, старшим хлопцям, що вже під вусом, давали деінде по чарці.

А тут – заборонили. А ми ж готувалися. А може серед нас Шаляпіни росли? А ми співали інших пісень.

*—Діди й бабусі повмирають,
Церкви під клуби поміняють...*

І не в одній дитячій голові роїлись думки, що треба чекати смерті бабусі, дідуся. Після чого буде споруджено вогнище нової культури.

Та ось розпочалась суспільна колективізація. Слово, вірніше ярлик, куркуль – було страшніше сучасного СНІДу. Бідняки були на вершині. Середняки – сьак-так.

А якщо куркуль...

Зібрали в школі всіх „рафаелів” і „рембрантів”. Накотили в черепки сажі і пішли писати по хатах, клунях, хлівах „знищимо куркуля як кляс на базі суцільної колективізації.” Нарком освіти товариш Скрипник запровадив тоді писати – плян, кляс і т. д.. Ось ми і писали „кляс”, щоб не було помилки. В кінці заклик, кожен учень ставив підпис, своє прізвище, щоб усі люди знали, хто так гарно вміє писати.

А скільки проклять ми вислухали... Ніякий папір не витримає таких слів, які, особливо жінки посилали в нашу адресу. Ми ще до сажі домішували дьогтю, щоб не змивав дощ. А його і не забілиш. Блисне сонце, і написане знову читається.

Учитель часто запитував, чи дома батьки не говорять щось проти радянської влади, колгоспів? Розповідав про подвиг Павлика Морозова. А коли учитель роздав нам значки ”юпи” (юный пионер), звичайно не всім, їх було мало; нас всіх тягнуло на подвиг. „Винюхували в батьків, дядьків, хто зарізав теля і не здав шкуру. Хто обсмалив вночі порося і теж шкуру не здав державі. Хто заквасив чи придбав меляси на самогонку і т. п. На той час ми були опричники чи дзержинці. Все бачило дитяче око. Учитель розповідав про Червону Армію, що незабаром Будьонний зі своєю кавалерією поб’є всіх буржуїв, зробить всесвітню пролетарську революцію, і всі будуть жити заможнo і щасливо.

Якось нам повідомили, що завтра підемо в Уланів на екскурсію. Уланів це – місто, отже треба бути уважним кожному.

—А що таке місто, - запитав допитливий хлопчик? Довго пояснював учитель, але ніхто нічого так і не второпав. Тоді він вирішив пояснити з погляду мужицької арифметики. Місто, це там, де живуть євреї. А в Воронівцях живуть мужики, то це село.

—А коли Воронівці будуть містом? У нас живуть кравець Лейба з Ціпою, а ще Песь, що орендує став і млин, - додав інший хлопчина. То ж скільки треба євреїв, щоб Воронівці стали містом?

—Багато, - відповів учитель.

Наступного дня всі в тих же нарядах, бо інших не мали, босі, як звичайно, але вмиті, правда були без торбів. До школи ми ходили з торбами через плече. Дуже зручно в них носити книжки. Хватало там місця і для окрайця хліба, цибулини чи огірка на полудень. У заможніших було інколи шматочок сала чи шкварка, але таких обмаль.

Це була наша перша далека дорога до Уланова, 4-5 км та ще й селом кілометрів два. Уланів - це село в два – три рази більше Воронівець, але там були цегляні будинки, старі єврейські халупи, покриті гончарною черепицею, а не соломною, як у нас.

В центрі – райвиконком, з вікна якого виглядала велика труба і з неї щось кричало: „Вступайте в колгосп! Знищуйте куркуля як клас!” Учитель пояснював, що це радіо. Розкривши роти, ми дивились на все, як корова на нові ворота.

Повели нас до друкарні. Серед хати стояла якась машина з великим дуже колесом і корбою. Вона нагадувала млинка, щоб віяти зерно. Робітник друкарні показав, як кладеться білий папір, а потім крутнеш колесо - і вилітає надруковане. Показав нам велику коробку, де були літери. Потім складав їх одна до одної і виходили слова. Було наказано нічого не чіпати руками, але один таки вмудрився вкрати три літери, щоб не писати, а друкувати звільне слово.

Кожному як сувенір, дали районну газету „За перебудову”. Так що перебудова розпочалася не у 1985 році, а значно раніше, у 1929 р.. Нанюхавшись свіжими носами друкарської фарби, ми голодно бігли додому. Полудня ніхто не брав, купляти ми не знали, та і копійки ніхто не мав, а дома чекала миска смачного борщу.

І справді того року борщ був як ніколи. Люди різали худобу, птицю. Всеодно партійці насильно заберуть, то хай краще діти з'їдять. Всі ті, що виходили на шлях грабувати євреїв, які добиралися в Пиків на ярмарок, вступили в партію. Тепер вони серед білого дня мали право нишпорити в любій хатині. Забирали все : худобу, зерно, свити, кожухи, і взагалі все те, що можна було пропити. Отже, всім треба йти в колгосп.

Якось навчання в школі не було, в цей день когось розкуркулювали. Для нас це було дуже цікавим. Ми бачили як активісти села (партійці) під керівництвом якогось уповноваженого єврея, що револьвером тикав під ніс господарю, робили все, що хотіли. Забрали все до тла. Навіть розбирали хату, а дітей малих роздягнених викидали на сніг.

Дехто навіть завидував куркульським дітям, адже їм в школу не треба ходити, уроків не треба вчити, будуть їхати на виселку далеко – далеко і світа побачать. Навіть на паровозі зможуть їхати, у Воронівцях такого не побачиш.

Нам всім хотілося бути військовими. Вперше солдат ми побачили, коли розпочалася колективізація. Батальйони піхоти і кавалерії були розквартировані по селах. Кажуть, що то були „маньоври”, бо окопувались і стріляли. А ми, хлопчак – учні після бою збирали гільзи. А може то була агітація, щоб йшли в колгоспи? Стріляли солдати холостими патронами, але в них були і бойові.

Школу відвідували погано. Життя кипіло: „То когось розкуркують, то кавалерія по городах рубає соняшники, то тюремників ведуть селом, то... Яка там школа?

Ось одного разу один одному переказали, що Семен зве всіх хлопців до себе. Семен був набагато старший і до школи взагалі не ходив. Коли всі посходились, Семен заявив: „Сьогодні будемо бити комсомольців з Остріжка. Вони вечором приїдуть до Якима забирати пасіку. Наб'ємо комсомольців і наїмося меду. Отже, треба наносити камінців.

За годину ми, як мурахи, наносили кільканадцять куп каміння, розміром як кулак і більше.

Садиба старого Якима була на самому горбі. Старий, кривий, з дерев'яною ногою, з японської війни, прийшов в село Яким. В полі працювати вже не міг, господарство його вів син, який мав багатство – більше десятка дітей. От старий надовбав дуплянок і розвів пасіку. „Даданів» він ще не знав, а десяток дуплянок було. Вкопав землянку „омшаник” для зимівлі комах і доживав свій вік.

Але ж мед люблять всі. Десь там вище вирішили поласувати дармовим медом. То ж зібрали острожецьких комсомольців, щоб усупільнити Якимову пасіку.

Серед білого дня приїхало п'ять підвод під село. Комсомольці й коні відпочивали перед важливою операцією.

Без телефону і радіо все село знало, що відбудеться. Надвечір підводи в'їхали у двір Якима.

Селяни поверталися з поля додому. Хто з косою, хто з граблями – всі зупинилися по обидва боки дороги, щоб подивитися. Люди вже привикли до подібних усупільнень.

Мабуть і на учнів вплинули нараз військові маневри, бо кожному хотілося щось показати, щось геройське зробити. Кожний стояв біля своєї купи камінців і чекав наказу. Комсомольці зрозумівши, що операція не пройде – вирішили тікати. Та перед цим дід Яким зав'язав ворота добрячим мотузком. Підійшовши до направляючого, що тримав наготові віжки, і, мабуть згадав російсько – японську війну, дрином вдарив по руках так, що той впав на віз. Віжки смикнули коней, поставили їх на дибки,

розламали ворота, галопом пішли з горба. За ним – інші підводи. І враз команда: „Бий!”

Почалося. Свистіло каміння над головами і комсомольців, і односельчан. Бій був хвилини 2-3. Ми не тямили себе. Кожний прагнув вцілити камінням хоча б в одного. У кожного пробудилось щось хижацьке. Та ще й хтось в цей час підпалив омшаника. Свічка вогню на горі освітила це побоїще. Жінки, чоловіки, хто вилами, хто граблями...

Чим би все закінчилося, якби не кінна «поліція», що по сигналу з'явилась отут. Постріляли вверх, отверезили натовп.

На другий день учитель допитував кожного, хто там був, однак ніхто не признався і не видав товаришів. Після школи бігли наввипередки на місце побоїща збирати гільзи від міліцейських пострілів.

Пів – села було заарештовано, але тюрми були вщерть заповнені куркулями, підкуркульниками. За браком місця – всіх відпустили.

А вулики - дуплянки все–ж забрали. Бджоли подушили, бо дуже партійцям хотілося меду.

В школі навчання майже не було. І батьки, і діти ходили наче приголомшені. То розбирали майно в колгоспів, то знову з міліцією зносили все, то знову все розбирали. Дитячі витівки забувалися. Не до забав було, коли бурчало в дитячому шлунку. Тільки й розмов було про їжу. Слинки текла, коли згадували, як колись тато привозив з ярмарку булку, бублика чи цукерку.

Дуже охотно ходили в колгосп на різні роботи. Замість того, щоб слухати уроки – працювали в колгоспі з кіньми. Гурт великий, навіть покурити можна чи матюкатись від душі. Дуже модним було сквернословити в Бога. Адже ми всі були членами СББ (спілки войовничих безвірників). От і демонстрували своє членство. Чим більше поверхів на матюкові, тим краща похвала від начальників і партійців.

Похилих людей ніхто не поважав. Нам твердили, що всі старі – дурні. Вони затуркані церквою і царським урядом. Вони нічого не знають.

*„А ми молоді – квіти весняні,
Читаємо, знаємо все...”*

Так ми виспівували нову пісню в школі. А ще ми бачили, як знімали з дзвіниці дзвони і з церкви хрести. Все село ніби на „страшний суд” прибуло сюди. Люди хрестились, плакали, а ми співали:

*– І піп, і ксьондз, і рабин –
Великі брехуни.
Щоб краще в світі жити,
Про рай кричать вони...*

Особливо ми любили ходити на екскурсії.

Жив-був у селі чоловік. Кажуть, що він працював санітаром чи навіть районним фельдшером. Повернувшись з війни, привіз грамофона. Із-за нього чоловіка розкуркулили. Він вимушений був виїхати з сім'єю на Донбас. Хату його віддали під контору колгоспу. Ось ми шикувалися і йшли до контори на екскурсію.

– Оце, учні, - звертався учитель до нас, - раніше тільки куркуль слухав, а тепер слухайте всі. Він поважно сідав за стіл, на бруску відгострював голку, заправляв її, і крізь двері в наші немиті вуха линула шипляча мелодія.

– *Дід рудий, баба руда,*

Батько рудий, мати руда...

Пластинка урочисто переверталася і знову:

„Дівка в сінях стояла...”

На грамофон клали ще пластинку (їх було дві)

„Гоп, мої гречаники...”

І кожен собі під ніс мугикав, а народ у нас співучий. Ось вже й співали осміліло, як дядьки після сьомої чарки сивухи:

„Гоп, мої гречаники,

Всі євреї начальники...”

Бо й справді. Скільки тих уповноважених приїжджало у село... Той по посіву, той по позиці, по податках, по шкурі, по яйцях, по вовні, по- і по- і всі були євреї. То ж ми, прослухавши ці дві пластинки по 7-8 разів, вже без команди розходились по домівках. Хто вліво, хто вправо, хто через город, або взагалі вешталися по конюшні, кузні, стельмашні...

Одного разу учні, як завжди, прийшли до школи. Учитель повідомив, що сьогодні занять не буде, бо куркулі вбили партійця – голову колгоспу і ми всі підемо його хоронити.

– А дядько казав, що то собака і його забити давно треба, - буркнув хлопчина і рукавом витер носа.

Діти наслухались дома самих поганих відгуків. У дитячому уявленні уже формувалась уява про собак-активістів, хижаків-куркулів.

І, як шкідливі телята, взявши вицвілу червону ганчірку, що була причеплена на тичку, ми всі пішли на похорон. Вишикуваний стрій зразу ж порушився – спереду було непрохідне болото. Чобіт ніхто не мав. Майже босі всі пішли на прощальну церемонію. Там вже були прапори сільської Ради і колгоспу. Поодаль стояла групка людей, що були такі ж активісти села, які раніше разом крали коней у багатих селян, вигрібали комори, виходили до Ломачевського займіська і в Глибоку дорогу підстерігати євреїв. Тепер вони були активістами села. Заганяли селян в колгосп, забирали все, що душа бажала. Нещадно били непокірних, висилали куркулів, пили горілку, вели розгульне життя з розпутними молодіцями, комсомолками, які завжди носили червоні косинки і були стрижені „під польку”.

Весь актив носив уніформу. Військовий кашкет з зіркою, шкіряна тужурка, штани галіфе з нашитими з шкіри колінами, зелену сорочку по діагоналі перерізану ремінцем. Револювери носили вищі партійці. А нижчі – під полою обрізи для погрози куркулям і підкуркульникам. Хромові чоботи були завжди в калошах, бо калоші раніше мав пан і піп села. Їх носили навіть у жнива.

Відбувся траурний мітинг. Оркестр (кларнет, альт, барабан і ще якась труба) весь час грав „інтернаціонал” і „Похоронний марш”. Виступаючі закликали вступати до колгоспу, знищувати куркулів і їх прихвостнів. Кожен запевняв партію і особисто Сталіна в своїй вірності.

Жодного селянина, крім родичів, на похоронах не було. Все село раділо „в рукав”, бо висловитись відкрито кожен боявся. Поклали домовину на підводу, тут і лежала сита пика покійника з бритою головою (тоді партійцям модно було брити голову), і процесія рушила. Знову звучав „інтернаціонал”. Процесія (табунець дітей), все рідшала і рідшала. Через сотню метрів ні одного учня вже не було. Не дивлячись на заборону, діти повтікали, болото було непрохідне. Лише прапороносець вимушений місити грязюку. Селяни виглядали із-за хати чи хліва... Дітям було незрозуміло чи то був траур, чи урочистість. Добре, що уроків не потрібно вчити. Покійника неквапом повезли аж в район, в Уланів. Біля входу райвиконкому схоронили, наче біля Кремля.

А невдовзі все повторилося. Вбили голову сільської Ради. Розмови йшли, що це його жінка на ґрунті ревнощів порішила. Але модним було списувати на диверсантів, терористів, куркулів. Різниця з попередніми похоронами була лише в тому, що не було болота – зима. Дуже віяло. Сани завезли до райвиконкому і похоронили рядом.

Та недовго існували ці почесні могили. Приїхала якась вища розумна голова і наказала, забрати їх звідси. Нічого спішити додому. Уроки ніхто не виконував, господарства дома ніякого. Рідко в кого в обійсті були 1-2 курки.

Пригадую екскурсію в поле до трактора. Де тракторист, наскрізь просочений різними «мазутами», напевне ніколи не вмивався, показував свого „фордзона”. Учитель урочисто доповнював, що коней не треба. Будуть залізні коні, а ці підуть на ковбасу. Дійсно, хазяї власних коней виганяли з двору. Цілі табуни, як в преріях, бродили по неораних полях. Колгоспні коні стояли на шлеях підвішені до стелі, щоб не впали. У свинарнику величезні котли булькали з трупами коней. Їх згодовували свиням.

Поки були коні – їх їли і батьки, і діти. Та з кожним днем справи погіршувались. До школи дітей ходило все менше і менше. Трішки пізніше знову відвідування покращилось, бо видавали, так звані, „гарячі сніданки. Заради цього „сніданку” діти пухлими лізли до школи.

1933 рік день Паски і день 1 травня випали на один день. Вчитель говорив про якусь солідарність, але кожен думав про своє, особисте. Як колись бігав на Великдень до церкви. Там було багато радощів. Навіть у бідного була нова сорочка, кашкет. Як танцювали „Подояночку”, грали в „хрещика”, „чижика” чи дома товклися крашанками.

Травень і червень 1933 року забрали з нашого села біля тисячі жителів. Дві третіх частини з яких були діти шкільного і дошкільного віку. Це були захисники Батьківщини, це були будівники світлого майбутнього.

Навчання в школі припинилося. Сюди приводили, приносили дітей незалежно від віку. Це була годівниця, тут давали мисочку якоїсь баланди з сочевиці, напівгнилої сої, гнилої смердючої капусти чи огірків.

Більш дорослі та живучіші, ловили в Сниводі жабів, равликів, черепах. В їжу йшли горобці, ворони, ховрахи – вірніше все, що лазило і літало. Були непоодинокі випадки людодства у селі.

Підозрілі в канібалізмі сім’ї вивозилися до Бердичева (ми тоді приналежали до Бердичівської округи) і там знищувались.

Вижило населення, по Дарвіну, за рахунок природного відбору, сильніші і витриваліші. Особливо раділи, коли почав наливатися хліб, хоча посівів було дуже і дуже мало. Кожного дня учитель говорив, чи нагадував про особистий наказ Сталіна, що за зрізаний колосок – карали смертю. Але смерть була зовсім не страшна. Надивились... Ніяка діалектика в голову не лізла. Їсти, їсти, їсти... Організовували піонерські загони по боротьбі з „перукарями”. Зрізувачів колосків багато розвелось.

Дорослі, молодь виходили вночі, наминали жменю - другу колосків, щоб здерти на крупу в макітрі і зварити куліш. Завидували піонерам-дружинникам, які вільно ходили по полях чи стояли на вишках, яких спеціально, щоб спостерігати за шкідниками, збудували. Добре було і дядькові Сидорові, який звозив, ледве переставляючою ногами, конячиною мертвих людей. Йому щоденно за цю роботу давали фунт хліба. Щодня до школи навідувався цей „катафалк”. Дня не було, щоб він не забрав звідти декілька трупів.

Було полегшення, як з’явилась лобода. Тоді всі пішли пастися. Скубали травичку, напихали шлунки бур’янами і ще більше пухли. В недовзі з’явилась дизентерія, яка теж не один десяток людей взяла в свої обійми.

Не пам’ятаю хто мене навчив, але якось удома я розповів такого віршика:

Встань Володю, подивися

До чого ми дожилися,

Клуня боком, хата боком,

Ще й собака з одним оком.

Ні корови, ні свині,

Тільки Сталін на стіні.

Татусь і матуся довго мене сварили і просили, щоби я більше нікому не розказував його, бо всю нашу сім'ю вишлють із села в Сибір.

Восени відновилось навчання. До школи ходило дуже мало дітей. Добре відвідували діти – сироти, які жили в патронаті, бо їм давали в школі мисочку кандьору. Навчання як такого майже не було. Водили учнів на поля працювати. Збирали довгоносики на цукрових буряках, колоски в жнива. Щоб збільшити міць держави, збирали попіл і курячий послід під цукрові буряки.

Дуже розвивалась наша дитяча кмітливість. В цей час з'явилися „вороги народу”. Ось ми вишукували в малюнках прояви ворожих дій. Дуже багато знищили зошитів, яких і так не вистачало. На обкладинках був намальований піонерський значок. Коли повернути зошит догори ногами, подивитись через дзеркало, то один язичок значка нагадував борідку Лева Троцького. А на портреті Сталіна одна складка на шинелі нагадувала собачий хвіст. Таблиці множення не знали, а от такі складні „ворожі ребуси” вміли розгадувати досить непогано. Щодня нам торочили про ворогів, терористів, про лівих і правих, про „лівих” в лапках. Слухали ми це все заднім вухом, бо черв'ячок голоду смоктав ще з 1933. Практично ніхто не вчився, та нас переводили до наступних класів. Старші учні ходили в сусідні школи. Багато на цьому свої „університети й завершували”, а деякі все ж ходили навчатися хоча б раз в тиждень.

Проходили роки, менші заміняли старших, а старші йшли з життя. Дуже часто почали мінятися вчителі. Мізерна зарплата, злидні добивали учителя. Простий люд хоч буряка вкраде в колгоспі, чи в'язку хмизу з лісу принесе, а учителю – непристойно.

Через рік-два в селі з'явилися фашисти. Учителя Коломійця Семена Семеновича 19 серпня розстріляли в урочищі Головщина. Злі язики донесли, що він - комуніст. В приміщенні школи вмурували великі казани і влаштували баню для солдат.

Про навчання не було й мови. Село переживало важкий період німецької окупації.

8 березня 1944 року Воронівці були звільнені від фашистів. З району прийшов наказ – відкрити школу. А з кого? За ці „щасливі роки” „розгніваний всевишній” не посилав людям діток. Лише в одиниць з'явилися малюки. Назбирали їх різного калібру, бо за трьохрічну перерву переросткам негоже було йти в школу в перший клас поруч з шмаркачами. Багато учнів старших класів лишилося поза школою. В класі вже висів портрет „вождя всіх народів”, „найбільшого друга дітей”, без рамок і скла, зацілованого мухами до невпізнанності. Діти скося поглядали на нього, бо вже наслухались вдома про цього „тата”.

Вчителька, Харитина Антонівна, щодня нам прививала любов до партії і її великого вождя. Допінгом у Воронівцях, як і в інших селах, була самогонка. Пили її і

дорослі, і малі, і вранці, і ввечері, і вдень, і вночі. Запасалися буряками і переробляли їх. Начальство не забороняло, лише запитувало – „коли?” Учні знали коли не треба йти в школу.

Отримав хтось „похоронку ” – обід, повернувся каліка з фронту – п'янка. І вчителька обов'язково там була. А коли скінчилась війна і односельчани повернулися додому – ніхто не висихав. Учням була радість – до школи не треба йти.

Школярів з кожним роком все меншало. На кінець об'єднали школи сільську (Воронівську) з Мар'янівською. На все село тепер була одна школа, де в класі було 10 - 12 дітей. „Розумні голови” в районі село віднесли до неперспективних. Школу розібрали. Довго на купках глини росли бур'яни, і діти мали де гратись „у війну.”

А було колись... Ось лише в голодному 1933 р. Весною до приписки в райвійськкомат пішло з села 97 хлопців. Восени на призов до армії (раніше набирали один раз в рік) пішло 43 хлопці, інші померли з голоду. Тільки за війну загинуло 96 воронівчан. Не знаю кому кричати „Слава!” чи промовляти ліпше. В цій розповіді написано все правильно. Така правда і ще раз правда».

Записи зроблено зі слів людини, що розпочинала свої „університети” у Мар'янівській школі, що у Воронівцях, Протор'єва Євгена Семеновича – майстра пензля, художника України, нині покійного. Його дитинство збігло в рідному селі, свідоме художницьке життя у Білій Церкві, а короткий пенсійний вік і вічний спокій із рідними – знову ж до болю рідних Воронівцях.

Незважаючи ні на що, школа була позитивним явищем у селі. Неписьменне селянство поступово навчалось грамоти, а грамота сприяла, давала змогу все більше й більше долучатися до літератури, культури, історії...

Перед самою війною учителями у Воронівській школі працювали Горейко із Рибчинець, Козак Улян з Пагурець (батько відомого письменника Володимира Козака – Семибрата), Романюк Феня, Кульчицька Євгенія з Уланова, Буфан, Кисилевич з Пагурець, Коломієць Семен Семенович, Очеретний Феодосій та інші. Школа у селі була початковою, тому великої кількості педагогів не було. Всі учителі крім своєї прямої навчально-виховної роботи проводили величезну роз'яснювальну роботу серед населення села.

Дальші свої шкільні студії учні продовжували у Лознянській семирічній школі, а дехто з них після цього навчався і в Сальницькій середній школі. В Уланові перед війною середньої школи не було.

З початком радянсько-німецької війни 1941 року навчання не проводилося. Щоб сподобатися населенню, отримати деяке схвалення

німецької політики в Україні, гітлерівська влада відкривала по селах церкви, школи...

За фашистської окупації у Воронівцях теж було відкрито школу. Учителем у ній був мешканець із Сальниці Грабовський.

Але яке то було навчання? Коли фашисти уже в перші дні свого приходу в село, 19 серпня, розстріляли в урочищі «Головщина» прекрасного вчителя початкових класів Коломійця Семена Семеновича.

Війна нанесла Воронівському господарству, та й селу в цілому, величезних збитків на суму 12 млн. 759 тис. 159 карбованців, тоді як по Уланівському району ця сума складала 372 млн. 76 тис. 312 крб.

Чи не найперше у селі почала працювати школа. Вона діяла, хоча з великими перервами, і під час війни, про що ми вже знаємо.

Директорів, завідувачів шкіл було зобов'язано до 1 квітня 1944 року провести всеохопний облік дітей шкільного віку, розпочати навчання не пізніше 10 квітня. Для зміцнення матеріальної бази наказувалось зібрати в населення старі підручники.

Проглядаючи документи Київського державного архіву натрапив на такі дані статистичного звіту за 1943 – 1944 роки Воронівської початкової школи: До 1 класу ходило навчатися 26 учнів, з них 5 дівчаток,

2 класу ходило навчатись 10 учнів, з них 5 дівчаток,

3 класу ходило навчатись 13 учнів, з них 5 дівчаток,

4 класу ходило навчатись 11 учнів, з них 7 дівчаток.

Всього у початковій школі навчалось 60 учнів, з них 33 дівчинки.

Навчання проводили два учителі.

Більш повнішим є звіт школи за 1944 – 1945 навчальний рік. Тоді навчання розпочалося 1 вересня, а закінчилося 4 червня. За навчальний рік школа працювала 210 днів. Жодна дитина шкільного віку не залишилась поза увагою школи. Навчання проводилося у дві зміни, в першу зміну навчалось 45 учнів.

Школа складалася з двох приміщень. Загальна площа школи 164 квадратних метри. Було всього дві класних кімнати, по 55 квадратних метри кожна. Наявна кількість шкільних парт не забезпечувала всіх дітей і складала всього 0,45 місця в одну зміну. У тих важких умовах освітяни дбали про те, аби забезпечити школи на зиму дровами і торфом, а учителів – продуктовими пайками, дітей – взуттям і одежею.

Класи були з різновіковими учнями. Матеріальна база взагалі була відсутньою. Катастрофічне не вистачало ні підручників, ні парт, ні зошитів, ні олівців. Часто учні спільно з батьками і учителями

ремонтували, відбудовували приміщення школи, лагодили парти і стільці, склили вікна. З паперових мішків робили зошити – зшитки. Але головне – діти навчалися!

Після страшної війни з фашистами наросвіта зразу ж взялася за відновлення навчання в школах Уланівського району. Дітей було досить багато, як на нинішні мірки. Так у 1944 – 1945 навчальному році у двох приміщеннях початкової школи навчалося 93 школярки. Із них у двох перших класах 56 учнів, у другому і третьому класах по 9 учнів, а у четвертому – 19 дітей. Було три учителі і один військовий керівник.

Варто згадати, що у сорокових – п'ятдесятих роках учителями в нашій школі працювали прекрасні педагоги: Козак Улян Яремович, Чернишук Фросина Хомівна, Джуренко Марія Назарівна, Вознюк Марія Сидорівна, Онищук Харитина Антонівна, Кучер Катерина Федорівна, Власюк Катерина Григорівна,

Соколівська Софія Цезарівна, Онищук Фросина Хомівна, Бандура Павлина Пилипівна, Лебідь Василь Антонович, Шурман Степан Олександрович, Шурман Людмила Іванівна, Червінська А.О., Кременський та ін.

Із розвитком у шістдесятих роках, промисловості і сільського господарства, більше уваги приділялося й освіті. У Воронівцях 1966 року на місці, де колись стояла перша у селі Свято-Покровська церква, а пізніше попівська хата – школа, збудовано приміщення нової початкової школи. Учителями і вихователями у ній довго працювали:

Сітарчук Євдокія Петрівна із села Зозулинці, Яремчук Федір Архипович із села Лозна, Мельник Антоніна Василівна із села Рибчинці, Польгун Василь Петрович, директор школи, сам родом із Тульчинського району. Наприкінці 60-х років, зі створенням на базі відстаючих сільськогосподарських формувань колгоспу «Дружба» с. Уланів, його голова – Герой Соціалістичної праці, талановитий хлібороб Вільчинський Володимир Тадейович в усіх «дружбівських» селах почав будувати нові приміщення школи.

У 1970 році нову школу збудовано і відкрито у Воронівцях, на місці колишньої другої і третьої церкви. Правда одноповерхову, на відміну від шкіл в інших селах. Адже село було віднесено до розряду неперспективних. При цьому школярів села, які ходили навчатися у Лознянську та Уланівську школи перевели для продовження студій у свою рідну сільську, тепер уже восьмирічну школу. Директором працював у ній ветеран війни Вдовіцин Андрій Савелійович. Саме з 1970 року у селі діє неповна середня школа. До

цього часу у селі освіту давала початкова школа. Даліше навчання діти продовжували у Лознянській та Уланівській середніх школах.

Звичайно, покращилася матеріально-технічна база закладу. Хоча нових меблів нова школа не бачила та все ж більш сучасні парти, столи, дошки, стільці було завезено з інших шкіл, переважно Мало-Острожецької школи, яку було просто закрито. Крім В.Т. Вільчинського, на відкритті школи були представники Німецької Демократичної Республіки, які перебували на той час в Уланові, переймаючи досвід роботи «Дружби». Ще довгий час піонери-ленінці Воронівець листувалися з піонерами-гельманівцями Демократичної Республіки Німеччини.

Звичайно освіта району робила твердий поступ уперед; закуплялося обладнання, навчальні посібники, технічні засоби навчання, будувалися додаткові приміщення, робилося замість грубок водяне опалення, організовувалося гаряче харчування тощо. До всього потрібно було докласти рук, розуму, творчої наснаги і, головне, бажання.

Після А.С. Вдовіцина певний час працювала директором школи учителька Щербатюк Л.І., а потім п'ять років віддав справі директорування учитель математики, уродженець Воронівець Сенік Микола Фіонович. Він був умілим, вимогливим керівником, сильним математиком, добрим педагогом і щирим патріотом не тільки Воронівець, Уланова, району, але й України.

У 1988 році на території подвір'я школи силами колгоспу «Дружба» на чолі з Вільчинським В.Т. розпочато добудову шкільних приміщень. Старе приміщення школи, збудоване на місці колишньої попівської хати, давало тріщини, було аварійним і його закрили.

Із перебудовчими процесами в Україні, важко жилося й колгоспам. Тому фінансування на добудову було абияке, а то й зовсім не було. Роботи припинилися. В зв'язку з виборами до різних рад, різні кандидати обіцяли певне фінансування на будівництво школи.

А тому у 1990 році розпочато будівництво двоповерхової школи в урочищі «Могили». Зроблено відповідну проектно-кошторисну документацію. Уланівське ПМК № 39 провело земляні роботи, залито фундамент, почато кладку бетонних блоків.

На цьому роботи взагалі припинилися. Більше того, те ж ПМК кранами вирвало фундаментні блоки, вивезло невідомо куди, лишивши до цієї пори великі купи землі та котловани, куди нині мешканці викидають різноманітне сміття.

Від'єднання села Воронівець від колгоспу «Дружба» не принесло користі для школи. І лише пізніше, із проведенням газифікації села, у 1993

році, керівником сільськогосподарського товариства «Агро-Технік Воронівці» Антоном Сиротюком закуплено й змонтовано у школі газовий обігрів усіх приміщень, що дало змогу удосконалити роботу школи у холодну пору року.

Більше того, згаданий керівник постійно виділяв на потреби харчування школярів різні продукти, овочі тощо. Усі учні та вчителі безкоштовно харчувалися у шкільній їдальні. Із розпадом сільськогосподарських утворень та організацією нового підприємства «Зернопродукт – Воронівці», його новий директор Опалюк Микола Михайлович пройнявся також турботами найменших громадян села. Господарство виділило 20 тисяч гривень на закупівлю нових економічних газових котлів та насосів до них.

Опісля новий керівник цього ж господарства, Фаринюк Юрій Миколайович також надавав школі найрізноманітнішу допомогу. Виділяв кошти на ремонт приміщень, новорічні подарунки, першOVERесневе свято. Це все є гарною батьківською турботою про школярів.

Слід звернути увагу й на інше життя навчального закладу. Із добудовою школи, газифікацією назріло гостре питання забезпечення водою. На відкритті дитячого садочка при навчально-виховному комплексі, голова Хмельницької райдержадміністрації Євгеній Буткевич звернув увагу на спробу взяти участь у міжрегіональному конкурсі проектів громад для побудови власної кринички. Автор цих стрічок наступного дня взявся за гарну справу.

Спільно з головою Уланівської сільської ради Сергієм Голубенком склали і подали відповідні документи аж у Шепетівку сусідньої Хмельницької області. Звичайно, їздили на необхідні навчання і, як переможці, виграли важливий для школи конкурс.

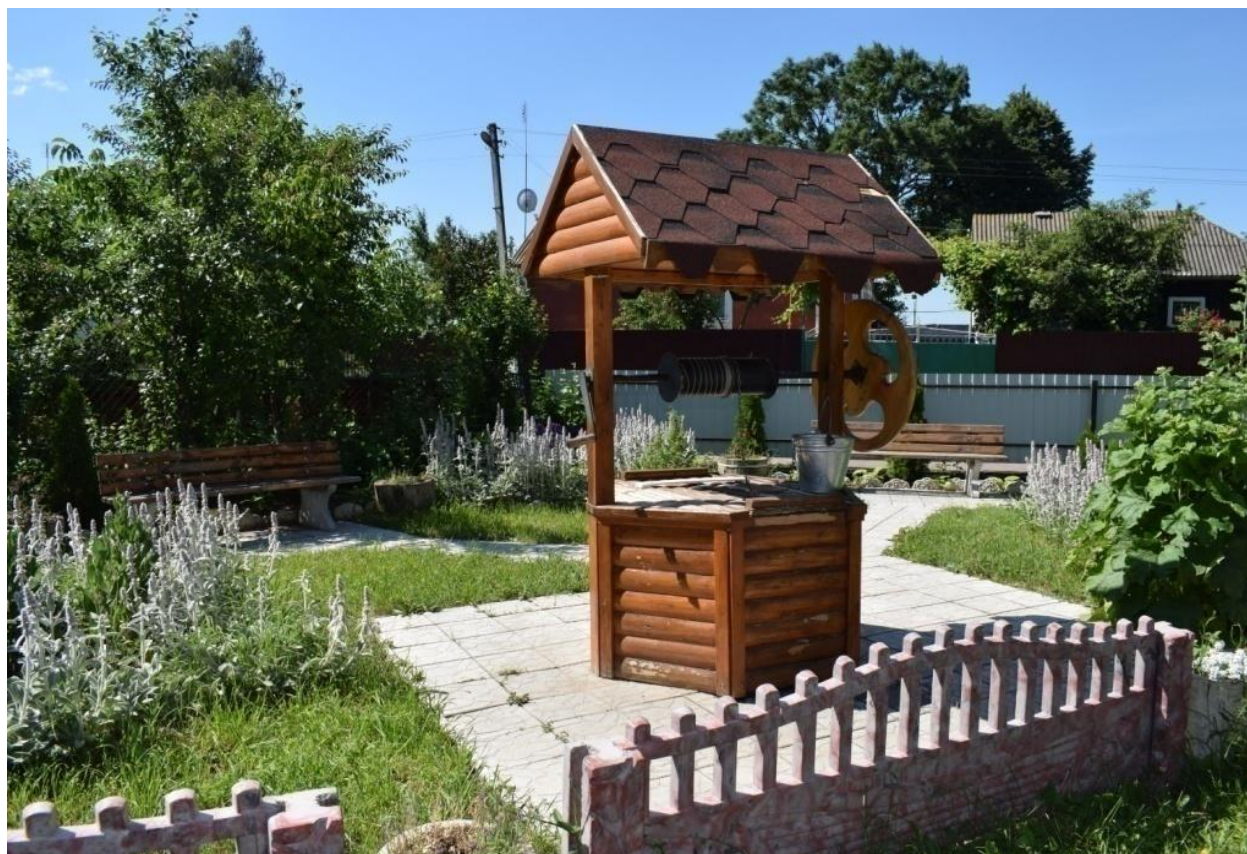
Тож улітку 2014 року нова криниця прикрасила заклад, дала вдосталь води для потреб школи.

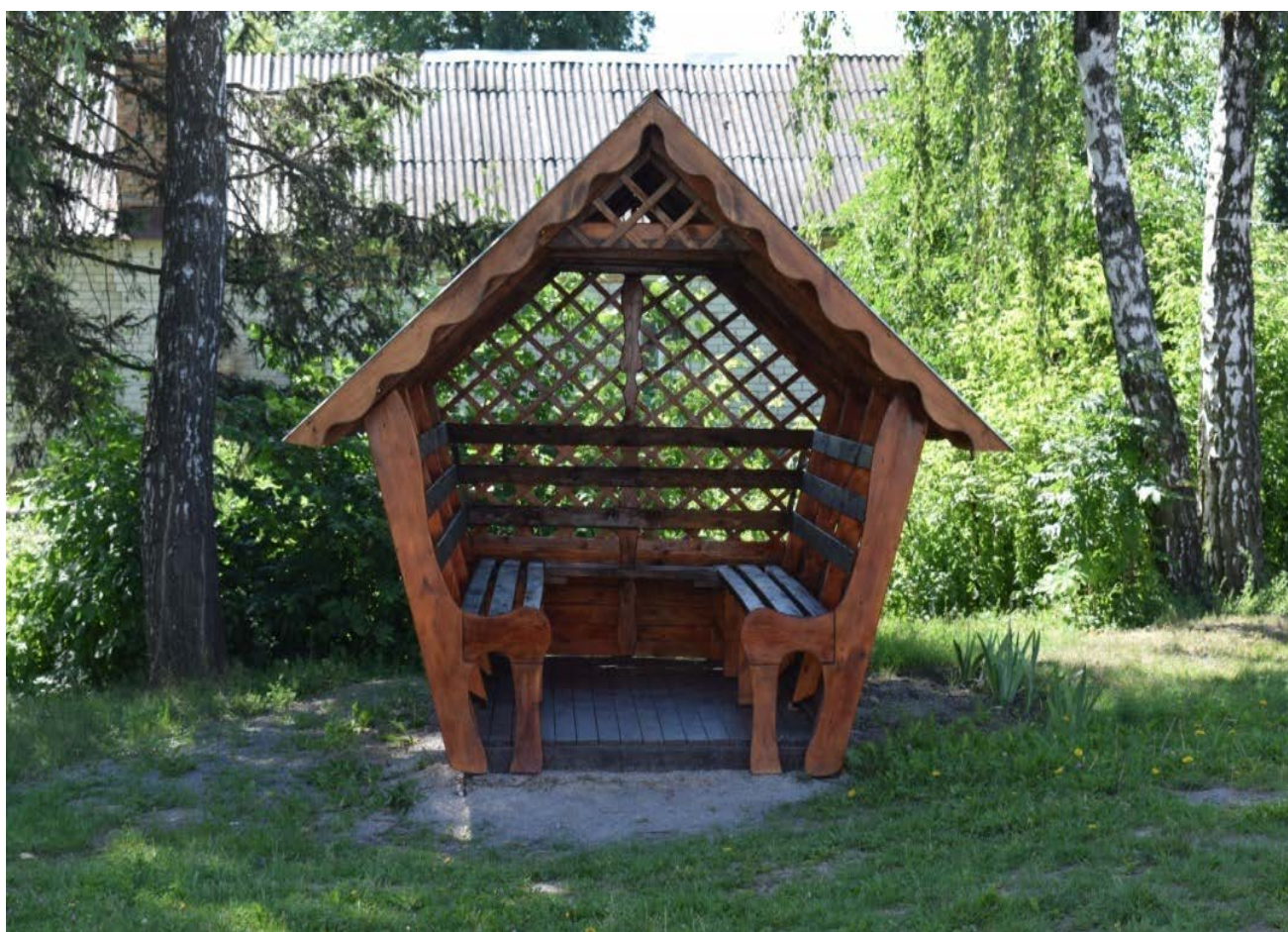
Ось така життєдайна красуня-криниця із смачною джерельною водичкою прикрашає навчально-виховний комплекс Воронівець.

Успіхи у складанні проектних планів, привели до нових ідей. Для НВК обов'язково потрібен ігровий спортивно-оздоровчий майданчик.

За ініціативою директора НВК у 2016 році складено районний проект «Діти – квіти України», а також – обласний, по забезпеченню антисколіозними партами учнів 1 – 4 класів. На світлинах урочисті миті відкриття майданчика, його спортивно-ігрові пристрої та спортивні снаряди.

Світлини на згадку

Окреме слово за допомогу у здійсненні проекту хочеться сказати про місцеве підприємство ПрАТ «Зернопродукт» села Воронівці і його керівника Фаринюка Юрія Миколайовича.

Саме це господарство дало змогу якнайповніше здійснити вказані проекти. Трактори, автомашини, екскаватори, а ще щебень, зварювальні роботи, огороження майданчика школи та інші трудомісткі процеси - це господарство взяло на себе. Тому щира вдячність цьому підприємству за батьківське ставлення до потреб найменших громадян села.

У контексті розповіді край важливо повідомити й те, що особливою турботою про Воронівський НВК пройнявся також народний депутат України, наш щедрий і щирий земляк із сусідніх Рибчинець **Олександр Марченко**, мій колишній учень.

Знаючи, що для успішного функціонування дитячого садочка обов'язково потрібен навіс для укриття дітей, на випадок раптової негоди, він прислав із Білої Церкви своїх робітників, відповідні будівельні та опоряджувальні матеріали і за короткий час зробив на території НВК затишний будиночок. А ще подарував іграшки, кондитерські вироби та ін.

У цьому гарному проєкті надавали допомогу багато сільчан, вони виконували будівельні, опоряджувальні роботи. Окреме слово про Гончарова Віктора, Клименюків Олега та Леоніда, Водзінського Сергія, Крилову Ірину, Попівського Станіслава, Черніцького Едуарда, Гладішка Івана, Гуцала Станіслава та ще і ще...

Якось при зустрічі з Олександром Марченком дирекція школи порушила питання щодо неналежної роботи шкільної опалювальної системи. Народний депутат виділив більше 60 тисяч гривень на важливу справу. Поставлено нові економні насоси, обладнання, поремонтовано більшу частину опалювальної мережі.

Система стала закритого типу, із відповідним підкачуванням води, випусканням повітря та ін. Так, при тісній співдружності зі щедрим земляком, вдалося докорінно змінити у кращий бік обігрів приміщень НВК, зменшити використання газу та електроенергії.

Звичайно, результати Воронівської школи дають підставу говорити, що високоосвічені, віддані справі педагоги сумлінно виконують свої

вчительські обов'язки. А тут працювало раніше і нині трудяться багато відомих своєю працею педагогів.

Назвемо з гордістю їх імена: Мельник Антоніна Василівна, Поліщук Василь Антонович, Сеник Любов Іванівна, Комлева Віра Іванівна, Коведа Григорій Андрійович, Чорна Неля Денисівна, Шлапак Василь Павлович, Соколюк Михайло Якович, Ковтун Анна Василівна, Луцик Леонід Петрович, Вдовіцин Андрій Савелійович, Вдовіцина Вікторія Степанівна, Крученюк Ганна Тимофіївна, Сеник Микола Фіонович, Гаврилюк Ганна Іванівна, Побідаш Тетяна Андріївна, Яцюк Галина Борисівна, Фелько Світлана Антонівна, Терновська Неля Леонтіївна, Шлапак Василь Павлович, Плахотнюк Олександр Миколайович, Грабовська Галина Домініківна, Процюк Інна Василівна, Голощук Людмила Іванівна, Журавель Галина Сергіївна, Ященко Галина Єрезинівна, Журавська Алла Петрівна, Поліщук Василь Антонович, Яремчук Федір Архипович, Дорош Надія Никифоровна, Дорош Неля Іванівна, Лебідь Галина Нестерівна, Щербатюк Любов Іванівна, Онищук Василь Степанович, Левдар Євген Євгенович, Левдар Наталія Лаврентіївна, Онищук Тетяна Василівна, Попівський Андрій Петрович, Коваленко Віктор Микитович, Рогальська Юлія Мечиславівна, Бичківська Юлія Віталіївна, Дорош Микола Никифорович, Дорош Галина Борисівна, Левчук Надія Михайлівна, Боровик Віктор Михайлович, Любецька Броніслава Францівна, Козятин Галина Іванівна, Бойко Надія Іванівна, Прасіцький Віталій Іполітович, Писаренко Ніна Терентіївна, Грабарчук Марія Григорівна, Фіял Валентина Володимирівна, Марченко Лариса Василівна, Черній Галина Петрівна, Шильников Олег Миколайович, Юшко Лариса Романівна, Шлапак Олена Василівна, Поплавська Раїса Леонідівна, Степанюк Василь Борисович, Синчук Ольга Іванівна, Водзінська Олена Михайлівна, Степанюк Раїса Тимофіївна, Герасимчук Леся Іванівна, Бохнюк Андрій Васильович, Москаленко Раїса Іванівна, Пронь Олена Олексіївна, Власюк Наталія Віорелівна, Мельник Олег Феодосійович, Дорош Віталій Миколайович, Олійник Наталія Володимирівна, Каганюк Наталія Володимирівна, Козак Віктор Леонідович, Каганюк Володимир Фролович, Жданюк Микола Васильович, Грищенко Оксана Сергіївна, Земляна Оксана Андріївна, Криницька Світлана Яківна, Бачинський Артур Дмитрович, Маслюченко Оксана Андріївна, Мельничук Людмила Володимирівна...

Є над чим працювати мудрим, знаючим педагогам. Одним з навчальних пріоритетів я вважаю вивчення історії рідного краю, його витоків, традицій, моральних засад. Ми не маємо права забувати про минулі покоління. Це – безцінний скарб, пам'ять про своїх людей, їх досвід завжди повинні передаватися нащадкам. Ось чому цей напрямок захопив мене по -

особливому, як історика, краєзнавця. А випуск краєзнавчих розробок, досліджень, публікація таких матеріалів у пресі – лише маленька частина того, що робиться у школі. Відзначу, що чимало дітей неабияк захоплюються краєзнавством. Тому на початку 2018 року випущено книжку з їх напрацюваннями: «Знання минулого прапрадідів-батьків світитимуть впродовж віків». Прочитайте її.

Школа пишається своїми учнями-випускниками, нині роботящими і чесними людьми, які, працюючи на різних посадах, показують зразки самовідданої праці, служіння Україні.

Як не згадати випускників, наприклад, Мовчана Дениса, який у 2014 році закінчив економічний факультет Київського Національного університету біоресурсів і природокористування. Нині трудолюбивий хлопець є аспірантом Науково-навчального Центру Інституту аграрної економіки; Мазура Романа, котрий закінчив аспірантуру інституту соціальної та політичної психології АПН України. Нині земляк працює у Вінниці представником міжнародної спеціалізованої корпорації, яка забезпечує виробництво важливих лікувальних препаратів. Скажемо й за Федоришину Тетяну, яка після відмінного закінчення школи та факультету іноземних мов Вінницького педуніверситету, відкрила у Вінниці центр вивчення англійської мови «Хогвартс» та нині навчається у Донецькому національному університеті по спеціальності «Менеджмент управління навчальним закладом у сфері освіти».

А як не відмітити Краплю Віталія, котрий після сільськогосподарського вузу, навчався в інституті управління Національній Академії Внутрішніх Справ України, працював заступником начальника управління карного розшуку Хмельниччини.

Нині працює начальником Служби Безпеки в одному із охоронних центрів. Наша школа гордиться такими випускниками.

А колишній учень школи Борсук Олександр Олександрович після навчання у Вінницькому аграрному університеті здобув у 2006 році кваліфікацію магістра технолога-дослідника.

Попрацювавши деякий час у Данії, побачив відношення до роботи у цій країні, нові прогресивні методи господарювання. Твердо вирішив впроваджувати високі технології і в рідних місцях. Нині Олександр Олександрович працює на високій посаді виконавчого директора Хмельницького виробничого підрозділу ПрАТ «Зернопродукт».

А візьмемо нашу недавню старанну ученицю Томашову Юлію, просту сільську дівчину, яка стала визнаною моделлю на багатьох подіумах не лише в Україні, але й за кордоном. Усю Європу обїздила красуня, була у Китаї та інших азіатських країнах. Нині Томашова Юлія випробовує свою мрію – працювати у відомому Лас-Вегасі (США). Ось її фото. Живе звичайним розміреним життям школа у Воронівцях. Новий керівник закладу, теж колишня учениця Воронівської школи Раїса Москаленко, спільно з колективом закладу, вкладають серце й душу у шкільні справи. З любов'ю поновлено оформлення закладу, висаджено нові квітники... Ось один із них.

Хто є для мене Тарас Шевченко

*Вивчайте Шевченка дорослі і діти,
Минулою славою вмійте радіти.
Шевченко Вкраїні дарований Богом,
Щоб ми торували до щастя дороги.*

*«Кобзар» - дороговказ народу,
Це згусток правди всіх основ.
У нім – борня, у нім – свобода,
Пророче слово і любов.*
Микола Дорош

Безсмертя людини – у тій почесній місії, якій вона присвятила своє життя, у її праці, в пам'яті нащадків. Безсмертя Великого Співця України Тараса Шевченка – в полум'яних рядках його поезій, у гнівному закликуні порвати кайдани, в ніжних, найлюдяніших словах любові до людини, схиляння перед жінкою-матір'ю, у патріотичному возвеличенні рідної землі.

До проголошення незалежності нашої держави, нам – українцям, конструювали суспільний одяг за чужими ідеологічними лекалами, тому він й був надто незручним, тісним, зшитий білими нитками, зі старого, заяложеного цензурою, великоросійського чи радянського казенного краму. Багато українців, по-можливості, всіляко рвалися на Захід до цивілізації й демократії в усіх сферах і проявах суспільного життя. Тому й нині, так важливо всім нам, по-швидше позбутися чужих, навмисне нав'язаних, спеціально штампованих, шкідливих для України, минулих ідеологем.

Таке завдання стоїть перед нами на першому місці. Адже самоутвердження України, як вільної і незалежної європейської держави, проходить із впертою боротьбою з минулими віджилими уже партійними догмами, де панувала спочатку великоросійська, а пізніше й радянська методологічна думка.

Час невпинно збігає. Світ розміреним поступом будує своє життя, добробут, розвивається прогресивно і цивілізовано. Потрібно й нам все активніше переходити до заповіданих ще Тарасом Шевченком світових моральних принципів і засад. Україна – незалежна держава, а тому годі дивитися на вчорашні великоросійські віжки.

Кожен із нас – українців має своє, відмінне від інших бачення і ставлення до постаті Тараса Шевченка. Для одних великий Кобзар є поетом, письменником, для інших полум'яним революціонером, котрий закликав «миром, громадою обух сталисть», ще для інших - визначним демократом і т. п. Звичайно, згадані особливості яскраво були присутні у нелегкому житті і творчості Великого Поета.

У моєму житті світобачення сторінок, пов'язаних із прізвищем Тараса Григоровича Шевченка також виокремлене.

Щонайперше у пам'яті нуртує 1956 рік. Пізній осінній вечір. Восьма-дев'ята година. Надворі непроглядна темінь. На опрузі печі сільської старенької хатини тьмяно горить-блимає малесенький гасовий каганець. Це була невеличка пляшечка від якоїсь мікстури ємкістю на 150 – 200 мілілітрів гасу та корочка із гільзи від патрона з отвором від капсюля, куди вставлявся, як гніт, клаптик очеретини. Таке тьмяне світло не могло навіть пробитися в усі закутки кімнати. Наша сім'я готується до вечері.

Ще палахкотить і потріскує у лежанці вогонь від принесеного з обкладини сухого бараболиння. Його бабця по пучечку зібрали ще на початку осені, коли викопували бараболю. Їдкий сизий дим, що різними щілинами стрімголов пробивається з лежанки на волю, раз-по-раз наповнює всю убогу хатину. Приходиться періодично, з кожним крутеном палива, відкривати двері, аби випустити його хоча би в сіни, до кагли.

Збігають ще довгоочікувані хвилини і мама вже витягають із десятків невеличких печених бараболин на стіл. Вони ще пахнуть жаром, а нам, дітлахам, нетерпиться вхопити смачний наїдок, дмухаючи, вистудити його. Бабця із погрібця приносять мисочку квашеної капусти і ставлять на стіл.

Тато дістають із полиці, що над вхідними дверима, надрізану, спечену на черені, житню хлібину, крають її по скибочці кожному та кладуть недорізок знову на полицю.

Перехрестившись, починається вечеря. Звичних нині виделок у ті часи ми не мали. Бабця і тато з мамою набирали капусту дерев'яними ложками. Ми – дітлахи – брали її своїми руками. Правда, меншу сестричку – Надійку, мама годували своєю ложкою. Їй тоді було майже три роки. Звичайно, капусту нічим не змащували, бо пляшечку олії з кользи тримали на «вілію», тобто аж на передріздвяний час. Все з'їдалося і було дуже смачним.

По закінченні трапези, усі вставали, знову перехрестившись, дякували Господу і виходили з-за столу. Тато зразу ж витягували з-під лави свої інструменти та починали латати наші чи свої старі чоботи-шкарбани, мама поралися біля горшків та мисок, а затим сідали до вишивання. Бабця теж щось шили-штопали, латали мішки для тата і мами.

Ось-ось візьме морозець і потрібно буде вночі крадькома, при місяці, ходити в ліс за пеньками. Вони були основним нашим паливом на довгудовгу зиму. Бо бараболиння і гілляччя, які ми влітку назбирували на «Селиську» спалювалися в пічі ще у вересні – жовтні.

Повечерявши, ми – діти, гасали по хаті, гралися у «жмурки» чи «кузьмирки», реготали... Старша сестричка частенько щось читала на лежанці. Вона була вже школяркою.

Отак проходила ще яка година-півтори і ми влягалися спати. Тато перевіряли чи зачах в лежанці вогонь і затикали в сінях каглу. Бабця лягали зі мною на печі.

Старша сестричка завжди на лежанці, молодша - на полу біля лежанки. (Піл – це збитий із грубих дошок настил на підвищенні, у вигляді пізнішого тапчана. Він застелявся соломною і накривався зверху рядном).

Мама вносили зі двору оберемок стерні, розстеляли її на долівці, теж накривали рядном і лягали, вкрившись кожухом. Тато, скінчивши свою роботу, присували ослінчик поближче до печі, відмикали скриню, діставали звідти «Кобзаря», відкривали його на загнутій сторінці і починали читати.

Ми всі, затамувавши подихи, слухали батьковий голос, вловлювали своїми вухами зрозумілі нам слова, вкладали їх у свої відкриті для інформації серця і душі, ситили почуте власними інтерпретаціями, інколи навіть перепитували тата.

Його чистий, притишений голос лунав на всю хату, легко і без запинок прилітав рядочок за рядочком до всіх нас - слухачів. Часто-густо, нерозуміючи навіть про що йдеться у черговому творі, ми дивилися на маму чи бабцю, бачили їх змокрілі від тихенького плачу обличчя, самі бентежилися і разом плакали, інколи ридали вголос на всю хату.

Тато намагалися пояснити прочитане на свій лад, якось заспокоїти сім'ю. Та це не допомагало. Врешті-решт бабуса, не витримуючи такого становища, зупиняли читання чи татові коментарі, сердилися й схлипуючи казали:

«Никифоре, покинь цю книжку. Де ти її вискіпав на нашу голову?! Я її сплю, щоб вона більш не мучила мене і всіх наніч! Вона нас кончить своїми нещастями і горем!»

Тоді тато загинали в «Кобзарі» чергового листка, фукали на каганець і теж влягалися спати. Всі ми ще довго вовтузилися, перекидалися з боку на бік, інколи ще щось перепитували, пояснювали одне одному, заки приходив сон. Уві сні ми – дітлахи, від пережитого, часто схлипували і здригалися.

Ранесенько бабця, мама і тато піднімалися, поралися по господарству, біля печі, а ми ще спали. Мама, готуючи наїдок, завжди спалювали отой оберемок стерні на якій вночі спали.

Саме тому й лягали вони відпочивати на долівці, а не у якомусь іншому місці. Їдкий дим, що стелився по хаті, невдовзі піднімав і нас.

Вечором, тато знову починали своє читання, обіцяючи пропускати жалісні сцени та рядки, аби не доводити знову до плачу сім'ю. Та, незважаючи на деякі спроби такого уникнення, все ж хвилювання продовжувалися і ми всі частенько вкривалися слізьми як і старші наші батьки, вповні виплакувалися за долю праведних персонажів Шевченкових творів. Ці твори були, є і вічно будуть правдою, слізною біллю України.

І, зрозуміло, їх забути, вивітрити з пам'яті не вдасть ніколи і нікому! Тому й пам'ятаю оте читиво. Читали тато у «Кобзарі» все підряд, не пропускали абсолютно нічого.

Навіть коментарі старалися пояснити дохідливіше. Деякі твори перечитували навіть двічі-тричі. Так проходила осінь, зима, початок весни. Що я міг зрозуміти з прочитаного татом у свої шість-сім дошкільних років? Практично нічого. Хоча деякі епізоди міцно врізалися у мою дитячу, жагучу до знань, пам'ять, надто із величної і досить насиченої жахливими подіями поеми «Гайдамаки».

Пізніше, коли уже й сам навчився читати, неодноразово діставав зі скрині «Кобзаря», відкривав, читав кілька десятків рядків із цієї поеми, заглиблювався у незрозумілі слова та поняття і відкладав читання.

Зрозуміло, до ознайомлення з такою складною поемою повинна передувати належна підготовка з минулого Правобережної України передусім.

Однак, те батькове читання «Кобзаря» залишило у моїй пам'яті глибокий незгладимий слід на все подальше життя. Саме те читання змалку привило велику любов до України-Матері, рідної землі і, безпосередньо, до Великого Тараса.

Його життєва боротьба за волю, боротьба за правду заради майбутнього України, стали й моїм життєвим осердям, моїм подальшим життєвим шляхом. Я у дошкільному віці знав напам'ять вірші, які вивчала старша сестричка у початковій школі. А в початкових класах, на ялинку, завжди декламував вірші Шевченка за середні класи. Часто сестра перечитувала багато разів певний вірш, аби вивчити напам'ять, я ж, «на льоту» легко вловлював і запам'ятовував.

Як же опинилася цінна Шевченкова книга – «Кобзар» у нашій родині?

У середині 50-х років минулого століття, коли заробітна плата рахувалася в колгоспі трудовнями, а готівкової грошової маси було край обмаль, батько, за кілька місяців своєї виснажливої праці молотобійцем у кузні та косарем колгоспного збіжжя, приніс додому два мішки різних книг.

Оце й була його зарплатня. Правда, левину долю грошового заробітку забрала раніше держава, на так звану позику. Відмовитися від неї було неможливо. І хоча бабуся, татова мама, були вдовою (чоловіка репресували у 1938 році, а син загинув на війні), все ж від позики відмолитися було неможливо. Фінагенти несли службу ретельно і справно.

Конкретне походження книг мені і до нині є невідомим. Хто саме дав татові ці книги у зарплату? Чи, можливо, вони попали у колгосп із чиеїсь особистої бібліотеки? Чи можливо вони десь лежали реквізовані ще від репресій? Покищо невідомо.

Попри злидні, ми якось пережили скруту і безгрошів'я, але книги принесені татом були нами надто затребуваними. За ними ми вчилися у школі і пішли пізніше до вузів. Передусім, це «Кобзар» Тараса Шевченка, «Прапорonoсці» Олеся Гончара, «Ялинка» Михайла Коцюбинського, «Дитинство. В людях. Мої університети» Максима Горького, твори Степана Руданського, Лесі Українки, Олекси Стороженка і ще багато інших книг, назв яких я вже нині й не пам'ятаю. Всі вони лежали на лавці, а пізніше у сундучку.

Щодо «Кобзаря», то він зберігався лише у скрині і був із усіх найбільш зачитаним. І коли іншу літературу тато завжди позичали читати селянам, то «Кобзаря» рідко кому давали. Його по-особливому цінували і дорожили. І дійсно, тато, маючи чотирикласну початкову освіту, знали цю святку для нас книжку майже напам'ять, могли довго цитувати уривки із його творів.

Це для людей було надто помітним, коли, будучи трішки під хмелем, за виготовлені в кузні сапки чи клямки, скоблі чи інші поробки, тато часто говорили: «Борітеся - поборите...», «Життя – це боротьба», або «Якби ви вчилися, так як треба» чи «В своїй хаті своя правда...» та інші вислови мудрого Тараса.

Де нині ця велична книжка? Старша сестра Ганна, проживаючи певний час за полярним колом, аж у Мурманську, забрала «Кобзар», аби він її нагадував про Україну, рідну землю і дитинство, проведене за читанням диво-книги.

Після десятків і десятків років «напруженого життя», обкладинка книги прийшла в негодність, її неодноразово ремонтували, підклеювали.

При переїзді на нові місця проживання до Києва, а потім й до Одеси, «Кобзар», як найцінніший у сестри книжний раритет, перевозився і нині зберігається у її власній бібліотеці.

Що ж до мене, то маю кілька «Кобзарів» різних років випуску, а також твори Т.Г. Шевченка у п'яти томах 1978 року.

Навчаючись на історико-філологічному факультеті Вінницького педагогічного інституту, у 1972 -1976 роках, із лекцій викладачів-науковців І.Г. Шульги, Б.В. Хоменка, В.М. Борщевського, З.Е. Грузмана, М.Ф. Присяжнюка та інших про Т.Г. Шевченка дізнався досить багато. Саме його життя і творчість справили на мене вирішальне значення у формуванні власного світогляду. Адже саме за свою проукраїнськість Великий Тарас карався, мучився, але не каюся.

Тож Великий Син України Тарас Шевченко для мене особисто став великим Національним Символом, таким же як Герб, Прапор, Гімн України. Пишучи нариси з історії рідного краю, досліджуючи доленосні для України теми, наприклад, голодомору, сталінських репресій, знаходив у архівних документах згадки про Тараса Шевченка.

Так, наприклад, у одного із репресованих моїх земляків-краян при арешті слідчий записав: «В його хаті на покуті два образи, один з них Шевченко». Або ж запис в іншому протоколі допиту: «Виступав проти совєцької власті. Говорив словами Шевченка». А ще в іншого: «Коли йшли з города, то говорив, що *в своїй хаті своя правда і сила і воля*».

Отож як бачимо, дух Тараса Шевченка витав на нашій землі і в грізні сталінські часи. Недарма тоді ж зародилися крилаті народні вислови. У Воронівцях вони були такі: *«Глянь, Тарасе, подивися, до чого ми дожилися: ані курки, ні кози, навіть чуні з рогози»*.

«Встань, Тарасе, подивися, до чого ми дожилися: нема хліба, нема сала бо совєцька власть забрала».

Або *Встань, Тарасе, подивися до чого ми дожилися: клуня раком, хата боком ще й собака з одним око»*.

Доречно зауважити, що важливою темою життєвої творчості Кобзаря у моїх Воронівцях переймався колишній сільський лікар Протор'єв Семен Данилович, а трішки поодаль і його волелюбні патріоти-діти - Євген Семенович, Валерій Семенович та Павлина Семенівна.

Ця гарна проукраїнська родина, непевне, єдина в селі, у ті скрутні непередбачливі часи, виписувала саме українські газети та журнали, у яких, хоча у мізерний обсягах, та все ж друкувалися новинки літературно-мистецького і культурного життя в країні.

Саме тут був отой, прихований від ворожого ока, острівок української культури і духовності. Вивчившись, Євген став художником, Валерій, спочатку, працював фотокореспондентом та коректором Уланівської районної газети, а пізніше став знаним в Україні та за її межами скульптором-майоліком, Павлина – відомою навкіл вишивальницею та сестрою милосердя.

Для своєї рідної Воронівської школи Євген Семенович на портреті Леніна написав величний портрет Т.Г. Шевченка.

Нині цей шедевр знаходиться у фойє навчального закладу.

Заслужений художник України Валерій Протор'єв створював чимало скульптурних зображень Кобзаря, декоративний посуд, панно, тарелі і т.п. Його вироби гідно прикрашають і нині приміщення і музеях України та зарубіжжя. А мистецькі майолікові шедеври експонувалися у Японії, Канаді інших країнах.

У музейній кімнаті Воронівської школи зберігається блюдо із зображенням Тараса Шевченка. Їх сестра, Павлина Семенівна, вигаптувала для школи на полотні гарний портрет «Кобзаря». Цей шедевр довго висів у кабінеті української літератури.

Євген Семенович Протор'єв був наполегливим ініціатором присвоєння імені Т.Г. Шевченка школі села Воронівець. Однак тогочасна влада не могла допустити щоби національний дух Кобзаря у радянські часи дістав підтримку у звичайному провінційному селі на Вінниччині.

Розчерком пера можновладця було заборонено навіть думати про таке.

Стосовно вишивальниць Воронівець відзначу гарні роботи на шевченківську тематику мисткинь Ладигіної Тетяни Миколаївни та її матері Роганчук Ганни Андріївни, Каганюк Ганни Хомівни, Лебідь Надії Никифорівни та ін. Ладигіна Т.М. та її мати Роганчук Г.А. на замовлення вишили кілька гарних портретів Тараса Шевченка. Для місцевої школи вони вигаптували портрет Т. Шевченка та його «Заповіт». Лебідь Н.Н. – вчителька місцевої школи, для свого класу вишила також портрет великого Кобзаря... Односельчанка Нечипорук Р.О. вигаптувала «Заповіт» Тараса Шевченка.

Тема Великого Майстра Слова, захопила автора цих стрічок із новою силою у 1991 році, коли досліджував перебування Кобзаря на нашій Хмільницькій землі.

Хоча у свій час Тарас Шевченко вимушений був писати на російській мові, але, наприклад, у листі до Г. Квітки-Основ'яненка від 9 грудня 1841 року повідомляв:

«Ще посилаю вам кацапські вірші своєї роботи. Коли доладне що, то друкуйте, а коли ні, то закуріть люльку, коли люльку курите. Спасибі вам і панові Артемовському за ласкаве слово. І спасибі всім, хто пише по-нашому або про наше».

У листі до Я.Г. Кухаренка від 30 вересня 1842 року повідомив: *«Переписав оце свою «Слепую» та й плачу над нею, який мене чорт спіткав і за який гріх, що я оце сповідаюся кацапам черствим кацапським словом. Лихо, брате отамане, ей-богу, лихо».*

Для нас є символічним те, що Кобзар безпосередньо був в Уланові, записував у блокнот цікаві відомості про колишнє містечко, тісно пов'язане з повстанськими козацькими перемогами і рухом Устима Кармалюка.

У 175 річчя Поета глибоко і образно окреслив значення постаті головний редактор журналу «Москва» Михайло Алексеєв:

«Сто сімдесят п'ять років тому, на планеті з'явився найвидатніший завойовник. Він не пролив жодної краплі людської крові, але підкорив світ. І підкорив не грізною силою смертоносної зброї, а «незлим, тихим словом». Імя завойовника – Тарас Шевченко.

А магічне слово він взяв у свого народу. Взяв з тим, щоб, пропустивши його через любляче і співчутливе серце, повернути народові у вигляді безсмертної пісні, на яку відізвалися з великою любов'ю та співчуттям мільйони людських істот в усіх кінцях світу.

Жоден завойовник не може зрівнятися з Великим Кобзарем за кількістю споруджених йому пам'ятників.

І пам'ятники ці вознеслися «главою непокорно» не тільки на площах і вулицях сотень великих і малих міст, але, що ще важливіше, в людських серцях».

Потрібно знати, що завдяки небайдужій ініціативі автора цієї книги, пам'ятники Тарасу Шевченку побудовано в Уланові та Рибчинцях. І в них особливо уречевлена праця невтомного поборника правди та справедливості, нашого земляка із Рибчинець, народного депутата Олександра Марченка.

Він найбільше виділив коштів для монумента в Уланові та за власні кошти побудував у Рибчинцях. Автор цих скульптурних шедеврів - Віктор Стукан із Хмільника, заслужений художник України.

Жителі Воронівець також не були байдужими до возвеличення монумента Кобзарю в Уланові. Навіть школярі і діти з дитячого садочка вносили свої невеличкі суми у гарну справу.

Ось який величний пам'ятник Т. Шевченку збудовано в Уланові

Неабияке зацікавлення постаттю Тараса Шевченка завжди вабило туристів. Так, наприклад, у 1987 році група воронівчан побувала на відомій Чернечій горі у Каневі, де й зробила світлину на згадку.

Світлина при відкритті пам'ятника Т. Шевченку у Рибчинцях

Ось такий величний пам'ятник Тарасу Шевченку у Рибчинцях

Легенди, оповіді та скарби Воронівець

*Моя доле, життєва хмаринко,
Віднеси мене в сонячний рай,
Де злетіли роки, мов хвилинка,
Де дитинства веселий розмай.
Там я бачу краян – гречкосіїв
В силі, в праці, в любові, в красі...
Вони здійснюють прадідів мрії,
Подих вітру, то їх голоси.
В нім - в майбутнє я міряю кроки
З роду-племені, сивих дідів.
Звідти витoki йдуть чи істoki
В круговерті незримих слідів.*

Микола Дорош

Перекази і легенди свого краю завжди сприймаються, як вічне живе джерело, яке допомагає втамувати спрагу до глибоких знань минушини, уявити реальний світ давнини, оповитий чарівним серпанком рідної народної фантазії. Із глибини віків фантастика і домисли легенди були чинниками, при яких щось неясне ставало ніби зрозумілим, а неможливе – досяжним. Ми щиро захоплюємося грою вільної думки наших предків, легенди яких зафіксовані у найрізноманітніших збірниках.

Вони викликають у нас особливі переживання, сприймаються як невід’ємна художньо-літературна цінність.

Нині продовжують створюватись нові легенди, - оскільки людину, як і в минулі часи, оточує дивина нового, незвіданого, не поясненого офіційною наукою. Ці оповіді відзначаються також щирим розмаїттям сюжетів та образів, адже вони охоплюють практично усі сфери нашого повсякденного життя. Ми бачимо родинні перекази пов’язані з історією свого села, вулиці у поясненні назв річок, полів, лісів, тобто у топоніміці і гідроніміці.

Отож оповіді є своєрідною поетичною історією кожного села, кожної родини. Оповідач їх, в більшості спирається на реальні факти і події, розкриваючи приховану енергію історичних, психологічних та інших узагальнень, пробуджуючи в них естетичне життя.

Інколи, згадуючи яскраві епізоди минулого, оповідач легенди не приховує й своєї участі в них, заявляє, що все бачив на власні очі, знає краще за інших.

Протягом свого життя автором книги зібрано біля сотні легенд Хмельницької землі. У пропонованому розділі подано легенди рідних і милих Воронівців.

Там, де косять...

Ще за часів язичництва люди завжди просили у Бога благодайного дощу. Його кликали у піснях, іграх, молитвах та ін. Пригадаймо своє дитяче:

Іди, іди, дощику,

Зварю тобі борщику...

Отож дощ завжди був досить бажаним і потрібним.

У далекі часи Бог на небі доручив пророку Іллі, аби він опікувався дощем. Без дощів – усе блякло і гинуло. Життєдайної вологи потребували всі: людина, тварина, рослина і кожна комашка.

Але одному Іллі було дуже накладно по всьому світові управляти дощовими хмарами. Вони інколи збивалися до купи і тоді безпросвітку лилася з неба вода. У деяких місцях дощі переростали у кількаденні зливи із повідями, приносили горе. Тому люди були злі на такі дії Іллі, він не справлявся з обов'язками.

Бог знає думку кожної людини, а тому наказав Іллі взяти собі у помічники Янгола. Дійсно, із Янголом справи покращилися, Іллі стало легше управляти дощовими потоками (процесами). Вони набирали у хмари воду і пливли по небу зрошувати потрібні ділянки. Так тривало багато віків.

Та з часом Янгол почав недочувати, старіти, до нього пристала глухота. Пророк Ілля наставляючи Янгола, вказував: «Іди до людей, які просять». Та Янголу чулося: «Іди до людей, які косять».

Пророк знову направляє: «Іди туди, де ждуть». А Янголу чується: «Іди туди, де жнуть».

Тому й поливає часто дощик там де люди косять і там де жнуть.

Джерела:

- *Записано автором у липні 1983 року від матері Дорош Теклини Яківни, 1920 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.*

- *Відредаговано і підготовлено до друку у жовтні 2016 року автором книги.*

Волинець

- Сьогодні я вам розповім, чому наш рід носить прізвище Волинців. Ось послухайте. Так почав свою розповідь старий дід Карпо, вмостившись на моріжку під старою грушею. Довкола нього на спориші повсідалися

внуки і правнуки, щоб почути ще одну цікаву історію, на які дідусь був майстром великим.

Сонце крізь віти пускало маленькі зайчики на дитячі голівки. Вітерець стиха шелестів у листі, допомагаючи дідусеві пригадувати минувшину.

– Ще коли ці землі, де ми живемо, були дикі та безлюдні, тут пролягав. страшний шлях, який люди назвали Чорним.

По ньому татарські орди мчали в північні землі, а загнавшись далеко, розсипались на невеликі загони, грабили села українські, забирали в полон людей, залишали після себе жах і попіл, трупи і кров.

Коли татари мчали у наші краї, над ордою піднімався збитий тисячами кінських копит чорний пил. Кожний татарин мав із собою кілька коней, щоб мати на чому везти награбоване, мати під собою свіжого коня коли доведеться тікати від славних запорожців. А коли вертались кримчаки із здобиччю, шлях був чорним від людського горя і сліз бранців, яких гнали у неволю.

На початку 1560-х років ватажком запорізьких козаків став волинський княжич Богдан Ружинський. Він славився тим, що вів рішучу боротьбу з ордою татарською, яка робила набіги на українські землі. Запорізькі козаки бились з ними і ходили походами аж у Крим, щоб визволяти полонених. Ось і пісня з тих далеких років:

*Гей, були в мене гості!
Татарове — Одну нічку ночували,
Стару неньку зарубали,
А миленьку собі взяли.
Гей сідлай, хлопче, коня,
коня вороного,
Татар швидко доганяти,
миленькую одбирати.*

Голос дідуся тремтів, як грушеве листя на вітрі:

— Тоді, коли Богдан Ружинський з козаками пішов на татарську фортецю Аслан-Кермен, орда з Перекопу рушила у землі Волині. Розграбувавши край, переобтяжені здобиччю, татари повертались додому Чорним шляхом. Що не можна було взяти з собою, палили, різали, знищували, а що можна захопити, гнали, забирали, заарканювали — чоловіків, жінок, дівчат, малих дітей, коней, биків, корів, овець і кіз.

Серед невільників, пов'язаний сиром'ятним реміняччям, брів і волинянин Андрушко. Десь отут в наших краях орда зупинилась на денний перепочинок.

—А нашого села теж не було? — не втерпів малий Андрійко.

—Не було серед цих розлогих пагорбів ні Кривоший, ні Сьомаків, ні Білого Рукава, ні Великого Митника, ні Філіополя та інших. Татари любили степи і боялись лісів. Тому ось і Чорний шлях пролягає по відкритих місцях вододілу, від якого струмки збігають у різні боки, аж поки доберуться долинами до більших річок.

Радів татарин Ахмед-Нази, так переказували наші предки з покоління в покоління, бо хто тепер скаже чи так його звали, що добрий ясир йому дістався. Багато взяв красивих волинянок, дужих юнаків і чоловіків. Серед них був і Андрійко.

На південь від Чорного шляху, де над річкою синів у надвечірньому промінніпаліс, появилася чорна грозова хмара. Вона поволі росла, наближалася. Полонені раділи, що хоч кілька крапель впаде на запечені уста. Тільки Андрушкові було не до того. Там, де їх зупинив окрик Ахмеда-Нази, в траві Андрушко побачив наконечник від списа і в очах спалахнула надія на втечу.

—Утік? — знову мовив нетерплячий Андрійко.

—Умій слухати, — відказав дідусь і продовжував.

—Один з бранців, який уже побував раз у татарській неволі і проходив крізь окуті залізом високі ворота Кафи і звідав усіх злигоднів неволі, стиха затагнув пісню:

Поклоняється бідний невольник

Із землі турецької,

Із віри бусурманської...

У городи християнській,

До отця, до матусі...

— Андрушко приліг прямо на вістря списа спиною і, взявши пальцями, присунувся до сусіда. Шепнув йому: «Ти слідкуй за татарами, а я переріжу ремінець на твоїх руках, а потім ти на моїх».

Коли перші краплини дощу вдарили по столоченій копитами землі, обидва, притулившись один до одного спинами, розтирилизатерплі від пут руки. Вже добре посутеніло. Гроза все сильніше розбурхувалася. Невільники сиділи тихо, а татари від дощу поховались під кошмами.

Переповзаючи від гурту до гурту, Андрушко з побратимом звільняли полонених. Звільнені теж допомагали товаришам по нещастю. Перерізаючи реміняччя, Андрушко шептав, щоб по знаку, як можна тихіше, усі тікали врізнобіч. А збирались аж над річкою у заростях та в лісі, який бачили вдень. Кому пощастить, знайдуть потім одне одного.

Під шум вітру і дощу бранці зникали у пільмі. Щоб уникнути можливої погоні, Андрушко подався у напрямку долини і біг доти, доки під ногами не запружило болото. Впав у густу осоку і ще якийсь час повз, поки не вибився з сил.

Прокинувся, коли сонце виглянуло з-за виднокраю. Сторожко підняв голову і впав знову обличчям в осоку. На пагорбі сидів татарин на коні і зирив навсбіч. Андрушко знову підняв голову. Татарин мчав навскіс до невеликих кущів верболозу. Звідти з криком вискочила дівчина і квапно побігла прямо в непролазну трясовину, провалилась раз, удруге.

Татарин побачив, що дівчину засмоктує чорне болото і, побоявшись туди лізти, пустив стрілу здаля в напрямку дівчини і погнав коня в напрямку табору. Звідти долинав приглушений відстанню багатоголосий лемент, який поволі стихав. Андрушко вибрався на сухіше, виламав кілька довгих лозин і поповз до дівчини. Вона вже ледве трималась за купину.

Врятувавшись, добрались до лісу, але скільки не кричали, шукали, та нікого не знайшли. Тут, неподалік Південного Бугу, і збудували собі тимчасове житло, а, набравшись сил, надіялись, що підуть на Волинь. Але так і залишились жити в цьому краї і започаткувався рід Волинців.

Коли стало спокійніше від татарських набігів, край почали заселяти люди. Волинці теж розселялись у степу, орали, сіяли, ростили врожаї. Ось і дожив рід до сьогодні зі своїми переказами, а прізвище Волинець не таке вже і рідкісне тепер на Поділлі.

Голос дідуся Карпа затих. Діти ще якусь хвилину мовчали під враженням розповіді, а вітерець шелестів у вітах старої груші, ніби продовжував дідусеву розповідь.

Джерела:

Микола Якобчук. Волинець. Легенда. //Червоний прапор. 27 квітня 1991 року.

Воронівці – давнє село пасічників

У давнину Воронівці склалися із багатьох осідків на берегах Сниви. Деяких із них ми навіть назви не знаємо. От, приміром, за розповідями мого татуса Семена Даниловича Протор'єва, на землях нинішньої Хуторянщини, проживав багатий пан. У нього було багато землі, стояв гарний будинок з дерева. Тримав господар велику пасіку.

У ті часи цукру ще не знали, а мед заміняв геть усі солодощі. У більшості селяни також мали дві-три дуплянки з бджолами. Панських бортів-дуплянок було більше сотні.

Сюди припливали і приїжджали купці за медом. Його у липових діжках везли також на ярмаркові торги аж у Європу.

Так от, пан, знаючи, що мед з липи дуже поціновується, закупив у якомусь розсаднику тисячу липових паростків.

Привіз їх у село і всім людом засадив лівий берег Сниводи. Доглядав їх і через десяток років дерева почали приносити медові прибутки. Тоді хазяїн значно збільшив свою пасіку.

Меду було багато, та й селяни платили ним панові податки. Розбагатів господар від бджілок добряче. Налагодив більші торги з купцями-євреями...

Перед своєю кончиною синові заповів, аби він жодної липової деревини над Сниводою не зрізав, не зрубав, інакше прокляне його з того світу.

Розумний син з честю виконав заповіт мудрого батька. Не вирізав липи, а все садив і садив. І від цього ще більше багатів.

Тому після його смерті все величезне панське липове узбережжя Сниводи та прилегла аж до лісу територія носила назву *Липина*.

Його послідовники на правому березі Сниводи також вирішили збагатитися. Отож неподалік Уланова, біля Заваляної Гори власники осідку засадили цими чудовими деревами також велику ділянку.

І, безперечно, мали від медозбору неабиякий зиск. Ця частина Воронинець носила назву *Липник*.

Та з часом, із різних причин, власники осідків помінялися. Липову деревину почали різати на виробництво поташу, який цінувався на ринках.

Ще й перед більшовицьким переворотом 1917 року величезні в діаметрі липи росли на Липнику. Але і їх спиляли для якихось потреб.

Час пролетів, але й нині ці місцевості у Воронівцях носять давні назви Липина і Липник.

Може саме й тому у Воронівцях нині проживає найбільше пасічників у Хмельницькому районі.

Джерела:-

Запис автора у травні 1988 року від Протор'єва Євгена Семеновича, 1924 року народження, жителя села Воронівці Хмельницького району, талановитого художника і щирого патріота села.

- Запис відредаговано та підготовлено автором до друку 12 вересня 2016 року.

Від Ворона – Воронівці, від Лозного – Лозна

Із наукових джерел ми нині знаємо як виникли села Лозна, Воронівці, Уланів, а також осідок із назвою Колибня. Проте раніше населення не могло

нічого конкретного пояснити у цьому контексті, а тому з глибини віків передавалися з уст в уста різні перекази та легенди.

Навчаючись на історико-філологічному факультеті Вінницького педінституту, влітку 1973 року, збираючи легенди та перекази у Хмільницькому районі, записав оповідь свого батька Дороша Никифора Сидоровича про походження вказаних вище поселень. Подібне розповіла й бабуся Дорош Наталка Сидорівна, 1899 року народження. Суть її в наступному.

Для стримання спустошливих татарських нападів на землі нашого краю, за вказівкою прикордонних воєвод, із Волині на початку 16 ст послано в наш край два військових керівникиб: Лозного та Ворона зі своїми озброєними загонами. Тут у ті часи проходила межа литовсько-руських володінь і татар.

Великий Загін Лозного стояв на чатах від нинішньої Лозни аж до кустовецьких полів, сюдою татари найчастіше проникали.

Загін Ворона сторожував землі від сучасних Воронівців до середини нинішнього Уланова. На правому березі Сниводи у ті часи в Уланові ніхто не проживав. Однак цими територіями намагався заволодіти татарський улан, що сидів у поселенні.

Бо ж недарма град названий на його честь - *Уланів*. Досить вперта боротьба проходила між цим татарським намісником і Вороном за місцевість із правого боку Сниводи. Перемінно землями володіли то улан, то Ворон. Земля ніби коливалась (колибалась). Від цього й виникла пізніше назва осідку – *Колибня*.

Щодо Лозного, то проголосивши себе власником поселення, військовий керівник назвав поселення своїм прізвищем – *Лозна*.

Що ж до Ворона, то він також зі своїми нащадками довго проживав у цім поселенні, давши назву від свого прізвища *Воронинці (Воронівці)*.

Але хочу повідомити, що із прізвищем Лозовий у Лозні, Воронівцях, Уланові та інших селах є чимало жителів.

Подібне ми бачимо також із прізвищем Ворон. Тож може бути, що у цій легенді є якась доля правди.

Ось такий переказ надійшов до нас із глибини віків. А якщо так, то він має право на життя.

Джерела:

-Запис зроблено автором у липні 1973 року від Дороша Никифора Сидоровича, 1923 року народження, жителя села Воронівці та від Дорош Наталки Сидорівни 1899 року народження, жительки села Воронівці, Хмільницького району.

- Легенду відредаговано і підготовлено до друку у вересні 2016 року.

Блудова долина

У давні часи, коли люди Глибокою дорогою добиралися до Пустовійтів, вони обов'язково їхали повз, так звану, Блудову долину. Вона знаходиться й зараз із лівого боку на полях Головщини (Галавщини).

Насамперед треба знати, що блуд – це різновид нечистої сили, який за легендою був скинутий з неба, але не встиг приземлитися і завис у повітрі. Ось він і чіпляється до кожного, хто випадково торкнеться його. Блуд може прибирати вигляд птаха, тварини, чоловіка, навіть світла. Найчастіше він чатує на роздоріжжях.

Вчепившись до людини блуд змушує її блукати до повного знесилення на одному місці, або ж завести у болото чи у прірву. Серед засобів боротьби з блудом потрібно було знати дні своїх родин та хрестин, або ж перевернути на собі сорочку та ін. розсіювалася блудова сила лише з першими криками півня, або ж на світанку.

Старожителька Воронівець Григус Ганна Сергіївна, 1913 року народження, автору цих стрічок повідала таке: «Моя мама Юхимка родом із Чернятинець. От погостювали вона з татом у Воронівцях та й поїхали кіньми назад у Чернятинці. Сніг був невеликий, трішки мело. На Блудовій долині не пам'ятаю скільки часу ми петляли. Вже втомилися їхати, а до Чернятинець дорога пропала.

Смеркло, зорі світять, а ми все їдем і їдем. Раптом коні чогось стали. Тато їх б'ють батогами, а вони іржать, а рухатись не хочуть. Тоді тато вилстрибнули з воза подивитися чого вони стоять. О, Боже! Коні стоять над самою прірвою – крутим кам'янистим берегом над Сниводою. Аби ще крок зробили – то злетіли б ми з кіньми та возом в урвище, з висоти 15 – 20 метрів. Добре, що коненята якимось відчуттям спинилися і врятували нам і собі життя. З того часу всі люди обминали Блудову долину.

Але розповім про неї ще. Це було не за моєї пам'яті, а тоді, коли в Головщині жили ще люди. На долині біля Глибокої дороги вони випасали своїх кіз, овець. Корів мали лише багатії, які прислужували панові. Все було панське. Тож сіна ніде було взяти для корови. А для вівці чи кози можна за літо пристаратися.

В одній бідної вдови з повітки пропала біла овечка. Її шукали та не змогли віднайти. Жінці хтось повідомив, що бачив пропажу аж на долині. Покинувши все вдова через усю Головщину мерщій побігла на долину. Придивлялася, кликала тварину, але її ніде не було.

Вже й сутеніти почало. Прислухалася – ніби десь недалечко мекає пропажа. А де? Невідомо. Йдеш уліво - управо - нема овечки, а оте мекання ніби сильніше чути. Не помітила як смеркло. Нічний холод з туманом почав огортати жіночий стан. Втомилася, що ноги ледь переставляла. Почався вітерець. Мекання ще більше посилилося з його поривами. Вважалося, що пропажа ніби ходить за жінкою. Вирішила йти додому, а тварина хай услід іде. Йшла-йшла, вже давно повинна бути хата, а її немає. Із відчаю та втоми сіла на землю, заплакала, на хвилюку стулила очі й задрімала...

Враз почула продовгувате: А-у-у-у! Стрепенулась, зрозуміла, десь поблизу завив вовк. Злякавшись побігла навпростець. Скільки бігла – невідомо. Почало сіріти. Десь далеко заспівали півні. Жінка пригледілась і остовпіла. Зрозуміла, що її довга-довга нічна дорога проходила на одному місці на долині. Удосвіта, покликавши ще свою овечку, зморена вдова поволокла свої утомлені ноги додому. Вівця її зникла.

Із того часу населення села цю долину прозвало Блудовою. Сюди страхалися заходити вночі. Тут за переказами старожилів Воронівець, уночі й насправді ніби мекає вівця. Навіть деякі люди бачили її вечором, як вона бігла за возом чи гарбою.

Скільки було бажаючих її упіймати, але ніхто цього не зміг. Вона, ніби якась біла тінь, яку бачиш, відчуваєш, а доторкнутися не дається. Проте блуд у цім місці так закручує мозок людини, що вона нічого не пам'ятає і ходить як тінь чи як сновиди.

Такі і подібні перекази є у Воронівцях, Чернятинцях та інших селах. Тому це місце є якесь особливе і люди стараються в темну ніч не бувати тут. Мисливці, які ходять на полювання, вечорами минають цю долину, аби не блукати до ранку.

Джерела:

-Запис автора 28 жовтня 1985 року від Григус Ганни Сергіївни, 1913 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.

-Запис автора 17 вересня 1986 року від Шакули Макара Олексійовича, 1925 року народження, жителя села Воронівці Хмельницького району.

-Запис автора 18 вересня 1986 року від Лебідя Арійона Івановича, 1918 року народження, жителя села Воронівці Хмельницького району.

Блудова долина у Воронівцях

Є таке прислів'я: «Заблукався у трьох соснах». Що ж, таке справді може бути. Ось у наших Воронівцях до мене також був учепився блуд. Замість того, щоб йти з колгоспу додому, я пішов у бік Галавщини. Йти

довелося через Блудову долину. Ось саме тут, коли оком зиркнув, то побачив, що неподалік мене стоїть маленька біла овечка. Ну, думаю, впіймаю її, звідкілясь вона тут з'явилась, а дороги додому не знає. От Тетяна буде рада.

Але овечка появлялася, то в одному, то в іншому місці, ніби дражнилася зі мною. Довелося затію покинути і добиратися все ж додому. Але куди йти – не знаю. Намотав уже добрих кілька кілометрів, але вийшов до якогось поля. Де ж воно тут узялося, тут повинна бути посадка, а рядом йти – дорога? Знову вертаюся назад, але вийшов до річки, де ще й горби високі, обриви. Ніяк не можу второпати, чого мене в чуже місце занесло, я ж ішов до своєї хати і цю дорогу знав, як п'ять пальців. Я її навіть у нетверезому виді, вночі не раз проходив.

Думав-думав і пішов у протилежний бік, але чомусь опинився у якихось чагарниках і мочарах. Що його робити? Вже й сутеніти почалось, а мені з одним оком як добратися до дому – не знаю.

Вийшов із тих проклятих мочарів, весь мокрий, втомлений. По правді сказати, вже й злякався, аби не ночувати тут. Зрозумів, що це Блуд до мене вчепився та й водить. А я раніше не вірив, що він є. Але щоб отак, за двісті-триста метрів од хати та й заблукатися... Та мене кури засміють! Ніхто не повірить. Скажуть, біла гарячка його водила.

Отож, думаючи, я згадав, що Блуд пропадає коли заспівають треті півні. Але де в Галавщині візьмуться півні? Уже й сонечко заховалося за обрій, а дороги не можу віднайти. Та, думаю, треба перехреститися, проказати «Отче, наш», може хоча б це допоможе. І справді, якесь просвітління настало в голові.

Я допетрав, що стою аж під самими Пустовійтами, отож вертатися мені потрібно на північний схід. До дому приплентався без блукань, але весь був у болоті, реп'яхах, мов блудний пес.

Отака зі мною придибенція трапилася. Але я тобі ще розповім, що сталося зі твоїм сусідом (називає прізвище). Його Блуд якось напав, коли він був міліціонером. Отож довго він блукав по долині та по Галавщині, до самого ранку. А на світанку опинився аж у Пустовійтах.

Це був час після війни, 1946 чи 1947 рік. Тоді йому треба було перевірити якусь скаргу, що дядько вкрав на колгоспному полі в'язку мішанки. От й відшукав він того дядька.

Клянеться господар хати, що не брав мішанки. А міліціонер ставить драбину і вже хоче лізти на горище, шукати крадене. Тоді дядько ставить на стіл пляшку горілки, закуску і чоловіки випивають її удвох. Хоча міліцейський служака п'яний, але по драбині все ж виліз на горище.

А далі присвітив сірником, закурив папіросу і зразу ж побачив в'язку мішанки. Що хазяїнові робити? П'ять – шість років тюрми буде за крадіжку і доведеться їх провести десь в Сибірі.

Тож рішився дядько на відчайдушний вчинок. Коли спускалися по драбині, він сірником чирк, і запалив сіно на горищі. Хати тоді були криті соломою. Тож поки злізли хата, мов смолоскип, миттю обнялася полум'ям. Звісно, що міліціонер ніякого обвинувального акту чи протоколу вже не складав. А хазяїн негайно подав п'яного міліціонера під суд.

Йшло слідство. На суді хазяїн заявив, що п'яний міліціонер виліз на горище шукати ще горілки. Там не було видно, він закурив папіросу і сірниками собі присвічував, кидаючи їх під ноги. Тому й загорілася хата. Як вирок, міліціонерів присудили повністю відновити за свої кошти дах у дядька-погорільця.

Ось до чого привів Блуд твого сусіда. Тому він нападає не на всіх, а на тих, хто йому потрібен.

Джерела:

- *Запис автора у жовтні 1997 року від Лозового Тимофія Семеновича, 1907 року народження, жителя села Воронівці, Хмельницького району.*

- *Упорядковано і відредаговано автором 29 вересня 2016 року.*

Чорний баранець

Споконвіків у світі є такі місця, де з людьми трапляються нещасні випадки та курйози: виникають аварії, знаходять потоплеників, вічиняються розбої та вбивства. Є таке місце і у Воронівцях. Воно оповите багатьма легендами та переказами. Ніхто не вивчав цієї ділянки, то ж і не знаємо чому саме тут усе зле відбувається.

Напевне тут проходить вихід із землі негативної енергії, чи, можливо, у товщі підземних гранітних плит знаходиться розлом, кудюю виходять оті енергетичні чи магнітні потоки.

Місце розташоване біля млина та Жовтого Виру. На цій ділянці давніми будівельниками споруджено й греблю, кудюю вода падала на лотоки водяного колеса, яке й крутило борошномельний механізм. Неподалік – стояла корчма.

Це місце населення Воронівець називає проклятим. За останній десяток – півтора років тут трапилося більше двох десятків нещасних випадків. Майже половина з них пов'язані зі смертю.

Ми добре знаємо, що біля млина, корчми, греблі-опусту завжди живе нечиста сила. Вона впливає на свідомість людей, робить із ними все, що

захоче. Проте у нашому випадку, напевне, оті дійсва слід пов'язувати із Водяником. Це – втілення водяної стихії в образі Водяного царя. Якщо людина необережно втручається у його царство, Водяник може дуже зашкодити, навіть утопити, перевернути човен тощо. Рибалки, як правило, старалися умилюстити Водяника: в давнину йому приносили жертву у вигляді чорного півня, цапа, або ж ягняти. Тоді існував звичай, у млині тримати чорну кішку, яка є оберегом мельників та мірошників.

Що ж до Воронівець, то при будівництві майже кілометрової дамби через річкову долину і саму Сниводу, попередні власники поселення, напевне, погано умилюстивили Водяника, як говорять давні перекази, тому він й заподіює шкоду. Саме біля греблі-опусту знаходиться, так званий, Жовтий Вир. Сюдою вода завжди проривалася на волю крізь загородження. У цім місці раніше проходило русло річки. Тут й виловлювали потоплеників. Вода зносила їх сюди до опусту, де люди бачили жертв.

Корчма, млин грали у цих смертях безпосередню роль, адже під час кілька добових очікувань у чергах до помелу, всього було: сварки, бійки, вбивства. А вода все згладжувала, ховала тіла у своїх глибинах.

Ось легенда від старенької жіночки Григус Ганни Степанівни, 1914 року народження, жительки села Воронівець.

«Мої мама працювали ще на власника Воронівець за царя. Прошло кілька десятків років як змайстрували водяного млина. Снивода розділяла село на дві половини. Тож людям з правого берега не було де молоти зерно. А водяний млин тут був найкращий. Бо навіть петлювали зерно. Пізніше петель нащось віддали в Сальницю. Але завжди у млині було завізно. Людей приїжджало дуже багато з усіх усюд.

І от, через деякий час, біля млина на дорозі, почав появлятися чорний баранець. Він, то в одному місці лежить, то в іншому. Багато людей, котрі підвипивши в корчмі (нині це місце навпроти Анатолія Семерика) забирали його на підводу чи гарбу, мали трагічну долю. Він, ніби заворожував наїзників, спроваджував людей у Жовтий Вир, або ж навіть на, так звану, Широку Яму».

Широка Яма – це глибокий давній глиняний кар'єр, який під час будівництва греблі заповнили водою від опустів. Юхим Сичинський про цю котловину у Воронівцях пише: «В настоящее время (а це 1901 рік) на южном селище находится довольно глубокая котловина, приблизительно 150 сажен». Отож 150 сажнів це – 300 метрів у ширину. Скажу більше. Перед німецько-радянською війною ця Широка Яма, уже значно замулена, все ж мала глибину 36 метрів. У 1964 році, ми, хлопчаки, на автомобільних камерах наміряли 14 – 15 метрів глибини.

Спуски води під час вилову риби Уланівським рибним підприємством, привели до масового викиду мулу у Сниводу. Тож аж до Чернятинець всі береги надто замулено. В результаті колись чиста, як сльоза, Снивода, стала брудним, вузьким помийним рівчаком.

Та повернемось до Широкої Ями. Водоверти чи водокрути тут були такі великі, що біля неї люди боялися навіть ловити рибу чи бродити за черепахами, купатися, напувати худобу чи плавати на човнах. Коней після того, як замісять глину на обмашування помешкань, завжди купали. Тож не раз і коней зтягувало у водоверти. А воли, котрі без боязні йшли до води, також топилися у цім небезпечнім місці.

Після війни сюди завезено десятки вантажівок із патронами, снарядами, мінами, залишками зброї. Не раз люди витягували у свої сіті та підхвати уламки гвинтівок, патрони та ін.

«Отож це місце погубило чимало мешканців села та незнайомих людей. Бувало так, що нечиста сила втопить людину, а потім її знаходять аж в Дубині у річці. Вода заносила мертве тіло за течією. Той чорний баранець, якого не раз підбирали люди, їдучи в Пиків на ярмарок чи базар через воронівську греблю, не давав спокою мешканцям села та подорожуючим. Його бачили тільки вночі, при світлі місяця, а вдень баранець ховався десь під лотоки водяного колеса чи під греблю!»

Може й справді при відкритті млина у 1845 році, хазяї не дали відкупного нечистій силі, от вона й мститья кому хоче.

Нині в селі майже не розповідають про чорного баранця, але всі вказують, що біля млина та греблі є якась темна сила, яка робить зло людям. Родичі жертв мали намір у цім місці поставити хрест-фігуру, аби припинити подальші трагедії. Нині Уланівська сільська рада поставили у цім місці лавочку для відпочинку перехожих.

Джерела:

-*Спогад жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області Григус Г.С. 1914 року народження, записав у 1978 році автор книги Дорош М.Н.*

- *Спогад жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області Дорош Г.Б. 1955 року народження, записав у 20 квітня 2017 року автор книги Дорош М.Н.*

-*Е.Сицинский. Приходы и церкви Подольской губернии. Кам.-Подольский, 1901.*

-*Дорош Микола. Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.*

-*Лозко Галина. Українське народознавство. К., 2005.*

Блудова поляна

У Воронівцях окрім Блудової долини, що у бік Чернятинець, є ще Блудова поляна. Вона знаходиться неподалік Воронівського гранітного кар'єру. Працюючи з дітьми з 1983 року по вивченню мікротопонімів рідного села, дав завдання школярикові Попівському Станіславу опрацювати і дослідити урочище Блудова поляна. Опитуючи старожилів та свою матір Попівську Галину Нестерівну, учень записав:

«Блудова поляна знаходиться біля дороги на Пагурці. Там раніше траплялися випадки у людей, котрі прошкували, скорочували шлях. Саме вони довго блукали місцевістю. Є така приказка: «Хто прошкує, - той дома не ночує». Бувало, що вони цілу ніч ходять по одному й тому самому місці, а вибратися чомусь не можуть. Якась по потаємна сила впливає на розум людини і водить її до виснаження.

Бувало, що до таких людей вночі прибивалось ягня чи бичок і вони старалися впіймати тваринку, але це їм не вдавалось. Але як тільки перші півні в селі починають кукурікати настає просвітлення в голові. Люди починають думати, як так сталося, що блуд водив їх цілу ніч по знайомій місцевості».

Про блудову поляну розповіла також мешканка Воронівців Борсук Людмила Іванівна. Вона, зокрема, повідомила й про те, що років тридцять тому, з Пагурець чоловік саме на цій поляні з вечора блукав до самого світанку, тобто ходив, намотував кілометраж на одному місці. Лише півні зуміли припинити небажану «мандрівку».

Джерела:

-Розповідь старожила Воронівців Мет'я Фросини Степанівни 12 квітня 1984 року записав Попівський С.А. – учень місцевої школи.

-Розповідь жителя Воронівців Попівської Галини Нестерівни 12 квітня 1984 року записав Попівський С.А. - учень місцевої школи.

-Запис автора книги 15 травня 2017 року від Борсук Людмили Іванівни 1962 року народження, жительки села Воронівці, Хмельницького району Вінницької області

Устим Кармалюк: усе життя в горінні

У духовно збагаченому суспільстві пам'ять вічна. Тим більше, коли йдеться про таку непересічну особистість, як Устим Кармалюк. Він майже 210 років тому почав антикріпосницький селянський рух на Поділлі. Національний герой України народився в 1787 році у селі Головчинцях Літинського повіту. В 1812 році. За бунтарські дії Устим Кармалюк був

ув'язнений і зразу ж відданий поміщиком Пигловським у солдати. На другий рік служби разом з побратимом Д. Хроном тікають з уланського полку, що дислокувався у Кам'янець-Подільському. В 1814 році очолює повстанський рух проти російської адміністрації і дворянства. Рух охопив Літинщину, а також сусідні повіти. Повстання ширилось, росло, набирало нових форм боротьби.

Все Поділля, а також суміжні з ним райони Бессарабії і Київщини брали участь у русі. Кількість повстанців досягла близько 20 тисяч чоловік. Протягом 23 років боротьби повстанські загони на чолі з Кармалюком здійснили понад 1 тисячу нападів на поміщицькі маєтки. Захоплені у поміщиків гроші і майно роздавали селянській бідності. Чотири рази заарештовували народного месника, засуджували до каторжних робіт і засиляли до Сибіру. Але кожного разу Кармалюк втівав, повертався на Поділля і знову очолював повстанський ру.

Охоплені могутнім повстанським рухом активно діяли селянські загони в селах нинішнього Хмільницького району: Старій Гуті, Семках, Думенках, Березні, Терешполі та інших селах. Судові справи того часу рясніли зв'язками з Кармалюком. Побратими відважного месника – Василь Кривенький і Роман Музика з села Старої Гути, Іван Литвинюк з села Думенки на судах прямо засвідчували, що воювали за справу Кармалюка.

Устим Кармалюк був грізний і небезпечний для експлуататорів навіть у в'язниці. Так, в літинській повітовій тюрмі взимку 1827 р. беззбройний, в кайданах учинив неабиякий бунт і оволодів в'язницею. Скинувши кайдани, звільнив своїх товаришів по боротьбі. Серед яких були Марія та Василь Добровольські з Думенок та інші. Кріпаки пильно оберігали і переховували свого визволителя і ватажка. Однією із численних схованок був ліс у селі Лозні Хмільницького району. Сюди таємно тікали селяни навколишніх сіл. Тут і поселився, переховуючись з невеличким загonom Устим Кармалюк. Жителі Лозни, Воронівець постачали повстанців одягом, продуктами, інформували про події в навколишній місцевості. Тут, відсидівши певний час, народний ватажок знову робив свої сміливі походи на Поділлі.

Старожили сіл Лозни, Воронівець неодноразово розповідали автору цих рядків про житло Кармалюка в місцевому лісі. Так, житель села Лозни І. В. Струтинський розповідав, що в дитинстві неодноразово бігав у ліс дивитися на своєрідні печери-землянки, де певний час проживав герой зі своїми побратимами.

Це найвища лісова гора. В ній видовбані в вапнякових каменях просторі ніші, що нагадували своєю подобою печери. Дерев'яні бруси через якихось сто років згнили, до самої землі запалала стеля. Однак кам'яні

стовпи, що підпирали дубові сволюки, ще досить довгий час нагадували людям житло. Сьогодні в лісі тільки дві ями нагадують, що тут жив із побратимами Кармалюк, але народна пам'ять береже мужній образ правдоборця. Гора, на якій жив ватажок, носить ім'я Кармалюка.

А ще поважний І.В. Струтинський повідав переказ свого дідуса. «Нині молоді погано знають про своє минуле. А раніше збиралися на святки чи оденки, або ж на толоку і розповідали хто що знав. А коли мова зайшла про Кармалюка, то оповім, що крім того, що в нашому лісі він переховувався, робив багато інших гарних справ. Цей ліс був дуже великий, займав усю Хуторянщину і весь лівий берег Сниводи. Тому й зараз ця місцевість у Воронівцях називається Дубина та Липина. Так от, тудю проходила дорога з Уланова через Воронівці, Хутори на Кривошії, а далі - на Пиків. Там організувався великий, на всю округу ярмарок. Чого там тільки не продавалося, від різного краму, продуктів – аж до худоби, коней. І купці-євреї туди плинули, як мухи на мед. Бо ж був шанс добре провести гендель. З Уланова, Бердичева, Києва, Житомира, Вінниці все їхали і їхали.

Переховуючись у лісі, Кармалюк не сидів, склавши руки. Він із побратимами гарно переодягнувшись, причепурившись їхав, мов панич на ярмарок. Проходячи біля торгових яток, коней та худоби, приглядався, спостерігав, розмовляв зі своїми товаришами. І визнавав між іншим кудю буде їхати який небудь багатенький панич після вдалого продажу худоби, коней чи зерна. Повідомляв товаришів, аби ті зустріли поважного пана й забрали вторговане. Побратими знали, що в такому випадку робити. При опорі повстанці могли й добре відшмагати гарапником, забрати коні й повозку. Він умів знімати з себе підозри. Одягнувшись в одяг якогось шляхтича, маючи гроші, легко спілкувався на польській мові з приїжджими гендлярями та євреями.

Проте завжди допомагав бідному люду, особливо дітям та вдовам. Я вже позабував людей, але знаю, що воронівським і лознянським він справді допоміг. Одному купив воли, а іншому корівку. Тому й любили його в нашій краї, допомагали йому. Після перебування в нашій краї, пани не дуже лютували, бо відчули деякі з них розплату на своїй шкурі.

І ще одне добро зробив Кармалюк. Налякавши панів, останні дозволили селянам ходити до лісу за хмизом, по ягоди чи гриби».

Пам'ять про народного месника свято бережеться краями. В селі Думенках є «Кармалюкова печера», в селі Семках – «Кармалюкова криниця».

Про нього ходили легенди як карав жорстоких панів, як відбирав у них гроші і роздавав простим людям, як переховувався від чиновників,

перевдягаючись то генералом, то жебраком, то архіреєм, простим солдатом, навіть жінкою. Йому приписували надзвичайну фізичну силу, гострий розум, освіту, знання різних мов, витримку, спритність, вроду. За легендами він міг здійснити бурю лише одним помахом капелюха, міг спинити зливу своїм поглядом, під час облави, оточений ворогами, умів провалюватися крізь землю, міг обернутися деревом чи копицею сіна, або стати невидимим. Нездарма його ще в юному віці поміщик возив за кордон, де влаштовував за гроші спеціальні дії, у яких хлопця кидали у мішок зав'язували його. А через деякий час Устим самотужки вибирався з нього.

Коли його сонного впіймала поліція, запроторила в тюрму, він на стіні камери вуглиною намалював річку і човен, «сів у той човен і поплив» - утік на волю. Кажуть, що при згадці Кармалюка панів трясла пропасниця. Вони домовилися: не арештовувати більше ватажка, бо він все одно утече, а при зустрічі застрелити його.

Простий люд надто любив оборонця і народного месника. Подорожуючи по Поділля, Тарас Шевченко особливо цікавився діяльністю захисника народу. Проїджаючи через Уланів, великий поет записав: *«Містечко Уланів увійшло у історію визвольної війни українського народу. Соратник Богдана Хмельницького Максим Кривоніс погнав звідси польсько-шляхецьке воїнство влітку 1648 року. За Коліївщини тут ниябляк «пошарпали» панів гайдамацькі загони, а в 20 - 30 роки 19 століття повстанський загін Кармалюка».*

Немеркнучою славою покрив себе герой, тому заслужив доброї пам'яті в народі. Ми можемо пишатися славним земляком, він став безсмертним, провівши все своє життя в горінні.

На цьому можна було б й закінчувати своє дослідження, проте ще один цікавий штрих. Поля східної частини Лозни із глибини віків чомусь носять дивну назву «Сибір». Чи то від того, що досить віддалено знаходяться від центру села, чи, можливо, від того, що через густі низовинні тумани місцевість досить холодна навіть улітку? Чи через те, що тут у давнину були густі ліси і звідси пробратися до села було непросто. Так чи інакше цікавить інше.

Чимало лознян небезпідставно зауважують, що легендарний селянський ватажок Устим Кармалюк, повернувшись у черговий раз із сибірської каторги, переховуючись у лісі села Лозни, що знаходиться на західній окраїні, саме тут склав про себе відому пісню «За Сибіром сонце сходить». У ній відважний месник говорить не про російський Сибір, що за Уральськими горами, а про Сибір, що знаходиться на східній окраїні Лозни. Із найвищої лісової гори, яка нині носить назву Кармалюкової, досить гарно

видно як сходить вранішнє сонечко за полями Лозни. Устим Кармалюк досить тривалий час мешкав тут, був добре обізнаний із місцевими назвами, тому й увів у свою пісню наявне урочище. Колишній учитель Лознянської середньої школи Павло Онисимович Тимошенко не раз висловлював цю думку. Саме з Кармалюкової нині гори досить яскраво проглядається золотисто-червоний диск уранішнього сонця. Він спочатку виростає з ледь помітного окрайця та через хвилину-другу сонячні промінці пронизують вранішні сині тумани, виростаючи до блискучого осяйного диску.

Давайте ще раз прочитаємо вказані стрічки пісні.

За Сибіром сонце сходить, хлопці, не зівайте:

Ви на мене, Кармалюка, всю надію майте!

Повернувся я з Сибіру, та не маю долі,

Хоч, здається, не в кайданах, а все ж не на волі...

Вдячні жителі сіл Лозни, Уланова присвоїли ім'я відважного повстанця своїм вулицям.

Джерела:

-Микола Дорош. *Історичні сторінки Хмельницького краю. Вінниця, 2002.*

-Дорош Микола, Степанюк Віра. *Тобою, краю мій, живу. Хмельниччина: події, особи, час. Вінниця 2014.*

-Переказ легенди доповнено та підготовлено до друку у вересні 2016.

А Кармалюк і нині серед нас

Не кожній людині матінка-природа відкриває свою душу, не з кожним вступає у дружню розмову. А от Валерій Семенович Протор'єв... Не один схід сонця зустрічав він на пагорбах мальовничих Липини, Дубини, не одну стежину сходяв, коли навчився читати нерозгадану ніким книгу.

І не було в нього ліпшого відпочинку, як піднявшись на гранітне плано узбережжя Сниводи, читати чарівницю-природу, вирізувати якусь незвичну чудернацьку фігурку з вербового чи березового кореневища, помилуватися неосяжними навкіл просторами рідної батьківської землі. Ніби у казці навесні з кожним божим днем пишніше квітла берегова долина Сниводи. Неподалік, на місці колишніх приземкуватих хатинок повіростали просторі будинки. Здалеку їх дахи, що потопали у помережаних кронах садів, нагадували провесняні луки завітчані латками різнобарвних трав.

У такі оживляючі хвилини п'янке почуття вщерть переповнюють душу, будять в серці якісь нові затаєні струни. У світлих уявах виникають

плани нових образних творів. «Хоча б частинку тієї незвіданої краси, тих природних чарів, - думалося скульптору, - що тать у собі прабатьківська земля, відтворити у глині, гіпсі, фарфорі... Розповісти людям про велич народу, його героїчне і трагічне минуле, овіяне легендами правічної боротьби.

Яких тільки переповідок та легенд почуто і складено про дивовижну красуню Сниводу та її чарівні узбережжя? Матінка-природа співає тихими вечорами і світанковими ранками у сизих туманах свої затаєні пісні. Ще у дитячо-юні роки малий Валерій не раз чув розповіді та бувальщини про безстрашного народного месника Устима Кармалюка, який сміливо відбирав гроші у багатих і віддавав бідним та знедоленим.

Батько, Семен Данилович не раз оповідав, що неподалік броду-переходу через річку знаходиться величезний камінь Кармалюка. Разом із воронівськими друзями хлопець ходив дивитися на нього. Дійсно, велетенська камяна брила лежала на правому березі Сниводи, неподалік вітряка-млина. Тут у далекі часи була дорога на берег до переправи, але камінь повністю загородив путівець.

Про силу Кармалюка ходять легенди та перекази. Вони доводять ніби то народний месник однією рукою приніс і поклав отой перегороджувальний камінь. Така була у месника сила.

Одного разу, після наїзду на панський маєток Мазураків у Рибчинцях, хлопці-кармалюківці із добром поверталися до лісу. Та помітили за собою велику погоню. Вершників – не злічити. Спішно повстанці почали переправу через Сниводу. А сильний Кармалюк вивернув із кам'яної скали камінь і поклав його серед дороги. З одного боку крутий схил прірви, з іншого річкове заглиблення.

Тож вершники вимушено зупинились. Довго пробували бодай трішки відсунути камінь для проїзду, та навіть зрушити його не змогли. Довелося шукати якийсь обхідний проїзд. А тим часом кармалюківці вже були далеко у лісі, у схованці неподалік Лозни. Сюди навіть наближатися боялись царські вояки.

Місцеве населення краю свято зберегло пам'ять про невловимого і відважного месника. Гору на якій довгий час перебував ватажок назвали Кармалюковою. Його відчайдушні походи до поневолювачів і нині густо помережені легендами та переказами. Отож Устим Кармалюк і нині живе серед нас. Його подвиги вражають кожного, хто перейметься біографією народного месника.

Із роками, переїхавши на роботу до Василькова, Валерій Семенович став ставетним майстром скульптором-майоліком. Заслужений художник

України все своє свідоме життя вкладав у свої витвори мистецтва, палку любов до матінки-природи, рідного до болю краю, створював визнані світом шедеври. Вони експонувалися на багатьох виставках: у Японії та Канаді, Європі та Австралії.

Джерела:

-Запис здійснено автором у 2000 році від Протор'єва Євгена Семеновича, старшого брата визнаного майстра кераміки та майоліки Валерія Протор'єва, жителя села Воронівці, Хмельницького району

-Запис відредаговано та підготовлено до друку Дорош М.Н. 4 жовтня 2016.

Мар'янівка і Фігура у Воронівцях

У давнину на території Воронівця, на вулиці біля Фігури, проживав заможний чоловік, котрий мав дуже вродливу доньку Мар'яну. Вона покохала бідного красивого хлопця. Але сердитий батько не дозволив їй вийти за нього заміж.

Була квітуча весняна пора. Повноводна річка Снивида вийшла зі своїх берегів і зайняла луки та прибережжя. Тисячі жовтих глечиків опинилися у весняній живильній воді... Все цвіло і буяло, захиналися од співу солов'ї у вербових левадах.

Закохана Мар'яна, у таку красиву, мрійливу пору, свій вихід із складної ситуації віднайшла у глибокій притоці Сниводи, що тече з боку села Лозни – Батіжку. Вона вечором кинулася неподалік містка у водяну безодню.

Із тих пір сільський куток Воронівець назвали Мар'янівка, на честь цієї красуні, що не могла витримати батьківського осуду.

На цій, нині вулиці, знаходиться історична пам'ятка села – Фігура. У 1807 році одна багата сім'я Сеніків – Ганни і Аріїона проживали там, де нині Дроненко Ганна. У них не було дітей. Тож щоб залишити у селі від себе гарну пам'ять, вони за свій кошт побудували Фігуру. Це була невелика споруда, ніби могила, на якій встановлено святий хрест і скульптурка Ісуса Христа. Весь невеличкий комплекс огорожено штахетником. Біля цієї Фігури люди Мар'янівки посадили сосну і горобину. Це було святе місце для мешканців Лівобережжя Воронівця.

Купці, які їхали у Пиків на базар, чи люди, що проходили поруч кидали до підніжжя Божого Розп'яття монети і вклонялися святині. Біля Фігури завжди були живі квіти. У великі свята мешканці села також прибирали біля Фігури, плели вінки із квітів та обрамлювали святе

зображення Господа. Кожного року, в певний день, у Сеника Арійона були поминки, і всі люди кутка сходилися сюди.

За радянського безбожжя, один із трактористів села, комуніст, виконуючи завдання партії, бульдозером розгорнув споруду. Довго на цій місці залишався великий білий камінець і невеличкий горбик.

На початку 90-х років завідуючий будівельною бригадою колгоспу Петро Степанюк зі своїми працівниками, вимурували з цегли постамент із хрестом, помістили іконку, священник здійснив освячення. Навкіл реставрованої Фігури висаджено горобину. Тож це місце для жителів села є святим.

Джерела:

- *Запис зроблено у 1986 році ученицею Воронівської школи Процюк Ольгою Іванівною від своєї бабусі Шакули Фросини Карпівни, 1912 року народження, жительки села Воронівці Хмільницького району Вінницької області.*

- *Запис відредаговано та підготовлено до друку автором книги 16 березня 2017 року.*

Хоробра і мужня Мар'яна

Із часу утворення Воронинської слободи (15 ст.) південно-східна околиця села заселена вільними людьми. У 17 ст. ця місцевість почала носити назву Мар'янівка. За легендою і переказами старожилів назва походить од імені жінки Мар'яни, яка проживала в цій місцині і була в деякій мірі володаркою осідку. Ймовірно йдеться про Мар'яну Богушіву.

За дослідженнями палкого поціновувача історії, художника і патріота села Євгена Протор'єва, 1924 року народження, існує така легенда.

Прийшовши на подільську землю, литовці, а згодом й поляки, зміцнювали свої нові осідки. Переселяли на північні рубежі, що межували їх Волиню і Київщиною, озброєні сторожові загони, будували нові укріплення та вежі, обороняли край од татарських нападів. Зі своїх волинських володінь, з-під Луцька, від поселення Богуші, Вороничі переселили у наш край чимало поселян. Нові люди повинні були, створивши сторожовий загін, пильно нести службу по охороні землі від нападів степовиків. Вони поселилися на лівому березі річки Сливоди. Неподалік був міст до річкового порту, який завжди вабив татар.

Переселенці, звільнені від оподаткування, невдовзі зажили мирним сімейним життям: оженились, обзавелись дітьми, обробляли землю, доглядали худобу... Несли дозорну службу недремно. Не раз вступали у

жорстокі сутички з ворогом, що крадучись непомітно балками та яругами турбував мирний плин життя.

Одного разу, переправившись через Сниводу неподалік Чернятинець, ординці великими силами вчинили нечуваний за розмірами погром всього осідку. Спалено і знищено усі помешкання, розібрано худобу і коней, порубано ятаганами свиней. Уціліле населення ледь змогло перебратися через Сниводу до рятівної заплави Скаржинецького поселення.

Відчайдушно билися оборонці та сили були далеко не рівні. Більше двох десятків чоловіків впали на полі бою. Не повернувся зі страшної січі й керівник сторожового загону.

Довго осідок відчував на собі отой татарський напад. Новим керівником оборонного загону і поселення одностайно вибрали дружину загиблого очільника - Мар'яну з Богушіва. Вона стала справжньою народною месницею. Мужньо воювала, мстилась ординцям за смерть чоловіка, за сльози і кров жінок і дітей.

Сторожові дозори та чатові пости розставлені нею зірко та недремно несли службу. При перших же спробах напасти зненацька на поселення, ворог ніс відчутні втрати. Тому й так багато на полях нинішньої Липини, Дубини та Хуторянщини давніх схоронень-могил. Вони значно розорані тракторами, однак ще подекуди видніються над рельєфом полів.

Очоливши непримиренну боротьбу, Мар'яна Богушіва створила досить потужний і надійний воєнізований загін, який був достатньо маневреним і мобільним. За її голову чи полонення татари обіцяли чималі гроші.

Однак, тільки було чути, що десь під Пиковом чи Жуками (Кривошиїнцями) показався татарський загін, як сторожові пости на своїх високих вежах миттю запалювали сигнальний вогонь, сповіщаючи люд про небезпеку. Через півгодини про нападників та їх приблизну кількість знали у Пагурцях, Тарасках чи Острожку, а затим вище – у Ступнику, Кропивні, Клітинці...

Спішно населення переходило у безпечне місце, переганяло худобу та, підготувавшись до зустрічі з нападниками, займало кругову оборону. У Воронинцях це була велика заплава, створена штучно для безпеки річкового порту та надійного захисту від хижих степовиків.

Мар'яна сміливо і завзято йшла на борню з ворогом, проливаючи свою кров та кров захисників рідного краю. І там, де падали жагучі краплини крові наших чоловіків та жінок-берегинь, там проростали повесні прекрасні, небесно-лазурові квіти з жовтим сонячним осереддям, у яких оселяються чисті душі наших нень.

Квіти ці породили казкові феї зі шматочків небесного склепіння, які розвісили їх на зелених стебельцях воронинських краєвидів, уклавши в кожен маленький уламок чарівних наспівних зірок, тому то вони навіть при легкому віянні вітру відтворюють і нині небачене відзвінкове диво.

І недаремно у тихі, ясні, червнево-зоряні ночі, якщо пильно вслухатись, то ледь-ледь учувається, як ці квіти в запамороченні туги наших легендарних праматерів лагідно віддзвонюють печальні хорали, сумуючи за тими, кого полишали на цій землі з минулих часів. І тоді у ледь сяючій млі, вони виринають у прозорому серпанку на світ божий, гуртуючи всі сили у бойові загони, відчайдушні і відважні до нестями.

Ось вої вихором мчать у самовідданій зв'язі по рідних розлогах давніх воронинських земель, купаючись у золотистих та брунатних барвах осіннього листя, хвилях теплих подихів вітру і видивляючись на діяння прийдешніх поколінь. Що вони вбачають, про що думають у нічному мареві, те відати в змозі лише Божа наша прамати...

Усе населення лівого берега Сниводи звикло до своєї захисниці – хороброї і мудрої Мар'яни. Свій невеликий осідок мешканці одностайно називали Мар'янівкою. Про мужність і відвагу Мар'яни та її загону швидко узнали сусіди і вороги.

Побачивши, що малими силами Мар'янівки не взяти, до річкового порту не пробратись, ординці із середини 17 ст. посилили свій натиск великими загонами. Під час одного з таких нападів, осідок був знову повністю зруйнованим, усі помешкання спалені до тла. Чорними бовдурами зияли лише осердя димарів. Такого великого розорення та руйнації Мар'янівка ще не знала.

Лихо прийшло зненацька. Оборонці краю проводили боротьбу з ворогами на західній ділянці – біля Уланова, а на східних рубежах, майже оголені, без захисників пости зустріли татар у ще більших силах.

Зойки, плачі, смерть і сльози за мить наповнили всі Воронинці, Мар'янівку, Труші і Шакули – чотири окремих великих осідки, які у подальші часи утворять велике село.

Залишки уцілілого населення Мар'янівки остаточно переконалось, що далі перебування на цій небезпечній місці є неможливим. Дві валки полонених вивели ординці до далекої Кафи. Ото ж, понад усе потрібно було шукати нове місце для свого осідку, поближче до рідної Волині.

Таку місцевість обрали біля самих витоків Синьої води (Сниводи). Звичайно, як і повсюди, новий осідок називали ім'ям своєї мужньої захисниці Мар'яни – Мар'янівка. Отримавши право слободи, цей осідок швидко зріс до чималого села, яке живе своїми людськими турботами й нині.

Старий осідок - ледве жеврів, кілька сімей продовжували відбудову його на згарищі. Приїхавши з Луцька, побачивши наслідки татарського смерчу, Вороничі невдовзі знову оголосили право слободи – тобто вільного, без податків, господарювання. А відтак, сюди неспіша потяглися вільні люди, отримували землі, хазяйнували. Знову налагодилася постова чи дозорна служба.

Переселились на новообране місце й залишки поселення Сказинці (Скаржинці), що знаходилося на землях нинішніх Воронівець. Перше переселення на початки Сниводи відбулося ще раніше у 1613 році. Отож і решта жителів Воронинських Скаржинець перебралися на нове місце.

Відрадно, що знову, як і в минулі часи біля Воронівець, мешканці Мар'янівки мирно сусідили зі Скаржинцями. Так живуть й нині цих два села, доля яких об'єднала спільною боротьбою проти поневолювачів, за своє мирне місце під небом.

На схилі літ мудра і поважна Мар'яна, із деякими своїми побратимами, неквапно перебралася на батьківську родинну землю, де й заснувала новий осідок – Богушівська Мар'янівка. Поклик предків все частіше нагадував хоробрій захисниці про рідну землю.

Вказане поселення й нині знаходиться у Рожищенському районі Волинської області. Тут їх радо приютили на своїй землі литовські князі Вороничі. Біля великого Ворончинського озера звівся осідок на честь відважної жінки, що прославилася своєю боротьбою з татарми на північних подільських землях.

Що ж до Мар'янівки Воронівської, то до 1935 року поселення мало статус невеличкого села. Тут працювала Мар'янівська школа, медичний пункт, вітряки-млини, цегельня, читальня та ін.

Джерела:

- Запис зроблено автором 02 червня 1983 року від дослідника історії села, художника, старожила Протор'єва Євгена Семеновича, 1924 року народження, жителя села Воронівці, Хмельницького району, Вінницької області.

-Запис відредаговано та підготовлено до друку 13 вересня 2016 року.

Ріка спокійних снів – Снивода

Усі ми знаємо, що Запорозьку Січ ліквідувала російська імператриця Катерина II. Вона спрямувала свої війська на волелюбних козаків. Куди тільки не переходили славні лицарі України: за Дунай, на Кубань...

Ось невелика їх кількість, біля півтора десятка, подалася аж у наші краї. Прибувши вечором на береги тихоплинної Синьої води, втомлені мандрівники відпочивали від виснажливого переходу. Невдовзі й поснули.

І сниться їм гарний сон. Ніби об'їжджають на своїх конях свою землю. Бачать чарівність і мальовничість природи, чисті й прозорі води ріки, високі верби по обіч берегів, густа соковита трава-мурава, сплески риби на світанкових водних плесах, здається безмежні поля... І скрізь затишок, спокій – ідилія. Неподалік густий ліс із багатовіковими дубами-велетнями, дичиною, яка без особливої боязні бродить неподалік.

Від побаченого вві сні, від співів невгамовного птаства на ранкових левадах – прокинулися козаки. Стояв гарний червневий ранок. Коні спокійно паслися неподалік. Бджоли обсідали липовий гай над самою Сниводою. Краси такої ніде не бачили запорожці. Тож й вирішили козаченьки – поселитися у цьому мальовничому місці.

Невдовзі й заснували свій козацький хутір. А голубу красуню-річку назвали *Снивода*, адже у снах вони вперше побачили мальовничу природу й неймовірну красу голувої артерії та її казкового узбережжя.

Від того часу річка Синя вода й отримала своє друге наймення *Снивода*.

Щодо козацького хутора, то він розрісся до розмірів чималого села Хутори Кривошійнські.

І козацькі народні прізвища ще й нині побутують у цім гарнім поселенні: Козачук, Загика, Деркач, Дудун, Шкорба та ін.

Джерела:

- *Дорош Микола. У барвах прапора Вкраїни моя Хмільниччина цвіте. Вінниця, 2016.*

- *Запис автора 05 червня 2012 року від Лебідь Надії Никифорівни, ї1954 року народження, учителя Воронівської школи, жителя села Воронівці Хмільницького району Вінницької області.*

Камінь на Андрієвій долині

Навчаючись ще у 1964 – 1965 навчальному році у 8 класі я вже вмів косити траву. Отож якось з батьком ранесенько косили на Андрієвій долині, яка знаходиться на Криворудці, що на південному сході Воронівець. Десь під обід, добряче стомившись, сіли обідати на ледь помітному узвишші, неподалік великого каменя. Хто його сюди на берег струмка допровадив, коли це сталося, з якою метою? – я й нині не можу додуматися. У догадках лише старі язичницькі часи, коли люди молилися й поклонялися каменям,

деревам, силам природи тощо. та й свма назва «Криворудка» має свою загадковість.

За легендами, в давнину силач-коваль зумів запрягти у плуг велетенського змія, який пожирав селянську худобу. Змій, пручаючись тягнув величезний плуг, викидаючи скиби по обидва боки. З часом борозну заповнила вода, утворився чималий струмок із назвою «Криворудка».

Але батько повідав зовсім іншу легенду про камінь, почуту ним од свого батька. У язичницькі часи люди молилися не лише світлим, добрим силам, але в пошанівці були й темні сили. Із розвитком християнства люди почали будувати церкви і шанувати тільки одного бога – Христа. Темні сили причислилися до негативних, злих, недобрих, яких лише поганили.

У нашому селі дерев'яна церква була невеликою і стояла на місці старої школи у Шакулах. От чорт й вирішив помститися людям за поклоніння новому Богові.

Якось, виламавши велетенський камінь зі скелі в Лозні, завдав його на плечі й поніс, аби кинути на церкву, розтрощити її. Каменюка була дуже важкою, чорт напруживши всі сили, стогнав, спотикався та йшов до мети. Піт ручаями ллявся по шерсті, заливав очі, перехватило дух. Більшу половину шляху пройдено.

Зупинився на Криворудці біля водички, аби ковтнути води. Тільки нагнувся до водиці, аж почувся з осідку ранній спів півнів. Камінь так і сповз з плечей сатани. Від того часу він, заглибившись у землю, знаходиться на Андріївій долині Криворудки.

Досада розпікала чорта, адже не зумів здійснити задумане. На наступну ніч виламав ще більшу каменюку, допер її аж до самої Сниводи, і ще залишилося небагато пройти і можна кидати та клятві півні знову своїм співом перервали затію. Тому й лежить здоровенна каменюка на Сниводі біля самого опусту. Рибалки й нині ловлять рибу на ній.

А далі ми підійшли до каменя на долині і я виразно побачив на ньому покриті мохом якісь написи.

- Що це за знаки? – запитав у батька.

Той розповів. Під час війни з фашистами, останні масово вивозили молодих чоловіків і жінок на примусові роботи в Німеччину. Люди як могли переховувалися, аби не бути серед відправлених. Батько, у свої 17 років, кілька тижнів перебував на цій Андріївій долині, аби врятуватися від чергового набору.

Зубом від борони та каменем замість молотка, на цьому великому камені він вигравірував свої ініціали Д.Н.С. – Дорош Никифор Сидорович, рік народження – 1923 та православний хрест.

Вищупавши пальцями на камені мох із написів, я дійсно побачив давній батьківський автограф. Він став мені дорогим, адже будучи хлопчаком, батько не знав чи усміхнеться йому доля повернутися до рідного села. Передумавши не одну добу на самоті, вирішив таким чином залишити про себе пам'ять.

Злі язики видали батька, його тут спіймали і відправили спочатку в табір Аушвіц, де працював восени та взимку на шахтах, а як почав здавати від каторжної праці, власниця великої ферми забрала доглядати та доїти корів. Ось така коротка легенда Каменя на Андрієвій долині.

Джерела:

-Запис зроблено автором улітку 1997 року у батька Дороша Никифора Сидоровича, 1923 року народження, жителя села Воронівці, Хмельницького району, нині покійного.

-Здійснено редагування на літературну обробку легенди у червні та жовтні 2016 року.

Вовкова (вовча) долина у Воронівцях

Давно це було. Після того, як татари спалили село Скаржинці, за річкою. Через кілька десятків років польська чи литовська шляхта заселила цю вулицю вихідцями з Волині. Старшими була родина із прізвищем Труш. Ця вулиця й понині називається Труші. Родина складалася з кількох сімей, які були досить заможними й багатими.

Вони наймали собі людей для праці, ростили хліб, худобу і продавали на ярмарках. Але вони були ще й охоронцями і сторожами від надокучливих татарських нападів.

В одній їхній сім'ї жило троє дорослих одружених синів. Два старших взяли в хату багатих невісток. Вони привели, як придане, коней, волів, овець. А найменшому сподобалася проста бідна дівчина-сирота, він на ній, попри сварку в сім'ї, все ж, оженився. Вона була, мов писаночка, надзвичайної краси. Чого не скажеш про багатих невісток.

Отож заможні господині й старші брати почали насміюватися над бідною. То вона не так одягається, то не вміє куховарити. Чіплялися до неї за найменших дрібниць. Їх чоловіки також танцювали під їх образливу дудку, робили все, аби якимось чином вигнати з хати наймолодшу господиню. Сварки не вщухали біля двох років. Їх значно прибавилося з появою дітей.

І тоді батьки вирішують відправити молодшого сина з невісткою жити аж через річку на долину, біля липового лісу.

Невдовзі у цім місці звели сяке-таке помешкання – хатину і стала молода сім'я жити за Сниводою на долині. Раділа молода хазяйка, поралася по господарству, обробляла город, доглядала сина. Чоловік цілими днями сік дерево у лісі, аби приорати ще клопоть землі до свого поля. З часом появилася худоба, коні, життя налагоджувалося. Благо, що старші невістки не мали нагоди зустрічатися з молодшою, дорікати її. Раділи старі батьки успіхам наймолодшого сина.

Старші сини на Трушах й собі звели нові оселі, мали хліб й до хліба, зажили ніби мирно та в злагоді. Та невдоволення між ними виникло після того, коли старий батько наділив ґрунтами. Старшому ніяк не хотілося мати своє поле дещо віддалено від хати, аж біля Яру. Тож між братами почала розгорятися сварка.

Аби згладити ситуацію, помирити братів, молодший запропонував незгодному братові шматок землі біля нього, тобто за Сниводою на долині. Як не як, а все ж рідний брат, рідня все-таки. Той не довго думаючи, погодився. Адже додаткова земля ще нікому не мішала.

На човні щодня перепливав річку, вперто працював на новому полі. З часом й воли свої залишав у молодшого брата, приходив за такою-сякою допомогою. Однак до молодой господині ставився й надалі з образами, зневажав її.

Одного осіннього дня, коли старший син поїхав за Сниводу на оранку, мати на хвильку стулила очі і задрімала. Сниться їй страшний сон. Темна чорна хмара нависла над долиною, сильний вітер з холодним дощем раптово вимили в землі велику прірву, куди ненароком провалився старший син разом з волами та плугом.

Стрепенулася мати, вибігла до річки, перебрела її не відчувши холоду і бігцем на долину, до сина.

А той, замість оранки, стояв на братовому городі і всіляко знущався та ображав молоду хазяйку. Вона плакала, ридала. Молодший брат намагався зупинити старшого, заспокоїти, але йому не вдавалося. Ситуація доходила майже до бійки.

І раптом з-за куща вискочив величезний вовк, який за лічені секунди звалив і загриз старшого брата і так же швидко щез у заростях Липини. Це все трапилося на очах у матері, яка не встигла навіть опам'ятатися. Від побаченого за хвильку серце не витримало, мати впала мертвою в долині.

Подейкували в селі люди, що молодший брат привчив вовка змалку, давав йому їсти, зробив ручним. От він й помстився за нанесені образи.

У пам'ять про матір син викопав на березі долини криничку, священник освятив її. Невдовзі тут звідкись узався пишний кущ калини. Із того часу цю долину у Воронівцях прозвали Вовчою, або Вовковою.

Повідомлю й таке. До 70-х років минулого століття, тут у долині, проживала сім'я Івана Труша, пращури якого в минулі часи переселилися із правого берега Сниводи із назвою Труші, на лівий. Більше того, вся ця родина мала давнє вуличне прізвисько Вовк.

Знизу, у долині, й нині є невеличка криничка із цілющою водицею, правда уже без згаданої вище калини.

Тож у цій легенді безперечно є чимала доля правди.

Джерела:

- *Запис зроблено автором 15 жовтня 1978 року від Дорош Наталії Сидорівни, 1899 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.*

- *Запис зроблено автором 15 жовтня 1978 року від Степанюк Явдокії Сидорівни, 1902 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.*

Легенда про Вовчу долину

- Коли я ще був молодим хлопцем, - розповідає старожил Воронівець Лозовий Харитн Юхремович, 1901 року народження, мені тато неодноразово повідував чимало легенд з минулого нашого поселення. Всього не запам'ятав, але деякі епізоди врізалися в пам'ять на все життя.

Ось, наприклад, де проживав Іван Вовк, на долині, раніше мешкали його родичі. Тут ліс доходив, аж до самого обійстя. Ця територія нині носить назву «Липина».

Господар мав невеличку хатинку, віконця її дивилися в долину, де жебонів невеличкий струмочок. Тут верби своїми довгими косами геть затуляли сонечко. Неподалік струмочка знаходилася клуні, а біля неї, виплетена з верби та ліщини кошара для овець. Через перегородку були свині. Родина, як на той час, була заможною. Мали пару коненят, корову, до десятка овець та кілька свиней. Працювали від зорі до зорі.

У ті часи завжди в лісі водилися вовки, які чинили неподобства всім: і панам, і простим селянам. Часто забирались у кошари, загризали овець та свиней.

І хоча люди тримали собак в оселях, останні боялися вовків. Тож пильнували всі, аби сіроманці не залазили в кошари, зміцнювали їх як могли. Добре, коли собаки повідомляли про вовчі візити. Але ті довго підкрадалися і завжди витягували овець чи свиней з кошари.

Одного разу, восени, коли овець не було, в загінці залишилася лише велика свиня. Думалося, вовки не наважаться напасти на неї. Коли це перед світанком не своїм голосом почала вищати свиня. Хазяї зразу ж зрозуміли. Вибігли з хати, схопили вила біля клуні і бігом до кошари. Зирк, а свині нема, лише проламана дира зяяла своєю величиною. Отож вовки якось витягли свиню. Прислухалися, а вона якось вирвалася від них і скільки мала сили бігла до річки у зарості лепехи. Хазяї кинулися за нею й побачили, що її біг супроводжували два великі вовки.

Бобачивши галасуючи людей, вони нехотя покинули здобич і трішки відбігли до тонесенького льоду, що ледь сп'явся вночі. Тоді люди кинулися за ними, і вовки маючи намір перебратися на протилежний бік Сниводи, почали провалюватися на незміцнілому ясенці. Переправитись вони не змогли, а швидка холодна течія невдовзі поглинула ослаблених хижаків.

Із того часу ця долина носить назву Вовчої.

А що ж свиня? Хоча добряче покусана вовками, а все ж повернулася з хазяями на своє старе місце. Її невдовзі закололи на весілля. Напевне, якби вовки могли закинути здобич собі на спину, то б украли, а так її величина врятувала тварину.

Прийшлося кошару ладнати нову із високими загатами. Отож така придибенція трапилася на цій долині на початку минулого століття.

Якось так сталося, що цю долину називають Вовковою ще й до цієї пори. Чи то від того, що тут вовки потопилися, чи від того, що людська родина носила прізвисько Вовк.

Цілком можливо й те, що хтось із рідні у минулі часи мав прізвище Вовк. Проживаючи у Кустівцях у сімдесятих роках минулого сторіччя, пам'ятаю, що сторожем у школі працював сумлінний робітник Іван Вовк.

Отож така версія також може бути вірною.

Джерела:

- *Запис зроблено автором 10 жовтня 1973 року від Лозового Харитона Юхремовича, 1901 р.н., жителя села Воронівці Хмельницького району.*

-Запис відредаговано і підготовлено до друку 25 вересня 2016 року.

Важка спокута

Воронівці – напрочуд красиве і мальовниче село із тихоплинною річечкою Сниводою. Та з глибини віків у поселенні побутувала в'їдлива думка, що земля, на якій розкинулись Воронівці надто нещаслива, зболена своїми злиднями і неймовірним горем. Ніби нечистий із давнини наслав прокляття на всі осідки, котрі й склади в подальші роки Воронівці.

Бо де ж це бачено, щоби у цьому великому селі стільки було печалі й смертей на протязі всього існування, стільки людської страждальної крові пролилося і бід учинилося.

Із правіків, іще за часів скіфів-орачів, а пізніше черняхівських хлібосольних осідків, ця земля терпіла багато років кровопролиття від сильніших кочових набігів. А скільки люду від безвиході самі вкоротили віку, борючись зі злиднями у пізніші часи? А скільки валок ясирного полону відведено татарами звідси на невільницькі ринки Криму?

А скільки воронівчан передчасно лягли під пишні цвинтарні барвінки у жахливі сталінсько-радянські голодоморні роки? Лише у 1932 – 33 роках наглою голодною смертю відправлено у велетенську цвинтарну яму понад 850 селян. А це значно більше половини населення тодішніх Воронівець.

От і створили люди, напевне, від безвиході, низку легенд та оповідей про нещасливу долю села. Суть її полягала в тому, що всьому виною із глибини століть є прокляття через вигідне місцезнаходження осідку, гніт панської влади та невинуватий визиск і кровопролиття через торгові шляхи, що проходили також поселенням.

Зарадити цій біді можна було лише знищенням та повним руйнуванням панського маєтку. У ньому бачили селяни свої біди. Завжди оселі та палаци воронинських власників стояли на Огрудку – найкращому місці села. Ось і останній палац - Петра Івановського також попав у немилість селян. Після смерті господаря власницею стала донька, Кароліна Вітгенштейн, яка переписала маєток на ім'я своєї доньки Марії. Остання не мешкала тут, вона вийшла заміж за австрійця Гогенлое-Шилінгса, тож проживала у Відні. У палаці прописався батько Марії - Микола Вітгенштейн. Після його смерті маєток придбав поміщик Костянтин Кноринг, який ставився до селян жорстоко, карав за найменший непослух.

Як доказ цьому, під час прокладання газоводу ківш екскаватора натрапив на муроване підземелля, у якому знаходився кістяк людини прикованої залізним ланцем за руку до кам'яної стіни... Видно К. Кноринг це підземелля тримав за невелику власну холодну в'язницю.

Отож люди й надіялися, що лише руйнуванням усього панського маєтку із різними флігелями, альтанками та прибудовами, можна буде очиститись від закляття місцевості. Тоді всі злі чари будуть зняті й настане світла благодатна пора для всіх поселян.

Напевне, саме тому й знищили у 1906 році спочатку пожежею, а пізніше навмисним поруйнуванням всього палацового комплексу. Навіть

кам'яну огорожу й ту розібрали для подальшого будівництва колгоспних конюшень.

Люди оповідають, що на Огрудку у Воронівцях до і після руйнації маєтку проживав чоловік, який приніс дуже багато зла і шкоди простому люду. Він працював раніше панським економом чи управителем, бив людей за провини і без них, навіть пускав «червоного півня» на селянські оселі, аби помститися тим, хто необачно десь висловився на адресу посіпаки. Люд прокляв нікчому за його злодіяння. На старість економа-прислужника мучили страшні докори. Він погано спав, з ним не віталися односельці, не вели ніяких розмов... Тобто він став відлюдником.

Довго десь блукав старий служака, поки не відшукав знаючого знахаря, котрий вислухавши грішника наказав носити при собі чималу шкіряну торбу з камінцями. Кожен камінець – то якийсь гріх чи поганий вчинок. Носити торбу потрібно було довго – заки остання не порветься.

Ось і носив старий чоловік роками з собою вантаж.: в Уланів, Пиків, Янів, навіть у Бердичів. Навіть на городі порався із важкою торбою.

Закляття, то важкий народний гріх, ото ж його можна зняти лише через покуту своїх попередніх гріхів.

Одного разу, йдучи із Київської Печерської лаври, де був на прощі, змучений грішник побачив як панський наглядач до смерті забиває молоду жінку за якусь провину. Жаль стало людини.

Схопивши неподалік камінець, вдарив катюгу по голові що було сили. Той мертвим упав поруч жінки. Грішник заховав камінь до торби і тільки випрямився на повний зріст, як торба трісла і камінці посипалися на землю. Враз стало легше, ніби просвітліло на серці й душі.

Позбігалися люди, дякували і кланялися рятівнику за розправу над ненависним катюгою. Грішник зрозумів, що люд простив йому усі попередні злодіяння. Тож і прокляття було знято гарним учинком – заступництвом перед невинною жертвою.

Ось така розповідь. Але вона буде не повною, коли не повідаємо наступне. Нещодавно, читаючи книгу Гната Танцюри «Зятківці», натрапив на дещо подібну легенду, записану палким фольклористом Поділля. Тож і виникла думка, що легенди також мандрують світом, їх переповідають, вони обростають новими персонажами, умовами та народним домислом. Напевне так й повинно бути, адже легенди і перекази – це вічне животворне джерело, з якого пили і п'ють невичерпну енергію усі покоління.

Джерела:

- *Записано автором 20 липня 1983 року зі слів Іванчука Хоми Платоновича, 1906 року народження, жителя села Воронівці, Хмельницького району.*

- Записано і уточнено 14 липня 1985 року зі слів Шлапак Христини Яківни, 1926 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.

-Гнат Танцюра. Зятківці. Історико-соціологічні нариси. К., 2007. С. 61.

- Підготовлено до друку 22 вересня 2016 року.

Фігура на Мар'янівці

Багато років по Воронівцях ходять різні легенди про Фігуру, яка стоїть на вулиці з давньою назвою Мар'янівка, на лівому березі річки Сниводи. Це чимала споруда із зображенням православного знака – **хреста**. Давайте прояснимо ситуацію.

За розповідями поважної жительки Воронівець, Степанюк Явдокії Сидорівни, 1902 року народження, на цім місці у давнину було вчинено грабунок і вбивство купців із Бердичева. Подія відбулася в середині 19 століття. Через Мар'янівку пролягала дорога до Пикова – великого базару та ярмарку, куди прямували купці та базарні люди з усіх-усюд.

Дійсно, про Пиківський ярмарок можна почути багато цікавого:

«На ярмарку, який тривав кілька днів із раннього ранку до пізнього вечора, можна було почути й побачити лірників, кобзарів, помилуватися розважальними виступами народних акторів, нагадати щастя у циган. Старожили розповідають, що особливо великі ярмарки проводилися напередодні церковних свят: рідва Христового, Пасхи, до дня святих Павла й Петра.

Сюди з'їжджалися сила-силенна людей. І, Господи, скільки того товару понавезено, скільки живності викладено, скільки худоби пригнано! Ярмарок у селі це не те, що ярмарок у місті. У селі – це подія важлива, подія видатна, ба, навіть надзвичайна. Ярмарку в селі чекають і старе і мале, і чоловіки і жінки, а з поміж жіноцтва особливо дівчата.

Дітвора, діставши від хрещеного батька за кутю на святвечір чи від пана за посівання на Новий рік одну або дві, іноді й три копійки йде на базар, щоб купити солодкого пряника – медяника, або якогось глиняного пищика чи візерунчасту сопілку.

Парубки, прослуживши в пана, багатого купця чи єврея і заробивши десяток чи два карбованців, мріють купити собі чоботи, гарну чумарку, зі шкіряним, обов'язково шкіряним, а не бавовняним козирком картуза, і коли залишаться від покупки срібні чи мідні гроші, то купити ще цукерок чи солодких ріжків, аби почастувати ними свою кохану дівчину.

Дядьки мріють про те, щоб вигідніше продати волів, коней, поросят, бичка чи теличку, потому акурат розрахуватися з усілякими податками, на решту грошей купити жінці якогось подарунка і самому випити з приятелями гарного могорича у корчмі.

Дівоче плем'я і змалечку, а ще більше у дівуванні, дуже бажає купити якнайбільше вбрання, тобто стрічок, яскравого ситцю на спідницю, намиста на шию, квіток для віночків на голову, нарешті черевиків зі скрипом та рипом на підківках.

Молодиці чекають на ярмарок, щоб продати півня чи курку, масло чи полотно, а собі купити кубового ситцю на спідницю або парчі на очіпок. Треба – та ще й як – молодиці купити глиняного горщика і полив'яну миску для борщу, білої глини для підмащування печі та призьби до великих храмових свят, льону для тонкого полотна та на рукави. Та й чого тільки їй не треба?!

Треба б і сальця купити, щоб інколи вкинути в борщ; треба б і рибки – таранухи для спасівського посту прихопити; треба б і солонинки взяти, щоб коли-не-коли свою душу поскоромити та й гостей на свято погостувати.

Тому-то й бажаний отой ярмарок для всіх селян. І йдуть, і йдуть вони на нього з усіх-усюд.

Ось довгий ряд, заставлений з обох боків різним сільським посудом. Це ціла гора горщиків, мисок, полумисків, макітер, кухликів. Далі лежать дерев'яні лопати, граблі, великі, середні, малі діжечки, в цьому ж ряду, але трохи вглиб, понаставлено скрині всіляких розмірів. Тут головним чином торгуються матері, які мають дочок на виданні і готують їм придане. За горщечник рядом іде продуктивний ряд. Тут продають сало, домашню ковбасу, масло, сир, яйця, цибулю, часник, різні овочі та фрукти.

Атмосфера ярмарку гамірлива, велелюдна... в одному з рядів лунають завзяті голоси циган, які з'юрилися навколо гурту коней. Неподалік продають і купують волів. Скільки разів хазяїн клянеться, що його воли вартують не менше, як двісті карбованців, «на молодця», і скільки разів покупець доводить йому, що за них і сто карбованців, то й того забагато. Скільки разів вони б'ють по руках і скільки оглядають волів, пробують кожного з них за роги і ратиці, смикають за хвоста і вуха й умовляють один одного, і всовіщають і називають земляком, кумом, другом, і все-таки, не зійшовшись у ціні, розходяться геть. «Хай його грець візьме! Тільки руку набили, а волів так і не купили!..»

Посередині базарної площі куди сходяться кінцями всі ряди, лунають голоси лірників і кобзарів. Праворуч стоїть корчма з відчиненими дверима.

Її густо з усіх боків обліпили, як бджоли вулик літнього дня, діди, дядьки та парубки. З середини її чутно тонкі звуки скрипки і улюбленого українського бубна... затихав ярмарок лише з появою перших сутінків».

Зрозуміло, добратись до Пикова у ті часи було непросто. Потрібно було ще вночі вирушати у дорогу. Так і робили селяни. Залагодивши ськ-так хатні справи, вони залишали обійстя на пожилих батьків чи навіть дітей і завдавши на плечі своє ношу, свій товар на продаж, прошкували найкоротшими шляхами і стежками на ярмарок. Купці їхали на базар також ще темної ночі. Молили бога вби не потрапити у руки розбійників, які дочиста пограбують, доре коли не вб'ють.

Населення добиралося через Мар'янівку на Хутори Кривошиїнські, Шепіївку, а далі вже був Пиків. Тож розбійники, стежили за торговими людьми, чатували неподалік у лісі (в Дубині чи Липині). Після грабунку в більшості жертву відпускали, але й могли убити, аби останні не видали грабіжників. Вказаних купців убили. Через певний час родичі звели невеличкий пагорб, на якому поставили чималий кам'яний хрест. Із роками хрест замінили на дерев'яний, до якого прикріпили фігурку із розп'яттям Ісуса Христа.

Житель Воронівець, Лозовий Харитон Юхремович, 1901 року народження, у 20-30-і роки минулого століття працював бухгалтером у місцевому колгоспі, він проживав неподалік Фігури. Якось на рибалці, автору цих стрічок розповів, що за переказами його батька, двоє купців їхали влітку 1867 року у Пиків на ярмарок.

Везли з собою багато краму та інші цінні товари. Їх розбійники вдосвіта перестріли, забрали коней, цінні речі, гроші та під час інциденту вбили обох і зникли у лісі. Неподалік залишили лише добротного розкрашеного воза. За цим возом й узнали, де загинули купці. Їх тіла через деякий час було віднайдено біля Дубини у чагарниках. Хто вони – нам не відомо. Хто здійснив убивство – також не знаємо. Родичі невдовзі тут звели Фігуру і прикріпили невелике розп'яття Христа.

Характерно й те, що жителі Мар'янівки (тобто лівого берега) були у більшості католики. Для проведення своїх обрядів сходилися на Огрудок до каплиці Вознесіння Святої Діви Марії. А православні віруючі молитися ходили до цієї величної Фігури.

Із побудовою моста через Дамбу, появилася можливість відвідувати сільську церкву Святої Покрови. Однак стрімка весняна вода Сниводи часто проривала Дамбу і зв'язок із правим берегом припинявся. Тому Фігура була дійсно знаковою для православних віруючих лівобережжя Сниводи.

Вона була і є по суті великим Поклонним Хрестом Воронівець. Тут завжди відбувалися відправи та молебні населення.

Відзначалися навіть великодні і купальські дійства. У 50-х роках минулого століття тут ще стояв хрест, але нижньої частини скульптури Христа вже не було.

У роки войовничого атеїзму, одному із трактористів Воронівець наказано зняти бульдозером Фігуру, що й було зроблено.

На початку 90-х років завідуючий будівельною бригадою колгоспу Петро Степанюк зі своїми працівниками, вимурували з цегли постамент із хрестом, помістили іконку, священник здійснив освячення. Навкіль реставрованої Фігури висаджено горобину. Тож це місце для жителів села є святим. Тому по праву у 2017 році Фігурі на Мар'янівці виповнилося 150 років. На жаль ця дата не була відзначена вірянами та настоятелем Свято-Покровського храму Воронівець.

Важливо для Воронівець, щоби населення знало справжні витoki і пам'ятало минуле свого села.

Джерела:

-Василь Паламарчук, Микола Дорош, Василь Федоришин. Летять лелеки в рідні Маркуші. Вінниця, 2015.

-Запис зроблено автором 12 липня 1973 року від Степанюк Явдокії Сидорівни, 1902 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.

-Запис зроблено автором 14 липня 1973 року від Лозового Харитона Юхремовича, 1901 року народження, жителя села Воронівці Хмельницького району.

Плакучі верби над Сниводою

У давні часи, коли на своїх прудких конях татари нападали на наші землі, майже неможливо було вберегтися від їх неочікуваних нападів. Особливо людолови полюбляли живий тоавар – ясир. Сотні бранців із Поділля поповнювали невольницькі ринки Криму.

В одній матері було п'ять синів - п'ять соколів молоденьких. Чоловіка бусурмани прикували до галери, а жінці із п'ятьма синами якось вдалося уникнути неволі, заховатися у зелених очеретах Сниводи.

Підросли діти, заспокоювали матір: «Виростемо – визволимо батька. Дамо відсіч нападникам».

Та не вберегла мати свої любих синочків...

Під час жнив, непомітно, із Чорного Шляху, підступили ординці. Улоговиною Сниводи вони підкралися до самого села. Ранковий сизий туман прикривав ворогів. Навіть собаки і ті не почули непроханих гостей.

І тільки перші промені світанкового сонця ледь прорізали прохолодну тишу, як мешканців осідку враз оточили людолови.

Крик, вереск раптово оживили весь осідок. Люди кинулися до притуманеної Сниводи, але там уже чатували людолови...

Пов'язали сирицею усіх п'яťох синів. Довгу валку дітей, крізь сльози, плач і лемент погнала татарва на південь.

У розпачі розпелехана мати, що було сили, бігла за валкою, кричала, рвала на собі коси, молила та у відповідь отримувала болячі удари батогів од татарських погоничів.

Днями й ночами приходила на береги Сниводи, виглядала, ридала, не хотіла повертатися до обійстя.

Її намагалися заспокоїти односельці, зарадити горю, але втрата занадто була великою і непоправною.

Не в силі знести душевного болю і горя, мати, напевне за велінням Господа, стала плакучою вербицею.

Тож і нині понад Сниводою у Воронівцях десятки плакучих верб-удів нахилили свої коси-віти до води, оплакуючи, втрату своїх дорогих дітей.

Джерела:

- *Запис автора у травні 2008 року від Попівської Галини Нестерівни, 1946 року народження, учителя Воронівської школи, жителя села Воронівці Хмельницького району, Вінницької області.*

- *Відредаговано і підготовлено до друку Дорош М.Н. 29 вересня 2016р.*

Легенда про сизих голубків

Колись давно жила молода сім'я: батько, мати і двійко діток - хлопчик і дівчинка. Любилися, кохалися та й ще дитя дочекалися. Та от, при пологах, померла ненька і її маля. Тужив, побивався чоловік, не знав, що далі робити? Як вивести діток на свою дорослу самотійну дорогу?

У щоденному горі, нестатках і клопотах й сам тяжко занедужав та невдовзі й помер. Залишилися дітки сирітками. Зжалилося серце у дідуся – маминого тата. Забрав він доньчиних кровинок до своєї хатини. Хоча проживав сам, але якимось давав лад у господарстві, ще й на роботу ходив. Дитятка допомагали чим могли. Вони були радістю дідуся. Надто любив їх старенький, ні дня не міг прожити без онуків. То щавелю кисленького з

берега принесе, то по пучечку-букетику лісових суничок, жменьку ожини чи малини...

Однак пожитому в літах чоловікові було важко хаятись коло малолітніх онуків. Це помітила одинока вдова, яка проживала неподалік у сусідстві. Її чоловік помер, то ж для підмоги по господарству жінка вирішила поступово прилучити сусіда. Невдовзі й переманила дідуся до своєї господи. Той думав: удвох легше буде доглядати діток, виводити в люди. Та не так сталося.

Незлюбила бездітна жінка дідових онуків, знущалася і принизливо ставилася до них. Щодня гризла, немов іржа, старенького: «Заведи в ліс дітей. Залиши там, може їх плач почують люди та й заберуть до себе у багаті сім'ї».

Вода, як кажуть, камінь точить. Сварками і щоденною гризнею заставила дідуся вивести діток у ліс. Це було під вечір. Холодний вітер от-от принесе снігові хмари.

Легко одягнені дітлахи із засмученим і заплаканим дідусем зупинилися у тихому лісовому яру. Десь кричали стривожені ворони, пугукали сови та сичі. Діти тулилися до дідуся, обіймали його своїми задубілими рученятами...

Як же покинути кровинок? Що його далі робити? Вагався старенький...

- Посидьте, дітки, може я десь кремінь віднайду та й розпалимо багаття,

нагріємось, - сказав дідусь. Неквапно пішов у гущавину, не оглядаючись. А дітки чекали-чекали, вже й смеркло, але дідуся не було. Почали гукати навипередки:

- Дідусю, йди, йди! Дідусю, йди, йди!

Гукали, бентежилися, махали рученятами, мов крильцями, та й ...

Темінь все густішала й густішала. Холод посилювався. Малята притулилися одне до одного та й почали ковзнути, замерзати...

Та не дозволив Місяченько статися нещастю. Побачивши з висоти небес двох переляканих малят, укрит сизим пір'ячком їх заковізлі холодні тільця, аби зігрілися. А невдовзі, дітки махнули рученятами-крильцями й піднялися пташатами у небесну вись.

Із того часу сизу голубочки туляться одне до одного, літають по лісах, дібровах та ярах і все вуркочучи кличуть свого дідуся:

- Дідусю, йди, йди! Дідусю, йди, йди!

Тож прислухайтеся і ви до жалісливого кликання сивих голубочків, вони ніби промовляють: - Дідусю, йди, йди! Дідусю, йди, йди!

Джерела:

-Запис автора у липні 1973 року від Дороша Никифора Сидоровича, 1923 року народження, жителя с. Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

-Текст обробив та підготував до друку автор книги Микола Дорош.

Легенда про ластівку

Ластівка є птахом-тотемом в Україні. По суті, вона є другою улюбленою пташкою після лелеки. Повір'я говорять, що там, де оселилися ластівки обов'язково буде лад та щастя. Адже ця малесенька пташина першою з Вирію приносить на своїх крилятах весну. А ще приносить кохання-парування молоді, приплід худоби та ін. кажуть, гріх брати птаха-тотема до рук. Однак, хто візьме, того обсідає ластовиння. А ще говорять, що хто зруйнує гніздечко ластівки, то остання може принести вогонь і підпалити хату. Є розповіді й про те, що при залишенні ластівками певної місцевості, там слід чекати страшного мору для людей.

Багато існує давніх легенд про цю пташину. Наприклад, щоб не летіти ластівкам до далекого Вирію, боги придумали для них інший спосіб – ховатися в криницях, бо звідти через підземне царство ближче до Раю-Вирію.

А одна легенда говорить про ластівок таке:

«У давні часи, коли князі зі своїми дружинниками ходили по селах й формували війська, до однієї вдови, яка втратила чоловіка на війні, зайшли князівські посланці, аби забрати єдиного сина на захист землі від лютих ворогів.

Довго плакала, побивалася вдовиця, але протирічити князю не могла, відпустила на бойовисько сина-надію свою і опору.

Тяжко-важко летіли в очікування дні і ночі, а за ними й місяці. Де син? Що з ним? Чому мовчить, не подає вісточки? Злетіли в сльозах й тривозі калька років. Не має вістей од синопка. Сумувала й ридала, сльозила ночами подушку...

Врешті-решт намірилась дійти до самого князя, аби його запитати про сина.

Впустила дружинницька охорона. Впала змучена і згорена до ніг князя, просить розповісти про рідну кровинку. Опустив свої очі князь, підвівся та й мовив:

-Дорога жінко, твій син упав героєм, захищаючи нас від загибелі і полону. Вічна йому шана і повага!

-Де ж мені відшукати його могилу, аби поклонитися рідному праху? – заголосила жінка. У скорботі й тузі вийшла на узвишшя і попрохала Вітра-Вітровія, аби дав змогу хоча б на мить злітати до синові могили.

-Я б охочіше пташкою стала б, полетіла до милого синочка, відшукала могилоньку, поплакала б над кровиною...

Незчулася як задрімала від утоми та переживань. А коли проснулася, то побачила, що перетворилася на маленьку худеньку пташину, у ніжному пір'ячку. Де були руки – стали крильця... стрепенулася, піднялася в небеса й почала шукати могилоньку сина.

Літала – літала, але не знайшла у тім краю. Полетіла в інший... Так і шугає в небесах ластівкою, в неспокої та вічних пошуках.

Ми бачимо її всюди: на дорогах, полях, сільських садибах, чуємо її прохання про допомогу. Материнське серденько у журбі і переживаннях не знає спокою, не знає втоми і перепон. Із тих далеких часів й витають у нас ластівки - охоронці пам'яті своїх згаслих діток».

Джерела:

-Записано автором у серпні 2008 року від Лебідь Надії Никифорівни, 1953 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

-Войтович В.М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль, 2005.

Оповіді та легенди Воронівець про горобців

Здавалося б, на перший погляд, нічим не виділяється в житті українців ця пташина. Проте перекази і легенди говорять про горобців із якимось презирством. Їх у Воронівцях, як і в багатьох інших селах називають не інакше як «жиди», або ж «слуги жидів».

Чому саме з іудеями таке порівняння? Моя бабуся розповідала в дитинстві таку легенду. Ніби-то, горобці виводилися із курячого посліду. Євреї надто любили курятину, щонеділі в Уланові на базарі купували собі свіжу курочку. Пір'я ховали у торби для м'яких подушок чи перин. От у тому пір'ї й виводилися горобці – душі диявола. Їх відносили до чортового поріддя. Коли наставала осінь, приходили «жидівські кучки», тоді горобці масово збиралися у зграї на березі Сніводи, біля ставу. Вони сюди летять, напевне з усіх сіл Уланівщини. Сірим зграями вони раз-за-разом перелітають на прибережні поля чи городи харчуватися. Наситившись, летять в очерети чи лозняки, де шварготять так, ніби вибирають свого отамана чи проводира. Ці горобинні зборища називають «радою».

Старі люди казали, що горобинний збір відбувається на свято Семена, тобто 1 вересня. Ось саме тоді сатана й переміряє кількість горобців. Тих,

хто вміщається в мірці – забирає з собою, а хто не вміщається – залишає на розпід.

Так чи інакше, але люди проклинали цю пташку. Як неодноразово колись в церкві повчав священник, голубці були пособниками жидів під час розп'яття самого Господа – Ісуса Христа. Коли його мучили, розпинали ізраїлові слуги, то горобці, сидючи рядом на дереві, навипередки кричали: «Жив-жив! Жив – жив!»

Почувши про життя Христа, жиди з більшою люттю та жорстокістю знущалися над Господом.

Ми знаємо, що Всевишній з часом вознісся на небеса. Однак він навіки прокляв цих птахів. Заборонив їм відлітати в теплі краї, щоби мерзли і мучилися за приязнь до жорстоких мучителів.

Давні перекази повідомляють, що коли Христос був закатований, то саме горобці, побачивши, що євреї перевіряють його стан, гукали оте «Жив-жив! Жив – жив!» тоді один із слуг дротиком (списом) проштрикнув серце Господа.

А ще Всевишній, як кару, попутав горобців, щоби вони не ходили, як нормальні птахи, а стрибали, як несамовиті.

Джерела:

-запис здійснено автором улітку 1981 року від Дорош Наталії Сидорівни, 1899 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

-Текст відредаговано та підготовлено автором до друку 25 вересня 2016 року.

Чорне ягня

Відкриття проїзду через річку воронівською дамбою у 1845 році, викликало своєрідний бум для купців та простих людей, які добиралися у 19 столітті у Пиків. Тут ярмарки та базари були такі великі, що навіть із Польщі їхали ярмаркувати купці.

У Воронівцях удосвіта був такий потік підвод та гарб до Пикова, що й словом не сказати. Не було можливості зупинити рух. Він раніше по дамбі був лише в один бік. І ось, вночі та ранесенько, до світанку, на цій дорозі коло млина і Жовтого Виру траплялися різні курйозні випадки. То там, то там люди бачили чорненьке ягня. Старалися впіймати його. Але воно було якесь невловиме і часто заводило людей до біди.

Люди, особливо, ті, котрі виходили з корчми п'яненькими, опинялися аж у згаданому Жовтому Вирі чи на Широкій Ямі. Про це ягня та пригоди з людьми у цім місці ходить у Воронівцях чимало легенд. Ось одна з них.

Якось їхав конем уночі з ярмарку добряче п'яний чоловік. Кінь дорогу знає, тиха ніч, зорі світять, на ставку спокійна гладінь води, лише де-не-де риба сплесне.

Коли це, зирк ліворуч, - ягнятко стоїть. Як же його не взяти? Зліз чоловік, це, мовляв, діти десь пасли отару, та й залишили необачно тваринку. Взяв на оберемок, посадив на коня, сам виліз і... «гатя!». Їде далі. Та враз побачив, що кінь себе якось дивно веде, чогось часто обертає голову назад.

Приострожив його, але він все одно поводить стривожено, неспокійно. І не багато проїхав вершник із ягням, а воно чогось почало пручатися ставати на дибки. Це ще більше полохало коня, він не хоче йти, обертається раз за разом.

Що воно за чудасія, ніяк чоловік не може зрозуміти. А ягня стає на задні ноги, підводиться, стоїть на коні як людина. Що його робити далі? У чоловіка крім подиву почався переляк, він добряче стривожився.

Уже ось-ось почне світати, а чудасія з конем і ягням продовжується...

Коли це враз десь на кутку закукурікав півень, за ним - другий...

Чоловік під'їхав до свого обійстя та й хотів зняти ягня. Руками його - «хап!», а його немає. Подивився услід, наліво, направо – нема ягняти.

Отож, напевне, сам сатана вів нетверезого чоловіка додому. Щоб могло трапитися з ним, якби півні не розклювали ранок? Невідомо.

Джерела:

-Записано зі слів Бойко Христини Євтухівни 1912 року народження. Переповіла онука Борсук Людмила Іванівна 1962 року, жителька села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

Текст записав і відредагував 15 травня 2017 року, автор книги Микола Дорош.

Скарб у дубовому стовпі

Книга «Приходы и церкви Подольской епархии» за 1901 рік під редакцією Юхима Сицинського повідомляє, що на місці нинішніх Воронівець у глибині віків знаходилося три поселення. На північ за річкою – Селисько, на південь - Головщина, на південний схід - Скаржинці (Сказинці). «Они розорены были во время одного из вторжений их по так называемому «Черному шляху».

Так от, за річкою Синя вода, нині Снивода, де знаходилося село Сказинці (Скаржинці), до вікопомної Синьоводської битви 1362 року

поселяни займалися виробництвом хліба, та масово сплавляли його вниз за течією до ринків на вимогу татар.

Відомо, що ординці заставили під час свого походу мешканців болохівських громад «орати пшеницю і просо», тобто вирощувати зерно, як повідомляють літописи.

Наш край приналежав до Болохівського князівства, а тому виробляв збіжжя з давнини. Хліб надто цінувався на західних і південних ринках, особливо у Середземномор'ї.

Із Синьої води валки човнів із зерном прямували до Торговиці (Вениці) на Богу, а звідти під пильною охороною вниз за течією ріки до Чорного та Середземного морів.

У Скаржинцях проживав постійно татарський збирач данини – баскак. Зерно відправляли на продаж у вересні-жовтні, поки річка була не скута кригою. Це був свого роду намісник, він оглядав посіви, прикидав скільки і кому потрібно буде віддати зерна.

Із приходом у наш край литовців і їх переможною битвою на Синьоводських побережжях, татарами у воду річки був укинтий великий дубовий стовп-паль із видовбаним у ньому поздовжнім отвором, куди для збереження вкладено гроші, інші коштовності та надійно отвір законопачено.

Місце його збереження місцеве населення передає із покоління в покоління. Це береги пізнішого осідку із назвою «Труші», тобто правий берег річки.

Після приходу у край литовсько-руських правителів, останні розширюють виробництво зерна, запруджують річку, спрямовуючи русло дещо в обхід майбутнього свого річкового порту в урочищі «Зарічок».

Тут масово з усієї округи акумулювалося зерно, вантажилося на спеціальні великі човни і відправлялося до митниці на річці Бог - Торговиці, а далі - на південні ринки.

Місце, де було вкинуто у воду отого «золотого» стовпа з часом заросло, закидалось і зробилося правим берегом, хоча деінде видно ширину зарослої річки. Проте легенда про коштовності до цих пір живе у Воронівцях.ї

Навіть після більшовицького перевороту 1917 року якісь невідомі люди ходили з лопатами по правобережжі Сниводи в урочищі «Труші», відшукуючи оті скарби.

Не відомо, чи поталанило їм відшукати стовпа. Та висловлюю своє припущення, що оті невідомі люди – були давніми нащадками татар, які із покоління в покоління передавали своїм дітям місце з казковими скарбами.

Тут на полях біля «Зарічку», порівняно недавно, місцеві пошуковці віднайшли крім великої кількості давніх монет ще й срібну печатку-перстень із зображенням якоря – атрибута стоянки суден та човна, що проплив, вірогідно, біля мосту колишнього болохівського міста Чернятинці.

Ця знахідка ще раз підкреслює, що ця місцевість була досить важливою за часів татарщини та пізніше у русько-литовську добу.

На мою думку скарб й надалі продовжує лежати у цім чудовім місці, очікуючи своїх зацікавлених дослідників

Джерела:

- *Сицинский Ефимий, редактор. Приходы и церкви Подольской епархии. Каменец-Подольский, 1901.*

- *Дорош Микола. Бозький Острів – Хмелин – Хмільник. Вінниця, 2015.*

- *Дорош Микола. Битва на Синій Воді 1362 року: історична реальність. Вінниця, 2012.*

- *Дорош Микола. Вулиця до маминої хати. Уланівщина. Вінниця, 2016.*

Скарб у Зеленій криниці

Відомий світові Ендрю Карнегі небезпідставно зауважував: «Накопичення багатства – найгірший з усіх ідолів. Ніщо так не принижує, як поклоніння грошам».

Проте ми останнім часом бачимо, грошопоклонство набуло вражаючих розмірів. Це надто видно з декларацій політиків, депутатів Верховної Ради та бізнесменів. Бажання несподівано оволодіти чужим багатством, надто скарбом, бентежить «чорних» і «сірих» пошуковців. Вони без тривоги і перешкод зондують все, що має бодай мізерний інтерес.

Однак давні-давні перекази про заховані скарби минулих часів усе ж вигулькують то в однім, то в іншій місці. Це ж стосується і Воронівець. Тож хочу зауважити, що мої, до болі рідні Воронівці, перетворилися на своєрідну Мекку для шукачів. Усі горби та прирічкові долини буквально скопані, перериті, інколи такими ямами, що не кожен трактор може ту перешкоду подолати.

Та все ж, аби наші нащадки й у подальшому любили, знали і поважали рідну землю, розповім ще кілька розповідей старожилів про скарби. Одна з них торкається перших криниць у селі із назвами Вишнева, Зелена і Тернова. Не буду детально про кожен з них розповідати, адже деталізація їх є у моїх книгах. Зауважу лишень, що цих три криниці мають ще язичницьке походження. Стара, пожила жіночка, бабуса Бойко Федора Тимофіївна,

1885 року народження, яка по сусідству жила, нам хлопчикам наприкінці 50 –х років 20 століття наголошувала: «Оце, діти, ви бігаєте, робите збитки, кидаєте грудки у криницю і не слухаєтесь старших. А ми у вашому віці виконували всі домашні роботи, адже тато з мамою - в полі. За свою слухняність тато розповіли нам гарну оповідь. Ось тут, на березі Сниводи, де Вишнева, Тернова і Зелена криниці за часів, коли в нас хазяювали татари, під час однієї з сутичок, володар осідку, аби врятуватися від натиску руських сил, скинув із себе золоті шолом, лати і меч у криницю і переодягнувшись у одяг вбитого неподалік простого воїна відступив разом з усіма».

Інша оповідь батька Дороша Никифора Сидоровича, 1923 року народження, говорить, що то були не татари, а турки. Дійсно, турки володіли Поділлям із 1668 по 1699 рік. Потім після Карловицького договору відійшли з України. Отож ця версія може бути досить цікавою.

Подібну версію у дитинстві чув і від своєї бабусі Дорош Наталки Сидорівни, 1899 року народження.

Зауважу, що пошуковців за тим скарбом було чимало. Однак, яка саме криниця була зі скарбом оприділити край складно. Вишнева – нині знаходиться уже в поймі (руслі) річки. Тернова – вже повністю закидана і перестала існувати. А Зелена – існує й нині. Із неї не раз вдови виливали воду, аби з неба полив благодатний дощик. Цю криницю виливали люди протягом багатьох віків, але вода прибувала такими потужними джерелами, що вилити її практично неможливо. Напевне вода у криницю поступає із самої Сниводи.

Проте потрібно звернути увагу, що з глибини віків саме тут вода була цілющою і помічною. Адже, як кажуть, була насичена золотими і срібними іонами від дорогих обладунків.

Люди з Воронівець, Хуторів Кривошиїнських та інших сіл, йдучи в Уланів чи у Пиків на базар, у 40 – 70 роках минулого століття, тут відпочивали, пили цілющу водичку, яка надавала сили та наснаги. Тут вода не замерзала навіть у суворі морози.

То чому ж пошуковці тут нічого не віднайшли? Напевне тому, що це народна легенда. А можливо хтось й відшукав у воді ті золоті обладунки?

Є думка, що від підземних течій та тектонічного руху ґрунтів, цінні обладунки своїми підземними невідомими нам шляхами пішли у товщу землі. Більше того, житель Воронівець Іванчук Степан Артемович, 1905 року народження, неодноразово оповідав, що колись, за царизму, воли йдучи із Займіська із сіном захотіли напитися води із Зеленої криниці, але

провалилися і пішли під воду разом із возом. То через кілька місяців підземні води винесли їх аж у Чорному морі.

Напевне через часті пошуки, дубовий зруб Зеленої криниці (вона нині на березі поблизу городів Бойка Івана Васильовича і Осадчука Петра Даниловича) поступово зруйнувався і криниця перетворилася на звичайну яму-копанку.

Вона є надто запущеною і зарослою береговою рослинністю. Пам'ятаю у ній глибину понад два метри, а ще жуків-плавунців та водяних тритонів, які при наближення до води миттєво ховалися у глибинні свої сховища. Приходилося не раз напувати худобу у Зеленій криниці, але добре, що усе обійшлося. Нині й цього ніхто не робить.

І ще. Після розповіді бабусі Федори про золоті обладунки, ми перестали кидати груддя та каміння у святу криницю.

Жаль занехаяної святині. Їй більше років ніж самим Воронівцям.

Джерела:

-Микола Дорош. Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.

- Запис зроблено автором у 1973 році за спогадами Бойко Федори Тимофіївни, 1885 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

- Запис зроблено автором у 1978 році від Дорош Наталії Сидорівни, 1899 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

-Запис зроблено автором у 1984 році від Дороша Никифора Сидоровича, 1923 року народження, жителя села Воронівці Хмельницького району Вінницької області.

Скарб на Завалляній Горі у Воронівцях

Земля завжди була найкращим сейфом для зберігання цінностей, а надто металевих грошей, зброї, прикрас тощо. Час од часу вона відкриває нам свої приховані таємниці, видає цінні експонати пращурів для огляду, оцінки тощо. Із глибини віків шукачі скарбів старалися з усіх сил і вмінь хоча б натрапити «на слід» зберігання скарбу.

А там, в процесі обробки інформації, визначалася й доля пошуків. Часто сама назва місцевості, урочища могла вказати на певне місце.

Так сталося й з назвою узвишся у Воронівцях – Завалляна Гора. Тут у минулі часи знаходився давній черняхівський осідок II – V ст. н.е.

А перед ним також існувало чимале поселення кількох попередніх археологічних культур. Тут завжди нелегальні шукачі скарбів відкопували монети, фібули, наконечники стріл чи дротиків.

Років десять тому, влітку, неподалік, жителі Воронівець, при випасанні худоби, побачили на узвишші свіжовикопану землю. Хтось уночі викопав велику яму, довжиною приблизно 2 метри, шириною до одного метра, глибиною 140 - 150 сантиметрів.

Це відбулося неспроста. Видно потужний металошукач «археолога» віднайшов чималий металевий об'єкт, тож викопати його довелося щасливцям уночі. Що там було? Яка цінна річ – невідомо. Ніхто не знає подробиць знахідки.

Однак є думка, що тут працювали «дослідники» з Уланова, адже їх неодноразово бачили пастухи-односельці. Ось саме таким чином великий давній скарб попав у руки «любителям» давніх артефактів.

Нині вказана яма дещо закидана сміттям та заросла трав'янистою рослинністю. Але саме ця яма вказує усім перехожим про крадіжку національного багатства нашої держави.

Цілком можливо, що у попередні часи десь тут поблизу стояв якийсь вказівний знак, що вказував на даний скарб. Із часом людина, можливо загинула чи попала у полон і місцезнаходження скарбу втрачено. Випадок привів до успіху.

Джерела:

-Микола Дорош. Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.

-Микола Дорош. Скарби прабатьківських криниць. Вінниця, 2015.

Скарб на Липнику у Воронівцях

Під час опоряджувальних робіт при будівництві великого Уланівського моря (ставу), із воронівського урочища Селисько, що на північний схід від нинішнього села, бульдозер згортав сухий мул для вивезення на Липник під посів цукрових буряків.

Змішуючи його з гноєм, працівники колгоспу «Дружба» с. Уланова робили компост – цінне добриво для рослин. У процесі роботи бульдозер вигорнув великий черепний горщик із монетами.

Затим скарб самоскидом був вивезений на урочище із назвою Липник, неподалік Заваляної Гори. Гноєрозкидач розсіяв срібні та мідні кружечки на площі до одного гектара.

Після глибокої оранки весною 1968 року у цьому місці посіяли цукрові буряки. При проривці їх, жінки-трудівниці пеленами збирали монети, а дівчата, набивши ними кишені, шпурляла у Сливову, заради забави.

При поверховому обстеженні виявилось, що під час Визвольної війни українського народу проти польської шляхти 1648 – 1657 років, володар Воронівець, прискорено залишив свій маєток на Селиську, заховавши надійно скарб біля якоїсь йому відомої мітки, поспішно втік до Речі Посполитої.

Зрозуміло, що з собою везти кілька десятків кілограмів срібних монет було небезпечно. Виявилось, що у скарбі були: орти, талери, шемтигрошовики, тригрошовики, півторагрошовики, мідні злотівки та гроші польського короля Сигізмунда III.

Про значну знахідку влада повідомила київських спеціалістів. Приїхавши у село, вони майже всі монети забрали на вивчення до столиці. Тож подальша доля скарбу – невідома.

Навчаючись на історичному факультеті Вінницького педінституту у 70-х роках минулого століття, автор цих стрічок особисто бачив чимало (біля двох десятків) монет із воронівського скарбу у Хмільницькому районному краєзнавчому музеї.

Займаючись нумізматиною, придбав кілька срібних монет із того скарбу у воронівчан і я. Це: орт, півторагрошовик, мідна злотівка та кілька грошів. Вони в більшості Ризької та Вільнюсівської чеканки починаючи від 1632 року.

Нині щороку «чорні» пошуковці посилено вночі зондують це місце метало детекторами. Інколи знаходять 1 – 2 монетки.

Ось такий грошовий скарб викопаний на Селиську у 1968 році, розійшовся по руках у наступні роки.

Джерела:

-Микола Дорош. *Вулиця до маминої хати. Вінниця, 2016.*

-Микола Дорош. *Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.*

-Микола Дорош. *Скарби прабатьківських криниць. Вінниця, 2015.*

Скарб Устима Кармалюка

У даній розповіді йтиметься про події часів діяльності Устима Кармалюка у нашій краї. Відомо, що відважний і безстрашний ватажок неодноразово бував і навіть певний час переховувався у нині Лознянському, як ми говоримо нині лісі. Тут дійсно досить тривалий час переховувався національний герой України від ненависних владців. Його шукали повсюди, навіть на місці частоті дислокації загону – Чорному лісі. А

він, порівняно у невеликому ліску, під Улановом проживав на найвищій лісовій горі у просторих земляних камерах-нішах.

А неподалік, у Воронівцях, проживав Петро Івановський – головний суддя київської Верховної судової палати. Біля нього, навіть подумати страшно, спокійно перебував невловимий повстанський ватажок. Час від часу його загін навідувався до нестерпних для народу володарів, забирав частину багатства, у вигляді грошей та інших цінностей і так же непомітно вночі зникав.

Влада з ніг збивалася, шукаючи месника. Населення приносило йому одяг, продукти, відало про загальну ситуацію та плани панів і діючої влади. Ту на Горі повстанці обговорювали свої подальші дії, перечікували.

Завітав загін Кармалюка й до уланівського вланика маєтку Мазураки. Останній був досить жорстоким, людей зневажав і знущався над ними.

Житель Уланова в минулому Михайло Сметанін, розповідав у своїй повісті про візит ватажка селян до Мазураки.

Під час одного з прийомів поважних гостей до палацу ввірвалися озброєні повстанці. Вони швиденько відібрали гроші та прикраси у гостей, останніх беззбройних відправили по домівках.

А потім, відкривши браму в'їхали возами до маєтку. Автор пише: «Грабіжники стали виносити з палацу все, що потрапляло до рук: посуд і столове срібло, скрині з одягом і мішки з шубами, колекції холодної і мисливської зброї, сувої дорогих тканин і сукні хазяйки. Все, що можна було винести, вантажилося спішно на вози. Минуло небагато часу і вози були повністю завантажені хазяйським добром.

Зі стайні вивели панських коней, впрягли їх у ріні візки і стали тяж завантажувати усім, що мало цінність. Знайшлося місце для скрині з золотом і великого ящика з асигнаціями, знайденими в потайнім місці пана Мазураки. Нарешті все добро було загружено і навантажений обоз рушив не на проїзну дорогу, куди поспіхом від'їхали гості, а у бік Чорного лісу».

Проте їхати до вказаного лісу потрібно було не прямою дорогою, а через Воронинці на Лознянський ліс, а далі на Хутори - Кривошії – Шепіївку – Пиків.

А це дуже небезпечно, адже їхати повстанці могли лише вночі, вдень вимушені були ховатися від стороннього ока. Тому край важливою справою була схованка своєї здобичі, хоча й не всієї. Отож потрібно було знайти потайне місце, а решту розділити між учасниками. Що й було зроблено відразу. Але це забрало чимало часу. Тож, напевне, прийшлося ще пересидіти у Лознянському лісі до наступної ночі, аби рушити у безпечне місце. Ймовірність скарбу Кармалюка у вказаному лісі чимала. Про нього

автору цих стрічок у 1984 році розповіли при садінні дерев у лісі Сухин Трохим та Андрощук Олександр – жителі Лозни.

Останній, як лісничий, познайомився з молодими чоловіками, котрі зондували метало детекторами місце, де було тимчасове помешкання Кармалюка на Горі.

Нині на тім місці, де були підземні кімнати Устима Яковича лише кілька невеликих виямок. «Чорні» археологи, знаючи про цей скарб напевне просвітили усю навколишність. Та логіка підказує, що Кармалюк на місці, де переховувався не ховав би цінності. Цілком можливо, що ота скриня закопана десь при дорозі та ще й при якійсь мітці.

Так чи інакше, але розповіді серед населення про гроші Кармалюка ще довго житиме, не даючи спокою скарбошукачам.

Джерела:

-Микола Дорош. Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.

-Микола Дорош. Михайло Сметанін. Розгойдані дзвони. Вінниця, 2010.

-Микола Дорош. Історичні сторінки Хмельницької землі. Вінниця, 2002.

-Запис зроблено автором у жовтні 1984 року у працівників лісу Сухина Трохима та Андрощука Олександра, жителів села Лозни Хмельницького району Вінницької області.

Золоте руків'я меча із берегів Сниводи

Відомо усім, що на берегах нашої чарівної Синьої води (Сниводи) у далекому 1362 році сталася вікопомна битва русько-литовських військ на чолі з князем Ольгердом проти татарських орд ханів Котлубуга, Качибєя і Дмитра-Солтана. Ця вікторія була такою великою, що татари так й не могли оговтатись від нищівної поразки.

Зрозуміло, що береги і поля Присниводдя давно вже в більшості просвічені металодетекторами та металошукачами «чорних» археологів. Сотні найрізноманітніших залишків зброї віднайшли ці «дослідники». Жаль, що офіційна влада не може ніяк оприділитися у цьому важливому для України, Білорусі і Литви питанні.

Проте знахідки того переможного для нас поєдинку й нині трапляються. Про одну з них розповідає Заслужений журналіст України, голова Вінницького обласного осередку журналістики, наш земляк із Митинець, Василь Паламарчук. Під час наукової конференції в Хмельнику 24 квітня 2012 року науковці почули наступне:

«Одного літнього дня, в рік, коли ми стали купонними мільйонерами, один чоловік із Лозни вранці, коли «солов'ї б'ють піснями в груди», а сонце ще не зайняло із долин, яруг, вибалків отари туману, із відомим кожному рибалці трепетом всівся під рокитою і закинув вудочки в ще сонну Сниводу. Так в житті йому ніколи ще не таланило. З трьох вудок він залишив одну й, ошелешений від удачі, не встигав витягати карасі, линочки, плітки. Така рідкісна гостя Фортуна вирішила раз у житті розщедритися на повну котушку. Сонце лише піднялося до верхівок дерев, а торба була повною, зате пустою - банка від черв'яків. Рибалка, схопивши гілляку, сяк-так обрізав її і побіг до намотої із горбка коси дощового намулу.

Орудював дрючком, наче в лихоманці - добре, що вночі був дощ. Видобув кілька земляних черв'яків і вже хотів бігти до вудочки, коли вирішив ще раз штрикнути. Він одразу нічого не зрозумів - за щось його палиця зачепилася у цьому м'якому ґрунті. Наддав сильніше і вигорнув блискучу річ - спочатку подумав, що то бляшанка - біля такої часто бувають черв'яки. Коли витер лопухом знахідку - відразу окропом думок вдарило у голову - золото, скарб?!

Полохливо оглянувся навсібіч - нікого. Сховав знайдене і давай гарячково копати далі. Він не побачив, як сонце вибігло в зеніт і дивилося на нього, збентеженого, спітнілого, щасливого. Більше нічого в намулі він не знайшов.

Ноги самі донесли додому. Добре, що жінка і діти порозходилися. Замкнув двері, завішав вікна і при електричному світлі почав розглядати знахідку. Він був медиком, дружив із стоматологами і відразу ж безпомилково визначив - щире давнє золото являло собою половинку рукоятки древнього меча - такі він бачив на малюнках.

На цій половинці рукоятки були добре видні букви, явно не латинського, а, тим більше, не слов'янського походження. Згодом йому пояснили, що то був напис древньою тюркською мовою.

Професор Л.В. Баженов, якому чоловік розповів про свою знахідку і навіть намалював її, висловив здогадку, що то був родовий меч татаро-монгольської знаті, який передавався від батька до сина. Що на ньому було написано - навіки залишиться таємницею. А винна в тому наша матеріальна й духовна злиденність. Не втримався чоловік, замучений купонними «статками», продав те неоціненне золото за злиденні срібляники «стоматологам».

А тепер воно, можливо, «сидить» у когось в роті і мовчить. Навряд чи принесло воно багатство - перед нами стояв зовсім не олігарх, а людина, яка

раз в житті потримала в руках жар-птицю удачі, яка обдала її золотим блиском і зникла назавжди.

Ходив чоловік на місце своєї знахідки вже з лопатою, перерив тонни землі, а знайшов лише непотріб. Як снаряд в одну вирву, так і удача в одні руки двічі не падає. Не зрозумів наш фартовий земляк, що той меч, який в чесному бою з рук мурзи, улана чи навіть хана, вибив наш предок, уже не належав нікому, окрім історії.

Половинка золотої рукоятки з написом - послання, залишене нащадкам. Є професіонали, які б прочитали ті букви. Частина меча, яка не зотліла за століття, дала б нам відповідь на запитання, чи саме тут була знаменита битва?

Тому, як і Микола Дорош, з нетерпінням чекаю приїзду у Надсниводдя професійних археологів, звичайно, не «чорних». Не сумніваюсь, що на них чекають не менш цінні знахідки та відкриття.

Думаю, що у цьому мальовничому регіоні Поділля знаходиться відповідь на питання, яке не дає спокою нам, бентежить наукову думку». Дійсно, наша родюча Хмільницька земля завжди була затаємниченою, а тому час од часу являє нам свої несподівані таємниці та скарби.

Джерела:

-Микола Дорош. *Битва на Синій воді 1352 року. Правда та вигадки.* Вінниця, 2009.

-Микола Дорош. *Битва на Синій воді 1362 року: історична реальність.* Вінниця, 2012.

-Василь Паламарчук. *Занепащена таємниця Сниводи. Матеріали наукової конференції «Синьоводська битва 1362 року – визначальна подія в історії України».* Вінниця, 2012.

Із сільських бувальщин

*Краса аж бринить тут навколо
І барвами все зацвіло...
Мені не забути ніколи
Воронівці – рідне село.
Тут Снивода плине казково,
Стежина до річки біжить...
Село моє – міць і основа,
Життя, Богом даного, мить.*
Микола Дорош

Все у світі має свою історію: коротку чи довгу, яскраву, або ж невиразну, ту, що не залишає у душах краян свій слід і ту, що згодом зникає безслідно.

Що ми знаємо досконало про історичні події села, його людей в минулому? Дуже мало. А жаль! Історичне минуле попередніх поколінь багате, й цікаве. Навіть невеликі спогади про рідну батьківську землю по-особливому захоплюють, дають змогу пізнати пережите, збагатитися життєвим досвідом, зрости духовно.

Серед великої кількості легенд, оповідей, таємниць минулого важливе місце відводиться бувальщинам. Вони трапилися з односельцями.. Люди знали їх, переповідали один одному, сміялися і гордилися своїми фольклорними набутками.

Тому у цьому невеличкому розділі автором подано частинку народного доробку воронівчан. Із зрозумілих причин не персонізовано певні розповіді, аби у людей не викликати негативних асоціацій.

Історія кохання, зради і покарання

14 липня 1789 року, в Хмільнику, у старозаконного (єврея) Вола Янкеловича єврейська дівчина подавала до столу склянки з медовим напоєм. За столом сиділо двоє чоловіків, Микита Пивовар і Гжегож Гайдащук. Микита на хвилину вийшов з за столу, а його товариш в цей момент насипав тому у склянку товченого Аурипігменту.

У сусідньому Іванополі фарбували церкву в жовтий колір і для цього товкли *Аурипігмент*, жовтий мінерал, який містить миш'як. Малярі знали, що він отруйний. Це знав і Гжегож Гайдащук, колишній дякон цієї церкви.

Цю не вигадану історію шаленого кохання, зради і невідворотного покарання, яка сталася в нашому місті 230 років тому, ви дізнаєтеся завдяки В'ячеславу Лукіянчуку, який передав мені деякі архівні справи Хмільницького міського суду. Ця історія мене захопила і я хочу нею з вами поділитися.

Гжегож народився в 1754 році в **Воронівцях**. Хлопець вивчився російської і польської мови і в 24 роки, маючи писарський досвід, став дяконом при церкві в Воронівцях. Він рік служив дяконом в Клітищах (Курилівці), 2 роки в Лозні, в Чернятинцях 2 роки, 1 рік в Глинську, в Іванополі 3 роки, знову в Воронівцях, аж поки не переїхав до Уланова, де з ним сталася дуже неприємна історія. Гжегож згвалтував жінку і це коштувало йому церковної служби. Чоловік в пошуках роботи переїхав до

Хмільника, де його взяв до себе особистим писарем пан Сініцький, корчемний і млиновий орендар.

У місті 35-річний Гжегож познайомився з Микитою Пивоваром і його жінкою Хеленою. Вони переконали Гжегожа допомагати їм вести облік напоїв, виданих у борг, з чого випливає, що Микита Пивовар мав або корчму, або домашню броварню. Чоловіки потоваришували і почали постійно разом розважатися. Але у Бога були свої плани і за якийсь час Гжегож захотів, щоб Микиту забрав чорт - так він і сказав Хелені, яку покохав страшною любов'ю.

На суді Гжегож казав так - далі буде справжня цитата:

“Прийшов і сказав, що кохаю більше за життя, а якщо це почуття не взаємне - то я готовий померти за її любов. Жінка Пивовара відповіла: якби ти мене кохав насправді, то давно постарався би, щоб помер мій чоловік. А коли сказав що це гріх, забирати життя, яке не давав, то вона відповіла що й після такого люди живуть і кохають.

Тою розмовою ще більш розпалений від любові, замислив отруїти її чоловіка, Микиту, Аурипігментом, вживаним до фарб - але якщо її якась людина в напої вип'є, то одразу помре.”

Гжегож розповідає далі: *“Аурипігмент взяв у малярів коли був дияконом в Іванополі, а в той час малярі малювали церкву, і кажу до неї - дай мені ступку, вона дістала ступку і дала мені, я її взяв і всипав ту отруту, змолоту на білу муку і носив її при собі, а за кілька днів пішов з Микитою, її чоловіком, до Старозаконного Вола Янкеловича, жителя Хмільника, сказав принести дві кружки меду, випили ми їх і я сказав ще квартиру меду принести, насипав в склянку отруту, залив її медом і дав Микиті Пивоварову”.*

Микита спробував мед, але виплюнув і почав гукати жінку, яка принесла напій і питав її чому в його келиху дріжджі. На шум прибіг Вол Янкелович, який вихопив напій, подивився на нього і вихлюпнув на землю, після чого сказав, що в келиху отрута і попередив Микиту більше з Гжегожем не водитися і цю саму склянку з залишками приніс до суду.

Хелена Пивоварова на суді розповіла, що хрещення прийняла 8 років тому, близьких стосунків з Гжегожем не мала, для чого просить у неї ступку не знала. І хоч Гжегож і казав їй “Я за твоє кохання помру”, у відповідь просила не лаяти свого чоловіка, так як з ним добре жила вже 7 років.

Гжегож свою вину повністю визнав.

У присутності юрищика Замкового Хмільницького шановні Максим С, Михайло Матяшовий, Петро Шмаль, і Данило Красильник вимагали суворішого покарання, але міський суд постановив:

Гжегож Гайдашук заплатить на Костел і Церкву Покровську 70 гривень польських, 4 тижні безперервно перебуватиме в тюрмі Замку Хмільника, щоп'ятниці по 50 раз буде шмаганий лозиною на кожному з чотирьох кутів міста Хмільника, а на четвертий тиждень посильним місцевим вигнаний з міста і щоб ніколи не повертався - якщо в Інстигатора не буде жодних зауважень.

Перекладаючи і упорядковуючи цей фрагмент історії Хмільника отримала неймовірно задоволення. Текст, звісно, набагато повніший, насичений тогочасними юридичними зворотами, уточненнями, прізвищами, підписами. Я залишила тільки історію.

Цю реальну бувальщину взято із фейсбуку групи «Хмільник – 1362». Архівний матеріал для ознайомлення подала чудова хмільницька дослідниця Каміла Кос. Копію тексту здійснено 22 вересня 2023 року.

Бабусю, сідайте підвеземо

Це трапилося в часи, коли п'ять слаборозвинених сільськогосподарських артілей, в тому числі й Воронівці, об'єдналися у великий колгосп «Дружба». Керівник господарством Мечислав Білоус, щоденно об'їжджав лани, милувався гарним урожаєм зернових, цукрових буряків, кукурудзи.

Саме остання й була посіяна обабіч дороги, що тягнулася на сусідню Лозну. Восени кукурудзяні качани так і вабили охочих поживитися за рахунок колгоспу. Люди ламали її навіть удень, коли все видно.

Якось одного разу підкотила тихенько «Волга» до цього поля. Ще начальник з управляючим не зійшли з машини, аж тут прямо на них виходить старенька жіночка з тлумаком качанів.

Нині ми знаємо – це баба Килина. Тоді голова колгоспу, здивований побаченням, відкрив дверці й промовив: -Бабусю, сідайте підвеземо. Ми їдемо в село.

Жінка зразу обімліла. Це ж сам Білоус! Що ж буде, - злякано подумала. Невже тюрма? Втікати не було куди, дорогу швидко перегородив управляючий і ще якийсь начальник.

Інстинкт збереження, самозахисту миттєво появився у мудрої жінки: -От спасибі, Вам, добрі люди. Я вже стара, тож й справді коли їдете попутно, то підвезіть.

Вклала свій мішечок у відкритий багажник «Волги» й тихо промовила:

- Коли ваша така ласка, то у мене в кукурудзі є ще один мішечок, я його теж візьму. Голова кивнув схвалююче: -Добре, приносьте, ми хвилинку-другу зачекаємо.

Жінка мигцем шусьнцула у кукурудзу і тільки її й бачили.Поважне начальство трішки почекало стареньку, а затим, схвативши облизня, поїхало до контори на розбори побаченого. Хто ж та жінка? Як її звати? Де вона проживає?

Новоспечений управляючий у Воронівцях не знав, уповноважений із району - також.

Наступного дня місцеве начальство з головою сільської ради пів дня ходили по Видумці, випитували, але ніхто так й не признався.

Білоус навіть пообіцяв не карати жінку, якщо сама явиться до нього. Та цього не сталося. Він усюди з іронією говорив, навіть хизувався, що проста сільська жінка з Воронівець, на пустому місці, досить легко обкрутила навкруг пальця самого Білоуса.

Про цю подію люди села взнали пізніше, коли Мечислав Білоус виїхав з району на роботу у Вінницю. Баба Килина сама розповіла життєвий випадок.

Бувальщину записано 12 червня 1984 року зі слів Макарчука Іллі Пилиповича, 1924 року народження, жителя села Воронівці.

В'язка соломи

Під час жахливої німецько-радянської війни, вороги масово розстрілювали в Уланові єврейське населення. Погроми були такими великими, що налякані євреї куди бачили тікали, ховалися в світ за очі.

Зразу ж повійні, радянська влада до кожного ожереда з соломою призначила сторожа. Він робив свою роботу вночі. Зрозуміло, люди ходили до ожереда, випрошували за могорич в'язку-другу соломи . ніяких примусів чи керованих у ті повоєнні часи ще не знали. А соломою жінки готували їжу в печі, пропалювали в лежанках.

Це був березень 1944 року. Радянські війська визволивши усю Вінниччину, пішли далі на захід. Сторожі недремно несли нічну службу. Ожереді були складені далеко від села, аж у Галавщині та Новій Землі. Жінки почергово брали по плящі оковитої йшли по соломі. Та ось одного разу жінка не принесла обіцяний могорич.

Вона була вдовою, змученою і змарнілою. Потрібно діток нагодувати, обігріти, а за що зробити оту горілку, геть не знала. Чоловік загинув десь на фронті, в а їй випала доля самому піднімати малят, ставити на крило.

Охоронець колгоспного добра вирішив вдіяти по-іншому. Коли жінки відійшли вбік, він сам спакував в'язки, завдав на плечі і спровадив додому.

Тяжко було вдові нести свій вантаж, не допомагав і підпашок, мотузка врзалася в тіло так, що терпіти не сила.

Перепочити також не можна, хто тоді завдасть, адже навкруги ніч. Немовби й небагато накладено, але сил не стачає нести кляту солому. Ледь припленталася з болем додому.

Розв'язала мотузку, перекинула посеред хати і... обімліла. Із в'язки викотилося мертве змерзле тіло якогось чоловіка. Оговтавшись, придивилася, то був єврей з Уланова.

Ймовірно він узимку, перед черговою фашистською облавою на євреїв, пробрався в Галавщину, заховався в ожеред та й заляк у ньому.

Що робити спантеличеній жінці? Куди і на кого пожалітися? Де захоронити покійника? Признатися, що ходила вночі до ожереда немогла, тюрма за крадіжку буде та й сторожа тягатимуть.

Дві доби бідкалась сердешна жінка. Нарешті вночі тайком перенесла мертвяка на цвинтар і сяк-так прикрила землею під кущами колишнього гробика.

Зі сторожем різко посварилася. Він пробачався й казав, що просто хотів пожартувати з молодницею, то й вигада такий спосіб.

Узагалі подібне сторожі Воронівець частенько практикували. Люди несли в соломі каміння, букші від коліс, залізничця та інші важкі речі.

Бувальщину записано 16 липня 1985 року зі слів Шлапак Христини Яківни, 1926 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.

Дивне сватання

Ця розповідь торкається своїм крилом страшних голодоиорних років. Під час нелюдського голодного жахіття у Воронівцях під пишні цвинтарні барвінки попало більше 850 мешканців.

Найперше і найважливіше завдання щоденно свердлило голову живим людям, де добути будь-який наїдок. Не всім це вдавалося, тому й вимирали цілими сім'ями, навіть вулицями.

Пік голоду припав на кінець зими і весну 1933 року. Нів кого абсолютно ніяких харчів не було. Сільські активісти лютували, виконуючи додаткові партійні плани хлібоздачі.

На дітей ніхто абсолютно ніякої уваги не звертав. Ті, котрі були приписані до сільського патронату, що знаходився у хаті розкуркуленого і

висланого на Далекий Схід Григуса Павла, отримували черпачок баланди чи кандьору з гнилих смердючих огірків чи прогнилої ріпи. Всі інші – нічого не мали.

Один хлопчик (ім'я і прізвище не називаю із зрозумілих мотивів) якось запримітив, що дружина сільського посіпаки біля хати весною, крадучись, посадила кілька десятків кущів картоплі. От і вирішив уночі хлопчик поживитися, випорпати кілька рятівних картоплин. Ледве підвівся, опухлі ноги боляче було переставляти. Ледь добрався до того городу, віднайшов рятівну грядку. Та коли намагався випорпати картоплину – вийшла хазяйка, помітила підозріле хлопча.

Почала кричати, кинувшись до дитини. Намагаючись утекти, хлопчик ненароком упав у смітєву яму. У ній раніше водились кролі, а під час голоду помями і сміттям повнилася ця яма.

Озброївшись старим заступилном, хазяйка нещадно била хлопча. Невдовзі він й ворухитися перестав, не дихав і не подавав ознак життя. Тоді жорстока хазяйка залишила жертву на смітнику, а сама подалася до хати. Жалю чи співчуття в ті часи не було.

Все притуплювалося нестерпним голодом. Думала, на другий день кинути його на віз Кузьмука Сидора, який щоденно звозив трупи до величезної цвинтарної ями.

Вночі був невеличкий заморозок. Хлопчик змерз і під ранок прийшов до тями, заворушився, якось видряпався зі смітника і ледве приповз додому. Кілька днів його ніхто не бачив. Приїжджала підвода за покійниками, але його серед них не було. Він якось вижив, сам, без батьків, ті вже давно вимерли.

Ходив на кінський цвинтар, часто влітку й ночував там неподалік, аби якусь кістку перехопити у голодуючих.

Хазяйка, яка нещадно побила хлопчину, завжди скося поглядала на нього. Після голоду та сталінських репресій молодий стрункий юнак приходить зі старостами до цієї жінки свататись. Та мала гарну доньку на виданні, зустрічалася з парубком, надумали побратись.

Як угледіла жінка хлопця і старостів, зомліла од страху, ошелешено вбігла у хату, її здивуванню не було меж. Побачене зразу відібрало мову, затим заперечувала, не хотіла єдину доньку віддавати...

А врешті, коли свати поставили на стіл пляшку горілки і скуштувавши гіркою напою, жінка слізно заплакала. Просила у хлопця прощення, голосила на всю хату, жалісно промовляла:

-Як же ми будемо жити, сину? Я ж тебе на смерть забила. Ти навіть не дихав. Я виволокла твоє тіло на смітник, думала, коли не забере Сидір, то

прикрию гноєм. А ти на мене кажеж, «мамо». То хіба ж я мама? Я звір, що тебе за якусь бараболину хотів убити. Пробач мені синочку, якщо зможеш...

Від почутого усі в хаті плакали і ридали. Такого сватання й старі чоловіки не могли й пригадати. Юнак обняв матір, поцілував і пробачив її провину.

Молода роботяща сім'я довго жила у Воронівцях. З початком німецько-радянської війни їх обох розлучили вивезли на роботи до Німеччини. По завершенню війни, зійшовшись, працювали у колгоспі імені Калініна села Воронівець.

Нині герої розповіді уже покійні. У їх хатині мешкає старша донька, молодша проживає у Вінниці.

Бувальщину записано 17 липня 1985 року зі слів Шлапак Христини Яківни, 1926 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.

Води не буду зливати

Чоловіки у Воронівцях завжди любили з когось покепкувати, пожартувати. Особливо щільною стіною ставали, коли ними керував малодосвідчений некомпетентний начальник. Тоді все село сміялося з його вчинків.

Це були часи, коли у колгоспну артіль, на зміну тракторам із повітряним охолодженням почали поступати більш потужніші із водяним охолодженням. Бригадиром тракторної бригади призначили одного з селян. Той майже нічого в техніці не розбирався, але мав жагу до керівництва.

Одного разу пізньої осені, коли треба по-швидше виорати колгоспні поля, бригадир полаявся з кількома трактористами. Останні, хоча мали справні трактори, але не виконали норм оранки. Дійшло до серйозних криків та словесних перепалок. Один із трактористів спересердя плюнув і сказав: «Не хочу твоїх трудоднів, бери ори сам на тому тракторі. Я йду додому і навіть води з нього не злию, хай замерзає». Другий тракторист, не довго думаючи, кинув молотка й ключі, які тримав у руках на землю й також заявив, що хай і його трактор замерзає, він теж води не спустить.

Ще більше заварилася колотнеча. Чоловіки, що стояли осторонь, пробували розвести сторони, відвести трактористів, але ті, взявши свої торбинки із хлібом од зайця квапно покрокували додому.

Постоявши кілька хвилин, бригадир також покрокував додому. Та вночі спати не міг, перекидався з боку на бік, все думав про трактори.

Розмерзнуть радіатори, тоді йому буде тюрма, адже знав, що вода не спущена. Мороз все дужчав і дужчав.

Десь опівночі керівник одягнувся в теплий кожух і швидко почимчикував до тракторного стану. Місяць досить освітлював техніку. Лазив-лазив більше години біля тих тракторів, але ніде крана для спуску так й не знайшов. Врешті вирішив йти до трактористів, просити вибачення за свій окрик, нехай спустять кляту воду.

Забіг до одного, розбудив його разом з гавкотом собаки. Той спросоння ледве вловив суть справи, розреготався, а через кілька хвилин сказав: «Не журися, наші трактори старого випуску, працюють без води із повітряним охолодженням».

Ми думали, що ти щось розумієшся в техніці, але бачимо, що ні. Тому й пожартували». Вдаривши дверима господар забіг у хату.

Бригадир заматюкався так, що аж сусідні собаки загавкали, зрозумів, що джобре покепкували з нього чоловіки та й пішов досипати.

На наступний день попросив трактористів, аби не розповідали нікому про пригоду, бо ще й начальство колгоспу визнає. Але хлопці є хлопці. Через кілька годин все село сміялося з професійної гідності бригадира тракторної бригади. Незабаром цього керівника правління колгоспу було звільнено з роботи.

Бувальщину автором записано у жовтні 2008 року від Лебідя Василя Семеновича, нового бригадира тракторної бригади Воронівця, який сам це все бачив.

Розумних послали до розумних, а мене до Вас

Ця розповідь ще свіжа своїм буттям і дійсністю. У наше село перебрався з Муровано-Куриловецьких Воронівець (ач як співпало) молодий красивий хлопець. Він у Сулківці познайомився воронівською дівчиною, яка працювала фельдшером. Юнак тут шоферував, перевозячи цукрові буряки на завод у Жданівку. У минулі часи південні райони завжди допомагали живою силою і технікою, приходили на виручку північним землям.

Молодята побралися і жили у Воронівцях біля самої річки.

Знаменита «Дружба» завжди тримала першість у сільськогосподарському виробництві. Її керівник знав, здається, кожен крок своїх працівників, перевіряв підлеглих щоденно. Якось він дав наказ завідувачому гаражем прслати раненько водія з автомобілем для виконання певного доручення. Вибір впав на приймака з Муровано-Куриловеччини. На

другий день, тільки півні розклювали ранок, а хлопець уже тут як тут, стукає у двері кабінету, заходить до керівника.

Той зміряв його з ніг до голови, якусь хвилюк щось поміркував та й мовив: «Да!!! Не могли хіба прислати когось розумнішого до мене?»

А хлопець зразу ж, без будь-якого обдумування, випалив: «Бачите, шановний, розумних послали до розумного, а мене до Вас, такщоб вибачайте».

Ні слова не промовив керівник у відповідь, зігнув голову і невдовзі сказав зачекати за дверима. Видно сам зрозумів, що жартувати з таким не можна. Образи хлопець не потерпить.

Пізніше верхівець навіть подружився з ним, однак подібних жартів ніколи не допускав.

Про веселого і приязного чоловіка з півдня Вінниччини й нині витає гарна слава в селі. Був розумним і радісним, завжди приходив на допомогу хто її потребував. Він – душа будь-якої компанії. А ще – напрочуд гарно співав. Його голос брав за живе кожного. Ніби й досі чується його пісня в клубі» «Ой, гилля, гилля, гусоньки на став».

Жаль, що добрий душею і серцем чоловік передчасно перейшов у інші світи. Однак, на кінець, ще його одна смішинка.

Зрозуміло, що у серпні місяці мухи досить набридливі, і надокучливі. Якось привіз вугілля водій до старенької жіночки. А та, недовго думаючи, кличе за стіл. А мухи сідають на холодець, кашу, падають у борщ. Гонив чоловік їх, аж набридло. Та враз хазяйці запропонував: «Тьотю, щоби ці кляті мухи нам не мішали, насипте їм борщу окремо в мисочку і поставте на отой стіл». Жінка зразу ж кинулася виконувати прохання, та враз осіклася і всі весело засміялися.

Фальшивий сигнал

У Воронівцях у минулі часи була так звана Зарванська вулиця. До голоду 1932 – 1933 років вона була найбільш заселеною. Тут завжди точилися сварки та бійки, чого тільки тут не було. Пізніше вулиці присвоїли ім'я Чапаєва, а у 90-і роки минулого століття – Братів Козятинів.

Так от, мудрий старенький чоловік Шакула Макар повідав якось автору цих стрічок бувальщину. Її оповідають по-різному в навколишніх селах та суть її в наступному.

Ще до великої голодовки, з утворенням перших колгоспів міліція дуже прискіпливо ставилася до самогонників. Їх судили і відправляли до в'язниць. Ось одна язиката сварлива вже пристаркувата жінка (називає прізвище та ім'я) на роботу не ходила через якусь там інвалідність, але хто

щось принесе з артілі: трісок, соломи, гички, мішок полови, пеньків з лісу та ін. , то наступного дня міліція і начальство вже знає. Приходили на обійстя і робили трус, складали акта. Особливо лютували, коли знаходили колоски, качани кукурудзи, цукрові буряки.

Ось одному чоловікові (названо прізвище та ім'я) вона так своїм при скарженням допекла, що той довго думав, як помститися язикатій сусіді. Нарешті допетрив от що. Це був ранок. Побачив жінку у садку. Та щось там робила біля малини. Взяв лопату і під старою вишнею недалеко від погрібника почав копати яму. Жінка зразу ж замітила, стояла у малиннику майже непомітно. Тоді чоловік виніс крадькома діжечку (барильце) опустил його в яму і швиденько прикидав землею. Сусідка й далі пантрувала дійство.

Згорнувши граблями трішки опалого листя, чоловік прикидав свіжу землю.

Не пройшло й двох діб, як ранесенько, ні світ, ні зоря, ввалили до двору: дільничий міліціонер (він родом із Сальниці на прізвище Мартинюк), бригадир польової бригади (називає прізвище й ім'я), один активіст із Трушів (називає прізвище й ім'я) та голова сільської ради (називає прізвище й ім'я).

Ні добрий день, ні доброго здоров'я, а зразу ж у напад:

- Гониш горілку, ледацюго?
- Та ні, я таким ділом не займаюся, Боже борони! - відповів господар.
- Будеш згадувати Бога, як сидітимеш там, де Макар телят не пас. І посадемо коли не признаєшся, - буркнув голова сільради.
- Господь з вами, - каже чоловік. Я ж закони совєцькі не порушую.
- Дай но сюди лопату, я тобі покажу, куркуляко недобита, де ти горілку закопав позавчора, - випалив міліціант Мартинюк.

Схопивши лопату, яка стояла біля тину, голова сільради безпомилково прийшов до старої вишні і давши знаярдя активістові наказав копати.

- Бач, який спритний, закопати закопав, а земельку погано замаскував, вона все одно вказує на місце злочину. Зараз ти, гадюкою закрутишся, коли зробимо свою справу, - звернувся до господаря голова.

Той у відповідь лише низив плечима, і похнюпився, нічого не відповів.

За яких п'ять-сім хвилин здоровий підлабузник намацав лопатою діжечку. Ще якусь хвилю і дерев'яну посудину обтягнуту обручниками поставлено перед дядьком.

- Бачиш, контра, я ж тобі казав, що знайду горілку, а ти все віднікувався. Доказ ось, наяву, - раду загорланів Мартинюк. Прошу всіх

засвідчити, що у (називає прізвище) сьогодні я знайшов закопану горілку, деє коло півтора відра, - продовжував міліціант.

Голова сільради також розсердився, адже на його володіннях таке неподобство. Узнають в Уланові, районі, то ж за це не поздоровиться.

Коли дістали оковиту, то обов'язково треба трохи скуштувати напою. Владці взагалі привикли на халяву попивати.

- Ану дай но квартиру, попробуємо з чого горілка, промовив голова. – може з колгоспних буряків, то ще й друга стаття появиться.

Господар бігме приніс квірту, той перекинув барилко, вийняв чолика, налив повнісіньку квартиру і жадібно почав ковтати. Коли з половину кварти випив, відірвався та й каже:

- Це якась вона слабенька, як вітка, а може й вода.

Перехватив посудину дільничий Мартинюк і також після кількох ковтків зрозумів, що то справжня вода. Затим спробували напою бригадир і колгоспний активіст. Останній, ковтаючи воду, булькнув:

- Це вона зводняла в темноті. Але це горілка.

Смикнувши за барки господаря, міліціонер порчав ще більше кричати, вимагати пояснень, що за вода в барилі? Як горілка могла так зводняти?

У відповідь хазяїн знітився та й повідав ось що.

- Бачите, люди добрі, у мене ж моя бабуса, покійниця, довго слабували а оце тиждень назад як померли. То як ведеться з правіку покійницю обмивають перед захороненням. Це зробили й ми. А воду, самі знаєте, не можна куди попало виливати, бо ще ненароком якась людина стане у митель, то горе їй буде. Тож я воду з небіжниці вилив у діжечку та й зо два дні назад закопав під вишнею. Хай вишенька висмокче її, бо уже почала всихати.

Почувши це, перелякана гоп-компанія, зразу ж почала з усіх сил тужитися аби оте питво витравити зі шлунку. Тикали пальці в рот, плювалися відхаркуючись, матюкалися на чім світ, але нічого вдіяти не змогли. Крик стояв на всю вулицю. То там, то там люди почали зглядатися, цікавилися, що за гамір. А потім, трішки опам'ятавшись, мигцем перелізли через паркан і з криками напали на спантеличену сусіду. Ох і дісталось їй за свій доносливий язичок! Пообіцяли у холодну засадити, бо сигнал фальшивий. Старожили Зарванської вулиці і дотепер згадують цю придибенцію. З тих часів і до смерті сусідка перестала скаржитися на сільчан.

І ще таке. Після тієї «водички», аби провести дезинфекцію шлунків, активісти поспішно поїхали у сільську крамницю, щоби сивим денатуратом (рідина для розпалювання керогазів та примусів) убити мертву воду.

Казенної горілки тоді не завозили. Нікому її було купувати, грошей ніхто на мав. Це, напевне, дуже допомогло.

Бувальщину автором записано у вересні 2006 року від Шакули Макара Олексійовича 1925 року народження та Лебідя Аріона Івановича, 1918 року народження, жителів колишньої Зарванської вулиці Воронівець.

Парубоцькі витівки

Молоді парубоцькі роки завжди із непередбачуваними вчинками. Хлопці часто роблять те, що довго тримається на вустах сельчан та навіть виходить на сусідні межі. Ось декілька прикладів.

Це було у 60-і роки минулого століття. Йдучи пізно вечором із колбуду, група парубків із Мар'янівки перекотила величезний камінь од воріт під двері Степана Іванчука (Хом'яка). Камінь той розмірами вражав – гранітна брила біля метра довжиною та стільки ж майже у ширину і висоту. Навіть уявити важко, як парубки перекотили його та ще й неподалік собаки.

На ранок вийти надвір бабці Насті та й самому господарю було неможливо, двері то зовні відчинялися. Віконця були малесенькі, через шибку, щоб вибити, теж ніхто не пролізе.

Лише перед обідом достукалися у вікно до перехожого, котрий і підняв людей на допомогу. Прийшли чоловіки, біля години силкувалися, пробуючи різні методи, заки на крок-другий одсунули каменюку.

Уже пізніше, аби позбутися каменя, щоби не повторилося подібне, хазяїн закопав його у землю перед дверима, виривши перед цим величезну яму. Інший випадок трапився неподалік, у баби Ганки (Ющихи).

Садок у неї був найкращий у селі. Школярі завжди йдучи у школу збирали смачні яблука та груші. І не лише хлопці, але й дівчата налітали за поживою в садок, мов сарана.

Господарі дітей не дуже гонили, хай їдять на здоров'я. Але опівночі мар'янівські парубки з дівчатами, йдучи з клубу, цілою оравою завертали у садок. Хлопці легко вискакували на дерева і обтрясали всі плоди. Не могли господині боротися з ними, тож коло найкращої груші «Паненки» припнули собаку. Той дійсно вірно ніс службу у денні часи. Гавкав і ніхто навіть до садка не підходив. Але у нічну пору, бачачи зо два десятки дорослих людей, починав скавули ти і взагалі не гавкати.

Отож, аби цей охоронець не мішав, один зі сміливців (не називаю прізвища) припнув пса посеред річки, де глибина була майже пів-метра. Собака стояв у воді з піднятою головою і дивився у місячну ніч, як дорослі лобуряки порядкують у чужому садку.

Звичайно, вранці, йдучи повз Сниводу на роботу, хтось повідомив хазяям, псе перевели знову на службу у садок.

А скільки дивували людей хлопчаки-жартівники під час Андрієвих свят? Не дивилися, де дівка гарна, щоб огорожу знести чи щось інше втнути, знімали фіртки і заносили їх не те, що за десяток чи сотню метрів, а навіть на кілька кілометрів. Інколи у Сниводу викидали. Неодноразово знаходили їх у річці.

Знімали там, де можна було відчепити. Люди врешті додумалися і чіпляли фіртки на перевернутий ковальський завіс.

Кепкували хлопці між собою також по-різному. Інколи їх жарти приводили до плачевних наслідків. Ось, наприклад, після війни одному з парубків (не буду називати прізвища) лобуряки дали цигарку, яка вибухнувши вирвала передні зуби. У неї хтось уставив капсулу од патрона. Тож все життя чоловік ходив зі вставленими передніми зубами. Але, зауважу, до самої смерті не кури́в. Випадок відбив дурну звичку.

А цей випадок стався порівняно недавно. Біля млина і ставу відкрився кіоск-магазинчик, де продавалися продукти першої необхідності: хліб, сіль, олія, крупа, цукерки та ін. Хлопчаки купували тут цигарки, вино та й горілка вечорам також продавалась. Невдовзі місцеве господарство відкрило тут нічне кафе, де молодь веселилась, танцювала. Інколи музика лунала на все село до пізньої ночі. Люди прозвали це кафе «Корчма».

Ось один з учасників нашої розповіді (не називатиму прізвищ та імена герів) жартома випалив іншому: «Ставлю пляшку горілки, якщо вип'єш з горла літру олії».

Недовго думаючи, той погодився. Побилися об заклад. Парубок приклався до олії і за два-три рази всю видудлив. Жартівник, який запропонував випити, зразу ж осікся, не хотів ставити виграну пляшку, та хлопці і переможець вимагали віддати програне. Не довго думаючи той узяв обіцяний мого́рич, записавшись у борг. Зрозуміло, розпили спиртне всі разом. Напевне горілка зміцнила шлунок і проблем не було. Отож парубок мав добре здоров'я, коли легковажно погодився на такий крок.

Велика риба

Ця бувальщина має прив'язку до автора цих стрічок. Трапилася вона ще у дитинстві. Тоді роки, на лівому березі чарівної Сниводи, пролітали в безмежному пізнанні світу. Її красу і мальовничість описати надто складно. Чого ми тільки не витворяли у ті дитячі неприборкані роки? Та найчастіше – рибалили. Це була середина п'ятдесятих років минулого століття. Наші

знаряддя лову були ще допотопними. Вудилища із крушини, рідко в кого – з ліщини. Замість жилки використовували конопляну нитку – суч, поплавець із воронячого пір'я, гачок із маленького цвяха. Цей цвях одночасно був і грузилом.

Вириваючи із корінням татарське зілля (аїр), ми віднаходили там водяники (болотяні черв'яки). Це були довгі чотирьохгранні черв'яки коричневого кольору. Саме на них усі жителі села й рибалили. Вибираєш галявину серед жовтого та білого латаття, кропивки і закидаєш туди, встановивши перед цим відповідну глибину. Яку ж рибу ми ловили? Передусім, верховодки, окунці пліточки та коблики (пічкурі). Зрозуміло й те, що чим довша в кого вудка – тим авторитетніший був рибалка. Та зауважу, що навіть при такій оснастці, ми – рибалки, все ж приносили додому здобич. Але риба, особливо гарного розміру, дуже часто зривалася з гачка. Не дивно, останні були надто примітивні, недосконалі.

У Воронівцях така риболовля тривала до початку 60-х років. Потім почалася ера казенної жилки і справжніх гачків.

Чоловік моєї хрищенної мами, дядько Степан, працював заготовачем при Уланівському сільпо. Їздив по селах і збирав пір'я, ганчірки, черепахи (стулки від молюсків). Саме з останніх при великій температурі виготовляли гудзики для сорочок та білизни. стулок у дома було чимало. Люди влітку бродили по пояс у річці, виловлюючи на дні черепахи. М'якоть віддавали качкам, а стулки викидали. А коли на них pojavився попит, то почався справжній ажіотаж нав СНиводі. Кожен сиарався побільше натягнути черепах і здавши заготовачу, виміняти щось потрібне: соду, сірники, голки, перець, одеколон, пудру, глиняні півники-пищики, гачки та ін. отож, наготовивши повний мішок стулок, тато щось виміняли. Серед того «щось» був і справжній рибацький гачок.

Тож уже на другий день мені змонтовано нову вудку. Правда, замість жилки була волосінь із кінського хвоста, але гачок був справжній і ще грузило олов'яне. Я всім показував свою обнову, та ховав її у коноплях, аби ніхто з друзів не відкусив гачка.

А як активно на нього ловилася риба! Всі бачили мої переваги у кількості спійманої риби.

Ця обновка застала хлопчаків повзати цілими днями по дні Сниводи, аби натягнути відро-друге черепах. Усі хотіли мати справжні гачки на своїх вудочках.

Одного разу зі мною сталася досить прикра пригода. Тоді мені було років 7 – 8. Ловили з друзями кобликів на Ковбані – великому завороті річки. Гарна і добра то була риба, жаль, що радянська індустріалізація

погубила її безжальним ставленням до природи-матінки. Ця рибка водилась на піщаних заводях. Пірнеш у воду, розплющиш очі і бачиш, як коблики плавають, шукаючи поживу. Уже років 30 – 40 рибка не зустрічається у Сниводі. Натомість появилися нові риби, кляті йоржики та ще якісь прибульці. Де вони взялися, хто нею засмітив водойми?

Зібралось більше десятків хлопчиків й дівчаток. Ми побилися об заклад, хто більше впіймає риби. Хто програє – віддасть свій гачок переможцю. Я не знав, що у мого товариша теж на вудочці казенний гачок. Сталося так, що він помітно почав перемагати. У нього в бідончику плавало до десятка кобликів, верховодок та окунців. У мене ж лише дві пліточки.

Я спересердя хотів закинути вудку аж на середину річки, вимахнув нею з усієї сили і ... впіймав гачком за вухо сусідку Галю Іванчук. Вона почала верещати, ніби її ріжуть. Усі збіглися. Старші хлопці, побачивши пригоду, однозначно присудили перемогу мені. Адже на гачок спіймано найбільшу «рибу». Сміялися, жартували, та мені було не до сміху. Витягнути гачка не вдавалося, він своїм гострим зазубнем вп'явся у вухо і добре тримав. Хотячли плоскогубцями перекусити, але гачок вухо проколов до середини і там застряг.

За якусь хвилю-другу прибігла на берег Галинина баба Настя. Сварилася на мене, ніби я навмисне їй гачка у вухо застромив. Розігнала вона по домівках усю нашу компанію та й повела Гальку до діда Семена, нашого фельдшера.

Той, обробивши йодом рану, простромив зазубень гачка далі, а затим кусачками відкусив його.

Отож мій казенний гачок було зіпсовано і викинено. Тепер я знову заздрих хлопцям, у яких були справжні гачки. З того часу ми гонили від себе дівчат коли рибалили.

Як Сіма в Німеччині

Під час німецько-радянської війни біля сотні молодих дужих хлопців і дівчат з Воронівець фашисти і місцеві прислужники відправили на роботи в Німеччину. Робочі руки під час ведення війни надто були потрібні. Мобілізація чоловіків за часів третього рейху призвела до різкого зменшення працівників. Сама тому із завойованих територій й звозилися десятки й сотні тисяч оstarбайтерів.

В одну із груп попали й воронівчани Проторєв Серафим Іванович (Сіма) та

Осадчук Филімон (Талимон) Кирилович. Молоді сильні чоловіки зразу ж були забрані для праці у сільському господарстві: догляд за

худобою, зерновими та просапними культурами був звичним для земляків, він вимагав щоденної віддачі. Не дуже хотілося з ранку допізна гнути спину на хазяїв, чути окрики і невдоволення за, можливо, неякісну виконану роботу. Всього було, подробиць їх підневільного життя узнати не вдалося.

Із закінченням війни наші односельці повернулися до рідних Воронівець. Розповідали про своє життя-буття кожен по-різному. Часто навіть перечили один одному, перебільшували свої «подвиги» у спільних епізодах. Саме суперечки призвели до виникнення вислову одного з них: «Допоміг, як Сіма Німеччині», або ж: «Ти стільки зробив, як Сіма в Німеччині».

Ця примовка реп'яхом учепилася до чоловіка і тримається й до цього часу, хоча Серафим (Сіма) давно вже відійшов в інші світи. Ось так необачний вислів появився у Воронівцях.

Цю бувальщину розповів у жовтні 2001 року Бойко Іван Васильович, 1918 року народження, житель Воронівець.

Особлива кінороль

Ця бувальщина трапилася наприкінці 60-х років минулого століття. Тоді твердий поступ колгоспу «Дружба» набрав темпів свого розвитку.

Сюди приїздили не тільки чиновники усіх мастей і рівнів, а й столичні (із Москви) артисти та телеведучі.

Ми пам'ятаємо телеведучу Тетяну Моргунову, ведучого КВН Олександра Маслякова, які навіть проводили різні змагання між колгоспниками. Цікавими були ті часи.

Ось одного разу на полях Воронівець (на Могилах) знімався фільм – «Від копійки – до мільйона», де потрібно було показати ріст господарства із відсталого до сильного колгоспу із мільйонними доходами.

У сюжеті передбачалося незвичне: на замінованому після війни фашистами полі, підірвався на міні механізатор.

Його хоронять, проносячи у домовині повз пшеничні золотосіяні лани, де колосся схиляє голову, зверху лине бентежний жайворонів спів...

Жителі села брали участь у знімках, масовці та окремих епізодах. Однак, коли потрібно було проносити домовину з людиною, то ніхто у селі не погоджувався на роль небіжчика.

Пропонувалися навіть немалі гроші, як плата за таку роль, але люди не наважувалися стати «мертвим» навіть тимчасово.

Напевне діяло старе повір'я, що живій людині лягати у труну заборонялося, аби не прискорити свою кончину.

Так чи інакше, але добровільного «актора» шукали і в Уланові, і в Пагурцях та все безрезультатно.

Неподалік місця знімання фільму проживав чоловік (не називаю прізвища), який узнавши, що шукають людину аби лягла в домовину, не гаючись погодився.

Його пронесли за сценарієм, а потім, давши гроші, відпустили. Так простий воронівський чоловік, що не вірив у різні забобони виручив режисерів.

Фільм дійсно гарний, але нині дещо призабувся сельчанами.

Бувальщину автор записав у жовтні 2001 року від Бойка Івана Васильовича, 1918 року народження, жителя села Воронівці.

Наливайте, браття!

Ця бувальщина трапилася в школі під час іспитів. Із проголошенням незалежності нашої держави школярам негайного треба було вивчити напам'ять символи України.

У школі при вході на стенді розміщено герб, прапор, гімн. Усі діти, проходячи повз атрибути, мимоволі вивчали символіку країни.

Ось і добігли навчальні роки у Воронівській школі для дев'ятикласників. Наступила пора випускних екзаменів. Діти по-різному до них ставляться. Сумлінні – постійно працюють над підручниками, аби надолужити втрачене, повторити забуте. Однак зі слабкими знаннями деякі випускники і в книжку не заглядають. Більше того, пропускають консультації, а нерідко й прогулюють заняття.

Ось одному з таких й попалося питання, на яке він відповісти не міг абсолютно нічого. Щоби якось «витягнути» випускника, поставити хоча б малесеньку «трійку», вчителька завдає додаткові запитання, але й на них він не здатен відповісти.

Тоді педагог просить продекламувати хоча би перший стовпчик Гімну України. Той задумався на якусь мить, а затим випалив:

*«Наливайте, браття, повнії чари,
Щоб через вінця лилося...!»*

Екзаменаційна комісія аж зайнялася сміхом, здивуванню не було меж. Реготали кілька хвилин. Оце так утнув!

Звичайно, поставили йому нещасну «трійку» та порекомендували Гімн України все ж таки вивчити. Як не як, але хоча б народну пісню хлопець знає.

Прізвища у Воронівцях і не тільки, у світлі наукових досліджень

Ой роду наш красний,

*Роду наш прекрасний, –
Не цураймося, признаваймося,
Бо багацько нас є.
(Українська народна пісня)*

Родовідна пам'ять про своє прізвище – явище в українському побуті унікальне. В давнину було за обов'язок знати поіменно свій родовід до сьомого коліна. Пам'ять про своїх предків була природною потребою. Триматися свого родоводу, знати його походження, оберігаючи в такий спосіб сімейні реліквії і традиції та передаючи їх у спадок наступним поколінням, було обов'язком. У наш час, час бурхливого національного відродження і національного усвідомлення власної самобутності, історичне минуле країни та окремих сімей, окремих місцевостей стає предметом особливої зацікавленості.

Пишучи книгу про рідні Воронівці вважатиму її неповноцінною, коли хоч коротко не зупинюсь на походженні сільських прізвищ. Не сказати нічого про походження родового прізвища (прізвиська) - значить обікрати читача, не задовольнити його допитливої душі.

Тим паче, що родові прізвища хвилюють нас інколи більше, ніж імена. Бо як не як, імена нам дають родичі, сусіди, знайомі, батьки. А от прізвища, так повелось, дістаються не від знайомих, а саме від батьків, дідів чи прадідів. І спробуй після кількох епох, воєн встановити, чи у вас таке ж прізвище, яке було в прапрадіда, а може воно дійшло до наших днів у іншому вигляді, тобто змінилось за вимогами часу чи самого його носія.

На сьогоднішні часи під прізвищами розуміють приналежність до певного роду, яка передається від батька до сина. Застосовувати родові прізвища в офіційних документах та діловодстві в Україні почали проводити у зв'язку з правом наслідування певної майнової власності. А це стосується уже 14 – 16 століття. На початку родові прізвища мали переважно багаті люди, купці, бояри, шляхта. У II половині 17 століття майже всі українці мали власні прізвища. Вони найчастіше утворювалися ніби по спадковості. Наприклад, коли батько був *Коваль*, то син - *Коваленко*.

Походження прізвищ із суфіксом *–енко*, *–єнко* масово розповсюджується з часів козаччини. Вони мають значення *син*. На зразок:

Василь – Василенко, Стецько – Стеценко та ін. У цьому випадку наявний суфікс *-ко*, має зменшувальне (у відношенні до більшого) або пестливе значення.

Щодо прізвищ, що походять од категорії *учні*, то сюди в більшості відносяться прізвища із суфіксами *-ук, -юк* - *Шевчук, Кравчук, Паламарчук*, та ін.

Більшість суфіксів, які утворюють українські вживані прізвища – це патронімічні, тобто ті, які вказують на батька, діда. Давайте коротко означимо їх із прізвищами наявними у Воронівцях.

Першу групу складають:

- *-енко, -єнко* - *Голубенко, Кравченко, Мукрасенко, Біленко, Хоменко, Пащенко, Шевченко* та ін.

- *-ук, -юк* - *Осадчук, Паламарчук, Кузьмук, Герасимчук, Фаринюк, Темнюк, Гаврилюк* та ін.

- *-ич, -ович* – *Кузьмич, Липич, Паранич, Герасимович, Остропович* та ін.

- *-ів* – *Луків, Кузьмів, Мірошенків* та ін.

Зменшувально – пестливі прізвища: на *-ик* – *Лирик, Кубик, Кімлик, Котик, Сенік, Луцик* та ін.

До цієї групи відноситься й суфікс *-ин*, за допомогою якого створені прізвища *Федоришин* (син Федорихи, жінки Федора), *Карпишин* (син Карпихи, жінки Карпа), *Матвіїшин* (син Матвіїхи, жінки Матвія), *Ковалишин* (син ковалихи, жінки коваля), *Бойчишин* (син Бойчихи, жінки Бойка), а також *Кухарчишин* (син кухарчихи), *Маринчин* (син Маринки), *Мокринин* (син Мокрини), *Гапчин* (син Гапки), *Маринин* (син Марини)...

Друга група прізвищ носить суфікси, які вказують на певну професію чи дію людини, яка дала їй прізвисько чи прізвище. Наприклад: *-ан* – *Мовчан*, *-ал* – *Чмихал*, *-яр* – *Чухляр*, *-ій* – *Завалій*, *-ло* – *Поймало*, *-ник* – *Мельник*, *-ун* – *Дерун*, *Польгун* та ін. До родових прізвищ, або прізвищ згодом додавалися нові суфікси, які утворили вже нове прізвище, наприклад: *Мельничук, Москаленко, Маслюченко* та ін.

Третю групу складають прізвища із суфіксами *-ськ, -зьк, -цьк*. Вони вказують на місце проживання, або походження людини. Це переважно шляхетські прізвища, або ж сполонізовані. Наприклад: *Осташевський, Василевський, Водзінський, Стрілецький, Радківський, Шпаківський, Полонський, Бачинський, Попівський, Павловський, Войцюцький, Богацький, Червінський, Радецький, Страшевський, Сікорський, Чаплинський* та ін.

А тепер назвемо типові прізвища у Воронівцях і не тільки із суфіксами та закінченням на:

- ко: Бойко, Бомко, Данилко, Криворучко, Юшко, Олешко, Балацько, Лешко та ін.
- енко – (патронімічні з відтінком поваги, в значенні «чийсь син»): Царенко, Шевченко, Хоменко, Голубенко, Пащенко, Кравченко, Москаленко, Крамаренко, Дроненко, Маслюченко, Усенко.
- овський: Павловський, Барановський.
- івський: Вигівський, Попівський, Радківський.
- евський: Осташевський, Василевський, Страшевський,
- ський, -цький: Водзінський, Сошинський, Червінський, Бачинський, Радецький, Стрілецький, Черніцький та ін.
- ич: Димнич, Маринич, Кузьмич, Литич, Герасимович.
- ій: Бабій, Колодій, Завалій,
- ий: Байдачний, Гуменний, Загірний, Лановий, Мальований, Горовий, Чорний, Наконечний, Лозовий, Дубовий, Пасічний,
- ук, -юк – (патронімічні зменшувальні, від роду діяльності чи від імені предка). Борсук, Сидорук, Кузьмук, Долюк, Балюк, Костюк, Цвілюк, Грицюк, Горбатюк, Кузюк, Сиротюк, Гнебедюк, Шовкалюк та ін.
- нюк: Нагорнюк, Жданюк, Гуменюк, Слободянюк, Каганюк, Лисенюк.
- чук – (патронімічний зменшувальний суфікс): Бойчук, Франчук, Гринчук, Кравчук, Гончарук, Омельчук, Шевчук, Роганчук, Іванчук, Осадчук, Онипчук, Мельничук, Макарчук, Богачук, Данчук, Герасимчук, Юхимчук та ін.
- шук, -щук – (патронімічний зменшувальний суфікс): Чернишук, Поліщук, Тимошук та ін.
- ач – Деркач, Ткач та ін.
- ак, -як – (переважно патронімічні, із відтінком зневаги): Андрушак, Новак, Чумак, Рибак, Лисак, Шлапак, Поляк та ін.
- ик, -ік: Петрик, Попик, Сенік, Лаврик, Семерик та ін.
- ник – (переважно професійні): Линник, Мельник, Олійник, Пасічник, Стадник та ін..
- ець – (зменшувальні, пестливі): Горобець, Коломієць, Українець, Мартинець.
- ло – (форма прізвиська (прізвища) без подальшого приєднання суфікса): Поймало, Покотило та ін.
- ба: Дзюба, Скиба, Шкорба, Колибаба та ін.

- *-ар, -ур, -ір* (переважно за професіями): Бондар, Паламар, Гончар, Грабар, Качур, Мазур, Кушнір та ін.

- *-ух*: Дідух та ін.

- *-ун*: Кричун, Бовкун, Ковтун, Супрун та ін.

- *-ан*: Жадан (від давньослов'янського імені), Мовчан (від дієслова), Чабан.

- *-шин* – (патронімічний, носить присвійне значення, додається до основи жіночого імені (або прізвиська) по імені чоловіка з закінченням на *-ха*. Поширений у Західній Україні). Федоришин, Григоришин, Ковалишин, Матвійшин, Карпишин...

- *-ин*: Козятин, Микитин, Волошин, Литвин та ін.

- *-ика, -іка*: Загика, Музика, Кукуріка та ін.

- *-га, -ха*: Лопуга, Завірюха та ін.

Чимало прізвищ приналежали у минулі роки до боярсько-шляхетських чи козацько-дворянських родів. Наприклад, Вигівський, Черніцький, Страшевський, Карачевський, Савицький, Левицький, Дантицький, Войцюцький, Коренівський, Бачинський, Решнівецький, Кошарський, Посудієвський, Марченко, Сулима, Шаула (Шакула), Павлюк та ін.

А тепер назвемо патронімічні і патронімічні прізвища утворені від власних імен. Як правило, ім'я батька, матері, діда найчастіше трансформувалося у прізвище нащадків. Такі прізвища (прізвиська) грецького, єврейського, або ж латинського походження). У Воронівцях та деяких ближніх селах вони в минулому і нині такі:

Адам – Адаменко, Адамчук.

Архип – Архипчук.

Валентин – Валюк.

Василь – Василюк, Василівський.

Віктор – Вітюк

Гаврило – Гаврилюк,

Галина (Галя) – Гальчак, Галіченко.

Герасим – Герасимчук, Герасимович.

Григорій – Грицик, Гринчук.

Данило – Данилко.

Дмитро – Дмитренко.

Дорофій - Дорош, Дорошенко.

Ілько – Ільчишин.

Іван – Іванчук, Іващук.

Карпо – Карпишин.

Костянтин - Костюк.

Кузьма – Кузьмів, Кузьмук, Кузьмич.
Лука – Лукінов, Лукашів.
Лавро – Лаврик.
Макар – Макарчук.
Марина – Маринич.
Марко – Марченко, Марчук.
Матвій – Матвіїшин, Мацюк.
Микита – Микитюк, Микитин.
Омелян – Омельчук.
Онипій – Онипчук.
Онисим – Онищук.
Павло – Павлюк, Павлишин, Павловський.
Панкрат – Панчук, Панченко.
Проній – Пронь, Проняєв (зросійщене).
Прохор – Прохоренко.
Семен – Семенюк.
Сидір – Сидорук.
Степан – Степанюк.
Тимофій – Тимчук, Тимощук, Томчук, Томашов, Тимашов.
Федір – Федоришин,
Христина – Христюк, Християненко.
Юзеф (Юзь) *пол.* – Юшко, Ющенко.
Юрій – Юрчук, Юрчишин,
Юхим – Юхимчук.
Ярема – Яремчук, Ярощук.

Є багато давньоруських особових імен слов'янського походження. Вони являються праосновою спочатку прізвищ, а потім родових прізвищ у Воронівцях. Наприклад:

Бой (Боян), *воїн* – Бойко, Бойчук.
Ждан (*жданий*) – Жданюк.
Олег (*вільготний, вільний*) – Олешко.
Паско (Пасько) (*від слова «паска», «страдник»*) - Пащенко.
Собіслав (*собі славу здобувший*) - Собко, Собчук.
Сулимир (*сулящий, обіцяючий*) – Сулима та ін.

Особлива група прізвищ у Воронівцях утворена від професій, виду діяльності, чи за певним соціальним станом.

Бондарі – Бондарчук, Бондаренко.
Гончарі – Гончарук, Гончаров.
Килимарі – Килимнюк.

Ковалі – Коваль, Ковальчук, Ковалишин.

Крамарі – Крамаренко.

Кравці – Кравець, Кравченко, Кравчук.

Швеї – Швець, Плахотнюк.

Мельники – Мельничук, Мельник.

Мірошники – Мірошенків.

Муляри – Мулярчук.

Олійники – Олійник.

Сідлярі – Сідлецький.

Столярі – Столяр.

Ткачі – Ткач, Ткаченко, Ткачук.

Шевці – Швець, Шевчук.

А також Кучер, Чумак, Музика, Скрипник, Сторожук.

У давні часи багато прізвищ виникло від землеробів, пасічників, лісничих, мисливців, рибалок: Гуменний, Кметь (Меть), Лановий, Чабанюк, Пасічник, Лісовик, Охотник, Стрілецький, Рибак, Рибаченко.

Цікавими є прізвища утворені від певних військових посад, звань на військову та духовну тематику: Полковников, Курінний, Осаволук, Вознюк, Писаренко, Козак, Козачук, Сердюк, Піхота, Куля. А також:

- Ігумен – Гуменний, Гуменюк.
- Піп – Попівський, Попик, Попадюк.
- Протоієрей - Протр'єв (Проторей - загальноновживане у Воронівцях), проте це прізвище набуло російського забарвлення.
- Пономар – Паламарчук, Паламар, а також Церковнюк та ін..

Є прізвища на соціальну тематику: Богачов, Багацький, Богачук. Царук, Царенко, Бабій, Баб'юк, Слободянюк, Хуторянський, Осадчук.

Чималий пласт прізвищ складають утворення за назвою об'єктів місцевості, рельєфу, невеликих осідків. Наприклад: Бережений, Горовий, Загородній, Загребельний, Задорожнюк, Земляний, Заводній, Нагорнюк, Остропович, Загірний, Зарічнюк, Вершигора, Долюк, Наконечний, Побережний, Ярощук, Городковий, Поліщук та ін.

Наша місцевість багата й на прізвища та прізвиська на етнімічну тематику, тобто походження з назв національностей, етнографічних груп: Гуцалук (Оцалук), Литвинчук, Литвин, Мазур, Мазуркевич, Молдаван, Москаленко (цей етнізм росіян відомий із 16 ст.), Немов, Полонський, Українець (цей етнізм відомий із 15 ст.) та ін.

Певний інтерес становлять прізвища Воронівець і не тільки, утворені від індивідуальних ознак особи. Така характерна ознака ставала спочатку (найчастіше у козаків) прізвиськом, а пізніше й прізвищем. Наприклад:

Мовчан, Свистун, Чмихал, Шатайло, Завалій, Балацький, Дудун, Думко, Загика, Недоснований, Нечипорук, Чепурко, Щербатий, Горбатюк, Синчук, Чернишук, Криворучко, Біленко, Чорний, Мальований, Сухин, Білоус, Григус, Котоніс, Шкорба, Лихочвор та ін.

Можна назвати й прізвища з кольоровим змістом: Біленко, Зелінський, Чорний, Черніцький, Рижий, Синчук, Червінський, Чернишук, Черногуз та ін.

Є серед прізвиськ і прізвищ й так звані «метеорологічні»: Завірюха, Мороз, Морозик, Дощик, Холодний, Хмарук...

Велику групу становлять флоронімічні прізвища. Деякі з них у минулі часи були прізвиськами: Береза, Бузовський, Вербицький, Дубовик, Дубовий, Липич, Лозовий, Лозний, Гарбуза, Гречка, Кукуруза, Огірок, Перець, Редька, Очеретний, Реп'ях, Сікорський (од слова осока - сікара) та ін.

Чимало прізвищ носять у Воронівцях та навколишніх селах люди, що мають походження від тварин. Ця група досить велика. Особливо вона цінна для нас. Адже ця територія належала до так званої Волохівської (Болохівської) землі. А відтак розведення та утримання тварин мало виключно велике значення. Зрозуміло, що українські прізвища, а раніше прізвиська мали «тваринне» забарвлення. Наприклад: Волошин, Волощук, Баран, Борсук, Бугай, Бик, Коза, Кіт, Кицька та ін.

А відтак і маємо прізвища та прізвиська: Баран, Баранюк, Барановський, Роганчук, Коровиха, Коровій, Коровчик, Телиця, Козюк, Козятин, Овчарук, Коновал, Стадник, Чабанюк, Кошарський, Бичок, Кабанець, Котик, Кіт, Кицька, Кобилюк, Козлюк, Цап, Цапок, Борсук, Жабченко, Кріт, Лис, Лисенюк, Вовк, Медведчук, Хом'як, Хом'юк, Блоха, Жук, Жуківський, Черногуз, Гедз, Муха, Рибак, Рак, Комар, Комаровський, Комарницький, Пічкур, Пацюк, Куцюк, Конюк та ін.

Цікавими є й орнітонімічні прізвища, деякі з них утворені з давньоукраїнських імен прізвиськового типу: Голуб, Голубенко, Соловей, Курка та ін, а ще Гусак, Качур, Качурець, Курка, Курочка, Кукуріка, Півень, Півник, Воронюк, Горобченко, Горобець, Горобчук, Деркач, Чаплинський, Журавель, Королик, Крученюк, Лебідь, Лебедь, Орлик, Соловейко, Сорока, Чайка, Шпачок.

Чимало українських прізвищ навмисне перероблено на російський штиб. Так, без сумніву, прізвище Гончаров, Квачов, Крилов, Корольков, Лукінов, Мірошенков, Проняєв, Протор'єв, Кузьмов, Томашов та інші, утворені від української форми імені, або від Української загальної назви, якої немає в російській мові. Такі прізвища є суто українськими.

Досить цікавими є побутові прізвища, утворені від українських назв домашнього вжитку, а ще посуду, приладдя, інструментів, взуття, споруд, транспорту, частин людського тіла, обладнання, навіть їжі і страв.

Деякі з них були давніми іменами прізвиськового типу: Кваша, Лемішка, Здір та ін. Ось деякі: Каганюк, Каганець, Копил, Копиленко, Коцюбинський, Шило, Шпильчук, Крутінь, Крутенко, Колодій, Джигун, Козубський, Дудун, Коберник, Скиба, Костира, Копиця, Крапля, Калашник, Плотиця, Губань, Нога, Носанюк, Трибушний, Білоус, Григус, Паранич, Фаринюк, Самозван, Розбицький, Буфан, Дерун, Топчій та ін.

Попри багатовікову християнізацію краю й понині є непоодинокі прізвища із використанням язичницької основи. Безперечно, вони своє походження беруть із глибини століть за певними іменами прадавніх святинь.

У Воронівцях і ближніх селах це, наприклад: Перун, Ладигин, Волошин, Власійчук, Дідух, Колодій, Баб'юк, Ярощук, а також Маренич, Черток (зросійщене).

Бувають прізвища такі загадкові й заковиристі, що для їхнього тлумачення необхідно провести цілі дослідження. Більше того, немало є таких, що взагалі не піддаються розшифровці.

Аналізуючи прізвища і прізвиська мешканців села Воронівець бачимо, що частина їх носить не українське походження: Ширпал, Бабуркин, Петрусян, Дейбук, Масир, Шестаєв, Бабуркин, Кіур, Дівізорів, Ктітор, а ще Штимбер та ін.

Отак живемо на білім світі, отримали у спадок прізвище – ознаку свого єдиного і неповторного роду, передаємо його як нагороду своїм нащадкам, а що воно означає – далекі й не знаємо.

Як висновок розуміємо, що у походженні наших родових прізвищ прихована історія нашого народу. А відтак, ми повинні усвідомити свою приналежність до рідного етносу, до свого коріння. У прикладах, що наведені у статті, є чимало таких прізвищ за своєю морфологічною структурою, що відображені практично у кожному роді - як зі сторони матері, так і зі сторони батька, де поєднано проукраїнське коріння...

Це ніби наскрізний погляд у минуле наших пращурів, а наші імена - як тонка нерозривна ниточка, що тягнеться впродовж століть і стількох поколінь і котра нас веде у ті місця, звідки походить наш рід і родовід. Не забуваймо цього. Ми звідти.

Джерела:

Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища. К., 1990.

Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. К., 1966.

Дорош М.Н. Скарби прабатьківських криниць. Вінниця, 2015.

Із народної скарбниці Воронівець

*Славимось родючими ґрунтами
Ми від діда-прадіда пори.
Хвилі грають пружно над ланами,
Котять їх загривлені вітри.
Лише колір сонця і пшениці
Головний на батьківській землі.
А м'яка, духмяна паляниця -
Так пахтить на кожному столі.
Синє небо – і близьке й далеке,
Горнеться до тебе височінь...
Ходить біля Сниводи лелека,
Дров шукає на хлібну чирінь.
Краю милий! Матінко достатку!
Ти мене серпневої пори
На пташину, жайворову цятку
Хоч на хвильку, мить перетвори.*

Микола Дорош

У сторінки книги про рідне село вважаю варто подати й народні повір'я, прикмети, заборони, які є давніми залишками язичницьких вірувань. Вони тісно пов'язані з життям, побутом, господарськими потребами жителів Воронівець. Вони допомагали людині обходити стороною біди та нещастя. У них ми бачимо практично все, що оточувало людину. Вказані прикмети подані у стислих висловлюваннях. Усі вони є безцінним набутком наших краян. Кожне поселення має таких повір'їв чи прикмет сотні. Важливо зібрати їх хоча б частково, аби надбання попередніх поколінь не втратило свого народного набутку. Подаю деякі з них зібрані автором у рідних Воронівцях.

- Не можна бити палицею чи батогом по землі, бо вона – Мати-годувальниця, її також болять.

- Не плюй на святу землю, бо не буде родити.

- Заборонялося кричати, свистати у лісі, адже там живе лісовик, він може розгніватися і не випустити тебе з лісу до ранку. Блукатимеш всю ніч.

- Не дозволялося рвати траву на стежці чи на полі і підкидати її вгору. Це неодмінно принесе великий вітер, здатний наробити багато біди.

- Ні в якому разі не можна було кинути на землю бодай малесенький шматочок хліба. Він – святий, тож треба цінувати і берегти його. А коли все – ж випадково окраєць випаде з рук, то слід підняти його, здмухати пилюку і три рази поцілувати.

- Не можна при споживанні їжі залишати кусінь хліба, бо так ти залишаєш свою силу і здоров'я.

- Не можна їсти перед дзеркалом, бо так можна втратити пам'ять та красу.

- Не можна вночі дивитися у дзеркало, адже погляд може спровокувати негативні дії.

- Коли печуть дома хліб, то потрібно щільно закривати двері, щоб не було протягів на святе тісто.

- Коли в селі хто помре, то не можна колоти свиней, консервувати овочі – все зіпсується.

- Не дозволялося заходити у достигаюче жито, а чи в коноплі. Там живе русалка і її не можна турбувати. В противному разі вона може залоскотати до смерті.

- Не можна засипати криницю, інакше нападуть на сім'ю хвороби. Водоносні джерела вважалися небесними очима та символом мудрості.

- Жаби не можна вбивати, бо від цього гріха може померти найдорожча людина - мати.

- Коли випадково тобі дорогу перебігає стрибками жаба – це погана для людини прикмета.

- Коли людина йде доїти корову, то треба кожен раз дати худобині шматочок хліба, відламаний руками, а не відрізаний ножом.

- При отелінні корови неможна нічого нікому позичати. Інакше молока в корови може не бути.

- При майбутній подорожі людини, обов'язково потрібно присісти на хвилину-другу перед дорогою.

- Коли гоните різочкою корову у череду чи на пасовище, ьто обов'язково різочку принести додому на обійстя. якщо різку викинути, то корова перестане доїтися, або ж зменшить кількість молока. Може при доїнні битися ногами не припускати молока.

- Гріх було свистати чи сквернословити у хаті. Цим можна розгнівати домовика, який здатний у відчаї підпалити обкладину, снопи чи навіть хату.

- Заборонялося плювати на розжарену плиту. В противному разі на язиці та губах появляться виразки, прищі та чиряки.

- Не можна корову бити обтесаною (без кори) палицею, бо тварина хворітиме.

- Не можна зарання відмічати день народження. Інакше можна накликати на себе хвороби.

- Свині на ярмарку потрібно завжди купувати не в жінок, а в чоловіків.

- Кажуть, коли в людини свербить ліва долоня, то будеш рахувати гроші, а коли права – зустрінеш свого товариша.

- Раніше, коли людина вирушала в далеку дорогу, то завжди брала грудочку рідної землі.

- Коли віднаходиш на городі зарите яйце, то в давнину це була відкупна жертва матінці-землі за урожай.

- Коли якимось чином приб'ється чужий собака до твого обійстя, то це на добро та вдачу.

- Ніколи не можна встромляти ніж у молоко. Погана прикмета – захворіє корова.

- Не можна їсти виделками на поминках. Гострі предмети можуть поранити душу покійного.

- У минулому існувало повіря: якщо хто надіне навиворіт одяг, то буде битий.

- Із млина не можна нічого приносити додому, крім борошна. Інакше буде заселення обійстя пацюками.

- Заборонялося у святому храмі – церкві стояти чоловікам у шапці чи кашкеті. Це було гріхом. Жінкам заборонено заходити у храм без намітки чи хустки на голові.

- Не можна було переступати через малу дитину – вона може не вирости.

- Не можна зашивати на собі одяг, пришивати гудзика... інакше пришите свій розум.

- Не можна переступати через вудку для ловлі риби, вона не ловитиметься.

- Було гріхом переступати через мітелку чи віник – людина може стати горбатою.

- Не можна бити кішку бо накличете на сім'ю горе та нещастя.

- Не дозволялося будувати хату у високосний рік, адже настане спустіння в помешканні, нещастя і горе.

- Не можна ставити сумку, портфель на стіл – почнуться сімейні сварки.

- При закладанні підмурка (фундамента) хати обов'язково клали металеві гроші по кутках майбутньої споруди.

- Була прикмета: якщо хто перейде дорогу з пустими відрами – буде невдача. А коли перейде з повними - на вдачу та добро.

- Не можна було ставати ногами на вистрежене волосся, інакше голова болітиме.

- Заборонялося будь-яке будівництво у тому місці, де росте бузина. Це диявольська рослина.

- Вербa перепиняє дорогу нечистій силі та злим духам. Ніколи не вдарить блискавка у те місце, де росте верба. Вербa – священне прадерево України.

- Якщо хто з людей вгадає в якому вусі «дзвонить», то буде вдача, якщо ні – невдача.

- Заборонялося і є гріхом плювати у криницю, або джерело, адже це божий дарунок, який потрібно особливо берегти.

- Заборонено було хустку, шапку чи кашкета класти на стіл – дуже болітиме голова.

- Якщо шапку чи кашкет крутити навкіл пальця, то дуже болітиме голова.

- Не дозволялося при розтиранні маку на кутю облизувати макогін. Той хто цим нехтує стає лисим, як макогін.

- Коли йшли довготривалі проливні дощі, старі лбюди, аби умилювати вищі сили та зменшити опади, перед входом у помешкання навхрест клали пікну лопату та коцюбу.

- Аби припинити руйнівну силу весняного, або літнього граду, люди старалися перекусити кілька градин зубами та проказати молитву.

- Жодну важливу справу у понеділок заборонялося розпочинати. Це могло викликати невдачу, абож горе, нещастя.

- Було великим гріхом і забороною свистати у хаті. Це погана прикмета, адже невдовзі хтось може померти.

- Неможна нікому позичати голки без нитки. Інакше людина буде обдерта, без одягу.

- Хату потрібно замітати до порогу, а не навпаки. Інакше в помешкання не прийдуть старости.

- Якщо дивишся у дзеркало, то ніколи не роби гримас, не кривись. У противному разі твоє скривлене обличчя може застигнути на яву.

- Не можна ніщо передавати через поріг. Не дозволялося здороватися через поріг, бо будуть сварки. Не можна дівчині сміття перемітати через поріг, бо не вийде заміж. У глибину віків під порогом завжди хоронили предків, а тому переступати через них суворо заборонялося.

- Коли розбивається дзеркало – погана прикмета. Вона може принести біду. Дівчина, наприклад, може 7 років не вийти заміж, чекатиме суженого.

- Не можна вечором після заходу сонця виносити сміття. Темні сили можуть на викинуті вами речі накласти прокляття.

- Дитині до року заборонялося дивитися у дзеркало – від цього дитя може захворіти.

- Не можна було ніколи стукати по столі ложкою – буде в сім'ї сварка.

- Не можна переступати через коцюбу, інакше людину можуть напасти хвороби.

- Не можна залишати непомитими миски, ложки та іншу посуду на ніч. Непомитий посуд притягне негативну енергетику в обійстя.

- Заборонялося колисати пусту без дитини колиску, бо там перебуває нечиста сила. Тож у подальшому дитина погано спатиме.

- Якщо домашня кішка лапками умивається, то ця прикмета вказує на прихід гостей.

- Заборонялося танцювати та співати один рік після смерті когось із рідні.

- Коли місяць своїми ріжками ніби нахилився до землі, то чекай гарної ясної погоди.

- Дубове листя і жолуді вишивали на чоловічих сорочках, бо дуб – символ сили, довголіття і мужності.

- Калину вишивали на дівочих блузах та сорочках, бо калина – символ дівочої любові, краси та вірності.

- Якщо весною вперше побачиш лелекум у леті – буде з тобою цілий рік щастя і вдача.

- Заборонялося вечором виносити сміття, виливати пом. Чекали до ранку, щоб ненароком не викинути лад у сім'ї та спокій.

- У п'ятницю вечором заборонялося сміятися, веселитися, вести розгульне життя – у подальші дні гнастане розплата за надмірні веселощі, сум, сльози та плач.

- Коли кішка, особливо чорна, перебіжить дорогу, потрібно перехреститися, перевернути гудзик, або ж сплюнути три рази через ліве плече. В противному разі твоїх справах буде невдача.

- Коли в дитини випаде молочний зуб, то потрібно викинути його на горище приказавши: «Мишко, мишко, на тобі кістяного зуба, дай мені золотого».

- Заборонялося спати ногами до дверей. Це приведе до кошмарних снів.

- Не можна довго дивитися на місяць, інакше людина стає схильною до чар темних сил.

- Недозволялося при ходьбі вступати у чужі сліди – інакше голова дуже болітиме.

- Казали, що хто посадить на обійсті березу чи каштана і коли дерева доростуть до зросту людини, то ця людина (що посадила) помре чи дуже захворіє.

- Не можна їсти з ножа, щоби не накликати на себе хворобу.

- Не дозволялося їсти яблука до Яблучного Спасу. Вважали, що яблука можуть притягнути в сім'ю сім нещастя.

- Не можна навіглі давати будь-що: страву, речі, наливати напої тощо. інакше на родину нападуть нещастя.

- Заборонено було луштити насіння прямо на городі – воно втратить свої якості та у майбутньому не зійде.

- Було повір'я, що хто із молодят перший стане на весільний рушничок, той буде головою нової сім'ї.

- Не можна класти шапку, кашкета на стіл, аби уникнути хвороб та непорозумінь.

- Погана прикмета, коли на похоронах у когось із присутніх гасне поминальна свічка.

- Не можна їсти над криницею, ба заведуться жаби.

- Не дивися увечері в дзеркало, бо насниться щось погане.

- Не сідай на стіл, бо в сім'ї буде сварка.

- Люди в минулому дуже вірили, що скільки років тобі накує зозуля такий і буде твій вік.

- Освячена вербова гілочка має захисну силу. Нею легенько били дітей, щоб мали здоров'я. Приказували: «Будь здоровий, як верба!» Де росте верба, там близько вода.

- Було гріхом великим працювати: косити сіно, копати картоплю чи буряки, рубати дрова на Господні свята.

- Коли курка починає співати замість півня - це є поганою прикметою.

- Дозволялося купатися в річці, коли зацвітає калина. Заборонялося – коли настає Вербна неділя та свято Іллі. Приказували: «По Іллі і по теплі».

- Не переступай через віник, бо всохнеш.

- Не розсипай сіль, інакше буде сварка.

- Не можна будь-що позичати увечері, - то на злидні.

- Коли сусіду господар приносить молоко, той обов'язково кладе у глечик чи банку окраєць хліба та пучку солі, як подяка богу Велесу – покровителю худоби та багатства.

- Це робилося, аби вберегтися від нечистої сили. Коли злий дух гляне на скибку хліба, то відразу ж зверне увагу на сіль. А вона, як відомо, завжди відгонить злі сили.

- Щоби не захворіти заборонялося справляти природні фізичні потреби проти сонця, місяця, вітру та ін. Усі небесні тіла і природні явища обожнювалися людиною.

- Якщо кіт умивається, то прийдуть гості.

- Коли котик перебігає дорогу, то перекрути свій ґудзик і невезіння тебе обмине.

- Казали, що неможна руйнувати ластівчине гніздечко – інакше нападе ластовиння чи згорить хата.

- Якщо зустрінеш жінку з повними відрами - буде вдача, а коли з порожніми – не пощастить.

- Не можна на дворі весною та літом їсти – гусінь та сарана поїдять усе на ланах та садах.

- Не можна сидіти на двох стільцях, щоби не накликати на сім'ю горя. Купіль од дитини до року потрібно виливати аж уранці під фруктове деревце, особливо молоденьку вишеньку. Аби дитятко було здорове і рум'яне.

- При першому купелі дівчинки, потрібно у воду кидати квітку з весільного гильця. Це на гарну долю дівчини.

- Коли в сім'ї проходили сварки та траплялися трагічні смертельні випадки, тоді викидали ножа зі столу на людний перехресток. Хто його підбере – той горе і нещастя перехопить до своєї сім'ї.

- Коли після свята Купайла ламали прбрану вербичку, то гілочки розкладали на городі по грядках огірків. Це впливало на плодовитість огіркових стебел.

- Закінчення основних будівельних робіт при спорудження хати завжди завершувалося квіткою (букетиком квітів). У квітку крім польового цвіту обов'язково збирали й колосся жита і ставили на вершині споруди.

- Казали, коли праве око свербить – то на радість. Коли свербить ліве – на сльози.

- Коли у людини свербить кінчик носа, то ця прикмета вказує, що буде мрець.

- Коли собака виє піднівши голову до неба – то буде пожежа, а коли виє у землю обов'язково буде мрець.

- Щоб водилася птиця і неслися кури, потрібно куряче яйце-зносок перекинути через хату.

- Скільки років прокує зозуля – стільки років тобі відпущено жити.

- Якщо навесні вперше почуєш кування зозулі і матимеш гроші, тобудеш з грошима цілий рік.

- Гнізда ластівки і лелеки в обійсті віщують щасті і достаток у домі.

- Коли біля обійстя кричить сова чи пугають сичі – це поганий для людей знак.

- Вагітній жінці не можна будь у чому відмовляти. Потрібно завжди йти їй на зустріч, надавати допомогу.

- Коли господиня подає до столу ложки, то потрібно щоб вони лежали до верху горбиком. Інакше вороги будуть умішуватися в родину.

- Коли співає в обійсті курка – явна ознака на клопіт в господарстві.

- Хто після заходу сонця мие посуду, той отримує дуже великий гріх.

- Якщо хтось віднайде кінську підкову, це була гарна прикмета, яка принесе людині удачу та щастя.

- Не можна було сидіти на подушці, щоби не спровокувати на себе хвороби.

- Не можна сидіти на столі. Сидіння на столі грозить великими хворобами та неповагою від людей.

- Ні в якому разі не можна було переходити вулицю перед покійником.

- Хто помре на Великоднє свято, той буде святим на небесах.

- Із похоронів та пожежі нічого не можна приносити додому. Інакше і в тебе буде таке нещастя.

- Коли їси хліб, ніколи не залишай кусенів – у них твоя сила.

- Коли садять хліб у піч, то треба, щоби ніхто не рипав дверима, бо в противному разі у хаті будуть злидні й нещастя.

- На стіл, за яким споживають їжу не можна сідати, бо у майбутньому буде сварка та нещастя.

- Після заходу сонця хату чи подвір'я заборонялося замітати. В противному разі на сім'ю нападуть хвороби.

- Людина заробляє для себе гріх, коли не дає води зі своєї криниці.

- Не витирайся з кимось одним рушником – ує приводить до сварки.

- Якщо хто знайде монету гербом до верху – добра прикмета, можна гроші брати. Коли ж віднайде до верху номіналом – на вбиток, такі монети добра не принесуть.

- У вечорі заборонялося дивитися людям у дзеркало, бо нечиста сила буде вами любуватися й приносити прикрощі.

- Людям, у яких повмирали діти, заборонялося влітку аж до Спаса, їсти ягоди та фрукти.

- Не дозволялося спати на двох подушках. Інакше удача відвернеться.

- Не можна було худобу продавати з налигачем. Інакше своя живність перестане вестися.

- Якщо навесні вперше побачиш у леті лелеку і в кишені будуть монетки, то цілий рік будеш щасливим і з грошима.

- Коли закликали дощик, то зверталися до хмарки зі словами:

Іди, іди, дощику!

Зварю тобі борщику

В полив'янім горищику.

Мені каша, тобі борщ,

Щоб ішов густіший дощ.

Поставлю борщ на дубочку.

Дубочок схитнувся,

А борщик линувся –

Цебром, відром, дійницею

Над нашою пащицею...

- Аби стримати і припинити гикавку (ікоту) говорили таку примовку:

Гикавко, гикавко,

Біжи до води,

Кого хочеш напади,

Чи вола, чи корову,

Чи жидівку здорову.

- Свої дитячо-юні роки я провів на берегах чарівної Сниводи. Існувало повір'я: коли йдеш купатися до річки, то зразу ж, тільки роздягнувся, потрібно стрибати у воду. Не можна було затримуватися, бо чорт ребра твої може порохувати, а відтак це принесе щось погане: може схопити судорога, або ж навіть утоплення.

- Коли при купаннях затікала у вуха вода, то потрібно скакати на одній нозі примовляючи:

Водян, Водян, вилий воду,

На проти вітру,

Повну макітру.

Чи на дощ, чи на грім,

Чи на блискавку.

І тоді у вусі відкладало, відновлювався слух.

- Щоби злі сили (відьми) не поряdkували біля вашої худоби, потрібно над вхідними дверима у хліві повісити віночок, сплетений на весняного Юрія. Можна також худобі на роги прив'язати червону стрічку, яка є захисником од нечистих сил.

- Аби у господарстві водилися кури та інша птиця, у Різдвяний святий вечір господиня, несучи кутю до божниці казала: «Квок, квок, кутя на покутя! Квок, квок, кутя на покутя!» Пізніше це повторяв і перший посівальник, вітаючи господарів із народженням Сина Божого.

- Бабуся завжди на своєму городі, де було жито або коноплі, залишали пучок невижатого збіжжя, як данину богу Велесу (Волоху) – покровителю багатства та тварин.

З сільської стежини – йде шлях до вершини

Рідне село! Знайоме слово.
Гордо звучить, мов лейтмотив.
Та про конкретне іде мова:
«А що для нього ти зробив?
Чим допоміг в його зростанні?
Що для людей ти збудував?
Чи прокидався на світанні,
В жнива солоний піт ковтав?..»
Якщо зв'язків з селом не маєш,
Де був прикладений твій труд,
Ніхто про тебе не згадає,
Ти – нуль без палички отут.
Микола Дорош

Дорогий земляче! Більше двадцяти п'яти людських поколінь промайнуло від першої історичної згадки про наше село у писемних документах. Звідки люди переселилися у Воронівці, як жили, чим займалися, як оборонялися від ворогів, які сліди залишили? Ніхто не може дати відповіді. Ніхто не записав спогадів про далеких попередників – жителів села. Тому у книзі автор робить спробу хоча б побіжно зібрати, узагальнити біографічні дані про земляків.

Багато з них, ніби сірник, загорілися, освітили надіями та сподіваннями воронівчан, досягли певних успіхів у своїй діяльності, і... згасли, не принісши бодай маленької користі односельчанам, своєму рідному селу.

Чимало славних людей випустило у широкий світ наше древнє поселення. В чинах, посадах вони літають десь у інших краях, не виявляючи бажання допомогти своїй малій Батьківщині, не прагнучи, щоби земляки згадали їх гарним словом.

У попередній книзі про односельців «Роде наш красний» показано світлини та біографії земляків. У цій книзі ми знову згадаємо краян, доповнимо список.

Та проте хочу відзначити, що найвидатніші люди живуть саме у наших Воронівцях, адже завдяки їм – село живе, працює, створює матеріальні блага, ростить хліб і до хліба.

Автор розшукав і розмістив у книзі повідомлення про трудівників – людей села, уродженців мальовничого краю. Адже пам'ять не повинна нівелюватися, вона повинна передаватися у майбутні покоління.

Хочеться на початку розповіді повідомити, що найвищою відзнакою радянської держави, Орденом Леніна, був нагороджений нашій земляк, військовий Іванчук Василь Платонович.

Він, під час відповідальної служби в Архангельську, після німецько-радянської війни, вчинив відчайдушний хоробрий подвиг, врятувавши велику кількість людей від, здавалось, неминучої загибелі.

Командування військової частини представило відважного земляка до почесного високого звання Героя Радянського Союзу, але влада, розглянувши кандидатуру українця, відхилила подання, нагородивши земляка Орденом Леніна. Хто знає про його мужній вчинок? Але ж він ще й нагороджений орденами бойового Червоного Прапора, Червоної Зірки та іншими високими нагородами...

А ось інше. За особливі успіхи у певній галузі народного господарства Президія Верховної Ради Української РСР, а в нинішні часи Президент України, нагородили уродженців села високими почесними званнями «Заслужений...»

Так, званнями «Заслужений працівник сільського господарства» удостоєно голову орденосного колгоспу «Дружба» Вільчинського Володимира Тадейовича, «Заслужений рибовод» Української РСР – Степанюка Володимира Петровича, «Заслужений майстер народної творчості» Української РСР і «Заслужений художник» України – Протор'єва Валерія Семеновича та його дружину Надію Юхимівну, «Заслужений журналіст» України – Очеретного Володимира Феодосійовича, «Заслуженого діяча мистецтв» України – Шлапака Віктора Павловича. Нещодавно, 28 вересня 2017 року, почесне звання «Заслужений учитель» України, указом Президента за № 286, присвоєно автору цих стрічок Миколі Никифоровичу Дорошу.

Про високі відзнаки земляків ми вже повідомляли й у розповідях за часи перебування господарства у колгоспі «Дружба» с. Уланова. Однак згадаємо багатьох і у цьому розділі. Усіх охопити, описати, навіть коротко повідомити – неможливо. Це лише спроба, аби ще раз нагадати кращим про особистостей Воронівців.

Любіть, поважайте і примножуйте славу земляків. Хай і надалі люди веселяться біля найулюбленішої річки Сливови, що живим сріблом протікає через славні Воронівці, у якому живуть і трудяться прості, звичайні, тим і видатні мої земляки!..

Григус Микола Ісаакович

Народився 1920 року в с. Воронівці Уланівського району. 1935 року закінчив 7 класів Лознянської школи колгоспної молоді. В 1939 році – Сальницьку середню школу. 1939 року призваний в армію, служив в авіаційній школі у Саратовській області. 1940 року направлений у Куйбишевське військоve училище. Тут застала війна. Переведений у запасний штурмовий полк м. Кам'янки Белінської Пензенської області. Через два роки служби комісія, що перевіряла роботу запасного полку дозволила Миколі Ісааковичу відправитися на фронт. Спочатку попав на III Український фронт, потім перейшов у II Український фронт і в складі 21 військового авіаційного полку дійшов до Берліну. Після війни служив у Польщі, у Центральній Групі Військ.

Нагороджений орденами «Червоної Зірки», «Вітчизняної війни», «Богдана Хмельницького», багатьма медалями та іншими відзнаками.

Гусак Надія Іванівна

Народилася 12 лютого 1964 року. Зросла у простій селянській родині. Змалку звикла до селянської праці. У школі проявився характер організатора учнівського колективу. Будучи школяркою самотужки опанувала гру на гармошці. Після Воронівської школи навчалася у Бердичівському ПТУ № 12 при шкір заводу. По закінченню якого працювала у м. Харкові на шкіряному об'єднанні «Більшовик». Повернувшись у Воронівці Надію призначено старшою піонервожатою у місцеву школу. Саме тут проявилися її вміння і нахили згуртовувати навкіл себе учнівську молодь. Вечори, зустрічі, диспути та вогники – все це стало звичною справою молодой дівчини.

Планувала вступ до педінституту. Однак вийшла заміж і мрії відсунулись. Народила і виховала з чоловіком двійко дітей. У 1992 році спробувала себе у підприємницькій діяльності. Це затягнуло в свою орбіту і чоловіка, і сина. І хоча нині проживає у Хмільнику, Надія Іванівна душею і серцем зі своїми рідними Воронівцями. Та хіба можна забути чарівну, потопаючу у вербах і осоках Сниводу? Тут пройшло дитинство, юність... Особливо неповторними залишаються в пам'яті весни на річці, коли багатоголосе птаство, почувши довгоочікуване літепло, розливається на левадах витьохкуваннями своїх найрізноманітніших пісень, з численними приспівками та колінцями. Таке буває лише у Воронівцях. Село особливо вабить, притягує до себе.

Каганюк Іван Петрович

Народився 16 листопада 1934 року в селі Воронівцях Хмільницького району Вінницької області в сім'ї колгоспників. Після звільнення села від ворога навчався у Воронівській і Лознянській школі. Служив на Балтійському флоті, де закінчив з відзнакою військово-морську школу. З вересня 1958 року продовжував службу на Північному флоті.

У березні 1959 року був обраний головою Чернятинської сільської Ради, Уланівського(нині Хмельницького) району.

У 1963 році став студентом Київського політехнічного інституту, енергетичного факультету, за спеціальністю «електричні мережі та системи». Із червня 1965 року по лютий 1979 року працював в ПЕО «Вінницяенерго», в якій об'єднано всі електростанції, підстанції та електричні мережі Вінницької, Хмельницької, Тернопільської і Чернівецької областей.

Подав біля 100 раціоналізаторських пропозицій для підвищення техніки безпеки, економії енергоресурсів, матеріалів тощо. За що отримав багато винагород, подяк, грамот, дипломів Виставки народного господарства Української РСР та СРСР. Любив свою малу Батьківщину, рідний край – Воронівці. Саме це батьківське село дало йому ключі до великого дорослого життя, в якому самотужки досяг авторитету і визнання. На жаль, смерть забрала земляка у інші світи.

Крапля Олександр Іванович

Народився 6 грудня 1968 року в селі Пагурці Хмельницького району Вінницької області. У 1975 році пішов навчатися у Воронівську восьмирічну, а потім у Лознянську середню школу, яку закінчив у 1985 році. У цьому ж році став студентом природничо-географічного факультету Вінницького педагогічного інституту. Під час навчання у вузі проходив військову строкову службу в рядах Збройних Сил СРСР. Після військової служби, у 1992 році, закінчив навчання в інституті. У 1993 році поступив на службу в органи внутрішніх справ.

Працював на посаді дільничного інспектора міліції Ярмолинецького відділу внутрішніх справ Хмельницької області. Обіймав посади оперуповноваженого інспекції в справах неповнолітніх, оперуповноваженого карного розшуку. У 1998 році переведений на службу до міста Хмельницького на посаду старшого інспектора інспекції з особового складу управління кадрів УМВС області.

Із 1999 року працював старшим інспектором з особливих доручень, а з 2000 року – заступником начальника управління кадрів УМВС, з 2005 року – начальника управління роботи з персоналом УМВС в Хмельницькій області. Військове звання Краплі О. І. – полковник міліції.

Окрім вищої педагогічної освіти, здобув вищу юридичну освіту, навчаючись з 1994 по 1998 роки у Національній академії МВС України. Із 2003 по 2004 роки успішно закінчив магістратуру Управління Національної Академії Внутрішніх Справ України.

Нині Олександр Іванович на пенсії та продовжує працювати.

Крутенко Леонід Михайлович

Народився 20 серпня 1948 року в селі Воронівцях Хмельницького району Вінницької області. Навчався у Воронівській і Уланівській

школах, Немирівському будівельному технікумі. Служив у лавах Збройних Сил Радянського Союзу, працював інженером у Вінницькому філіалі Московського державного проектного інституту. У 1978 році закінчив Київський інженерно-будівельний інститут.

Працював на посаді заступника начальника Вінницького обласного управління Промислового банку. У 1997 році закінчив Київський інститут банківської справи за спеціальністю «банківська справа».

Із січня 2003 року працював начальником філії «Вінницьке обласне управління ВАТ «Державний ощадний банк України».

За багаторічну працю нагороджений багатьма грамотами, дипломами та ін. Не забував поважний земляк рідних Воронівець. Свята земля притягувала до своїх порогів. Воронівці гордяться славним односельцем.

Нині талановитий земляк пішов за межу вічності.

Крутінь Марія Семенівна

Народилася 5 травня 1941 року в простій селянській родині. Важка праця батьків, щоденні клопоти та турботи по господарству виховали в Марії почуття обов'язку працювати, допомагати рідним. Після місцевої початкової школи навчалася у сусідній Лознянській. Затим поступила до Київської однорічної сільськогосподарської школи на садово-городній відділ. У 1960 році закінчила навчання і працювала у воронівській городній бригаді. Із реорганізацією господарства працювала різноробочою, а пізніше дояркою відділку колгоспу «Дружба».

Марія Семенівна – одна з перших у господарстві досягла і перетнула чотирьохтисячний рубіж надоїв молока від кожної корови. За гарні результати нагороджувалася занесенням на «Дошку пошани», грамотами, подяками та цінними подарунками. Нині трудлюбива жінка на заслуженому відпочинку. Та не сидиться склавши руки Марії. Вона присвячує себе вишиванню. У нього вкладає своє серце і душу. Жаль, що й досі її рушників не має у шкільному краєзнавчому музеї «Спадщина». Шедеври вишиття потрібно залишати для нащадків. Адже поки про людину, її справи пам'ятають – доти вона житиме серед нас. Талановита жінка пішла уже за межу.

Ладигіна Тетяна Миколаївна

Народилася 21 вересня 1966 року в простій сільській родині. Після навчання у Воронівській школі, продовжила свої студії у сусідній Лознянській. Дівчину вабила незвична спеціальність – радіотелеграфіста. Після навчання у Вінницькому ПТУ зв'язку Тетяна Миколаївна працює радіотелеграфісткою у місті Хмільнику. Затим влаштувалася зв'язківцем до військової частини, що дислокувалася неподалік, у Широкий Греблі.

Служба в армії важка, непередбачлива, сповнена особливої витримки та професіоналізму. Вийшла заміж народила сина. З розвитком української армії, ця військова частина зазнала реорганізації та скорочення. 27 квітня

2004 року Тетяна Іванівна звільнилася з військової служби. Нині проживає у Воронівцях. З особливою теплотою захоплюється вишиванням.

Десятки й десятки найрізноманітніших вишивок має жінка: серветки, сорочки, рушники, портрети всього й не згадаєш. Її роботи експонувалися у Хмільнику, Вінниці, навіть Києві. Вишиті дарунки зберігаються у Воронівській школі, музеї, приватних осіб.

Про талановиту вишивальницю Хмільницька аматорська студія Миколи Загороднього «Гіпаніс» відзняла у 2012 році фільм «Життя – це правда вишита нитками».

Лебідь Анатолій Васильович

Народився 8 грудня 1953 року у містечку Хуст Закарпатської області, по місцю військової служби батька. Після переїзду у Воронівці закінчив місцеву початкову школу та у 1971 році – середню у селі Лозна. Навчався з 1973 по 1976 рік у Васильківському військовому авіаційному училищі. По закінченні вузу із 1977 по 1983 рік служив у 515 авіаційному полку Південної групи військ у Будапешті.

У 1983 році поступив навчатись до Військової академії імені Ф. Дзержинського в Москві. По закінченні служив у Збройних сил СРСР до 1996 року. Підполковник. Звільнений у запас.

Лебідь Арійон Іванович

Народився 28 жовтня 1918 року в селі Воронівцях Уланівського району. Помер 14 травня 2005 року. Сім'я зазнала горя в тяжкі тридцяті голодоморні роки.

Помер батько, а також чотири брати і дві сестри. Щоб не вмерти з голоду, пішов наймитувати в сусіднє село Сальницю. Із 1933 року по 1938 рік працював їздовим у місцевому воронівському колгоспі «Комунар».

Із вересня 1938 року служив в Армії Ленінградського військового округу. Під час війни з Фінляндією брав у ній участь. У 1940 році був командиром відділення 194 – го зенітного артилерійського полку.

З початком радянсько-німецької війни, доля закинула Лебідя А.І. у Харківський військовий округ.

Тут із липня по грудень 1941 року був командиром взводу 50-го будівельного батальйону, потім командиром відділення 1000 – го стрілецького полку.

Був поранений. По виздоровленні, направлений на Сталінградський фронт, де був командиром відділення мінометників 58 танкової бригади. Важкі кровопролитні бої, знову поранення. Лікування в евакогоспіталі № 3076 міста Іваново.

Славний шлях Лебідя А.І. супроводжували військові нагороди: «Отличник – минометчик» 1942, Орден «Красной Звезды» 1942, «Орден Славы» III ст. 1942, медалі «За отвагу» 1942, «За победу над Германией», «За боевые заслуги»...

По звільненню Уланівського району від ворога, працював дільничим міліціонером районного відділення МВС. Потім займав різні посади у рідному селі: бригадир городньої бригади, завідуючий господарством, бригадир польової бригади, завідуючий складом колгоспу «Дружба».

Після тяжкої хвороби 14 травня 2005 року помер, залишивши яскравий слід і добру світлу пам'ять у серцях жителів.

Лебідь Петро Євгенович

Народився 2 червня 1959 року в с. Воронівцях Хмельницького району. Після навчання у Воронівській школі став трактористом. Служив у армії. Невдовзі прийшов до Хмельницького відділу внутрішніх справ. Працював у Державтоінспекції. Найкращі роки Петра Євгеновича були переповнені по-справжньому героїчними вчинками. Не дивно, що його фотографія, як кращого працівника Державтоінспекції, постійно знаходилась на Дошці Пошани Департаменту ДАІ МВС України. У 1998 році міністр внутрішніх справ України за особисті показники присвоїв йому позачергове звання – лейтенант міліції.

І дійсно, від сержанта і старшини Петро Лебідь за подвиги у мирні часи, доріс до підполковника. У 2004 році ще одна висока нагорода – Петро Євгенович удостоєний Андріївської медалі МВС України – «За віру і вірність», яка є однією з номінацій «Золотої Фортуни».

«Автоінспекція – це зміст всього мого життя» – підкреслював земляк. У цьому – справжня суть його відданості у складній роботі.

Меть Михайло Іванович

Народився земляк 5 січня 1947 року в селі Воронівцях Хмельницького району. Навчався у Воронівській, Лознянській і Уланівській школах. Не цурався ніякої роботи. Після військової служби працював завідуючим сільським клубом у Тарасках.

У жовтні 1973 року, переведений на посаду керуючого Воронівським відділком колгоспу, де працював до січня 1977 року. Потім – головою Уланівської сільської Ради. У серпні 1983 року призначений на посаду голови Хмельницького районного агропромислового об'єднання. Із березня 1990 року – перебував на посаді голови райкому профспілопрацівників АПК. З вересня 1991 по березень 1999 року працював головою правління КСП «Надбужанське» міста Хмельника. У 1999 році наш земляк призначений на посаду – голови Хмельницької районної державної адміністрації. Пізніше – його обирають головою Хмельницької районної Ради...

Працював також на Жданівському цукровому заводі, директором елеватора. Нині Михайло Іванович відпочиває на Господніх Небесах.

За свою працю нагороджений багатьма відзнаками. Серед них орден «Знак Пошани», медаль «За доблесний труд», має багато грамот, дипломів та подяк.

Очеретний Володимир Феодосійович

Народився 28 березня 1938 року у селі Воронівці, нині Хмільницького району. Батько працював завідувачем Воронівської школи. Дитинство припало на воєнні роки. Виховувався у Тиврівському дитячому будинку.

У 1957 році вступив на навчання до Вінницького ремісничого училища. З 1959 по 1962 рік – служба в армії. Затим був тренером з гімнастики у Саратовській області, видобував вугілля на Донбасі.

Закінчив курси фотожурналістики при Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка.

В. Очеретний – майстер високохудожніх світлин, учасник багатьох виставок. Його фотографії входять до багатьох книг та календарів, зокрема містяться у таких виданнях як — «Берегиня», «Учись фотографувати», «Піонерські календарі», «Культура і життя», «Вінниччина», подарункове видання «Отчий край», «Краю рідний, Україно», фотоальбом «Мальовнича Україна» та ін.

Друкувався більш як в 50-ти газетах та журналах. Переможець і лауреат багатьох фотоконкурсів, зокрема газет «Правда України», «Літературна Україна», «Радянська освіта», «Патріот Батьківщини», «Друг читача», «Сільські вісті», «Радянська Україна»; журналів «Україна», «Журналіст України», «Соціалістична культура», «Ранок».

Відомий як живописець-портретист, різьбяр по дереву. Займався музейною роботою, громадською діяльністю, зокрема в Товаристві охорони пам'яток історії та культури.

Бував у Воронівській школі, подарувавши ряд своїх фоторобіт.

Нагороджений премією Національної спілки журналістів України «Фотожурналіст року-2001». «Заслужений журналіст» України. Почесний громадянин міста Тиврова, член Міжнародного фонду ім. Кирила Стеценка. Помер Володимир Очеретний 11 лютого 2005 року, похований у місті Тиврові.

Плотиця Іван Панасович

Народився 10 травня 1934 року в селі Воронівцях Уланівського району. Навчався у Воронівській і Лознянській школах, служив у Радянській армії. З вересня 1959 року працював на посаді голови Чернятинської сільської Ради.

Потім – бригадиром комплексної бригади с. Воронівець. А з 1961 року по лютий 1963 року – головою Воронівського колгоспу ім. Калініна. З організацією колгоспу «Дружба» працював на різних виробничих посадах – агрономом колгоспу, бригадиром комплексної бригади тощо.

З лютого 1971 року по лютий 1978 року працював на посаді голови правління колгоспу «Зоря комунізму» села Лозова.

По переїзді у рідні Воронівці, довелося знову працювати на різних посадах – керуючим воронівським відділком, бригадиром тракторної бригади, агрономом 4 відділку, бригадиром рілочної бригади у Воронівцях, головою профспілки колгоспу.

За багаторічну працю нагороджений рядом відзнак: орденом «Трудового Червоного Прапора», медалями «За трудову доблесть», «За доблесний труд», багатьма грамотами та іншими нагородами.

Обирався депутатом місцевих рад. 28 вересня 2003 року наш земляк помирає.

Протор'єв Валерій Семенович Народився 17 січня 1924 року в селі Воронівцях Уланівського району в сім'ї сільського лікаря. Навчався у Воронівській школі. Із 1944 року воював у радянсько-німецькій війні. Працював коректором та фото-кореспондентом уланівської районної газети "Шляхом Сталіна".

Із вересня 1945 року навчався у Київському училищі прикладного мистецтва. На Васильківському майоліковому заводі працював на посаді художника-скульптора. Виявив себе здібним, висококваліфікованим художником.

Спільно з дружиною Надією Юхимівною створював керамічні зразки, які випускалися масовими тиражами.

Неабияк захопився художнім ліпленням. Став знаним у країні та за рубежем митцем. Валерій Протор'єв – член Спілки художників України. Роботи митця-кераміста експонувались на багатьох виставках в СРСР та за кордоном.

За успіхи, досягнуті в розвитку Української майоліки, нагороджений медалями ВДНГ СРСР, бронзовими, срібними і золотими. Дипломами і медалями ВДНГ України, рядом інших відзнак.

Валерію Протор'єву присвоєні почесні звання «Заслуженого майстра народної творчості» Української РСР та «Заслуженого художника» України.

Почесним званням «Заслуженого художника України» відзначено й дружину Надію Юхимівну. Досягнення земляка у великій мірі залежать від його супутниці у житті, дружини-художниці Протор'євої Надії Юхимівни.

Вона народилася 23 лютого 1926 року в селі Дубрівці на Житомирщині.

Також закінчила Київське училище прикладного мистецтва (1950).

Працювала і брала участь у виставках разом зі свом чоловіком.

У 2004 році наш талановитий земляк Валерій Семенович Протор'єв помер. У школі Воронівець є кілька їх майстерних виробів-шедеврів дарованих музею гарною родиною Людмили Протор'євої – Бутузової.

Протор'єв Євген Семенович

Народився 1921 року в селі Воронівцях. Лиш заходиш у школу, відразу бачиш великий портрет Шевченка роботи художника Євгена Протор'єва.

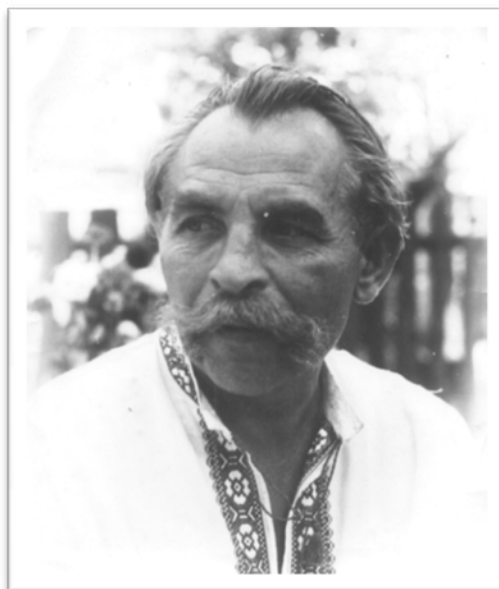
Багато взяв від рідної землі над Сливодою. Батько, сільський лікар, нічого «такого» дітям не передав. Євген сам дізнався про Мистецьку школу в Херсоні, поїхав туди вчитися.

Звідти в училище, де опанував гру на народних інструментах. Пішов служити на флот, ставши фахівцем у музиці. Це помітили і командировали в Ленінград, де створювався художній колектив під керівництвом Ісаака Дунаєвського.

Згадує Євген Семенович таку вдачу уславленого маестро, що той, довіряючи асистентам, сам прослуховував кожного. І от починає нелегку розмову з матросом, відверто каже, що в ньому помилились, виконавський рівень ансамблю має бути особливим.

Матрос якось обмовився, що пише музику Дунаєвський сказав принести ноти. Мати рідна, що було, як він сам заграв. Матрос не впізнав рідного твору. Виконував майстер, аранжуючи, добираючи акордів. Довкола – блиск лаку на підлозі, дзеркала, колони – розкішний палац з минулої епохи, рояль...

Ви – геній, – сказав виконавець, закінчивши. Грав Євген у ансамблі, діставалось йому – техніка таки була слабкувата. Після того, як вивезли їх із блокадного Ленінграда, колективу не стало. Євген закінчив війну у визволеному Штетіні.

У Києві на художника вчився брат Валерій. Він допоміг Євгенові підготуватись до вступу. На третьому курсі Євген почав заробляти.

На схилі літ збудував хату у Воронівцях і повернувся у рідне село. Для місцевої Воронівської школи художник намалював гарний портрет Тараса Шевченка. Він і нині зустрічає кожного, хто заходить у приміщення закладу.

А взагалі, Євген Семенович все життя був щирим патріотом рідної воронівської землі і всієї України. Нині Син Олександр приїжджає на батьківщину, до рідного гніздечка.

Сиротюк Анатолій Васильович

Народився 22 червня 1942 року в с. Воронівцях Хмельницького району в простій селянській родині. Після Воронівської початкової та Уланівської середньої школи навчався в Ленінградському зенітно-артилерійському технічному училищі, а в 1960 р. був звільнений з рядів Радянської Армії на Підставі закону про скорочення Збройних сил СРСР.

У 1963 р. закінчив навчання в Вінницькому енергетичному технікумі та отримав кваліфікацію теплотехнік. Був направлений як спеціаліст інженер-теплотехнік на роботу у Погребищенський цукровий завод, де успішно пропрацював з 1963 по 1967 роки.

Далі свою трудову діяльність продовжував на посаді начальника цеху військової частини Архангельської області, полігон Плесецьк по 1970 рік.

Але, найбільш визначним місцем роботи для Сиротюка Анатолія Васильовича стала Ладижинська ДРЕС, де пропрацював Анатолій Васильович від початку введення в експлуатацію першої черги ДРЕС в 1970

році до 2006 року. Свою професійну кар'єру починав з посади обхідника турбінного цеху, машиніста та старшого машиніста енергоблоку. Набуття нових навичок і досвіду, підвищення кваліфікації та постійний розвиток Сиротюка Анатолія Васильовича стало підставою просування службовими шаблями молодого спеціаліста.

За високі показники в роботі та професіоналізм Сиротюка Анатолія Васильовича було переведено начальником зміни, та з 1990 року призначено заступником начальника турбінного цеху Ладижинської ДРЕС, де пропрацював по 2006 рік і був звільнений в зв'язку з виходом на пенсію.

У період з 1981 по 1985 рр. Сиротюк Анатолій Васильович, як фахівець Ладижинської ДРЕС, був направлений у довготривале відрядження за кордон, республіку Кубу, м. Сантьяго. В період відрядження проявив себе як високопрофесійний фахівець, за що був призначений заступником директора з експлуатації теплової електростанції і контракт на роботу був подовжений ще на один термін.

Знання, професіоналізм, досвід, професійне чуття витримка, «холодний розум» в критичних робочих ситуаціях, вміння керувати підлеглими співробітниками, вимогливість та жорсткість до робочих завдань та цілей, людяність і увага в ставленні до персоналу – так до сьогодні характеризують Сиротюка Анатолія Васильовича його колеги. За період своєї роботи Анатолій Васильович став професійним наставником для багатьох молодих спеціалістів, деякі з них в подальшому займали керівні посади на підприємстві.

Після виходу на пенсію в 2006 році, Анатолій Васильович продовжував працювати на різних керівних посадах промислових підприємств м. Ладижина та довгий час був професійним консультантом для фахівців котлотурбінного цеху Ладижинської ДРЕС.

За вагомі досягнення в роботі Сиротюк Анатолій Васильович був нагороджений високою Державною Нагородою – відзнакою Міністерства Палива та Енергетики України, Знаком «ВІДМІННИК ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ», іншими нагородами.

Сиротюк Петро Миколайович

Народився 11 липня 1957 року в селі Воронівцях Хмельницького району. Навчався у Воронівській і Уланівській школах, Барському автомобільно – шляховому технікумі. Як молодий спеціаліст, направлений на роботу у Володимирецьку шляхово-будівельну організацію Рівненської області.

На виробництві займав різні посади: техніка, майстра, старшого інженера планово-виробничого відділу, головного інженера, а з 1990 року по даний час – начальника. Навчався в інституті інженерів водного господарства за кваліфікацією інженера-будівельника.

За сумлінне ставлення до роботи нагороджувався різними відзнаками: похвальними грамотами, цінними подарунками, грошовими

преміями. Портрет земляка неодноразово вивішувався на Дошку пошани організації. І нині Петро Миколайович бере активну участь у громадській роботі. Надто цікавиться справами у Воронівцях, Уланові. Допомагає землякам.

Сорока Іван Іванович

Народився 2 березня 1948 року в селі Воронівцях Хмільницького району. Навчався спочатку у Воронівській і Лознянській школах. Після закінчення Козятинського ПТУ працював помічником машиніста, слюсарем. Має два авторських свідоцтва про винаходи, більше двох десятків раціоналізаторських пропозицій. Закінчив Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту, вищу партійну школу при ЦК Компартії України.

Із березня 1975 року перебував на партійній роботі: інструктором Козятинського райкому партії, промислово-транспортного відділу Вінницького обкому Компартії України, завідувачим сектором оборонної промисловості.

З листопада 1988-го року – по 1991 рік І. І. Сорока працював першим секретарем Вінницького міськкому Компартії України та головою Вінницької міської ради. 1992 – 1994 роки – робота в Республіці Куба керівником центру по лікуванню українських дітей.

Із серпня 1996 року Іван Сорока – начальник Вінницького управління у справах захисту прав споживачів. Неодноразово обирався депутатом місцевих рад різних рівнів.

Нагороджений рядом державних відзнак. Саме наш земляк замовив музику до «Гімну Воронівець» у талановитого музиканта і композитора О. Кубасової. Виконує славень донька Івана Сороки – Вікторія-Амариліс Сорока. Нині Іван Іванович – на заслуженому відпочинку. Проживає у Зарванцях під Вінницею.

Степанюк Микола Петрович

Народився 2 липня 1962 року в простій селянській родині. Змалку привчений до всякої сільської роботи. Після закінчення Воронівської школи у 1977 році, пішов навчатися до Бердичівського ПТУ № 3 за спеціальністю муляр-монтажник залізобетонних конструкцій. По закінченні – працював у м. Прип'ять під Києвом. У 1982 році призваний на військову службу.

Доля закинула у місто Потсдам (Східна Німеччина). Після служби працював водієм на птахофабриці села Великий Митник. У 1983 році здібний юнак призначений на роботу інструктора по водінню трактора Кушовецької середньої школи. Невдовзі поступив навчатися на факультет фізичного виховання (відділення початкової військової підготовки) Вінницького педінституту. У званні лейтенанта працював в одній зі шкіл Немирівського району. Повернувшись на рідну землю, працював директором Вишеньківської середньої школи I – III ступенів. Одружений,

спільно з дружиною Вірою Анатоліїю виростили сина Ярослава. Недавно юнак повернувся з району військових дій на Донеччині. Нині проходить реабілітацію.

Микола Петрович, неодноразово будучи депутатом Уланівської сільської ради, вирішував численні питання соціального життя громади, в тому числі й Воронівець Вабила Миколу Петровича прабатьківська рідна земля. Нині, маючи в оренді біля 80 гектарів земель у Воронівцях господарює. Займається також реалізацією запасних частин до легкових автомобілів у невеличкому магазинчику Уланова. Не цурається ніякої роботи, допомагає односельцям. Цим заслужив шану і повагу серед земляків.

Шакула Василь Михайлович

Народився 6 жовтня 1949 року у простій багатодітній селянській сім'ї. Батько і мати були трактористами. Діти доглядали за господарством, виконували нелегкі селянські роботи. Хлопець з першого по четвертий клас навчався у Воронівській початковій школі. Потім продовжив студії у Лознянській середній. Після вісьми класів навчався у Гущинецькому ПТУ. Здобувши спеціальність тракториста і оператора доїльних установок, працював на фермі Воронівського відділу колгоспу «Дружба»ю. Затим – служба у Радянській Армії. Демобілізувавшись, працював екскаваторником на Лознянському гранітному кар'єрі.

Одружився, збудував гарний сучасний будинок. Обладнав його власним водогоном, обігрівом та каналізацією. З труднощами добився 40 гектарів землі для фермерського господарства. Здається жоден фермер в окрузі не ставиться з такою любов'ю до годувальниці-земля як родина Василя Шакули. Незалежно від примх погоди, дбайливий господар завжди має високі врожаї.

Особливо захопився городництвом і садівництвом. Поступово придбав відповідну техніку та механізми. Користується повагою серед жителів Воронівця, Уланова. Нині фермерство передав своєму синові Василю Васильовичу. А ще Василь Михайлович, як щирий патріот Воронівця, побудував за власний кошт величний пам'ятник замученим жителям села в 30-і голодоморні роки. Ось такий щедрий душею і серцем наш земляк!

Шакула Микола Іванович

Родом із Воронівця. Тут він народився, навчався у місцевій школі. Потім служба в армії, а потім...

16 січня 1987 року, через вісім місяців після Чорнобильської катастрофи після медичного обстеження повідомили прибути на 12 годину ночі у військомат Хмільника. Посадили у автобуси і на світанку прибули у село Нова Радча Народицького району Житомирщини. Сюди постійно

почали прибувати люди з багатьох областей колишнього Радянського Союзу: росіяни, татари, литовці, але найбільше було українців.

Новобранцям видали солдатську форму, респіратори, рукавиці, провели інструктаж по техніці безпеки. Невдовзі зарахували в інженерно-технічний полк, який мав у своєму розпорядженні екскаватори, автомашини, бульдозери і іншу важку техніку.

Усіх поселили в палатках. Усіх зустрічав плакат із написом: “Место подвига – Чернобыль”. Керівники полку – військові: полковник, майор, капітан і т.п. З першого дня розпочалася важка робота. Командир роти перед строєм звертався до солдатів, чи є добровольці вилазити “на кришу”. Такі були. Добровольці на “криші”, це ті, хто працював на даху палаючого атомного реактора.

Там – найнебезпечніша робота, там – найвища радіація. Виходячи з цього пекла, рятівники проходили через спеціальний пропускний пункт, де залежно від дози опромінення, загорялася зелена або червона електролампочка, а хто отримав надмірну дозу – ревіла сирена. Якщо людина отримала 25 і більше рентген – відразу відправляли на лікування в Ленінградську область, або Пущу-Водицю під Києвом. Таким добровольцям-висотникам у 5 раз підвищували заробітну плату.

Щодня солдатів возили на автомашинах у забруднену зону, а це 80-100 км. Всі, хто не потрапляв на “кришу” виконували інші роботи: проводили дезактивацію, вивозили заражену землю, будівлі, металолом у могильники (ями 15-20 метрів глибиною) у яких захоронювалося бульдозерами.

Микола Іванович пробув у Чорнобильській зоні 123 доби. Чи було страшно? Ніякого страху тоді ніхто не відчував і через це дехто нехтував технікою безпеки. Наш відважний земляк має посвідчення учасника ліквідації Чорнобильської катастрофи II категорії. Нині Микола Іванович – на пенсії, проживає у сусідніх Пагурцях.

Шакула Микола Петрович

Народився 21 березня 1956 року в селянській родині. Важку працю зазнав ще з дитячих літ. Цілими днями з молодшим братиком Михайлом доглядали корову, поралися по господарству. Мама виконувала в колгоспній ланці найрізноманітніші роботи. Батько працював зв'язківцем в Уланівському районному відділенні зв'язку.

Після Воронівської початкової та Уланівської середньої школи вступив до Одеського педагогічного інституту на художньо-графічний факультет. Особливість художника Василя Шакули в тому, що хлопець малював вправно і лівою і правою рукою Ні! Він не лівша. Просто в дитинстві хлопець переніс важку хворобу – поліомієліт.

Як наслідок, права рука наполовину перестала діяти. Ось тоді юнак не розгубився, а навчився лівою рукою майстерно працювати. По закінченні вузу працював спочатку учителем у ряді шкіл Уланівщини, не поривав із захопленням – скульптурою. Для рідного села майстер до 500-річчя

Воронівець за власний кошт виготовив чудовий пам'ятний знак присвячений Ференцу Лісту і Кароліні Вітгенштейн. Нині він знаходиться на Огородку.

Микола Петрович отримав за нього подяку від Посла Республіки Угорщина. А ще талановитий земляк виготовив на замовлення Василя Шакули пам'ятник Голодомору 1932 – 1933 років. Він знаходиться при вході на сільське кладовище. Ось така талановита людина проживала у Воронівцях. Жаль, що підступна хвороба забрала від нас здібного художника.

Шлапак Василь Павлович

Народився 15 травня 1942 року у селі Воронівцях Уланівського району. Навчався у Воронівській і Лознянській школах. Матеріальні умови вимагали працювати і Василь пішов доглядати худобу у колгоспному господарстві. Навчався у Гуцинецькому ПТУ, працював водієм у рідних Воронівцях. Служив у Радянській Армії.

Повернувшись зі служби навчався у Прилуцькому технікумі. Працював електриком, а потім учителем фізичного виховання, креслення та трудового навчання у Воронівській школі. Перед собою поставив мету – вступити на історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту. Мрія здійснилася у 1985 році.

По його закінченні вузу читав історію у школі. А з 1985 року Василь Павлович працює на посаді директора школи у Рибчинцях. Удвох з коханою людиною виростили доньок – Ліну та Олену. Видав дві книжечки – «Ластівка над Сливодою» (2006) та «В моїм краю» (2007).

Прочитаймо ж його рядки, в яких любов до краю, села, своєї хатини, де автор зріс, став на крило... Із тугою у серці він писав:

Летять роки, пройшли десятиліття,

Хатину осідлали бур'яни.

Лиш горобці цвірінькають на вітті

Й земля забула працю борони.

А ще любив Василь Павлович гарних працюючих людей, які цінують кожен робочу хвилину, гарне слово і веселу пісню. На жаль, 27 березня 2009 року перестало битися серце гарної людини, полум'яного земляка, Шлапака Василя Павловича.

Шлапак Василь Павлович

Народився 6 листопада 1950 року в селі Воронівцях Хмельницького району. Навчався у Воронівській та Уланівській школах, працював різноробочим у колгоспі. Тонкий музичний слух, уміння гарно співати, визначили ще з дитинства подальшу долю. У 1967 році поступив навчатися до Тульчинського культосвітнього технікуму.

А далі служив у армійських рядах. Доля закинула до Північного флоту у Севроморськ. Відслуживши, став працювати завідувачим клубом

у рідному селі. Із червня 1971 року, Василя Павловича призначають методистом Хмільницького районного будинку культури.

Невдовзі став студентом заочного відділення Київського інституту культури, який закінчив 2001 року.

Природна артистична обдарованість, чудовий голос робили свою справу. Василь Павлович упевнено просувався по службовій драбині. У 1987 році його призначають директором Хмільницького районного будинку культури.

Здібного і перспективного організатора у 2001 році запросили очолити відділ культури Хмільницької районної державної адміністрації. На цій поважній посаді працював талановитий земляк до виходу на заслужений відпочинок. За активну професійну діяльність неодноразово нагороджувався грамотами, дипломами, подяками. Василь Павлович – лауреат Всесоюзного і республіканського конкурсів оглядів художньої самодіяльності. Неодноразово брав участь у міжнародних фольклорних фестивалях.

У 2006 році Хмільницька районна Рада та адміністрація присвоїли йому титул «Людина року» в галузі культури. А ще, маючи чудовий голос, Василь Павлович озвучує фільми відзняті Хмільницькою кіностудією «Гіпаніс».

Не забуває Василь Шлапаків й рідних і милих Воронівців. Однак життя робить свої корективи, земляк відійшов у засвіти.

Шлапак Віктор Павлович

Народився 1953 року в селі Воронівцях Хмільницького району Вінницької області в простій хліборобській селянській родині. Після закінчення Воронівської та Уланівської школи та служби в Армії, навчався у Тульчинському культосвітньому училищі, Інституті культури.

У 1982 році закінчив Ленінградське вище профспілкове училище. Усюди супроводжувала любов до музики, української пісні, художнього слова, традицій і звичаїв багатой на фольклор української землі. Пройшовши доленосні щаблі творчості, життя закинуло Віктора Павловича на Київщину, де невдовзі земляк здобув велику посаду начальника управління культури обласної державної адміністрації. Саме тут розцвів талант земляка, тут став лауреатом «Золотої фортуни», Заслуженим діячем мистецтв України, випустив диски своїх пісень...

Любив Віктор Павлович своє село Воронівці. Тут колиска його дитинства, рідні пороги, тут чудові незабутні краєвиди, тут святі навіки батьківські могили.

Шлапак Петро Іванович

Народився у селі Воронівцях Хмельницького району 11 липня 1984 року в сім'ї простих хліборобів. Навчався у місцевій Воронівській школі. Був працелюбний, відповідальний до порученої справи.

У зв'язку з нападом російських сил, 10 січня 2023 року під час мобілізації став на захист Вітчизни. Служив солдатом у військовій частині А 4712. Був командиром міномета у 2 мінометному взводі 1 мінометної батареї 2 механізованого батальйону ЗС України.

Під час виконання бойового завдання, мужньо виконуючи військовий бов'язок Шлапак Петро загинув 16 грудня 2023 року біля населеного пункту Роботине Пологівського району Запорізької області. 19 січня 2024 року мужній військовослужбовець повернувся у Воронівці «на щиті» і був схоронений у рідному селі.

Вічна слава герою! Щирі співчуття рідним і близьким солдата!

Юшко Віктор Васильович

Народився 7 квітня 1971 року в с. Воронівцях Хмельницького району.

Після закінчення Воронівської школи поступив навчатись до Одеського вищого артилерійського командного училища. Нині – підполковник Збройних Сил України, командир батареї 11-го батальйону територіальної оборони Київської області «Київська Русь» ЗС України.

У важкі роки становлення української держави, Віктор Васильович Юшко самовіддано захищає її священні східні рубежі від російсько-сепаратистських агресивних сил. За видатні військові заслуги нагороджений високими державними відзнаками. Серед них:

Орден «За мужність» III ступеня (26 грудня 2014) — *за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі.*

Медаль «За військову службу Україні» (29 вересня 2014) — *за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України.*

Нагрудний знак Начальника Генерального штабу «За доблесну військову службу Батьківщині» (6 жовтня 2014). **Орден «За мужність» II ступеня** (12 грудня 2016) — *За особисту мужність, самовідданість і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі.*

Коротке повідомлення про героя. Там, на війні, його позивний Брама. І ми розуміємо чому – він такий же міцний і непохитний. Віктор Юшко в зоні бойових дій, вимогливий кадровий офіцер, справжній професіонал своєї справи. Він уникає журналістів з відеокамерами і не має сотень фотографій з передової, проте має повагу своїх бойових побратимів, яка для нього важливіша за будь-яке визнання.

Спочатку відновлював навички на полігоні у Десні: «Якби я колись міг уявити, що нам доведеться не на навчальних боях вчити бійців, а застосовувати свої знання під час справжніх бойових дій, то, мабуть, все б тоді було по-іншому...

Тут, у Десні, ми пригадали те, що трохи підзабулося без практики...» Віктор Юшко у складі окремого мотопіхотного батальйону «Київська Русь» брав участь в бойових діях в районі Слов'янська, зокрема ніс службу на горі Карачун і на блокпостах по дорозі туди. Згодом довелося виконувати бойові завдання в районі Дебальцевого. 15 серпня в районі Дебальцевого батальйон вступив у бій з терористами, там загинув їхній командир батальйону підполковник О.Л. Гуменюк і троє військовослужбовців...

На передовій Віктор вміло керує кулеметним, гранатометним, зенітним артилерійським взводами та мінометними розрахунками.

– Перше перемир'я у нас тривало аж 10 хвилин. Ніхто з наших ворогів і не збирався його дотримуватись. А ми не могли йти у наступ, не могли знищувати ворожу техніку, навіть коли бачили її пересування... Тільки могли захищатися. Отаке у нас було перемир'я, – згадує захисник. Бійці батальйону ніколи не були голодними, з харчами проблем не було, звісно, матеріально-технічне забезпечення могло бути кращим...

Неодноразово були і такі моменти, коли третину завезених товарів військові роздавали жителям. Спочатку багатодітним родинам, а потім тим, хто приходив і просив допомогти харчами.

Саме це і змушувало мешканців звільнених сіл зовсім по-іншому сприймати «карателів». Дії військових Збройних сил України промовистіші за будь-яку просвітницьку роботу серед населення. Люди порівнюють, що було при сепаратистах, які грабували і вбивали, і що при українській армії, яка ділиться своїми запасами з тими, хто ще деякий час тому кидався під колеса машин і закликав Путіна врятувати їх...

Із хвилюваннями Віктор згадує ніч з 18 на 19 серпня під Фащівкою, коли їхній батальйон потрапив під обстріл «градами» з боку Луганська. Було багато поранених, згоріла техніка, одяг, їжа...

– Але Спас нас спас, – говорить герой. – Цього дня у нас навіть атеїсти молилися...

Наш відважний земляк неодноразово брав участь у відбитті чисельних нападів на базовий табір частини на горі Карачун поблизу населених пунктів Фащівка, Чорнухіно. Завдяки його вмілому керуванню артилерією було знищено велику кількість живої сили і техніки противника, в тому числі декілька артилерійських установок та БМ21. Наразі нам не

відомо, чи з часом Українська держава вшанує високою відзнакою свого героя, але ми всі знаємо, для воронівчан-земляків він уже визнаний Герой.

Із початком повномасштабної війни, Віктор Юшко з новими силами став до захисту Вітчизни. Бойові рубежі захищає і нині. Приїжджає у Воронівці. Цікавиться життям сільчан, земляків. Щира душа, відданий Україні патріот.

Воронівці у страшній рашистсько-українській війні

З початком страшної війни жителі Воронівця, як і все населення України стало на захист Вітчизни. Створено на дорогах при вїзді і виїзді з села два блокпости, які вдень і вночі контролювали рух транспорту. У сільському клубі проходило чергування та реєстрація біженців, котрі масово прибували із районів бойових дій. Їм надавалася перша невідкладна допомога.

Навчання учнів проводилося в більшості дома на електронних носіях. Систематичні тривоги повідомляли про особливу небезпеку.

Педагогічний колектив, вчителі на чолі з директором Москаленко Р.І. проводили багато часу на чергуванні, разом із односельцями плели маскувальні сітки, готували продукти та інвентар для допомоги бійцям, в військові шпиталі та ін. Все населення Воронівця підключилося до допомоги. Приносили тканину на вказані маскувальні сітки, продукти харчування, теплі речі, гроші...

Невдовзі односелець Роман Федоришин очолив волонтерську службу у селі, котра незабаром охопила всю Уланівську громаду.

Із села мобілізовано чимало молодих дужих хлопців для поповнення Збройних Сил.

Нині чимало наших односельців, ризикуючи життям, захищають країну, стримують ворожі наступи на українські землі.

Варто назвати мужніх і хоробрих бійців:

Юшко Віктор, Літвинчук Богдан, Шевченко Олександр, Олешко Олександр, Слободянюк Михайло, Дубовий Максим, Олійник Іван, Труш Олег, Чорний Дмитро, Шакула Олександр, Олешко Микола, Серпутько Віктор, Завалій Віктор, Мельничук Володимир, Багацький Руслан, Шевчук Вадим, Петрусян Петро, Дубовий Василь, Шлапак Петро, Усенко Михайло, Труш Петро, Ковальчук Ігор, Пащенко Віталій, Паламарчук Павло...

Їх безмірні подвиги неодмінно після війни будуть описані в книгах, пресі, оспівані у піснях та розповідях. Подвиг їх не меркнутиме з часом.

Вернись живим!

Я Господа прошу: «Вернись живим!»
Вернись із пекла бою і тривоги,
Де смерть на кожному кроці, кулі й дим
Й немає вже назад з вогню дороги.

А ти вернись! Все винеси й вернись!
Лише з тобою можна завтра жити...
До мене, діток стиха пригорнись,
Надію дай радіти і любити.

Вернись живим! Ти – наша міць і твердь,
Заступництво і захист й оборона...
Хай твоя сила подолає смерть,
А порятує з Неба – охорона!

Вернись живим! Нещастя подолай!
Ти – визволитель люду з тиранії.
Ворог підступний, твердо пам'ятай,
Він убиває мрії і надії.

Та правда за тобою, милий мій!
Господь благословляє з високості,
І переможно завершиться бій,
І згине сатана з ненаситі і злості.

Вернись живим! Чекаємо тебе!
Хай Перемога майорить салютом!
Щоб мир і спокій, небо голубе
Були святими й цінувались людом!

09.03.2023

**Дорогі Читачі! Наприкінці розповіді про відомих земляків
хочеться повідати про досить цікаву і відому не лише Україні, а й**

світові мисткиню, що має воронівські корені. Яка не вагаючись й хвилини твердо вирішила стати на захист Вітчизни з початку повномасштабної війни.

Анна Сенік (Сеник) – *Ładna Kobieta* та її шедеври

Анна Михайлівна Сенік (Сеник) – українська фотографка, громадсько-політична діячка. Є засновницею напряму української етнофотографії, працює в цьому жанрі понад десять років.

Народилася 19 березня 1988 року. Її дідусь Сеник Євген і бабуся Майя родом із мальовничих Воронівець. Тут й Аня часто гостювала, знайомилась із чудовим селом. У 2010 році отримала вищу освіту та диплом магістра фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Мисткиня є авторкою понад 150-ти етнічних фотосесій. Більшість її робіт присвячені традиційному українському одягу, проте окремі серії відтворюють образи учасників українських військових формувань минулого. Вона – авторка військово-історичного фотопроєкту «Воїн», в якому створила унікальний для України військово-історичний фотопроєкт, що включав у себе світлини учасників військових формувань на території України від часів Руської держави і до розпочатої у 2014 Росією війни: лицарі, козаки, бійці УПА, Дієвої армії УНР, УГА, Січові Стрільці, учасники АТО.

У фотографії використовує творчий псевдонім *Ładna Kobieta*, при цьому не приховуючи своє справжнє ім'я. Пояснює використання такого псевдоніму родинною історією: «Так у дитинстві мене жартома називала мати». Брала активну участь у подіях під час Революції Гідності. У березні 2014 року з початком російської агресії вступила до лав добровольчого батальйону «Азов», обійнявши посаду пресекретаря. Була автором зображення, що стало основою шеврону партизанського загону «Чорний Корпус», на базі якого було створено батальйон.

У співпраці з музеями, колекціонерами, фаховими етнографами та народними майстрами відтворює український народний одяг і створює яскраві, атмосферні фотосесії, які викликають захват в Україні та стають відомими світу. У своїй роботі використовує автентичний старовинний одяг, предмети давнини, а також реконструкції автентики.

Локаціями стають музеї народної архітектури, збережені до наших часів давні приватні садиби, а також фотографка часто працює на природі й у сільській місцевості. Роботи Анни Сенік представляють українські традиції та культуру за кордоном на численних виставках, друкуються у відомих міжнародних медіа, в Україні – прикрашають обкладинки книжок, стають ілюстративним матеріалом історичних проєктів.

Наснага приходить до мисткині різними шляхами: живопис, ікони, старі світлини, музика, фактура та кольори природи, особистий емоційний досвід. Розроблення кожного образу для фотосесій триває від кількох тижнів до кількох місяців, і труднощі підготовки щоразу різні.

Чим більше моделей задіяно у зйомках, чим більше костюмів використовується – тим складнішим є процес, адже всі персонажі необхідно візуально узгодити між собою. В опрацюванні образів для фотосесій Анна

Сенік завжди заручається допомогою фахівців: етнографів, колекціонерів, музейників... Крім того, вивчає старі знімки українців: не лише одяг, а й пози, атмосферу, враження, яке люди намагались створити про себе – вираз облич, поставу, взаємодію з іншими особами в кадрі, вплив традицій на їхнє візуальне самовираження. Попри жанровість зйомок, моделями частіше є не професіонали, а звичайні люди, що додає фотографіям, зробленим Анною, життя та природної краси. З деякими з героїнь/героїв зйомок її зводить життя, когось радять друзі, інколи вона влаштовує кастинги у соцмережах з метою пошуку нових облич. Багато хто з учасниць виявляється дуже типажною й обдарованою моделлю – з ними фотографка створює кілька різних образів.

Мисткиня у своїй творчій діяльності розповідає про те, що любить, цінує і чим захоплюється. А вже самі реалії життя надають її роботам того чи іншого соціального аспекту: часто освітнього чи навіть просвітницького, коли є можливість розповісти про дуже важливе через креативність. Війна зробила Анну, як і всіх українських митців, культурною посланницею України у світі. Представляючи свої фотографії за кордоном, фотографка завжди наголошує: «Та краса, яку ви бачите на моїх роботах, – це Україна. І її знищують. Прямо зараз. Кожна модель ризикує загинути від російської атаки.

Унікальні костюми, наша культурна спадщина можуть бути знищені». Це той меседж, який стали нести її світлини нині, під час війни, проте Анна сподівається, що вже зовсім скоро вона зможе сказати лише: «Це – Україна, і вона прекрасна». Надто цікавими для нас є чудові світлини відзняті за автентикою Воронівець. І в цьому плані пані Анна досягла значних успіхів. Адже художниця вміло відтворила весільний образ двоєрідної сестри своєї бабусі Ніни Бородій (Виговської). Поєднання пишної форми фати (вельона) і воскового (лоєвого) віночка було досить характерним не лише для Воронівець, а й для всієї Уланівщини та навколишніх сіл.

*Із цієї весільної світлини із творчого архіву Анни Михайлівни й створено серію фотосвітлин із моделлю Ангеліною Ступкою. Назва світлин **Воронівська молода**. Цікавою є серія світлин під назвою **Воронівська мадонна**. На одній з них зображено матір із дитям. Модель – Катерина Черток із села Воронівці. Північно-східне Поділля. Саме ці світлини демонстровано на першій сторінці обкладинки наявної книги.*

Стаття написана автором Миколою Дорошем за матеріалами унікальної книги «Українська традиційна мода. Етнофотографія» К., 2023 та Вікіпед.

Від Сниводи до Плесецька

(Коротка розповідь про Сиротюка А.В.)

*Лише отой по-справжньому живе,
Хто топче непроторенну стежину,
Крізь перешкоди йде, тенета рве
Й добро несе для іншої людини.*

Микола Дорош

Свою коротеньку розповідь про Антона Васильовича Сиротюка розпочну із його непростой біографії. Народився 29 вересня 1939 року в селі Воронівцях Уланівського (нині Хмельницького) району на Вінниччині, у простій селянській родині. Після закінчення Воронівської початкової школи, продовжив навчання в Уланівській середній. Здобувши міцні знання, здібний юнак без особливих труднощів поступив навчатися до Ленінградського військового зенітно-артилерійського технічного училища. Навчався зацікавлено і легко. Роки летіли швидко і не помітно. По його закінченні, для проходження подальшої служби направлений у містечко Комишин Архангельської області, неподалік нового космодрому із дивною назвою — Плесецьк. Невдовзі призначений начальником бойового розрахунку ракетної групи. За час нелегкої військової служби неодноразово доводилося бувати на велетенському всесоюзному космодромі «Байконур», де часто робилися пуски бойових ракет.

Працював Антон Васильович на своїй відповідальній ділянці роботи під час керівництва головного космічного конструктора Радянського Союзу Сергія Павловича Корольова. Довелося за час служби перебувати на різних посадах – начальника бойового розрахунку, замісника начальника відділення, начальника відділення, начальника команди, начальника стартової групи...

Служіння Батьківщини вимагало особливого напруження сил, знань, енергії і витривалості. Тому, безперечно, за зразкове виконання і несення служби був нагороджений медаллю «За бойові заслуги», орденом «Червоної Зірки», іншими військовими нагородами держави.

Протягом 26 років виснажливої, але такої потрібної самовіддачі військової справі, неодноразово брав безпосередню участь у підготовці ракет-носіїв, а також бойових пусків. У 1985 році Сиротюк А.В. – наказом Міністра Оборони СРСР звільнений у запас із рядів Радянської Армії.

По приїзді у рідні Воронівці, в 1993 році, став замісником голови сільськогосподарського колективного підприємства «Воронівське», а з 1997 по 2002 рік – очолив, за волею жителів села, спільне підприємство «Агро –Технік – Воронівці». Завдяки його наполегливості й старання проведено повністю газифікацію рідного села. Особливо багато прийшлося попрацювати над газоводами по вулицях «братів Козятинів», Лісовій, Набережній, Польовій, Зої Космодем'янської.

А. В. Сиротюк неодноразово обирався депутатом Уланівської сільської та Хмільницької районної Ради. Із 2002 року – не працює. Все своє свідоме життя Антон Васильович був патріотом села, любив працю, був організатором усіх добрих починань громади, дорожив дружбою. Заслужив повагу серед товаришів по службі та односельчан.

По приїзді у 1993 році на батьківські пороги, у рідні Воронівці, не довелося відпочивати, зразу ж був призначений правлінням господарства, замісником голови сільського колективного підприємства «Воронівське», а з 1997 по 2002 рік уже очолював за волею та проханням жителів села спільне німецько-українське сільсько-господарське підприємство «Агро-Технік – Воронівці». Зрозуміло, проблем у перебудовчій в Україні період було надто багато. Однак військове *Світлина. Зустріч Леоніда Каденюка і Антона Сиротюка у Хмільнику 11 січня 2006 р.* загартування, відповідальність перед країнами додавали сили та впевненості. Завдяки його наполегливості й старання за невеликий проміжок часу проведено у селі газифікацію. Особливо багато прийшлося докладати зусиль при будівництві газопроводів на вулиці «Братів Козятинів», Лісовій, Набережній, Польовій, Золотій Космодем'янської...

Населення села неодноразово обирало Сиротюка А.В. депутатом Уланівської сільської і Хмільницької районної рад, де також свої потреби, особливості роботи і свої зобов'язання перед виборцями, односельцями.

Із 2002 року, у зв'язку з новими процесами у реформуванні сільськогосподарського комплексу, Антон Васильович дав дорогу молодим. У них нове мислення, їм продовжувати справу батьків та дідів. Хоча цей вислів є не вірним, адже наш мудрий земляк став головою ветеранської організації села Воронівці і, зрозуміло, нові обов'язки не забарилися. Зі старінням населення, пенсіонерів у селі надто прибавилося. А це нові клопоти, переживання, нові функціональні обов'язки.

Все своє нелегке свідоме життя Антон Васильович Сиротюк був і залишається яскравим патріотом краю, любив і любить працю, був і є організатором усіх добрих починань та ініціатив громади, дорожив і нині з честю дорожить міцною дружбою. Він не черствий до жодної проблеми, що виникає у селі, надає посильну допомогу, радить добрим словом і ділом.

Тому й заслужив краянин щирі поваги серед односельців. Багато є людей, вихідців із села, які ніби сірник, загорілися, запалили світлом і надіями своїх односельчан і..., майже нічого не зробивши корисного для свого рідного села – згасали, не лишивши доброї згадки країнам, не підставили своє плече до проблем і запитів односельців.

Такого аж ніяк не скажеш про Антона Васильовича Сиротюка. Внесок його у життя і розквіт Воронівець є взірцевим і надто помітним. Адже жити у Воронівцях і не приносити користі селу, Антон Васильовичаж ніяк не може. Все його єство кликало до активних життєвих дій, здійснення гарних намірів і планів.

Отож давайте трішки детальніше й конкретніше розповімо про цю щирю душею і серцем людину.

Отримавши призначення до «Плесецька», Антон Сиротюк невдовзі став одним із відповідальних керівників Радянського космодрому. Знав особисто багатьох космонавтів та керівників космічної галузі. Підполковник Антон Сиротюк за добросовісну службу, зразкове відношення до роботи отримав гарне помешкання – квартиру не лише у Мирному але йу Києві. Держава нарахувала й добротну пенсію, аби будучи в запасі безбідно відпочивати.

Здавалося, спокійно живи, всім забезпечений, сиди дома, відпочивай, ходи на рибалку, по гриби... Та не такий за характером Антон Сиротюк. Як можна спокійно жити, коли у рідному селі розпадається господарство, йде прискорене мінусування по багатьох господарських та соціальних показниках? Маючи добрі зв'язки у Києві, брата – керівника Вінницького лампового заводу, Антон Васильович від душі і щирого серця допомагав керівнику місцевого господарства Володимирі Грабовському. Спільно вирішували і знаходили вихід із найскрутніших ситуацій і найважчих проблем. Саме за його клопотаннями жителі більшості села Воронівець отримали голубе паливо – газ, почали працювати власні магазини...

А коли через деякий часодносельці обрали його керівником сільськогосподарського колективу, Антон Васильович остаточно зрозумів – відпочивати йому ще довго не доведеться. Офіцерський порядок і військова дисципліна загартували серце і дух Сиротюка. Потрібно було максимально мобілізувати свої сили, волю, вміння поставити на нові рейки сільськогосподарське виробництво. Односельчани в особі А.В. Сиротюка не помилилися і він не підвів земляків. Спільними зусиллями навели порядок у господарюванні, покращилась дисципліна праці, зросла відповідальність за доручену справу, поліпшилися економічні показники. Більше того, з новим керівництвом німецька сторона, яка мала своє підприємство у селі, знайшла спільну мову. Працювати стало вигідніше обом партнерам.

Населення Воронівець добрим словом згадуватиме Сиротюка А. В. Прикладів його добротворів можна навести досить багато.

12 років тривала добудова місцевої Воронівської школи, а кінця роботам не було видно. Будівельні матеріали списувалися на довгобуд щорічно. Та ніхто не хотів, не мав наміру конкретно займатися будівництвом.

Антону Сиротюку стачило 4 місяці щоби повністю завершити добудову. Крім цього змонтовано ще й газове опалення, каналізацію, закуплено в шкільну їдальню електроплити, налагоджено якісне безплатне харчування для всіх учнів школи.

У перший же рік свого головування, за пропозицією Сиротюка А. В., на земельні паї односельчанам видано по три центнери зерна кожному. Безоплатно виорано всі городи, виписано й завезено солом, виділено пасовища для громадської худоби. Особлива турбота приділялася пенсіонерам, ветеранам війни та праці: їм виписували безкоштовно різні крупи, олію, цукор, мило та ін. та й спонсорські пожертвування, як наприклад, на лікарняні потреби, утримання людей в будинку престарілих, проведення різних культурноосвітніх міроприємств, зустрічей ті ін. хіба обходилися без Воронівського господарства, без Антона Сиротюка?

Майже кожна газетна замітка-публікація в більшій – меншій мірі відображала твердий поступ воронівчан. Прогляньмо хоча б декілька з них.

- Газета «Подолія», 18 листопада 1997 року. «Тісно стало для дітвори у стінах Воронівської школи. Голова місцевого господарства Антон Сиротюк забезпечив будівельною бригадою, усіма необхідними матеріалами, зарплатою. І бригада не підвела...»

- «Життєві обрії», 3 квітня 1998 року. «Хочу щоб вшануванням Т.Г.Шевченка почалось відродження культури в наших селах, – сказав на вечорі в Уланові голова господарства із Воронівців Антон Сиротюк». Воронівці виступили благодійним засновником вечора полум'яному Кобзареві.

- «Життєві обрії», 27 грудня 1997 року. «Проводжають Воронівці односельця». Від імені громадян села Антон Сиротюк вітає свого працівника Івана Шлапака з важливою подією у житті – проводами його сина на військову службу. Зачитує наказ односельців молодому воїну, у якому щирий дороговказ на службу. Із приходом до керівництва колективом А.В. Сиротюка, запроваджено традицію – кожному новобранцю привозити із собою листа до командира. У ньому йдеться, що село дає війську України гарного, сильного хлопця і сподівається, що йому добре служитиметься у даній військовій частині.

- «Життєві обрії», 27 вересня 1997 року. «Високі темпи збирання». «Незважаючи на ранній час, поле було наповнене гулом двигунів техніки, яка задіяна на збиранні цукрових буряків. Особливо

виділявся своїм гуркотом потужний комбайн М – 31 «Француз», як його у селі прозвали. Комбайнер Едуард Корольков разом із напарником Василем Лебедем щоденно викопують цукристі на десяти і більше гектарах бурякової площі... Швидко здійснюють перевезення буряків на завод водії Валерій Бомко, Петро Труш, Олександр Водзінський...»

- «Життєві обрії», 10 квітня 1996 року. «Він готував кораблі до старту». «І все – ж таки з цією людиною я зустрівся, ім'я її – Антон Васильович Сиротюк. Він підполковник запасу воєнно-космічних військ. Чимось особливим він не відрізнявся, хіба що військовою виправкою. Зосереджений, уважний до людей, жодного їх запитання не залишає без відповіді. На все це я звернув увагу при спілкуванні з односельцями... Він має великі повноваження, але ніколи не забуває, що працює з людьми. І в тому його «козир», що любить людей..."

- «Подолія», 7 квітня 1998 року. «Спасибі, що ви є».

«...У цьому навчальному році ми перейшли в нове приміщення, яке колгосп нам добудував. Тепер у нас є майстерня, спортзал, їдальня... Голова колгоспу Антон Сиротюк для нас, дітей, виписує продукти і ми за рахунок місцевого господарства безкоштовно харчуємося. А ще колгосп зробив для школи газове опалення, то взимку не мерзнемо. Спасибі йому, що дбає про учнів", – пише один із школярів.

- «Життєві обрії», 22 листопада 1997 року. «Перший цукор в засіку». «...Місцеве господарство возить цукристі своїми силами. Транспортний загін потужний: два «Камази», чотири «Мази» і чотири «Зіли». Розповідаючи про працю водіїв, голова правління Антон Сиротюк попросив назвати усіх водіїв, що заслужили доброго слова за сумлінну працю. Це – Петро Шлапак, Валерій Бомко, Іван Бойко, Дмитро Бачинський, Василь Юшко, Олександр Водзінський, Віталій Ладигин, Олексій Лебідь, Іван Шлапак, Петро Труш. Чітко спрацювали комбайнери Едуард Корольков, Сергій Водзінський, їх помічники Василь Лебідь та Станіслав Попівський. А Михайло Поліщук та Іван Лебідь працювали навіть у цей гарячий час в іншому господарстві, допомагали сусідам. 29 жовтня надійшов в господарство перший цукор, зароблений цього року.

- «Життєві обрії», 16 січня 1999 року. «Чи є в селі перспектива?». «Керівник воронівського господарства А.В.Сиротюк – неординарна особистість. Прийшов він, як кажуть, і Крим, і Рим... доводилось жити в наметах, ділитись окрайцем хліба і краплею води, не раз пережив біль утрат близьких, товаришів, але ніколи не падав духом. Його кредом, як колишнього офіцера, було захищати свою Батьківщину, нині, як керівника сільськогосподарського підприємства, –

творити добробут людям. Тому Антон Васильович запевняє, що перспектива будь-якого населеного пункту, у тому числі й Воронівець, залежить щонайперше від матеріального забезпечення його жителів...»

Можна ще і ще наводити яскраві приклади успіхів і наполегливої працю воронівчан, їх керівника, але цим читачеві не обмежитись. Творити добро для людей виражається, звичайно, не тільки в матеріальному розумінні. Звичайна порада, вітання, добре, тепле слово керівника, часто знаходять добротний ґрунт у душах односельців, окрилюють і націлюють на самовіддану працю. Будь-яке питання вимагає продуманого виваженого рішення. Керівники і спеціалісти середньої ланки Е. Черніцький, М. Меть, Л. Лебідь, М. Штимберг, Л. Черніцька, А. Томашов, О. Меть, Л. Шакула, М. Пасічний та інші працюють на совість, але не всі питання вирішуються позитивно. Ось в цьому й виявляється майстерність і вміння будь-якого керівника – допомогти, направити енергію в правильне русло, і, звичайно, неодмінно подякувати за самовіддану працю.

Щорічно на Новорічне свято, 8 березня, свято Івана Купала та ін. А.В.Сиротюк вітає десятки трудівників, пенсіонерів, працівників різних сфер на селі.

Так, наприклад, свято зустрічі Нового 1999 року особливо запам'яталося воронівчанам. Молодь села організувала і весело провела це дійство. Зранку Дід Мороз в особі Лебідя Павла Олексійовича, Снігуроньки – Степанюк Тетяни Василівни та баяніста Дороша Олега Миколайовича обійшли всі хати працівників села, привітали з Новим роком та рознесли подарунки. А вечором, біля головної ялинки у школі, проведено різні ігри, розваги, веселощі. Головою підприємства Сиротюком А.В. відзначено сумлінну працю багатьох трудівників села, а також усіх медичних, педагогічних, клубних працівників, учнів місцевої школи.

Доречно згадати, що і в спорті, а саме у футболі, наша воронівська команда у 2000 році завоювала перше місце у Хмільницькому районі серед усіх сільських команд. У 2001 році наші футболісти стали уже володарем кубка Вінницької області. Хлопці – молодці вигравали впевнено усі матчі.

Газета «Життєві обрії» 10 листопада 2001 року писала: «Футбольна команда «Агро-Технік – Воронівці» переграла на уланівському стадіоні з рахунком 3 : 0 досить сильну команду, чемпіона області ФСТ «Колос» із села Борівки Чернівецького району». Голова правління СВК «Снивода» Антон Сиротюк заявив, що в наступному 2002 році футболісти Воронівець поборються і за чемпіонські медалі області».

Важливо відмітити, що капітаном нашої команди був наш улюблений спортсмен Олександр Миколайович Меть. Хлопець ще з

дитячих шкільних років захопився футболом. Грав його і під час навчання у Вінницькому сільськогосподарському інституті. Ставши до роботи після закінчення вузу у рідному селі, швидко зібрав навколо себе і очолив місцевих хлопців-футболістів. Наполегливістю команда добилась досить гарних результатів.

Отже життя в селі обнадійливо продовжувалося, вносило свої корективи. Лише при гарній праці можна було досягти бажаних успіхів, високих результатів.

Антон Сиротюк уповні заслужив того, щоб про нього завжди гарним словом пам'ятали односельці, друзі, знайомі.

Автор цих стрічок славному земляку присвятив кілька поетичних строф. Є серед них і такі.

Ціна дорогам

Тут рідная і теплая чирінь...
Дитинства босоногого вітрила
Пливуть в космічну синю далечінь,
Неначе лебедів чарівні крила.
Твоя колиска десь у ріднім домі
Та помисли й думки все звали у політ.
Ти будував ракети, космодроми,
Плесецьк для тебе став, мов цілий світ.
Робочими, невтомними руками
З землі мостив дороги до зірок.
З любов'ю до ракети, як до мами,
В науці й техніці робив важливий крок.
Свій шлях терпкий, тернистий та потрібний,
Як естафету сину передав,
А сам пішов в село, ростити хліб дорідний,
Щоби народ більш голоду не знав.
Тож є ще порох у порохівницях,
Земля в селі віддячує стократ,
Ніякі перешкоди-громовиці
Не в силах внести в помисли розлад.
...За що людину цінять у житті?
А цінять, перш за все, за справи,
Що в повсякденному нелегкому бутті
Вона вкладає на вівтар держави.

Микола Дорош

Світлини, світлини, світлини...

*Повідай про себе, старенька світлино,
Про те, що отут пам'ятливим було.
Про тих, хто не з нами в сьогоднішню днину,
Про те, чим гордилось село, чим жило...
Хай знають нащадки: і діти й онуки
Прапращурів наших, стареньких батьків –
Життя квітнувало в селі не з принуки,
А в ім'я усіх нас, навіки-віків.*

Микола Дорош

Написавши ці строфи, зразу ж поринув у задуму. А що ми знаємо про краян зображених на старих фотографіях? Де їх світлий слід в історії села, краю? Як склалася їх життєва доля? Врешті-решт, чи знаємо ми своїх краян-односельців із цих фотознімків? Безтурботливий плін часу в молодих поколіннях притуплює свідомість і пам'ять, нівелює знання про попередників, заповнює голови інтернетівською ширмою. А так не повинно бути. Пам'ять про минулі покоління – вічна. Вона, хоча б до сьомого коліна повинна жити в серцях нащадків. Адже світла пам'ять про своїх предків завжди була природною потребою, трималася свого роду. Знати його походження, оберігати сімейні фотознімки-реліквії, а ще традиції та звичаї і передавати це у спадок молодим поколінням – завжди було обов'язком батьків. Тож чи передали належно ми – батьки своїм дітям-онукам святі відомості про попередників?

Старі, пожовклі світлини – це, ніби наскрізний погляд у минуле наших пращурів. Це тонка ниточка, яка тягнеться впродовж кількох поколінь, і котра веде нас у ті місця, де жили наші прабатьки. Безумовно встановити кожну особу, описати її життя – справа кропітка і не завжди досяжна. Вона вимагає особливих затрат часу та ресурсів, а ще прискіпливості та наполегливості. Як автор книги, вважаю, що цій цікавій темі можна присвятити написання однієї з наступних книг.

Зрозуміло, що велика кількість старих фотографій безслідно пропадає через нехтування та незнання молодими поколіннями хто саме зображений на знімках. Прикро. Але старі світлини – неабияка цінність для кожної сім'ї. Недарма народна мудрість говорить: «Поки про людину пам'ятають, доти вона живе серед нас».

Тому й звертаюся до односельців приносити старі фотографії для написання спеціальної книги, наприклад: **Воронівці у світлинах**. Усі ці фотознімки зберігатимуться у музеї школи чи, можливо, села. Це вже зробили деякі воронівчани. Для прикладу, Раїса Лебідь (Козятин) принесла цілу підбірку світлин, зібраних батьками та нашим полум'яним краянину Миколою Штимбергом. Частинку їх поміщено й у цій книзі.

Автор не ставив за мету копіювати знімки з попередньої книги «Роде наш красний». Важливо інше, показати рідні нам, знайомі обличчя земляків, які відійшли у інші світи та продовжують жити з нами, нагадувати про себе. Погляньте на молоді, радісні обличчя, неспокійні, повні енергії та сили серця...

Отож, нехай наші пращури довго-довго живуть у людській пам'яті, сумують і радіють за наші невдачі та успіхи. Не забуваймо їх, вони наші старші покоління. Не було б їх – не було б і нас.

**Із дідівських глибин давнини, сивини й старини пам'ятаймо минуле,
щоби посміхалася доля.**

1930 рік. Утворення колективного господарства у Воронівцях

Післявесна молодь села

Наречена

Які ми були молодими

Сорокові роки. Група дівчат.

А ми з Фійонової вулиці

Молода родина

Видумська буряківнича ланка

Після колгоспних зборів

На зустрічі солдата Василя Бойка

Перед посівною

Вдивись у знайомі обличчя. Упізнай серед них земляка

Початок 50-х років

Працівники ферми колгоспу «Дружба». Фото на згадку

Воронівські доярки

Робочий цвіт Воронівцеь у 50-х роках

Сільська молодь Воронівець 40 – 50-х років

Шакулянська буряківнича ланка

Ось такими ми були красивими, молодими і завзятими

Іван Сорока, Михайло Метъ, Микола Дорош, Іван Синчук

Звернення автора до читачів

Дорогий друже! Ось ти дочитуєш останні сторінки книги про мальовниче село на північно-східному Поділлі із дещо дивною ліричною назвою *Воронівці*. Багато чого нового дізнався, зрозумів і відчув.

Знай і пам'ятай: коли ти родом із цього чудового села – неодмінно пишайся собою, своїм прізвищем, своїми коренями та витокami. Із твого роду-племені починається Батьківщина саме тут, на Присниводді, із величним Огрудком і багатостраждальними Шакулами, сміливими і працелюбними Трушами і затаємниченою досіль Мар'янівкою.

Куди б доля тебе не закидала, мій любий земляче, я твердо переконаний: у твоєму серці завжди іскритиметься тепло, яке тривожитиме душу за нестерпно дорогим, рідним, єдиним в усьому світі селом із назвою **Воронівці**.

Так закладено Всевишнім, що невидима енергетична пуповина кожного українця тягнеться не до міста, а до села. Українські села не схожі на всі інші на планеті. Їхній духовний стержень започаткувався ще в часи Трипільської археологічної культури, а, може, й раніше, у момент творення всього сущого на мальовничому Поділлі.

Воронівці – це своєрідна прадавня духовна підвалина, могутній заряд-акумулятор, на якому тримається енергетична сув'язь людської сутності. І хай би якою успішною не була міська людина, рано чи пізно її душа неодмінно потягнеться до першовитоків, до села. Адже першим було сонце, земля, вітер, зело...

А відтак, першим було село. У ньому формувалися народні традиції, звичаї, мова, пісня. Спробуйте хоча б на мить уявити нашу українськість без веснянок і гаївок, без Різдва і Великодня, Зелених свят, вечорниць, пісенного надвечір'я...

Зрештою, без села. Мальовничість і чарівність Воронівець надихає творити, виражати красу в слові. Ось ностальгійні рядки:

*Доля тебе куди б не закидала,
Не жди добра в чужинській стороні.
Бо тимчасовий успіх, ніби спалах,
Засвітить й зникне десь в далечині.
Ніщо не змінить спогади колишні,
Вони у пам'ять врізалсь навік:
Любисток, мальви і черешні-вишні
І явір-клен, що зріс неподалік...
Родинне вогнище додому притягає,*

*Немов магніт, на рідні береги.
Удома солов'ї, і ті краще співають.
Батьківський край до щему дорогий.
Згадай себе в квітучому садочку,
Згадай ранкові срібні спориші,
Згадай матусі вишиту сорочку –
І стане тепло, радо на душі.
Ціни, оберігай свої пенати.
Вертайсь до них, мов птаха, знов і знов.
Вони – твій оберіг, повік будуть тримати,
У них молитва мами і любов.*

Ні для кого не є секретом, що село – це душа народу, а щоб її знищити, вороги завжди починали з руйнування культурно-духовного середовища. І починали це з церкви, школи, мови, з історії, з географічних назв...

Отож, шановний читачу, нашій великій земляк з Лозни, академік Броніслав Панасюк з приводу цього писав: *«Викривлена українська історія вимагає повернутися до витоків минулого національної культури, традицій духовності, які в усі віки слугували і залишаються опорою суспільного та державного устрою кожної нації. Здобуття Україною незалежності дозволяє зайнятися дослідженнями безмежної кількості «чорних» і «білих» плям в нашій історії».*

Тому, дорогий краянине, люби і ти, плекай природу та історію краю, оберігай її. І не переставай пізнавати її велику таїну. У нашій селі – від західних меж Завалляної Гори і Липника – до східних околиць Хуторянщини, від півдня Нової Землі і Галавщини – до північних меж Селиська і Каменя під сивими Пагурцями. У Воронівцях кожен клаптик, кожен метр пресвятої землі зачаїв у собі таємниці і загадки – він не схожий на інший.

Нас, звичайно, ваблять мандрівками далекі країни, чужі землі, нам здається, що там надзвичайні чудеса, а вони ось тут, рядом, у нас. На жаль, призабуті, і як кажуть, не розкручені. Треба лише відкрити їх для себе залюбленим у рідну землю серцем. І тоді чудеса побачать усі.

Дорогий читачу! Ми всі родом із далекого дитинства. І якщо ти у Воронівцях не пізнав медових пахощів лугової трави, цілющої прохолоди і краси лісу, річки Сливоди, жайвориного срібла, що сиплеться прямисінько в душу, а ще тихої і журливої маминої пісні, мені тебе жаль!

Треба вірити у мудрість і силу земляків.І, як писала славна поетеса Ніна Гнатюк:*Хай святиться ім'я твоє, хай збудуться сподівання людей твоїх, хай минуть труднощі і невдачі, а примножаться успіхи і здобутки, щоби безсмертним був рід твій, земле – легендо, земле – мадонно з пшеничним німбом над головою і дітям на руках!*

Земле моя родюча і пісенна! Зі сльозами на очах і мукою на вустах ти переходила з епохи в епоху. Та не було такої зловісної сили, яка б змогла висушити твої життєдайні джерела, замулити серце твоєї любові. То ж чи можемо ми сьогодні схилити голови перед труднощами і негараздами, нарікати на обставини та складнощі? Безперечно, ні!

Живи, трудись, процвітай, рідне село Воронівці! Ти – маленька судина у тілі нашої великої вільної Матінки – УКРАЇНИ.

Будьмо гідні пам'яті і подвигів наших далеких попередників.

Щиросердно – Микола Дорош, автор

*А витоки мої -
десь у глибинах часу...
А витоки мої -
в словосплетінні гласу...
А витоки мої -
в язичницькій веселці.
А витоки мої -
у теплім предків серці.
А витоки мої -
над річкою святою.
А витоки мої -
у квітах із травою.
А витоки мої -
де верховодить сонце.
А витоки мої -
де синь зорить в віконце.
А витоки мої -
де синьоокі мавки.
А витоки мої -
там, де живуть русалки.
А витоки мої -
від ластівки й лелеки.
А витоки мої -
де журавлиний клекіт.*

*А витоки мої -
з буришину і живиці.
А витоки мої -
з дідівської криниці.
А витоки мої -
де сонце променисте.
А витоки мої -
в матусинім намисті.
А витоки мої -
із маківки в зернині.
А витоки мої -
та на трипільській глині.
А витоки мої -
на вишитті бабусі.
А витоки мої -
у подвигу дідуся.
А витоки мої -
на скіфській пекторалі.
А витоки мої -
у гарті криці-сталі.
А витоки мої -
з віками невмирущі.
А витоки мої - живі, святі
І суці.*

Літописець Хмільницької землі

(коротко про автора та його творчість)

Народився 1 січня 1951 року в селі Воронівцях Хмільницького району Вінницької області в простій селянській родині. Після закінчення школи та служби в армії у 1972 році поступив на історико-філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту імені Миколи Островського. По закінченні навчання, працював учителем історії у Рибчинецькій школі, директором Кустовецької та Воронівської загальноосвітніх шкіл, що у Хмільницькому районі. Нині Микола Никифорович Дорош – на заслуженому відпочинку, пенсії.

Відмінник Освіти України, учитель-методист, лауреат обласного конкурсу «Учитель року – 1993», Почесний освітянин Хмільницького району. Його учні – переможці і учасники районних, обласних і республіканських конкурсів, олімпіад і вікторин. Микола

Никифорович – переможець у 2007 році Всеукраїнського конкурсу по дослідженню трагедії Голодомору 1932 – 1933 років. За книги «Зламані колоски», «Чорні покоси» нагороджений Президентом України Віктором Ющенком особливим дипломом. Він – лауреат і переможець обласних конкурсів на тематику Голодомору та сталінських репресій. Автор ряду статей до Національної Книги Пам'яті 1932 – 1933 рр. Вінницька область».

Його портрет у 2008 році було занесено на обласну Дошку пошани – «Праця і звитяга вінничан». Книга Миколи Никифоровича «Битва на Синій Воді 1362 року: правда та домисли» зайняла I місце у Всеукраїнському конкурсі «Українці в світі», за що автор відзначений Президентом України дипломом та грошовою премією. Нині краєзнавчо-історичний і літературний доробок Миколи Дороша сягає біля шестидесяти книг. Серед них:

- Микола Дорош. Топонімічний довідник Хмільницького району. Вінниця., 2001.
- Микола Дорош. Топонімічний довідник Хмільниччини. Могилів-Подільський, 2001.
- Микола Дорош. Історичні сторінки Хмільницького краю. Вінниця., 2002.
- Микола Дорош. Хмільницькі світовиди. Бібліографічний довідник. Вінниця., 2002.
- Микола Дорош. Зламані колоски. Публіцистика. Вінниця., 2003.
- Микола Дорош. Хмільницький район в датах. Хронологічний довідник. Вінниця., 2003.
- Микола Дорош. ...А пам'ять жива. Вінниця., 2005.
- Микола Дорош. Хмільницька земля в переक्лику століть. Вінниця., 2006.
- Микола Дорош. Чорні покоси. Вінниця., 2007.
- Микола Дорош. Роде наш красний. Вінниця., 2008.
- Микола Дорош. Воронівці – моє рідне село. Вінниця., 2008.
- Микола Дорош. Червоний терор. Вінниця., 2008.

- Микола Дорош. Хмільницький край – прабатьківська земля. Вінниця., 2008.
- Микола Дорош. Запланований мор. Вінниця., 2008.
- Микола Дорош. Битва на Синій Воді 1362 року: правда та домисли. Вінниця., 2009.
- Микола Дорош. Колиска дитинства. Вінниця., 2010 .
- Микола Дорош. Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмільницький район. Вінниця., 2011.
- Микола Дорош. Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн. Драма великого кохання. Вінниця., 2011.
- Микола Дорош. Битва на Синій Воді 1362 року: історична реальність. Вінниця., 2012.
- Микола Дорош. Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи). Вінниця., 2011.
- Микола Дорош. Снивода – в моїм житті і долі. Вінниця., 2012.
- Микола Дорош. Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів. Нариси до історії селища. Вінниця., 2012.
- Микола Дорош. Битва на Синій Воді 1362 року. Визволення України і Поділля зокрема. Вінниця., 2012.
- Микола Дорош. Святиня над Сниводою (Нариси з історії храму с. Уланова). Вінниця., 2006.
- Микола Дорош. Розгойдані дзвони. Вінниця., 2010.
- Микола Дорош. Місту Вінниці – 650 років: витоки. Вінниця., 2013.
- Дорош. Тобою, краю мій, живу... Хмільниччина: події, особи, час. Довідник. Вінниця., 2013.
- Микола Дорош. Зі словом великим Тараса – навчаюсь, працюю, живу... У віночок Кобзареві. Вінниця., 2014.
- Микола Дорош. Історична вікторина. (У запитаннях і відповідях). Вінниця., 2014.
- Микола Дорош. Скарби прабатьківських криниць. Вінниця., 2015.
- Микола Дорош. На хрещатій дорозі: Бозький Острів – Хмелин – Хмільник. Вінниця., 2015.
- Микола Дорош. У барвах прапора України моя Хмільниччина цвіте. Вінниця., 2016.
- Микола Дорош. Вулиця до маминої хати. Вінниця., 2016.
- Микола Дорош. Битва на Синій воді 1362 року – наукова правда заради майбутнього. Вінниця., 2017.
- Микола Дорош. Село моє і Снивода зі мною. Воронівці: історичні нариси, оповіді. Вінниця., 2018.
- Микола Дорош. Барвінковий шепіт. Вінниця., 2018.
- Микола Дорош. Знання минулого прапрадідів – батьків світлитимуть впродовж віків. Вінниця., 2018.
- Микола Дорош. Скіфський Ексампей. Новопрочитання. Вінниця., 2019.
- Микола Дорош. Воронинська муза Великого Ліста. Вінниця., 2019.
- Микола Дорош. Джерела батьківських криниць. Вінниця., 2020.
- Микола Дорош. У Хмільницькому рідному краї рушники, вишиванки цвітуть. Вінниця., 2020.
- Микола Дорош. Кам'яна Буша. Вінниця., 2020.

- Микола Дорош. Геродот. Ексампей. Реалії. Вінниця., 2022.
- Микола Дорош. Вінниця: витоки, реалії. Вінниця., 2023 та ін..

Чимало книг Микола Никифорович написав у співавторстві з іншими дослідниками.

Він є одним з ініціаторів та організаторів спорудження пам'ятників, меморіальних дощок та пам'ятних знаків на території Хмільницького району. А саме: пам'ятників Голодомору у Воронівцях, Уланові та селах району, меморіальної дошки у селі Білий Рукав Борису Дмитровичу Антоненку-Давидовичу; пам'ятного знаку замученому радянським режимом поету Валер'яну Тарноградському в Уланові, ініціатором будівництва у 2015 році величного пам'ятника Тарасу Шевченку в Уланові.

За його ініціативою у 2017 році відкрито чудовий пам'ятник Тарасу Шевченку у селі Рибчинці при допомозі та фінансуванні народного депутата України Олександра Марченка.

За його ініціативою збудовано пам'ятник політично репресованим у 30-х роках у селі Воронівцях та пам'ятник Ференцу Лісту у Воронівцях, на відкриття якого приїздив у Воронівці Надзвичайний Посол Республіки Угорщина Ласло Хорват.

Патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет Української Православної Церкви нагородив у 2017 році Миколу Никифоровича медаллю «За жертвовність і любов до України».

У своїх працях історик довів, що доленосна для України битва на Синій Воді 1362 року відбулася на берегах річки Сниви у Хмільницькому районі на Вінниччині, після якої вперше було взято курс на європейську інтеграцію українських земель.

Краєзнавець добився встановлення у вересні 2012 року до 650-ї річниці битви, в Уланові величного пам'ятного знаку переможцям.

Його наукові книги є у Парламентській, Президентській, Кабінету Міністрів бібліотеках, а також у наукових книгозбірнях імені Вернадського, Харкова, Одеси та ін.

А про доленосну для України Синьоводську битву 1362 року – у Гарвардському та Оксфордському університетах США. Свої книги та монографії краєзнавець презентував у Києві, Вінниці, Хмільнику, Уланові...

Про творчість дослідника аматорами Хмільницької кіностудії «Гіпаніс» відзнято фільми «Ріка його долі» та «Синя Вода. Хронологія дослідження битви 1362 року».

У Воронівській школі (нині гімназія) педагог-пошуковець та ентузіаст створив гарний історико-краєзнавчий музей «Спадщина». Нині кількість експонатів перевищує понад 2 тис. одиниць. За вагомі краєзнавчі дослідження Микола Дорош нагороджений козацьким «Орденем Івана Мазепи V ступеня».

Микола Никифорович – член Всеукраїнського наукового товариства імені Тараса Шевченка, член Вінницького обласного літературно-мистецького об'єднання імені Василя Стуса. Автор низки поетичних збірок, співавтор книг та альманахів. Провідні мотиви його лірики – любов до України, матері, землі, рідного слова, природи, утвердження краси, духовного багатства народу, його історичної спадщини.

За його участю видано методичні посібники для вчителів: «Калинові грона», «Краєзнавча вікторина», «Синьоводська битва 1362 року в контексті історії Вінниччини», «Тарасове слово в серцях нащадків», «Шевченкіана: на хрещатім Хмільницьким шляху» та ін. Вінницькою Академією безперервної освіти (ВАБО) Микола Дорош нагороджений почесним сертифікатом «Окрилений творчістю».

Він є членом Національної спілки журналістів України, лауреатом вінницьких обласних журналістських премій імені Костянтина Гришина та Олександра Гетьмана.

Нагороджений знаком «Почесний журналіст України». У республіканській, обласній та районній пресі опублікував понад 1000 праць: історичні розвідки, рецензії, вірші, статті, краєзнавчі матеріали. Більше трьох десятків його віршів покладено на музику.

Микола Дорош – член правління Вінницької обласної організації Національної Спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України, член Вінницької обласної філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України.

Він – учасник ряду міжнародних та всеукраїнських науково-історичних конференцій по локалізації Синьоводської битви 1362 року, організованих міністром Оборони України Ю. І. Єхануровим, Київським військовим Університетом та редакцією журналу «Воєнна історія».

Був ініціатором і організатором міжнародних науково-історичних конференцій у Хмельнику 24 квітня 2012 року; Вінниці 24 листопада 2017 року; Першої Хмельницької наукової історико-краєзнавчої конференції 23 вересня 2015 року; міжнародного круглого столу в Уланові 29 вересня 2012 року; літературно-краєзнавчої конференції в Уланові, присвяченої 130-річниці з Дня народження замученого в радянських таборах смерті поета-модерніста Валер'яна Петровича Тарноградського, 20 серпня 2010 року; краєзнавчих конференцій присвячених 200 і 210 річницям перебування всесвітньо відомого композитора і музиканта Ференца Ліста у Воронівцях (нині Хмельницького району) 22 жовтня 2011 і 2021 року. Тут музикантом створено великий цикл музичних творів під назвою «Колоски з Воронинець».

За вагомий особистий внесок у висвітлення славетної минувшини Вінниччини, активну суспільно корисну позицію та громадську діяльність Микола Никифорович у 2020 році відзначений обласною літературно-краєзнавчою премією імені дослідника Володимира Вовкодава.

Микола Дорош – член Національної спілки письменників України, лауреат всеукраїнської літературної премії імені Михайла Стельмаха за 2023 рік (публіцистика).

За ревне служіння Україні у цьому ж році Митрополит Православної Церкви України Єпіфаній відзначив Миколу Дороша духовним орденом «Святого Миколая Чудотворця».

Микола Никифорович працював довгий час депутатом Хмельницької районної ради, очолював постійну комісію з питань соціально-культурного розвитку та соціального захисту населення.

Його ім'я занесене до міжнародної енциклопедії «Кращі люди України». Він – почесний громадянин Хмельницького району, Почесний громадянин Уланівської сільської ради.

За плідну працю в освітній, громадській та культурній сфері педагог і дослідник нагороджений багатьма подяками, грамотами, дипломами та іншими відзнаками Хмельницької районної, Вінницької обласної влади, управління та департаменту освіти, міністерства освіти України тощо.

У 2017 році Президент України нагородив Миколу Никифоровича Дороша почесним державним знаком «Заслужений вчитель України».

У 2023 році Вінницька обласна адміністрація та Вінницька обласна рада нагородили Миколу Дороша Почесною відзнакою «За заслуги перед Вінниччиною».

**Сергій Гальчак,
доктор історичних наук,
академік Української академії історичних наук,
професор, голова правління Вінницької обласної організації
НСК України, заслужений працівник культури України,
Почесний краєзнавець України.**

Використані джерела:

- Гальчак Сергій. Поділля: природа, людина – еволюція, історичний розвиток. Кам'янець-Подільський, 2006.
- Дорош Микола, Дорош Віталій. Снивода – в житті моїм і долі. Вінниця, 2012.
- Ратушний Арсеній. Історія рідного села. К., 2003.
- Отамановський В.Д. Вінниця у ХІУ ХУІІ ст., Вінниця, 1993.
- Винокур І.С. Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя. К., 1985.
- Даниленко В. М. Неоліт України. К., 1969.
- Подольские епархиальные ведомости. – 1875, – № 7.
- Гальчак Сергій. Село Сосни у плині часу: від давнини до початку ХХІ ст. Вінниця, 2014.
- Винокур І.С. Телегін Д.Я. Археологія України. Тернопіль, 2008.
- Сецинський Є. Археологічна карта Подільської губернії. М., 1901.
- Гульдман В.К. Памятники старины в Подолии. П., 1901.
- Дорош Микола. Скарби прабатьківських криниць. Вінниця, 2015.
- Смолій Валерій. Степанков Валерій. Історія України. К., 2001.
- Восколуп В.П. Вельбарські поселення у верхівях Південнобузького басейну. Наукові записки. Вінницький державний педагогічний інститут імені Михайла Коцюбинського. Серія – Історія. Випуск І. Вінниця, 1999.
- Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ). Т. 8. К., 1982.
- Литвин Володимир. Історія України. К., 2003. Том. 1.
- Маринич В.М. Історія рідного краю. Хмельницький район. Вінниця, 2009.
- Słownik geograficzny królestwa Polskiego. T. I – X. W., 1880 – 1889.
- Українська Радянська Енциклопедія. У 12 томах.- Т. 1.- К., 1977.
- Дорош М.Н. «Історичні сторінки Хмельницького краю». – Вінниця, 2002.
- Грушевський М.С. «Історія України – Руси». К., 1991. – Т. 1.
- Грушевський М.С. «Історія України – Руси». К., 1993. – Т. 3.
- Лановик Б.Д., Матисякевич З.М. та ін. «Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства. – К., 1994.
- Винокур І.С., Журко О.І., Мегер В.П., Якубовський В.Я. «Літописний Губин ХІІ – ХІІІ ст. Болохівська земля». К., – Кам'янець-Подільський – Хмельницький-Старокостянтинів, 2004.
- Костомаров Н.И. «Исторические произведения. Автобиография». К., 1990.
- Козельський Ян. «Болохівщина стріляє не стільки в минуле, скільки в майбутнє...» //«Подолія», 6 червня 2000.
- Дорош Микола «Болохівська земля і Хмельник: погляд через віки» //«Вінниччина. Хочу все знати», 5 липня 2000.
- Гнат Хоткевич «Історія України». – К., 1993.
- Дорош Микола. Битва на Сині Воді 1362 року: історична реальність Вінниця, 2012.
- Полное Собрание Русских Летописей (ПСРЛ), Т. – 35, М., 1980
- Рогожский летописец.// ПСРЛ. Т. 15, Вып. 1, М., 1965.
- Мельник П. Ф. «Місце битви змінити не можна». // Газета «Подолія» 30 квітня 1996.

- Батюшков П.Н. «Подолія. Историческое описание», Санкт-Петербург, 1891.
- Гудзь-Марков А.В. «Домонгольская Русь в летописных сводах У – XIII вв.» М., 2005.
- Русина О.В. «Україна під татарами і Литвою». К., 1998. Т. 6.
- Спадщина поколінь. Прадавні українські літературні пам'ятки. К., 2002.
- Гумецька Л.Л. Словник староукраїнської мови. К., 1978.
- Сецинський Ю. Археологічна карта Подільської губернії. М., 1901.
- Іпатівський літопис. ПСРЛ. СПб., 1843. Т. 2.
- Гудзь-Марков А.В. «Домонгольская Русь в летописных сводах У – XIII вв.» М., 2005.
- Літопис Руський. К., 1989.
- Галенко Олександр. Золота Орда у битві біля Синіх Вод 1362 р. Сайт в Інтернеті.
- Шабульдо Ф. М. «Земли Юго-Западной России в составе Великого княжества Литовского» К., 1987.
- «Історія України в прозових творах та документах. Темні віки» XIV – перша половина ХУ ст. К., 1993.
- Дорош Микола. «Воронівці – моє рідне село: історія і сьогодення». Вінниця, 2008.
- Архив Юго-Западной России. – Ч. VII, Т. II. – С. 163. Грушевський М.С. «Історія України-Руси». К., 1993, Т. 4.
- Тарасов Константин. Литвины на Синей Воде//Деды. Беларусь. Выпуск 2, Минск, 2009,
- Молчановский Н. «Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.» Кам'янець-Подільський, 1905 р.
- Гедзь Тетяна. Сайт «Мислене древо», «Город Синя Вода». 16 січня 2011.
- Батюшков П.Н. «Подолія. Историческое описание», Санкт-Петербург, 1891.
- Словник гідронімів України – К., 1979.
- Гальчак С.Д. «Українське Куликове: на берегах Синюхи чи Сниводи». Брайченко Олексій. «Синьоводська проблема: перспективи комплексних краєзнавчих досліджень». Вінниця, 2000.
- Macej Strijkowski/ kronika Polska, Litewska, Zmodzka i wszystkiej Rusi, Warszawa, 1846, t. 2, S 6 – 7. Переклад Ф. Шабульда за книгою «Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії України». К., 2003.
- Чорний В.Б. «Найдавніші відомості про митну справу на Поділлі в історичних джерелах». Наукові записки Вінницького Державного педагогічного університету. Серія – історія. Вип..XIII. 2008.
- Отамановський В.Д. Вінниця у XIV – ХУІІ століттях. Вінниця, 1993.
- Чорний В.Б. «Найдавніші відомості про митну справу на Поділлі в історичних джерелах». Наукові записки Вінницького Державного педагогічного університету. Серія –історія. Вип..XIII. 2008.
- Словник староруської мови XIV – XV століття. К., 1977.
- Молчановский Н. «Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.» – Кам'янець-Подільський, 1905.
- Нагребецький Анатолій. Рахни-Лісові – яблунева перлина Поділля. Вінниця, 2014.
- Дорош М. Степанюк В. Тобою, краю мій, живу. Хмільниччина: події,

особи, час. Вінниця, 2013.

- Jablonowski A. Zrodla dziejowe... t. XI. – W., 1897.
- Отамановський В.Д. «Вінниця в XIV – XVII століттях». – Вінниця, 1993.
- Нариси Подільського краю. Кам'янець – Подільський, 1990.
- Паламарчук Василь. Босоніж по стерні. Вінниця, 2014.
- «Історія України в прозових творах та документах. Темні віки. XIV – перша половина XV ст.. Василь Ляскоронський. «Похід князя Вітовта на татар». К., 1993.
- Карамзин Н.М. 250 уникальных иллюстраций. История славянских народов. М., 2005.
- Савчук Юрій. Міська геральдика Поділля. Вінниця, 1995..
- Дорош Микола. Скарби прабатьківських криниць. Вінниця, 2015..
- Дорош Микола. Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів. Вінниця, 2012.
- Дорош Микола. Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.
- Гальчак Сергій. Хмільник, Сальниця, Уланів в описах Ю. Сіцінського, О. Мальченка, А. Швенцона. Матеріали Першої Хмільницької наукової історико-краєзнавчої конференції. Вінниця, 2015.
- Паламарчук Василь, Федоришин Василь, Микола Дорош. Летять лелеки в рідні Маркуші. Вінниця, 2015.
- Дорош Микола. Битва на Синій Воді 121362 року: історична реальність. Вінниця, 2012.
- Михайлина П.В. Визвольна боротьба трудового населення міст України (1569 – 1654 pp). К, 1975.
- Дорош Микола. Історичні сторінки Хмільницького краю. Вінниця, 2002.
- Купчишин Михайло. Мичак Антон. Шаргородщина. Сторінки історії. К., 2002.
- УРЕ «Боронування – гергелі» К., 1978.
- Гуменюк А.І. Українські народні музичні інструменти. К., 1965.
- Черкаський Л.М. Українські народні музичні інструменти. Навчальний посібник. К., 2005,
- Kolltveist G. Jews hahrs in European Archeologi. – Oxford, 2006.
- Анатолій Нагребецький. Сторінки історії Пенківки Мурафської. Вінниця, 2017.
- Грушевський М.С. „Історія України-Руси”. В одинадцяти томах, дванадцяти книгах, том – 8. К., 1994.
- Дорош Микола. Визначна пам'ятка Хмільницької землі.// Матеріали Першої – Хмільницької наукової історико-краєзнавчої конференції. Вінниця, 2015.
- Бондар Світлана. Сповідь перед земляками. Вінниця, 2016.
- Дорош Микола. Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн: драма великого кохання. Вінниця, 2011.
- Дорош Микола. Колиска дитинства. Вінниця, 2010.
- Любченко Василь. Персонажі слов'янської міфології. «Подільське перевесло» Вінниця, 2009. Випуск – 2.
- Танцюра Гнат. Зятківці. Історико-соціологічні нариси. К., 2007.
- Лозко Галина. Українське народознавство. Харків, 2005.
- Шлапак Василь. В моєму краю. Хмільник, 2008. С.34.
- Танцюра Гнат. Зятківці. Історико-соціологічні нариси. К., 2007.
- Дорош Микола. Воронівці – моє рідне село. Вінниця, 2008.

- Дорош Микола. Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів. Вінниця, 2012.
- Микола Дорош. Колиска дитинства. Вінниця., 2010.
- Микола Дорош. Зі словом великим Тараса навчаюсь, працюю, живу. У віночок Кобзареві. Вінниця., 2014.
- ЦДІА у Києві. Ф.Р. 137. Оп. 1. Спр. 907. арк.1 – 4.
- ЦДІА у Києві. Ф. Р. 168. Оп.1. Спр. 58. арк. 46 – 47.
- Доценко О. Зимовий похід (6.12.1919 – 6.5.1920). К., 2001.
- ДАВО. Ф.333. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 6.
- А. Нагребецький. Сторінки історії Пенківки Мурафської. Вінниця, 2017.
- Богдан Богослов. Сіонізм проти українців. Одеса, 2001.
- Дорош Микола. Зламани колоски. Вінниця, 2003.
- Шульга І.Г. Голод на Поділлі. Вінниця, 1993.
- Дорош Микола. Чорні покоси. Вінниця, 2007.
- Дорош Микола. Запланований мор. Вінниця, 2008.
- Голод заглядає в селянські хати. Велика деградація сільського господарства в Польщі.//Більшовицька правда. 5 липня 1932 року.
- Запис автора 28 серпня 1983 року від Меті Фросини Степанівни 1910 року народження, жительки села Воронівці Хмельницького району.
- Запис автора 22 червня 1983 року від Шлапак Христини Яківни, 1926 року народження, жительки села Воронівці, Хмельницького району.
- Дорош Микола. Чорні покоси. Вінниця, 2003.
- Дорош Микола. Зламани колоски. Вінниця, 2003.
- Дорош Микола. Запланований мор. Вінниця, 2008.
- Дорош Микола. Барвінковий шепіт. Спогади очевидців голодного мору 30-х років. Хмельницький район. Вінниця., 2018.
- Микола Дорош. Червоний рерор. Вінниця., 2008.
- Не виконали хлібних планів найзлісніші, найшкідливіші саботажники. //Більшовицька правда. 2 січня 1933 року.
- Ніякої амністії найзлішим контрреволюціонерам, саботажникам відсталих сіл і районів. //Більшовицька правда. 12 січня 1933 року..
- Реабілітовані історією. Вінницька область. Книга друга. Вінниця, 2007.
- Реабілітовані історією. Вінницька область. Книга третя. Вінниця, 2010.
- Реабілітовані історією. Вінницька область. Книга четверта. Вінниця, 2012.
- Реабілітовані історією. Вінницька область. Книга п'ята. Вінниця, 2016.
- Список складено автором у 2000 році за спогадами старожила села ДорошаНикифора Сидоровича, 1923 року народження, с. Воронівці, Хмельницького району.
- Козак Леонід. Війна. Поезія. Земля. Вінниця, 2012.
- Якубовський І.Г. Земля в вогні. К., 1978.
- Книга пам'яті України. Вінницька область. Том. 6. К., 1995.
- Костянтин Матушак. Олексій Ісаченко. Зернини пам'яті людської. Вінниця, 2017.
- Трудовий паспорт ордена «Знак Пошани» колгоспу «Дружба» Хмельницького району Вінницької області на 1986 рік.
- Вільчинський Володимир. З людьми і для людей. Вінниця, 2018.
- Антон Сиротюк. Від Сніводи до Плесецька. Вінниця, 2014.
- Світлини взято з фільму про святкування 500-річчя Воронівець.

Зміст

Мої Воронівці.....	
Воронівці – моє рідне село.....	
Замість вступу	
Річка Снивода	
Геологічна будова	
- Гідрологічні умови.....	
- Корисні копалини	
- Рельєф басейну річки Сниводи	
- Кліматичні умови Приснивоття	
- Ґрунти басейну Сниводи	
- Рослинний світ Приснивоття.....	
- Тваринний світ Приснивоття	
Нариси з історії Воронівця.....	
Черняхівська культура на терені краю.....	
Пеньківська культура на терені Воронівця.....	
Східнослов'янські племена Давньоруської держави на терені краю.....	
Болохівщина.....	
Битва на Синій воді (Снивоті) 1362 року.....	
Наш край під литовською зверхністю 914 – 16 ст.). боротьба з татарськими нападами.....	
Порти-гавані на території села.....	
Соціально-економічний розвиток краю у 16 – першій половині 17 ст. Боротьба народних мас проти наростання феодального і національно-релігійного гніту.....	
Цікавинка. Дримби-варгани на території Воронівця.....	
Визвольна війна 1648 – 1657 років. Наш край у 18 столітті.....	
Воронівці у 19 столітті.....	
Культура і духовність жителів у 19 – початку 20 століття.....	
Револуційні збурення та перегони на терені краю.....	
Голодний ґеноцид у Воронівцях.....	
Червоний терор. Репресії у Воронівцях.....	
Воронівці у німецько-радянській війні.....	
Післявоєнна відбудова і розвиток.....	
Воронівці у складі колгоспу «Дружба».....	
В умовах самостійності.....	
Твердий поступ у складі ПрАТ «Зернопродукт» МХП.....	
Культурно-просвітній та медичний розвиток Воронівця.....	
Кароліна-Єлизавета Івановська-Вітгенштейн – знаменита землячка...	
Топонімічні стежини Воронівця.....	
Ремесла та промисли у Воронівцях. Народні традиції та обрядовість.....	
- До історії криниць у Воронівцях.....	
- Ковальська справа у Воронівцях.....	
- Теслярство у Воронівцях.....	
- Столярство у Воронівцях.....	
- Стельмаство у Воронівцях.....	
- Бондарська справа у Воронівцях.....	
- Видобуток каменю у Воронівцях.....	
- Поташне виробництво у селі.....	
- Виробництво дьогтю у Воронівцях.....	
- Бортництво та бджільництво у селі.....	

- Рибальство у Воронівцях.....
- Лозо- та очеретоплетіння у Воронівцях.....
- Мистецтво писанки у Воронівцях.....
- Вишивка – вид декоративного мистецтва у Воронівцях.....
- Ткацтво у Воронівцях.....
- Одяг жителів Воронівця.....
- Народна іграшка у Воронівцях.....
- Збиральництво у Воронівцях.....
- М'ясо-молочне тваринництво у селі.....
- Транспортування вантажів у Воронівцях.....
- Вибір місця для будівництва хати.....
- Толока у Воронівцях.....
- Храмове свято у Воронівцях.....
- Могильники, кладовища та цвинтарі у Воронівцях.....
- Придорожні хрести у Воронівцях.....
- Школа – колиска дитинства.....**
- Хто є для мене Тарас Шевченко.....**
- Легенди, оповіді та скарби Воронівця.....**
- Там, де косять.....
- Волинець.....
- Воронівці – давнє село пасічників.....
- Від Ворона – Воронівці, від Лозного – Лозна.....
- Блудова долина.....
- Блудова долина у Воронівцях.....
- Устим Кармалюк: усе життя в горінні.....
- А Кармалюк і нині серед нас
- Мар'янівка і Фігура у Воронівцях.....
- Хоробра і мужні Мар'яна.....
- Ріка спокійних снів – Снивода.....
- Камінь на Андрієвій долині
- Вовкова (Вовча) долина у Воронівцях.....
- Легенда про Вовчу долину.....
- А що у прізвищі твоїм, Шакула?.....
- Важка спокута.....
- Фігура на Мар'янівці.....
- Від матері – тепло, від мачухи – холод.....
- Плакучі верби над Сниводою.....
- Легенда про сизих голубків.....
- Легенда про ластівку.....
- Оповіді та легенди Воронівця про горобців.....
- Чорне ягня.....
- Скарб у дубовому стовпі.....
- Скарб у Зеленій криниці.....
- Скарб на Завалійній Горі у Воронівцях.....
- Скарб на Липнику у Воронівцях.....
- Скарб Устима Кармалюка.....
- Золоте руків'я меча із берегів Воронівця.....
- Із сільських бувальщин.....**
- Бабусю, сідайте підвеземо.....
- В'язка соломи.....
- Дивне сватання.....
- Води не буду зливати.....

- Розумних послали до розумних, а мене до Вас.....	
- Фальшивий сигнал.....	
- Парубоцькі витівки.....	
- Велика риба.....	
- Як Сіма в Німеччині.....	
- Особлива кінороль.....	
- Наливайте, браття.....	
- Прізвища та прізвиська уВоронівцях і не тільки, у світлі наукових досліджень.....	
Із народної скарбниці Воронівець.....	
З сільської стежини – йде шлях до вершини.....	
- Григус Микола Ісаакович.....	
- Гусак Надія Іванівна.....	
- Каганюк Іван Петрович.....	
- Крапля Олександр Іванович.....	
- Крутенко Леонід Михайлович.....	
- Крутінь Марія Семенівна.....	
- Ладигіна Тетяна Миколаївна.....	
- Лебідь Арійон Іванович.....	
- Лебідь Петро Євгенович.....	
- Меть Володимир Борисович.....	
- Меть Михайло Іванович.....	
- Очеретний Володимир Феодосійович.....	
- Плотиця Іван Панасович.....	
- Протор'єв Валерій Семенович.....	
- Протор'єв Євген Семенович.....	
- Сиротюк Анатолій Васильович.....	
- Сиротюк Петро Миколайович.....	
- Сорока Іван Іванович.....	
- Степанюк Микола Петрович.....	
- Темнюк Микола Олександрович.....	
- Шакула Василь Михайлович.....	
- Шакула Микола Іванович.....	
- Шакула Микола Петрович.....	
- Шлапак Василь Павлович.....	
- Шлапак Василь Павлович.....	
- Шлапак Віктор Павлович.....	
- Шлапак Петро Іванович.....	
- Юшко Віктор Васильович.....	
- Анна Сенік (Сеник) – <i>Ładna Kobieta</i> та її шедеври.....	
Від Сниводи – до Плесецька.....	
Світлини, світлини, світлини.....	
Грамота села Воронівці.....	
Звернення автора до читачів.....	
...А витоки мої.....	
Літописець Хмільницької землі (про автора та книгу)С. Гальчак	
Джерела.....	